

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ČASOPIS ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V NITRE

REDAKTOR BOHUSLAV CHROPOVSKÝ

Vychádza dva razy do roka, strán 480, ročné predplatné Kčs 150,—

Redakcia: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, 949 11 Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ЖУРНАЛ ИНСТИТУТА АРХЕОЛОГИИ СЛОВАЦКОЙ АКАДЕМИИ НАУК В НИТРЕ

РЕДАКТОР БОГУСЛАВ ХРОПОВСКИЙ

Выходит два раза в год на 480-ти страницах, подписная цена Кчс 150,—

Редакция: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, 949 21 Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ZEITSCHRIFT DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES

DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN IN NITRA

SCHRIFTFLEITER BOHUSLAV CHROPOVSKÝ

Erscheint zweimal jährlich auf 480 Seiten, Bezugspreis Kčs 150,—

Redaktion: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, 949 21 Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
XXXII-1, 1984

Hlavný redaktor
BOHUSLAV CHROPOVSKÝ

Redakčná rada
Vojtech Budinský-Krička, Ján Dekan, Alojz Habovštiak, Josef Poulik, Miroslav Richter,
Alexander Ruttkay, Miroslav Štěpánek, Jozef Vladár

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ROČNÍK XXXII

ČÍSLO 1

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED, BRATISLAVA
1984

ZA ROZVOJ ARCHEOLOGICKEJ VEDY V PODMIENKACH MIERU A POKROKU

Človečenstvo sa od prvopočiatkov až k dnešku vyvíja podľa nemenných zákonov neustále k vyšším a vyšším formám spoločenských formácií a spoločenského života. Sú to fakty potvrdené vedou, ktorá z rôznych aspektov osvetľuje rozličné úseky života, ale žiaľ i smrti. Keď hovoríme o smrti, nemáme na mysli prirodzený skon ľudí, ale násilné prerušenie života tisícov a státisícov životov nevinných ľudí, túžiacich po šťastí a radosť z vykonaného diela, z rodiny, prírody atď. Ak nazrieme do histórie, zistíme, že najukrutnejším, ale aj najkrvavejším vyhladzovaním ľudstva a ničením výtvorov jeho rúk a umu boli vojny, ktoré sa takmer vždy viedli v mene „vyšších cieľov daných Prozreteľnosťou“, hoci vždy išlo o ciele jednotlivcov proti cieľom a záujmom pokroku a ľudstva. Za mnohými, nesmierne tragickými príkladmi nemusíme chodiť ani hlboko do minulosti. Človek, spoločnosť, ľudstvo sa boria, aby dosiahli vyššie spoločensky a hospodársky prenikavejšie výsledky, aby svet bol krajším, a teda aj útulnejším domovom pre všetkých. Dnes, keď veda a technika sa stali mohutnou a nevyčerpatelnou výrobnou silou, sú vytvorené najobjektívnejšie a najreálnejšie podmienky pre to, aby ich ľudstvo využívalo a aj zveľaďovalo, pre to, čo je najcennejšie — pre život. Avšak podmienkou šťastného a radostného života je pokoj a mier. Túto najzákladnejšiu, ale aj najhumánnejšiu podmienku dokonale poznajú tí, čo prežili najstrašnejšie hrôzy vojny, ktorí v mene „vyšších cieľov“ mali byť úplne vyhladení — a to sú sovietski ľudia. To sú socialistické krajiny, ľud ktorých najbyťostnejšie pociťuje potrebu pokoja a mieru, aby mohol vybudovať svoju vlastnú podstatu.

Ale obrovský rozvoj vedy a techniky priniesol a prináša množstvo skazonosných prvkov, zamierených proti ľudstvu, proti najcennejšie-

mu na svete, proti životu. Vo vedeckých ústavoch namiesto toho, aby sa účinnejšie pracovalo na odstránení biedy a nemoci, na prostriedkoch predlžovania života a priameho zbližovania človeka s človekom či sprístupnení kozmu, sa intenzívne pracuje na použití umelých lúčov smrti, alebo na ničení prírodného prostredia. Skúmajú sa prostriedky, ktoré by zničili atmosférickú ochrannú vrstvu nad istou krajinou a vystavili ju pôsobeniu smrtiacich kozmických lúčov. A toto všetko sa deje v podmienkach, keď už v súčasných skladoch atómových zbraní je taká obrovská ničivá sila, ktorej použitie by znamenalo hrob pre celé národy so škodlivými dôsledkami i pre budúce pokolenia. Tieto skutočnosti s mimoriadnou nástojčivosťou zdôrazňujú, že problém zachovania trvalého mieru vo svete vystupuje dnes pred národmi ako kardinálny všeľudský problém, ako jediná alternatíva ľudského rozumu. Dnes sa tento problém stáva najakútnejším preto, lebo od druhej svetovej vojny nebola situácia vo svete taká nebezpečná ako doteraz. Zvýrazňuje to predovšetkým skutočnosť, že priamo na prah našej vlasti a Sovietskeho zväzu sa ukladajú najhroznejšie a najničivejšie americké zbrane hromadného ničenia a najcynickejší je fakt, že sa to robí v mene „zabezpečenia mieru“, ale s konečným cieľom zničiť socializmus ako spoločenský systém.

Akí sú títo „ochrancovia“, to my, príslušníci malého slovenského národa, veľmi dobre vieme na pozadí novodobých, ale aj starších dejín. Práve pred štyridsiatimi rokmi, keď slovenský ľud v slávnom Slovenskom národnom povstaní zdvihol zbraň za nový, slobodný život, prišli „za boha a za národ“ fašistickí „ochrancovia“, ktorí začali chladnokrvne drancovať, ničiť, páliť, zabíjať Slovákov v jej vlastnom dome. Ale ani nesmierna krutosť nezrazila povstalecké Slo-

vensko na kolená, ale za pomoci Sovietskeho zväzu zvíťazilo a Slovenské národné povstanie otvorilo cestu k naplneniu snov mnohých generácií pracujúceho ľudu nášho národa. Jeho veľké ideály sa naplnili v socialistickom dnešku, ktoré dôstojne rozvíjame a zveľaďujeme pri budovaní vyspelej socialistickej spoločnosti. A aby sme mohli tieto ciele dosiahnuť, k tomu potrebujeme pokoj a mier.

Dejiny slovenskej a československej archeológie veľmi jasne hovoria o tom, že jej kvantitatívny a kvalitatívny rozvoj sa začal práve v období počiatkov socialistickej mierovej výstavby a je s ňou nerozlučne spojený. Na desiatkach veľkých stavieb socializmu ruka v ruke s budovateľským úsilím sa odkrývali a zachraňovali mimoriadne bohaté kultúrnohistorické pramene, ktoré sú dôležité nielen pre naše národné dejiny, ale v širších súvislostiach pre európske a svetové dejiny. Vznik a rozvoj archeológie súvisí s rozvojom vedeckotechnického pokroku, vyvíjala sa a môže sa vyvíjať jedine v mierových podmienkach, a preto treba tieto podmienky aj vytvárať. Archeológovia majú najväčšiu možnosť na konkrétnom materiáli vidieť, aký blahodarný vplyv na vývoj mali pokojné obdobia a k akým katastrofám dochádzalo vo vojnových časoch. Archeológia hľadá odpoveď na otázky, odkiaľ ľudstvo pochádza, ako sa ľudská spoločnosť vyvíjala a na základe tohto poznania dáva podklady na objasnenie smeru vývoja ľudskej spoločnosti. A tie veľké námahy, usilovania a vznešené ciele archeológie, poznať podstatu ľudského bytia, rozhodne nemajú viesť k tomu, aby všetky hodnoty vytvorené ľudstvom boli nezmyselne zničené jadrovou katastrofou. Aby sa správne a presne mohli interpretovať mnohé udalosti a vedecké problémy archeológie, je nutné využívať v omnoho širšej miere výsledky prírodných a technických vied, predovšetkým fyziky, chémie atď., a preto je potrebné, aby sa výsledky ich výskumov dali výlučne do služieb mierového rozvoja vedy a spoločnosti, a nie ničivým zámerom. Práve my vedci najlepšie a najhlbšie chápeme a mali by sme chápať, akú hrozbu pre

ľudstvo predstavuje zneužitie vedy. Najlepšie tiež vieme, akou mohutnou silou je veda v zápase o upevnenie svetového mieru. Práve my vedci potrebujeme mier, aby sme mohli naplňovať naše smelé predsavzatia v rozvoji vedy. Mier je a musí byť pre nás najvyššou hodnotou. Mier potrebujú všetci ľudia, aby mohli zveľaďovať materiálne i duchovné podmienky života, zušľachťovať vzťahy medzi ľuďmi, utužovať priateľstvo medzi národmi, utvárať život čoraz bohatší, plnší a šťastnejší. Aby tomu tak bolo, nemôže stať ani jeden správny vedec bokom v boji za mier, preto je potrebné, aby sme sa aj my archeológovia na Slovensku a v Československu jednoznačne postavili do boja za udržanie a upevnenie svetového mieru. Rozhodne a bezvýhradne podporujeme mierové snaženie a mierovú politiku Zväzu sovietskych socialistických republík a rozhodne protestujeme proti cynickej zbrojnej, konfrontačnej a agresívnej politike imperialistickej reakcie. Pozdvihujeme náš hlas proti nezmyselnému horúčkovitému zbrojeniu vyvolávanému americkou hegemonistickou politikou a proti výrobe a rozmiestňovaniu amerických jadrových zbraní v západnej Európe. V duchu usilovaných cieľov vedy, v záujme jej úspešného rozvoja a neustáleho rozvíjania širokých kontaktov medzi inštitúciami i jednotlivcami obraciame sa na našich kolegov v západoeurópskych krajinách i v zámorí, aby povzniesli svoj hlas za zachovanie mieru, proti výrobe zbraní hromadného ničenia, aby sa pričínili o víťazstvo mieru. Archeológia dnes zohráva vo svete veľmi významnú úlohu, preto je jej svätou povinnosťou postaviť sa za spravodlivý, trvalý mier na celom svete pre všetkých ľudí.

Prof. dr. Bohuslav Chropovský,
generálny sekretár Medzinárodnej únie slovanskej archeológie,
člen Stálej rady medzinárodnej únie vied prehistorických a protohistorických, riaditeľ Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied

FOR PEACEFUL DEVELOPMENT OF ARCHAEOLOGY

On its way from the very beginnings till now the mankind has been developing according to the unchangeable laws into constantly higher forms of social organization and social life. These are facts confirmed by science, which from many views throws light on various aspects of life, but, alas, of death, too. When speaking about death we do not mean the natural end of a man, but a forceful break of thousands and hundreds of thousands of lives of innocent people who want to be happy and feel satisfaction from their work, family, nature, etc. Looking back into history we see that the cruellest and bloodiest way of wiping out of mankind and the fruits of its hands and mind was the war. It was almost always launched in the name of "higher aims of Providence", but in its nature lay individual interests contrary to aims and interests of mankind and social progress. We need not go far back into history to draw many deeply tragic instances of this. Man, society, mankind try hard to reach better, more striking results in economy and social life so that the world can become a nicer and more pleasant home for all. Today when the scientific and technical progress has turned itself into a powerful and inexhaustible productive force there have been formed the best and most real conditions for its use and further development in the interests of the dearest thing in the world — the life. But the essential condition of a happy and joyous life is stability and peace. This fundamental human condition is well known to those who have come through the tragic horrors of war, those who were to be totally wiped out in the name of "higher aims" — the Soviet people and the people of other socialist countries who feel a vital need for stability and peace in order to grow further their nature.

But the enormous progress of science and engineering has been producing many disastrous items threatening the mankind and the most precious thing in the world — the life. There are scientific institutes which work intensively on artificial rays of death or means for the destruction of natural environment. They find ways how to destroy protective atmospheric zone upon a country to expose it to killing

cosmic radiation, instead of a more effective work on removal of poverty and disease, on means for enduring life and promotion of good relations among people or on making cosmos more accessible. All this is happening at the time when the stores of nuclear weapons contain such immense destructive power that it means an ultimate death for whole nations and harmful effects on future generations if it is used. These facts accent very insistently that the problem of lasting peace in the world is today a fundamental problem for all nations and the only alternative for human mind. This question is most acute now, because since the World War II the international situation has not been so seriously insecure. Directly at the threshold of our land and the Soviet Union are being placed the most horrible and disastrous American weapons and what is badly cynical it is done "to secure the peace", but with the clear aim to destroy the socialism as a social regime.

We, members of small Slovak nation, know very well from recent and also earlier history who these "protectors" are. It is just 40 years ago that the Slovak people in the glorious Slovak National Uprising took up arms for a new, free life, when "in the name of God and nation" came the fascist "protectors" and coolly began to plunder, destroy, burn down and kill the Slovaks in their own home. This immense cruelty did not, however, forced the uprisen Slovakia to its knees, but with the help of the Soviet Union it gained a victory and the Slovak National Uprising opened the way to fulfilment of dreams of many generations of our working people. Its great ideals, which we deeply cultivate, have found their expression in our socialist present and our work for the developed socialist society. In order to reach these aims we need stability and peace.

The history of Slovak and Czechoslovak archaeology clearly shows that its quantitative and qualitative growth started just at the beginning of peaceful socialist development and that it is inseparable from it. Hand in hand with enthusiasm on tens of great projects of socialist upbuilding there were excavated and rescued exceptionally rich cultural-historical

sources which are important not only for our national history, but, in more general relations, for the European and world history, too. The birth and development of archaeology is associated with scientific and technical progress. It has developed and can develop successfully only in peaceful conditions, therefore it is necessary to provide them. Archaeologists have the best opportunity to see on the concrete material how prosperous were the periods of stability and how catastrophic were the war times. They seek answer to the question of Man's origin, the ways of development of human society and by this give data for an elucidation of the future of mankind. This great effort and noble tasks of archaeology directed to a better understanding of the essence of human existence should in no case lead to an absurd nuclear destruction of all the values created by Man. There are many events and scientific problems in archaeology whose right and exact interpretation needs much wider application of scientific and technical achievements, mainly those of physics, chemistry, etc., therefore their results should be given exclusively to the peaceful development of science and society and not to war. We, scientists, understand best and should always remember how threatening is to the mankind the use of science in wrong purposes. We also know very well that the science represents a strong force in the struggle for peace in the world. It is we, scientists, who need peace to realize our bold plans in further rise of science. The peace is and has to be the highest value for us. All people need peace to improve their material and spiritual living conditions, for better relations among them, for friendship among na-

tions, and a richer, fuller and happier life. To make it true every right scientist has to take part in the struggle for peace. Therefore we, the archaeologists of Slovakia and Czechoslovakia, come out in united front for an everlasting peace in the world. We give our whole support to the peace initiatives and peace policy of the Union of Soviet Socialist Republics and resolutely protest against the cynical, aggressive, confronting and arming policy of the imperialistic reaction. We raise our voice against the nonsensical arms race called forth by American hegemonic policy and against the production and placement of American nuclear weapons in Western Europe. In the spirit of noble aims of science, in the interests of its successful development and of a constant rise of contacts among institutions and individuals we appeal to our colleagues in Western Europe and also in overseas countries to raise their voice for a firm and final victory of peace, against the production of weapons of mass destruction.

Archaeology plays a very important role in the nowadays world, therefore it is its sacred duty to give its full support to the stable and everlasting peace for all the people in the whole world.

Prof. dr. *Bohuslav Chropovský*
General Secretary of the International Union of Slav Archaeology, Member of the Permanent Council of the International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences, Director of the Institute of Archaeology of the Slovak Academy of Sciences

FÜR DIE ENTFALTUNG DER ARCHÄOLOGISCHEN WISSENSCHAFTEN IN BEDINGUNGEN VON FRIEDEN UND FORTSCHRITT

Die Menschheit entwickelt sich seit den Urfängen bis heute nach unveränderlichen Gesetzen stets zu höheren und höheren Formen von Gesellschaftsordnungen und des gesellschaftlichen Lebens. Es sind Tatsachen, bestätigt durch die Wissenschaft, die aus verschiedener Sicht verschiedene Abschnitte des Le-

bens, aber leider auch des Todes beleuchtet. Wenn ich vom Tod spreche, meine ich nicht das natürliche Verscheiden der Menschen, sondern einen gewaltsamen Abbruch des Lebens von Tausenden und Abertausenden unschuldigen Menschen, die sich nach Glück und Freude am getanen Werk, an der Familie, an der Natur

usw. sehnen. Wenn wir einen Blick in die Geschichte werfen, stellen wir fest, daß das grausamste, aber auch blutigste Auslöschen der Menschheit und die Vernichtung der Werke ihrer Arbeit und Kunst die Kriege verursacht haben, die beinahe immer im Namen „höherer, von der Vorsehung gegebenen Ziele“ geführt wurden, obwohl es sich immer um Ziele von Einzelpersonen entgegen den Zielen und Interessen des Fortschritts und der Menschheit gehandelt hat. Viele, ungemein tragische Beispiele brauchen wir nicht einmal tief aus der Vergangenheit heraufholen. Der Mensch, die Gesellschaft, die Menschheit müht sich ab, um höhere, gesellschaftlich und wirtschaftlich durchgreifendere Ergebnisse zu erlangen, damit die Welt schöner, also auch ein behaglicheres Heim für alle sei. Heute, wann die Wissenschaft und Technik zu einer enormen und unerschöpflichen Produktionskraft wurde, sind die objektivsten und realsten Bedingungen dafür geschaffen, damit sie die Menschheit für das wertvollste, nämlich für das Leben, ausnütze und fördere. Jedoch eine Bedingung für ein glückliches und freudiges Leben ist Ruhe und Frieden. Diese grundlegendste, aber auch humanste Bedingung kennen jene ganz genau, die die größten Schrecknisse eines Krieges überlebt haben, die im Namen „höherer Ziele“ vollkommen ausgelöscht sein sollten, und das sind die Sowjetmenschen. Das sind die sozialistischen Länder, deren Menschen am wesentlichsten die Notwendigkeit von Ruhe und Frieden, empfinden, um ihre eigene Wesenheit aufzubauen.

Jedoch die riesenhafte Entfaltung der Wissenschaft und Technik brachte und bringt eine Menge verderbenbringender Elemente, die gegen die Menschheit, gegen das Wertvollste auf der Welt, gegen das Leben gerichtet sind. In den wissenschaftlichen Instituten wird anstatt um wirkungsvoller an der Beseitigung der Not und Krankheiten, an Mitteln zur Verlängerung des Lebens und der direkten Annäherung des Menschen zum Menschen oder an der Erschließung des Kosmos zu arbeiten, wird intensiv an der Benützung künstlicher Todesstrahlen oder an der Vernichtung des naturräumlichen Milieus gearbeitet. Es werden Mittel untersucht, die die atmosphärische Schutzschicht über einem bestimmten Lande vernichten und es der Wirkung der tödlichen kosmischen Strahlen aussetzen würden. Und all dies wird unter

Bedingungen getan, wann bereits in den derzeitigen Atomwaffenlagern eine solche riesenhafte vernichtende Kraft besteht, deren Benützung ein Grab für ganze Völker mit schädlichen Folgen auch für künftige Generationen bedeuten würde. Diese Tatsachen betonen mit außergewöhnlicher Dringlichkeit, daß das Problem der Erhaltung eines dauernden Weltfriedens heute vor den Völkern als kardinales Problem der gesamten Menschheit, als einzige Alternative der menschlichen Vernunft auftaucht. Heute wird dieses Problem deshalb zu einem akutesten, weil seit dem zweiten Weltkrieg die Situation in der Welt noch nie so gefährlich war wie jetzt. Dies wird vor allem durch die Tatsache betont, daß direkt an die Schwelle unserer Heimat und der Sowjetunion die schrecklichsten und vernichtendsten amerikanischen Waffen der Massenvernichtung stationiert werden, und am zynischsten ist die Tatsache, daß dies im Namen der „Sicherung des Friedens“ geschieht, aber mit dem Endziel, den Sozialismus als Gesellschaftssystem zu vernichten.

Welcherart diese „Beschützer“ sind, das wissen wir — die Angehörigen des kleinen slowakischen Volkes — recht gut auf dem Hintergrund der neuzeitlichen, aber auch älteren Geschichte. Gerade vor 40 Jahren, wann das slowakische Volk in dem ruhmvollen „Slowakischen Nationalaufstand“ die Waffen für ein neues, freies Leben erhoben hatte, kamen „für Gott und Volk“ die faschistischen „Beschützer“, die kaltblütig zu plündern, zu vernichten, zu brandschatzen, das slawische Volk im eigenen Heim zu töten begannen. Aber nicht einmal die ungeheure Grausamkeit hat die aufständische Slowakei in die Knie gezwungen, sondern mit Hilfe der Sowjetunion siegte sie und der „Slowakische Nationalaufstand“ öffnete den Weg zur Erfüllung der Träume vieler Generationen der Arbeiterschaft unserer Nation. Ihre großen Ideale erfüllten sich im sozialistischen Heute, das wir heute beim Aufbau der hochstehenden sozialistischen Gesellschaft entfalten und fördern. Um diese Ziele erreichen zu können, brauchen wir Ruhe und Frieden.

Die Geschichte der slowakischen und tschechoslowakischen Archäologie spricht sehr deutlich davon, daß ihre quantitative und qualitative Entfaltung gerade in der Anfangszeit des sozialistischen Friedensaufbaues begann und

mit ihm unlösbar verbunden ist. Auf Dutzenden der großen Bauten des Sozialismus wurden Hand in Hand mit dem Aufbau außergewöhnlich reiche kulturhistorische Quellen abgedeckt und sichergestellt, die nicht nur für unsere nationale Geschichte, sondern in breiteren Zusammenhängen für die europäische und die Weltgeschichte wichtig sind. Die Entstehung und Entfaltung der Archäologie hängt mit der Entfaltung des wissenschaftlich-technischen Fortschritts zusammen, sie entwickelte sich und kann sich einzig allein unter Friedensbedingungen entwickeln, und deswegen müssen diese Bedingungen auch geschaffen werden. Die Archäologen haben die beste Möglichkeit an konkretem Material zu sehen, was für einen segensbringenden Einfluß Friedenszeiten auf die Entwicklung hatten und zu welchen Katastrophen es in Kriegszeiten kam. Die Archäologie sucht eine Antwort auf Fragen, woher die Menschheit kam, wie sich die Menschheit entwickelte, und aufgrund dieser Erkenntnis bietet sie Unterlagen für die Beleuchtung der Entwicklungsrichtung der menschlichen Gesellschaft. Und die großen Anstrengungen, die edlen und erhabenen Ziele der Archäologie, das Wesen des menschlichen Seins zu erkennen, sollen entschieden nicht dazu führen, daß alle die von der Menschheit geschaffenen Werte sinnlos durch eine Kernkatastrophe vernichtet würden. Um viele Ereignisse und wissenschaftliche Probleme der Archäologie richtig und genau interpretieren zu können, müssen in viel größerem Maße die Ergebnisse der technischen und der Naturwissenschaften, vor allem der Physik, Chemie usw., ausgenützt werden; deswegen ist es notwendig, daß die Ergebnisse ihrer Forschungen ausschließlich in die Dienste der friedlichen Entfaltung der Wissenschaft und Gesellschaft gestellt werden, nicht aber zu vernichtenden Vorhaben. Gerade wir Wissenschaftler verstehen und sollten es am besten verstehen, was für eine drohende Gefahr für die Menschheit der Mißbrauch der Wissenschaft bedeutet. Wir wissen ebenfalls am besten, was für eine große Kraft die Wissenschaft im Kampf um die Festigung des Weltfriedens darstellt. Gerade wir Wissenschaftler brauchen Frieden, um unsere kühnen Vorsätze in der Entfaltung der Wissenschaft erfüllen zu kön-

nen. Der Friede ist und muß für uns den größten Wert darstellen. Frieden brauchen alle Menschen, um die materiellen und geistigen Bedingungen des Lebens fördern, die Beziehungen zwischen den Menschen veredeln, die Freundschaft zwischen den Völkern stählen, das Leben immer reicher, voller und glücklicher gestalten zu können. Damit es dem so sei, darf kein einziger Wissenschaftler im Kampf für den Frieden abseits stehen, deswegen ist es notwendig, daß auch wir Archäologen in der Slowakei und in der Tschechoslowakei eindeutig in den Kampf für die Erhaltung und Festigung des Weltfriedens stellen. Entschieden und bedingungslos unterstützen wir die Friedensbestrebungen und die Friedenspolitik der Union der sowjetischen sozialistischen Republiken und entschieden protestieren wir gegen die zynische aggressive Rüstungspolitik der imperialistischen Reaktion. Wir erheben unsere Stimme gegen die sinnlose fieberhafte Rüstung, die durch die amerikanische hegemonistische Politik hervorgerufen wurde, und gegen die Produktion und Stationierung der amerikanischen Kernwaffen in Westeuropa. Im Geiste der edlen Ziele der Wissenschaft, im Interesse ihrer erfolgreichen Entfaltung und fortwährenden Entfaltung breiter Kontakte zwischen den Institutionen und auch Einzelpersonen wenden wir uns an unsere Kollegen in den westeuropäischen und Überseeländern, um ihre Stimme für die Erhaltung und Festigung des Friedens, gegen die Waffenherstellung der Massenvernichtung zu erheben, um zum Sieg des Friedens beizutragen. Die Archäologie spielt heute in der Welt eine recht bedeutende Rolle, deswegen ist es ihre heilige Pflicht, sich für einen gerechten dauernden Frieden in der ganzen Welt für alle Menschen einzusetzen.

Prof. Dr. *Bohuslav Chropovský*,
Generalsekretär der internationalen Union der slawischen Archäologie, Mitglied des Ständigen Rates der internationalen Union der prähistorischen und protohistorischen Wissenschaften, Direktor des Archäologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften.

INFLUENCE DE LA CULTURE DE SUCIU DE SUS DANS LA PLAINE DE LA SLOVAQUIE ORIENTALE

SOŇA DEMETEROVÁ

(Centre de la recherche de l'Institut Archéologique de l'Académie Slovaque des Sciences, Košice)

Préface

Le présent travail est axé sur l'évaluation objective du processus d'évolution et de ses spécificités sur le territoire de la plaine de la Slovaquie orientale dans les périodes moyenne et récente du bronze. Ce sont avant tout les monuments provenant des nécropoles de la culture de Suciú de Sus qui font l'objet de la présente étude. C'est un essai d'évaluer les résultats obtenus jusqu'à présent de la recherche des monuments de culture matérielle provenant de la région occupée par le peuple de la culture de Piliny et de Suciú de Sus. Les relations de ces deux cultures peuvent être observées surtout sur les ensembles des objets issus des nécropoles. Les trouvailles slovaques de la culture de Suciú de Sus ont exigé de réfléchir sur le problème de sa position culturelle et chronologique sur notre territoire. Dans l'état donné de la recherche ne sont pas connues dans la Slovaquie orientale toutes les phases du développement de cette culture, mais seulement une certaine période, c'est pourquoi en évaluant les mobiliers provenant des localités de la Slovaquie orientale, on a tenu compte de leur classement chronologique dans le cadre de la culture de Suciú de Sus dans l'aire entière de son extension.

L'aire de la culture de Suciú de Sus et l'état de la recherche

La culture de Suciú de Sus occupe une place importante parmi les cultures de l'âge du bronze moyen dans la partie est du bassin Carpatique. Sa dénomination n'est pas unique dans la littérature spécialisée. Dans les travaux plus anciens des chercheurs hongrois, on l'a désigné par le nom de „la culture de Felső-

szőcs“. Cette dénomination utilisée p. ex. par N. Kalicz (1960), T. Kemenczei (1963, 1968) et A. Mozsolics (1960), fut reprise par le chercheur soviétique E. A. Balahuri (1969a, b) qui dénomma les monuments de cette culture en Ukraine „felsőszőcsó-stanoviens“. Les chercheurs roumains (Bader 1972, 1978; Chidioşan 1970; Vulpe 1975; Kacsó 1975) se servirent de la dénomination empruntée à la localité éponyme de cette culture en Roumanie qui s'enracina dans notre littérature aussi.

En se fondant sur les trouvailles de la culture de Suciú de Sus découvertes jusqu'à présent, nous pouvons nous faire une image de son extension géographique. Sur le territoire de la Roumanie, les localités sont concentrées surtout dans le cours inférieur du Someş et dans les vallées de Crasna, Lăpuş, Someşul Mare et Eriu. Dans la Hongrie du Nord-Est on les retrouve dans le méandre de la Tisza, c'est-à-dire dans la partie nord-est de la plaine de Nyírség. Au nord de l'Ukraine transcarpatique les habitats s'étendent jusqu'à la rivière d'Uh et à l'Est jusqu'aux Carpates (Bader 1972, p. 518, fig. 2). Sur notre territoire elle touche à la région de la plaine de la Slovaquie orientale.

La zone nord-ouest de la plaine constitue la frontière occidentale de l'aire d'extension de la culture où elle se superpose déjà en partie avec le groupe est de la culture de Piliny (fig. 1).

Les premières trouvailles de la culture de Suciú de Sus furent recueillies lors des fouilles de sauvetage entreprises en 1956 par K. Andel dans la nécropole à incinération de Budkovce. Il assigna quelques vases qu'il avait découverts dans cette nécropole, à la culture de Füzesabony (Andel 1960, p. 128, fig. 3) évent. de Piliny (Andel 1960, p. 128, fig. 1, 6). C'est

J. Paulík qui fut le premier à signaler dans la Slovaquie orientale la présence des trouvailles de la culture de Suciú de Sus dans le milieu de la culture de Piliny. Il mentionna la découverte à Budkovce et à Dúbravka de petites cruches pour lesquelles il utilisa la dénomination „la céramique du groupe de Felsőszöcs“ (1966, p. 113). Les trouvailles de cette nécropole ainsi que les autres objets en bronze trouvés dans cette région (Zemplínske Kopčany, Lastovce, Veľké Raškovce) dont la céramique d'aspect de Piliny est accompagnée par celle à décor incrusté de la culture de Suciú de Sus, sont cités par *V. Budinský-Krička*. Dans son article traitant la problématique de la culture de Piliny dans la Slovaquie orientale, il souligna que ces trouvailles ne peuvent pas être attribuées au groupe est de la culture de Piliny. A la suite d'une analyse du matériel archéologique il reconnut qu'il s'agissait des monuments de la culture de Suciú de Sus (*Budinský Krička* 1969, p. 248–249, fig. 9).

Les nouvelles fouilles archéologiques effectuées en Slovaquie fournirent des ensembles des trouvailles ayant l'importance primordiale pour la problématique des périodes moyenne et récente du bronze. L'amphore décorée à deux anses de Nitriansky Hrádok présente une découverte importante prouvant l'influence de la culture de Suciú de Sus dans le milieu de la phase tardive de la culture de Maďarovce s'étendant dans la Slovaquie occidentale. L'extravagance de ce vase a eu pour résultat qu'il a été récemment considéré comme un objet importé de la sphère de la culture d'Otomani parvenu sur le territoire de la Slovaquie du Sud-Ouest au début de l'âge du bronze moyen (*Vladár* 1973a, p. 276, fig. 20). Ce n'est que l'ensemble des objets n° 40 provenant du village fortifié de la culture otomane de Spišský Štvrtok qui nous a fourni des connaissances importantes sur l'influence de la culture de Suciú de Sus dans la Slovaquie du Nord-Est (*Vladár* 1975, p. 13). La sépulture à incinération de Veľké Raškovce, publiée par *J. Vizdal* (1972, p. 223–231), présente une autre découverte témoignant de la pénétration de cette culture dans la Slovaquie orientale. A la base de l'amphore à deux anses, incrustée du pigment blanc et portant le motif d'un char à deux roues, l'auteur a admis que la culture de Suciú de Sus faisait partie composante du mobilier céramique de cette sépulture, mais il

l'intégra dans l'équipement de la culture de Piliny.

Au début des années 60, des fouilles de sauvetage ont été conduites par le Musée de Zemplín de Michalovce sous la direction de *J. Vizdal* dans les localités situées dans la plaine de la Slovaquie orientale à Zemplínske Kopčany et à Lastovce où l'on a mis au jour des sépultures à incinération appartenant à la culture de Suciú de Sus. A Zemplínske Kopčany lieu-dit Kutka) furent sauvés au cours des travaux terrestres 13 tombes à incinération contenant un très riche mobilier céramique. Au début des années 70, l'auteur du présent travail continua la fouille de cette nécropole et elle a découvert d'autres 35 tombes à incinération et 48 foyers de l'incendie. Les objets trouvés ici servent des points de départ pour l'évaluation des trouvailles découvertes aux autres endroits de la Slovaquie orientale.

Dans la Roumanie du Nord-Ouest on peut poursuivre trois zones géographiques distinctes de diffusion de cette culture: a) la plaine de Satmár et la région d'Oaş, b) le bassin du Lăpuş, c) les environs du Maramureş. Les autres deux régions, telles que la vallée de l'Eriu et la plaine Transylvaine livrèrent les tessons de céramique de la culture de Suciú de Sus découverts dans les habitats de la culture otomane resp. de Wietenberg ou bien les débris de poterie isolés de la culture de Suciú de Sus (*Bader* 1978, p. 64).

Les premières trouvailles de la culture de Suciú de Sus furent découvertes à la seconde moitié de 19e siècle par l'archéologue hongrois *D. Teleki* sur la station éponyme (dont la dénomination hongroise est Felsőszöcs), située dans la région du Maramureş. Il a fouillé notamment aux lieux-dit Poduri (Pofini de coasta) et Traian (*Bader* 1972, p. 511). Au début de notre siècle, c'est *M. Roska* qui continua ses recherches. Au lieu-dit Poduri il a mis au jour 11 tombes à incinération détruites, à proximité desquelles se trouvaient deux foyers de l'incendie (*Roska* 1914, p. 142–144). Il fut le premier à désigner dans la littérature le matériel de cette culture du nom de „céramique de la culture de Suciú de Sus“ (1940, p. 1–22) et il les assigna à l'époque de transition de l'âge du bronze à la première période de l'âge du fer.

En cherchant les débuts de la culture de Suciú de Sus dans la région de la Roumanie

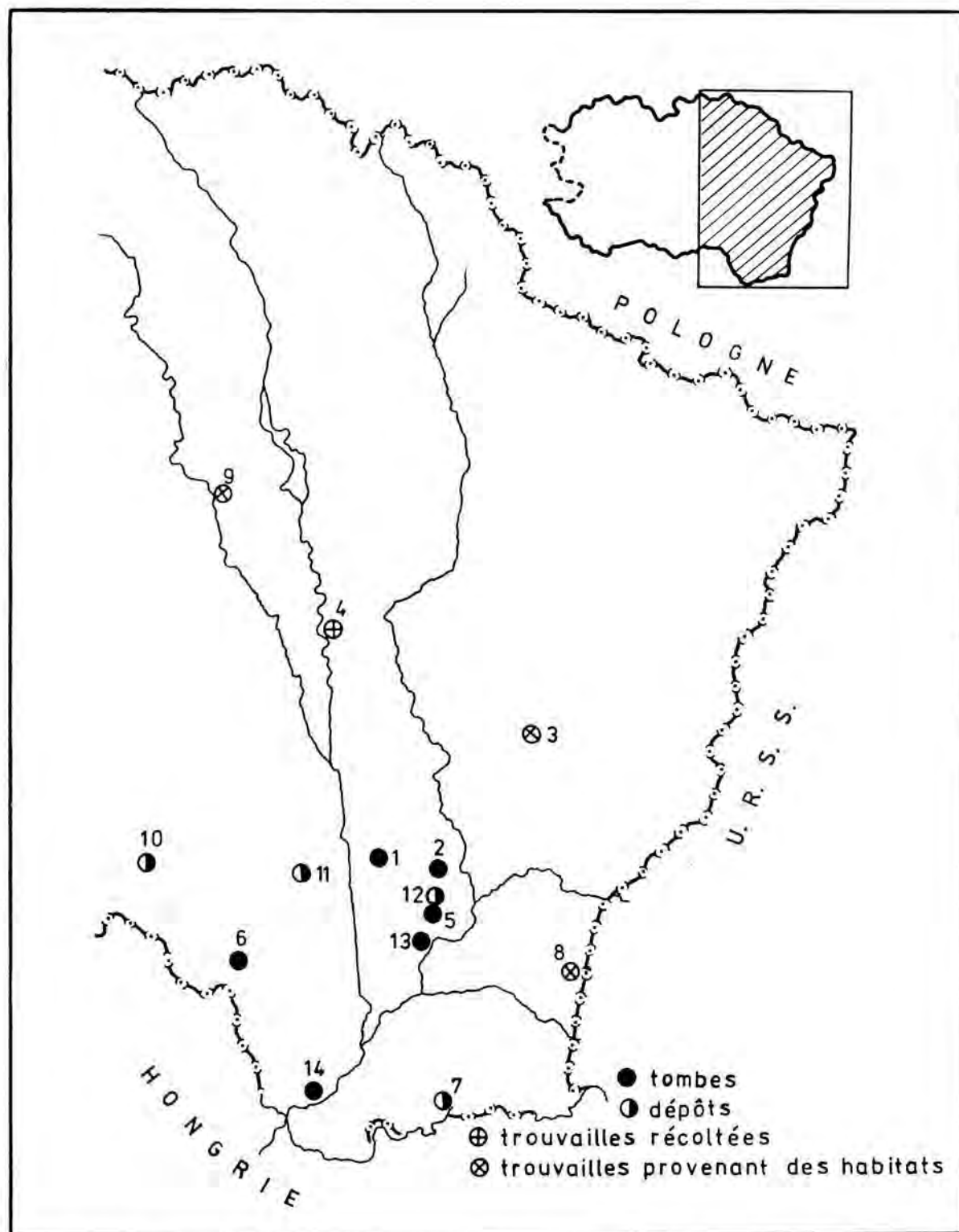

Fig. 1. Localités de la culture de Susiu de Sus dans la plaine de la Slovaquie orientale. 1 — Bracovce; 2 — Budkovce; 3 — Hnojné; 4 — Kladzany; 5 — Zemplínske Kopčany; 6 — Lastovce; 7 — Malý Horeš; 8 — Ruská; 9 — Skrabské; 10 — Slanec; 11 — Trebišov; 12 — Slavkovce; 13 — Veľké Raškovce; 14 — Viničky.

du Nord-Ouest, on peut s'appuyer sur sa présence avec le matériel de la IIIe phase (d'après la classification des archéologues roumains) des cultures d'Otomani et de Wietenberg dans

quelques sites otomanes, p. ex. Otomani-Ceta-
tea de pămînt, Girişul de Criş (Alcel; *Chidioşan*
1974, p. 157, note 26; p. 155—156), Oradea
Salca (*Chidioşan* 1968, p. 175, note 32; 1970, p.

289—290). Des trouvailles communes à ces trois cultures sont attestées de même dans les autres localités de la Transylvanie, telles que Band, Bădeni, Cluj, Diuş, Jude et autres (*Ordentlich* 1974, p. 140—147, note 70). Le parallélisme de la IIIe phase des cultures d'Otomani et de Wietenberg et de la IIe phase de la culture de Suci de Sus, ainsi que la similitude frappante des formes et de l'ornementation de la céramique ont affermi N. Chidioşan dans l'opinion partagée par plusieurs chercheurs plus anciens qui avaient vu dans la culture de Suci de Sus le résultat de la liaison de la culture d'Otomani avec la culture de Wietenberg (1970, p. 291).

Les relations de la culture d'Otomani avec la culture de Suci de Sus sont évidentes aussi dans sa IIIe phase. On a mis au jour des poteries de la culture de Suci de Sus dans les habitats otomanes, p. ex. à Valea lui Mihai, Tarcea, Sintandrei, Oradea (*Chidioşan* 1970, p. 287—289, fig. 1). Les chercheurs roumains expliquent l'attribution de la IIIe phase d'Otomani à la période C/D du bronze, c'est-à-dire aux périodes moyenne et récente du bronze par la présence ici des objets en bronze et des dépôts datés de la période du bronze D, lesquels ont été découverts dans les habitats de la culture otomane ou bien à leur proximité (*Ordentlich* 1970, p. 97). Un aspect nouveau de la classification de la culture otomane fut apporté par T. Bader qui, après une réévaluation du matériel, reporta la IIIe phase à la fin de la période B et à la période C du bronze. Il précisa aussi la IVe phase (finale) de la culture otomane en Roumanie, représentée par le site de Pişcolt et le situa dans la période D du bronze (1978, p. 62). En se basant sur les trouvailles de la culture de Suci de Sus provenant de ce site, il synchronisa la phase donnée avec les trouvailles de cette culture. Les raisons invoquées plus haut de la datation tardive, c'est-à-dire de la période D du bronze, de la IIIe resp. IVe phase d'Otomani ne sont pourtant pas justifiées vu que la plupart des trouvailles ne proviennent pas de couches stratigraphiquement déterminées.

Au début des années 70, les chercheurs commencèrent à s'intéresser plus intensivement à la problématique de la diffusion et la chronologie de la culture de Suci de Sus sur le territoire de la Roumanie. Dans les travaux écrits à cette époque on réévalua le matériel

céramique provenant des anciennes fouilles effectuées dans les localités de cette culture et on a fait une tentative de son classement chronologique dans le contexte des autres cultures. N. Chidioşan (1970, p. 292) présenta dans son article une liste des trouvailles appartenant à la culture de Suci de Sus dans la région de Crişany. Selon lui l'évolution de la culture commence dans le milieu de la culture otomane, dans la période C du bronze et continue jusqu'au début de la période A 1 Hallstatt.

Le travail de T. Bader (1972), traitant la problématique de la culture de Suci de Sus sur le territoire de la Roumanie du Nord-Ouest, contient une liste des trouvailles de cette culture. Dans son classement chronologique il a placé le début de la culture de Suci de Sus à la fin de l'âge du bronze ancien ou bien au début de l'âge du bronze moyen. T. Bader (1978), se fondant sur les dernières fouilles pratiquées dans l'aire d'extension de la culture donnée — dans la région de Satu Mare et d'Oaş — et sur l'analyse de la céramique et des objets en bronze provenant des habitats et des nécropoles, esquisssa dans son travail récent le développement et la chronologie relative de la culture de Suci de Sus dans cette zone géographique. Il distingua trois phases du développement de cette culture depuis la période moyenne jusqu'à récente du bronze. La première phase qu'il n'a reconnu que dans le tumulus à incinération de Medieşu-Aurit, il situa dans la première épisode du bronze moyen (période B 1 du bronze) et la synchronisa avec la IIe phase des cultures d'Otomani et de Wietenberg. La seconde phase, le mieux représentée par le matériel provenant de l'habitat de Culciu Mic, il assigna à la deuxième épisode du bronze moyen (période C du bronze) et la synchronisa avec la phase III A d'Otomani. La troisième phase renferme les trouvailles classiques de la culture de Suci de Sus (période D du bronze) provenant de l'habitat et de la nécropole de Medieşu-Aurit, des habitats de Culciu Mare, Iojib, Turulung Vii ainsi que de la nécropole de Suci de Sus. Il pense que cette phase est à-peu-près contemporaine avec celle d'Otomani III B et IV ainsi qu'avec le groupe de Berkesz-Demecser et avec la première phase de la nécropole de Lăpuş. Le travail de Bader présente un apport incontestable à la recherche de la culture de Suci de Sus sur le territoire de la Roumanie.

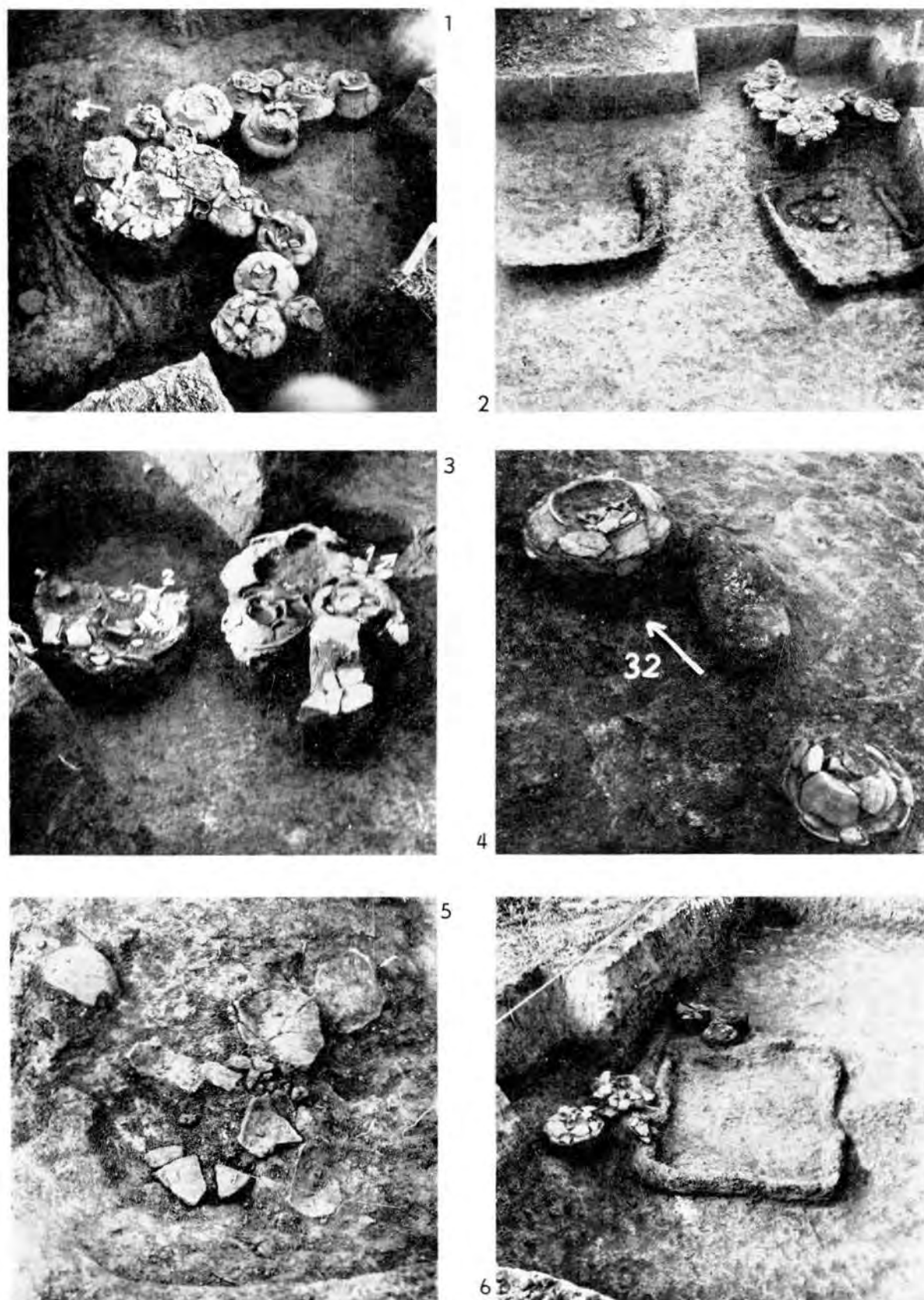

Fig. 2. Zemplínske Kopčany. 1 — tombe 14/70; 2 — vue générale de la tombe 14/70 avec le foyer de l'incendie; 3 — tombes 1 et 2/70; 4 — tombe 32/73; 5 — vue de détail du foyer de l'incendie près de la tombe 14/70; 6 — tombes 25 et 26/71 avec le foyer de l'incendie.

A. Vulpe a divisé le matériel céramique de la culture de Suci de Sus selon la décoration en trois groupes: 1) récipients à décoration florale (la nécropole de Suci de Sus), 2) céramique à décor spiralo-géométrique provenant des habitats de Culciu Mare, Medieșu-Aurit, Nyíregyháza-Morgó, Suci de Sus, 3) céramique noire à décor cannelé provenant de la nécropole de Lăpuș (Vulpe 1975, p. 69). Il l'a placé à la seconde phase du développement de cette culture qui remonte à la période A de Hallstatt (Vulpe 1975, p. 72—73).

Les fouilles entreprises dans la nécropole tumulaire de Lăpuș ont l'importance primordiale pour l'éclaircissement de la datation de la culture de Suci de Sus, surtout de son déclin (Kacsó 1971; 1975). J. Kacsó situa l'horizon plus ancien de la nécropole, représentant selon lui la seconde phase du développement de cette culture dans la région de Lăpuș, à la première moitié de la période D du bronze où l'on peut poursuivre le développement continu de cette culture jusqu'à l'âge du bronze récent, c'est-à-dire une époque où la céramique noire typique à décor cannelé se faisait jour. Cette décoration se rencontre de même sur les récipients provenant des habitats de Culciu Mare et Medieșu-Aurit où se manifestent outre l'ornement entaillé classique de la culture de Suci de Sus, les éléments typiques du groupe de Berkesz-Demecser (formes des tasses, cannelure) connus avant tout dans la région de la Hongrie du Nord-Est (Kemenczei 1965 a, fig. 7; Kovács 1966/67). Dans la céramique de l'horizon plus ancien commencent à apparaître à Lăpuș les amphores à protubérances du type de Gáva, mais ce sont surtout les vases à décor en spirale qui sont caractéristiques de cette époque (Kacsó 1975, p. 51—57, fig. 5—7). L'horizon récent de la nécropole est situé par l'auteur mentionné à la seconde moitié de la période D du bronze (Kacsó 1975, p. 75—76).

En ce qui concerne la datation de la culture de Suci de Sus, une position tout à fait différente de celle des archéologues roumains (fig. 3) et surtout de T. Bader a été prise par H. G. Hüttel (1979, p. 38—46). Selon lui l'évolution et la chronologie de la culture sont les suivantes: La phase classique de la culture de Suci de Sus appartenant à l'âge du bronze moyen (Culciu Mare) est précédée par deux phases préclassiques avec la céramique à décoration

incisée. La phase plus ancienne, caractérisée par le tumulus de Medieșu-Aurit, fut classée par l'auteur mentionné plus haut à la période FD III d'après Hänsel (A 2 du bronze d'après Reinecke), celle plus récente, représentée par les habitats de Culciu Mic et Boinești, à la période MD I (A 3 du bronze d'après Reinecke — Milojević). A celle-ci se rattache la phase classique de la culture — Culciu Mare, caractérisée par la décoration en spirale, recouverte d'une matière incrustante et exécutée au moyen d'entailles. Son point principal est dans la période MD II (B 1 du bronze d'après Reinecke), mais elle ne dépasse pas cette période. Le développement postclassique de cette culture est représenté par la nécropole tumulaire de Lăpuș dont il situa l'horizon plus ancien, Lăpuș I, dans la période SDI (C 2/D) du bronze d'après Reinecke.

En ce qui concerne la datation de la première et seconde phases, il y a un certain désaccord entre ces deux auteurs ayant en partie trait aussi au problème de la datation de la culture otomane en Roumanie. Alors que T. Bader situa la seconde phase dans la période C du bronze et la troisième dans la période D du bronze, H. G. Hüttel, ayant justement eu égard à sa relation avec la culture otomane, la considérait comme un groupe de courte durée, caractérisé par l'entaille profonde, incrustée de matière blanche. Il limita la période classique par la période MD I—II de Hänsel en ne dépassant pas la période B 1 du bronze. Pour le mobilier de la soi-disant phase postclassique de la période SD I (C 2/D) du bronze il admettait plutôt l'existence d'une tradition qu'un véritable déclin de la culture de Suci de Sus grâce aux découvertes faites dans la sphère du groupe de Berkesz-Demecser resp. dans la nécropole tumulaire de Lăpuș I.

En Ukraine transcarpatique, on a commencé à étudier les monuments de la culture de Suci de Sus dès les années 30 de notre siècle. J. Jankovich (1931, p. 24, 25) et J. Böhm (1932) furent les premiers à réaliser les fouilles dans le site de Diakovo. Les frères J. et E. Zatlukál ont fouillé les nécropoles à incinération de Stanovo et Chomcy dont l'importance est considérable jusqu'à nos jours. Ils les ont attribuées, d'après la céramique, à la sphère des monuments de Felsőszöcs et ceux-ci à la culture de „Megyaszo“ (1937, p. 66—73).

Dans les années 50, F. N. Potuchniak, con-

LES ANNÉES AV. N. È.	ÉPOQUE	REINECKE WILVONSEDER HOLSTE TORBRUGGE MÜLLER-KARPE	T. BADER (1972, 1978)	N. CHIDIOȘAN (1970)	A. VULPE (1971, 1975)	C. KACSÓ (1975)	H. G. HÜTTEL (1979)
1200	ÂGE DU BRONZE	HA ₂	GÁVA OTOMANI IV - SUCIU DE SUS III-LĂPUȘ I (L'HORIZON URIU) (CULCIU MARE)	↑	LĂPUȘ II (III) LĂPUȘ I (II) CULCIU MARE MEDIEȘU-AURIT	LĂPUȘ II LĂPUȘ I	LĂPUȘ II (SD II)
		HA ₁					
		BD					
	MOYEN	BC (BC ₂)	OTOMANI III B - SUCIU DE SUS II OTOMANI III A (CULCIU MIC)	↑	(I) SUCIU DE SUS	SUCIU DE SUS (I)	LĂPUȘ I (SD I)
		BB (BC ₁)					?? (MD III)
		BB ₁					MEDIEȘU-AURIT CULCIU MARE (MD II) SUCIU DE SUS
1500	ANCIEN	BA ₂	OTOMANI II - WIETENBERG II - SUCIU DE SUS (L'HORIZON APA) (MEDIEȘU-AURIT)	↑			?? CULCIU MIC (MD I)
		BA ₁					TUMULUS DE MEDIEȘU-AURIT

Fig. 3. Tableau de synchronisation schématique de la périodisation de la culture de Suci de Sus en Roumanie.

continuant ses fouilles à Diakovo, recueillit le matériel provenant des habitats et des nécropoles. Il explora aussi d'autres habitats (Klinovo, Lochovo, Kličanovo, Čopivcy, Beregovo) et nécropoles (Chomcy, Lochovo, Čopivcy). Toutefois il ne caractérisa le matériel ni du point de vue culturel ni chronologique et il le classa, dans l'ensemble, à l'âge du bronze (1958, p. 9-93). Une liste des trouvailles de cette culture, issues de l'Ukraine transcarpatique, a été publiée par E. A. Balahuri (1969a). Il les a assignées sous le nom de „monuments du groupe de Felsőszöcs-Stanovo“ à l'âge du bronze tardif. Aux années 1967-1973 fut réalisée dans le site de Diakovo l'expédition archéologique de l'Université transcarpatique de Oujgorod (Balahuri 1971; 1974)). Grâce aux objets trouvés ici, E. A. Balahuri a établi l'existence de la culture de Suci de Sus à la rencontre des périodes C-D du bronze (1976, p. 240-256). L'époque du déclin de la culture est caractérisée par le matériel provenant des sites de Kličanovo et de Medvedivcy lesquels ont livré des poteries de cette culture associées déjà à celles de l'âge du bronze récent (Balahuri 1969b).

Les trouvailles provenant de la Hongrie du Nord-Est furent travaillées par N. Kalicz dans son étude qui les désigna du nom de „groupe

de Felsőszöcs“ (1960). A la suite de ses fouilles pratiquées sur la localité de la culture otomane de Rétközberenc-Paromdomb il suppose qu'à la fin de l'âge du bronze moyen la culture de Suci de Sus succéda à la culture otomane et qu'elle dura jusqu'à l'âge du bronze tardif. Parmi les trouvailles provenant de la nécropole de l'âge du bronze récent d'Alsóberecke il y a eu aussi des vases incisés et incrustés d'exécution plus primitive, appartenant à la culture de Suci de Sus (Kalicz 1960, p. 12; Kemenczei 1963, p. 183). N. Kalicz (1960, p. 12) assigna aussi celles de Berkesz-Demecser à la sphère de ces trouvailles. Partant de ces faits, T. Kemenczei présumait que le développement indépendant de la culture de Suci de Sus avait cessé encore à la fin de la période C du bronze et qu'il se constituait, dans la période D, le groupe de Berkesz-Demecser d'une synthèse des cultures d'Egyek et Suci de Sus (Kemenczei 1963; p. 182-183; 1965, p. 18, 20). Une chronologie plus détaillée des nécropoles de Berkesz et de Demecser qui donnèrent leur nom à ce groupe, ne peut plus être établie parce que le matériel y fut mis au jour trop tôt et l'on ne dispose pas pour les ensembles funéraires d'aucune documentation. C'est aussi T. Kovács qui s'occupait de l'élaboration de ce groupe auquel il attribua une sépulture tumu-

laire de Nyírkarász-Gyulaháza et le dépôt d'Ópályi. La céramique de ce groupe comprend selon lui des formes appartenant à la culture d'Egyek et de Felsőszőcs. Toutefois on y a découvert aussi les poteries de la culture de Komarov et de Noua (Kovács 1966/67, p. 52, note 78, fig. 11–13).

A. Mozsolics (1973, p. 111), se basant sur l'analyse du matériel mis au jour dans la sépulture de Nyírkarász-Gyulaháza (1960), situa la culture de Suciú de Sus dans la période B IV (C – D du bronze). Elle lia l'horizon des dépôts d'objets en bronze d'Ópályi, daté de la période B IV b (D du bronze), à la culture resp. au groupe de Berkesz, à la seconde phase de la culture de Noua et à la phase récente de la culture de Felsőszőcs.

La culture de Suciú de Sus acquit certaines impulsions venant des cultures voisines. Comme l'atteste le matériel archéologique, au début de la période A 1 de Hallstatt, la région est des Carpates fut intensivement peuplée par les porteurs de la culture de Gáva ce qui entraîna, selon toute apparence, l'achèvement de cette culture.

Sites d'habitat

Dans la région de la plaine de la Slovaquie orientale on ne connaît l'équipement de la culture de Suciú de Sus que grâce à un petit nombre de trouvailles et dépôts provenant des sites d'habitat (Slavkovce, Trebišov, Slanec, Malý Horeš). A la différence du matériel abondant provenant des nécropoles, celui-ci ne fut découvert que dans un peu d'habitats explorés dans cette région (Skrabské, Ruská, Hnojné, Kladzany) dont la plupart des trouvailles ont été récoltées.

C'est de Skrabské (dist. de Vranov) que proviennent les tessons de poterie (pl. XXX: 8–15) et les ossements d'animaux calcinés qu'on a découverts dans le remplissage et autour de l'habitation qui n'était pourtant fouillée que partiellement. Creusée à faible profondeur, elle avait à-peu-près une forme rectangulaire, orientée ouest-est. A côté ouest elle s'avança en forme ovale. On y a mis au jour aussi les morceaux du torchis brûlé. Vu la conservation insuffisante de l'habitation, il n'était pas possible d'en définir le type. Aux environs du demeure fut trouvée une pièce de céramique à décor incisé, portant les traces

de la matière incrustante blanche (pl. XXX: 10).

Le matériel accusé provenant de la localité de Ruská (dist. de Trebišov) où furent mis en évidence les débris d'une cruche et des bols (pl. XXXI: 1–9), offre lui-aussi les caractères d'habitat.

Le cruchon de Hnojné (dist. de Michalovce) portant le décor incisé typique provient de la couche culturelle d'une station préhistorique (pl. XXXI: 20) où furent révélées des habitations et des fosses à contenu archéologique, appartenant à l'âge du bronze.

Un tesson de céramique décoré d'incisions en spirale et portant les traces de la matière incrustante blanche fut retrouvé lors de la récolte faite à Kladzany (dist. de Vranov; Budinský–Krička 1977, p. 66, fig. 22: 2).

Récemment on a constaté grâce aux prospections deux localités nouvelles: Vybuchanec (dist. de Michalovce) et Dvorianky (dist. de Trebišov) où l'on a récupéré les tessons de poterie isolés, appartenant à la culture de Suciú de Sus (c'est à V. Budinský–Krička que je dois pour ce renseignement).

On a constaté que dans la Slovaquie orientale ce n'est pas seulement la culture de Suciú de Sus, mais aussi la culture de Piliny qui ont livré un nombre limité d'habitats en proportion du nombre de nécropoles. L'équipement de la culture de Piliny est connu surtout grâce aux nécropoles évent. à leurs mobiliers funéraires. Le mobilier provenant des habitats de la culture de Piliny n'a été découvert qu'à Prešov, Šebastovce et Blažice (Budinský–Krička 1969, p. 259) et les objets ne furent pas trouvés directement dans les habitations. D'abondants habitats de la culture de Piliny sont relevés dans le sud de la Slovaquie centrale. Dans cet ordre d'idées la constatation de V. Furmánek est remarquable qui, à la suite de ses recherches et prospections pratiquées dans la micro-région de Radzovce-Monosá montrait que tandis que l'emplacement de la nécropole n'avait pas changé, celui du village à laquelle elle appartenait, s'était déplacé aux abords de la nécropole (1977, p. 330).

Le nombre insuffisant d'objets découverts dans les habitats de la culture de Suciú de Sus est conditionné par l'état initial de la recherche qui ne nous permet pas de nous faire une image plus riche du caractère de l'occupation et de la typologie des habitations.

A cause de cela nous présenterons ici une brève caractéristique des types d'habitats et d'habitations se trouvant dans l'aire d'extension de cette culture sur le territoire de la Roumanie et de l'Ukraine. Dans l'état actuel de la recherche on connaît plusieurs types d'habitats qui peuvent être divisés, d'après leur situation géographique et le caractère de l'occupation, en deux groupes principaux (Bader 1978, p. 64—66, pl. XXXVIII—XLIV):

1. habitats de plein air, situés dans les contrées basses, sur les terrasses fluviales (Diakovo, Culciu Mare, Culciu Mic, Homorodu de Jos, Iojib, Turulung Vii, Medvedivcy, etc.),

2. habitats de plein air ayant l'aspect d'îles situés dans les régions marécageuses ou dans les méandres des rivières.

Les habitats du premier groupe sont plus nombreux. On n'a découvert qu'un village fortifié, situé sur la colline (Boinești). Les habitats comprennent deux types de demeures. Le premier est représenté par les habitations sur pilotis, construites des branchages enduits d'argile (Medieșu-Aurit, Culciu Mare, Homorodu de Jos, Diakovo, Medvedivcy). Le deuxième est caractérisé par les cabanes semi-enterrées (Culciu Mic, Medvedivcy).

A Medieșu-Aurit on trouva dans les habitations sous une couche détruite de torchis les tessons de céramique. A la suite des fouilles effectuées à Culciu Mare, on a mis au jour 12 habitations de surface avec du torchis détruit portant les traces des poteaux et des branchages, sous lequel on a découvert un bon nombre de tessons de poterie et de récipients entiers (Bader 1978, p. 66—67, pl. L/2—3, 9; LIII/1, 6; LV/1—3, 6; LVIII/7). Outre les récipients trouvés dans les deux habitats mentionnés, on y a découvert des objets en pierre et en argile (haches, meules, pesons de tisserand et petites roues de chariots cultuels (Bader 1972, p. 528, fig. 11: 3, 6—9).

Sur le site de Culciu Mic on a mis au jour des cabanes semi-enterrées abritant un grand nombre de céramiques, des épingles en bronze et des objets en argile (Bader 1978, p. 67). Sur les sites de Diakovo et de Medvedivcy en Ukraine (Balahuri 1966—67, 1974) furent découvertes les habitations de surface à plan rectangulaire de 20—30 m², construites sur les pilotis ainsi que celles à plan ovale, creusées à faible profondeur, dont la construction et les dimensions sont similaires à celles des habi-

tations précédentes. Dans tous les deux types d'habitations se trouvait un four de forme rectangulaire ou ronde et dans plusieurs aussi un foyer revêtu de pierres. Directement dans les habitations ou à leur proximité furent retrouvés des récipients accompagnés par des outils lithiques (haches plates, ciseaux, meules, pierres à aiguiser), des produits en argile (fusaïoles, pesons, roues) et osseux (épingles, alènes; Balahuri 1974, p. 43—44).

Nécropoles et le rite funéraire

La nécropole à incinération de Zemplínske Kopčany, où furent découvertes des tombes à urnes et des foyers de l'incendie, nous a donné une image riche du rite funéraire de la culture de Suciú de Sus dans la Slovaquie orientale. Les autres mobiliers funéraires découverts jusqu'à ce jour proviennent des nécropoles explorées lors des fouilles de sauvetage et plusieurs objets ont été trouvés isolément (Vinický, Lastovce, Veľké Raškovce, Budkovce, Bracovce). Il sont tous caractérisés par le rite de l'incinération.

Dans la nécropole de Zemplínske Kopčany ne fut pas possible de saisir les contours des fosses tombales. Les urnes sont représentées par divers types d'amphores et de récipients amphoroïdes et dans plusieurs cas ce sont aussi les autres formes céramiques qui servirent d'urnes cinéraires (tasses, cruchons, cruches, pots). Les urnes sont maintes fois fermées par des bols renversés ou il y a des cas où des écuelles coniques sont posées dans l'ouverture des urnes. L'usage de couvrir les urnes d'un bol ou bien d'un autre récipient peut être observé de même dans les nécropoles de la culture de Piliny (Furmánek 1972, p. 28) et de Lusace (Benkovská-Pivovarová 1975, p. 45).

Le mobilier funéraire comprend habituellement une, deux jusqu'à quatre et parfois encore plus d'urnes contenant les restes calcinés des défunts (fig. 2: 3, 4). Dans plusieurs tombes les ossements calcinés furent déposés en dehors des urnes (fig. 2: 4). Les urnes de quelques tombes comprenaient aussi les objets brûlés secondairement et l'on y trouva sporadiquement des objets de parure en os, des perles en ambre jaune, en pâte vitreuse et un pendeloque en pierre (tombes 27, 28, 29/73).

La tombe 14/70 de Zemplínske Kopčany se distingue des autres sépultures par un grand

nombre d'urnes (18) contenant des os et le mobilier funéraire (fig. 2: 1). Les tombes 11/70, 19/70 et 28/73 livrèrent elles-aussi un assez grand nombre d'urnes. La présence dans les nécropoles à incinération des tombes à plusieurs urnes laisse à supposer que dans une tombe ont été ensevelis plusieurs individus. Dans cet ordre d'idées il faut attirer l'attention sur les résultats de l'analyse anthropologique faite dans 31 tombes à incinération provenant de la nécropole de Barca II, grâce à laquelle il fut établi que dans quelques urnes avaient été enterrés deux à deux individus (*Furmánek 1977a*, p. 341). Le problème du nombre des individus inhumés dans les nécropoles ne pourra être résolu qu'après l'étude anthropologique du riche matériel ostéologique issu des nécropoles à incinération situées dans la région de la culture de Piliny dans la Slovaquie centrale.

Outre les tombes on a mis au jour à Zemplínske Kopčany de nombreux foyers de l'incendie à forme rectangulaire ou carrée et aux angles arrondis, placés parfois à proximité immédiate des tombes ou bien disposées en groupes (fig. 2: 2, 6). Les bords en ont été renforcés et au-dedans d'eux se trouvaient dans la couche d'argile brûlée des charbons, des ossements calcinés et des tessons de poterie. Nous supposons que les morts y ont été incinérés parce que ces foyers ont été installés à proximité immédiate des tombes. On y trouva aussi les tessons de céramique de plus grande taille, quelques-uns contenant les ossements calcinés (fig. 2: 5) et près des foyers de l'incendie furent parfois placés aussi d'autres vases. Plusieurs tessons event. fragments de grands récipients appartenaient à l'inventaire céramique des sépultures respectives ou l'on pourrait les considérer comme les offrandes brisées sur place pendant la cérémonie rituelle.

En Slovaquie les foyers de l'incendie sont attestés, à l'âge du bronze récent, p. ex. dans la culture de Čaka où l'un fut découvert par la fouille pratiquée dans le tumulus de Čaka, près de la tombe à incinération IV. Il fournit des tessons de poterie, des ossements et une couche discontinue de charbons (*Paulík 1963*, p. 281, fig. 5). Les traces d'un foyer de l'incendie apparurent aussi lors des fouilles entreprises dans la nécropole de la culture de Piliny et de Kyjatice à Radzovce. Il contenait des os humains calcinés, des charbons et des frag-

ments des objets en bronze (*Furmánek 1975*, p. 29).

Les foyers de l'incendie révélés dans la nécropole de Zemplínske Kopčany présentent à l'heure actuelle une découverte unique dont l'existence peut être liée à la culture de Suciu de Sus. Ils offrent des analogies dans la nécropole tumulaire de cette culture à Lăpuș où l'on a constaté la brisure intentionnelle des récipients, laquelle avait probablement fait partie de la cérémonie funéraire. Les tessons furent déposés sur le foyer de l'incendie et ils se rencontrèrent aussi dans le revêtement du tumulus élevé au-dessus du foyer de l'incendie. Cette coutume est attestée dans la nécropole à incinération plane, située à proximité de la nécropole tumulaire de Lăpuș, au lieu-dit Gruitul Tîrgului où l'on a trouvé dans les fosses tombales parmi les os calcinés d'abondants tessons de céramique (*Kacsó 1975*, p. 66–67). Les foyers de l'incendie reconnus dans la nécropole de Lăpuș et dans le tumulus à incinération de Medieșu-Aurit ont été renforcés par des pierres et ils contenaient outre les cendres, les charbons et les ossements calcinés concentrés au centre, les fragments de céramique brisés intentionnellement hors du tumulus (*Kacsó 1975*, p. 64–66). D'après les renseignements de *M. Roska (1914, p. 144)*, on a découvert d'autres foyers de l'incendie dans la nécropole à incinération plane, installée sur la localité éponyme de Suciu de Sus (au lieu-dit Poduri de Coasta).

Le fait que les foyers de l'incendie sont installés à proximité immédiate des tombes de Zemplínske Kopčany et la découverte dans ceux-ci des ossements calcinés, des charbons et des débris de céramique permettent de supposer qu'ils servaient de bûchers. Ils livrèrent un grand nombre de charbons qui n'ont pas été trouvés que très rarement dans les tombes (tombes 3/70, 21/71, 24/71). Il fut établi à la suite de l'analyse faite par *E. Hajnalová* que le chêne (*Quercus spec.*) était l'arbre la plus fréquente qu'on ait utilisée au cours des cérémonies funéraires. Les autres espèces d'arbres constatées étaient au nombre plus petit que le chêne: c'étaient l'érable (*Acer spec.*) la charme (*Carpinus spec.*), l'orne (*Ulmus spec.*), la saule (*Salix spec.*). Dans deux cas on a reconnu les charbons du bois d'if (*Taxus spec.*) et du marronnier (*Castanea sativa*) lesquels ne peuvent pas être considérés comme étrangers

dans les conditions climatiques et géographiques données. L'auteur mentionné a analysé les restes calcinés des arbres provenant d'autres nécropoles à incinération de l'âge du bronze — de la nécropole de Piliny de Radzovce-Monosza et de celle de la culture lusacienne de Diviaky nad Nitricou où le chêne était l'espèce la plus abondante. Parmi les localités mentionnées le matériel relativement le plus riche fut découvert à Zemplínske Kopčany où l'on a trouvé les charbons dans plus de 50 % des foyers de l'incendie tandis qu'il n'y en avait que très peu dans les urnes. Cela pourrait signifier que les foyers de l'incendie, sur lesquels on avait brûlé les cadavres, ont une plus grande valeur démonstrative (Hajnalová 1978, p. 148).

Grâce aux restes végétaux on peut supposer qu'à l'époque où la nécropole fut utilisée pour les inhumations, la région de l'Europe centrale était soumise à un climat subboréal considéré comme typique depuis l'époque du Néolithique jusqu'au Hallstatt (Firbas 1952, p. 1—256). Il est caractérisé par l'abaissement léger de la température et par un climat plus sec par rapport à la phase atlantique (Krippel 1971, p. 327) ce qui a eu pour résultat l'extension des chênaies et celles mixtes avec les charmes dans le sud de la Slovaquie orientale. De ce fait témoignent les restes d'arbres carbonisés, trouvées sur les foyers de l'incendie à Zemplínske Kopčany. Les arbres comme *Castanea sativa* et *Taxus baccata* ayant probablement fait partie des objets d'offrande brûlés sur le bûcher, sont étrangers dans cette région et l'on n'a pas besoin d'en supposer l'origine locale (Hajnalová 1978, p. 149).

En se basant sur les charbons trouvés jusqu'ici en Slovaquie, on ne peut pas attribuer à aucune des arbres présentes une valeur symbolique dans le rituel funéraire ou décider si les arbres ont signalé la structure sociale des individus ensevelis ou non (Hajnalová 1978, p. 148—149).

Si nous voulons éclaircir le rite funéraire pratiqué par le peuple de la culture de Suciú de Sus en Slovaquie, il nous faut partir de nos connaissances sur le rite funéraire des nécropoles situées dans les régions avoisinantes de cette culture.

Les nécropoles connues en Roumanie et en Ukraine transcarpatique sont installées sur les petites buttes et sur les terrasses moyennes et hautes des rivières (Suciú de Sus, Medieşu-

Aurit, Lăpuş, Čopivcy, Lochovo) ou bien sur les plaines (Stanovo, Chomecy).

Le rite caractéristique de cette culture est l'incinération. Les cimetières sont caractérisés par les tombes planes à inhumations dans les urnes ou les petites fosses tombales (Roska 1914, p. 142—144; Zatlukál, J. — Zatlukál, E. 1937, p. 66—73, fig. 5, 6), mais on rencontre aussi ceux couverts des tertres funéraires (Lăpuş, Medieşu-Aurit). Les nécropoles tumulaires montrent une plus grande variabilité des rites funéraires à la différence du rite assez uniforme des nécropoles planes (Kacsó 1975, p. 64—67). Dans quelques tumulus de Lăpuş l'incinération avait lieu sur le bûcher — foyer de l'incendie, dans d'autres cas hors du tumulus et les ossements calcinés ne furent apportés qu'après la cérémonie à l'endroit où le tumulus devait être élevé. Parfois les tombes à incinération se trouvèrent sous un tertre (Lochovo, Nyírkársz-Gyulaháza) où est attesté l'incinération sur l'endroit même de la tombe (Potuchniak 1958, p. 75—76; Mozsolics 1963). En ce qui concerne le problème de l'inhumation sous un tumulus, A. Mozsolics est d'avis que les tumulus de la culture de Suciú de Sus reflètent l'influence de la culture de Komarov s'étendant dans la zone est du bassin Carpatique (1963, p. 118). Etant donné qu'à l'âge du bronze, l'enterrement sous les tertres funéraires était connu sur le territoire de la Roumanie dès avant l'époque de laquelle date le cimetière de Lăpuş, C. Kacsó (1975, p. 67) suppose que c'est d'ici qu'il tire son origine venant des traditions autochtones. T. Bader (1978, p. 69—70), se fondant sur la différence chronologique entre le tumulus de Medieşu-Aurit et l'horizon récent des tumulus de Lăpuş-Komarov-Nyírkársz en Gyulaháza, compte aussi sur l'origine autochtone de l'enterrement sous les tumulus cadre de la culture de Suciú de Sus.

La présence dans cette culture de tous les deux types de tombes semble avoir des causes sociales dues à la position inégale des morts. Actuellement on ne peut pas encore éclaircir les relations chronologiques entre les nécropoles à incinération planes et tumulaires.

Analyse des trouvailles

Les trouvailles slovaques de la culture de Suciú de Sus ont exigé de réfléchir sur la

question de l'influence et la position de cette culture sur notre territoire. Il s'est avéré nécessaire de faire l'analyse de toutes les trouvailles dont nous disposons et d'évaluer le matériel provenant de la nécropole à incinération de Zemplinske Kopčany, lequel nous fournit des documents sur les influences aux époques moyenne et récente du bronze de cette culture ayant son centre de diffusion dans la plaine de la Slovaquie orientale.

Céramique

La céramique présente l'élément le plus nombreux du matériel de la culture de Suciú de Sus sur le territoire de la plaine de la Slovaquie orientale. Elle est un indicateur sensible des changements grâce auxquels il est possible d'établir le plus facilement l'évolution locale et isolée de cette culture dans la région étudiée. Son analyse prouve que certains aspects typologiques et des phénomènes caractéristiques se présentant dans la décoration peuvent se faire valoir en tant que critères chronologiques et que l'on peut reconnaître, à l'aide d'eux, les variétés distinctes des formes céramiques.

Du point de vue typologique les produits de céramique sont représentés par des amphores et des vases amphoroïdes, par des cruches, des cruchons, des tasses, des bols, des récipients en forme de bol et des pots. Il y appartiennent aussi les rouelles, les fusaïoles et les poids de tisserand.

Suivant la technologie de fabrication, on peut répartir la céramique en trois groupes: Le premier groupe représentent les récipients faites dans une pâte fine et bien cuite, la superficie étant teintée de couleur gris foncé et brun-grisâtre (amphores, cruches et cruchons, tasses, quelques bols à pied et récipients en forme de bol). Le deuxième groupe est constitué par les vases à la superficie grossière aux grains de sable dure ajoutés, parfois secondairement cuite (quelques vases amphoroïdes, bols, pots et d'autres objets d'argile).

1. Amphores et vases amphoroïdes

Les amphores décorées au col conique (type a) sont les formes caractéristiques et très fréquentes dans les mobiliers funéraires des nécropoles à incinération de la culture de Piliny où elles servaient habituellement d'urnes cinéraires. Elles ont un corps biconique dont la

convexité maximum est couverte d'ornementation incisée et en relief. Les anses sont placées à la limite du col et des épaules du vase. Les amphores de ce type se rencontrent dans le cimetière de Zemplinske Kopčany (pl. I: 11, III: 2, 4), de Lastovce (pl. XXVIII: 14; XXIX: 5) ainsi que dans la sépulture à incinération de Viničky (pl. XXXI: 21). Leur décoration composée d'enfoncements gravés au moyen d'entailles et de registres de lignes verticales disposées entre les bosses entourées d'incisions demi-circulaires ou de cannelures accusent de fortes analogies avec celle des récipients à deux anses provenant de la nécropole de la culture de Piliny de Barca II (tombe 4/65; *Furmánek 1968a*, fig. 2; tombes 24, 34 et 54/53; *Jílková 1961*, fig. 11: 5, 14: 7, 13: 1). La combinaison des bosses bordées de cannelures demi-circulaires et des protubérances pointues telle qu'on voit sur l'amphore de la tombe 1/70 de Zemplinske Kopčany, présente un motif ornemental très fréquenté sur les amphores à deux anses, mises au jour p. ex. à Barca II, dans la tombe 22/53 (*Jílková 1961*, fig. 13: 4). Les protubérances pointues et les bosses bordées de cannelures se font déjà valoir sur la céramique de la culture d'Otomani. *E. Jílková* a comparé la décoration incisée et en relief et la conformation du corps tectonique des amphores de Barca II avec celles de la culture de Füzesabony. Elle estime que c'est dans la céramique de la culture otomane de Barca I qu'ils ont pris naissance dans la Slovaquie orientale. L'influence de cette céramique se reflète, selon elle, de même dans la présence des cruchons au pied annulaire (*Jílková 1961*, p. 89, 90), lesquels se rencontrent dans la nécropole de la culture de Piliny à Barca II, associés aux amphores décorées à deux anses (*Jílková 1961*, fig. 11: 5, 6; 14: 6, 7).

Les amphores décorées à deux anses analogiques sont connues dans la nécropole de Šafárikovo (*Furmánek 1977a*; pl. I: 12; III: 23; V: 5; VI: 25; XI: 22; XIII: 6; XV: 4; XVII: 16) dont quelques-unes portent des anses au même endroit — à la limite du col et de la partie supérieure des épaules (pl. XIII: 6; XIV: 4; III: 23) — que les amphores de Zemplinske Kopčany. On ne sait pas si cette position des anses peut être prise pour un trait typologiquement récent dans l'évolution de ces vases bien que la plupart de ces amphores montrent la même disposition des anses.

L'amphore décorée provenant de la tombe 2 de Lastovce (pl. XXVIII: 14) fut retrouvée avec les tessons d'un cruchon à pied et des bols au bord recourbé ayant originairement un pied. Elle présente par sa forme, la disposition de ses ans et la décoration des traits communs avec les amphores provenant des tombes de la culture de Piliny de Šafárikovo que V. Furmánek (1968b, p. 10, pl. I: 1, 3) a datées de la période B 2—C du bronze. Le fragment des épaules et de la panse d'une amphore retirée de la tombe 3 de Lastovce (pl. XXIX: 5) appartient aussi à ce type. Les amphores provenant de la nécropole de Detek (Kemenczei 1968, fig. 8: 3) et de Barca II (Jílková 1961, fig. 11: 5; 14: 7) offrent des formes et décorations similaires. La présence dans la partie plus ancienne de la période B 2 (C 1) du bronze de cette amphore dans la tombe 3 de Lastovce est justifiée par les tessons de deux amphores au corps sphérique et aux anses disposées sous la panse.

Le vase découvert dans la tombe 7/59 de Šafárikovo (Furmánek 1977a, pl. XVI: 4) présente des affinités très proches avec l'amphore de Viničky (pl. XXXI: 21). Une décoration analogue composée de nervures saillantes combinées avec des protubérances pointues apparaît sur les vases provenant de la nécropole de Barca II (Jílková 1961, fig. 9: 7; 13: 5) et de Bodrogkeresztúr (Kemenczei 1964; pl. I: 1). Le classement chronologique à la période C (C 2) du bronze de l'amphore de Viničky est favorisée grâce aux objets en bronze accessoires.

Les amphores aux anses disposées sur la panse (type b) sont caractérisées par la disposition des anses dans la zone de la plus grande largeur du vase ou fréquemment au-dessous d'elle. Le col conique est terminé par un rebord légèrement recourbé vers l'extérieur. Une amphore fragmentaire au corps sphérique fut extraite de la tombe VII/62 (pl. XXIII: 17) de Zemplínske Kopčany. La partie inférieure d'une amphore et les tessons d'un autre exemplaire proviennent de la tombe 3 de Lastovce (pl. XXIX: 1, 3). La tombe de Veľké Raškovce a livrée une amphore au corps biconique et à deux anses placées sous la panse (pl. XXVI: 3).

Ce type d'amphores est représentatif de l'horizon plus ancien des nécropoles de Piliny. A Barca II on les a trouvées associées aux

objets en bronze, tels que le pendeloque cordiforme fermé, l'épingle à tête sphérique et à chas horizontal, les anneaux-spirales (Noppenringe) et les boucles en or du type de Sibigne (Sibiň; Jílková 1961, p. 90—91, fig. 12: 2; 3, 6, 7; 14: 1, 2, 4, 5, 5a). Les urnes non décorées à deux anses et au corps sphérique, provenant de la nécropole de Barca-Baloty, appartenaient à l'horizon plus ancien, et d'après V. Budinský-Krička (1974, p. 185) à la période B 2 et au début de C du bronze. L'ensemble funéraire d'une tombe de Čaña contenant un vase à deux anses disposées sous la panse peut être assigné, grâce aux objets en bronze accessoires, à la période B 2 (C 1) du bronze (Budinský-Krička 1969, fig. 8: 5). La position chronologique de ces récipients dans la nécropole de Šafárikovo est déterminée par les trouvailles accessoires qui sont caractéristiques de la période B 1 du bronze. Elles persistaient pendant la période suivante B 2 (C 1) du bronze, mais ne la dépassaient pas (Furmánek 1977a, p. 300, 302, fig. 4: I).

Eu égard aux circonstances mentionnées plus haut, on peut placer le vase fragmentaire provenant de la tombe VII/62 de Zemplínske Kopčany dans l'horizon plus ancien de la nécropole en s'appuyant sur la céramique accessoire trouvée dans ladite tombe (des bols à la partie inférieure conique, un cruchon à pied, un pot). Les vases amphoroïdes fragmentaires découverts dans la tombe 3 de Lastovce et l'amphore de Veľké Raškovce décorée par des protubérances disposées à trois sont contemporains de l'amphore mentionnée. Le récipient amphoroïde issu de la nécropole de la Civilisation carpatique des tumulus de Tiszafüred présente des affinités avec ces types (Kovács 1975, p. 46, pl. 28: 300/1).

Les amphores à décor incisé et incrusté du pigment blanc (type c) présentent le type caractéristique de la culture de Suciú de Sus. Leur corps biconique passe à un col conique. Presque toute la surface du récipient est couverte du décor incisé, agencé en divers motifs ornementaux. Ce type d'amphores est représenté par cinq exemplaires qu'on peut répartir en trois variantes.

Variante (c₁) — c'est une amphore provenant de la tombe 1/70 de Zemplínske Kopčany (pl. I: 8). Sa décoration consiste en triples arcs en spirale concentrés sur la panse autour des protubérances.

La deuxième variante (c_2) provient des tombes 19/71 (pl. XIII: 1) et 33/73 (pl. XX: 10) de Zemplínske Kopčany dont la décoration est formée de triples lignes spirales.

La troisième variante (c_3) n'est connue que dans la tombe de Veľké Raškovce où l'on en a trouvé deux exemplaires (pl. XXVI: 1, 2). Les anses sont disposées au milieu du col à la différence des amphores précédentes. La décoration du deuxième exemplaire est composée de triples lignes présentant des arcs spirales entre lesquels sont disposés les motifs symboliques des figures humaines. Sur le col sont représentés quatre chariots à deux roues schématiques avec des figures d'hommes, tirés chacun par deux chevaux, ces quatre attelages étant symétriquement disposés à la ronde du col.

Ces trois variantes d'amphores peuvent être mises en rapport avec les amphores similaires qui apparaissent dans la culture de Suciú de Sus en Ukraine et en Roumanie. Dans la nécropole de Stanovo s'est conservée une amphore entière et les fragments des autres exemplaires au corps biconique, ornées de triples lignes demi-circulaires, exécutées en spirale et disposées autour des bosses qui se trouvent sur la panse (Zatlukál J. et E. 1937, p. 70, fig. 5; p. 71, fig. 6). Deux urnes similaires furent découvertes dans la tombe à incinération de Diakovo (Balahuri 1974, p. 45, fig. 7: 1–3) dont E. A. Balahuri situe la phase d'occupation plus ancienne au 14e siècle avant n. è. Les amphores à décor incisé consistant en doubles lignes exécutées en spirale ont fait partie du mobilier funéraire du tumulus de Medieșu-Aurit lequel a été assigné par T. Bader à la première phase de la culture de Suciú de Sus en Roumanie et daté de la période B du bronze (1978, p. 74, pl. XLIV: 9, 11, 13). Le développement de ces amphores continua dans sa seconde phase du développement datée de la période C du bronze. Toutefois, à cette époque, l'ornementation était plus simple que celle de la période précédente (Bader 1978, p. 75, pl. XLVI: 8).

L'amphore de la variante c_1 de Zemplínske Kopčany (pl. I: 8) est proche de celles de l'âge du bronze moyen. Sa forme et décoration accusent de fortes analogies avec l'amphore provenant du site de Nitriansky Hrádok, laquelle fut retirée d'une habitation, associée à la poterie appartenant à la phase tardive

de la culture de Maďarovce (Vladár 1973a, p. 276, fig. 20). C'est la trouvaille la plus ancienne prouvant l'existence à l'âge du bronze moyen en Slovaquie des amphores à deux anses, décorées par incrustation, appartenant à la culture de Suciú de Sus.

L'inventaire funéraire accessoire, dans lequel survivent les traditions de la culture d'Otomani tardive (cruchons, bols) et de la période plus ancienne de Piliny (amphore à deux anses du type a, cruche) indique l'attribution de l'amphore provenant de la tombe 1/70 de Zemplínske Kopčany au début de la période B 2 (C 1) du bronze.

Les amphores de la variante c_3 présentent une forme typologiquement plus récente des amphores à deux anses, décorées par incrustation. La décoration simple de l'amphore provenant de la tombe 19/71 (pl. XIII: 1) qui se compose de trois lignes parallèles exécutées en spirale est presque analogue à la décoration du cruchon de Veľké Raškovce (pl. XXVII: 1). Les tasses de Hajdúböszörmény montrent la même ornementation (Moszolics, 1960, fig. 1). L'amphore trouvée dans la tombe 19/71 ressemble par sa forme aux exemplaires non décorés à bosses du type e (tombes 13/71, 18/71, 19/71, 25/71). Elle est plus récente que la variante précédente et peut être datée dans le cadre de l'ensemble funéraire de la période C (C 2) du bronze. Une amphore de forme et décoration similaires provient de la nécropole de la culture de Berkesz de Alsóberekce en Hongrie où il y a encore d'autres récipients du même type que celui de Zemplínske Kopčany (Kemenczei 1982, fig. 3: 2). Dans cette période se situe aussi la deuxième amphore de cette variante provenant de la tombe 33/73 (pl. XX: 10).

La première amphore de la variante c_3 de Veľké Raškovce (pl. XXVI: 1) présente la même décoration que celle de la variante c_1 de Zemplínske Kopčany (tombe 1/70). La deuxième amphore (pl. XXVI: 2) porte outre l'ornement habituel composé d'arcs spirales, disposés autour des bosses un décor sur le col consistant en quatre chariots à deux roues tirés chacun par deux chevaux avec les figures d'hommes schématiques se tenant derrière les chariots; ces scènes sont vraisemblablement en relation avec la cérémonie funéraire (Vizdal 1972, p. 228). Le dessin schématisé des chariots présente des analogies avec les chars à deux

roues, connus dans la région de la Méditerranée orientale qui sont représentés sur les stèles des tombes à fosses de Mycènes et sur les fresques des palais de Tyrins et Cnossos datés de l'âge du bronze (*Vladár 1973a*; fig. 40; fig. 82: 1, 2; *Vizdal 1972*, p. 228—229). Les dessins se prolongent pendant l'époque mycénienne tardive. La peinture qu'on voit sur le vase de Chypre daté de la même époque (vers 1350 avant n. è.) représente deux chars de guerre attelés chacun de deux chevaux et tirés par deux cavaliers (*Strong 1970*, fig. sur la p. 32). C'est N. N. Čeredničenko (1976, fig. 1, 2, 5) qui s'occupe de la problématique des représentations des chars à deux roues en Eurasie à l'époque de la seconde moitié du IIe millénaire avant n. è. Il a cité aussi les analogies qu'il a trouvées pour le char à deux roues représenté sur l'amphore de Veľké Raškovce. En se fondant sur les analogies trouvées en Egypte, en Asie Mineure et dans la Méditerranée, il situa ces chars provenant des territoires de l'Europe et l'Eurasie, à la période entre 1600—1300 avant n. è. (*Čeredničenko 1976*, p. 146—147). Les imitations des roues à quatre rais sont attestées, à l'époque de transition de l'âge du bronze ancien à l'âge du bronze moyen, dans plusieurs cultures de la Slovaquie (cultures de Maďarovce, d'Otomani et nord-pannonienne; d'après J. Vladár c'est la période A 3/B 1 du bronze) parce que c'est une époque où les contacts entre la région carpatique septentrionale et la Méditerranée atteignirent leur apogée (*Vladár 1973a*, p. 324—326, fig. 81).

L'amphore de la variante c₃ de Veľké Raškovce (pl. XXVI: 2) fut située par J. Vladár à l'époque qui peut être synchronisée avec les débuts de la culture de Piliny dans la Slovaquie orientale (la fin de la période B 1 évent. le début de la période B 2 du bronze), c'est-à-dire dans l'horizon otomano-pilinyien resp. otomano — sучiu-de-susien qui venait dans cette région après le déclin de la culture d'Otomani (*Vladár 1977*, p. 382).

Grâce à l'analyse de l'inventaire céramique extrait de la tombe de Veľké Raškovce, dans lequel sont particulièrement apparentes les influences de la culture d'Otomani et de Piliny (bols, cruchon à pied, amphore aux anses placées sous la panse), on peut donc classer les amphores de la variante c₃ à la partie plus ancienne de la période B 2 (C 1) du bronze, c'est-à-dire à l'époque où elles apparaissaient

dans la région de la plaine de la Slovaquie orientale. L'inventaire d'ensemble indique l'attribution de cette tombe à la phase plus récente du bronze moyen lorsque dans la région carpatique septentrionale prirent fin les influences venant de la zone culturelle balcanique.

Les amphores à décor incisé sans incrustation (type d) ont été découvertes en majorité dans la tombe 28/73 à Zemplínske Kopčany (pl. XVII: 11, XVIII: 5, 7, 9; XIX: 4), mais il y en avait aussi dans les tombes 30/73 (pl. XIX: 6, 7) et XIII/62 (pl. XXIV: 10). Elles ont un col conique et un corps biconique au milieu portant quatre mamelons habituellement entourés de registres de stries demi-circulaires. La décoration de ces amphores consiste en une vaste gamme de motifs ornementaux dont les combinaisons et l'agencement sont assez variés.

On ne connaît pas encore d'analogies pour les formes et les motifs ornementaux des amphores mises au jour dans la tombe 28/73; ce sont les motifs incisés sur la céramique du groupe de Hajdúbabos de la Civilisation carpatique des tumulus répandue dans la Hongrie du Nord-Est qui en sont les plus proches. La nécropole de Hajdúbabos a pris fin dans la période C du bronze ce que témoigne l'horizon des tombes plus récentes (*Kovács 1970*, p. 40, fig. 1: 17, 18; 2: 1, 6, 16; 4: 14).

Dans la décoration des amphores de ce genre se montrent aussi les éléments de la Civilisation carpatique des tumulus et de la culture d'Otomani (registres de stries demi-circulaires et arquées disposées autour des mamelons, le motif solaire entourant les protubérances, les registres de stries verticales, triangles hachurés) et en partie aussi de la culture de Piliny (nervures saillantes verticales, lignes arquées et verticales). Ces motifs ornementaux se rencontrent aussi sur la céramique provenant de la nécropole de la Civilisation carpatique des tumulus de Tiszafüred (tombes 288, 303, 354). *T. Kovács (1975)*, p. 46, pl. 27: 288/1; 28: 301; 33: 354/1; p. 49) les a situés dans la phase moyenne de la nécropole qu'il a datée des périodes B 2—C du bronze.

Les amphores provenant de la tombe 28/73 de Zemplínske Kopčany appartiennent à l'horizon plus ancien de la nécropole, dans lequel se font nettement valoir les éléments de la Civilisation carpatique des tumulus et de la culture otomane tardive.

Les amphores à décor incisé sans incrustation présentent dans la nécropole de Zemplinske Kopčany une forme de céramique caractéristique locale appartenant au plus tôt à la culture de Suci de Sus.

Les amphores à deux anses et aux saillies arrondies (type e) ont un corps biconique orné à-peu-près au niveau de sa convexité maximum de quatre saillies arrondies opposées l'une à l'autre, réalisées par pression de la pâte de dedans en dehors. Le col conique est terminé par un bord en forme d'entonnoir. Elles peuvent être réparties en trois variantes suivant les différences typologiques et les motifs ornementaux.

Les vases de la première variante (e₁) ont les anses disposées à la limite du col et de l'épaule, seulement une amphore est sans anses. Elles furent découvertes dans la nécropole de Zemplinske Kopčany (pl. VI: 12; X: 6; XI: 1, 10; XV: 3). Des vases amphoroïdes proches de cette variante furent mis au jour dans la nécropole de la culture de Piliny à Šafárikovo, dans les tombes 7, 33 et 46/68. Selon V. Furmánek, leur présence se lie à la fin de la période C du bronze évent. au début de la période D du bronze.

Les amphores de la deuxième variante (e₂) ont les anses disposées sur le col. Elles sont présentes dans les mobiliers funéraires de Budkovce (pl. XXX: 5), Veľké Raškovce (pl. XXVII: 8) et dans la nécropole de Zemplinske Kopčany (pl. X: 3; XII: 9; XVI: 2; XX: 4). Le vase amphoroïde de la nécropole de Budkovce (pl. XXX: 5) présente pareillement à celui de Veľké Raškovce (pl. XXVII: 8) une forme typologiquement plus ancienne, même si nous prenons en considération les autres formes céramiques trouvées dans ces nécropoles détruites.

L'amphore provenant de la tombe 26/71 (pl. XVI: 2) est caractéristique par sa décoration (nervures saillantes verticales disposées à trois entre les protubérances) de l'horizon récent de la culture de Piliny. La tombe 26 de Barca-Baloty a livré un récipient de ce genre portant la même décoration, lequel est daté de la période C 2—D du bronze (*Budinský-Krička* 1974, p. 185, fig. 5: 9). Des exemplaires pareils ont été classés par V. Furmánek parmi les amphores du type II et III se rencontrant dans la nécropole à incinération de la culture de Piliny à Radzovce-Monosa (*Furmánek* 1982,

p. 110, fig. 1). Alors que les formes plus anciennes des amphores du IIe type se situent dans les périodes B 2 (C 1) et C (C 2) du bronze, leurs formes plus récentes sont représentatives des périodes D du bronze et A 1 Hallstatt (*Furmánek* 1977a, p. 302, fig. 4).

La présence des amphores à Zemplinske Kopčany peut être assignée grâce à l'inventaire céramique et aux objets en bronze accessoires à la période C (C 2) du bronze.

La troisième variante des amphores (e₃) portant des anses à la base du col et dont la panse est décorée de nervures saillantes verticales disposées à trois et d'entailles, fut extraite de la tombe 14/70 de Zemplinske Kopčany (pl. VII: 19) et de la tombe 1 de Bracovce (pl. XXXII: 2). Le classement chronologique des amphores provenant de la tombe 14/70 à une période plus récente a été possible grâce aux objets en bronze accusés (épingle à tête profilée, appliques en forme de rouelle et de la protomé d'oiseau) qu'on a datés de la période D du bronze.

Les amphores à quatre anses (type f) sont caractérisées par quatre anses en forme de tunnel opposées l'une à l'autre et placées à la limite du col et des épaules ou bien à la partie supérieure des épaules immédiatement sous le col. Elles ont un corps biconique et un col conique. La nécropole de Zemplinske Kopčany a livrée plusieurs variantes décoratives de ce type d'amphores (pl. III: 8; V: 9, 10; IX: 6; XII: 3; XIX: 9; XX: 9).

La trouvaille d'une épingle en bronze à tête discoïdale, surmontée d'une globule et à col mamelonné étant un représentant important des dépôts de l'horizon d'Ópályi, contribua à la datation des deux amphores de la tombe 11/70 (pl. V: 9, 10) (*Mozsolics* 1973, pl. 20: 1—3). La première amphore à huit proéminences disposées au niveau de la convexité maximum du vase (pl. V: 9) ressemble par sa forme et décoration aux amphores plus récentes de la culture de Piliny (*Balaša* 1961, fig. 286: 5).

Les amphores mentionnées plus haut ressemblent au type g à quatre anses fausses.

Les amphores du type f présentent une forme céramique originale qui est apparue dans la période B 2 (C 1) du bronze (tombe 30/73). Toutefois c'est aux périodes C (C 2) et D du bronze qu'on peut attribuer leur présence la plus riche dans la nécropole.

Les vases amphoroïdes à quatre anses fausses (type g) sont caractérisés par quatre anses fausses disposées à la limite du col et des épaules ou à la base du col. Ces vases ont un corps biconique arrondi et un col conique, le rebord étant recourbé vers l'extérieur. Le plus grand nombre de vases de ce genre furent découverts dans la nécropole de Zemplínske Kopčany (pl. VII: 17, 18; VIII: 6; IX: 18, 19; X: 1, 2 (tombe 14/70); IV: 14; XIV: 14; XXIII: 7; XXIV: 3; XXVII: 12), sur le foyer de l'incendie XXXIII et à Skrabské (pl. XXX: 14). C'est à ce type ou bien au type précédent qu'appartiennent peut-être les tessons de plus grandes dimensions à protubérances (pl. XV: 6; XXIII: 3). L'amphore extraite d'une tombe de Veľké Raškovce diffère en partie des vases amphoroïdes de ce type (pl. XXV: 8). Elle est typologiquement proche de la forme plus ancienne des amphores au corps biconique portant des bosses au milieu de leur corps (type e). Si ce vase fait partie du mobilier funéraire de cette tombe, on peut le considérer comme le modèle plus ancien servant à la réalisation des vases amphoroïdes du type g.

La présence des amphores à quatre anses et à forme biconique est représentative p. ex. du groupe slovaque de la culture de Lusace dans la période A Hallstatt, ayant ses modèles dans la période précédente D du bronze; (*Benkovská-Pivovarová* 1975, p. 46, fig. 8: 6; *Budinský-Krička* 1962, fig. 6: 9; *Pivovarová* 1959; pl. I: 4; *Čaplovič* 1959, pl. I: 4; fig. 5: 2).

Le mobilier de la tombe 14/70 contenait, associés à des amphores à quatre anses, des cruchons de forme biconique fortement coudés au milieu de la panse qui sont déjà caractéristiques de l'horizon récent de la culture de Piliny. Des amphores similaires se rencontrent aussi en Hongrie parmi les trouvailles de la culture de Kyjatice à Borsodharsány (*Kemeneczei* 1970, pl. II: 6, 9). Les tombes 14/70 et 22/71 lesquelles livrèrent ces amphores, ne contenaient pas de céramique à décor incisé de la culture de Suciú de Sus, celle-ci étant représentative du mobilier des tombes datables de la période plus ancienne. Les objets en bronze accessoires accusés provenant de la tombe 14/70 (épingle à tête conique, applique à la tête d'oiseau aquatique) indiquent ils-aussi le classement chronologique des récipients à quatre anses fausses à la période D du bronze.

Les vases amphoroïdes à protubérances (type h) possèdent dans la partie supérieure des épaules quatre protubérances se dirigeant vers le haut et disposées en croix. Le col conique est terminé par l'orifice au rebord recourbé vers l'extérieur. Ils proviennent de la nécropole de Zemplínske Kopčany (pl. VII: 15; IX: 5; IV: 11; XIV: 13; XVI: 1), du foyer de l'incendie XXXI et de Bracovce (pl. XXXII: 1). Un vase amphoroïde appartenant au dépôt de Valea lui Mihai de l'horizon d'Ópályi, lequel fut classé par *A. Mozsolics* à la culture de Berkesz (1973, p. 107, pl. 46: 24) est très proche de deux petits récipients provenant de la tombe 14/70 (pl. VII: 15; IX: 5). Ces petits récipients au corps sphérique accusent des analogies partielles avec ceux appartenant à la phase récente du groupe de Barca de la culture de Piliny à Muhi Princ-tanya et à Erdőbenye (*Kemeneczei* 1965a, Fig. 6: 3; 8: 15).

Dans les tombes 1 de Bracovce et 14/70 de Zemplínske Kopčany furent trouvés ces vases associés à des amphores à deux anses, ornées de nervures verticales disposées à trois qu'on peut assigner, grâce à l'analyse de cette forme (type e), à la période C (C 2) et D du bronze (pl. VII: 19; XXXII: 2).

Les vases amphoroïdes au corps biconique arrondi (type i) furent retrouvés en deux exemplaires dans la tombe 11/70 de Zemplínske Kopčany. La partie supérieure de leur col conique manque. La première amphore est décorée par incisions (pl. V: 8), la deuxième, fragmentée, est sans décor (pl. VI: 5). Les objets en bronze et la céramique accessoires (vases amphoroïdes à quatre anses) signalent leur attribution aux périodes C (C 2) et D du bronze.

Les amphores au corps biconique et au col conique (type j) portent les anses à la base du col ou bien à la limite du col et des épaules. Elles furent trouvées à Zemplínske Kopčany (pl. XX: 3; XXII: 6, 17; XXVII: 11, 13) dans une couche de torchis provenant du sondage C—III—5 et à Bracovce (pl. XXXII: 10).

Le défaut des ensembles funéraires accusés contenant ces amphores et leur conservation assez mauvaise ne permettent pas la datation de ces vases.

Les vases biconiques sans anses (type k) furent découverts dans les tombes 21 et 24/71 à Zemplínske Kopčany. Le coude médian du vase

de la tombe 21/71 est légèrement arrondi et il passe continuellement à un col conique au rebord droit (pl. XIV: 4). Des vases sans anses similaires présentent un type de céramique très fréquenté surtout dans les cimetières de la culture lusacienne à Mikušovce et à Trenčianske Teplice et ils sont datés grâce aux objets en bronze accessoires de la période D du bronze (*Pivovarová 1965*, p. 130, pl. VII: 5; VIII: 10; IX: 12; fig. 5: 4, 6). Ils apparaissent dans le nécropole lusacienne de Podule en Pologne à l'âge du bronze IV (A Hallstatt; *Miklaszewska-Balcer — Miśkiewicz 1968*, p. 101, fig. 5). On les trouva aussi parmi les trouvailles slovaques de la culture de Kyjatice et cela dans la nécropole de Zvolen et dans la tombe de Podrečany (*Paulík 1962*, fig. 64, 7: A2). Ces formes, subsistant dans les mobiliers funéraires et parmi les trouvailles issues des sites d'habitat de la culture de Gáva dans la Slovaquie orientale, sont connues de même dans l'habitat situé sur le mont de Somotor (*Pástor 1958*, p. 314–346; *Polláková 1969*, pl. 41: 4–6).

Le récipient biconique provenant de la tombe 21/71 ressemble à ceux de la culture de Gáva qui sont parfois ornés de registres de cannelures figurant les festons (*Paulík 1968*, fig. 8; 8: 1). Le récipient provenant de la tombe 24/71 (pl. I: 10) est aussi typologiquement lié aux vases biconiques au coude arrondi, retirés des tombes de Kapušany et de Zemplín qu'on a datés de la période A–B Hallstatt (*Budinský-Krička 1976a*, p. 135). Le récipient découvert dans la nécropole de Vojnatina (tombe 50) que *V. Budinský-Krička (1961, fig. 9; 1976a, p. 130, pl. IX: 6)* considère-t-il comme une preuve matérielle des influences venant de la région des champs d'urnes lusacien-silésiens, est le plus proche comme forme de celui provenant de la tombe 24/71 de Zemplínske Kopčany. Dans le cadre des trouvailles de la sphère de Gáva on peut compter sur la possibilité du développement indépendant des formes céramiques mentionnées lesquelles offrent des analogies avec les amphores biconiques de la culture lusacienne.

Il faut encore mentionner les récipients qui ne peuvent pas être classés parmi les types mentionnés plus haut. Deux amphores aux anses situées au milieu du col proviennent des tombes 28/73 (pl. XVIII: 6) et 34/73 de Zemplínske Kopčany (pl. XX: 7). Leur forme et

les saillies en forme de langue disposées au milieu de la panse sont proches de celles qu'on voit sur les amphores de la civilisation des tumulus d'Egyek en Hongrie (*Kovács 1966*, p. 6: 12; 12: 17). Une amphore pareille fut mise au jour dans la nécropole de Budkovce (pl. XXX: 5).

Deux vases amphoroïdes (pl. VIII: 7, 10) et une petite amphore (pl. VIII: 5) firent partie de l'inventaire céramique de la tombe 14/70 de Zemplínske Kopčany, étant un représentant accusé de l'horizon récent de la nécropole. Le vase amphoroïde (pl. XIX: 8) et l'amphore de la tombe XIII n'offrent pas d'analogies parmi le matériel archéologique. La tombe XIII/62 a livrée une amphore (pl. XXIV: 11) proche de celle de Veľké Raškovce (pl. XXVI: 3). Il faut encore mentionner quelques autres amphores de forme inhabituelle (pl. XIV: 3, 12; XV: 7) accompagnant les vases amphoroïdes sans anses du type g et une amphore à deux anses du type e₁ qui sont représentatifs de l'horizon récent de la nécropole.

Le grand vase amphoroïde aux saillies en forme de langue disposées sous la panse qui fut mis au jour dans la tombe 3/70 de Zemplínske Kopčany (pl. II: 8) paraît être plus récent et l'on peut le placer, dans l'ensemble, à l'âge du bronze récent.

Enfin il faut encore faire mention des vases amphoroïdes dont ne se sont conservés que des fragments et pour cela ils ne peuvent pas être classés dans les groupes respectifs: Zemplínske Kopčany (pl. XV: 4; XVI: 5; XXI: 12; XXIV: 4), Budkovce (pl. XXX: 4), Veľké Raškovce (pl. XXVII: 8), Lastovce (pl. XXIX: 4).

2. Cruches et cruchons

Présentent une forme céramique découverte, pour la plupart, dans les mobiliers funéraires. Alors que les exemplaires de grandes dimensions servaient d'urnes cinéraires, les cruchons furent employés dans les sépultures à incinération comme des objets d'offrande.

Les cruches se rencontrent dans la nécropole de Zemplínske Kopčany (pl. I: 9; II: 1; XI: 9; XIII: 4, 6, 8; III: 9; VIII: 8; XVI: 7) et l'on peut les diviser en deux variantes.

La première variante est représentée par de grandes cruches au corps biconique et au col conique portant à la partie supérieure des épaules quatre protubérances disposées en croix. Elles conservent la forme amphoroïde typique des urnes cinéraires de la culture de

Piliny ainsi que les motifs du décor incisé et en relief.

La deuxième variante de la cruche au corps sphérique et au col conique n'est représentée que par un seul exemplaire provenant de la tombe 14/70 (pl. VIII: 8). Les épaules en sont ornées de quatre protubérances entre lesquelles sont des cannelures verticales étroites. On peut la rapprocher aux cruches issues de la nécropole de la culture de Piliny récente à Jászberény-Cserőhalom, montrant un décor pareil se composant de cannelures verticales étroites combinées avec des protubérances (*Csalog — Kemenczei 1966*; fig. 2: 1, 6; 7: 17; 10: 8).

Les cruches de forme biconique sont décorées par incisions et par les motifs en relief se composant de nervures saillantes verticales disposées à trois et de protubérances. Quelques exemplaires montrent à la base du col des creux et des entailles disposées à trois.

Les cruches apparaissent dans l'inventaire céramique des nécropoles de Piliny. Elles sont connues p. ex. dans la nécropole de Barca II (tombe 13/51; *Jílková 1961*, fig. 8: 1, 6) et à Barca-Baloty (*Budinský-Krička 1969*, fig. 4: 4). Les cruches sont présentes aussi dans la région ouest de la culture de Piliny, dont les exemplaires plus récents sont nettement profilés et sur les épaules couverts de cannelures (*Budinský-Krička 1969*, p. 256; note 48).

La cruche provenant de la tombe 1/70 de Zemplínske Kopčany (pl. I: 9) ressemble par sa forme et sa décoration incisée aux cruches mises au jour dans les tombes 13/51, 19/51 (*Jílková 1961*, fig. 8: 6; 9: 1) et 27/53 (*Jílková 1961*, fig. 15: 3) de Barca II. Des exemplaires similaires furent découvertes dans la nécropole de Šafárikovo (*Furmánek 1977a*; pl. I: 9, 13; X: 8; XIX: 10), associés à d'autres formes céramiques et à des pendeloques cordiformes ouverts, grâce auxquelles on pouvait les assigner à la limite des périodes B 1 et B 2 (C 1) du bronze (*Furmánek 1977a*, p. 310).

On peut constater à la suite des analogies citées plus haut que pendant l'existence de la culture de Piliny les cruches présentaient plusieurs variétés du décor.

Les cruchons au pied annulaire sont connus dans la nécropole de Zemplínske Kopčany (pl. I: 1, 2; XIX: 1; XXII: 14, 16; XXIII: 15), Hnojné (pl. XXXI: 20), Ruská (pl. XXXXI: 2, 6, 7), Veľké Raškovce (pl. XXV: 1), Lastovce (pl. XXVIII: 5, 6) et de Budkovce (pl. XXX: 1).

Les cruchons portent au niveau de leur convexité maximum des protubérances opposées l'une à l'autre et une anse surélevée. La décoration incisée modeste consiste en une bande d'entailles simples ou rattachées deux à deux qui se trouve sous le col. Le cruchon mis au jour dans la tombe 1/70 de Zemplínske Kopčany accuse de fortes analogies avec ceux trouvés dans la nécropole de Piliny de Barca II (*Jílková 1961*; fig. 8: 5; *Furmánek 1968*, p. 162, fig. 5: 5). Cette tombe a livré aussi un autre cruchon non décoré du même type, accompagné de la céramique d'aspect de Piliny (amphore à deux anses, cruche; *Jílková 1961*, fig. 8: 1; 11: 5; 13: 1). Le premier cruchon provenant de la tombe IV/62 de Zemplínske Kopčany et portant les traces de l'incrustation d'une matière blanche montre une décoration incisée exceptionnelle (pl. XXII: 14), grâce à laquelle on peut le classer à la culture de Suciu de Sus. Il fut trouvé avec un cruchon du même type mais sans décor (pl. XXII: 16). Les tessons d'un cruchon de Ruská (pl. XXXI: 2, 6, 7) ornés de petites incisions, du pointillage et des arcs en spirale se classent ils-aussi parmi les cruchons décorés de cette culture.

Les cruchons au pied annulaire se rencontrent en abondance dans les mobiliers funéraires de la culture de Piliny outre la nécropole de Barca II (*Jílková 1961*, fig. 8: 5; 9: 3, 4; 10: 1, 4; 11: 6; 14: 3, 5 etc.) à Haniska (*Pástor 1955*, fig. 341), Seňa (*Lamiová-Schmiedlová — Bánesz 1962*, fig. 5: 1, 5), Čaňa (*Budinský-Krička 1969*, fig. 3: 4) et à Barca-Baloty (*Budinský-Krička 1969*, fig. 7: 3; 1974, fig. 5: 6). Ils se rattachent par leur forme et décoration aux cruchons au pied annulaire de la culture d'Otomani tardive, lesquels sont abondants dans la nécropole otomane de Streda nad Bodrogom dans la Slovaquie orientale (*Polla 1960*, p. 349). L'époque de leur naissance dans la nécropole de la culture de Piliny de Šafárikovo se lie à la période B 1 du bronze, comme l'attestent les trouvailles accessoires typiques. Leurs formes les plus récentes apparurent dans la période C (C 2) du bronze (*Furmánek 1977a*, p. 308; pl. III: 1, 14; XIII: 17; XIV: 16; fig. 7).

La survivance des cruchons au pied annulaire atteste, selon quelques chercheurs, les relations étroites existant entre la phase ancienne de Piliny et la culture d'Otomani tardive (*Jílková 1961*; p. 89–90; *Budinský-Krička 1974*, p. 185). Leur durée jusqu'à la période C du bronze

peut être poursuivie dans la sépulture de Čaña contenant les objets en bronze caractéristiques de cette période, de même que dans la nécropole de la culture de Piliny à Barca II (*Budinský-Krička* 1969, fig. 8: 1, 4, 6–9).

Les cruchons biconiques au rebord recourbé vers l'extérieur présentent deux variantes. La première variante trouvée à Zemplínske Kopčany, a au milieu du corps un coude arrondi lequél passe à un col conique (pl. II: 2; XIV: 9). Ils sont représentés dans les nécropoles de la culture de Piliny de Barca-Baloty (*Budinský-Krička* 1969, fig. 4: 2, 6, 7; 6: 2, 5), Barca II (*Jilková* 1961, fig. 1: 1) et de Šafárikovo (*Furmánek* 1977a, fig. V: 8; XI: 8, 12, 13; XII: 3; XIX: 4). Cette variante fit même partie de l'inventaire céramique des sépultures appartenant au groupe sud de la civilisation des tumulus dans la nécropole de Tápé en Hongrie (*Trogmayer* 1975, pl. 5: 1; 19: 3; 25: 1; 41) dont les limites d'existence sont fixées aux périodes B 2–C du bronze (*Trogmayer* 1975, p. 155).

Le développement des cruchons de la première variante provenant des sépultures de la culture de Piliny alla vers les cruchons à coude médian aigu, lesquels furent parfois ornés de cannelures à la partie supérieure de la panse (*Jilková* 1961, fig. 10: 2; *Furmánek* 1977a, p. 312, fig. 8: VI). La deuxième variante possède un col conique se confondant avec la partie conique du corps et constituant au milieu du récipient un coude aigu (Zemplínske Kopčany; pl. IV: 7; VI: 6; VII: 11, 13, 14; XXII: 4; XXIII: 1; XXIV: 1, 5; IX: 11, 13; le foyer d'incendie XXXI). Ils sont caractéristiques de la phase récente du groupe de Barca en Hongrie (Muhi — Princ-tanya, Szirmabesenyő) et furent retirés des tombes datées de la période D du bronze (*Kemenczei* 1965a, fig. 7: 8, 16; 5: 3, 12; 6: 9; 8: 8). La tombe 14/70 de Zemplínske Kopčany renfermait cinq exemplaires de ce type datés grâce aux objets en bronze et à la céramique accessoires de la même période.

Les cruchons de forme biconique à quatre protubérances, décorés par incrustation sont représentés dans la région de la plaine de la Slovaquie orientale par les exemplaires trouvés à Budkovce (pl. XXX: 2) et Veľké Raškovce (pl. XXVII: 1), mais on ne connaît pas pour ceux-ci d'ensembles funéraires évent. d'objets accessoires. Ces cruchons sont décorés par incisions incrustées du pigment blanc se

composant de triples sillons en forme d'arcs spirales, concentrés autour des protubérances.

La présence, au début de la culture de Suciu de Sus, de ces cruchons est attesté en Roumanie dans les tumulus de Medieșu-Aurit (*Bader* 1978, p. 74, pl. XLIV: 1, 2, 7) et dans l'ensemble funéraire de Valea lui Mihai (*Ordentlich* 1965, p. 195, pl. III). Le cruchon de Budkovce accuse des analogies avec celui de la culture de Suciu de Sus, découvert dans la tombe 181 de la Civilisation carpatique des tumulus de Tiszafüred et daté des périodes B 2–C du bronze (*Kovács* 1975, p. 49, pl. 18: 181/2). Des cruchons au même décor ont été mis au jour dans la région transcarpatique (*Jankovich* 1931, pl. XIII: 25, 26; *Balahuri* 1974, fig. 9: 16, *Balahuri* 1969b, fig. 4: 3, 8).

Le cruchon de Veľké Raškovce (pl. XXVII: 1) étant typologiquement plus récent que celui de Budkovce offre les plus fortes analogies en Hongrie dans la localité de Hajdúböszörmény (*Mozsolics* 1960, fig. 1) où furent trouvés les cruchons dont le décor incisé et incrusté est exécuté dans la même technique. L'ornementation de tous les deux cruchons ressemble à celle qu'on voit sur l'amphore de la culture de Suciu de Sus (variante c₂) trouvée dans la tombe 19/71 de Zemplínske Kopčany (pl. XIII: 1).

3. Tasses

Les tasses de forme biconique au col conique proviennent de Zemplínske Kopčany (pl. VI: 9; XXI: 5; XXII: 12; XXIV: 6), Dúbravka (pl. XXVII: 10) et des sites inconnus situés dans la plaine de la Slovaquie orientale.

Les tasses biconiques décorés de cannelures verticales évent. de protubérances, ainsi que les exemplaires non décorés sont connus dans les nécropoles de Muhi Princ-tanya et sur les autres localités hongroises (*Kemenczei* 1965a, fig. 2: 22; 3: 8; 5: 8, 13; 6: 5; 7: 8: 1, 10). Elles appartiennent à la phase récente du groupe de Barca de la culture de Piliny et sont datées de la première moitié de la période D du bronze (*Kemenczei* 1965a, p. 23). Ce type de tasses se rencontre aussi dans les inventaires céramiques des nécropoles de la culture de Piliny récente, p. ex. à Zádielské Dvorníky. La tasse de Dúbravka accuse de fortes analogies avec les tasses biconiques de la culture de Piliny récente nettement profilées, lesquelles furent découvertes à Jasov et à Košťany (*Eisner* 1933, pl. XLV: 8; XLVII: 9; *Pástor*

1962, p. 646, fig. 215). *J. Paulík* (1962, p. 126) assigna les tasses de ce groupe à la sphère de la culture de Kyjatice.

La tasse de forme biconique au col court et droit fut trouvée à Zemplínske Kopčany (pl. VII: 12). Elle se rapproche par sa forme des récipients biconiques en forme de bols (pl. VIII: 3) et des cruchons à l'orifice droite (pl. IX: 11, 13; VII: 14). La présence dans la tombe 14/70 de ces deux formes similaires provenant de l'horizon récent de la culture de Piliny, avec cette tasse permettent d'établir son classement chronologique ainsi que celui des tasses du type précédent aux périodes C (C 2) et D du bronze.

Les tasses de forme biconique au col cylindrique sont connues dans les tombes détruites de Veľké Raškovce (pl. XXVII: 6) et dans la nécropole de Zemplínske Kopčany (pl. VI: 11; XXIV: 8). Leur classement chronologique est analogue à celui des tasses précédentes. *T. Kemenczei* (1965a, pl. 14, fig. 3: 10; 6: 4) dérive les tasses au col cylindrique des tasses et des cruches existant dès la phase ancienne du groupe de Barca mais qui subsistaient pendant toute la durée de la culture de Piliny jusqu'au début de la culture de Kyjatice.

Les tasses en forme de pot sont représentées par deux exemplaires de formes diverses qu'on a mis au jour dans la nécropole de Zemplínske Kopčany (pl. IV: 4; XXII: 1). Elles se rencontrent aussi en Hongrie parmi les poteries du groupe d'Egyek de la civilisation des tumulus (*Kovács* 1966, fig. 4: 2, 3; 13: 18; 21: 7) et dans la nécropole de la civilisation des tumulus de Tápé (*Trogmayer* 1975, pl. 4: 31: 1; 35: 41: 1; 51: 55). Quelques tasses mises en évidence dans la nécropole lusacienne à Martin ont la même forme (*Benkovská* 1972, pl. XIII: 2, 287; pl. VI: 6, 285). Il s'agit d'une forme dont le classement culturel n'est pas certain.

La deuxième tasse (pl. XXII: 1) est oviforme et possède une anse qui dépasse l'orifice du récipient. Les tasses de ce genre se rencontrent dans la Slovaquie orientale dès l'horizon ancien des nécropoles pilinyiennes (*Pástor* 1955, fig. 338, p. 758). Cependant elle se prolonge pendant l'horizon récent, comme l'attestent les trouvailles hongroises (*Kemenczei* 1965a, pl. 8: 11; *Kemenczei* 1966, fig. 4: 3).

La tasse conique au col cylindrique. On n'en a trouvé qu'un exemplaire à Zemplínske Kopčany (pl. IV: 5). Le corps conique s'étire en

un col cylindrique, légèrement concave. Sur les épaules sont des boutons sphériques disposés à trois. Les tessons d'une telle tasse furent trouvés aussi dans la tombe X/62. Dans la nécropole mentionnée il s'agit d'une forme locale. Des tasses semblables au rebord de formes variées furent mises au jour aussi dans les autres localités de la culture de Suciú de Sus (*Kalicz* 1960, pl. I: 1, 4, 5, 6).

La tasse au corps sphérique et au col court et arqué vers l'extérieur provient de Zemplínske Kopčany (pl. XVII: 4) et diffère comme forme beaucoup des tasses découvertes dans le milieu de la culture de Piliny. Des tasses de la même forme furent découvertes dans quelques localités du groupe de Berkesz-Demecser dans la Hongrie du Nord-Est (*Kovács* 1966-67, fig. 14: 1, 5-7). Grâce à l'inventaire céramique provenant de la tombe 28/73, dans lequel dominant les amphores décorées de la culture de Suciú de Sus, on peut supposer que la tasse appartient à cette culture.

4. Bols et récipients en forme de bol

Les bols à pied en forme de cloche présentent à côté des amphores la forme de céramique la plus fréquentée dans la nécropole de Zemplínske Kopčany. Ils se rencontrèrent aussi à Budkovce, Veľké Raškovce, Lastovce, Bracovce et à Ruská. Ces récipients peuvent être divisés, selon leur forme et décoration, en trois variantes.

La première variante a une orifice évasée et profilée sans col marqué, sous laquelle se trouvent parfois quatre protubérances opposées l'une à l'autre: Zemplínske Kopčany (pl. III: 3, 5-7; XI: 3, 4, 6; XVII: 1; XVIII: 1; XIX: 2, 3; XX: 6), foyer de l'incendie XIV, Budkovce (pl. XXX: 3), Veľké Raškovce (pl. XXV: 4), Lastovce (pl. XXVIII: 8), Ruská (pl. XXXI: 9), Bracovce (pl. XXXII: 4).

La deuxième variante est représentée par des bols munis d'une ou de deux anses en forme de tunnel qui sortent du rebord recourbé en s'arquant au-dessus du col court. Au niveau de la convexité maximum sont disposées les protubérances entourées de registres de cannelures demi-circulaires: Zemplínske Kopčany (pl. X: 5; XII: 1; XVII: 2; XX: 2), Budkovce (pl. XXX: 6), Veľké Raškovce (pl. XXV: 7), Lastovce (pl. XXVIII: 12).

Les bols de la troisième variante sont ornés de triples lignes incisées présentant plusieurs variantes alternantes de motifs ornementaux.

Ils sont fréquemment incrustés de matière blanche. Le plus grand nombre en fut trouvé dans la nécropole de Zemplínske Kopčany (pl. I: 6, 7; II: 3; V: 6, 7; X: 8; XII: 8; XVII: 5; XIX: 5; XXI: 3; XXIV: 7). Les tombes VI/62 (pl. XXIII: 8–12), VIII/62, XI/62, le foyer de l'incendie XIV et les localités de Budkovce (pl. XXVII: 3) et Lastovce (pl. XXVIII: 1; XXIX: 2) ont également livré les fragments des bols.

Les bols de la première et deuxième variantes se rattachent à l'horizon final d'Otomanî dans la Slovaquie orientale. Dans l'inventaire céramique de Streda nad Bodrogom sont représentés des bols à pied ayant les traits communs avec les bols de toutes les deux variantes (Polla 1960, pl. XV: 5; XIX: 2; XXI: 1; XXVIII: 3). Des bols de ce type furent trouvés aussi dans une habitation de la culture d'Otomanî tardive à Šebastovce (matériel inédit de V. Budinský-Krička). Le développement typologique de la forme des bols à pied continue dans les nécropoles de la culture de Piliny à Haniska (Pástor 1955, fig. 338), Barca II (Jílková 1961, fig. 8: 3; 10: 6), Barca-Baloty (Budinský-Krička 1974, fig. 5: 7), Šafárikovo (Furmánek 1968b, pl. II: 3; 1972, pl. I: 2), Detek et Halmaj (Kemenczei 1968, fig. 8: 4; 10: 6) et on les trouve aussi parmi les trouvailles du groupe slovaque de la culture de Lusace dans la nécropole de Martin I dans l'horizon de la période C du bronze (Pivovarová 1972, p. 287, pl. X: 12; XII: 1). Des types semblables sont connus dans l'aire de répartition de la culture de Piliny (Balaša 1961, fig. 287: 4; Furmánek 1972, pl. I: 2).

Les bols de la troisième variante à décor incrusté se classent nettement à l'inventaire de la culture de Suci de Sus (Bader 1972, fig. 8: 11; 12: 1, 2; 9: 5; 4: 5, 9, 11; 4: 1; Kalicz 1960, fig. 7: 3, 7; 6: 1–7; Balaguri 1969b, fig. 1: 14, 17). En Roumanie c'est des sites de Culciu Mic et Boinești que proviennent les bols de forme conique ornés de triples lignes incisées spiralées ou arquées (Bader 1978, p. 75, pl. XLV: 11, 12, 14; XLVII: 11–13, 16, 18, 19, 25, 26). Les bols découverts dans le site de Culciu Mare sont fortement profilés et couverts du décor composé des lignes incisées spiralées et arquées, exécutées au moyen d'entailles (Bader 1978, pl. LI: 2, 4–7; LII: 7). Des bols semblables mais sans pied, munis sous le bord d'une anse en forme de tunnel et ornés de motifs spiralo-géométriques, se recon-

trèrent dans la première phase de la nécropole tumulaire de Lăpuș datée de la première moitié de la période D du bronze (Kacsó 1975, p. 68 fig. 2–4).

La décoration des bols de la troisième variante issus des localités situées dans la plaine de la Slovaquie orientale est conforme au décor incisé des amphores de la culture de Suci de Sus (type e) découvertes dans les tombes 1/70, 19/71, 33/71 de Zemplínske Kopčany et Veľké Raškovce, ainsi qu'à la décoration de quelques bols mis au jour dans la nécropole de Streda nad Bodrogom, lesquelles sont ornées de triples lignes arquées, concentrées autour des bosses sous l'orifice (Polla 1960, pl. VII: 4; XII: 5, 5a; XXX: 4, 4a; VI: 3a; XII: 5a; XIX: 2a; XXXI: 6).

Les bols coniques ont le rebord droit, parfois légèrement rentré et le fond plat. Leurs parois sont arrondies, parfois presque droites. Ils se rencontrent dans la nécropole de Zemplínske Kopčany (pl. II: 6, 7; IV: 1, VII: 9; VIII: 2; IX: 1; XIV: 7, 8; XX: 8; XXIV: 2) et de Veľké Raškovce (pl. XXV: 2, 3; XXVII: 5). Les bols plus petits servaient de couvercles. Cette forme était très répandue dans la partie est du bassin Carpatique dans les cultures de l'âge du bronze moyen et récent.

Le bol au rebord rentré provenant de la tombe 1/70 de Zemplínske Kopčany présente une variante particulière. De sa convexité maximum sortent des saillies longitudinales. Il tire son origine du milieu de la culture otomane tardive ce qu'attestent les bols de la même forme (Polla 1960, pl. IV: 1; XIII: 1; XXIII: 2, 3, etc.). Les bols au rebord rentré subsistent sous plusieurs variétés pendant toute la durée des époques moyenne et récente du bronze.

Les bols profilés à la partie inférieure conique se rencontrèrent à Zemplínske Kopčany (pl. IX: 17; XXIII: 16, 18) et à Lastovce (pl. XXVIII: 11). Du rebord de ces bols sort parfois une anse, dans le tiers supérieur du corps se trouvent au niveau de sa convexité maximum deux jusqu'à quatre, parfois six protubérances.

Le bol découvert dans la tombe VII/62 présente des analogies avec ceux provenant de la nécropole de la culture de Piliny de Barca II (Jílková 1961, fig. 8: 3; 10: 6), Barca-Baloty (Budinský-Krička 1969, fig. 4: 5) et Šafárikovo (Furmánek 1977a, p. 306, pl. VI: 19; VII: 1, 14; VIII: 5, 7; IX: 5, 13; X: 4, 5). Ils abondent

dans les mobiliers funéraires de la culture de Piliny à Detek et Halmaj (*Kemenczei 1968*, p. 181, fig. 4: 2; 7: 13; 9: 1; 10: 5; 11: 2, 8).

Les formes céramiques accompagnant ces deux bols appartiennent à l'horizon ancien de la culture de Piliny. Celui de la tombe 14/70 présente une forme typologiquement plus récente, laquelle peut être datée, grâce au matériel accessoire, de la période C (C 2) — D du bronze.

Les récipients biconiques en forme de bols sont connus à Zemplínske Kopčany (pl. V: 2; VIII: 3; XIV: 11) où ils furent extraits de la couche du sondage B—III—1a et de l'habitation à torchis du sondage C—II—5. Ils possèdent un col court droit et l'orifice profilée. Le récipient provenant de la tombe 14/70 montre un coude médian aigu. Il ressemble aux cruchons biconiques qui sont présents dans cette tombe. Le récipient à une petite anse en forme de tunnel extraite du sondage B—III—1a (pl. IV: 8), offre des analogies avec un petit vase issu de la nécropole de la phase récente du groupe de Barca à Tiszaluc, lequel est décoré à la partie supérieure des épaules de cannelures (*Kemenczei 1965a*, fig. 10: 10).

Le bol en forme de poêle provient de la nécropole de Zemplínske Kopčany, tombe 28/73 (pl. XVII: 6). Il servait à couvrir un récipient ayant la forme de pot — une urne cinéraire. Un exemplaire similaire fut mis au jour dans le site d'habitat de la culture de Suciú de Sus à Diakovo (*Balaguri 1969a*, p. 67, fig. 3: 15, note 7).

5. Pots

Parmi le matériel diffusé dans la plaine de la Slovaquie orientale on peut reconnaître plusieurs types de pots. Ils sont caractérisés par le façonnage grossière et la surface rugueuse.

Les pots à protubérances portent sous l'orifice quatre protubérances disposées en croix. Etant donné que les récipients de ce type se distinguent un peu l'un de l'autre par la forme du corps et de l'orifice, on peut reconnaître parmi ceux provenant de Zemplínske Kopčany une série de formes variées (pl. II: 5; XIV: 5; XX: 1; XXI: 8).

Les pots sont très fréquentés dans la Slovaquie orientale surtout parmi les trouvailles provenant des habitats et des nécropoles de l'âge du bronze récent et tardif, lesquels sont répandus dans la sphère de la culture de Gáva. Un pot de grande taille découvert dans la sé-

pulture 8/70 et un autre récipient provenant de la tombe 21/71 accusent des analogies parmi le matériel d'habitat de la culture de Gáva recueilli sur le mont Somotorská hora (*Pástor 1958*, pl. IV: 3; *Polláková 1969*, pl. 34: 5, 6; 42: 2, 6). Des récipients semblables furent mis au jour dans les sépultures de la nécropole à incinération de la culture de Gáva à Vojnatina (*Budinský-Krička 1976*, pl. II: 1, III: 7, VIII: 8). Le pot provenant de la tombe 35/73 présente une variante un peu modifiée de ces récipients et accuse des analogies avec un pot issu de la nécropole de Vojnatina (*Budinský-Krička 1976*, pl. VIII: 4). Ils sont représentés de même dans les tombes de la culture de Kyjatice (*Paulík 1962*, fig. 7: 3 A; *Balaša 1955*, fig. 347). C'est aussi dans les habitats de la culture de Suciú de Sus situés en Ukraine transcarpatique qu'on a mis au jour des pots à l'orifice droite ou recourbée vers l'extérieur, décorés de protubérances et d'un cordon saillant à impressions digitales où ils se rapprochent déjà des monuments datés du début de l'époque de Hallstatt (*Balaguri 1969b*, p. 153, fig. 1: 1, 2, 5, 6, 9, 12, 15).

Dans les formes et la matière de ces vases qui existaient déjà à la phase récente de la nécropole de Zemplínske Kopčany, se transparaît l'influence de la sphère de la culture de Gáva étant en cours de formation dans le territoire de la Slovaquie orientale.

Les pots en forme d'entonnoir au rebord recourbé vers l'extérieur découverts dans la tombe VII/62 (pl. XXIII: 13) de Zemplínske Kopčany appartiennent, d'après le matériel céramique accessoire, à la phase ancienne de la culture de Piliny.

Le pot mis au jour dans la tombe 35/73 (pl. XXII: 2) de la même nécropole est décoré à la partie supérieure de son corps de quatre protubérances. Il est plus récent, comme l'attestent les pots à protubérances du type précédent qui l'accompagnaient.

Les pots ovoïdes furent trouvés à Zemplínske Kopčany (pl. XIII: 7; XIV: 6; XVII: 12) et dans une tombe à Veľké Raškovce (pl. XXV: 5).

Des récipients similaires à ceux provenant des tombes 20 et 21 furent découvertes à Vojnatina dans la nécropole de la culture de Gáva (*Budinský-Krička 1976*, pl. IV: 7; VI: 7, 8) et sur le territoire transcarpatique dans la nécropole de l'âge du bronze récent de Velikoie

Berezhnoie où l'on peut observer, selon V. Budinský-Krička, les influences de la culture lusacienne sur la céramique (*Budinský-Krička* 1976, p. 136, fig. 13: 4). Le pot provenant de la tombe 21/71 ressemble à quelques-uns se rencontrant en Pologne sur les localités de l'époque ancienne de la culture de Lusace qui sont datés des périodes III–IV du bronze (*Miklaszewska-Balcer — Miskiewicz* 1968, p. 102, fig. 11, note 58).

Le pot trouvé dans la tombe 28/73 de Zemplínske Kopčany a un col cylindrique terminé par une orifice droite. A cette variante se classe un pot incomplet provenant de Veľké Raškovce. Ces pots ne peuvent définitivement être attribués à aucune des cultures données. Le pot mentionné présente des analogies dans l'habitat de la culture de Suciu de Sus à Diakovo (*Balahuri* 1974, fig. 9: 22). Dans la Slovaquie orientale on a mis au jour des pots pareils à Prešov-mýto dans l'habitat de la phase ancienne de Piliny (*Budinský-Krička* 1969, p. 259, fig. 17: 4) et dans la nécropole de Piliny à Haniska (*Budinský-Krička* 1969, fig. 13). Les objets accompagnant ces deux récipients, ceux de Zemplínske Kopčany ainsi que ceux de Veľké Raškovce confirment la datation basse de la deuxième variante des pots ovoïdes.

Les petits pots coniques à quatre protubérances abondent dans la nécropole de Zemplínske Kopčany (pl. I: 5; IV: 10; VI: 8; X: 7; XIII: 2, 3; XXIV: 9; XXI: 4; XXVII: 9) et dans la tombe 2 de Bracovce (pl. XXXII: 3). Quatre protubérances sont disposées sous l'orifice ou bien elles sortent directement de l'orifice droite.

Ces petits récipients se rencontrent dans l'inventaire de la culture de Kyjatice (*Paulík* 1962, p. 125, fig. 7: 3). Le petit récipient conique aux parois droites provenant de la tombe 1/70 de Zemplínske Kopčany, lequel était accompagné par la céramique de l'horizon ancien de la culture de Piliny indique l'existence de ces récipients dès la phase ancienne de la nécropole. Ils y apparaissent aussi pendant la phase récente, mais subissant certaines modifications typologiques, comme l'attestent les petits pots coniques provenant des autres tombes.

Les pots à deux anses sont représentés dans la tombe 4 de Lastovce par un petit vase de forme ovoïde (pl. XXVIII: 13). Il présente des affinités avec un pot provenant du site de

Berezhovo lequel appartenait, à en juger par les trouvailles accessoires, à la culture de Suciu de Sus (*Balahuri* 1969, p. 149, fig. 4: 12, note 129). Des pots similaires sont relevés dans la culture d'Egyek en Hongrie (*Kalicz* 1958, pl. I: 7; II: 8; *Kovács* 1966, fig. 2: 10; 4: 4; 13: 15; 14: 1; 15: 7), dans la nécropole de la Civilisation carpatique des tumulus de Tisza-füred (*Kovács* 1975, pl. 25: 264/1; 268/1) et ils sont représentatifs aussi de la nécropole de la civilisation des tumulus de Tápe (*Trogmayer* 1975, pl. 15: 3; 8: 1; 36: 6; 40: 1).

Un pot en forme d'entonnoir aux anses disposées sous l'orifice légèrement évasée qui fut découvert dans la nécropole de Zemplínske Kopčany (pl. IV: 12) est déjà caractéristique de l'âge du bronze récent et présente des analogies avec un vase issu de l'habitat de la culture de Gáva situé sur le mont de Somotorská hora (*Pástor* 1958, pl. IV: 2).

Le pot à la surface égratignée par des lignes obliques obtenues à la paille, lequel provient de la tombe 29/73 (pl. XVI: 3) ne peut être classé à aucun type à cause de son état fragmentaire. Les pots à la superficie égratignée par les impressions obtenues à l'aide d'une paille sont dérivés des modèles datant de l'âge du bronze ancien (*Machník* 1972, pl. IV: 5). Ils sont fréquentés aussi dans la culture d'Otomani, p. ex. dans les sites d'habitat de Barca et de Spišský Štvrtok (*Vladár* 1978, pl. 19, 20). Une grande partie de vases en forme de pot se sont conservées à l'état fragmentaire, dont plusieurs furent trouvés dans les foyers de l'incendie à Zemplínske Kopčany et dans l'habitat de Skrabské. Ces récipients ne peuvent être classés à aucun des types mentionnés plus haut.

Les rouelles en argile plates à une ouverture médiane proviennent de la nécropole de Zemplínske Kopčany et de la tombe 2 de Bracovce (pl. XXXII: 5). Elles abondent parmi les trouvailles des phases classique et postclassique de la culture de Maďarovce dans la Slovaquie du Sud-Ouest (*Točík* 1964b, pl. 45, pl. XXXII: 3; XXXIII: 11; fig. 27: 1, 6, 9). Les rouelles et les petits disques en argile sont fréquentés surtout dans la culture d'Otomani (*Vladár* 1970, p. 45). Elles sont considérées comme parties composantes des chariots cultuels en argile. Tandis qu'à l'époque moyenne du bronze elles font défaut parmi les trouvailles slovaques, elles y réapparaissent pendant les époques récente et

tardive du bronze (*Studeníková 1973*; fig. 6: 6; *Dušek 1957*, pl. II: 4, 6).

Les fusaïoles sont représentées dans le matériel archéologique par un exemplaire biconique un exemplaire conique à base droite provenant de la nécropole de Zemplínske Kopčany et par deux fusaïoles plates à la partie médiane épaissie, issues de Bracovce (pl. XXXII: 6, 7). L'emploi des fusaïoles est établi dès le Néolithique et continue pendant l'âge du bronze où elles attestent l'essor du métier de tisserand (*Točík 1964b*, p. 45; *Vladár 1970*, p. 45).

Les poids de tisserand en argile sont représentés par trois exemplaires dans la nécropole de Zemplínske Kopčany (pl. IV: 6, 9, 13). Le poids pyramidal (pl. IV: 9) est semblable à celui trouvé dans une habitation de la culture d'Otoman à Spišský Štvrtok (*Vladár 1973a*, fig. 33: 3). Des exemplaires similaires se rencontrent parmi le matériel provenant des habitats de la culture de Suciu de Sus en Roumanie (*Bader 1972*, pl. 11: 7–9). Les fragments des poids mentionnés sont connus de même dans les bourgwalls transcarpatiques de l'âge du bronze récent (*Smirnova 1966*, fig. 5: 5, 7).

Industrie en bronze

D'innombrables objets en bronze découverts dans la plaine de la Slovaquie orientale dans les tombes de la culture de Suciu de Sus et plusieurs dépôts provenant de cette région (Trebíšov, Malý Horeš, Slanec, Slavkovce) nous facilitent le classement de la céramique aux différentes phases du développement de cette culture.

Les objets de parure et les garnitures de vêtement (épingles, bracelets, anneaux, boutons et appliques, bagues et bracelets-spirales, pendeloques, boucles) constituent le groupe plus grand. Le deuxième plus petit est représenté par des armes et des outils (épées, poignards, haches).

1. Objets de parure et garnitures de vêtement

Épingles. Les épingles furent mises au jour dans la sépulture à incinération de Viničky (pl. XXXI: 17, 19). L'épingle à tête sphérique a le col renflé et décoré par incisions. Les épingles de ce genre sont attestées dans la période C du bronze mais elles furent utilisées aussi pendant la période D du bronze

(*Demeterová 1977*, p. 458). De la deuxième épingle du type Forró à tête biconique et à trois renflements sur le col se conservait seulement la partie supérieure.

Ces deux épingles accusent des analogies dans le dépôt de Dreveník II (*Novotná 1978*, p. 331–343). On les a datées grâce à la céramique accessoire et aux autres objets en bronze découverts dans la sépulture de Viničky de la période C (C 2) du bronze (*Novotná 1978*, p. 333–334). A la même période peuvent être classées aussi les épingles du type de Forró issues du dépôt de la localité éponyme (*Furmánek 1977a*, p. 280; *Mozsolics 1973*, pl. 6: 6, 7, 8, 9).

Épingle à tête discoïdale surmontée d'une épine médiane, provenant de la sépulture à incinération de Viničky (pl. XXXI: 18) présente pour le moment le seul exemplaire découvert dans la plaine de la Slovaquie orientale. Ce type d'épingles se rencontre en Slovaquie dans les mobiliers funéraires de la culture de Piliny et dans les dépôts d'objets en bronze de Spiš. On les a trouvées aussi à Spiš (*Novotný – Novotná 1971*, pl. XIII), dans le dépôt de Matejovce (*Novotná 1971*, fig. 3), dans la sépulture à incinération de la culture de Piliny à Čaňa (*Budinský-Krička 1969*, fig. 8: 7) et dans le dépôt de Dreveník I (*Novotná 1971*, p. 11, note 5).

M. Novotná (1970a, p. 24) a classé l'épingle de ce type à l'horizon de Forró–Veľký Blh, c'est-à-dire à la période C du bronze et l'a dénommé le type de Dreveník (1978, p. 333). L'épingle de Viničky présente la variante plus récente de l'épingle du type de Dreveník et elle peut être assigné à l'horizon de Dreveník II–Forró–Blh (*Novotná 1978*, p. 333).

L'épingle à basse tête conique et à deux renflements sur le col fut extraite de la tombe 14/70 de Zemplínske Kopčany (pl. VIII: 4). Elle appartient au type d'épingles connues dans la sphère de la culture de Piliny en Hongrie. L'épingle trouvée dans la nécropole à incinération de Muhi Princ-tanya est très proche de ce type (*Kemenczei 1965a*, pl. 6: 12). Un exemplaire de ce genre était associé dans le dépôt du soi-disant type de Rimavská Sobota de Pétervásár II à une variante plus récente à tête discoïdale surmontée d'une épine médiane et à col profilé (*Kemenczei 1965b*, pl. IV–V).

Les épingles mentionnées se rencontrent

dans l'horizon de la période D du bronze (*Kemenczei 1965a*, p. 20). Dans la Slovaquie orientale est connue une épingle fragmentaire analogue faisant partie du dépôt de fragments de Bodrog, laquelle constitue l'élément plus ancien du dépôt qui peut aussi être daté de la période D du bronze (*Budinský-Krička 1970*, p. 48, fig. 9: 2).

L'épingle à tête discoïdale terminée par une globule provient de la tombe 11/70 de Zemplínske Kopčany (pl. VI: 1). On ne connaît pas jusqu'à ce jour d'analogies pour elle parmi les trouvailles slovaques accessibles. Elle appartient aux soi-disant épingles à col mamelonné (*Warzenhalsnadeln*) dont la tête a la forme d'un disque ou d'un champignon et qui portent quatre mamelons sous le col. La présence dans la phase plus ancienne de l'âge du bronze récent de ces épingles est liée à la région de la Hongrie du Nord-Est, de la Transylvanie et Moldavie ainsi qu'à la rive droite du Dnestre où elles se trouvaient dans les dépôts resp. dans les ensembles funéraires (*Smirnova 1959*, p. 63, fig. 7; *Meljukova 1958*, fig. 5: 21; *Florescu 1967*, p. 87–88, fig. 17; *Petrescu-Dîmbovița 1977*, p. 150).

En Hongrie on connaît ces épingles dans les dépôts d'objets en bronze de l'horizon d'Ópályi et dans une tombe de la culture de Suci de Sus à Nyírkársz-Gyulaháza (*Mozsolics 1973*, p. 162, pl. 67: 7). On en a trouvé trois exemplaires dans le dépôt d'Ópályi daté de la période IV b (*Mozsolics 1963*, pl. 5: 5, 6; 1973, p. 165, pl. 20: 1–3) et une pièce dans la région transcarpatique dans le dépôt d'Obava III (*Berniakovich 1961*, p. 27, pl. XIV: 6). En Roumanie elle est représentée dans l'horizon des dépôts d'Uriu-Domănești (*Petrescu-Dîmbovița 1977*, p. 31).

A l'occasion de la découverte à Kastanas dans le Nord de la Grèce d'une épingle en os de ce type, ce fut *A. Hochstetter (1981, p. 239–257)* qui s'occupait du classement chronologique des épingles provenant des dépôts du bassin Carpatique. Elle est arrivée à la conclusion que sa présence peut être datée du 12e s. avant n. è. coïncidant avec la période D du bronze d'après *Reinecke* ou bien, suivant la datation absolue, de la première moitié du 12e siècle (1981, p. 254).

Bracelets et anneaux. Bracelets à décor gravé se concentrent dans la région de la Slovaquie orientale et dans la vallée de la

Tisza. Ils se rencontrent outre le dépôt de Slavkovce (*Vizdal 1962*, p. 796, fig. 257: 12) dans plusieurs sites de la Slovaquie orientale (Blatná Polianka, Žbince, Viničky I, II, Gemer, Koprivnica, Marhaň, Komárovo). Les premiers bracelets de ce type apparaissent dans la période D du bronze — A Hallstatt (*Novotná 1970a*, p. 40; *Budinský-Krička 1967*, p. 99). *M. Novotná (1963, p. 53, 54)* suppose qu'ils allaient se raréfiant pendant la période B Hallstatt parce'ils furent retrouvés dans quelques dépôts (Rohod, Kantorjános) associés à des formes plus récentes de haches à douille. Des bracelets de ce genre se trouvaient aussi dans le dépôt d'Ópályi (*Mozsolics 1973*, pl. 17: 15, 16).

Le bracelet ouvert orné d'entailles verticales, à extrémités lisses provenant du dépôt de Slavkovce (*Vizdal 1962*, p. 796, fig. 257: 8) et deux exemplaires de Malý Horeš (*Pástor 1951*, p. 155, fig. 114/1) appartiennent aux bracelets faisant partie des dépôts de l'horizon d'Ópályi (*Mozsolics 1973*, pl. 61: B).

Bracelets à extrémités retrécies. Lisses et sans décoration, ils sont représentés dans le dépôt de Trebišov (*Novotná 1970a*, p. 120, pl. IX). Ils existent pendant toute la durée de l'âge du bronze récent.

Bracelets ovales sans décoration se composent d'une tige formant habituellement deux jusqu'à trois angles à sa partie intérieure. Les extrémités retrécies sont taillées verticalement ou elles sont légèrement pointues. Un bracelet de ce type fut découvert dans la tombe de Viničky (pl. XXXI: 14), dans le dépôt de Slavkovce (*Vizdal 1962*, p. 796, fig. 257: 9–11) et à Malý Horeš (*Pástor 1951*, p. 155; fig. 114/2).

Ces bracelets apparaissent p. ex. dans le dépôt d'Ožďany lequel a été classé par *M. Novotná* à l'horizon transitoire d'Ožďany, à la limite des périodes C–D du bronze (1970a, p. 15, 28–44, pl. 1). Les bracelets de ce type provenant des dépôts du type de Rimavská Sobota (*Pácin, Alsókenderhomok, Gemer I Szakácsi; Kemenczei 1965b*, p. 109, pl. XXIII; XXVII: 17–24; p. 108, pl. XIX: 1, 2, 5, 7, 9) et de ceux de l'horizon d'Ópályi où il y en a un grand nombre d'exemplaires (*Mozsolics 1973*, pl. 62: 2, 5–6; 41: 4–6; 58: A, 18–26; 36: 13–18; 43: 2) peuvent être datés de l'époque plus récente.

Le bracelet ovale à extrémités ouvertes provenant de la sépulture 11/70 de Zemplínske Kopčany (pl. VI: 3) est considérablement dé-

formé par le feu ce qui empêche son classement chronologique exacte. Par sa forme et ses extrémités taillées verticalement il présente des affinités avec les bracelets qui se trouvent en grand nombre dans le dépôt d'Ópályi (*Mozsolics* 1973, pl. 18: 3, 12: 33). Tandis que les bracelets retirés de la tombe de Viničky appartiennent encore à la période C (C 2) du bronze, ceux provenant des dépôts de Slavkovce et de Malý Horeš peuvent être datés de la période D du bronze.

Les bracelets à extrémités croisées, représentés dans le dépôt de Slavkovce se divisent en deux variantes. Deux bracelets de la première variante sont massifs à décor gravé (*Vizdal* 1962, p. 795, fig. 257: 4, 5). Ils sont rares dans la région du bassin Carpatique. La présence dans le dépôt de Komárovo daté des périodes D du bronze — A Hallstatt (*Budinský-Krička* 1967, p. 102–103, pl. I: 6, 11) et dans celui de Slavkovce des bracelets à décor gravé et à extrémités ouvertes en compagnie de ceux à extrémités croisées, ainsi que leur décor gravé similaire permettent d'en établir un classement chronologique commun. La deuxième variante, les bracelets lisses, non décorés est faite d'une tige mince à extrémités retrécies et croisées. Il en existent deux exemplaires dans ledit dépôt (*Vizdal* 1962, p. 795–796, fig. 257: 6, 7), mais ils sont abondants aussi dans les dépôts est-slovaques (Čičarovce, Viničky I; *Hampel* 1892, II, p. CLVIII: 1–3; *Novotná* 1970a, pl. XXXVIII: 1–4).

Bracelet en tôle de bronze orné de côtes saillantes horizontales provient de la tombe à incinération no. 1 de Lastovce (pl. XXVIII: 4, 4a). Ce bracelet s'élargit à sa partie centrale et se rétrécit vers ses extrémités martelées. Ce type de bracelets se concentre dans les sites de la Civilisation des tumulus du Moyen-Danube en Moravie, dont les variantes plus anciennes peuvent être assignées à la fin de la période B 1 du bronze (*Furmánek* 1973a, p. 118). Ils apparaissent dans la Slovaquie du Sud-Ouest (Salka I) aussi dans la phase classique de la Civilisation carpatique des tumulus, à la fin de la période B 2 et durant la période C du bronze (*Točík* 1964a, p. 52, fig. 6: 10, 12, 13–17; fig. 7: 1, 2). Les bracelets plus récents peuvent être datés de la période B 2 (C 1) du bronze et ils se prolongent jusqu'au début de la période D du bronze (*Furmánek* 1973a, p. 118; *Říhorský* 1961, p. 146, fig. 13). Ils sont très

rares dans la culture de Piliny (*Furmánek* 1977a, p. 271).

La variante plus récente du bracelet de Lastovce tire son origine dans la culture des tumulus et associée à des formes céramiques provenant des autres tombes de Lastovce, elle fournit des documents sur l'influence de la Civilisation carpatique des tumulus dans la région de la plaine de la Slovaquie orientale.

Anneaux à extrémités retrécies et croisées furent extraits de la tombe 14/70 de Zemplínske Kopčany (pl. IX: 12, 16). Parmi les dépôts de l'horizon d'Ópályi contenant des anneaux pareils il faut citer celui d'Abaújszántó dont les anneaux sont ornés de gravures (*Kemeneczei* 1965b, p. 108–109, pl. XX: 13–16).

Boutons et appliques. Le motif d'oiseau aquatique est figuré sur une applique en forme de croissant provenant de la tombe 14/70 de Zemplínske Kopčany (pl. VIII: 1). Il se fait valoir en tant qu'un motif décoratif de même sur d'autres objets et parures en bronze (fibules rosacées, chaînes, bipennes, figures zoomorphes) de l'âge du bronze récent recueillis en Slovaquie (*Paulík* 1969a, fig. 24). Le dépôt d'Ópályi contenait également une applique pareille à motif de la protomé d'oiseau, laquelle porte à sa partie derrière trois bélières. Elle se rapproche par sa forme à un pendeloque de Zemplínske Kopčany (*Mozsolics* 1973, p. 73, pl. 20: 4). Le motif de la protomé d'oiseau se trouve sur un pendeloque en forme d'une barque stylisée à deux protomés d'oiseaux ayant probablement un caractère cultuel, qui appartenait au dépôt de Marhaň daté des périodes D du bronze — A 1 Hallstatt (*Budinský-Krička* 1967, p. 99, 100–101, fig. 10: 3). Il se range parmi les symboles les plus importants de l'époque récente du bronze. On peut supposer que l'applique à la tête d'oiseau provenant de la sépulture à incinération de Zemplínske Kopčany a elle-aussi des rapports étroits avec les idées religieuses de nos ancêtres.

Le bouton à tête hémisphérique en bronze battu à bélière disposée à sa partie derrière fut mis au jour à Zemplínske Kopčany (pl. IX: 9; XI: 2). La tombe 1 de Lastovce a livré une pièce d'applique hémisphérique sans bélière à deux trous disposés sur le bord l'un en face de l'autre (XXVIII: 2). Le dépôt de Malý Horeš contenait une grande applique à bélière et une applique en tôle de bronze à tête plate (*Pástor* 1951, fig. 115).

Les boutons hémisphériques et les appliques étaient répandus dans la région de la culture de Piliny dans l'horizon de Dreveník—Veľký Blh (*Novotná 1970a*). Les trouvailles provenant du dépôt de Dreveník II peuvent être considérées comme les plus anciennes dans la Slovaquie orientale. Elles se rencontrent dans les mobiliers funéraires et surtout dans les dépôts de la culture de Piliny datés de l'âge du bronze récent (*Paulík 1965*, p. 21–22, 26, fig. 2, 3). A cette époque ils étaient très répandus, comme l'attestent les dépôts du type de Rimavská Sobota (*Kemenczei 1965b*, pl. VII: 3; IX: 2, 6; XV: 13; XVI: 2; XVII: 17; XXX: 6). Les petits boutons à tête hémisphérique et les appliques trouvés dans les tombes servaient de parures de vêtement. Il n'est pas exclu que les grandes boutons-phalaires aient pu appartenir aux garnitures de harnachement (*Novotná 1970a*, p. 41).

Les petits et grands tubes-pendeloques à tige spiralée firent vraisemblablement partie des colliers comme des ornements de suspension. On les a trouvés à Zemplínske Kopčany (pl. VII: 10; IX: 3, 14; XI: 5; XII: 5; XIV: 1), dans une sépulture à Veľké Raškovce (pl. XXV: 9, 10) et dans le dépôt de Malý Horeš; (*Pástor 1951*, p. 116, 155). Ils n'ont pas de l'importance pour la datation parce qu'ils existent dès l'âge du bronze ancien et se prolongent pendant toute la durée de l'âge du bronze récent. Les grands tubes à tige spiralée sont caractéristiques des dépôts du type de Rimavská Sobota (*Kemenczei 1965b*, pl. VIII, XI: 12–15).

Bagues. Dans la Slovaquie orientale sont connus les types suivants:

a) bagues en fil de bronze replié en spirale à plusieurs enroulements (Zemplínske Kopčany, pl. IX: 7; Lastovce, pl. XXVIII: 3; Veľké Raškovce, pl. XXV: 6);

b) bagues à extrémités amincies et croisées (Zemplínske Kopčany, pl. IX: 10);

c) bague simple fait d'un ruban plat en bronze battu (Zemplínske Kopčany, pl. IX: 4).

Ces types ne sont pas précisément attribuables du point de vue chronologique parce qu'ils existaient pendant toute la durée de l'âge du bronze.

Bracelets-spirales du type de Salgótarján. L'industrie en bronze de ce genre est très sporadique dans la Slovaquie orientale. Ils faisaient partie du dépôt de Slav-

kovce (*Vizdal 1962*, p. 793–800; fig. 257–258) et de Trebišov (*Novotná 1970a*, p. 120, pl. IX: 1–9). Les dépôts contenant les bracelets-spirales appartenaient, d'après *M. Novotná*, à l'horizon des dépôts de Buzica—Rimavská Sobota daté des périodes D du bronze et en partie A 1 Hallstatt (*1970a*, p. 39–40, p. 18 carte 1). Ils sont représentés p. ex. dans le dépôt de Rimavská Sobota I (*Furmánek 1977a*, p. 275, pl. XXVIII: 6). Les sites est-slovaques de Kráľovce-Kuková et Babie où furent mis au jour deux bracelets-spirales complets et un fragment (Babie) sont les lieux de découverte les plus éloignés de ces bracelets au nord du bassin Carpatique. Ils ressemblent par leur forme et la méthode de fabrication aux bracelets-spirales provenant de Slavkovce et Trebišov. À ce fait correspond leur classement chronologique aux périodes D du bronze — A 1 Hallstatt (*Budinský-Krička 1967*, p. 98, fig. 9).

Pendeloques. Les pendeloques en forme d'entonnoir sont typiques de l'aire de répartition de la culture de Piliny où l'on en a trouvé de diverses formes ayant existé pendant toute la durée de cette culture. Les avis des chercheurs sur leur fonction sont bien différents. On les tient pour les parures de vêtement, pour les ornements qu'on suspendait aux colliers ou bien pour les aiguilliers. La tombe 14/70 de Zemplínske Kopčany en a livré sept pièces (pl. IX: 2; VII: 1–6).

Les plus anciens pendeloques en forme d'entonnoir apparaissent dans la zone ouest du bassin Carpatique dans la sphère des dépôts de l'horizon de Koszider (*Novotná 1966*, pl. III, VIII; *Bóna 1958*, p. 218, fig. 5: 30; *Mozsolics 1967*, pl. 31: 5–7) et dans les mobiliers funéraires (*Dušek 1969*, fig. 13: 15–17; 17: 12–14). *M. Novotná* (1966, p. 17), étudiant les pendeloques du dépôt de Včelince datés de la période B du bronze, a attiré l'attention sur le développement des pendeloques en forme d'entonnoir allant des formes circulaires aux formes profilées. Le développement typologique des pendeloques plus récents continua par le détachement de l'entonnoir du tube ce qui peut être observé sur les pendeloques provenant du dépôt de Dreveník II (*Novotná 1966*, p. 17; *1970a*, p. 24).

Les pendeloques en forme d'entonnoir plus récents sont représentés dans les dépôts de l'horizon de Rimavská Sobota (*Kemenczei 1965b*, pl. XX: 9, 10; XI: 6–8; II: 3, 6–8;

XXXI: 2), Dražice (*Novotná 1970a*, pl. III) et Opályi (*Mozsolics 1973*, p. 68, pl. 19: 20–23). La forme des pendeloques à l'entonnoir court et nettement détaché qu'on a trouvés en Slovaquie dans les dépôts et mobiliers funéraires de la culture de Piliny se lie aux horizons d'Ožďany et de Buzica–Rimavská Sobota. Les variantes les plus récentes subsistent jusqu'à la fin de la période A 1 Hallstatt (*Furmánek 1977a*, p. 284, 285).

Les pendeloques en forme d'entonnoir de Zemplínske Kopčany peuvent être classés parmi les formes récentes dont la base de l'entonnoir est ovale pointue.

Les pendeloques en forme de croissant sont représentés dans le dépôt de Malý Horeš. Au milieu ils sont pourvus d'un trou près duquel sont disposés à tous les deux côtés des avancements. La deuxième forme est plus petite ayant à son centre un trou de suspension allongé en un tube (*Pástor 1951*, p. 155, fig. 117).

Les pendeloques du premier type ont une longue durée. Leur développement commença à l'horizon kosziderien (*Novotná 1966*, p. 17, pl. V; *Mozsolics 1967*, p. 153–154, pl. 70: 4–6) et continua dans les dépôts de Dreveník–Blh (*Novotná 1970a*, p. 25, fig. 4), dans la période D du bronze (*Novotná 1970a*, p. 124, pl. V) et dans la phase plus ancienne de la période A Hallstatt (*Novotná 1963*, p. 67, note 72). Le pendeloque du deuxième type offre des analogies, mais sous plusieurs variétés, dans le dépôt de Nyírlugos–Szennyepusztá (*Kemenczei 1963/64*, p. 36, pl. XLV: 8, 9, 11, 12).

Le pendeloque en forme de rouelle, muni à la partie derrière d'un anneau de suspension demi-circulaire, fut découvert dans la tombe 14/70 de Zemplínske Kopčany (pl. IX: 15). Les pendeloques de Zemplínske Kopčany et de Felsődobosza (*Mozsolics 1973*, pl. 47: 32), peuvent être mis en parallèle avec les rouelles de grands pendeloques faisant partie du dépôt de Rimavská Sobota (*Mozsolics 1973*, p. 171, pl. 21) qui datent de la même époque. Une parure similaire fut découverte en Transylvanie sur le site de Mișca daté de la période d'Uriu Domănești (*Petrescu-Dîmbovița 1977*, p. 64, pl. 56: 3). Les fragments de rouelles à doubles nervures saillantes sur la face proviennent ils-aussi de la tombe 14/70 (pl. VII: 16) et se rapprochent par leur forme et décoration des rouelles appartenant aux grands pendeloques trouvés à Rimavská Sobota et à Kis-

terenyé (*Mozsolics 1973*, p. 171, pl. 21; 149, pl. 40: 8).

Parures de cheveux. Les boucles du type de Sibigne sont faits de la tôle de bronze emboutie. Ils ont l'aspect d'une barque dont l'extrémité inférieure est amincie en tige filiforme, celle-ci étant terminée par un noeud. Ces boucles sont représentés dans le mobilier funéraire de quelques sépultures à Zemplínske Kopčany (pl. VI: 2; XII: 11; XV: 1, 2, 5, 8), Viničky (pl. XXXI: 10–13, 15, 16) et Veľké Raškovce (pl. XXV: 10).

Les boucles de Sibigne à deux éléments dont les extrémités sont croisées abondent dans les phases classique (Barca I) et postclassique de la culture d'Otomani (Spišský Štvrtok, Streda nad Bodrogom). Parmi les sépultures de la culture de Piliny ce sont celles de Čaňa (*Budinský-Krička, 1969*, fig. 8: 8), Haniska (*Pástor 1955*, fig. 338) Šafárikovo (*Furmánek 1977a*, pl. I: 3; II: 13; IV: 2; V: 13; VII: 8, 9) et Seňa IV (*Lamiová-Schmiedlová — Bánesz 1962*, fig. 6: 2) qui ont livré les fragments de boucles en forme de barque.

Les boucles du type de Sibigne présentent plusieurs variétés typologiques à la différence de ceux faits d'un fil métallique (Noppenringe).

C'est E. Zaharia (1959, p. 103–134) qui a traité le problème du classement chronologique des boucles en bronze et en or. La variante B 1 d qu'elle a citée, est la plus proche des boucles provenant des tombes de Zemplínske Kopčany et Viničky (Zaharia 1959, p. 118, fig. 7: 7).

B. Hänsel (1968 I, II, p. 114, pl. 27: 1; 14: 31, 33) les considère comme la forme caractéristique de l'âge du bronze moyen dans le bassin Carpatique et les classe à sa période MDII et MDIII (B 2/C 1/ du bronze d'après Reinecke) mais il suppose qu'ils ont existé aussi pendant la période SDI (C 2 et D du bronze; Hänsel 1968, I, p. 114).

Les boucles en forme de barque à deux éléments, sur lesquels une des extrémités est amincie en un fil terminé par un noeud (Zemplínske Kopčany, Viničky), présentent des analogies dans les dépôts de l'horizon d'Opályi à Tarpa et Rozsály (*Mozsolics 1973*, pl. 85, 90: 3–10) mais ces derniers étant faits d'or. Grâce à leur présence dans la sépulture à incinération de Viničky, datée par les objets en bronze accessoires et la céramique de la période C (C 2) du bronze, on peut considérer cette pé-

riode en même temps comme la limite basse de la présence de ces boucles dans les tombes de la culture de Suciú de Sus dans la plaine de la Slovaquie orientale.

L'origine des anneaux-spirales (Noppenringe) remonte en Slovaquie à l'âge du bronze ancien parce qu'ils apparaissent parmi les trouvailles datant de la fin de la phase ancienne du groupe de Nitra évent. de l'horizon transitoire entre les phases ancienne et récente (Vladár 1973b, p. 146, 186). La tombe 19/71 de Zemplínske Kopčany (pl. XII: 2) a livré un anneau-spirale à tige double fait d'un fil de bronze enroulé en spirale et présentant des nœuds à ses deux extrémités.

Les anneaux-spirales sont présents dans les mobiliers funéraires de la culture de Piliny: Barca II (Jilková 1961, fig. 12: 3), Barca-Baloty (Budinský-Krička 1969, fig. 5: 6, 7), Abaujszántó (Kemenczei 1964, pl. V: 14), Šafárikovo (Furmánek 1977a, pl. XII: 7), Seňa IV (Lamiová-Schmiedlová — Bánesz 1962, fig. 6: 2). Les anneaux-spirales provenant du dépôt de Dreveník I peuvent être datés de la période B 2 (C 1) du bronze (Novotná 1971, p. 11, note 5; 1978, fig. 4).

La datation des anneaux-spirales n'est point exacte parce qu'ils existaient depuis l'époque ancienne jusqu'à l'époque récente du bronze sans subissant les modifications typologiques considérables (Novotná 1978, p. 335). Le petit anneau-spirale provenant de la tombe 19/71 de Zemplínske Kopčany ressemble à ceux qu'on connaît dans les nécropoles de la phase ancienne de la culture de Piliny et dans le dépôt de Dreveník I. Ces types se rencontrent pendant toute la durée de la période C du bronze.

2. Armes et outils

L'épée à soie plate et à bords relevés provenant de Slanec (Novotná 1970a, p. 117, pl. XXVII: 9) présente de fortes analogies à Nacina Ves. D'après M. Novotná (1970a, p. 52), toutes les deux épées correspondent au type d'Heminghofen de J. D. Cowen. Une trouvaille isolée de l'épée de ce genre provient de Jenkovce dans la Slovaquie orientale (Budinský-Krička 1967, p. 103).

La présence de ces épées peut être assignée à la limite des périodes D du bronze et A 1 Hallstatt (Novotná 1970a, p. 52—53). Le dépôt de Slanec contenant l'épée mentionnée associée à un poignard à soie plate et à bords re-

levés est daté de l'horizon de Buzica—Rimavská Sobota (Novotná 1970a, p. 18, carte 1).

Poignard à soie plate et à bords relevés, surmonté d'un anneau était associé à l'épée du même type dans le dépôt de Slanec (Novotná 1970a, p. 117, pl. XXVII: 8). Il se range parmi les poignards répandus dans le bassin Carpatique à l'âge du bronze récent. En Slovaquie on en a trouvé plusieurs variétés ayant été classées par J. Vladár (1974, p. 50—52) à la période de Čaka. Les poignards de ce genre sont connus dans les mobiliers de la culture de Lusace (Veľká Lehota, Luborča, Mikušovce) et de Piliny (Radzovce; Vladár 1974, p. 52).

Le poignard de Slanec, surmonté d'un anneau, présente une variante particulière et très rare sur le territoire du bassin Carpatique (Eisner 1933, p. 77). Son poignée accuse des analogies avec les couteaux datés dans la région des Alpes de l'Est et en Moravie de la période de Baierdorf (Říhovský 1972, p. 24—27, pl. II: 60—65; VI: 66—74).

Haches à douille en forme de bec. La hache de Slavkovce (Vizdal 1962, p. 794, fig. 257: 1) se range parmi les haches du type est-carpatique à l'ouverture asymétrique, c'est-à-dire à soi-disant douille en forme de bec. Ce type de haches est représenté en grand nombre dans les dépôts de la Slovaquie orientale, lesquels sont en relation avec la région de la Tisza (Novotná 1963, p. 51). La hache de Slavkovce se classe à la première variante des haches de ce genre dans la période d'Uriu (D du bronze; Novotná 1970b, p. 77, pl. 29: 510).

La hache décorée obtenue par la récolte réalisée dans la nécropole de Zemplínske Kopčany se classe à la deuxième variante se rencontrant en compagnie de la première variante dans les dépôts de Plešany, Lesné et Žbince (Novotná 1970b, p. 77). Les haches à douille en forme de bec les plus anciennes peuvent donc être attribuées à la période d'Uriu (D du bronze) resp. de Kisapáti (A 1 Hallstatt; Novotná 1970b, p. 78).

La hache à douille taillée droit fut obtenue par la récolte faite à Zemplínske Kopčany. Grâce à sa douille aux bords épaissis et à sa décoration composée de nervures saillantes elle se range parmi les formes récentes. Ces haches sont représentées p. ex. dans les dépôts de Somotor, Brvnište, Plešany, Žaškov datés des périodes A 1—B 1 Hallstatt (Novotná 1970a, p. 44—45, pl. XLVII, XXII, LII).

Les objets en bronze découverts dans les ensembles funéraires et dans les dépôts montrent que l'industrie en bronze représentée dans la sphère de la culture de Suciú de Sus dérive des modèles qu'on connaît notamment dans la région de la culture de Piliny, ayant été à cette époque un centre de diffusion important de l'industrie en bronze dans le bassin Carpatique. La culture de Piliny est caractérisée surtout par les épingles en bronze, les boutons à tête hémisphérique, les tubes-pendeloques à tige spiralée, les pendeloques en forme d'entonnoir, les anneaux-spirales et quelques boucles du type de Sibigne. La variante plus récente du bracelet en bronze battu à extrémités renflées provenant du site de Lastovce tire son origine dans la civilisation des tumulus.

Une partie de ces objets proviennent de la sphère des dépôts de l'horizon d'Ópályi (bracelets, anneaux, pendeloques en forme de rouelle, boucles du type de Sibigne, appliques à tête d'oiseau aquatique, épingle à tête discoidale surmontée d'une globule).

L'horizon des dépôts d'Ópályi s'étendant dans la moitié est du bassin Carpatique, a été assigné par A. Mozsolics (1973, p. 113) dans sa période B IV b. Se fondant sur la présence de quelques dépôts en compagnie de la céramique des cultures de Suciú de Sus (Rozsály, Nyírkársz-Gyulaháza) et de Berkesz, elle synchronise les dépôts de cet horizon avec la seconde phase de la culture de Noua, avec la phase récente de la culture de Suciú de Sus et avec la culture de Berkesz. Elle y a intégré aussi les dépôts du type de Rimavská Sobota. Dans la chronologie absolue, elle a daté l'horizon des dépôts d'Ópályi, en se basant aussi sur les analogies provenant de la Méditerranée, de l'an 1200 environ avant n. è.

Autres objets

Industrie osseuse

La tombe 27/71 de Zemplínske Kopčany a livré neuf pendeloques en forme de croissant (pl. XVI: 9–12). Des exemplaires analogues furent mis au jour dans les tombes de la phase plus ancienne de la nécropole du groupe de Nitra à Branč (Vladár 1973b, p. 155, pl. XIII: 7; XIV: 2). Des pendeloques de la même forme

furent fabriquées à l'âge du bronze moyen aussi en bronze et on les retrouve en Hongrie dans les dépôts de l'horizon de Koszider datés de la période B 1 du bronze (Kovács 1968, p. 209, fig. 2: 1, 7, 8). A. Mozsolics (1967, pl. 25, 33, 34; p. 90, 127 et suiv.) les a classés à la phase B IIIb).

Pendeloques en forme de goutte se rencontrent à Zemplínske Kopčany. L'extrémité rétrécie est percée d'un trou longitudinal (pl. XVI: 4, 6, 8).

L'emploi de ces pendeloques en os percés de trous est relevé à l'âge du bronze ancien dans la culture de Mierzanowice en Petite Pologne (Machnik 1972, pl. I: 41). Des pendeloques similaires en dents de loup sont connus en Slovaquie (Polla 1960a, pl. IX: 6; Vladár 1973b, pl. XXXIV: 4). Deux pendeloques faits de dents d'animal proviennent de Veľké Raškovce (pl. XXVII: 2a). Ils peuvent avoir été employés comme des ornements de suspension ou bien comme des amulettes.

Dans la nécropole de Zemplínske Kopčany ont été recueillies aussi des aiguilles dont les têtes sont munies de trous (pl. XI: 8; XII: 6; XVIII: 2, 4). C'est aussi de Veľké Raškovce que provient le fragment d'une aiguille du même genre (pl. XXVII: 2b).

Les aiguilles en os à tête percée apparaissent pour la première fois dans l'horizon des nécropoles du groupe de Nitra, dans la culture matérielle duquel se manifestent les influences venant des régions orientales (Vladár 1973b, p. 155, 156, pl. XXIII: 13, 14). Des aiguilles pareilles à celles de Zemplínske Kopčany se rencontrent aussi dans le groupe de Košťany (Pástor 1969, pl. XXVI: 2), et dans les tombes et habitations du groupe de Mierzanowice (Machnik 1972, p. 177–181, pl. I: 25; III: 12).

La découverte dans la sphère de la culture de Suciú de Sus des pendeloques en os en forme de croissant et de goutte ainsi que des aiguilles à tête percée peut prouver leur existence depuis l'âge du bronze ancien (groupe de Košťany) jusqu'à l'époque de la culture de Suciú de Sus.

Industrie lithique

Elle est représentée par un hache-marteau provenant d'une tombe de Veľké Raškovce, par l'industrie en obsidienne et sporadiquement aussi par celles en radiolarite et silex corné.

Le hache-marteau bipenne de Veľké Raškovce (pl. XXVI: 4) est muni à la partie moyen

d'un trou. Il est façonné dans le tuf doux ce qui signifie qu'il n'a pas servi d'arme ou d'outil. Les haches-marteaux de cette forme sont caractéristiques de l'Enéolithique mais ils existaient aussi à l'âge du bronze (*Vladár 1970*, fig. 5).

Les trouvailles de l'industrie en pierre taillée ne furent établies que dans la nécropole de Zemplínske Kopčany, où elles se trouvaient surtout dans les foyers de l'incendie (éclats non retouchés, grattoirs). Elles sont, pour la plupart, façonnées dans l'obsidienne, une matière première locale est-slovaque, employée dès le Paléolithique. Quatre éclats asymétriques provenant de la tombe 28/73 sont façonnés dans le tuf volcanique (pl. XVII: 10). La présence dans les tombes de l'âge du bronze de l'industrie en pierre taillée peut être observée p. ex. dans la nécropole de la culture de Piliny à Barca II (*Jilková 1961*, p. 77), dont la découverte dans les sépultures à incinération et dans les foyers de l'incendie peut être considérée comme une preuve de la survivance des traditions culturelles plus anciennes.

La nécropole de Zemplínske Kopčany a livré aussi une rouelle en pierre incomplète. La rouelle en pierre de même que celles en argile, représentées en bon nombre dans l'inventaire de l'âge du bronze, paraissent avoir eu une destination culturelle.

Objets de parure

Les perles en ambre jaune furent trouvées dans la tombe 19/71 de Zemplínske Kopčany (pl. XII: 10). Des perles de plus grandes dimensions faisaient partie du dépôt de Malý Horeš (*Pástor 1951*, fig. 116). La présence dans la région de la Slovaquie orientale de ces perles est attestée aussi dans la nécropole de la culture de Piliny à Barca II (*Jilková 1961*, fig. 12: 4).

Les perles en ambre jaune apparaissent à l'âge du bronze ancien en tant que le résultat des influences étrangères se manifestant dans les cultures carpathiques et extracarpathiques et elles font preuve de l'existence de la commerce à distance de l'ambre jaune pendant toute la durée de l'âge du bronze.

Deux perles en pâte vitreuse furent mises au jour dans la tombe 19/71 de Zemplínske Kopčany. L'une est soudée par l'action du feu à un petit tube en bronze (pl. XII: 4). Des perles semblables en pâte vitreuse furent recueillies dans la nécropole de Barca-Baloty (*Budinský-Krička 1969*, fig. 5: 1, 2).

Pendeloque en pierre de forme plate et ovale à la partie supérieure percé d'un trou, il fit sans doute partie d'un collier découvert dans la tombe précédente (pl. XII: 4).

Position culturelle et chronologique de la culture de Suciú de Sus dans la plaine de la Slovaquie orientale

La connaissance des conditions culturelles ayant existées dans la Slovaquie orientale à l'époque moyenne du bronze et l'évaluation de quelques aspects spécifiques du processus culturel et historique contribuent à l'éclaircissement de la position de la culture de Suciú de Sus dans la région donnée.

Dans cet ordre d'idées il faut faire mention de la culture d'Otomani resp. de sa phase postclassique appartenant à la phase plus ancienne de l'âge du bronze moyen (période B 1 du bronze) laquelle précéda la culture de Suciú de Sus. Dans la Slovaquie orientale, elle est représentée par l'horizon récent du village fortifié de Spišský Štvrtok et par le cimetière de Streda nad Bodrogom. C'est dans cette phase qu'atteignirent leur point culminant les influences venant de la région méditerranéenne, lesquelles trouvaient leur reflet dans la culture matérielle et spirituelle de la population occupant le bassin Carpatique. En Slovaquie on peut attribuer à cette époque les villages fortifiés à production artisanale évoluée (Barca, Spišský Štvrtok, Nitriansky Hrádok, Veselý), quelques-uns avec une conception urbaine (Barca, Spišský Štvrtok) dont on connaît les modèles dans le milieu des centres civilisateurs plus évolués de la région méditerranéenne, ainsi que ceux pour quelques produits provenant de ces villages (*Vladár 1973a*, p. 277; 1977, p. 178). Les changements substantiels survenus dans la culture matérielle — comme l'atteste le grand essor de la production des poteries et de l'industrie en bronze — ont conduit à la naissance du soi-disant horizon otomano-pilinyien et prétumulaire lequel présente la phase la plus ancienne de la culture de Piliny (*Točík — Vladár 1971*, p. 402—404; *Vladár 1973a*, p. 331—332).

Dans la Slovaquie orientale, l'horizon otomano-pilinyien a été en partie synchrone avec la phase postclassique de la culture d'Otomani

(Streda nad Bodrogom) et il a influé sur son équipement matériel et spirituel. Dans la nécropole birituelle de la culture d'Otomani de Streda nad Bodrogom peuvent être observées les influences de la culture de Piliny se manifestant surtout dans le rite funéraire d'une partie des tombes (Vladár 1973a, p. 296).

D'après J. Vladár (1973a, p. 297), c'est dans l'horizon récent du village fortifié de Spišský Štvrtok qu'on peut trouver les preuves de la pénétration dans cette culture des éléments pilinyiens parce que sa céramique montre outre les soi-disant éléments tumulaires, ceux de la culture de Piliny. Il est représenté aussi par les dépôts d'objets en bronze typiques provenant de Včelince et Hodejov, lesquels contenaient des objets de provenance inégale; ils font preuve de la superposition de la culture d'Otomani avec la Civilisation carpatique des tumulus (Vladár 1977, p. 379, 384). Aux dépôts de cet horizon se rattachent les objets en or et les dépôts d'objets en bronze appartenant à l'horizon le plus récent de la culture otomane de Spišský Štvrtok (Vladár 1972, p. 23, pl. IV: 2; 1977, p. 379, fig. 17, 18). L'horizon otomano-pilinyien présente, proprement dit, le début de la culture de Piliny dans la période B 1 du bronze qu'on a reconnu dans les nécropoles de Piliny situées dans la région sud de la Slovaquie centrale à Radzovce et Šafárikovo (Furmánek 1977a, p. 324—325). C'est dans les nécropoles mentionnées que s'est produit en même temps le passage de la culture d'Otomani à l'horizon pré-tumulaire caractérisé par les éléments des cultures d'Otomani et des tumulus (Furmánek 1972, p. 31). A la différence de la région ouest de la culture de Piliny, les ensembles des trouvailles datables de la période B 1 du bronze font défaut dans sa région est (Furmánek 1977a, p. 324). A cette époque, la culture d'Otomani déclina dans la Slovaquie orientale et il commença à se former la culture de Suciú de Sus.

Les trouvailles de Spiš se sont avérées très importantes pour la datation des débuts de la culture de Suciú de Sus. Dans l'horizon plus récent (B 1 du bronze) du village fortifié de la culture otomane de Spišský Štvrtok, une installation à caractère cultuel a livré un cruchon caractéristique de la culture de Suciú de Sus (Vladár 1977, p. 382, fig. 13) et du même type que ceux provenant de Mediešu-Aurit en Roumanie, datés de la première phase de cette

culture (Bader 1978, p. 74, pl. XLIV: 3). La découverte du cruchon à Spišský Štvrtok peut être mise en rapport avec la pénétration de la culture de Suciú de Sus dans le territoire de la Slovaquie orientale à l'époque où se constituait sur le fond otomane l'horizon otomano-suciú-de-susien (Vladár 1975, p. 13).

Les objets d'importation des cultures d'Otomani et de Suciú, de Sus pénétrèrent de même dans le milieu de la culture de Maďarovce tardive s'étendant sur le territoire de la Slovaquie du Sud-Ouest. L'horizon otomano-suciú-de-susien est parallèle avec les habitations les plus récentes de la culture de Maďarovce de Nitriansky Hrádok qui ont fourni outre les poteries de la culture de Vatina-Vršac, une amphore de cette culture, considérée originairement comme appartenant à la culture d'Otomani (Vladár 1973a, fig. 20; 1977, p. 382).

Les débuts de la culture de Suciú de Sus dans la plaine de la Slovaquie orientale sont attestés par une amphore incrustée à deux anses provenant de Veľké Raškovce, sur laquelle est dessiné un char à deux roues avec les figures d'hommes schématisées. C'est dans la région de la Méditerranée orientale qu'on peut trouver les analogies les plus proches pour la représentation des chars à deux roues (Vladár 1973a, fig. 40; 82: 1, 2). L'amphore mentionnée appartient, selon J. Vladár, à une époque qui peut être synchronisée avec le début de la culture de Piliny dans la Slovaquie orientale (la fin de la période B 1 évent. le début de B 2 du bronze), c'est-à-dire à l'horizon otomano-pilinyien resp. otomano-suciú-de-susien, lequel succéda dans cette région à la culture d'Otomani (Vladár — Bartoněk 1977, p. 382). Dans le mobilier funéraire de la tombe, dont provient ladite amphore, sont visibles les influences de la culture d'Otomani et de Piliny grâce à ce qu'on peut le classer à la phase récente du bronze moyen lorsque cessèrent de s'exercer, dans la région carpatique septentrionale, les influences venant de la zone culturelle balcanique.

La datation des sites de la culture d'Otomani du type de Streda nad Bodrogom est problématique dans la région de la Tisza. La publication de la fouille exécutée dans une partie de la nécropole de Pusztaszikszó et de celle de Tiszafüred-Majoroshalom fut un apport important à la solution de cette question. La

nécropole de la culture d'Otomani tardive à Pusztaszikszó étant parallèle avec celle de Streda nad Bodrogom, est étroitement liée à l'évolution de l'âge du bronze moyen dans la période B du bronze et elle appartient à la sphère de l'horizon de Koszider de l'industrie en bronze (Kőszegi 1968). La nécropole de Tiszafüred-Majoroshalom renferme une époque depuis le début de la culture d'Otomani jusqu'à la fin de la première étape de la culture des tumulus (fin de la période B 2 du bronze). Parmi les tombes à inhumation de la culture d'Otomani sont représentées aussi celles appartenant à la phase la plus récente de Streda nad Bodrogom (Kovács 1975, p. 304, fig. 2), lesquelles contenaient des objets en bronze, tels qu'on rencontre dans les dépôts de l'horizon de Koszider. Elles se rangent parmi les tombes les plus récentes de cette phase qu'on n'ait trouvées dans la nécropole (Kovács 1975, p. 306).

Ce sont aussi les ensembles funéraires accusés provenant d'Oborín (*Lamiová-Schmiedlová* 1970, p. 153), Bracovce et Trebišov (*Budinský-Krička* 1947, p. 92, pl. XVII: 1—7, 8; 1969, fig. 14: 1, 4) où ne fut encore établie aucune influence de la culture de Suciú de Sus, qui appartiennent à la phase postclassique de la culture d'Otomani représentée par la nécropole de Streda nad Bodrogom. Ses premières trouvailles nettement influencées par les traditions otomanes ne sont accompagnées que par des éléments de la culture de Piliny et parfois aussi par ceux de la Civilisation carpatique des tumulus. Cela témoignent les formes céramiques provenant de l'horizon ancien de la nécropole de Zemplínske Kopčany, les mobiliers funéraires de Lastovce, Budkovce, Veľké Raškovce et les habitats de Hnojné et Ruská. Le développement culturel dans la région de la plaine de la Slovaquie orientale peut être synchronisé avec la phase ancienne de la sphère orientale de la culture de Piliny représentée particulièrement par les nécropoles de Barca-Baloty et Barca II situées dans le bassin de Košice. La nécropole de Barca-Baloty fut datée par V. Budinský-Krička (1974, p. 186) de la période B 2 et surtout C du bronze. Sur la céramique provenant de cette nécropole se manifestent encore les influences de la culture d'Otomani (cruchons) et de la Civilisation carpatique des tumulus (l'amphore provenant de la tombe 50; *Budinský-Krička* 1974, p. 185). La nécropole

de Barca II est provisoirement classé à l'époque entre la fin de l'occupation otomane dans le site de Barca I et l'époque où l'amphore de la culture de Gáva était déposée dans la couche disposée au-dessus du dernier horizon de ce site (*Jilková* 1961, p. 88). Le matériel provenant de la nécropole ne fut encore travaillé d'une façon sommaire ni évalué, on peut pourtant le synchroniser en partie avec la nécropole de Barca-Baloty. La sépulture à incinération de Čaňa est considérée, grâce à l'industrie en bronze accusée, comme contemporaine des dépôts de l'horizon de Dreveník (*Budinský-Krička* 1969 p. 246, fig. 9). Dans la sphère de la culture de Piliny y appartiennent à côté des dépôts de Dreveník I, II, aussi les trouvailles provenant de Blažice et Matejovce (*Novotná* 1970a, p. 24).

Les relations étroites entre la culture de Piliny, la Civilisation carpatique des tumulus et la culture de Suciú de Sus sont identifiables sur quelques localités situées dans la région de la Tisza supérieure. Les nécropoles pilinyiennes de Detek et de Halmaj peuvent être considérées comme contemporaines de celles de la culture de Piliny situées dans le bassin de Košice, et des dépôts d'objets en bronze de la culture de Piliny est-slovaques, datés de la période B 2 (C 1) du bronze. Dans le matériel céramique de ces nécropoles (*Kemenczei* 1968, p. 154—187) où survivent les éléments de la culture d'Otomani tardive locale, se manifestent aussi les influences de la Civilisation carpatique des tumulus. Le contact de la culture de Piliny avec la culture de Suciú de Sus est attesté dans une tombe pilinyienne de la localité de Méra, laquelle appartient à la phase ancienne du groupe de Barca de la culture de Piliny (*Kemenczei* 1964, p. 27, pl. III: 4, 5). L'influence de la culture de Suciú de Sus fut établie aussi dans la nécropole de la Civilisation carpatique des tumulus de Tiszafüred datée de la période B 2 (C 1) du bronze, dont la tombe 181 a livré un cruchon décoré au moyen d'entailles (*Kovács* 1975, p. 49, pl. 18: 2). Dans la nécropole de Igrica Matata fut découvert un autre cruchon de la culture de Suciú de Sus (*Kalicz* 1958, pl. II: a, b). T. Kovács (1970) attribua la nécropole mentionnée ainsi que celles d'Egyek, Hajdúbágyos et autres, étant en relation étroite avec la culture de Piliny, au groupe de Hajdúbágyos de la Civilisation carpatique des tumulus. Dans la nécropole à incinération d'Alsóbe-

recke appartenant à la culture de Berkesz, laquelle fut datée par T. Kemenczei de la seconde moitié de la période C du bronze, sont représentés à côté des formes céramiques relatives à la culture de Piliny et à la Civilisation carpatique des tumulus, aussi par les amphores et les bols à décor incisé et incrusté, les tasses non décorées et les urnes amphoroïdes de formes variées. Elles sont proches par leur forme et décoration d'une partie de l'inventaire céramique de l'horizon récent de la nécropole de Zemplínske Kopčany (Kemenczei 1982, p. 310, fig. 3).

L'analyse typologique et chronologique des monuments de la culture de Suciú de Sus nous sert de base à l'étude du développement de cette culture dans la plaine de la Slovaquie orientale. Elle part de l'étude de la céramique et de l'industrie en bronze, sur lesquelles se font valoir des plus apparemment les changements survenus dans son développement.

Les trouvailles provenant de la nécropole de Zemplínske Kopčany et les autres localités ont permis de répartir les monuments de culture matérielle en deux phases du développement grâce aux différences existant entre les formes et la décoration de la céramique et entre les objets en bronze typiques, faisant partie des ensembles funéraires (pl. XXXIII). Pour le classement chronologique de ces phases dans la région du bassin Carpatique on emploie le système de Reinecke — Holste — Torbrügge, modifié par M. Müller-Karpe (1974, p. 7—18; Furmánek 1977b, p. 554—563).

La céramique de la première phase est représentée par les amphores à décor incisé et en relief du type 1a (pl. XXXIII: 44), les amphores aux anses disposées sur la panse du type 1b (pl. XXXIII: 40), les cruches (pl. XXXIII: 31), les cruchons à pied (pl. XXXIII: 26, 36, 39), la première et deuxième variante des bols à pied en forme de cloche (pl. XXXIII: 33, 35) et les bols profilés à la partie inférieure conique (pl. XXXIII: 34). Les formes citées offrent de nombreuses analogies dans la culture de Piliny. Les amphores à décor incisé et incrusté de matière blanche du type 1c (pl. XXXIII: 30, 41), celles à décor incisé sans incrustation du type 1d (pl. XXXIII: 42—43), les cruchons et les bols à pied incisés et décorés de matière incrustante blanche (pl. XXXIII: 27, 37, 38) sont les représentants accusés de cette phase. Ces formes sont caractéristiques de la culture de

Suciú de Sus. Les autres formes céramiques sont représentées par des tasses (pl. XXXIII: 29), des bols coniques et par quelques pots (pl. XXXIII: 28).

L'industrie en bronze est peu nombreuse. Parmi les pièces les plus importantes il faut citer les boucles en forme de barque du type de Sibigne et le bracelet à extrémités élargies (Lastovce). L'industrie osseuse n'est représentée que par les aiguilles à tête percée, les pendeloques en forme de croissant et les pendeloques en forme de goutte.

Les trouvailles de la première phase de la culture de Suciú de Sus se rencontrent dans le milieu de la culture de Piliny dès sa phase ancienne, celle-ci étant considérablement influencée par les traditions otomanes, comme l'attestent les formes et la décoration de plusieurs récipients (cruchons et bols à pied). L'ornementation du récipient amphoroïde du type c₁ provenant de la tombe 1 de Zemplínske Kopčany, les bols décorés à pied ainsi que la présence des bols analogues à pied et aux protubérances disposées sous l'orifice témoignent de la transmission à cette culture de certains éléments de la culture d'Otomani tardive. On y peut reconnaître aussi les influences de la Civilisation carpatique des tumulus (pl. XXXIII: 32). Des motifs similaires se voient aussi sur les amphores du groupe de Hajdúbágos en Hongrie, daté de la période B 2—C du bronze (Kovács 1970, p. 40, fig. 1—4).

Etant donné que la céramique contient les formes mentionnées plus haut, lesquelles sont représentatives de l'horizon ancien du groupe est de la culture de Piliny, on peut tenir la première phase pour contemporaine des nécropoles pilinyiennes situées dans le bassin de Košice (Barca II, phase ancienne de la nécropole de Barca-Baloty, tombe de Čaña, dépôt d'objets en bronze de l'horizon de Dreveník I).

Elle est représentée dans la région de la plaine de la Slovaquie orientale aussi par l'inventaire provenant des habitats de Hnojné, Ruská, Veľké Raškovce, Budkovce et Lastovce. Vu la survivance des traditions de la culture d'Otomani, des vases amphoroïdes du type 1c et 1d de la culture de Suciú de Sus, on peut le dater de la période B 2 (C1) du bronze.

L'analyse de la céramique a démontré que certaines formes céramiques (cruchons à pied sans décoration ou bien à décor incisé et incrusté, amphores du type 1b, bols à pied,

quelques-uns à décor incisé et incrusté de matière blanche, amphores à décor incisé et incrusté du 1c et sans incrustation du type 1d furent employées dans la phase ancienne de l'âge du bronze moyen, où peuvent être trouvés leurs modèles. Le nombre insuffisant de trouvailles et l'absence de l'industrie en bronze caractéristique de la phase B 1 du bronze ne nous permet pas de le distinguer dans le matériel archéologique. Grâce aux fouilles effectuées dans la nécropole à incinération de Zemplínske Kopčany on a établi la continuité de l'enterrement depuis la phase récente de l'âge du bronze moyen jusqu'à l'âge du bronze récent et tardif (Demeterová 1982). Dans l'état actuel de la recherche il n'est pas possible d'établir les rapports entre les installations récemment découvertes de la phase postclassique de la culture d'Otmani et la nécropole à incinération de la culture de Suciú de Sus. Elles représentent l'occupation plus ancienne de la localité, laquelle précéda probablement l'installation des sépultures.

Vu la formation, dans la première phase de son développement, de l'équipement de la culture de Suciú de Sus à partir des traditions otomanes tardives dans le milieu de la plaine de la Slovaquie orientale, on peut classer la céramique mentionnée plus haut provenant de Lastovce, Ruská, Veľké Raškovce, Hnojné, Zemplínske Kopčany (tombe IV/62 et VII/62) et une partie de l'inventaire céramique issue de quelques sépultures de l'horizon ancien de cette nécropole (tombes 27, 28, 29/73) contenant l'industrie osseuse accessoire, au début de la période B 2 (C 1) du bronze. Elles se rattachent à la base locale de la phase plus ancienne de l'âge du bronze moyen.

Le développement de quelques formes céramiques continue dans la deuxième phase de la culture de Suciú de Sus, mais on y trouve aussi les types nouveaux (pl. XXXIII: 1–25). Les vases amphoroïdes à deux anses et à décor en spirale incisé et incrusté de matière blanche (type 1c), lesquelles sont caractéristiques de la culture de Suciú de Sus et typologiquement plus récentes, subsistent même pendant cette phase. Dans la plupart des tombes on ne trouve plus de bols à pied servant de couvercles des urnes qui présentaient la forme la plus fréquentée à Zemplínske Kopčany. Ils se rencontrent seulement dans 37,5 % des tombes. Au lieu d'eux apparaissent les tasses coniques de

plus petite taille. Les cruchons à pied annulaire déposés dans 8,3 % des tombes furent remplacés par ceux de forme biconique qu'on a trouvés dans 20,8 % des tombes.

La gamme typologique des amphores s'enrichit de nouvelles formes. Les amphores non décorées à deux et quatre anses présentent plusieurs variétés (types 1e, 1f, 1g). Dans l'état actuel de la recherche on peut présumer qu'elles sont le signe de l'achèvement du développement de la culture de Suciú de Sus. Elles sont le mieux attestées dans la nécropole de Zemplínske Kopčany où sont présentes des amphores et des vases amphoroïdes de toutes les deux phases qui furent mis au jour dans 68 % des tombes. Des autres formes ne pouvant pas être classées aux types mentionnés, se rencontrèrent dans 25 % des tombes. Cette céramique ne porte presque aucun décor incisé. La présence des amphores du type 1e, des formes plus récentes de cruchons, des tasses, des cruchons biconiques et des récipients en forme de bol biconiques, accompagnés par quelques types de l'industrie en bronze (Zemplínske Kopčany, tombes 11 et 14/70), fournissaient des documents sur la survivance des éléments de la culture de Piliny dans l'horizon récent de cette nécropole. Sur quelques récipients sont visibles les éléments de la culture de Berkesz (amphores du type g, h, f), de la culture de Gáva (pots à protubérances, amphores sans anses à protubérances dirigées vers le haut du type 1h, récipients biconiques du type 1h). Les pots étaient présents dans 27 % des tombes.

Cette phase du développement de la culture de Suciú de Sus peut être datée de la période C (C 2) du bronze passant continuellement à la période D du bronze. Le développement continu à cette époque de transition entre l'âge du bronze moyen et récent ne permet pas d'établir, dans l'état actuel de la recherche, une limite nette entre les deux phases, comme l'attestent aussi les trouvailles provenant de Zemplínske Kopčany. On peut classer à la deuxième phase de la culture de Suciú de Sus aussi la céramique issue des mobiliers funéraires de Bracovce, Viničky, des tombes détruites de Veľké Raškovce, le matériel à caractère d'habitat de Skrabské et les dépôts d'objets en bronze (Slanec, Trebišov, Malý Horeš, Slavkovce). À côté des formes céramiques manifestant la fin du développement

local c'est aussi l'inventaire céramique et en bronze sur lequel on peut observer l'influence de la phase récente de la culture de Piliny, des éléments des cultures de Berkesz et de Gáva, dont les porteurs occupaient peu à peu cette région de la Slovaquie orientale au début de l'âge du bronze récent.

La présence commune des formes anciennes et survivantes avec les formes nouvelles et surtout le classement chronologique d'une grande partie de l'industrie en bronze indiquent que l'étape plus récente de cette phase qui peut être datée de la période D du bronze, est synchrone avec les dépôts de l'horizon d'Ópályi, Uriu-Domănești et avec la phase récente de la culture de Piliny. Dans le cadre de l'appartenance des dépôts à l'horizon d'Ópályi (*Mozsolics 1973*) on peut réfléchir sur le classement de ceux de Slanec, Trebišov, Malý Horeš et Slavkovce à l'étape plus récente de la deuxième phase de la culture de Suciú de Sus déclinant dans la région de la plaine de la Slovaquie orientale.

L'analyse typologique et chronologique du matériel céramique et de l'industrie en bronze de la culture de Suciú de Sus faite du point de vue de la question de son influence dans le territoire de la plaine de la Slovaquie orientale resp. de sa proportion parmi les trouvailles découvertes jusqu'à ce jour, a montré que cette culture n'était pas homogène dans la région donnée. Si l'on part de l'analyse de la céramique provenant des ensembles funéraires, on peut constater que la céramique typique de la culture de Suciú de Sus à décor incisé et incrusté de matière blanche se trouve accompagnée par les formes caractéristiques de la culture de Piliny. D'autre part l'état des choses se déformerait si l'on prenait en considération seulement la céramique à décor incisé et incrusté de matière blanche. Les récipients à décor incisé sans incrustation présentent une gamme riche et variée des formes et de la décoration, sur lesquels se font valoir les éléments de la culture d'Otomani et dans une mesure plus restreinte aussi ceux de la Civilisation carpatique des tumulus qui ont contribué à la formation du remplissage de l'horizon ancien de la nécropole de Zemplínske Kopčany. C'est surtout le décor incisé étant caractéristique de la phase postclassique de la culture d'Otomani dans la nécropole de Streda nad Bodrogom qui atteste ici l'existence des tra-

ditions locales. La proportion de certaines formes, ayant leurs modèles dans la culture de Piliny (amphores, cruches, tasses), n'augmente que dans le matériel archéologique de l'horizon récent de la nécropole de Zemplínske Kopčany. Il y en a aussi d'autres formes qui peuvent être considérées comme les preuves du déclin de la culture du Suciú de Sus, ayant disparue peu à peu dans le mélange des autres éléments culturels.

Le matériel est-slovaque de la culture de Suciú de Sus se distingue des trouvailles provenant des régions avoisinantes du point de vue des aspects mentionnées de son développement local. Il y appartient en premier lieu l'existence des foyers de l'incendie (Zemplínske Kopčany) en tant qu'un phénomène caractéristique de la religion de la population préhistorique. Dans l'inventaire céramique découvert en Slovaquie est tout à fait inconnu le décor exécuté au moyen d'entailles profondes se rencontrant sur les poteries provenant de la Roumanie, Hongrie et l'Ukraine transcarpatique. Cette technique d'ornementation se lie à la phase classique du développement de ladite culture (*Vulpe 1975*, fig. 1: 1—4, 7—12; *Hüttel 1979*, p. 45). Suivant la définition de la culture du point de vue chronologique et du contenu, citée par *H. G. Hüttel*, on peut assigner les trouvailles appartenant à la I^e période de cette culture dans la plaine de la Slovaquie orientale, où prédomine la céramique à décor incisé avec incrustation, au début du développement postclassique, les trouvailles de la IIe période dans la phase finale du développement, laquelle est synchrone avec les trouvailles provenant de la sphère de la culture de Berkesz et de la nécropole de Lăpuș I (*Hüttel 1979*, p. 46).

Les trouvailles de cette culture, découvertes jusqu'à ce jour sur le territoire de la Slovaquie orientale, permettent d'assigner l'époque de son déclin à la période D du bronze. A la suite de l'analyse du matériel provenant des habitats, nécropoles et dépôts on peut juger qu'il s'agit ici de la zone extrême-ouest de la culture de Suciú de Sus qui a participé au développement de la phase plus récente de l'âge du bronze moyen et du début de l'âge du bronze récent dans la région de la Tisza. Comme l'atteste le matériel archéologique, au début de la période A 1 Hallstatt, la région est-carpatique a été intensivement occupée par

le peuple de la culture de Gáva, laquelle a probablement entraîné l'achèvement de cette culture dans la plaine de la Slovaquie orientale aussi.

Les résultats de la recherche de cette culture n'ont pas fourni jusqu'à ce jour de données satisfaisantes pour la connaissance du développement de la base économique de la population. Ce qui présente de plus grandes difficultés, c'est la recherche insuffisante des sites d'habitat qui reflètent le niveau de l'économie et de la structure sociale de la société. On ne peut se faire qu'une image partielle des conditions économiques de ce temps-là et cela en étudiant le matériel découvert dans les sites d'habitat s'étendent dans d'autres régions, notamment en Ukraine et en Roumanie.

Le site d'habitat de Diakovo en Ukraine atteste l'existence d'un centre économique important de la société d'alors. On y a mis au jour plusieurs habitations servant en même temps de bâtiments d'exploitation, dans lesquelles (ou bien à proximité desquelles) furent trouvés les tessons de céramique ainsi que les outils lithiques, les produits en argile et en os, les objets en bronze et les fragments de moules. On peut les considérer comme les preuves d'une activité artisanale (Balahuri 1974, p. 28, fig. 2). L'agriculture complétée par l'élevage du bétail faisait la base de l'économie d'alors. On a cultivé de l'orge, du mil et du blé, comme l'attestent les grains découverts dans les fosses à provision et leurs empreintes sur les récipients et sur le torchis. La moisson fut pratiquée à l'aide des faucilles en bronze (Balahuri 1971, p. 18). L'emploi des faucilles pour la récolte des céréales a entraîné, à l'époque de transition entre l'âge du bronze moyen et récent, comme l'a été vérifié expérimentalement, l'accroissement de la productivité du travail de 23–63 %. (Furmánek 1973b, p. 403). Les grains ont été broyés dans les meules en pierre massives. L'élevage du bétail est attesté par la découverte de leurs ossements. Les pièces de harnachement nous apportent les preuves de l'élevage des chevaux. On a trouvé aussi des documents attestant la pratique de la chasse et de la pêche. Le tissage du caractère domestique est prouvé grâce à un grand nombre de fusaïoles et pesons coniques (Balahuri 1971, p. 18). Le peuple de la culture de Suci de Sus vivait en tribus organisés selon les principes d'une société patriarcale. Ils s'occupaient

de l'agriculture primitive, de l'élevage des animaux domestiques et de la chasse, comme l'attestent les trouvailles des ossements d'animaux mis au jour dans les sites. Parmi les métiers artisanaux on peut citer la poterie, le travail des métaux, des os et du bois. Le commerce était axé sur l'importation et l'échange de certaines matières premières (or, sel, bronze, ambre jaune; Bader 1978, p. 109–114).

Un grand nombre de trouvailles témoignent d'un haut niveau et de l'essor de la production des objets en bronze. Il est très difficile de déterminer l'appartenance culturelle de plusieurs dépôts ou objets en bronze qui sont connus dans l'aire de répartition de la culture de Suci de Sus et dans ses zones frontalières. Sur le territoire de la Roumanie y appartient peut-être le groupe de dépôts de l'horizon d'Uriu Domănești (Bader 1972, p. 527; Petrescu-Dîmbovița 1977, p. 51–73) datés de l'âge du bronze récent qui sont contemporains de l'horizon des dépôts d'Ópályi découvert dans la partie est du bassin Carpatique (Mozsolics 1973). Les produits en bronze se rapportant à la phase récente de la culture de Suci de Sus dans la région transcarpatique, proviennent de plusieurs dépôts, tels que Podhorany, Kolodnoe, Medvedivcy, Kličanovo, Beregovo, Velikaia Begagne (Velikaja Begaň; Berniakovich 1961, p. 6–108; Bader 1972, p. 526–527; Balahuri 1971, p. 16), mais on considère comme les plus importants les dépôts et objets en bronze dégagés dans les habitats de la culture donnée (Medvedivcy, Diakovo). E. A. Balahuri a assigné les dépôts d'objets en bronze et quelques produits en or issus de la région transcarpatique, dans l'ensemble à l'époque de transition entre le 2e et le début du 1er millénaire avant notre ère en supposant qu'ils ont été produits dans la région de la Tisza supérieure et en Transylvanie (Balahuri 1975, p. 268).

On peut constater qu'à l'âge du bronze récent et tardif, la métallurgie du bronze prenait un grand essor aussi sur le territoire de la Slovaquie et cela surtout dans la région de la culture de Piliny où l'industrie en bronze a provoquée et accélérée le développement des forces productrices. A savoir, la production d'ensemble de l'industrie en bronze atteignit son apogée à la limite des phases moyenne et récente de la culture de Piliny, c'est-à-dire entre les périodes C (C 2) et D du bronze. Cela touche surtout les armes, les objets de parure,

les garnitures de vêtement et les outils (*Furmánek 1973b*, p. 405, fig. 2). A ces conclusions correspondent les constatations citées plus haut, lesquelles résultent de l'analyse de l'industrie en bronze issue de la sphère des nécropoles et des dépôts de la culture de Suciú de Sus dans la plaine de la Slovaquie orientale. Toutefois, on ne connaît ces produits à l'heure actuelle que très incomplètement, c'est pourquoi si l'on veut procéder à la caractéristique du développement socio-économique de la Slovaquie orientale et de la région de la Tisza avoisinante, il faut avoir égard à la situation géographique des régions proches, mais surtout il faut partir de l'analyse de l'industrie en bronze appartenant aux dépôts de la culture de Piliny. On ne peut donc indiquer que dans tel contexte la problématique du développement socio-économique dans la Slovaquie orientale à l'époque de la culture de Suciú de Sus.

Les trouvailles provenant des nécropoles de la culture de Suciú de Sus nous donnent une image des croyances religieuses de la population d'alors et complètent nos connaissances sur cette culture. Le rite de l'incinération ayant prédominé pendant toute la durée de l'âge du bronze, fut pratiqué aussi dans cette culture. Les foyers de l'incendie explorés à Zemplínske Kopčany, sur lesquels on a brûlé le corps des morts, sont étroitement liés au rite d'enterrement. Ils présentent le phénomène caractéristique de la superstructure du peuple de la culture de Suciú de Sus dans la plaine de la Slovaquie orientale.

L'idée d'une vie postmortale se reflétant dans le rite de l'incinération résulta de la croyance en une divinité solaire et se fonda sur l'idée que l'âme quitte le corps du défunt après l'incinération et devient partie composante de la divinité supérieure (*Veliačik 1979*, p. 79). Le culte du Soleil est attesté aux époques ancienne et moyenne du bronze dans plusieurs cultures. Il s'y ajoute aussi le culte de la Lune. Toutes les deux symboliques apparurent dans la culture d'Otomani et plus tard aussi dans la culture de Suciú de Sus. On peut considérer les motifs solaires employés souvent sous plusieurs variétés sur la céramique provenant de la nécropole de Streda nad Bodrogom, comme des représentations du Soleil (*Polla 1960*, pl. IV: XXXIII). Les symboles du Soleil sont attestés aussi dans la Hongrie du Nord et en Transylvanie, notamment dans les

nécropoles de la culture d'Otomani tardive, dans lesquelles prédomina la pratique du rite de l'incinération (*Vladár 1973a*, p. 343). Ils se rencontrent aussi dans le mobilier funéraire des cultures de Vatina et Círna. Les motifs solaires existant dans la sphère de la culture mycénienne plus ancienne qui ne servaient pas seulement de décors, pénétrèrent, selon *J. Vladár*, vers la fin de l'âge du bronze ancien, dans la région nord des Carpates (*Vladár 1973a*, 342–343). Les roues en argile à quatre rais datées de la fin de l'âge du bronze ancien et de l'âge du bronze moyen peuvent être prises elles-aussi pour les symboles du culte de Soleil (*Vladár 1973a*, p. 323–326).

Appartenant à la symbolique solaire, les motifs ornementaux variés du croix et du disque solaires, figurés sur la céramique de la culture de Suciú de Sus, présentent les symboles du feu et de la chaleur. Il y appartiennent aussi les cercles concentriques et les spirales figurés non seulement sur la céramique mais aussi sur les produits en bronze. Cette décoration se fait valoir aussi sur les têtes des haches-marteaux en bronze trouvés dans l'aire de répartition des cultures de Suciú de Sus et de Wietenberg sur le territoire de la Roumanie. D'après *A. Vulpe (1975, p. 75, fig. 2)*, les signes solaires furent figurés d'abord sur les armes (têtes des haches-marteaux), plus tard aussi sur la céramique. Dans les phases suivantes du développement, la décoration disparaissait sur les haches-marteaux à tête discoïdale et ne se conservait que sur la céramique funéraire, surtout sur les bols, de ce que témoignent, selon le chercheur, les conditions de gisement à Lăpuș (*1975, p. 75–76*).

Dans les nécropoles de la Slovaquie orientale on retrouve les symboles solaires sur le fond des bols à pied et à décoration riche. Ils présentent l'un des motifs du décor incisé qu'on rencontre sur les amphores et les cruchons. Au culte du Soleil se rattachent aussi les représentations des chars qui paraissent avoir été des chars funéraires (*Veliačik 1979*, p. 79). Dans cet ordre d'idées on peut faire mention de l'amphore de Veľké Raškovce portant les dessins schématiques des chars à deux roues, tirés par deux chevaux. Du caractère cultuel de cette amphore témoignent les dessins stylisés des figures d'hommes.

A côté de la symbolique solaire on voit sur la céramique provenant de la nécropole de

Zemplínske Kopčany les motifs lunaires (tombes 14/70, 22/71), lesquels apparaissent déjà dans les dépôts de la culture d'Otomani classique sous la forme de pendeloques en forme de croissant (*Vladár 1973a*, p. 343, p. 19, 42). Ces pendeloques se rencontrent aussi dans la culture de Piliny (*Furmánek 1972*, p. 31–32). L'applique en bronze à la tête d'un oiseau aquatique, provenant de la nécropole de Zemplínske Kopčany (tombe 14/70), peut être considérée comme une manifestation du culte de l'âme dématérialisé (d'un oiseau), celui-ci étant en plein essor aux époques récente et tardive du bronze (*Paulík 1969b*, p. 141–144).

A la suite des manifestations culturelles mentionnées plus haut du peuple de la culture de Suciu de Sus, lesquelles sont attestées grâce aux fouilles effectuées dans les nécropoles dont les mobiliers funéraires montrent de grandes différences, on peut supposer qu'il s'agit d'une société étant aux débuts d'une différenciation sociale et économique et dont le niveau se rapprochait de celui des autres cultures contemporaines de l'âge du bronze dans la région du bassin Carpatique.

Traduit par Klára Nagyová

Bibliographie

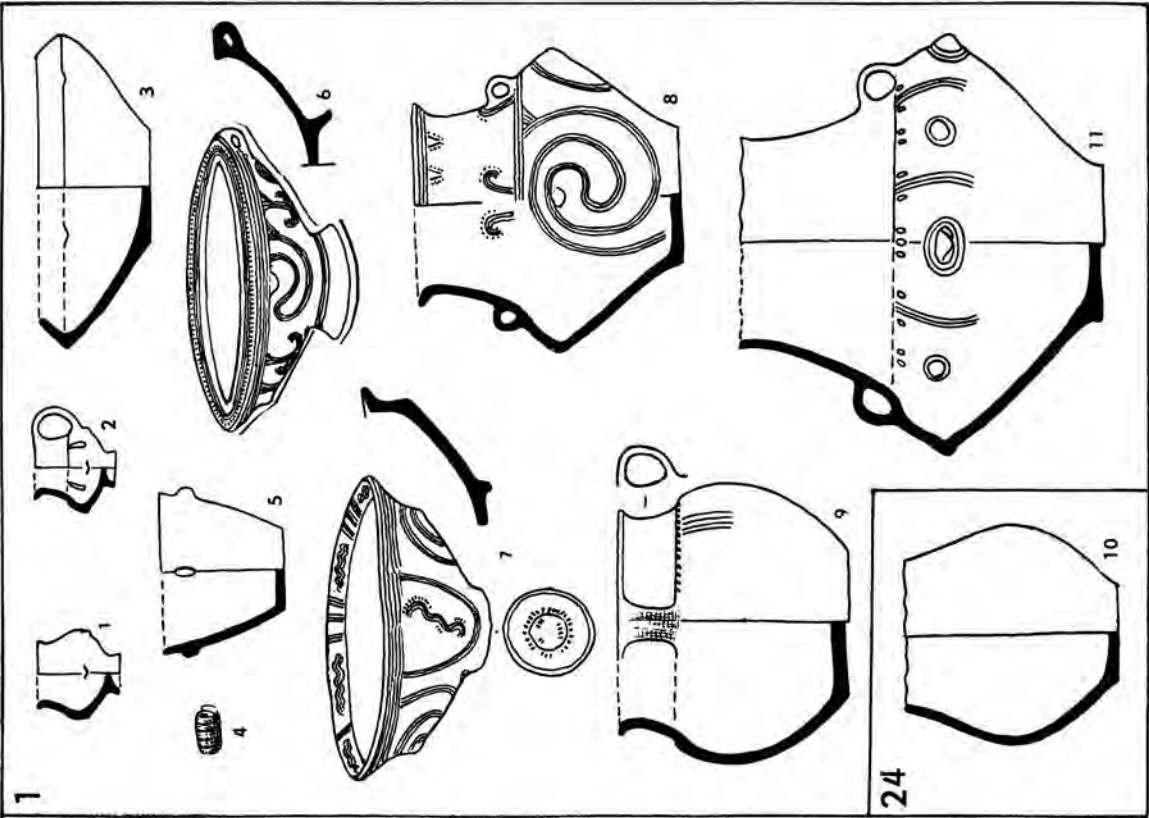
- ANDEL, K.: Zemplín vo svetle novších archeologických nálezov. Dans: *Nové obzory*. 2. Bratislava 1960, p. 120–137.
- BADER, T.: Cultura Suciu de Sus în Nord-vestul României. *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 23, 1972, p. 509–535.
- BADER, T.: Epoca bronzului în Nord-vestul Transilvaniei. București 1978.
- BALAGURI, E. A.: Novejšije pamiatniki fešesevč-skoj kultury na territorii Zakarpatskoj oblasti USSR. Dans: *Móra Ferenc Múz. Évk.* 6. Szeged, 1969a, p. 61–68.
- BALAGURI, E. A.: Fešesevč-stanovskaja gruppa pamiatnikov epochi pozdnej bronzy v verchnem Potissje. *Sov. Archeol.*, 1969b, no. 2, p. 147–159.
- BALAGURI, E. A.: Issledovanija archeologičeskich pamjatnikov Zakarpatja za gody sovetskoj vlasti. *Sov. Archeol.*, 23, 1975, s. 261–282.
- BALAGURI, E. A.: Novyje dannyje k istorii pozdnej bronzy Zakarpatja. Eneolit i bronzovyj vek Ukrajin. Kijev 1976, p. 240–256.
- BALAHURI, E. A.: A medvegyívcei (medvefalvai) bronzlelet. Dans: *Móra Ferenc Múz. Évk.* 3. Szeged 1966–67, p. 79–83.
- BALAHURI, E. A.: Archeolohični pamiatki Zakarpat-t'a. Užhorod, 1971, p. 3–21.
- BALAHURI, E. A.: Do pitanja pro doslidženja pamiatok pozdnobronzovoi dobi u vinogradivskomu rajoni Zakarpatskoj oblasti. *Metodičnij posibnik*. Užhorod 1974, p. 25–47.
- BALAŠA, G.: Žiarové pohrebište zo staršej doby železnej pri Zvolene. *Archeol. Rozhl.*, 7, 1955, p. 750–769.
- BALAŠA, G.: Popolnicové pohrebisko pilinskej kultúry v Šafárikove. *Archeol. Rozhl.*, 13, 1961, p. 790–796.
- BENKOVSKÁ-PIVOVAROVÁ, Z.: Die Anfänge der Lausitzer Kultur in Slowakei im Lichte der Grabfunde aus Martin. *Slov. Archeol.*, 20, 1972, p. 253–312.
- BENKOVSKÁ-PIVOVAROVÁ, Z.: Výskum pohrebiska lužickej kultúry v Partizánskom roku 1958. *Slov. Archeol.*, 23, 1975, p. 35–54.
- BERNAKOVIČ, K.: Hromadné nálezy z doby bronzovej z územia na pravom brehu hornej Tisy (Zakarpatská oblasť USSR). Dans: *Stud. Zvesti Archeol. Úst. Slov. Akad. Vied.* 4. Nitra. 1961, p. 5–108.
- BÖHM, J.: Otčet o polevyh issledovaniyah poselenija bronzovogo veka u s. Diakovo Vinogradskogo rajona. Dans: *Fondy Instituta Archeologii ČSR*. Praha 1932, no. 822–823 (II, IV).
- BÓNA, I.: Chronologie der Hortfunde vom Koszider-Typus. *Acta Archeol. Acad. Sci. Hung.*, 9, 1958, p. 213–243.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej. *Slovenské dejiny I*. Bratislava 1947, p. 68–103.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Východoslovenská nížina v praveku. *Archeol. Rozhl.*, 13, 1961, p. 41–49.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Príspevok k štúdiu kultúry popolnicových polí nad hornou Nitrou. Dans: *Stud. Zvesti Archeol. Úst. SAV*, 9. Nitra 1962, p. 123–130.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Bronzové nálezy z kotliny a poriečia Tople na východnom Slovensku. Dans: 60 rokov Šarišského múzea v Bardejove. Košice 1967, p. 75–133.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Záchranný výskum v rokoch 1965 a 1966 v Barci, okr. Košice. Dans: *Nové obzory*. 11. Košice 1969, p. 231–269.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Bronzový depot z Bodrogu (okr. Trebišov). Dans: *Stud. Zvesti Archeol. Úst. SAV*, 18. Nitra 1970, p. 25–62.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Výskum roku 1969 na lokalite Baloty v Barci, okres Košice. Dans: *Nové obzory*. 16. Košice 1974, p. 177–216.

- BUDINSKÝ-KRÍČKA, V.: Predkušanovické žiarové pohrebisko vo Vojnatině. *Slov. Archeol.*, 24, 1976, p. 119—149.
- BUDINSKÝ-KRÍČKA, V.: Nálezy z prieskumu na východnom Slovensku. *Dans: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1976*. Nitra 1977, p. 65—81.
- CSALOG, Zs. — KEMENCZEI, T.: A jászberény-cserőhalmi későbronzkori temető. *Archaeol. Ért.*, 93, 1966, p. 65—97.
- ČAPLOVIČ, P.: Lužické žiarové pohrebisko na Hradách v Dolnom Kubíne. *Slov. Archeol.*, 7, 1959, p. 302—316.
- ČEREDNÍČENKO, N. N.: Kolesnicy Evrazii epochi pozdnej bronzy. Eneolit i bronzovyj vek Ukrajiny. Kijev 1976, p. 135—150.
- DEMETEROVÁ, S.: Výskum žiarového pohrebiska v Zemplýnskych Kopčanoch. *Dans: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1981*. Nitra 1982, p. 75—77.
- DEMETEROVÁ, S.: Nové nálezy ihlic s guľovitou alebou dvojkónickou hlavícou a zosilneným křčikom zo Slovenska. *Slovenská Archeol.*, 25, 1977, p. 449—462.
- DUSEK, M.: Halštatská kultúra chotínskej skupiny na Slovensku. *Slov. Archeol.*, 5, 1957, p. 73—173.
- DUSEK, M.: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1969.
- EISNER, J.: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933.
- FIRBAS, F.: Spät- und nacheiszeitliche Waldgeschichte Mitteleuropas nördlich der Alpen. Jena 1952, p. 1—256.
- FLORESCU, A. C.: Sur les problèmes du bronze tardif carpatodanubien et nord-ouest pontique. *Dans: Dacia*, 11, București 1967, p. 59—94.
- FURMÁNEK, V.: Nové nálezy piliňských žárových hrobů v Barci u Košic. *Archeol. Rozhl.*, 20, 1968a, p. 157—163.
- FURMÁNEK, V.: Piliňské žárové pohřebiště v Šafárikově, okr. Rimavská Sobota. *Archeol. Rozhl.*, 20, 1968b, p. 3—11, 133—134.
- FURMÁNEK, V.: Nové výskumy piliňských žárových pohřebišt na Slovensku. *Archeol. Rozhl.*, 24, 1972, p. 26—33.
- FURMÁNEK, V.: Bronzová industrie středodunajské mohylové kultury na Moravě. *Slov. Archeol.*, 21, 1973a, p. 25—145.
- FURMÁNEK, V.: K některým společenskoeconomickým problémům doby bronzové. *Slov. Archeol.*, 21, 1973b, p. 401—408.
- FURMÁNEK, V.: Piliňská kultura, její geneze a vývoj. Nitra 1975, p. 1—35.
- FURMÁNEK, V.: Piliňyer Kultur. *Slov. Archeol.*, 25, 1977a, p. 251—370.
- FURMÁNEK, V.: Periodizace střední a mladší doby bronzové severní Karpatské kotliny. *Archeol. Rozhl.*, 29, 1977b, p. 554—563.
- FURMÁNEK, V.: K otázce kontinuity piliňské a kyjatické kultury. *Kraków-Przemyśl* 1982, p. 107—119.
- FURMÁNEK, V. — KUKA, P.: Bronzový depot piliňské kultury ze Zvolena. *Archeol. Rozhl.*, 25, 1973, p. 603—614, 667—668.
- HAJNALOVÁ, E.: Archeobotanicae Remains from the Slovak Bronze Age Burial Sites. *Anthropologie*, 16, 1978, p. 147—149.
- HAMPEL, J.: A bronzkor emlékei Magyarhonban II. Budapest 1892.
- HÄNSEL, B.: Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken. I—II. Bonn 1968.
- HOCHSTETTER, A.: Eine Nadel der Noua-Kultur aus Nordgriechenland. Ein Beitrag zur absoluten Chronologie der späten Bronzezeit im Karpatenbecken. *Germania*, 59, 1981, p. 239—257.
- HÜTTEL, H. G.: Bemerkungen zur Chronologie der Suciu de Sus-Kultur. *Præhist. Z.*, 54, 1979, p. 32—46.
- CHIDIOȘAN, N.: Beiträge zur Kenntnis der Wietenberg-Kultur im Lichte der neuen Funde von Derșida. *Dans: Dacia*, 12, București 1968, p. 155—175.
- CHIDIOȘAN, N.: Contribuții la cunoașterea grupei Suciu de Sus în contextul epocii bronzului din Crișana. *Stud. și Cerc. Ist. Veche*, 21, 1970, p. 287—293.
- CHIDIOȘAN, N.: Sincronismeale apusene ale culturii Wietenberg stabilite pe baza importurilor ceramice. *In: Crisia*. Oradea 1974, p. 153—176.
- JANKOVICH, J.: Podkarpatská Rus v prehistorii. Mukačevo 1931.
- JÍLKOVÁ, E.: Piliňské pohřebiště Barca II a jeho časové a kulturní horizonty. *Slov. Archeol.*, 9, 1961, p. 69—106.
- KACSÓ, K.: Unele considerații cu privire la geneza ceramicii din necropola tumulăra de la Lăpuș. *Dans: Anuarul Marmatia*, 2, Baia Mare 1971, p. 36—54.
- KACSÓ, K.: Contributions à la connaissance de la culture de Suciu de Sus à la lumière des recherches faites à Lăpuș. *Dans: Dacia*, 19, București 1975, p. 45—68.
- KALICZ, N.: Későbronzkori urnatemető Igrici község határában. *Dans: A Herman Ottó Múz. Évk.* 2, Miskolc 1958, p. 45—72.
- KALICZ, N.: A későbronzkori felsőszöcsi csoport leletei és kronológiai helyzete. *Archaeol. Ért.*, 87, 1960, p. 3—15, pl. I—VII.
- KEMENCZEI, T.: Adatok Észak-Magyarország későbronzkori történetéhez. *Archaeol. Ért.*, 90, 1963, p. 169—188.
- KEMENCZEI, T.: Depotfunde aus der Bronzezeit. *Dans: Nyíregyházi Jós András Múz. Évk.* 6—7, Nyíregyháza 1963/64, p. 19—46.
- KEMENCZEI, T.: A piliňyi kultúra bárcai csoportja. *Dans: A Herman Ottó Múz. Évk.* 4, Miskolc 1964, p. 7—36.
- KEMENCZEI, T.: A piliňyi kultúra tagolása. *Archaeol. Ért.*, 92, 1965a, p. 3—36.
- KEMENCZEI, T.: Die Chronologie der Hortfunde vom Typ Rimaszombat. *Dans: A Herman Ottó Múz. Évk.* 5, Miskolc 1965b, p. 105—175.
- KEMENCZEI, T.: Adatok a Kárpátmedencei halomsíros kultúra vándorlásának kérdéséhez. *Archaeol. Ért.*, 95, 1968, p. 159—187.
- KEMENCZEI, T.: A Kyjatice kultúra Észak-Magyarországon. *Dans: A Herman Ottó Múz. Évk.* 9, Miskolc 1970, p. 17—78.
- KEMENCZEI, T.: Zur Deutung der Depotfunde von Aranyos. *Dans: Folia Archaeol.* 25, 1974, p. 49—70.

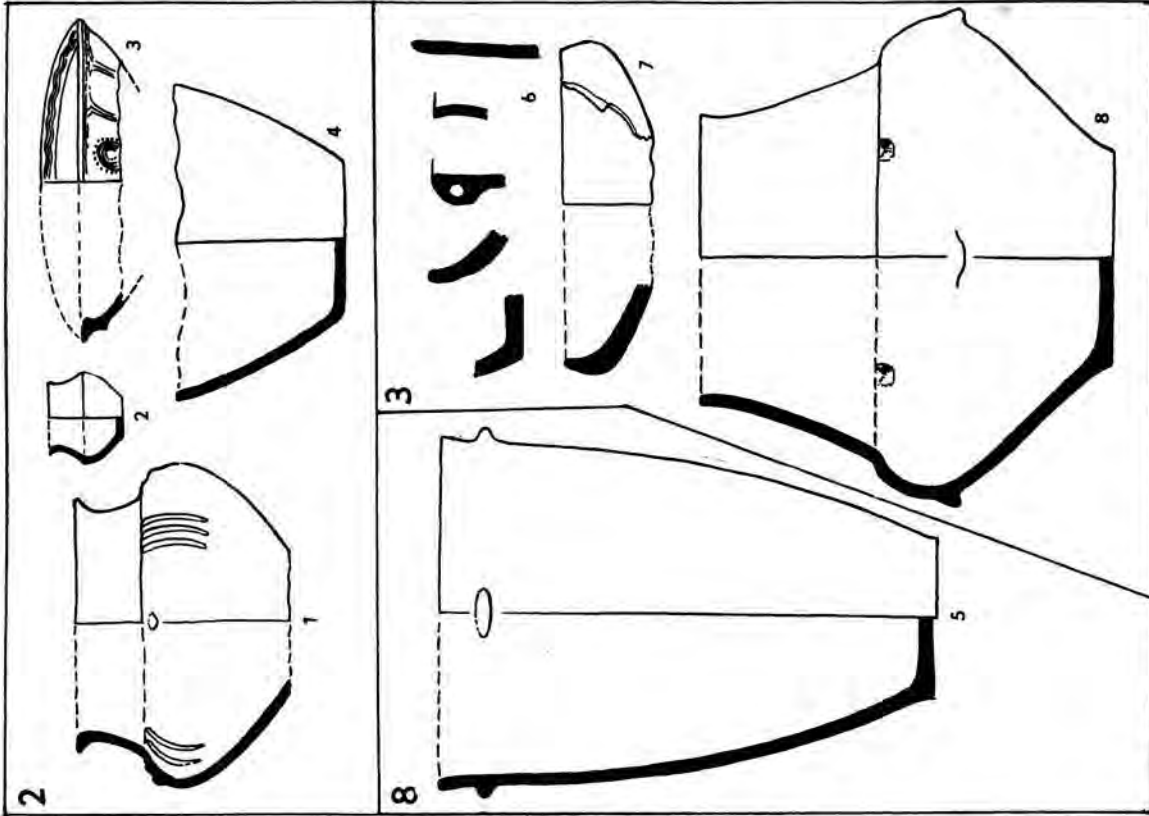
- KEMENCZEI, T.: Nordostungarn in der Spätbronzezeit. In: Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr. Berlin 1982, p. 305—320.
- KÓSZEGI, F.: Mittelbronzezeitliches Gräberfeld in Pusztaszikszó. Acta Archaeol. Acad. Sci. Hung., 20, 1968, p. 101—141.
- KOVÁCS, T.: Eastern Connections of North-Eastern Hungary in the Late Bronze Age. Dans: Folia Archaeol. 18. Budapest 1966/67, p. 27—58.
- KOVÁCS, T.: A halomsíros kultúra leletei az Észak-Alföldön. Archaeol. Ért., 93, 1966, p. 159—202.
- KOVÁCS, T.: A kötegyáni ékszerlelet. Archaeol. Ért., 95, 1968, p. 206—209.
- KOVÁCS, T.: A hajdúbagosi bronzkori temető. Dans: Folia Archaeol. 21. Budapest 1970, p. 27—45.
- KOVÁCS, T.: Tumulus Culture Cemeteries of Tiszafüred. Rég. Füz. Ser. II. No. 17. Budapest 1975.
- KRASKOVSKÁ, L.: Bohatý popolnicový hrob pilinskej kultúry z Viničiek. Dans: Nové Obzory. 11. Košice 1969, p. 225—229.
- KRIPPEL, E.: Postglaciálny vývoj vegetácie východného Slovenska. Geogr. Čas., 23, 1971, p. 225—242.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Súpis výskumov z rokov 1945—1968. Dans: Východoslovenský pravek 1. Košice 1970, p. 139—163.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. — BÁNESZ, L.: K topografii pravekých nálezísk pri Kechneci a Seni na dolnom Hornáde. Dans: Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 9. Nitra 1962, p. 219—236.
- MACHNIK, J.: Die Mierzanowice-Košfany-Kultur und das Karpatenbecken. Slov. Archeol., 20, 1972, p. 177—188.
- MELJUKOVA, A. I.: Pamiatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Podnestroviya. Dans: Materialy i issledovaniya po archeologii SSSR. 64. Moskva 1958, p. 20—31.
- MIKLASZEWSKA-BALCER, R. — MISKIEWICZ, J.: Cmentarzysko kultury lużyckiej z miejszowości Podule, pow. Łask. Dans: Wiad. archeol. 33. Warszawa 1968, p. 3—113.
- MOZSOLICS, A.: Der Tumulus von Nyirkarász-Gyulaháza. Acta Archaeol. Acad. Sci. Hung., 12, 1960, p. 113—123.
- MOZSOLICS, A.: Der Bronzefund von Ópályi. Acta Archaeol. Acad. Sci. Hung., 15, 1963, p. 65—84.
- MOZSOLICS, A.: Bronzefunde des Karpatenbeckens. Budapest 1967.
- MOZSOLICS, A.: Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Budapest 1973.
- MÜLLER-KARPE, H.: Zur Definition und Benennung chronologischer Stufen der Kupferzeit, Bronzezeit und älteren Eisenzeit. Dans: Jber. Inst. Vorgesch. Univ. Frankfurt a. M. München 1974, p. 7—18.
- NOVOTNÁ, M.: K chronológii hromadných nálezov na východnom Slovensku. Dans: Sbor. Filoz. Fak. Univ. Komenského. 14. Bratislava 1963, p. 47—72.
- NOVOTNÁ, M.: Hortfunde vom sog. Koszidertyp aus dem Gebiet der Slowakei. Dans: Filoz. Fak. Univ. Komenského. 17. Musica 6. Bratislava 1966, p. 9—26.
- NOVOTNÁ, M.: Die Bronzehortfunde in der Slowakei. Spätbronzezeit. Bratislava 1970a.
- NOVOTNÁ, M.: Die Äxte und Beile in der Slowakei. München 1970b.
- NOVOTNÁ, M.: Ein Bronzefund aus Matejovce, Bez. Poprad. Dans: Zbor. Filoz. Fak. Univ. Komenského. 22. Musica 11. Bratislava 1971, p. 9—17.
- NOVOTNÁ, M.: Horizont bronzov typu Dreveník I. Dans: Historica Carpatica. 9. Košice 1978, p. 331—343.
- NOVOTNÝ, B. — NOVOTNÁ, M.: Katalóg archeologickej zbierky Spišského múzea v Levoči. Bratislava 1971.
- ORDENTLICH, I.: Un depozit de vase de tip Otomani de la Valea lui Mihai. Dans: Studii și comunicări. 12. Sibiu 1965, p. 181—197.
- ORDENTLICH, I.: Die chronologische Gliederung der Otomani-Kultur auf dem rumänischen Gebiet. Dans: Dacia. 14. București 1970, p. 83—97.
- ORDENTLICH, I.: Aspecte privind cultura Otomani. Crisia. Oradea 1974, p. 135—151.
- PÁSTOR, J.: Bronzový poklad z Malého Horeša na Slovensku. Archeol. Rozhl., 3, 1951, p. 149—150, 154—155.
- PÁSTOR, J.: Popolnicové pohrebište v Haniske pri Košiciach. Archeol. Rozhl., 7, 1955, p. 737—742, 758—759.
- PÁSTOR, J.: Sídliškový výskum na Somotorskej hore. Slov. Archeol., 6, 1958, p. 314—346.
- PÁSTOR, J.: Sídliisko v Košťanoch. Archeol. Rozhl., 14, 1962, p. 625—630.
- PÁSTOR, J.: Košické pohrebisko. Košice 1969.
- PAULIK, J.: Príspevok k problematike stredného Slovenska v mladšej dobe bronzovej. Dans: Sbor. Čs. Spoloč. archeol. 2. Brno 1962, p. 113—139.
- PAULIK, J.: K problematike čakanskej kultúry v Karpatskej kotline. Slov. Archeol., 11, 1963, p. 269—338.
- PAULIK, J.: Nález štítových puklíc z mladšej doby bronzovej vo Zvolene. Dans: Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 15. Nitra 1965, p. 17—32.
- PAULIK, J.: Stredná doba bronzová. Dans: Pravek východného Slovenska. Košice 1966, p. 112—125.
- PAULIK, J.: K problematike východného Slovenska v mladšej dobe bronzovej. Dans: Zbor. Slov. nár. Múz. 62. História 8. Bratislava 1968, p. 3—43.
- PAULIK, J.: Mohyla z mladšej doby bronzovej v Lužanoch. Dans: Zbor. Slov. nár. Múz. 63. História 9. Bratislava 1969a, p. 3—51.
- PAULIK, J.: Kultový život a jeho hmotné prejavy v mladšej dobe bronzovej na Slovensku. Múzeum, 14, 1969b, p. 141—144.
- PETRESCU-DÎMBOVIȚA, M.: Depozitele de bronzuri din România. București 1977.
- PIVOVAROVÁ, Z.: Žiarové pohrebisko v Diviakovci. Slov. Archeol., 7, 1959, p. 317—328.
- PIVOVAROVÁ, Z.: K problematike mohýl v lužickej kultúre na Slovensku. Slov. Archeol., 13, 1965, p. 107—162.
- POLLA, B.: Birituálne fúzesabonyské pohrebisko v Strede nad Bodrogom. Dans: Chropovský, B. — Dušek, M. — Polla, B., Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku. Bratislava 1960, p. 299—386.
- POLLÁKOVÁ, S.: Somotor — významné nálezisko mladšej doby bronzovej na východnom Slovensku. (Diplôme d'études supérieures.) Bratislava 1969. — Filozofická fakulta Univerzity Komenského.

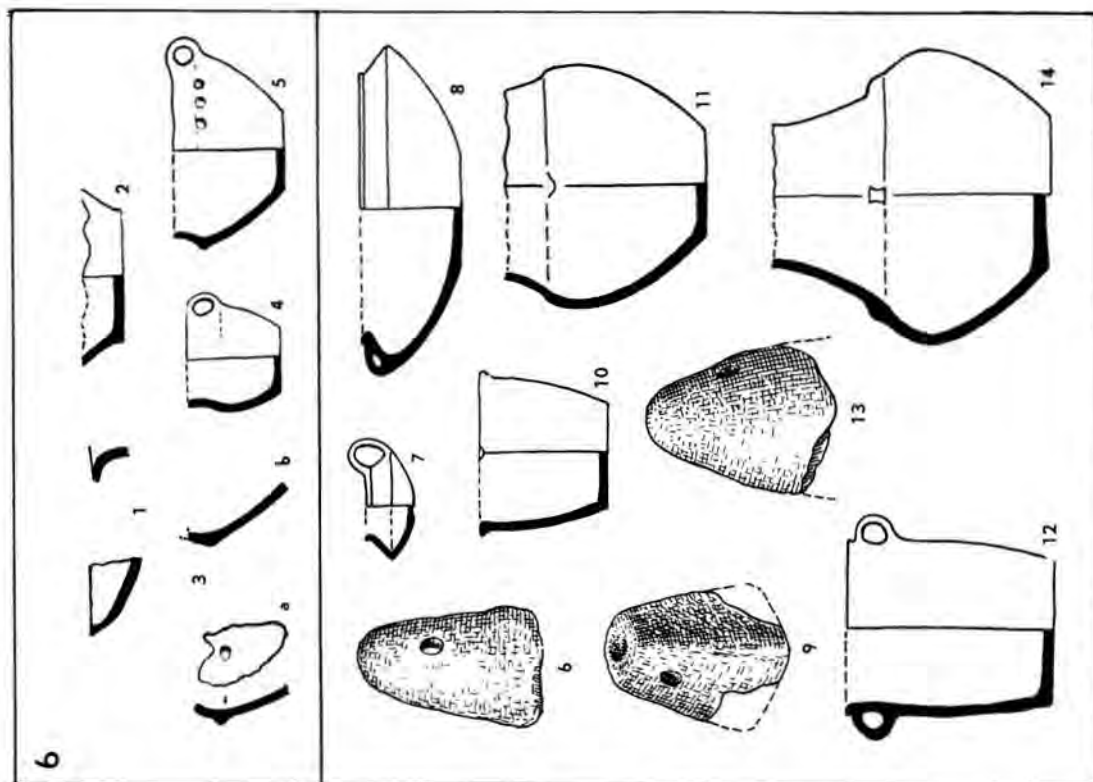
- POTUCHNIAK, F. M.: Archeologični znachidki bron-
zovoho ta zaliznogo viku na Zakarpatti. Užhorod
1958.
- ROSKA, M.: Múzeumí és könyvtári Értésítő. 8. Buda-
pest 1914, p. 142—144.
- ROSKA, M.: Közlemények a debreceni Tisza István
Tudomány Egyetem Régészeti Intézetéből. Debrecen
1940, p. 1—22.
- ŘÍHOVSKÝ, J.: Počátky velatické kultury na Mo-
ravě. Slov. Archeol., 9, 1961, p. 107—154.
- ŘÍHOVSKÝ, J.: Die Messer in Mähren und den Ost-
alpengebiet. München 1972.
- SMIRNOVA, G. I.: Zapadokrajinskaja archeologi-
českaja ekspedicija v 1957 g. Dans: Sbor. Gos. Er-
mitaža. 16. Leningrad 1959, p. 62—64.
- SMIRNOVA, G. I.: Gaštskije gorodišča v Zakar-
pattije. Slov. Archeol., 14, 1966, p. 397—410.
- STRONG, D.: Antické umění. Praha 1970.
- STUDENÍKOVÁ, E.: Predmety kultového charakte-
ru zo sídliska v Pobedime-Hradištiach (okres Tren-
čín). Dans: Zbor. Slov. nár. Múz. 67. História 13.
Bratislava 1973, p. 91—104.
- TOČÍK, A.: Die Gräberfelder der Karpatenländischen
Hügelgräberkultur. Praha 1964a.
- TOČÍK, A.: Opevnená osada z doby bronzovej vo Ve-
selom. Bratislava 1964b.
- TOČÍK, A. — VLADÁR, J.: Prehľad bádania v prob-
lematike vývoja Slovenska v dobe bronzovej. Slov.
Archeol., 19, 1971, p. 365—422.
- TROGMAYER, O.: Das bronzezeitliche Gräberfeld bei
Tápé. Budapest 1975.
- VELIAČIK, L.: Historické prejavy náboženstva a
jeho prejavy v dobe bronzovej. Dans: Historické
korene náboženstva a jeho prejavy v praveku
a včasnej dobe dejinnej. Nitra 1979, p. 74—80.
- VIZDAL, J.: Hromadný nález bronzov v Slavkov-
ciach. Archeol. Rozhl., 14, 1962, p. 793—800, 804—
805.
- VIZDAL, J.: Erste bildliche Darstellung eines zwei-
rädigen Wagens vom Ende der mittleren Bronze-
zeit. Slov. Archeol., 20, 1972, p. 223—231.
- VLADÁR, J.: Zisťovací výskum opevneného výšin-
ného sídliska otomanskej kultúry v Spišskom Štvrt-
ku. Dans: Východoslovenský pravek 1. Košice 1970,
p. 37—47.
- VLADÁR, J.: Predbežná správa o systematickom vý-
skume opevneného sídliska otomanskej kultúry
v Spišskom Štvrtku. Archeol. Rozhl., 14, 1972, p.
18—25.
- VLADÁR, J.: Osteuropäische und mediterrane Ein-
flüsse im Gebiet der Slowakei während der Bron-
zezeit. Slov. Archeol., 21, 1973a, p. 253—357.
- VLADÁR, J.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej
v Branči. Bratislava 1973b.
- VLADÁR, J.: Die Dolche in der Slowakei. München
1974.
- VLADÁR, J.: Spišský Štvrtok. Opevnená osada oto-
manskej kultúry, Bratislava 1975, p. 3—20.
- VLADÁR, J.: Umenie dávnehokeho Spiša. Bratisla-
va 1978.
- VLADÁR, J. — BARTONĚK, A.: Zu den Beziehun-
gen des ägäischen, balkanischen und karpatischen
Raumes in der mittleren Bronzezeit und die kultu-
relle Ausstrahlung der ägäischen Schriften in die
Nachbarländer. Slov. Archeol., 25, 1977, p. 371—482.
- VULPE, A.: Einige Bemerkungen über die mittlere
und die späte Bronzezeit im Norden Rumäniens.
Dans: Dacia 19. București 1975, p. 69—76.
- ZAHARIA, E.: Die Lockenringe von Sărata-Monteo-
ru und ihre typologischen und chronologischen Be-
ziehungen. Dans: Dacia. 3. București 1959, p. 103—
134.
- ZATLUKÁL, J. — ZATLUKÁL, E.: Adatok Podkar-
patszka Rusz praehistóriájához. Munkács 1937.

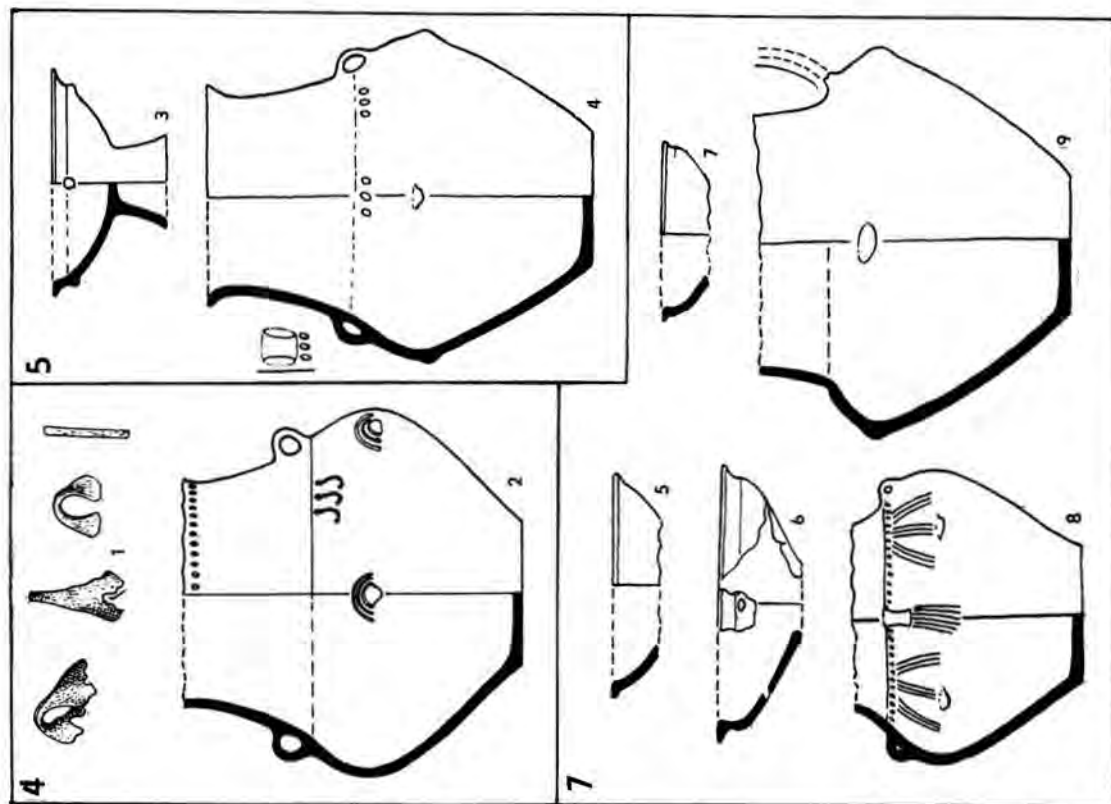
Pl. I. Zemplínske Kopčany. 1–9, 11 – tombe 1/70; 10 – tombe 24/71.

Pl. II. Zemplínske Kopčany. 1–4 – tombe 2/70; 5 – tombe 8/70; 6–8 – tombe 3/70.

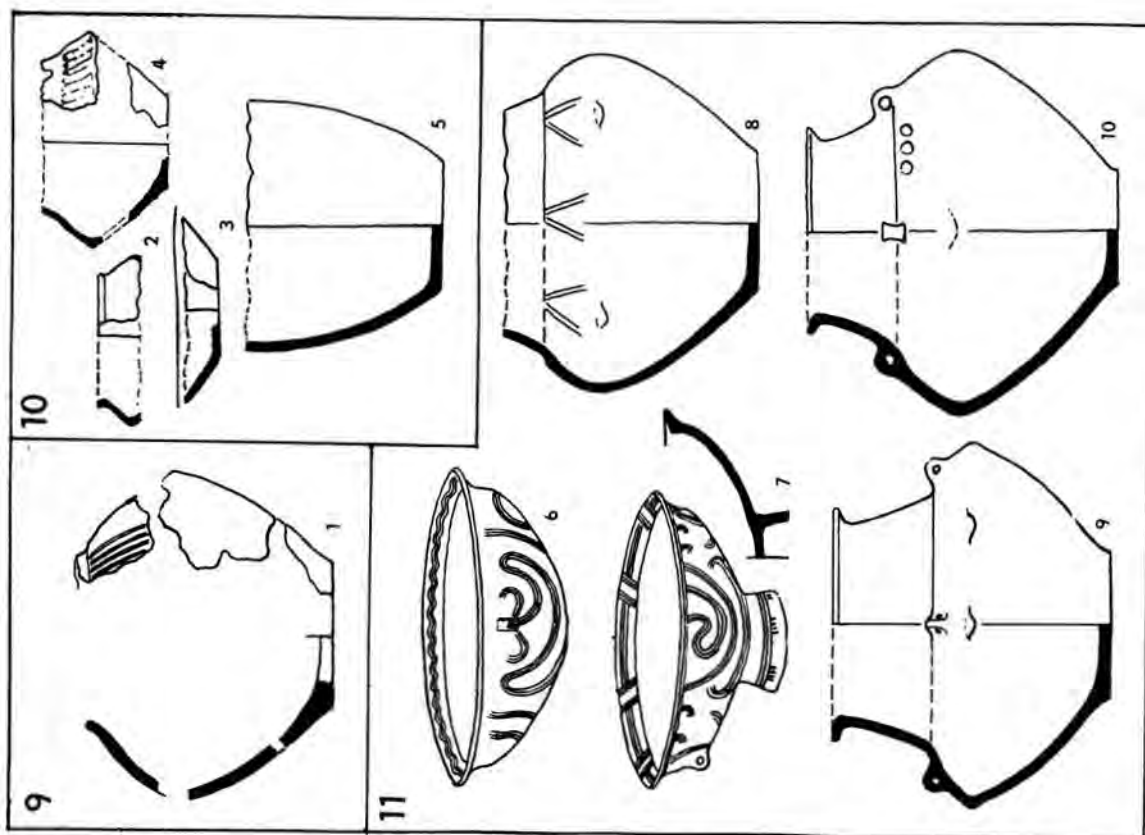

Pl. IV. Zemplínske Kopčany. 1-5 - tombe 6/70; 6, 9 - habitation à torchis dans le sondage C-II/5; 7 - sondage I/10; 8 - d'une couche, sondage B-III-la; 10 - récolte; 11 - foyer de l'incendie no. XVII; 12 - sondage B-IV/3; 13 - sondage C-II/1; 14 - foyer de l'incendie XI.

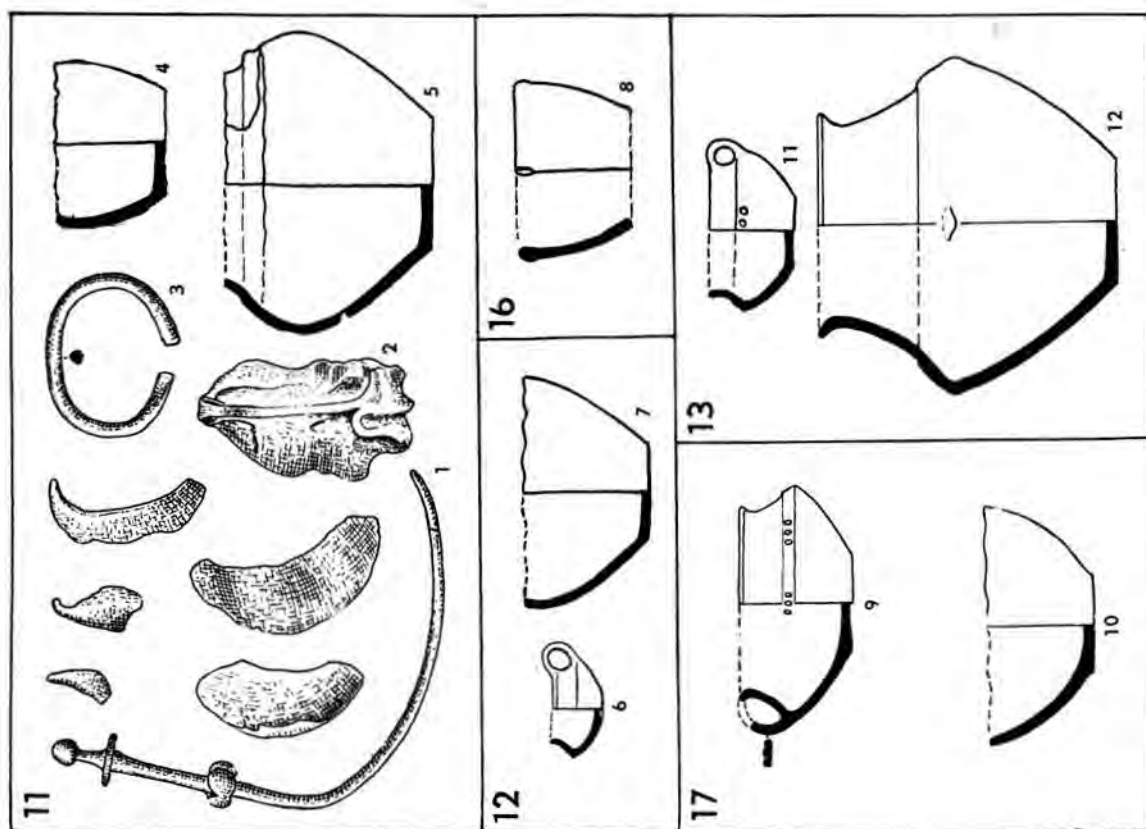

Pl. III. Zemplínske Kopčany. 1, 2 - tombe 4/70; 3, 4 - tombe 5/70; 5-9 - tombe 8/70.

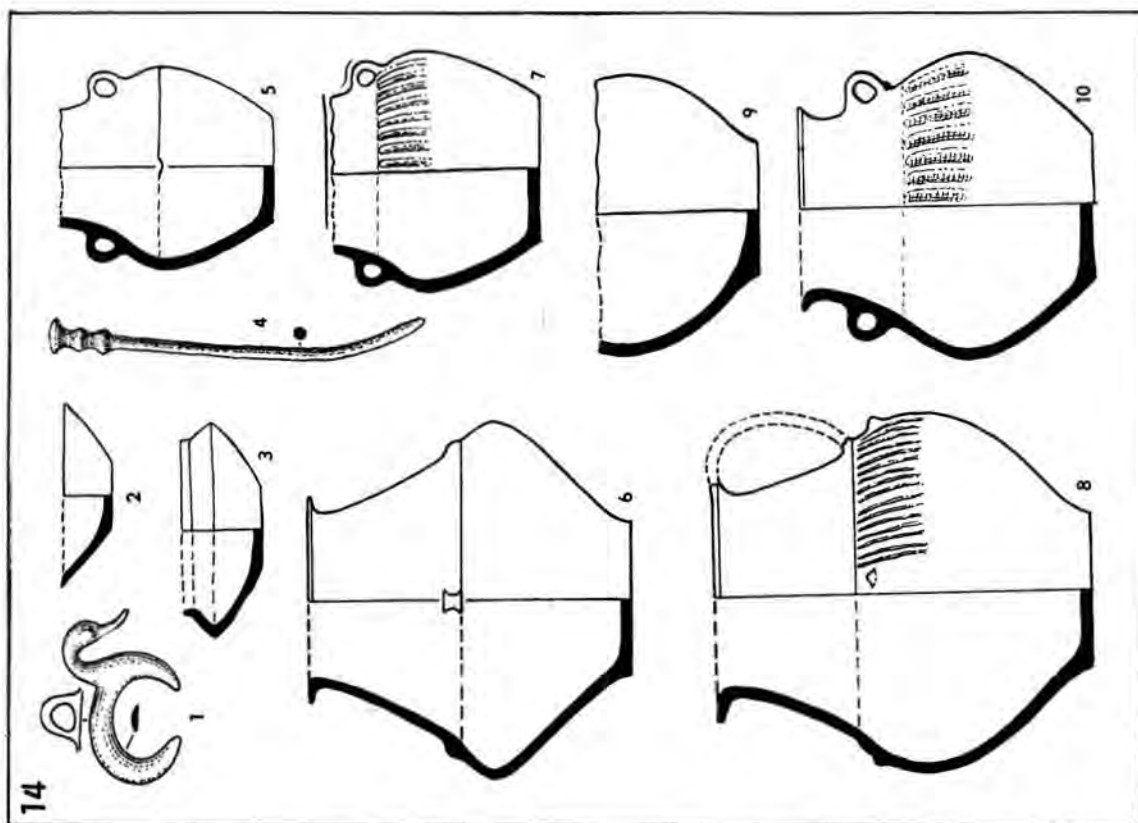

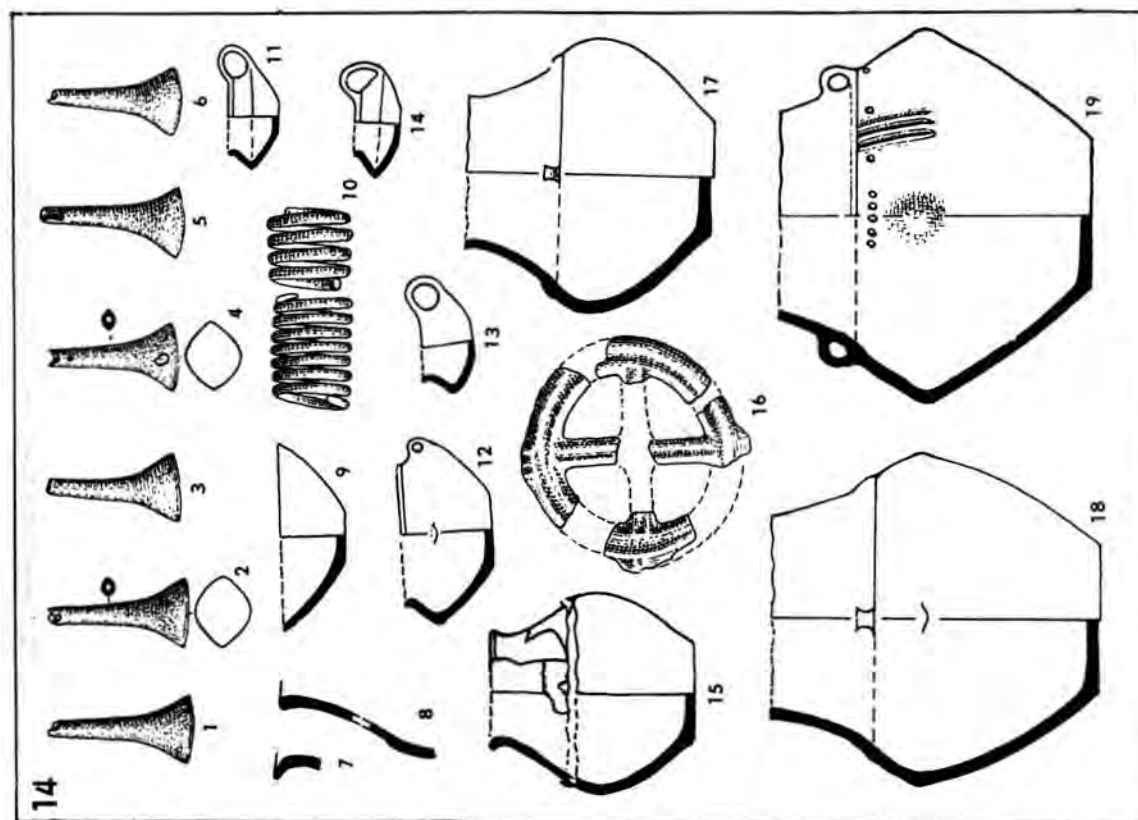
Pl. V. Zemplínske Kopčany. 1-10 — tombes 9-11/70.

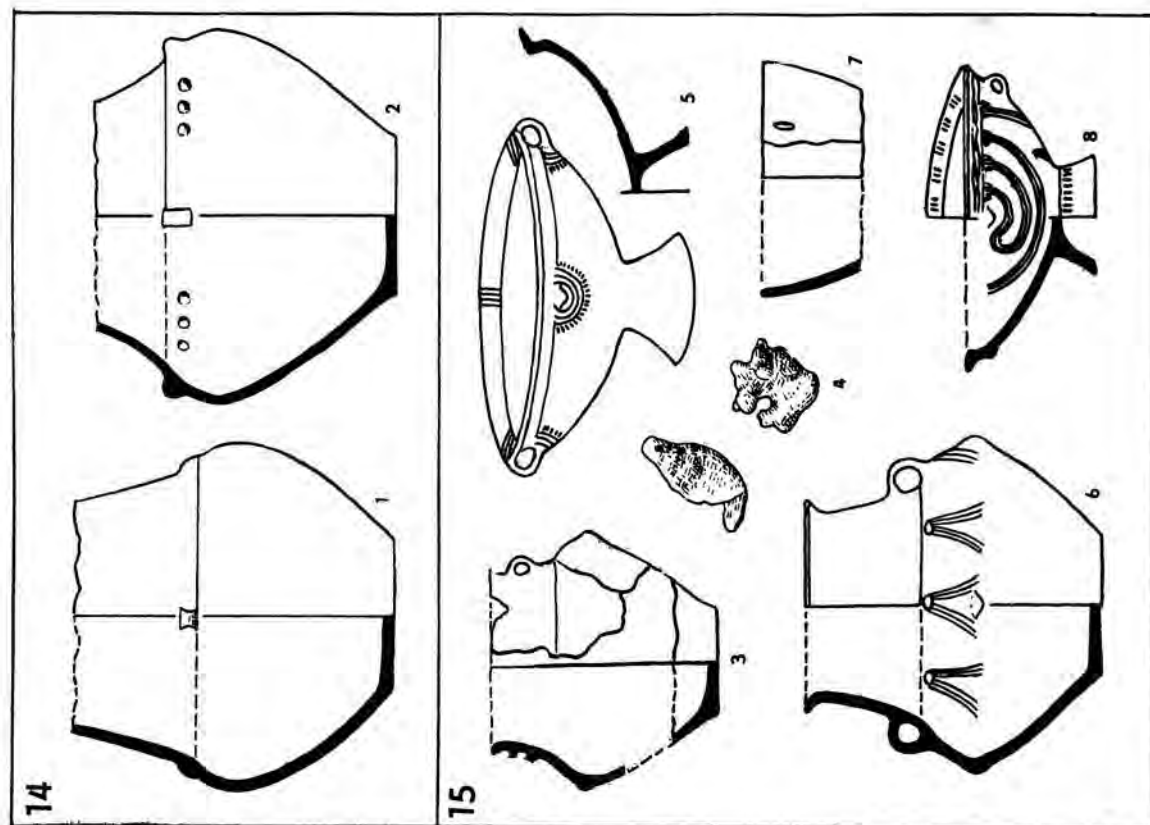
Pl. VI. Zemplínske Kopčany. 1-5 — tombe 11/70; 6, 7 — tombe 12/70; 8 — tombe 16/70; 9, 10 — 17/71; 11-12 — tombe 13/70.

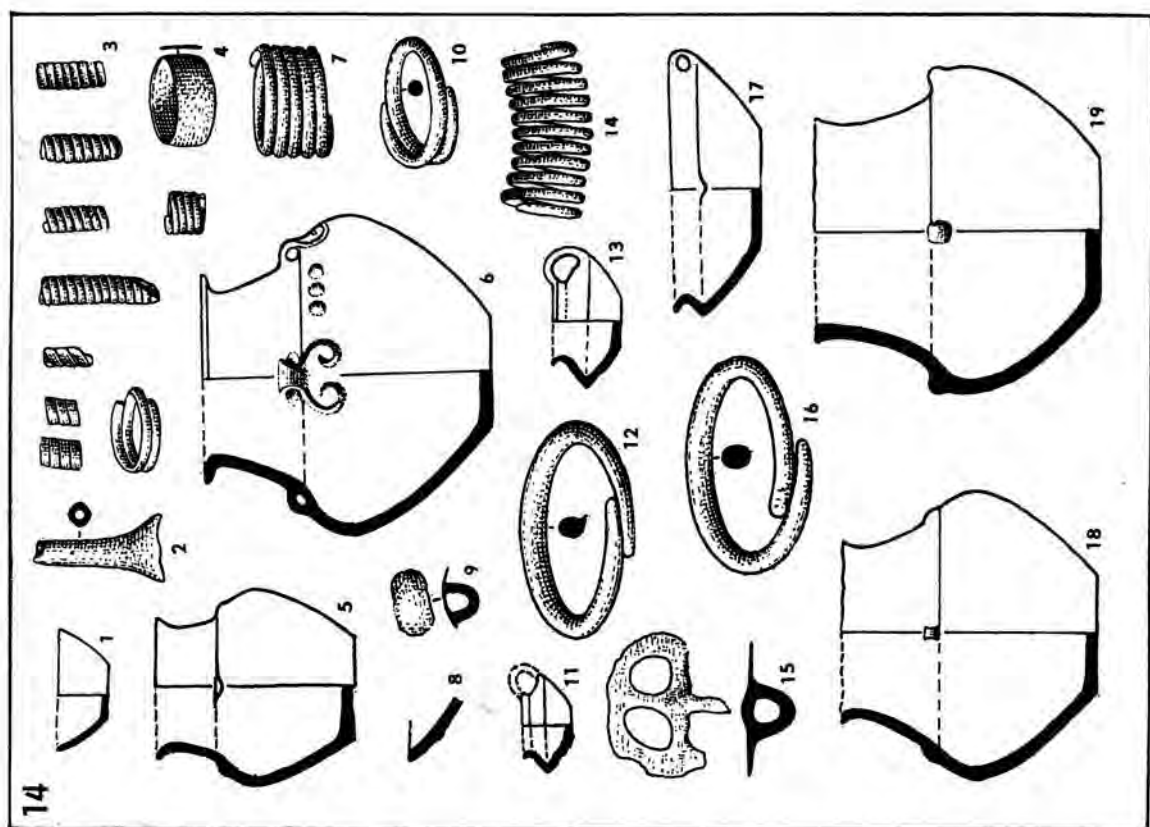
Pl. VIII. Zemplínske Kopčany, 1-10 — tombe 14/70.

Pl. VII. Zemplínske Kopčany, 1-19 — tombe 14/70.

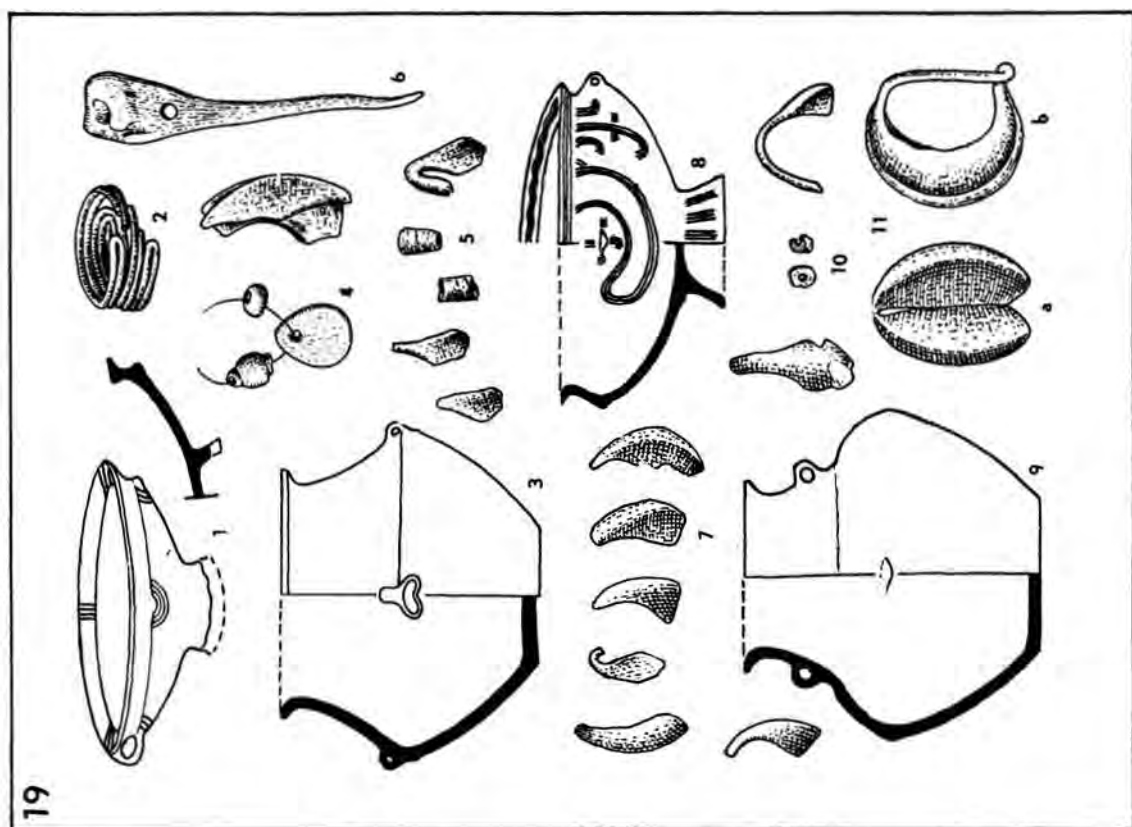

Pl. X. Zemplínske Kopčany. 1, 2 — tombe 14/70; 3–8 — tombe 15/70.

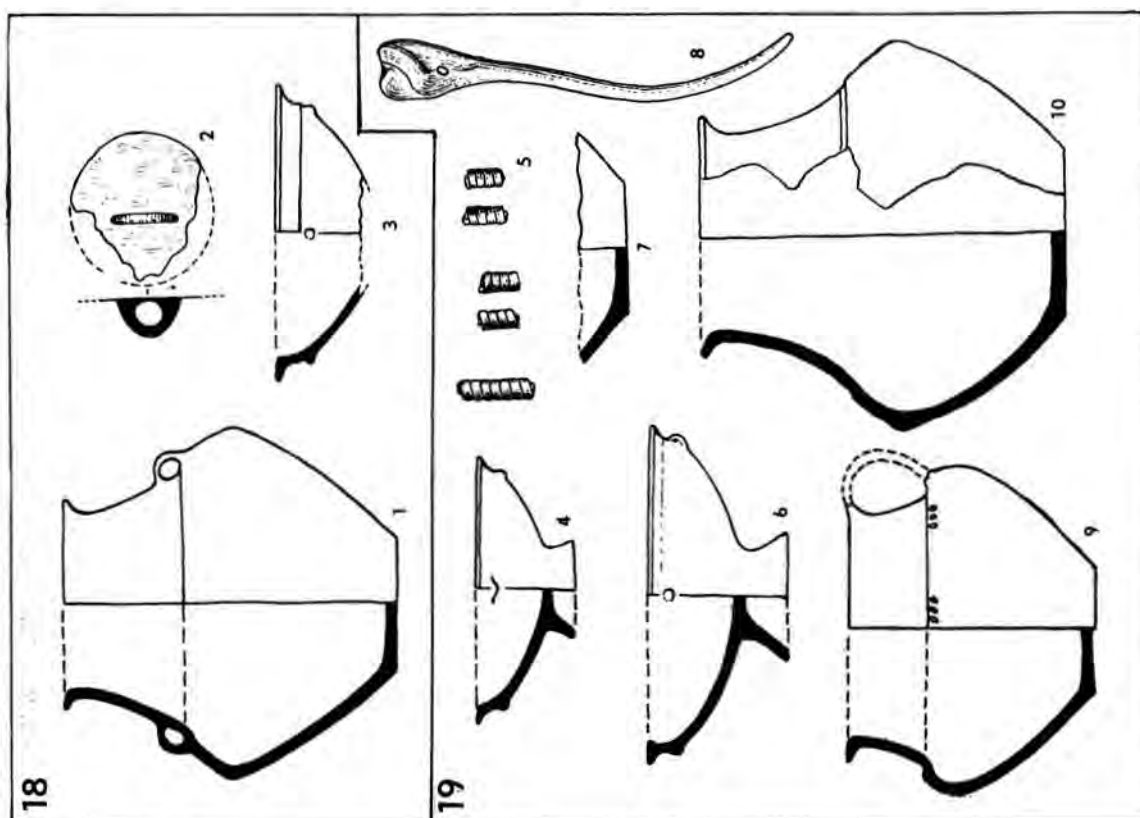

Pl. IX. Zemplínske Kopčany. 1–19 — tombe 14/70.

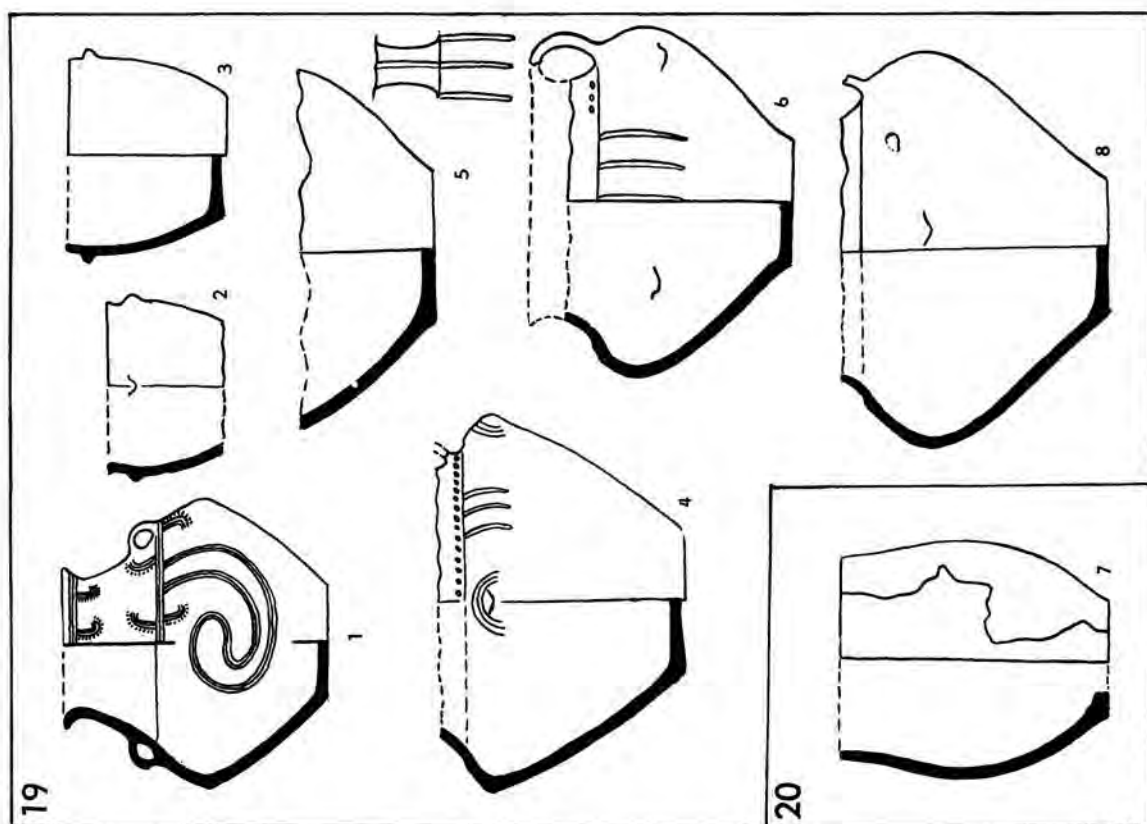

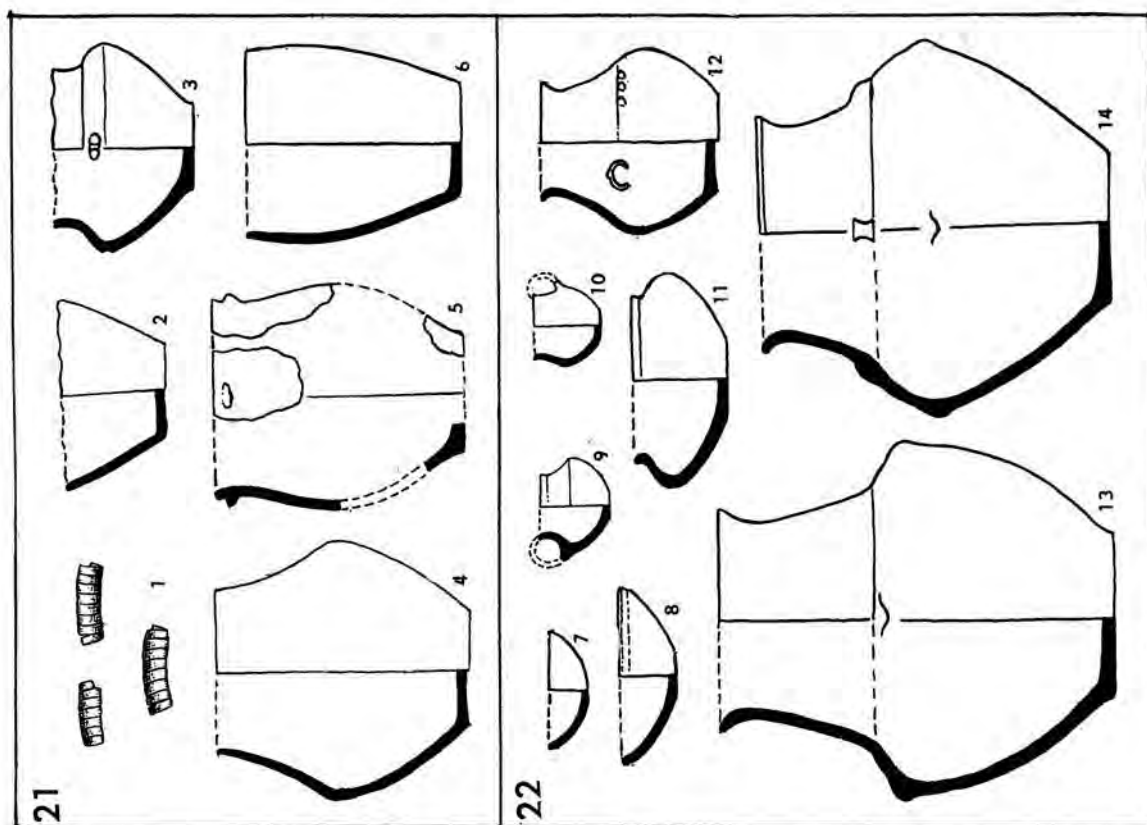
Pl. XII. Zemplínske Kopčany. 1-11 — tombe 19/71.

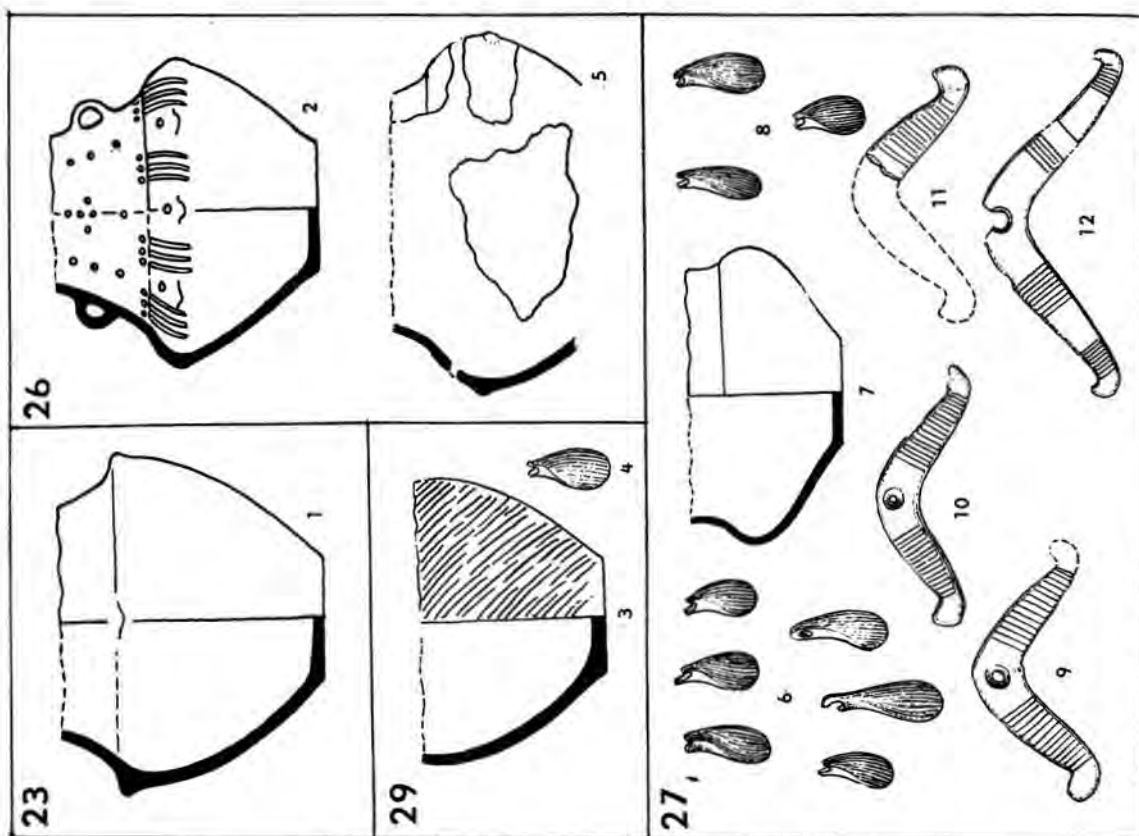
Pl. XI. Zemplínske Kopčany. 1-3 — tombe 18/71; 4-10 — tombe 19/71.

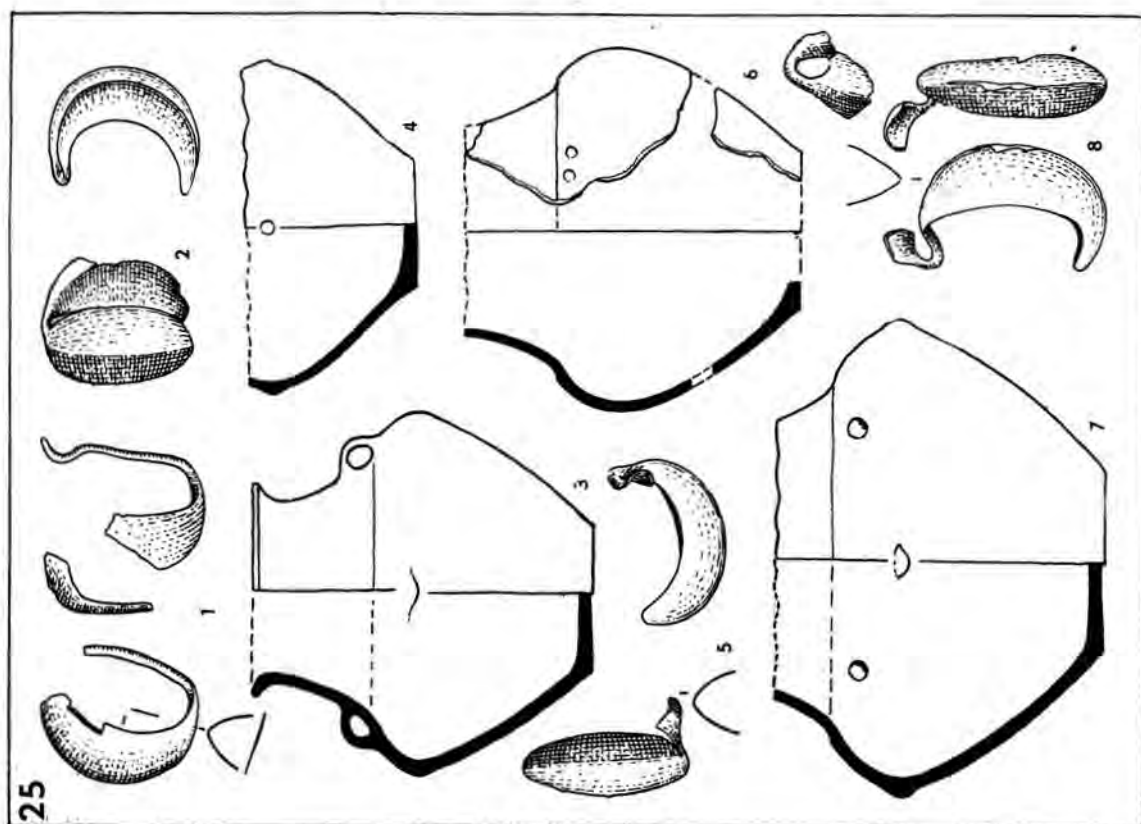
Pl. XIII. Zemplínske Kopčany. 1–6 8 – tombe 19/71; 7 – tombe 20/71.

Pl. XIV. Zemplínske Kopčany. 1–6 – tombe 21/71; 7–14 – tombe 22/71.

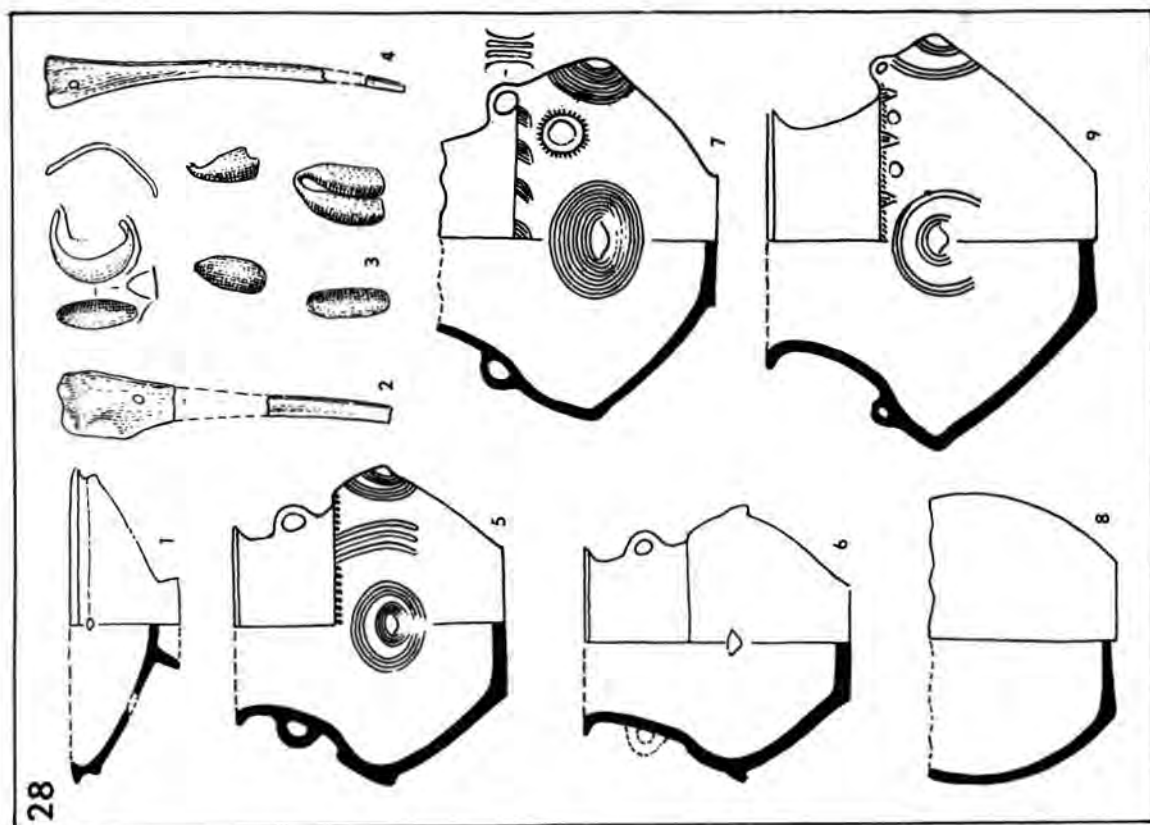

Pl. XVI. Zemplínske Kopčany. 1 – tombe 23/71; 2, 5 – tombe 26/71; 3, 4 –
tombe 29/73; 6–12 – tombe 27/73.

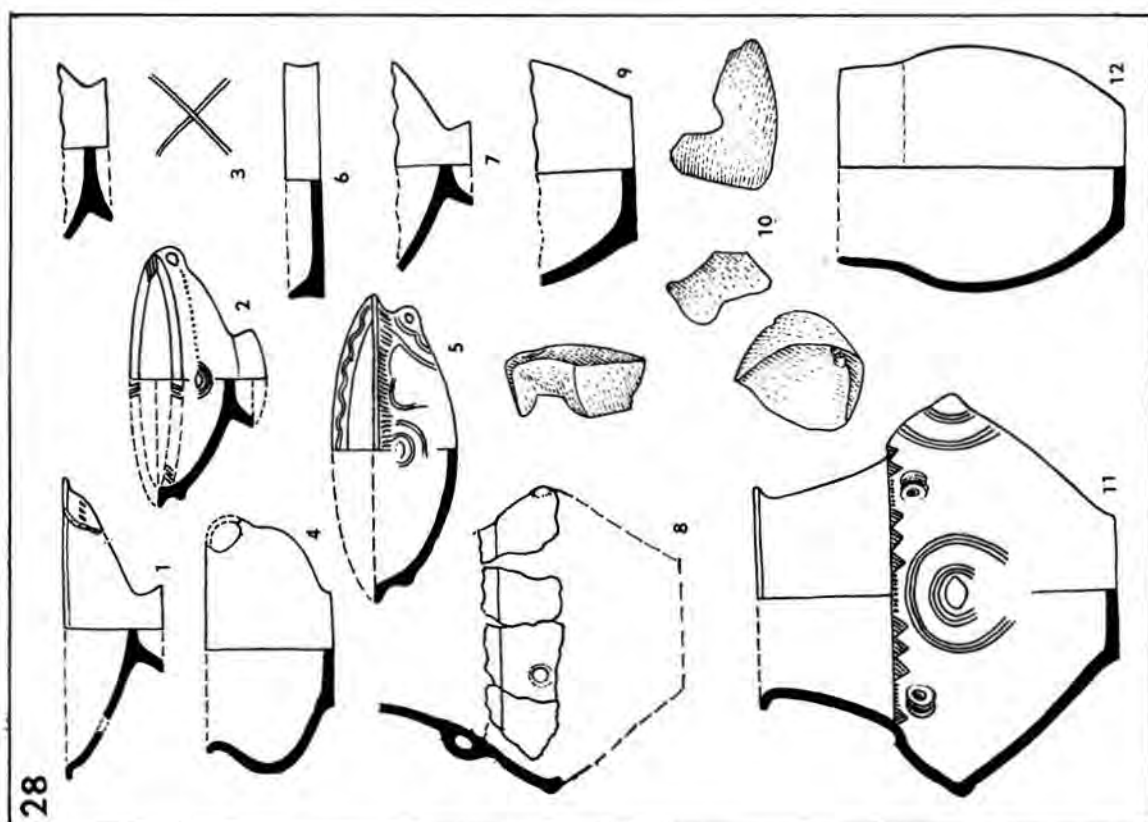

Pl. XV. Zemplínske Kopčany. 1–8 – tombe 25/71.

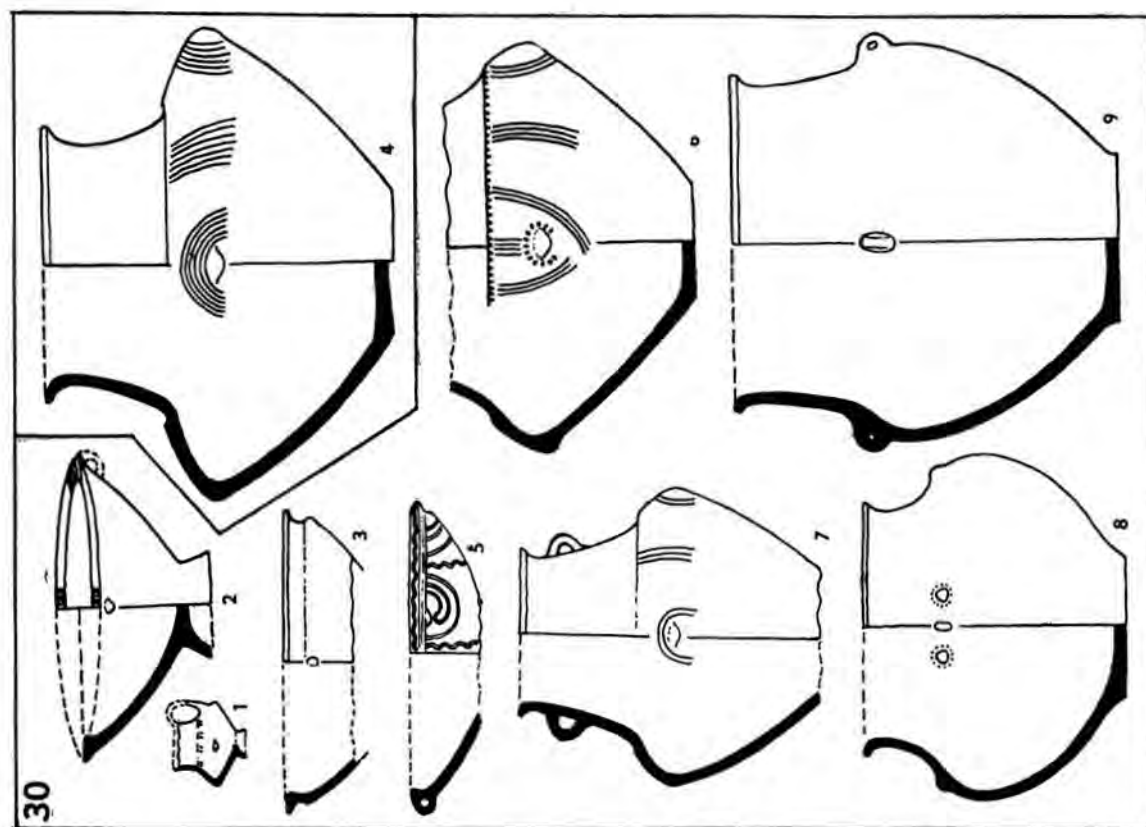

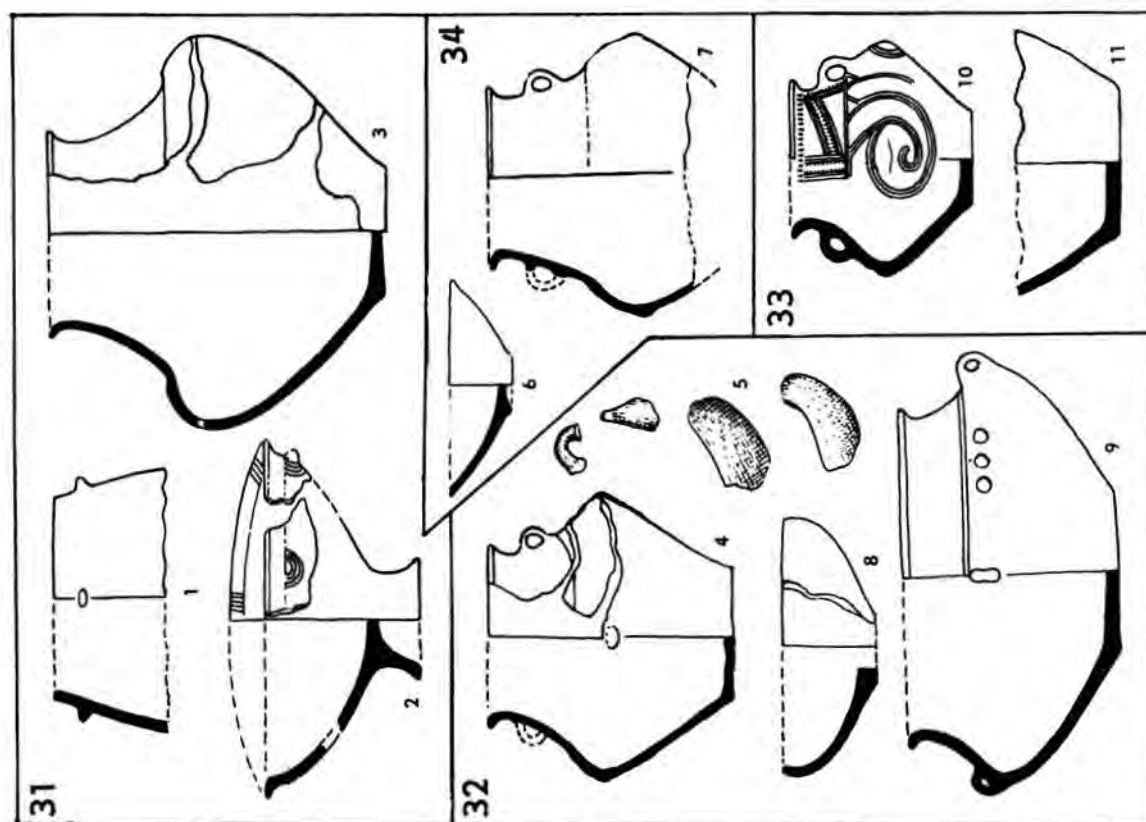
Pl. XVIII. Zemplínske Koptány. 1–9 – tombe 28/73.

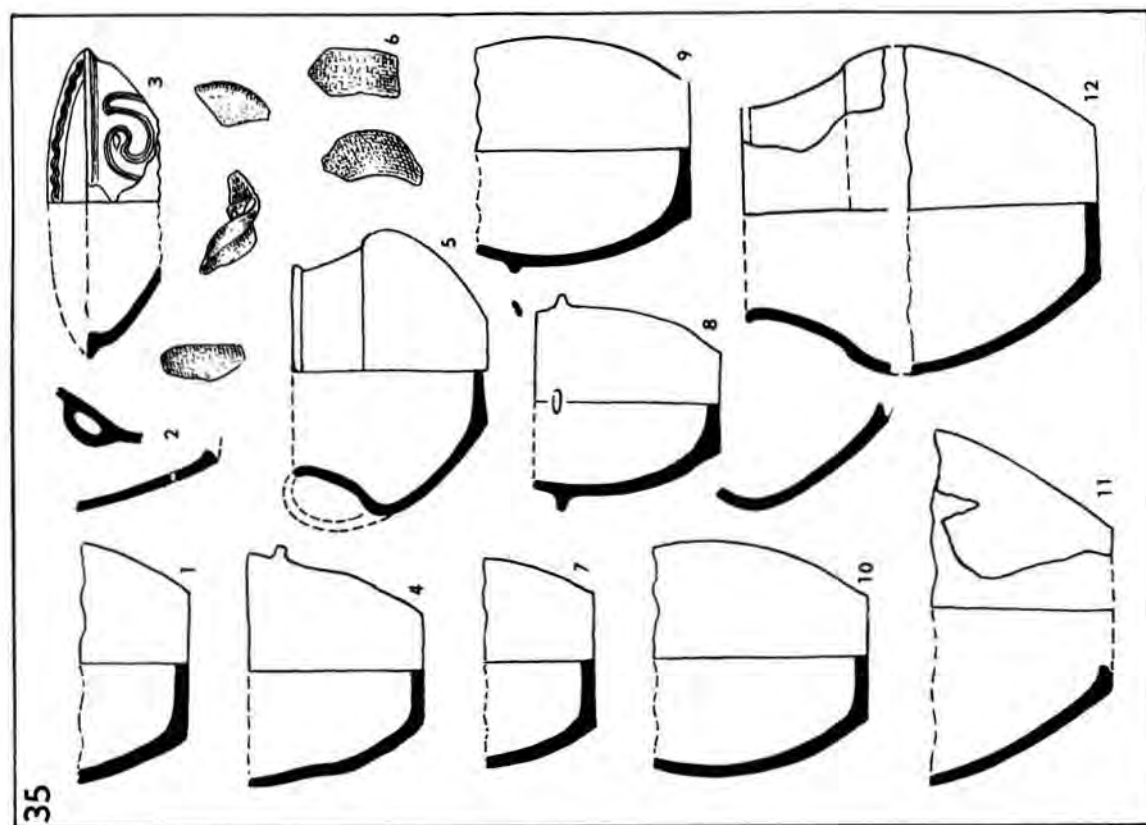
Pl. XVII. Zemplínske Koptány. 1–12 – tombe 28/73.

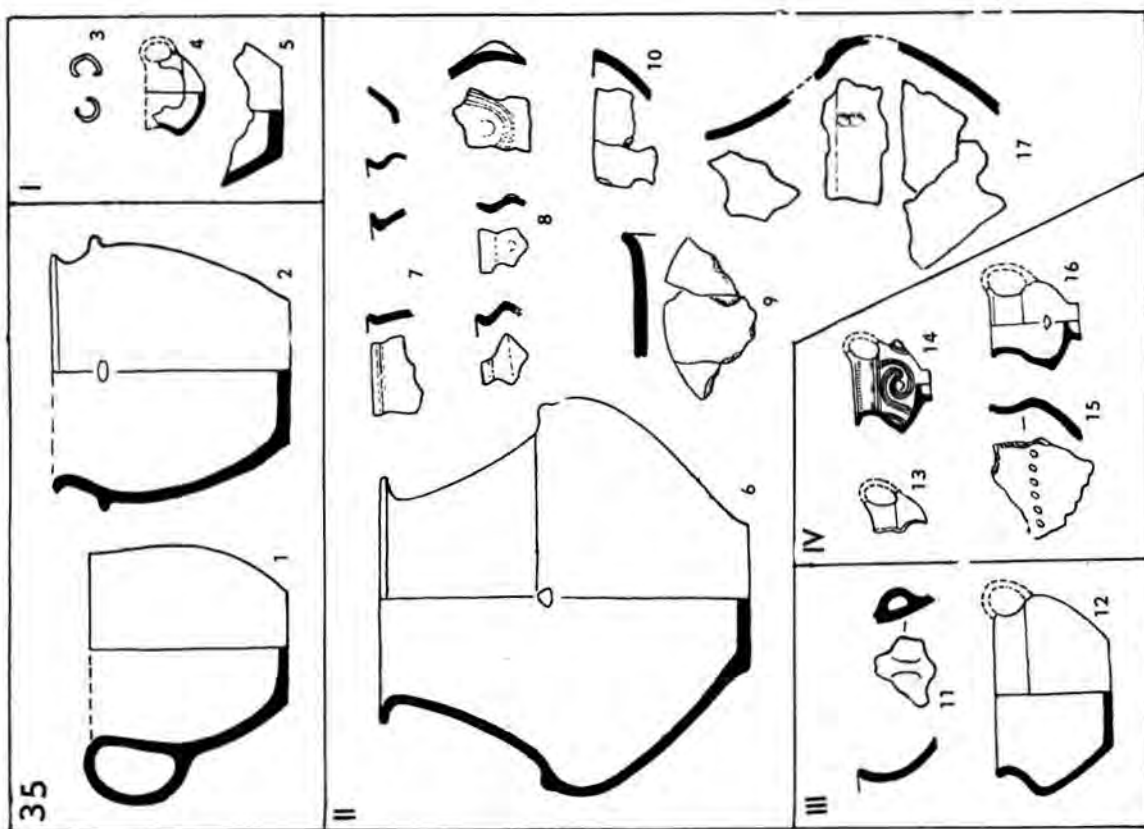
Pl. XIX. Zemplínske Kopčany. 1-3, 5-9 — tombe 30/73, 4 — tombe 28/73.

Pl. XX. Zemplínske Kopčany. 1-3 — tombe 31/73; 4, 5, 8, 9 — tombe 32/73;
6-7 — tombe 34/73; 10, 11 — tombe 33/73.

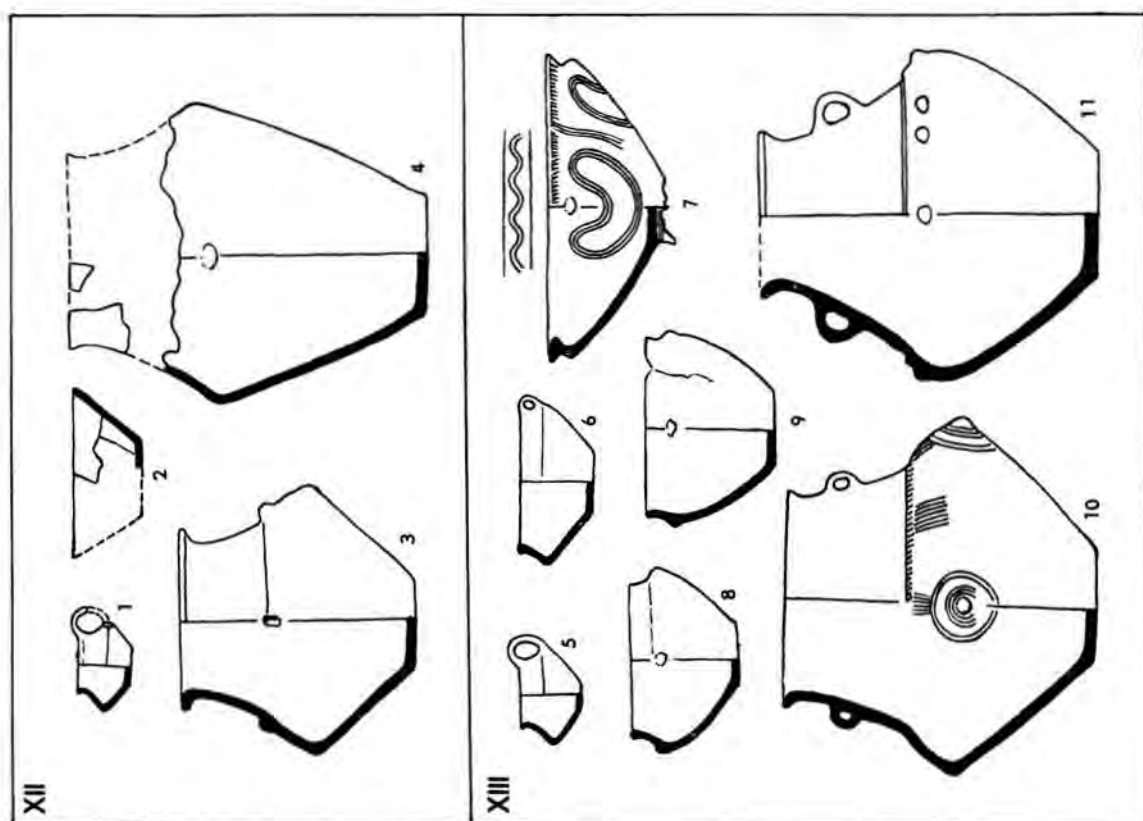

Pl. XXI. Zemplínske Kopčany. 1–12 — tombe 35/73.

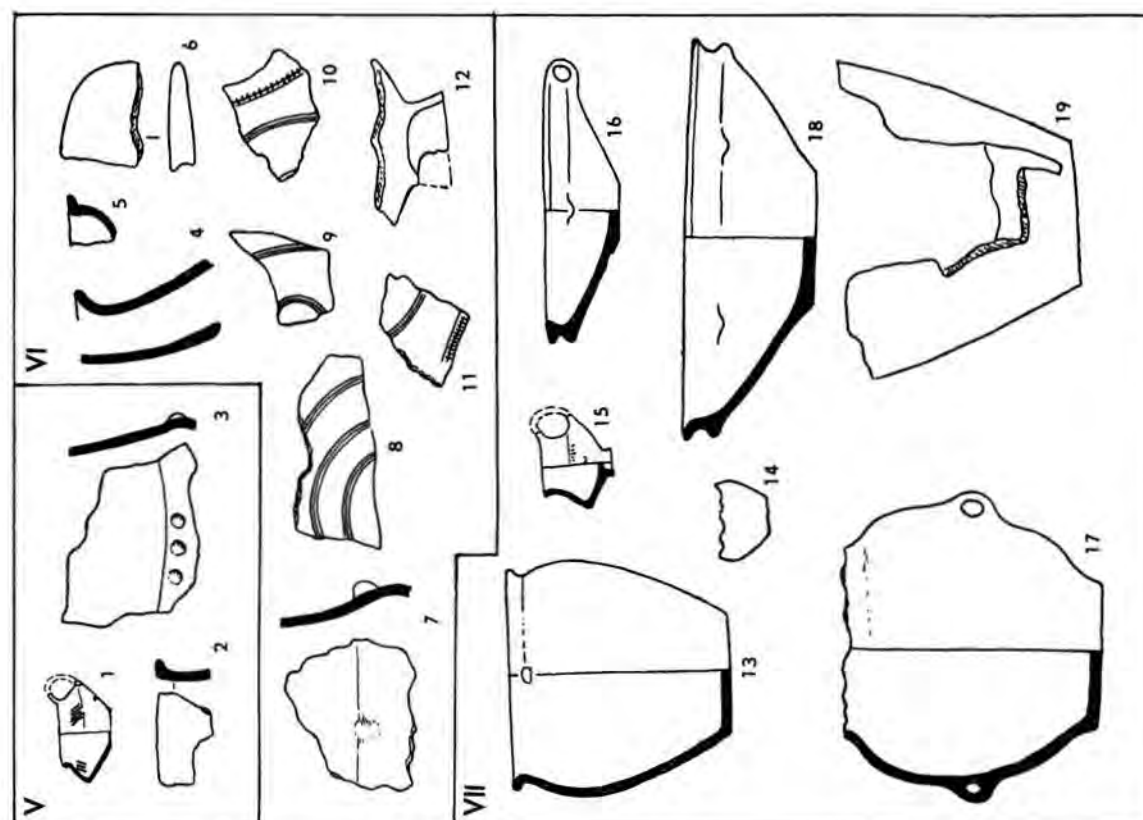

Pl. XXII. Zemplínske Kopčany. 1, 2 — tombe 35/73; 3–17 — tombes I–IV/62.

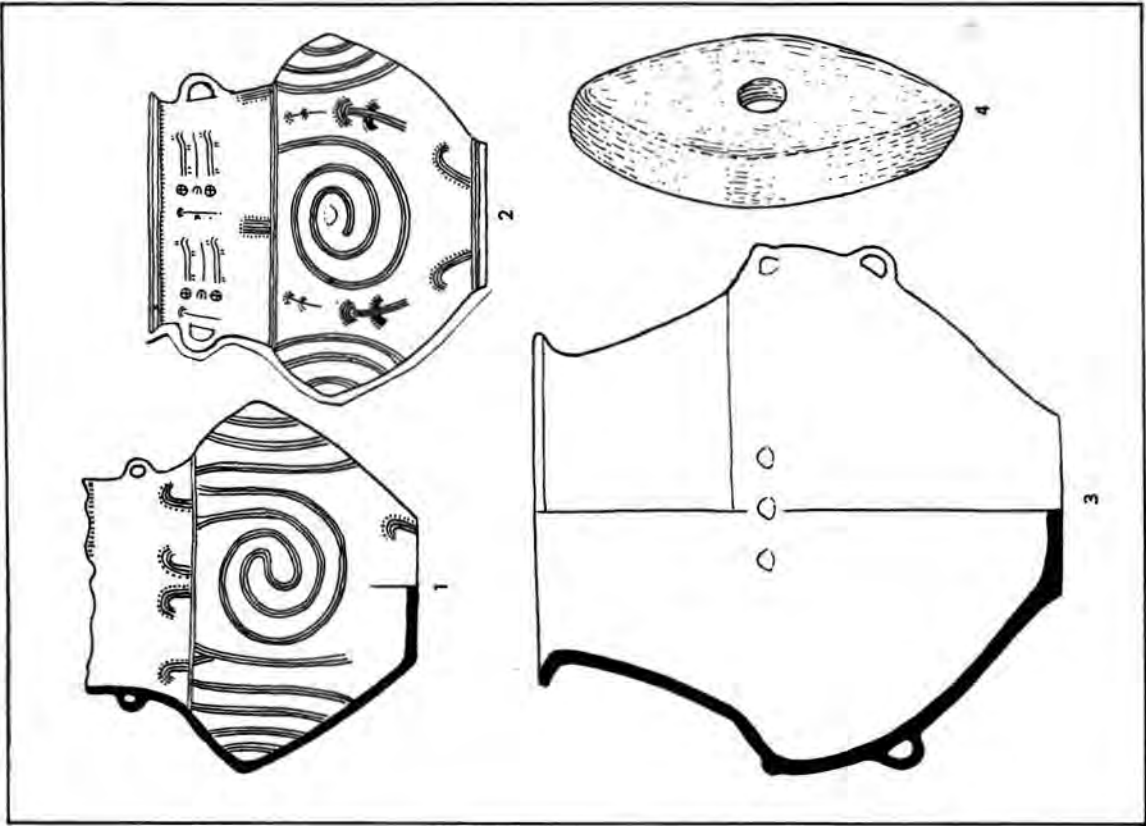

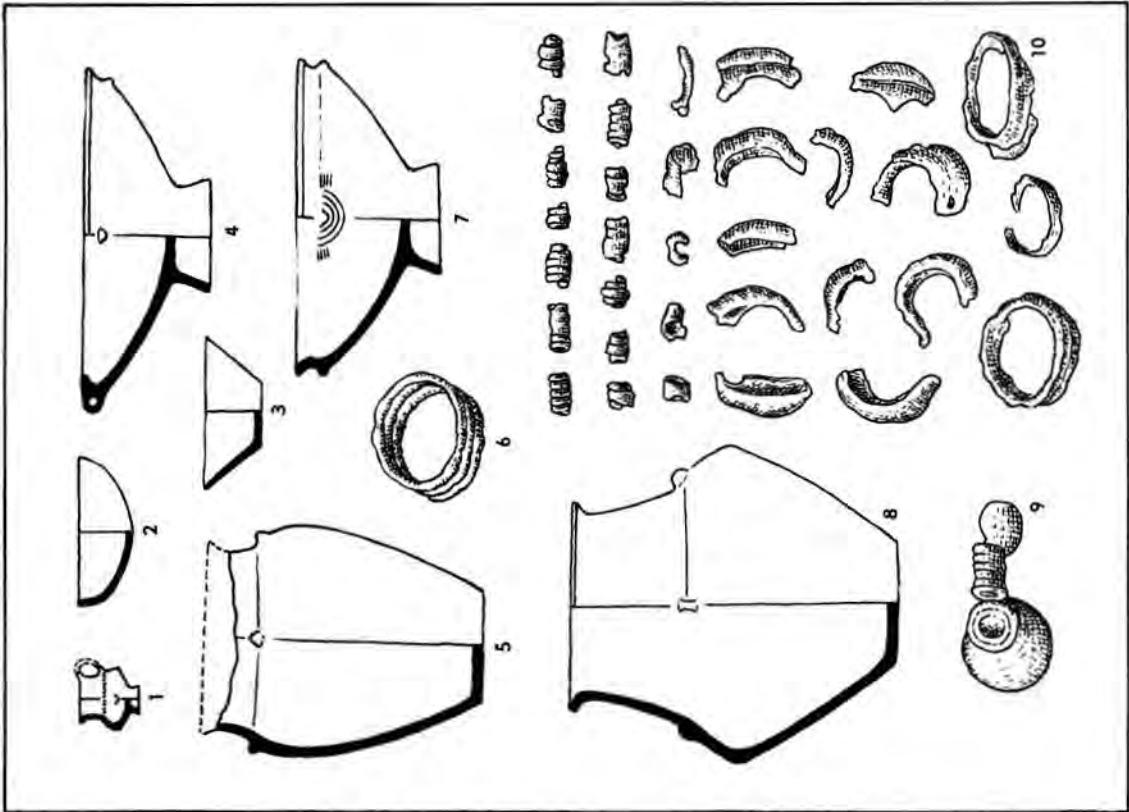
Pl. XXIV. Zemplínske Kopčany, 1-11 — tombes XII, XIII/62.

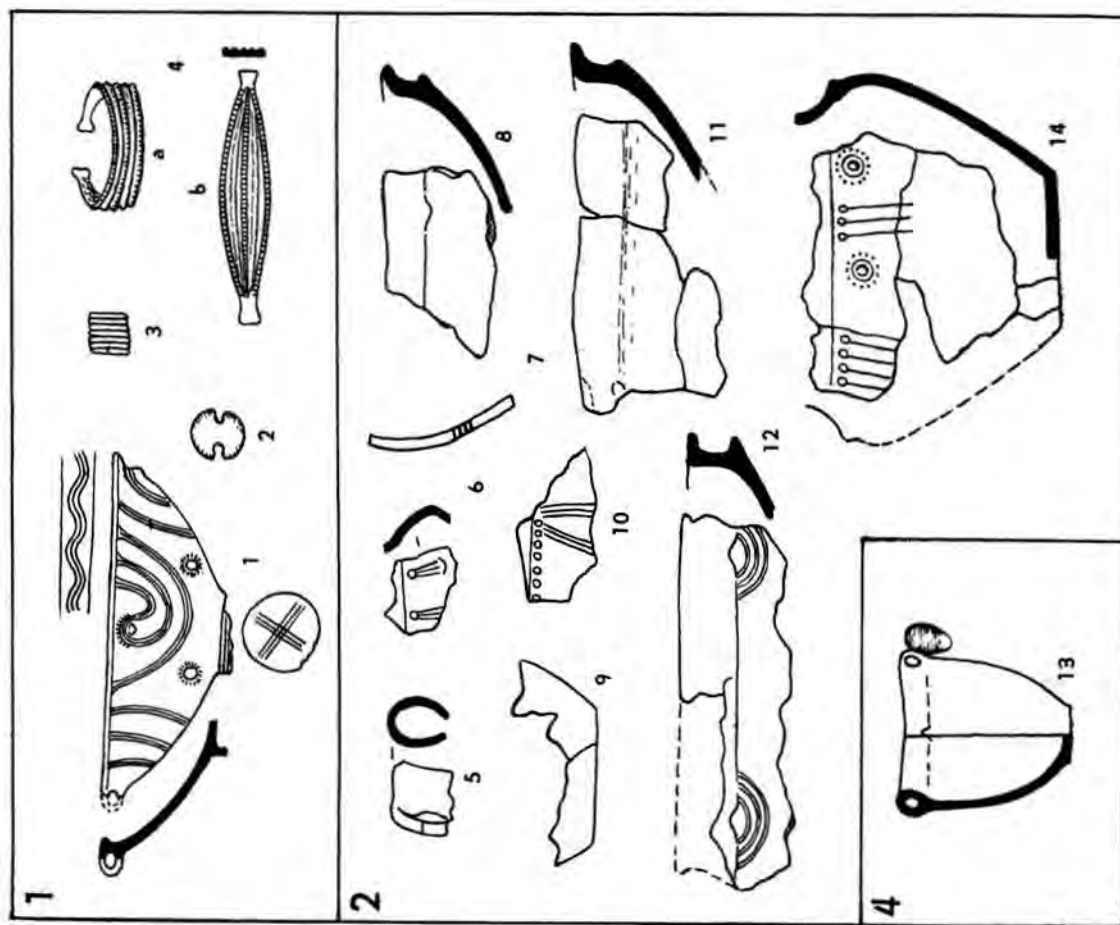
Pl. XXIII. Zemplínske Kopčany, 1-19 — tombes V-VII/62.

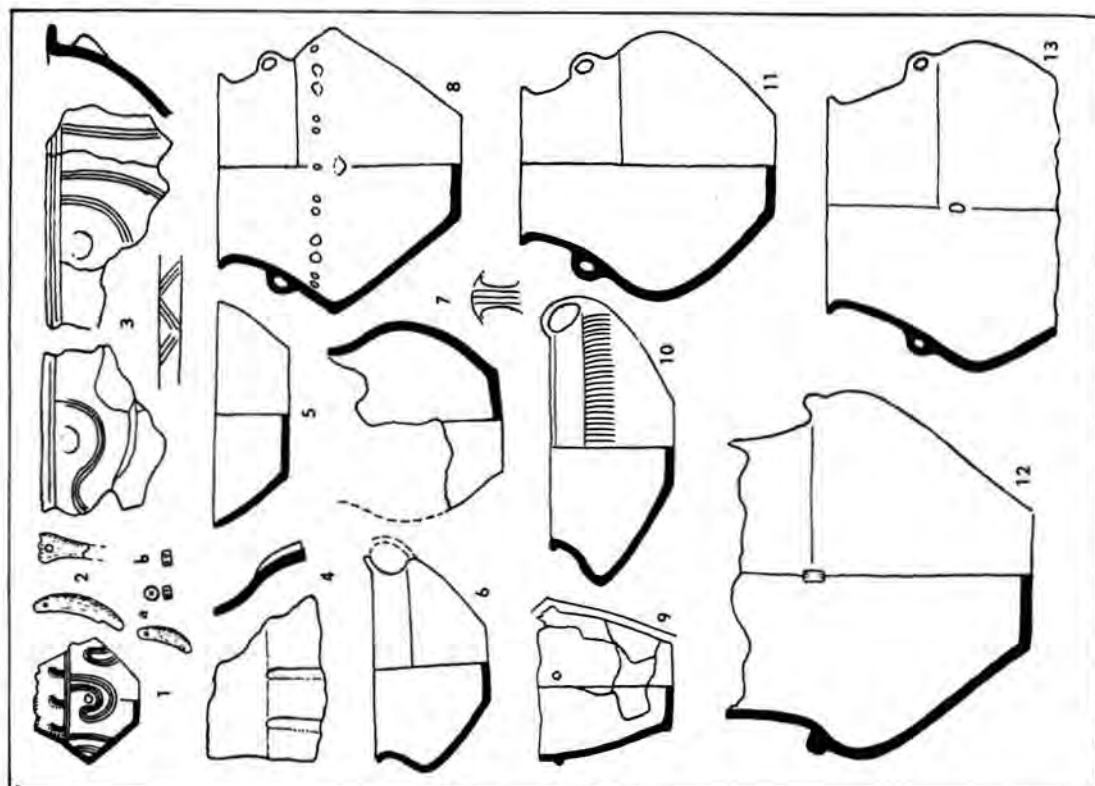
Pl. XXVI. Veľké Raškovec 1-4 – truvailles d'une tombe.

Pl. XXV. Veľké Raškovec. 1-10 – truvailles d'une tombe (?)

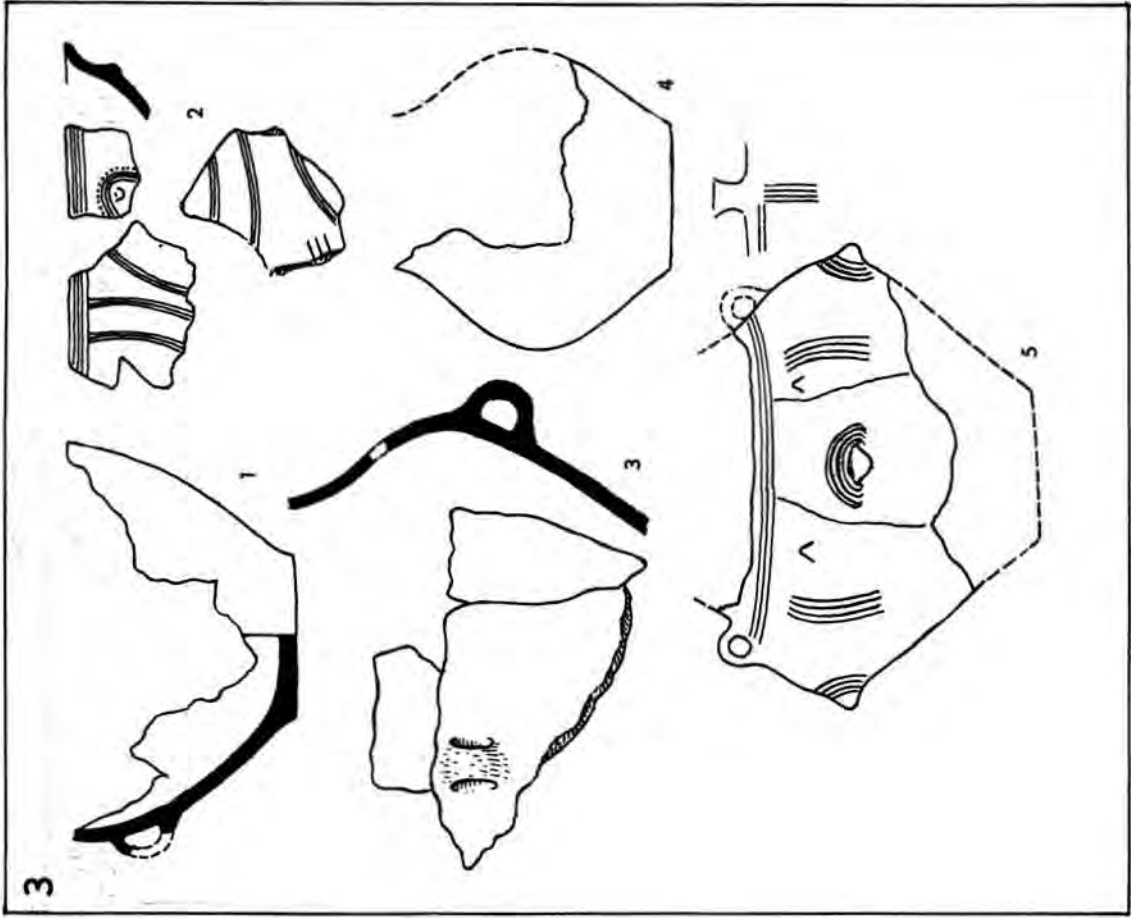

Pl. XXVIII. Lastovce. 1-4 - tombe 1; 5-12, 14 - tombe 2; 13 - tombe 4.

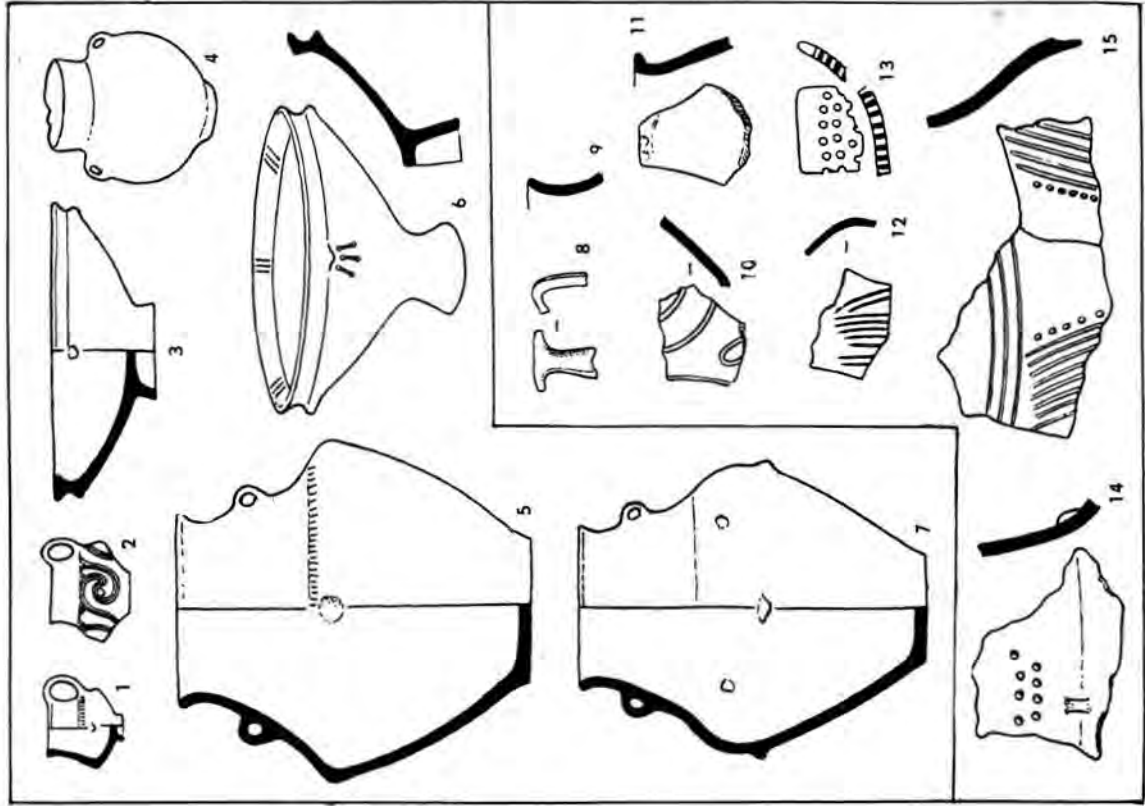

Pl. XXVII. Veľké Raškove. 1, 2a, 2b, 5, 6, 8 - trouvaillies provenant des tombes détruites; Budkovce. 3, 4, 7, 10 - trouvaillies provenant de la nécropole; Zemplínske Kopčany. 9, 11-13 - trouvaillies provenant de la tombe XIII/62.

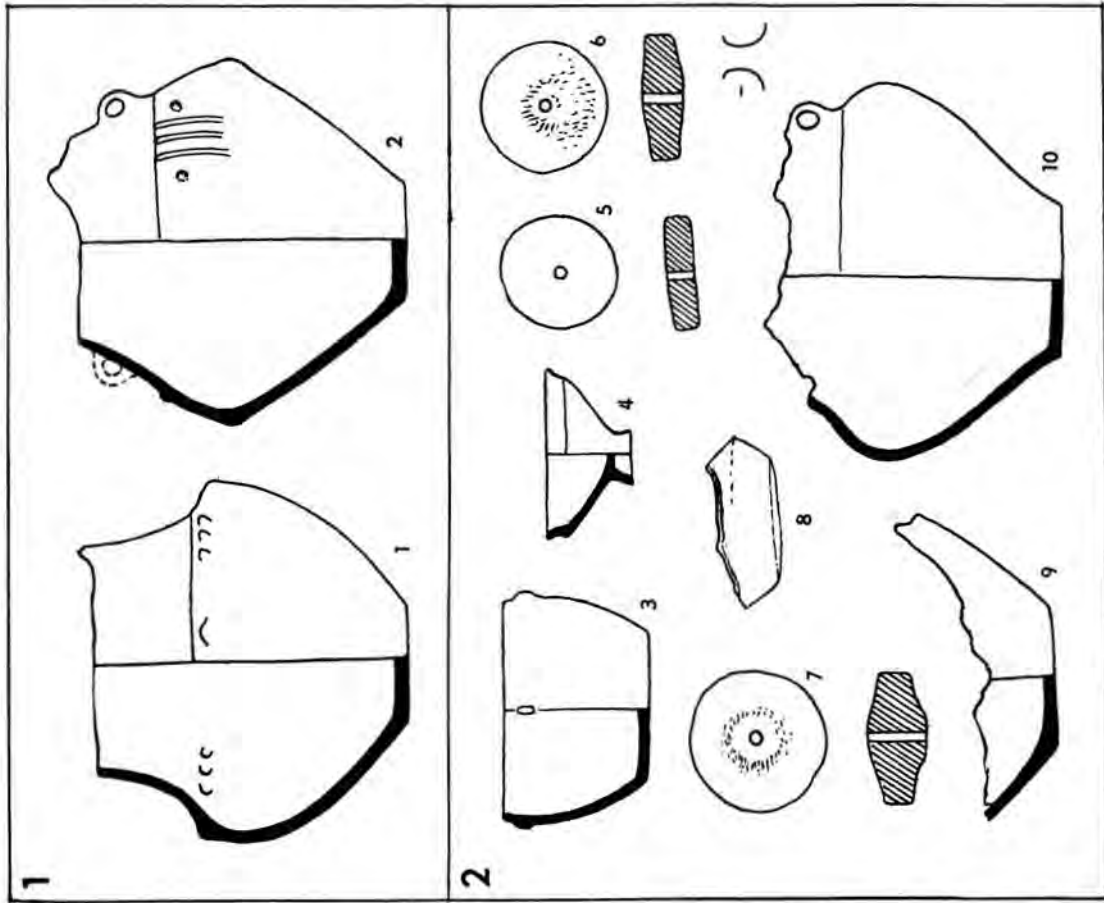

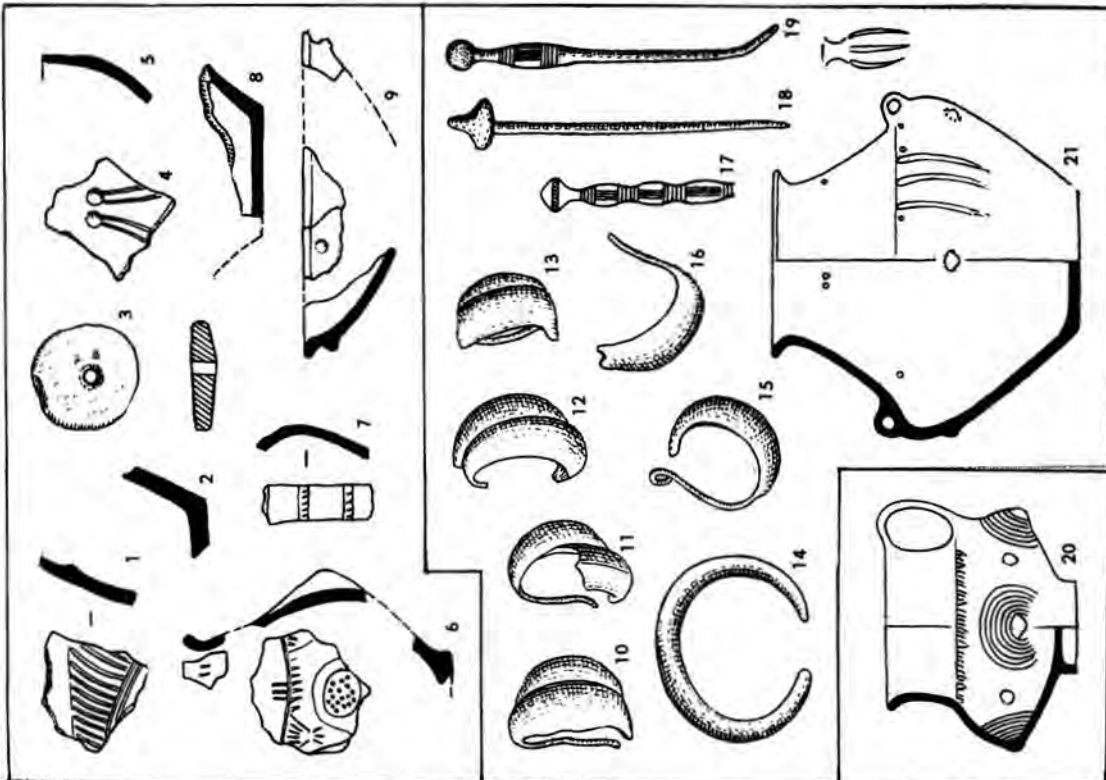
Pl. XXIX. Budkovce. 1-7 trouvailles provenant de la nécropole.

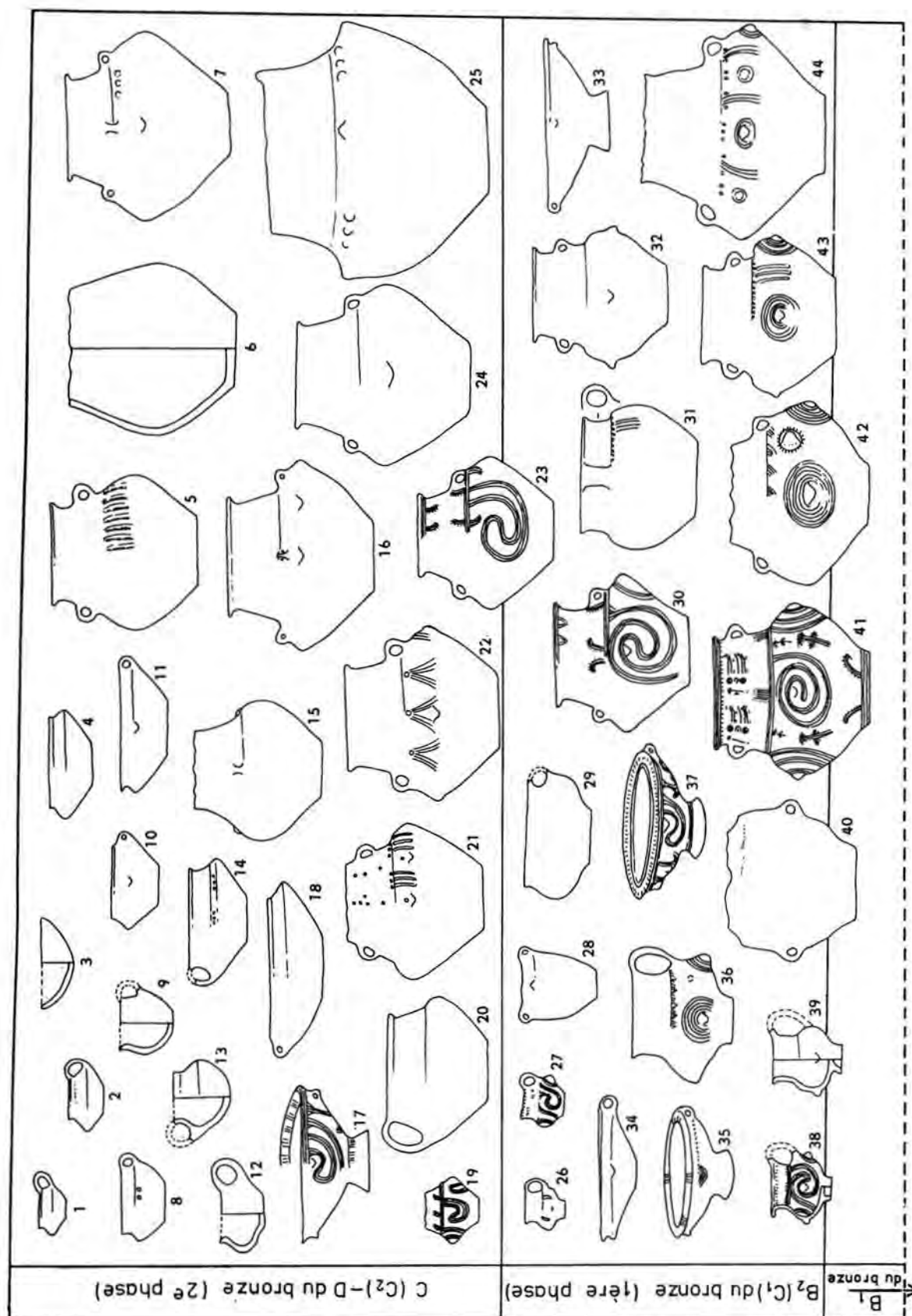
Pl. XXX. Lastovce. 1-5 tombe 3; Skrabské. 8-15 - habitation.

Pl. XXXII. Bracovce. 1-2 — tombe 1; 3-10 — tombe 2.

Pl. XXXI. Ruské. 1-9 — trouvailles à caractère d'habitat; Viničky. 10-19, 21 — trouvailles provenant d'une tombe. Hnojné. 20 — trouvailles provenant du site.

Pl. XXXIII. Planche typologique et de synchronisation de la céramique provenant de la plaine de la Slovaquie orientale.

Влияние культуры Сучью-де-Сус в Восточнословацкой низменности

Со́ня Де́метерова

Культура Сучью-де-Сус играет важную роль среди культур среднего периода бронзы в области восточной части Карпатской котловины. Относящийся главным образом к неполным комплексам находок керамический материал, по большей части без сопровождающей бронзовой индустрии, подтверждает ее контакты с некоторыми соседними культурами (отоманская, витенбергская, пилинская и карпатская культура курганных погребений), вместе с которыми она иногда появляется. Наименование культуры в специальной литературе неодинаковое. В старшей венгерской литературе (Н. Калиц, А. Можолитч) упоминается под названием фельшесечская. Румынские исследователи (Н. Хидиошан, Ц. Качо, Т. Бадер) употребляют вошедшее в обиход также в нашей литературе название от эпонимического местонахождения этой культуры в Румынии.

В Румынии памятники этой культуры сосредоточены главным образом в нижнем течении р. Сомеш, в долинах рек Красна, Лапуш, Сомешул-Маре и Эрию. В Северо-Восточной Венгрии они расположены на излучине р. Тиса, значит в северо-восточной части низменности Ниршег. В Закарпатской Украине поселения этой культуры простираются с севера вплоть до р. Уг и на востоке тянутся к области Карпат. На нашей территории встречается эта культура в области Восточнословацкой низменности.

Северо-западная часть низменности представляет собой западную границу распространения культуры, где она перекрещивается с восточной группой пилинской культуры (рис. 1). Первые находки культуры Сучью-де-Сус были обнаружены в ходе осуществившихся в 1956 г. на могильнике с трупосожжениями в с. Будковце под руководством К. Андела охранных раскопок (Andel 1960). Земплинским музеем в г. Михаловце были на замечательных местонахождениях Восточнословацкой низменности в сс. Земплинске-Копчани и Ластовце проведены в начале 60-

тых годов охранные раскопки, в ходе которых были вскрыты погребения с трупосожжениями культуры Сучью-де-Сус. В с. Земплинске-Копчани (урочище „Кутка“) были защищены погребения с трупосожжениями, содержавшие многочисленный керамический материал. Автор продолжала исследования этого местонахождения в начале 70-тых годов. Находки относящиеся к выше приведенному могильнику лежат в основе этой работы и являются исходной точкой также для оценки находок обнаруженных на прочих местонахождениях Восточной Словакии. Состояние донные обнаруженных находок не удовлетворительное. Вещественный материал этой культуры из комплексно исследованных поселений, или же могильников пока не известен. Он был по большей части обнаружен только в ходе охранных раскопок и сбора, или же единичными находками. Очевидным является также недостаток вскрытых поселений, вследствие чего обостряются диспропорции между находками поселений и могильников. Такого рода факты затрудняют решение важных вопросов, относящихся к общественно-экономической структуре и социальной дифференциации в данный период развития первобытного общества.

В предъявленной работе автор попыталась дать оценку существующих результатов исследований памятников материальной культуры среднего и позднего периодов бронзы в Восточнословацкой низменности, в те времена, когда эту область заселяли носители пилинской культуры и культуры Сучью-де-Сус. Отношения обеих культур вырисовываются главным образом в комплексах находок обнаруженных в могильниках. О материальном содержании культуры Сучью-де-Сус на территории Восточнословацкой низменности свидетельствует небольшое количество находок и кладов вскрытых на поселениях. В отличие от многочисленного вещественного материала, обнаруженного в могильниках, находки из поселений выше упомянутой области,

найденные прежде всего в ходе сбора, встречаются только на некоторых местонахождениях (Скрабске, Руска, Гнойне, Кладзани). Их недостаточное количество обусловила только зачаточная в Восточной Словакии стадия их исследований. Таким образом не хватает достаточных оснований для того, чтобы создать представление о характере заселения и типологии селищных объектов. По этой причине приводится наглядная характеристика типов поселений и объектов в ареале распространения этой культуры на территории Румынии и Украины.

Свидетельство об особенностях погребального обряда культуры Сучью-де-Сус в Восточнословацкой низменности приносит исследованный могильник с трупосожжениями в с. Земплинске-Копчани, где вскрылись урновые погребения и кострища. Прочий, донные полученные могильный инвентарь был обнаружен единичными находками в ходе охранных раскопок на могильниках (Винички, Ластовце, Вельке-Рашковце, Будковце, Брацовце). На всех отмечен жженный погребальный обряд. Помимо погребений встретились в могильнике в с. Земплинске-Копчани многочисленные кострища прямоугольной или квадратной формы с закругленными углами, расположенные или вблизи погребений, или сосредоточены в группах. Их края были укреплены и непосредственно в кострищах на пережженном слое глины находились угольки, обожженные кости и черепки. Можно предполагать, что на этих кострищах сжигали умерших, о чем свидетельствуют также расположенные вблизи погребений кострища и обнаруженные большие фрагменты сосудов, в некоторых случаях содержавшие обожженные кости.

Также в области Восточнословацкой низменности представляет керамика наиболее многочисленную часть материального богатства культуры Сучью-де-Сус. Она является чувствительным показателем изменений, на которых лучше всего уловимо местное и особое развитие исследованной области. Ее анализ подтверждает, что некоторые типологические изменения и своеобразное украшение можно было применить в качестве хронологического критерия и на основании этого различить варианты керамических форм. С точки зрения типологии был керамический инвентарь разделен на: 1. амфоры и амфоровидные сосуды;

2. кувшины и кувшинчики; 3. чашки; 4. миски и мисковидные сосуды; 5. горшки. К керамическим изделиям относятся колесика, пряслица и грузила.

Предметы из бронзы обнаруженные в погребениях и кладах культуры Сучью-де-Сус в Восточнословацкой низменности подтверждают тот факт, что бронзовая индустрия появившаяся в ареале распространения находок культуры Сучью-де-Сус имеет свои образцы как раз в области пилинской культуры, представляющей собой замечательный центр распространения и выделки бронзовой индустрии в Карпатской котловине. Отнесение к данной культуре кладов бронзовых изделий или отдельных бронзовых предметов вскрытых на территории распространения культуры Сучью-де-Сус и предельных областях соседних культур проблематичное. Одной из причин является также то, что в конце среднего и в начале позднего периодов бронзы преобладает в индустрии из бронзы в Карпатской котловине определенное однообразие предметов. Анализ показал, что датированную финальной ступенью развития бронзовую индустрию в могильнике в с. Земплинске-Копчани можно синхронизировать с кладами горизонта Опай в восточной части Карпатской котловины. Хотя вопрос культурной принадлежности некоторых кладов из области Восточнословацкой низменности в период угасания культуры Сучью-де-Сус останется открытым, обдумывается возможность отнести их к горизонту Опай (Сланец, Требишов, Славковце, Мали-Гореш).

Приведенный в работе анализ керамики и бронзовой индустрии пополнен анализом прочего вещественного материала: костяная, бронзовая индустрия и предметы украшения.

Познание культурной обстановки в средний период бронзы в Восточной Словакии и оценка некоторых специфических признаков культурно-исторического процесса содействуют объяснению хронологического положения культуры Сучью-де-Сус в исследованной области. В связи с этим нужно упомянуть отоманскую культуру или же ее послеклассическую фазу в раннем периоде среднего бронзового века (ступень ВВ₁), предшествующую культуре Сучью-де-Сус. В Восточной Словакии она представлена поздним горизонтом поселения на возвышенности в г. Спишски-Штврток и могильником в г. Среда-над-Бодрогом.

Для датировки зачатков культуры Сучью-

-де-Сус в Словакии имеют важное значение находки из Спиша. В позднем горизонте (BB₁) укрепленного поселения отоманской культуры в г. Спишки-Штврток был в объекте культурного характера обнаружен кувшинчик культуры Сучью-де-Сус. Находка кувшинчика связана с проникновением культуры Сучью-де-Сус в Восточную Словакию в период, в котором на основании отоманской культуры возникает горизонт Отомани-Сучью-де-Сус. Импорты отоманской культуры и культуры Сучью-де-Сус проникли также в позднемедьевскую среду в Юго-Западной Словакии (Нитрянски-Градок).

Зачатки культуры Сучью-де-Сус в Восточнословацкой низменности подтверждает инкрустированная амфора с двумя ручками и изображением двухколесной тележки со схематизированными фигурами из с. Вельке-Рашковце. На могильном инвентаре, к которому амфора принадлежит, отмечены влияния отоманской и пилинской культур, на основании чего можно его датировать поздним периодом среднего бронзового века, когда в области Северных Карпат угасают влияния балканской культурной зоны, значит отоманско-пилинским горизонтом, или же горизонтом Отомани-Сучью-де-Сус, который в этой области последовал за отоманской культурой. Типологическо-хронологический анализ памятников культуры Сучью-де-Сус в Восточнословацкой низменности опирается на анализ керамики и бронзовой индустрии, так как на них наиболее заметно проявились изменения в развитии. На основании отличий в форме и украшении керамики и бронзовой индустрии автор относит эти памятники к двум ступеням развития.

Находки I ступени встречаются в области Восточнословацкой низменности только в среде ранней фазы пилинской культуры, в значительной мере попавшей под влияние отоманских традиций, как об этом свидетельствуют форма и украшение некоторых сосудов (кувшинчики, миски с подставкой). Встречаются также элементы карпатской культуры курганных погребений. Характерным представлением этой ступени являются амфоры с резным спиралевидным орнаментом и инкрустацией, амфоры с резным орнаментом, кувшинчики и миски с подставкой и резным инкрустированным орнаментом. Прочие керамические формы имеют многочисленные ана-

логии в восточной группе пилинской культуры. Бронзовая индустрия представлена лишь небольшим количеством. Ввиду того, что в керамике появляются также формы, характерные для ранней фазы пилинской культуры, можно первую ступень считать синхронной с могильниками пилинской культуры в Кошицкой котловине (Барца II, ранняя фаза могильника Барца-Балоти, погребение из с. Чаня, клады бронзовых изделий горизонта Древеник). Его содержание, помимо раннего горизонта могильника в с. Земплинске-Копчани лучше всего отображает инвентарь находок обнаруженных на поселениях в сс. Гнойне, Руска, Вельке-Рашковце, Будковце и Ластовце. Учитывая переживание в керамике позднеотоманских традиций можно его датировать ступеней BB₂ (BC₁).

Во II степени культуры Сучью-де-Сус продолжают развиваться некоторые керамические формы, но появляются также формы новые. Амфоровидные сосуды с двумя ручками спиралевидным орнаментом и инкрустацией продолжают существовать даже в этом периоде. В большинстве погребений уже не появляются миски с подставкой; кувшинчики без подставки имеют биконическую форму. Типологическая шкала амфор обогатилась новыми формами. Неукрашенные амфоры с двумя или четырьмя ручками представлены несколькими вариантами. При нынешнем состоянии исследований можно предполагать, что они являются проявлением законченного развития культуры. Резная орнаментация на керамике почти не встречается.

Эту степень развития культуры Сучью-де-Сус можно отнести к ступени BC (BC₂), постепенно переходящей в ступень BD. Постепенный в этот период переход между средним и поздним бронзовыми веками не позволяет с точки зрения хронологии определить точную границу между обеими степенями. Этот факт лучше всего подтверждает материальное содержание этой ступени в могильнике в с. Земплинске-Копчани. К II степени можно помимо находок позднего горизонта могильника отнести также керамику могильного инвентаря обнаруженного в сс. Брацовце, Винички, некоторых погребений из с. Вельке-Рашковце, материал характерный для поселений из с. Скрабске, а также клады бронзовых изделий (Сланец, Требишов, Мали-Гореш, Славковце). Помимо керамических форм

наблюдается в керамическом и бронзовом инвентаре этих местонахождений также влияние поздней фазы пилинской культуры и ранние элементы гавской культуры, носители которой начали в поздний период бронзы постепенно заселять область Восточной Словакии.

Вместе появившиеся и продолжавшие существование старших форм, наступающие новые формы, но в основном хронологическое определение большей части бронзовой индустрии показывают, что поздняя фаза этой степени датированная ступеней BD синхронная с кладами горизонта Опай, Урию-Доманешти и с поздней фазой пилинской культуры. В рамках принадлежности кладов к горизонту Опай обдумывается возможность отнести клады из г. Требишов и сс. Сланец, Мали-Гореш и Славковце к поздней фазе II степени угасающей на территории Восточнословацкой низменности культуры Сучью-де-Сус. Доныне обнаруженный в Восточной Словакии материал этой культуры пока не позволяет датировать период ее упадка выше чем ступеней BD.

Опираясь на анализ памятников вскрытых на определенных поселениях, могильниках и в кладах можно прийти к выводу, что речь идет о наиболее удаленном к западу районе распространения культуры Сучью-де-сус, принявшей участие в развитии среднего и позднего периодов бронзы в области Потисья. В начале ступени НА₁, как это подтверждает вещественный материал, восточнокарпатская область была уже плотно заселена населением гавской культуры, которая по всей вероятности способствовала завершению развития культуры Сучью-де-Сус также в области Восточнословацкой низменности.

Результаты исследований культуры Сучью-де-Сус пока не принесли достоверных оснований для познания развития экономического базиса населения. Самую важную проблему в этом отношении представляет недостаток поселений, отражающий уровень экономической деятельности и социальной структуры общества.

Находки, найденные в могильниках культуры Сучью-де-Сус, помогают обрисовать картину некоторых религиозных представлений тогдашнего населения, а также приносят сведения о характере этой культуры. Жженый погребальный обряд преобладающий на протяжении всего периода бронзы был принят

также носителями этой культуры. Обнаруженные в могильнике в с. Земплинске-Копчани кострища, на которых осуществлялась кремация умершего, непосредственно связаны с погребальным обрядом. Они являются характерным признаком надстройки носителей культуры Сучью-де-Сус в Восточнословацкой низменности.

Представления о загробной жизни, проявлением которых является жженый погребальный обряд, исходят из веры в соллярное божество, основывающееся на идеи, что после сожжения душа покидает тело и становится частью высшего божества. С символом солнца, встречающегося на керамике из погребений связано также украшение — мотив солнечного креста и диска в разных вариантах, являющихся символом огня и тепла. К ним относятся концентрические круги и мотив спирали, отмеченные помимо керамики также на бронзовых изделиях. В ареале распространения культуры Сучью-де-Сус и витенберской культуры в Румынии встречается такого рода украшение также на обухах топоров-молотов. В могильниках Восточной Словакии появляются символы солнца на дне богато украшенных мисек с подставкой. Они являются также одним из мотивов резного орнамента на амфорах и кувшинчиках. С культом солнца связаны по всей вероятности также сцены с изображением телеги. В связи с тем можно упомянуть амфору из с. Вельке-Рашковце, с схематическим изображением двухколесной тележки с двуконной упряжкой. Культовый характер находки подтверждают также стилизованные рисунки передающие человеческие фигуры. Бронзовую нашивку с головой водяной птицы, обнаруженную в могильнике в с. Земплинске-Копчани, можно рассматривать как проявление культа абстрагированной души (птицы), в полной мере распространившегося в поздний период бронзы и период гальштата.

На основании культовых проявлений носителей культуры Сучью-де-Сус, подтвержденных прежде всего в могильниках, где наблюдаются в инвентаре погребений определенные различия, можно говорить о социально и экономически дифференцирующемся обществе, находившемся на том же самом уровне как общество современных культур периода бронзы в области Карпатской котловины.

Перевод Г. Забойниковой

K PROBLEMATIKE TRVANIA A KONCA BOLERÁZSKEJ SKUPINY NA SLOVENSKU

VIERA NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ

(Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra)

Pri výstavbe diaľnice úsek Bratislava—Trnava—Piešťany a na príľahlých pracoviskách sa v uplynulých rokoch realizovali viaceré rozsiahle plošné odkryvky, zamerané väčšinou na problematiku mladšej doby kamennej (kultúry s lineárnou keramikou a lengyelskej kultúry). Skúmané polohy boli zväčša viac raz v praveku osídlené a poskytli teda nálezy z viacerých kultúrnych období. V tomto príspevku by sme sa chceli zaoberať sídliskovými nálezmi boľerázskej skupiny z Blatného, okr. Bratislava—vidiek, a Žlkoviec, okr. Trnava. Výskum v Blatnom prebiehal v rokoch 1977—1979 (Pavúk 1978, s. 192—195; 1980a, s. 206—211; 1980b, s. 160—165), výskum v Žlkovciach začal v roku 1980 a zatiaľ nie je ukončený (Pavúk 1981, s. 223—226; 1982, s. 219—222; 1983, v tlači).

Ťažiskom výskumu v Blatnom bol výskum sídliska z obdobia staršej a mladšej lineárnej keramiky a železovskej skupiny, pri ktorom na ploche ca 15 000 m² sa odkrylo 11 objektov boľerázskej skupiny, rozptýlených po celom priestore. Ťažiskom výskumu v Žlkovciach je sídlisko lengyelskej kultúry z obdobia Lengyel II. Na doteraz odkrytej ploche ca 20 000 m² sa objekty boľerázskej skupiny kumulovali na relatívne malom priestore, ca 50 x 50 m pri okraji terasy, v roku 1983 sa zistilo pokračovanie západným smerom, do vnútra terasy.

Táto práca je zameraná najmä na vyhodnotenie nálezov zo sídliska zo Žlkoviec, ale zároveň ich dopĺňujeme a publikujeme spolu so sídliskovými nálezmi boľerázskej skupiny z Blatného, lebo charakter oboch súborov názorne dokumentuje vývin boľerázskej skupiny v jej mladších fázach a dopĺňuje charakteristiku jej záveru.

Obe lokality ležia na pravej strane Váhu, Žlkovce na terase Dudváhu, Blatné na terase

potoka Sisek, vtekajúceho do Čiernej Vody, a sú od seba vzdialené 30 km vzdušnou čiarou. Vrbové, ďalšia lokalita spomínaná v tejto práci, je vzdialená od Žlkoviec 20 km. V rovinatom teréne Trnavskej tabule takéto vzdialenosti nemôžu podmieňovať rozdiely lokálneho charakteru.

Pri vyčleňovaní boľerázskej skupiny z obsahu badenskej kultúry slúžili za základ nálezy, ktoré dnes označujeme ako obdobie optimálneho rozvoja boľerázskej skupiny a jej definitívneho sformovania sa. Počiatky boľerázskej skupiny, Baden Ia, boli spracované neskôr (Němejcová-Pavúková 1979a; 1981, s. 261—262). Mladšia časť boľerázskej skupiny, charakterizovaná najmä sídliskom v Nitrianskom Hrádku-Vysokom brehu, bola označená ako Baden Ib a dodatočne sa z nej vyčlenili isté lokality, ktoré sa ukázali mladšie ako klasická lokalita v Nitrianskom Hrádku-Vysokom brehu (Němejcová-Pavúková 1979b) a ktoré som neskôr oddelila od fázy Ib ako zvláštnu fázu Ic (Němejcová-Pavúková 1981b). Záver boľerázskej skupiny (plynule sa ním napája na nasledujúci vývoj) sa pokúsim charakterizovať práve na základe nálezov zo Žlkoviec.

V období, keď v rámci badenskej kultúry oproti sebe stáli na jednej strane nie veľmi početné nálezy boľerázskej skupiny a na strane druhej, bez zreteľnejšieho prepojenia medzi nimi, masa jej mladších prejavov, menovite horizont Úny v Podunajsku, resp. jej iné geograficko-chronologické celky (Viss atď.), malo vyčlenenie a separátne pomenovanie boľerázskej skupiny svoje opodstatnenie, najmä keď sa ukázalo, že boľerážskou skupinou badenská kultúra sa začína (Neustupný 1959, s. 269). Pre genézu badenskej kultúry mala zásadný význam, preto sa podnikali pokusy boľerážsku skupinu vnútri ďalej rozčleniť (Torma 1973,

s. 496 a nasl.; *Němejcová-Pavúková 1973*, s. 300 — 301; 1979a), aby proces vzniku badenskej kultúry, minimálne na báze vývoja materiálnej kultúry, nadobudol konkrétnejšie rysy.

Dnes, aspoň v oblasti stredného Dunaja, sú medzery vo vývoji badenskej kultúry zväčša vyplnené, takže boľerázska skupina je viacmenej plynule napojená na nasledujúce stupne badenskej kultúry bez typologických skokov, ktoré sa v čase jej rozpoznaní nedali preklenúť. V náčrte triedenia badenskej kultúry pre túto oblasť (*Němejcová-Pavúková 1981a*, s. 261 — 262) som badenskú kultúru rozdelila na stupne I—IV a zároveň som poukázala na možnosť delenia na väčšie úseky — na starší a mladší Baden. Starší obsahuje I. a II. stupeň a mladší III. a IV. stupeň badenskej kultúry. I. stupeň sa zároveň kryje s pojmom boľerázska skupina a II. stupeň z neho bezprostredne vyrastá, i keď jemné nuansy ich prechodu neboli detailnejšie známe. V takomto chápaní, najmä ak ďalej poukážeme na záver boľerázskej skupiny a jeho doslova prechodný charakter v zmysle premeny I. stupňa na stupeň II., vyčlenenie boľerázskej skupiny ako samostatnej skupiny z obsahu badenskej kultúry stráca na opodstatnení. Práve v najstaršom období je badenská kultúra najmenej lokálne rozčlenená, k výraznému teritoriálnemu deleniu dochádza podstatne neskôr, začiatkom jej III. stupňa. Preto by bolo správnejšie nehovoriť o boľerázskej skupine, ale o boľerázskom horizonte badenskej kultúry, i keď i tento termín má vlastne pomocný charakter — prechod medzi I. a II. stupňom badenskej kultúry je taký plynulý, že pri istej tolerancii voči typologickým zmenám môžeme koniec boľerázskej skupiny posunúť až na koniec II. stupňa. Napriek tomu zostávam pri zaužívanom chápaní dĺžky boľerázskej skupiny, teda pri jej stotožnení len s I. stupňom badenskej kultúry, a aj pri jej konvenčnom pomenovaní kvôli jeho zaužívanosti a obsahovej ucelenosti.

Vznik badenskej a príbuzných kultúr v juhovýchodnej Európe bol nesporne kvalitatívne novou hodnotou, podstatne sa odlišujúcou od predchádzajúcich kultúr s maľovanou keramikou. Charakter vzniku týchto kultúr oproti predchádzajúcim neolitickým kultúram nebol až taký kontrastný. Ako je známe, tzv. kultúry s maľovanou keramikou (a ich nemaľované varianty), rozšírené najmä na strednom a dolnom Dunaji, sa dotýkali nielen Čierneho mora, čiže

integrálnou súčasťou územia ich rozšírenia boli i pričernomorské, resp. nadčernomorské územia (Moldavsko, Ukrajina), ale koridormi riek Struma, Mesta a Marica schádzali až k brehom Egejského mora.

Je závažnou skutočnosťou, že severoegejská oblasť bola predtým, ale aj v obdobiach podstatne neskorších, súčasťou vývoja juhovýchodnej Európy (*Todorova 1978*, mapa 6 — 9; *Němejcová-Pavúková 1981b*), a nie východo- či západoegejských území. V období kultúr s maľovanou keramikou v širšej oblasti Podunajska máme do činenia s výrazne autochtónnym, možno povedať sebastačným vývojom, uzavretým v priestoroch juhovýchodnej Európy, ohraničeným na severe oblúkom Karpát a na juhu Egejským morom. Napriek dotyku s egejským svetom jeho kontakty podľa doterajších poznatkov doň výraznejšie nezasahujú a kultúrotvorné procesy prebiehajúce v rámci kultúr s maľovanou keramikou s ním pravdepodobne nesúvisia. Je stále otvoreným problémom, čo zodpovedá smerom na juhovýchod a juhozápad napr. horizontu Sitagroi III, resp. paralelným horizontom v Dikili Tash (bez ohľadu na dĺžku vývoja, ktorá sa pod týmto jediným horizontom či názvom skrýva; *Němejcová-Pavúková 1981b*).

Kultúry s maľovanou keramikou, zdá sa, plynule rozvíjali tradície predchádzajúcich neolitických kultúr, a ústili, menovite na strednom a dolnom Dunaji, do komplikovanej spoločensko-ekonomickej štruktúry obyvateľstva, zachytenej na početných pohrebiskách — z počiatkov lengyelskej kultúry (Zengővárkony, Aszód, Svodín) a výrazných pohrebiskách tiszapolgárskej a bodrogkeresztúrskej kultúry (*Nevizánsky* v tlači, resp. pohrebiskami typu Varna (*Ivanov 1978*, s. 13 a nasl.)). Sú teda rozptýlené v priebehu jedného tisícročia (v nekalibrovaných dátach C₁₄ štvrtého) a vo viacerých kultúrach, ale ich spoločné znaky sú nesporné. Hospodársko-technický pokrok tejto doby nachádza svoj odraz napr. v rozsiahlych sídliskách kultúry Tripolje-Cucuteni (*Šmaglić 1982*) a ich menších, ale podľa všetkého podobných variantoch lengyelskej kultúry (Svodín; *Němejcová-Pavúková 1982*, priebežne aj v predchádzajúcich ročníkoch zborníka Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku), ale okrem iného aj vo vyspelej metalurgii medi a zlata, charakterizujúcej toto obdobie práve v juhovýchodnej Európe (*Renfrew 1969*).

Nevieme, čo viedlo k deštrukcii natoľko stabilizovaného, od začiatkov neolitu postupne narastajúceho vývoja. V posledných rokoch je obľúbená teória o ničivom zásahu kočovníkov z východoeurópskych stepí, ktorí svojím postupom na západ privodili zánik nielen kultúry Tripolje-Cucuteni, ale postupne, ako refazovú reakciu či doslovne osobne a priamo, kultúrne zmeny a výmenu obyvateľstva v celej Európe (Gimbutas 1978, s. 277 a nasl.; Lichardus 1976, s. 207 a nasl.; atď.).

Stepnú inváziu v Karpatskej kotline nemožno poprieť. Svedčia o nej desiatky kurganov vo východnom Maďarsku a severovýchodnej Juhoslávii, ktoré zároveň vymedzujú priestor fyzickej prítomnosti jej príslušníkov. Možno však diskutovať o jej kultúrotvorných vplyvoch práve v priebehu a koncom kultúr s maľovanou keramikou, resp. v období vzniku badenskej a príbuzných kultúr v juhovýchodnej Európe a najmä o dosahu týchto vplyvov smerom na západ, mimo bezprostrednej prítomnosti ich nositeľov. Relatívne chronologické vzťahy tohto zásahu (Ecsedy 1979, s. 47 a nasl.) na jednej strane a jednoznačné nasmerovanie badenskej a súčasných kultúr v juhovýchodnej Európe na východostredomorskú oblasť (v ich počiatkoch konkrétne na východoegejskú oblasť), a nie na východnú Európu na strane druhej, nám dovoľujú pochybovať o dominantnej kultúrotvornosti stepného zásahu v juhovýchodnej Európe práve v období vznikajúcej badenskej kultúry, alebo ešte pred ňou, hoci v priebehu trvania badenskej kultúry istý vplyv mohol mať (nie však v období jej vzniku), k čomu sa v závere príspevku vrátim.

Viacrát už bolo zdôraznené, že síce príbuzný, ale predsa rôznorodý vývoj kultúr s maľovanou keramikou sa tesne pred vznikom badenskej kultúry navzájom zblížuje, vytvárajúc horizont skupín Retz-Balaton II—Lažňany—Hunyadihalom—Vajnska, resp. na dolnom Dunaji horizontom Sălcuța IV—Băile Herculane—Cernavoda I. Na väčšine územia juhovýchodnej Európy je s výnimkou niektorých oblastí (napr. Trácia) už rozpracovaný. Až na tomto podklade vzniká badenská kultúra, resp. kultúry s ňou súčasné (Cernavoda III — Coțofeni, Ezero).

Charakter staršej fázy bolerázskej skupiny, t. j. Badenu Ia, vylúčil možnosť migračného prílivu cudzieho etnika z juhovýchodu do Karpatskej kotliny, dôsledkom čoho by bol vznik

badenskej kultúry (Němejcová-Pavůvková 1979a, s. 42, 55), a naopak, ukazuje na väzby s predchádzajúcim obdobím. Nálezy tohto horizontu považujú niektorí bádatelia skôr za súčasť predchádzajúceho vývoja, resp. poukazujú na ich prechodný charakter (Kalicz 1982). Nemôžeme teda hovoriť o diskontinuite vo vývoji, i keď zmeny v materiálnej kultúre, v charaktere sídlisk a pravdepodobne dosť podstatné zmeny v spoločenskej štruktúre obyvateľstva (na ne by poukazoval úplne iný ráz pohrebísk badenskej kultúry oproti spomínaným pohrebiskám kultúr s maľovanou, resp. nemaľovanou keramikou), možné zmeny v hospodárskej oblasti a konečne zmeny v oblasti náboženských predstáv, charakterizované zmeneným pohrebným ritom z kostrového na žiarový (ktorá sa v priebehu badenskej kultúry mení opäť na kostrový), svedčia o nových tendenciách vo vývoji, ktoré nepokračujú priamo v tradícii predchádzajúcich neoliticko-eneolitických kultúr. Zdá sa, že vytvárajú nový základ, z ktorého potom čerpali a ďalej ho rozvíjali všetky nasledujúce domáce kultúry mladého eneolitu, resp. doby bronzovej, prakticky až po skytsko-trácku a menovite keltskú historickú expanziu, ktoré predchádzajúci súvislý vývoj v Karpatskej kotline ukončili.

Tieto zmeny nevieme momentálne vysvetliť inak ako tým, že obdobie badenskej a súčasných kultúr v juhovýchodnej Európe prestáva byť tým uzavretým, sebestačným civilizačným celkom, vysielajúcim vlastné impulzy (metalurgia atď.), akým bolo počas predchádzajúcich tisícročí, ale tesne sa napája na iný civilizačný okruh, konkrétne egejsko-anatolský, v svojich počiatkoch na východoegejsko-anatolský a neskôr na západoegejský. Mladšie kultúry v Karpatskej kotline si tento trend svojich kontaktov zachovali a často sú pri mnohých z nich zdôrazňované napr. mykénske vplyvy v prostredí kultúr staršej doby bronzovej, spochybnené síce nesúhlasiacimi rádiokarbónovými dátami, ale inak nie dostatočne vyvrátené (Vladár 1973, s. 272 a nasl.; Vladár — Bartoněk 1977; Neustupný 1968, s. 30 a nasl., 52), prípadne výskyt kanelovanej keramiky v severnom Grécku, naznačujúci príbuznosť s materiálom keramických skupín zdobených kanelúrou od Bulharska cez Juhosláviu a Rumunsko až do Maďarska (Hänsel 1981, s. 207 a nasl.), alebo teória o priamych kontaktoch v období homérskych eposov na prahu historickej doby

(Paulík 1962, s. 35 a nasl.; Bouzek — Bouzková 1963, s. 59), početné teórie o formách a aspektoch dôrskeho sfahovania atď.

I keď sú niektoré z nich predmetom diskusie, alebo sú dokonca diskutabilné, nevyvracajú fakt, že pobadenský vývoj v Karpatskej kotline pulzoval stále (s malými výnimkami, ako je napr. zásah kultúry Chľopice-Veselé začiatkom BA₁) viac alebo menej smerom na juhovýchod či juh. V období badenskej kultúry, menovite jej starších stupňov, intenzita vzťahov k východnému Stredomoriu, pôsobiacich naprieč juhovýchodnou Európou smerom do vnútra Karpatskej kotliny (markantných v kultúre Ezero a Dikili-Tash, menej v badenskej kultúre a najmenej v kultúre Cernavoda III—Coțofeni), je taká výrazná, že v prípade mladšieho historického obdobia by sa možno hovorilo o istom druhu provincií predoázijských či východostredomorských civilizácií na európskom kontinente.

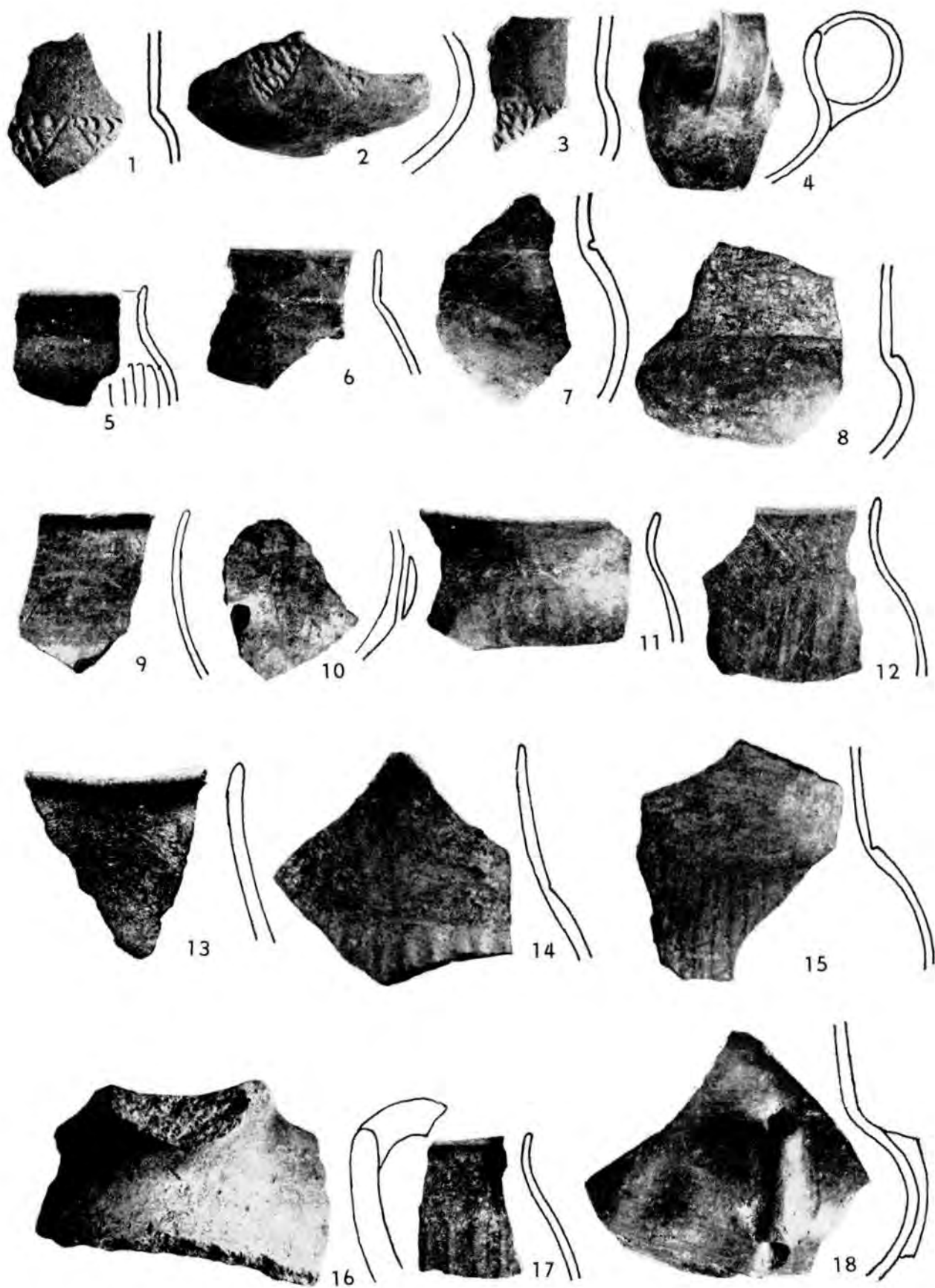
Mechanizmus týchto vzťahov však vôbec nepoznáme. Ich intenzita bola menlivá — počas badenskej kultúry možno dobre sledovať ich vzostupnú tendenciu, kulmináciu a prerušenie, za ktorým v nedlhom časovom intervale nasleduje i zánik badenskej kultúry a jej rozpad na celý rad menších mladoeneolitických kultúrnych skupín či kultúr. I keď základná orientácia smerom na juh zostala, intenzitu z obdobia badenskej kultúry neskôr viac nedosiahla.

Tento vzťah však nemožno preceňovať, a tak isto je dobre známa rozdielnosť genézy a celkového rázu kultúr badenskej, Cernavoda III—Coțofeni a Ezero, i keď ich označujem ako príbuzné (Sachacki 1980, s. 17, 156 a nasl.). Preto som zdôraznila, že viaceré priame presuny obyvateľstva z Anatólie, resp. juhovýchodnej Európy do Karpatskej kotliny, s ktorými počítal pôvodne, v tej dobe dosť zdôvodnene, N. Kalicz (1963, s. 81 a nasl.), sú v súčasnosti málo pravdepodobné. Vznik badenskej kultúry a ostatných kultúr v juhovýchodnej Európe treba pokladať za autochtónny, u niektorých kultúr polygenetický, i keď väzby s predchádzajúcim vývojom nie sú vo všetkých prípadoch ešte celkom jasné (napr. u kultúry Ezero). Rozdielnosť domáceho podložja sa prejavila v rozdielnosti novovznikajúcich kultúr a to hneď na ich počiatku, ale aj v priebehu ich ďalšieho vývoja. Mám na mysli napr. zrejmú existenciu západného a východného variantu v kultúre Cernavoda III (podmienenu rozdiel-

ným podložíom Sálcuta IV—Cernavoda I, na ktorom kultúra Cernavoda III vznikla), ústiach po jej zániku do úplne odlišných kultúrnych prejavov — Coțofeni a Cernavoda II. Podobne i badenská kultúra sa rozpadá, neskôr ako kultúra Cernavoda III, znovu na potiskú a podunajskú časť (o detailoch vývoja tejto kultúry v Juhoslávii južne od línie Sava—Dunaj nie sme dostatočne informovaní), rešpektujúc zjavne pôvodné polgársko-lengyelské hranice. Tento jav — návrat k pôvodným kultúrnym rozhraniám — ťažko zdôvodniť inak ako zotrvávaním pôvodného obyvateľstva pod nánosom novej duchovnej i materiálnej kultúry.

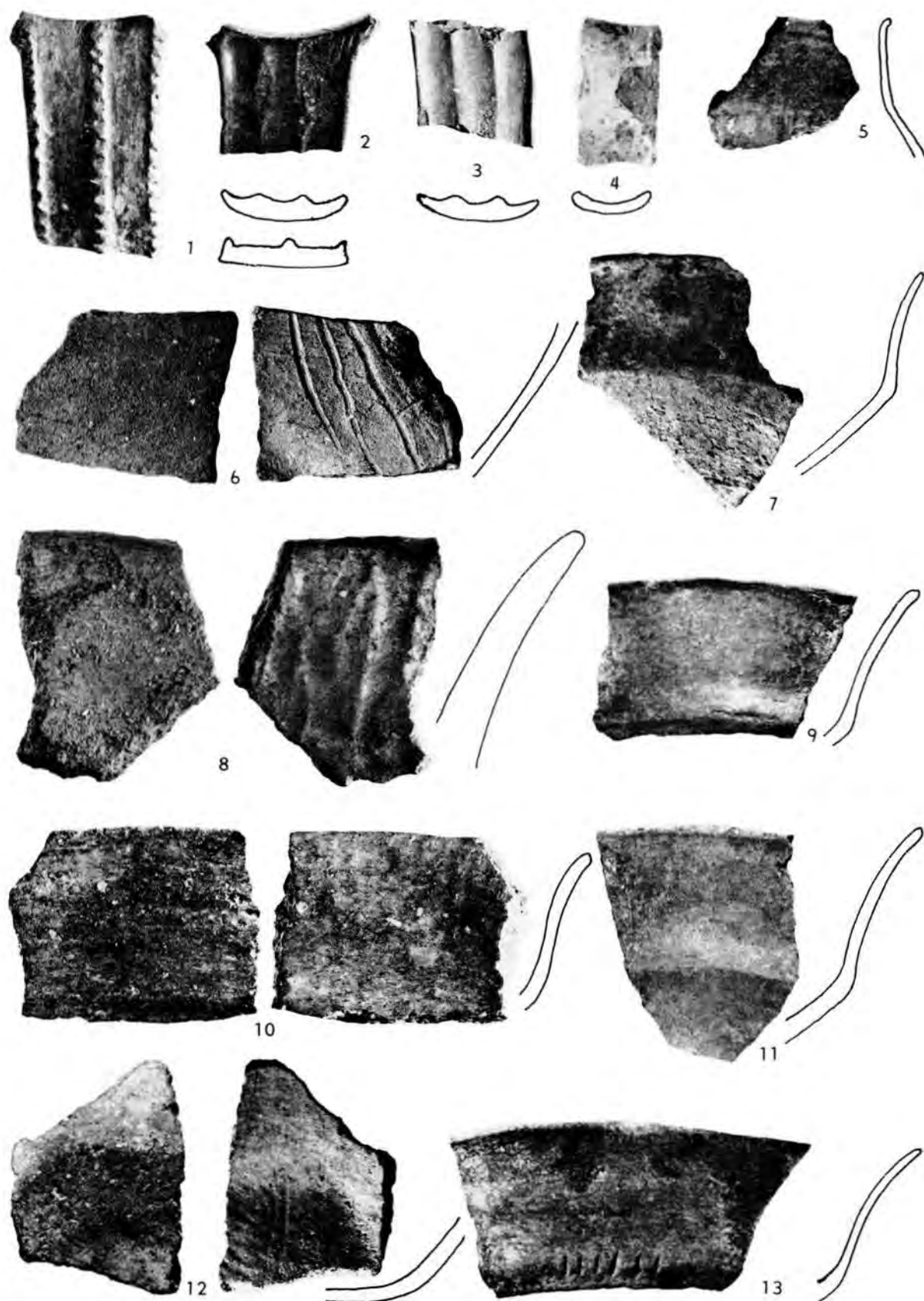
V procese genézy k domácejmu komponentu pristupujú zmeny v nemateriálnych sférach, ktoré zväčša môžeme len predpokladať, ale nie presnejšie charakterizovať alebo dokonca zdôvodniť, a popri nich ostávajú cudzie elementy v materiálnej kultúre, ktoré ako jediné môžeme momentálne už dosť presne klasifikovať, chronologicko-geograficky zaradiť a ktoré nám ukazujú smer kontaktov a charakter istej širšej civilizačnej príslušnosti badenskej a jej príbuzných kultúr. Nejde teda o precenenie vzťahov, ale o ich klasifikáciu a chronologické zatriedenie.

Priliv cudzích elementov nie je — a to je dôležité — charakteristický pre počiatky badenskej kultúry, resp. pre počiatky boľerázskej skupiny, ale objavujú sa postupne vždy ďalšie a ďalšie v jednotlivých fázach boľerázskeho, resp. postboľerázskeho vývoja (Němejcová-Pavůková 1981b), pričom intenzita a výraznosť ich prívlu sa stupňuje práve ku koncu boľerázskej skupiny, prípadne v období bezprostredne nasledujúcim. Z týchto dôvodov bol potrebný detailný rozbor a triedenie badenskej keramiky a stále sa v ňom pokračuje (i keď zatiaľ viac v jej podunajskej ako potiskej časti, kde veľakrát len ojedinelé lokality nám zatiaľ dokazujú existenciu toho alebo onoho horizontu badenskej kultúry). Analýza keramiky poskytuje možnosť jej presnejšieho relatívne-chronologického zatriedenia, čo má význam nielen pre túto kultúru, lebo určuje širší, kultúrno-historický rámec vývoja v Karpatskej kotline v danom období. V tomto konkrétnejšom rámci bude možno jednoduchšie riešiť a interpretovať i otázky, presahujúce materiálnu základňu a súvisiace s konkrétnymi formami života spoločnosti v tej dobe.

Obr. 1. Blatné. Objekt 37/77.

Obr. 2. Blatné. Objekt 37/77.

BLATNÉ

Opis nálezov

Lokalita v Blatnom, okr. Bratislava-vidiek, sa nachádza v polohe „Štrky“, 1500 m východne od obce, severne od cesty Blatné-Čataj a 500 m západne od križovatky diaľnice D-61 (Bratislava-Trnava) s uvedenou komunikáciou. Sídliisko je umiestnené na 11 m vysokej terase nad potokom Sisek, ktorý je ľavým prítokom riečky Čierna Voda. Na preskúmanej ploche (ca 15 000 m²) neolitického sídliska bolo v rokoch 1977–1979 odkrytých 11 objektov bolerázskej skupiny, rozptýlených po celej ploche. Ide o objekty 37/77, 99/77, 103/77, 337/78, 344/78, 464/79, 578/79, 667/79 a 869/79. Keďže išlo o záchranný výskum, súvisiaci s výstavbou diaľnice, niektoré väčšie objekty hliniskového charakteru boli z technických príčin prekopyvané len čiastočne. Používané symboly (veľké písmeno a číslo označujú tvar s jedným druhom výzdoby, malé písmeno označuje doplnkovú výzdobu tela, ušíek, prípadne druhu a umiestnenia ušíek) sú graficky znázornené na obrázku 11–12.

Pozoruhodný je fakt (asi nie náhodný), že vo väčšine prípadov boli objekty bolerázskej skupiny vkopané do zhluku neolitických objektov (čím bola veľmi sťažená možnosť sledovania ich presného tvaru), hoci na lokalite sa nachádzali i rozsiahle sprásované plochy, neporušené neolitickými objektmi. Je teda pravdepodobné, že pokiaľ sa výkopom objektov, zväčša hliniskového charakteru, sledovalo získanie zemiiny, nebola to ako obvykle spráš, ale zemina, vyplňujúca neolitické objekty.

Objekt 37/77

Veľké hlinisko nepravidelne kruhovitého pôdorysu. Pribeh stien ani hĺbka a stvárnenie dna objektu sa nedali dostatočne sledovať, lebo bol vkopaný do komplexu zásobnicových objektov železovskej skupiny, hlbších ako objekt 37/77. Výplň hliniska bola sivočierna, dosť kyprá, nezvrstvená, nálezy sa kumulovali v horných vrstvách objektu. Rozmery 1000××900 cm, približná h. 80–100 cm.

1.–3. Tri črepy z jednej nádoby B5, v. 3,2; 3,6; 3,6 cm (obr. 1: 1–3). 4. Črep B2, v. 5 cm (obr. 1: 4). 5. Okrajový črep B3, v. 2,5 cm (obr. 1: 5). 6. Okrajový črep B1, v. 2,5 (obr. 1: 6). 7. Okrajový črep B3, v. 3 cm (obr. 1: 11). 8. Črep B1. 9.–10. Dva okrajové črepy B1. 11. Črep B3.

12.–16. Päť črepov B3–G4. 17. Črep B_a–G_b.

18. Črep G1, v. 5,6 (obr. 1: 7). 19. Črep G1, v. 4,3 cm (obr. 1: 8). 20. Okrajový črep G2, v. 4,5 cm (obr. 1: 9). 21. Črep G2_{aa}, v. 3 cm (obr. 1: 10). 22. Okrajový črep G4, v. 3,6 cm (obr. 1: 12). 23. Črep G4, v. 4,6 cm (obr. 1: 14). 24. Črep G4, v. 5,2 cm (obr. 1: 15). 25. Črep G_b, v. 4,8 cm (obr. 1: 16). 26. Okrajový črep G4, v. 2,9 cm (obr. 1: 17). 27. Črep G2_{cc}, v. 6,8 cm (obr. 1: 18). 28. Okrajový črep G4, v. 3 cm (obr. 2: 5). 29.–37. Deväť okrajových črepov G. 38. Okrajový črep G1. 39.–46. Osem črepov G2. 47. Črep G3. 48.–53. Šesť črepov G4. 54. Okrajový črep G4. 55.–58. Štyri okrajové črepy G5. 59. Črep G_b.

60. Zlomok ucha e, v. 7,5 cm, š. 4,2 cm (obr. 2: 1). 61.–62. Dva zlomky ucha d, v. 4,1 a 3,6 cm (obr. 2:

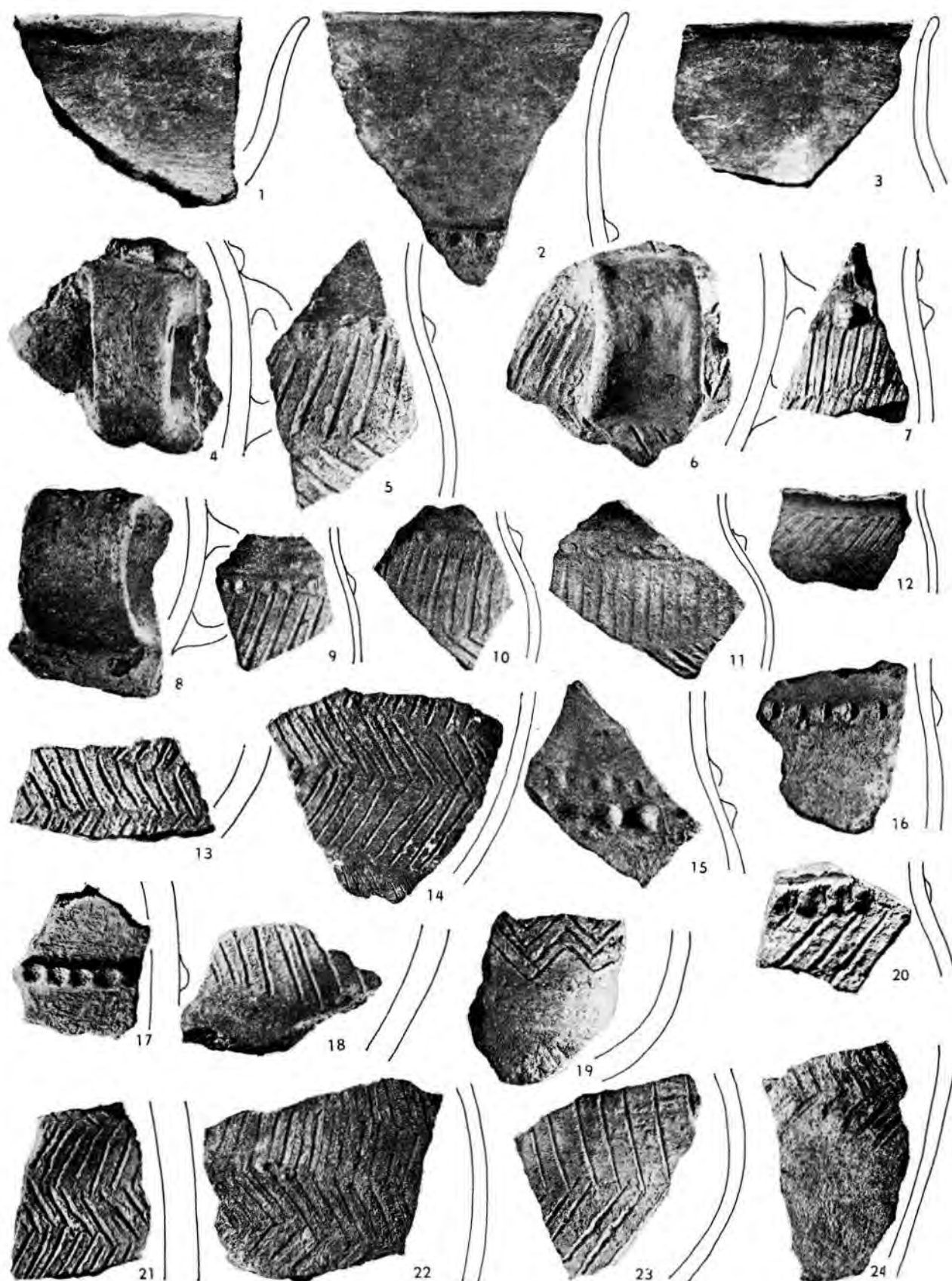
2, 3). 63. Zlomok ucha b, v. 3,6 cm (obr. 2: 4). 64. Zlomok ucha b.

65.–70. Šesť okrajových črepov H1. 71. Okrajový črep H2. 72. Črep J_g, v. 4,2 cm (obr. 2: 6a–b). 73. Okrajový črep J_c, v. 5,6 cm (obr. 2: 8a–b). 74. Okrajový črep J1, v. 6 cm (obr. 2: 7). 75. Okrajový črep J1, v. 5 cm (obr. 2: 9). 76. Okrajový črep J_a, v. 3,5 cm (obr. 2: 10a–b). 77. Okrajový črep J1, v. 7,7 cm (obr. 2: 11). 78. Dno J_h, v. 5,3 cm (obr. 2: 12a–b). 79. Okrajový črep J4, v. 4 cm (obr. 2: 13). 80. Okrajový črep J7, v. 7 cm (obr. 3: 1). 81.–84. Štyri črepy J. 85.–157. Sedemdesiattri okrajových črepov J. 158.–159. Dva črepy J2. 160. Okrajový črep J3. 161. Črep J_h. 162. Črep J_i.

163. Okrajový črep O1, v. 5,2 cm (obr. 1: 13). 164. Okrajový črep O2, v. 10,1 cm (obr. 3: 2). 165. Okrajový črep O, v. 6,7 cm (obr. 3: 3). 166. Črep O2_i, v. 7,3 cm (obr. 3: 4). 167. Črep O2_a, v. 8,2 cm (obr. 3: 5). 168. Črep O2_{af}, v. 8,8 cm (obr. 3: 6). 169. Črep O_i, v. 7,5 cm (obr. 3: 8). 170. Črep O2_a, v. 5,5 cm (obr. 3: 9). 171.–172. Dva črepy z jednej nádoby O2_a, v. 6,7 cm a 6,7 cm (obr. 3: 10–11). 173. Črep O_a, v. 4 cm (obr. 3: 12). 174. Črep O2_b, v. 7,7 cm (obr. 3: 15). 175. Črep O2, v. 6,2 cm (obr. 3: 16). 176. Črep O2, v. 5,7 cm (obr. 3: 17). 177. Črep O2_a, v. 3,6 cm (obr. 3: 20). 178. Črep O_a, v. 7 cm (obr. 3: 21). 179.–180. Dva črepy O. 181.–202. Dvadsaťdva okrajových črepov O. 203.–208. Šesť črepov O2. 209. Črep O3. 210.–215. Šesť okrajových črepov O5. 216. Črep O_a. 217.–218. Dva črepy O_b. 219.–222. Štyri črepy O_i. 223. Črep O_h.

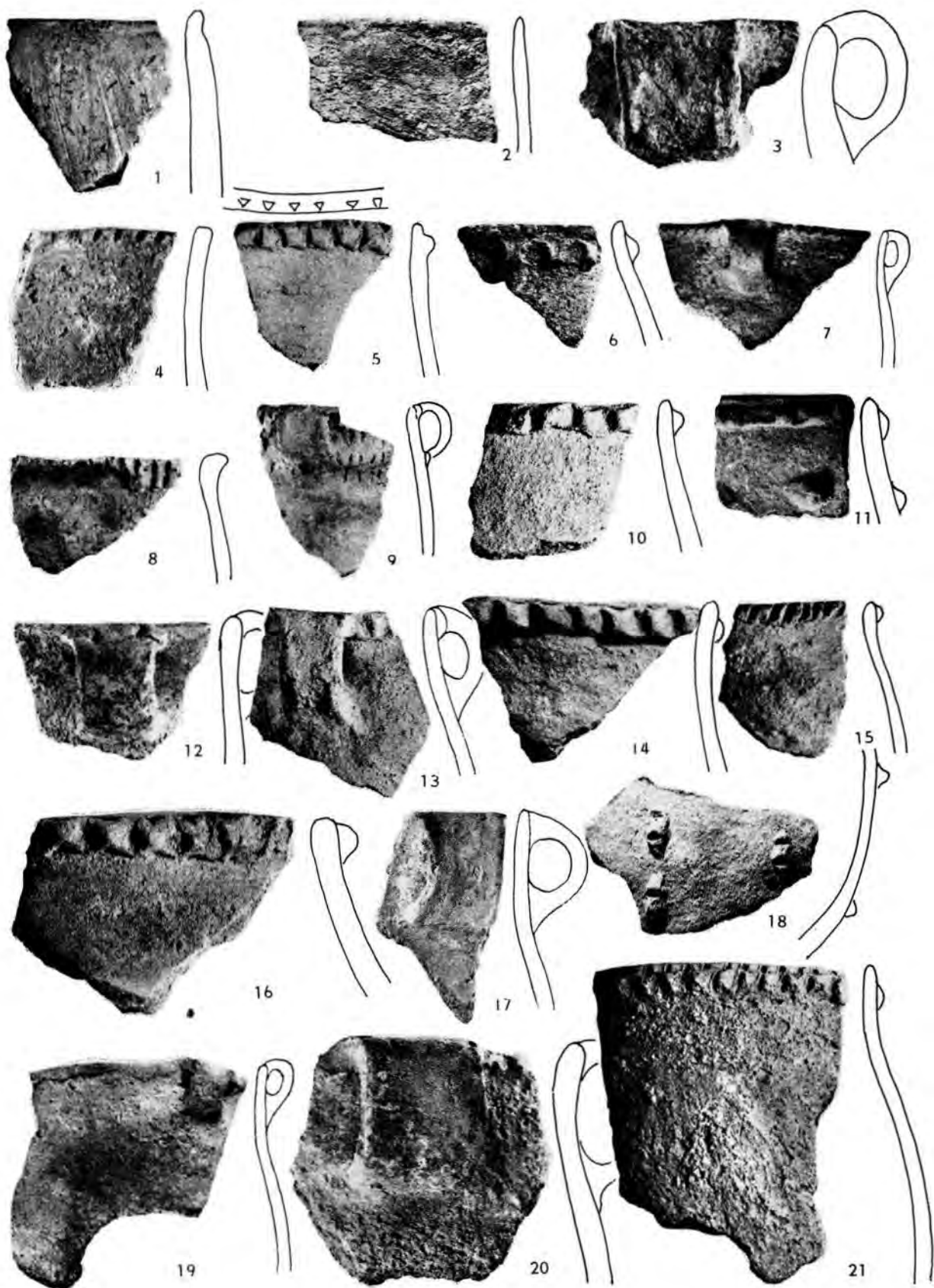
224. Črep O_a–P_a, v. 4 cm (obr. 3: 13). 225. O_a–P_a, v. 4,9 cm (obr. 3: 18). 226. Črep O_a–P_a, v. 7 cm (obr. 3: 24). 227. Črep O_d–P_d, v. 5,5 cm (obr. 3: 19). 228.–248. Dvadsaťjeden črepov O_a–P_a.

249. Črep P6_c, v. 5,5 cm (obr. 3: 7). 250. Črep P_a, v. 5,5 cm (obr. 3: 14). 251. Črep P_a, v. 6 cm (obr. 3: 22). 252. Črep P_a, v. 9,4 cm (obr. 3: 23). 253. Okrajový črep P7, v. 5,9 cm (obr. 4: 1). 254. Okrajový črep P1, v. 4,4 cm (obr. 4: 2). 255. Okrajový črep P1_f, v. 4,8 cm (obr. 4: 3). 256. Okrajový črep P3_h, v. 5 cm (obr. 4: 5). 257. Okrajový črep P2, v. 5 cm (obr. 4: 4). 258. Okrajový črep P3_c, v. 3 cm (obr. 4: 6). 259. Okrajový črep P2_f, v. 4,6 cm (obr. 4: 7). 260. Okrajový črep P₂, v. 3,9 cm (obr. 4: 8). 261. Okrajový črep P5_f, v. 5,5 cm (obr. 4: 9). 262. Okrajový črep P3, v. 5 cm (obr. 4: 10). 263. Okrajový črep P3_b, v. 4 cm (obr. 4: 11). 264. Okrajový črep P1_f, v. 5,3 cm (obr. 4: 12). 265. Okrajový črep P3_f, v. 6,6 cm (obr. 4: 13). 266. Okrajový črep P3, v. 5,2 cm (obr. 4: 14). 267. Okrajový črep P3, v. 5,7 cm (obr. 4: 15). 268. Okrajový črep P3, v. 6,8 cm (obr. 4: 16). 269. Okrajový črep P_i, v. 7,6 cm (obr. 4: 17). 270. Okrajový črep P_e, v. 6,9 cm (obr. 4: 18). 271. Okrajový črep P1_f, v. 6,8 cm (obr. 4: 19). 272. Okrajový črep P2_f, v. 7,5 cm (obr. 4: 20). 273. Okrajový črep P4, v. 11,2 cm (obr. 4: 21). 274. Okrajový črep P5, v. 5,2 cm (obr. 5: 1). 275. Okrajový črep P4, v. 6 cm (obr. 5: 2). 276. Okrajový črep P5, v. 5 cm (obr. 5: 3). 277. Okrajový črep P5, v. 5,1 cm (obr. 5: 4). 278. Okrajový črep P5, v. 3,8 cm (obr. 5: 5). 279. Okrajový črep P4_b, v. 5,6 cm (obr. 5: 6). 280. Okrajový črep P5, v. 3,9 cm (obr. 5: 7). 281. Okrajový črep P4, v. 5,2 cm (obr. 5: 8). 282. Okrajový črep P5_e, v. 4,4 cm (obr. 5: 9). 283. Okrajový črep P5_i,

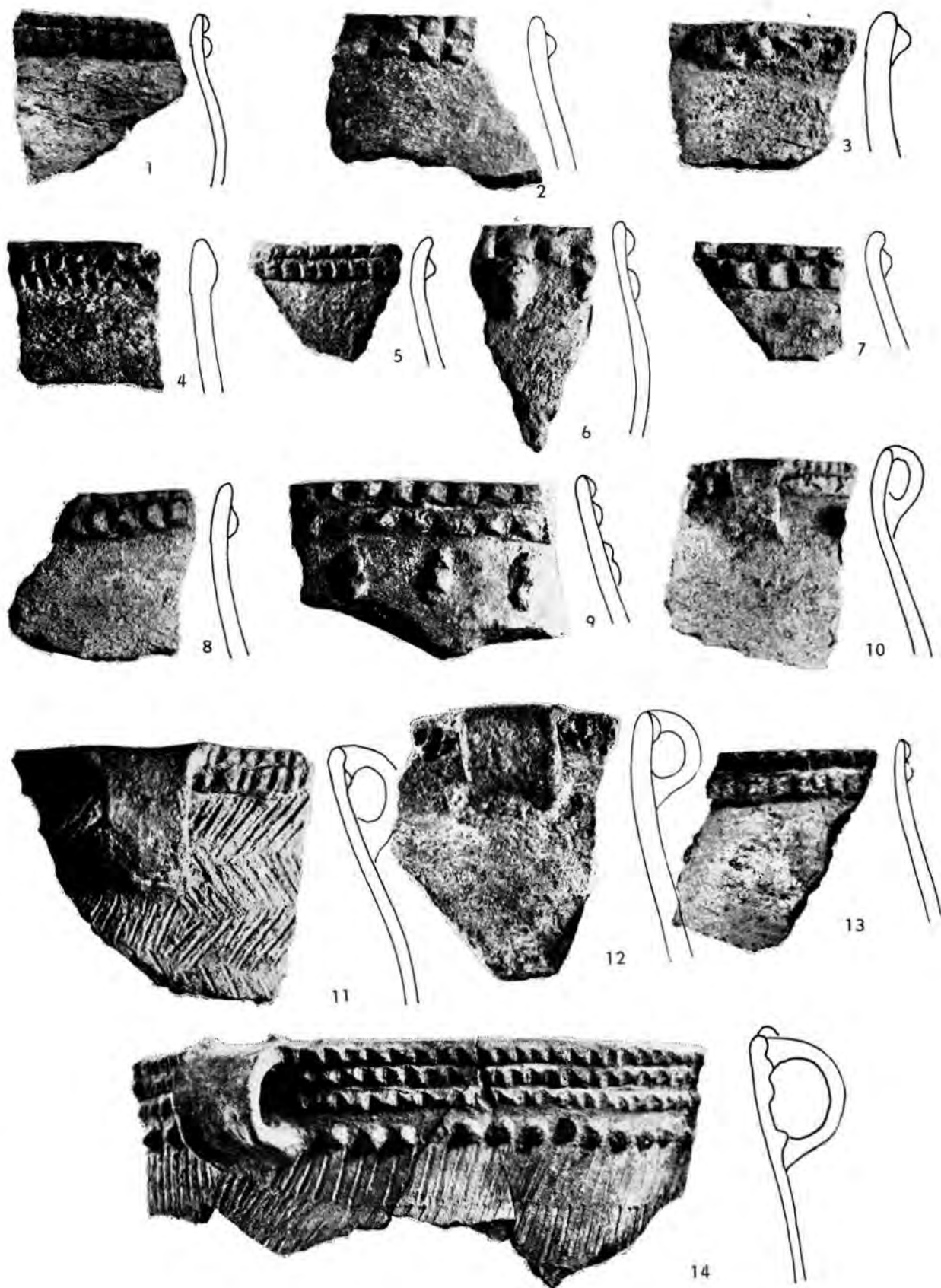

Obr. 3. Blatné. Objekt 37/77.

Obr. 4. Blatné. Objekt 37/77.

Obr. 5. Blatné. Objekt 37/77.

v. 6,8 cm (obr. 5: 10). 284. Okrajový črep P5_{af}, v. 7,6 cm (obr. 5: 11). 285. Okrajový črep P5_i, v. 9,6 cm (obr. 5: 13). 286. Okrajový črep P5, v. 6 cm (obr. 5: 13). 287. Okrajový črep P6_{cl}, v. 8,7 cm (obr. 5: 14). 288.—289. Dva okrajové črepy P1. 290.—292. Tri okrajové črepy P2. 293.—296. Štyri okrajové črepy P3. 297. Okrajový črep P4_i. 298.—305. Osem okrajových črepov P5. 306.—308. Tri črepy Pa.

309.—379. Sedemdesiatjeden črepov z dna.

380.—1271. Osemsto sedemdesiatjeden atypických črepov.

Objekt 99/77

Objekt nepravidelného kruhového pôdorysu s výbežkami. Pôdorys nebolo možné presne sledovať, severný okraj porušoval neolitické objekty. Výplň bola sivohnedá, bez výraznejšieho vrstvenia. Na dne sa rysovali hlbšie pokračujúce zásobnicové jamy železovskej skupiny. Preskúmaný bol len výsek v strede objektu, ktorý obsahoval nápadne veľa kostí malých prežúvavcov. Rozmery 410 × 300 cm.

1.—2. Dva okrajové črepy z jednej nádoby G2, v. 4,3 cm; 4,6 cm (obr. 6: 1). 3. Črep G4_{aa}, v. 6,5 cm (obr. 6: 2). 4. Okrajový črep G. 5. Črep G4. 6. Okrajový črep G5. 7.—9. Tri zlomky úch b.

10. Okrajový črep J1, v. 6 cm (obr. 6: 3). 11. Okrajový črep J1, v. 5,5 cm (obr. 6: 4). 12.—15. Štyri okrajové črepy J.

16.—18. Tri okrajové črepy O. 19. Črep O2_a.

20. Okrajový črep P2, v. 7 cm (obr. 6: 5). 21. Okrajový črep P5, v. 5,4 cm (obr. 6: 6).

22.—26. Päť črepov z dna.

27.—126. Sto atypických črepov.

Objekt 103/77

Objekt s pravidelným kruhovitým pôdorysom, vo vrchnej časti vyplnený kyprou tmavosivohnedou výplňou. Poniže, v centrálnej časti bolo výrazné zvrstvenie popolovitých a tehlových prepálených vrstiev. Steny objektu sa pozvoľna šikmo zužovali k zaoblenému dnu. Rozmery 330 × 290 cm, h. 100 cm.

1. Okrajový črep B2_b. 2. Okrajový črep B6.

3. Črep B3_b—G4_b, v. 2,9 cm (obr. 6: 7). 4. Črep G1, v. 3,2 cm (obr. 6: 13). 5.—7. Tri okrajové črepy G.

8. Okrajový črep H3, v. 4,2 cm (obr. 6: 8). 9. Okrajový črep H1.

10. Okrajový črep J, v. 4,8 cm (obr. 6: 11). 11.—26. Šestnásť okrajových črepov J. 27.—28. Dva črepy z tela J. 29. Črep J2.

30. Črep O_i, v. 8,3 cm (obr. 6: 15). 31. Okrajový črep O, v. 11,7 cm (obr. 6: 16). 32. Okrajový črep O, v. 11,6 cm (obr. 6: 17). 33. Črep O2, v. 8,5 cm (obr. 6: 18). 34. Črep O2, v. 10,8 cm (obr. 6: 19). 35.—38. Štyri okrajové črepy O. 39.—40. Dva črepy O. 41.—42. Dva črepy O_b. 43. Črep J1—O1.

44. Črep O_a—Pa.

45. Okrajový črep P4, v. 7,3 cm (obr. 6: 9). 46.—47. Dva črepy z jednej nádoby P3_a, v. 6,3 cm, 7 cm (obr. 6: 10, 14). 48. Okrajový črep P3, v. 3,3 cm (obr. 6: 12).

49.—64. Šestnásť črepov z dna.

65.—363. Dvestodevädťdesiatdeväť atypických črepov.

Objekt 337/78

Veľký objekt oválneho pôdorysu, zahĺbený do rozľahlých neolitických objektov. Rysoval sa na povrchu popolovitou kyprou výplňou. Pribeh stien sa nechal

presne odlišiť od obsahu neolitických objektov, do ktorých bol objekt 337 zahĺbený. V niektorých miestach, kde sa výplň od seba odlišovala, mal ich temer zvislé. Horná časť objektu bola vyplnená hlinitou zemínou sivej farby, v hĺbke 50 cm začínali ku dnu prehnuté vrstvy popola a uhlíkov, striedajúce sa so sivými hlinitými vrstvami. Dno bolo rovné. Rozmery 350 × 300 cm, h. 100 cm.

1. Okrajový črep B2_a, v. 4 cm (obr. 7: 1). 2.—3. Dva črepy B2. 4. Črep B6.

5. Okrajový črep G2_a, v. 4,4 cm (obr. 7: 2). 6. Okrajový črep G2_a, v. 6,3 cm (obr. 7: 3). 7. Črep G4, v. 2 cm (obr. 7: 5). 8. Fragment G6, v. 9,7 cm (obr. 7: 7). 9. Okrajový črep G5, v. 6,8 cm (obr. 7: 10). 10. Okrajový črep G2, v. 2,8 cm (obr. 7: 12). 11.—12. Dva okrajové črepy G. 13.—14. Dva črepy G1. 15.—18. Štyri črepy G2. 19.—20. Dva okrajové črepy G5.

21. Okrajový črep B1_a—G1_a. 22. Fragment ucha b, v. 4 cm, š. 2,1 cm (obr. 7: 4).

23. Okrajový črep H2, v. 5 cm (obr. 7: 6). 24. Okrajový črep H1, v. 3,5 cm (obr. 7: 8).

25.—26. Dva črepy z tej istej nádoby J2_a, v. 5,3 cm a 5,5 cm (obr. 7: 9). 27. Okrajový črep J1, v. 5,8 cm (obr. 7: 14). 28.—40. Trinásť okrajových črepov J.

41. Okrajový črep N, v. 8 cm (obr. 8: 1).

42. Črep O2_i, v. 7 cm (obr. 8: 2). 43. O1_i, v. 11,4 cm (obr. 8: 3). 44.—45. Dva črepy O1. 46.—49. Štyri okrajové črepy O.

50.—51. Dva črepy O_a—Pa.

52. Okrajový črep P2, v. 2,1 cm (obr. 7: 11). 53. Okrajový črep P1?i, v. 6,7 cm (obr. 7: 16). 54. Okrajový črep P3_b, v. 4,6 cm (obr. 7: 17). 55. Okrajový črep P1_i, v. 7 cm (obr. 8: 4). 56. Fragment Pa_i, v. 10,5 cm (obr. 8: 5). 57. Okrajový črep P2_a, v. 7,6 cm (obr. 8: 6).

58.—79. Dvadsaťdva črepov z dna.

80.—289. Dvestodesať atypických črepov.

290. Zlomok praslenu V, Ø 2,5 cm (obr. 7: 13).

291. Črep so zvislým rebrom, neolit?, v. 6,7 cm (obr. 7: 15).

Objekt 344/78

Objekt s pravidelným oválnym pôdorysom so šikmými, súmerne k rovnému dnu sa zvažujúcimi stenami. Výplň hrudkovitá, tvrdá, tmavosivej farby, bez výraznejšieho zvrstvenia. Rozmery 240 × 200 cm, h. 60 cm.

1. Okrajový črep B1, v. 3,8 cm (obr. 8: 8). 2.—3. Dva črepy B2.

4.—6. Tri črepy B—G.

7. Okrajový črep G5.

8.—9. Dva okrajové črepy H1.

10.—25. Šestnásť okrajových črepov J. 26. Okrajový črep J5.

27. Črep N_i—O_i, v. 5,5 cm (obr. 8: 7).

28. Okrajový črep O5_i, v. 10,3 cm (obr. 8: 9). 29. Okrajový črep O2, v. 15,8 cm (obr. 8: 10).

30. Okrajový črep P3, v. 5,2 cm (obr. 8: 11).

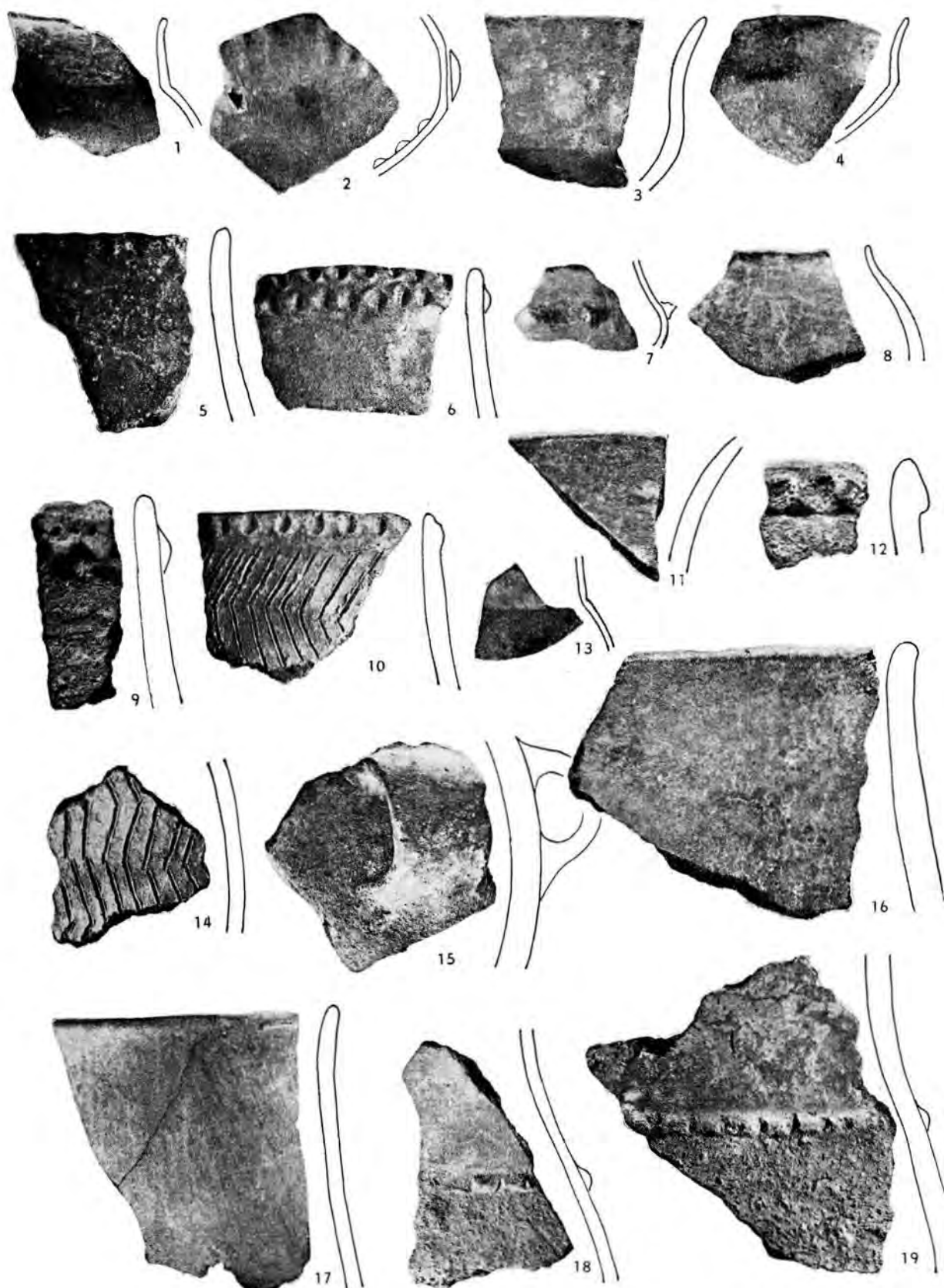
31.—41. Jedenásť črepov z dna.

42.—130. Osemdesiatdeväť atypických črepov.

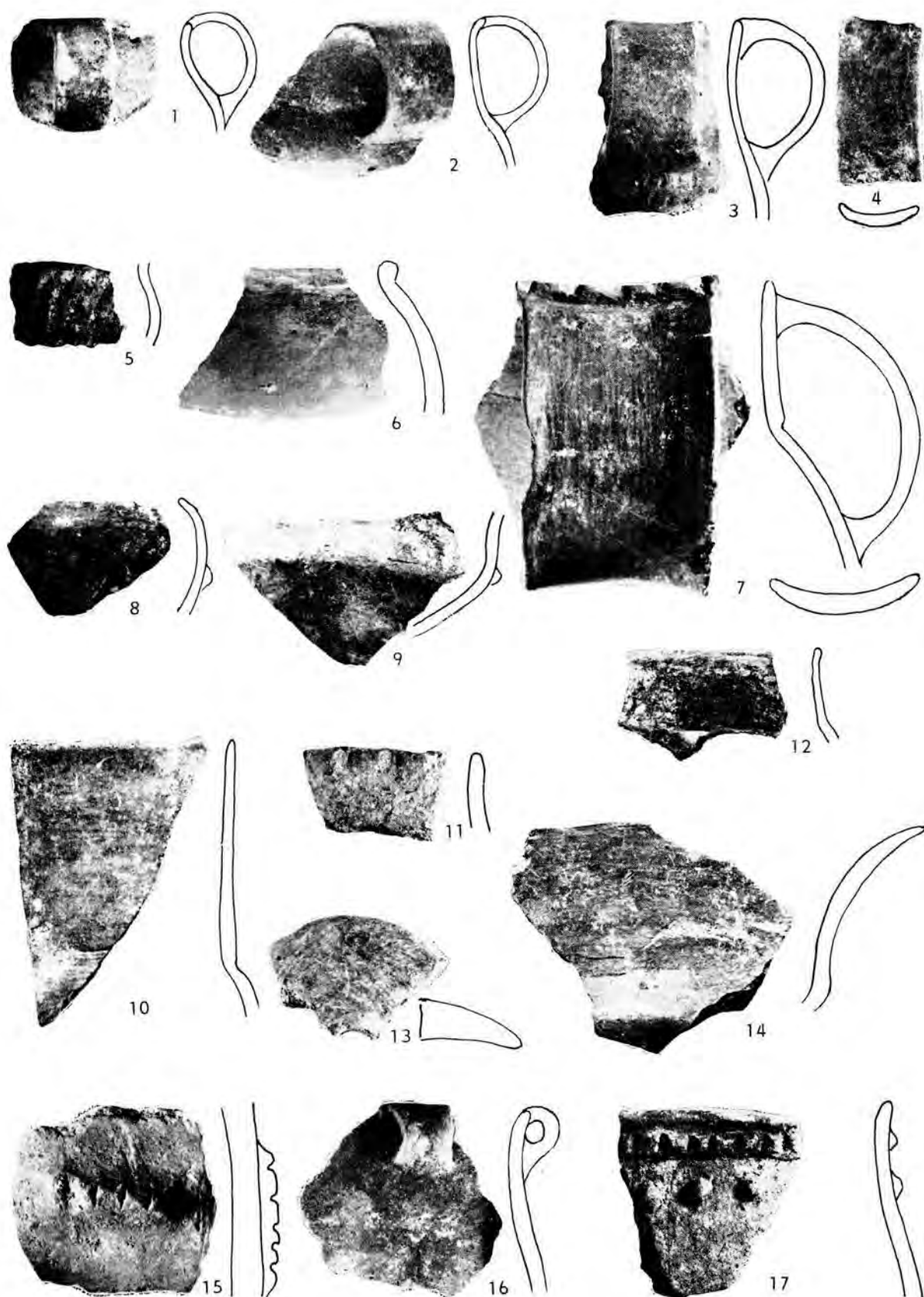
Objekt 464/79

Pravidelne kruhovitý objekt, obsahujúci sivočiernu popolovitú kyprú výplň bez výraznejšieho zvrstvenia, s koncentráciou črepov a zvieracích kostí. Iba vý-

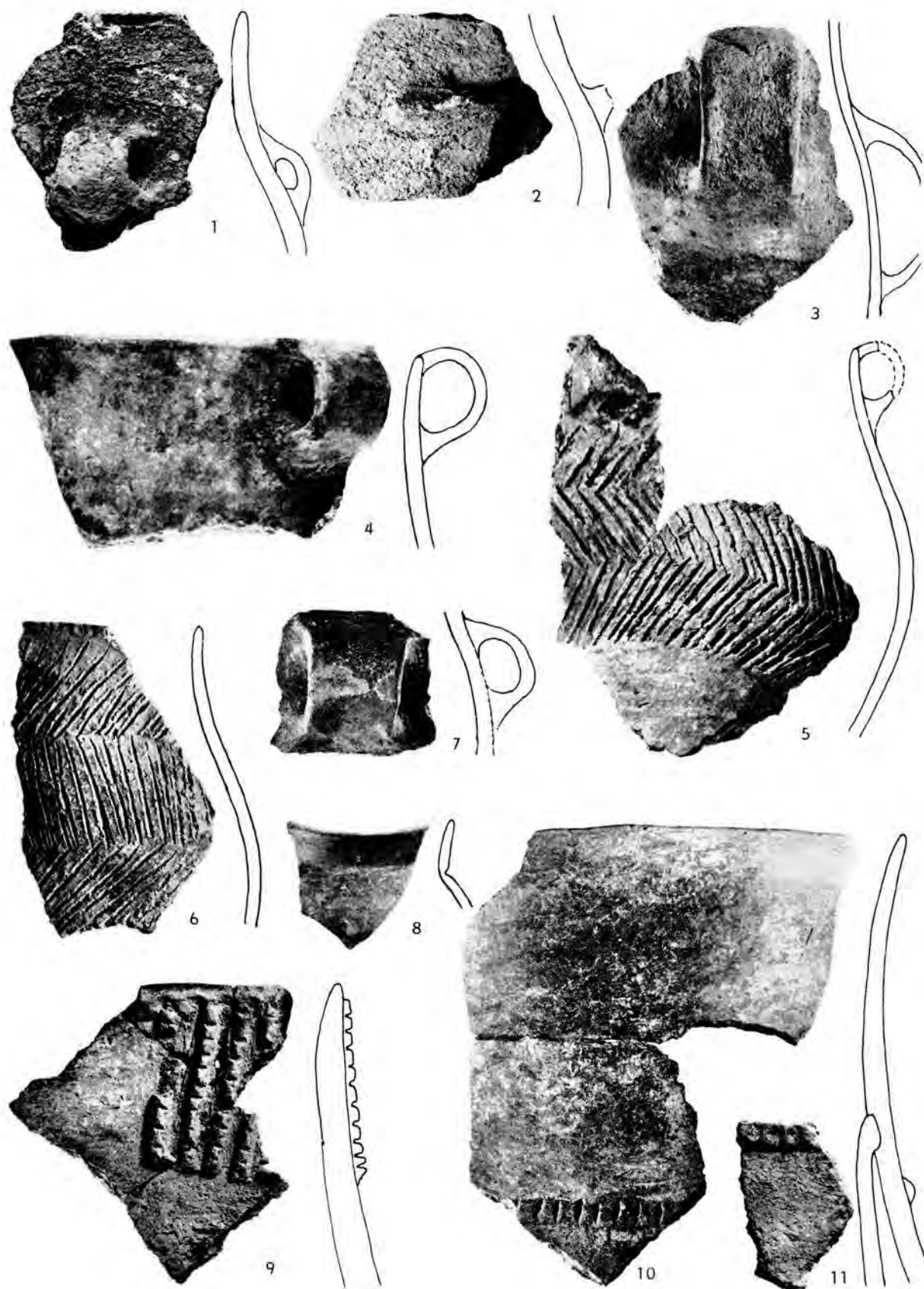

Obr. 6. Blatné. 1–6 — objekt 99/77; 7–19 — objekt 103/77.

Obr. 7. Blatné. Objekt 337/78.

Obr. 8. Blatné. 1–6 – objekt 337/78; 7–11 – objekt 344/78.

chodná časť obvodu objektu spočíva v spráši, na ostatných miestach objekt vchádza do komplexu neolitických jám. Priemer objektu 145 cm.

1. Okrajový črep B1, v. 3,5 cm (obr. 9: 1).
2. Črep G1, v. 8,4 cm (obr. 10: 3). 3. Okrajový črep G1, v. 6,8 cm (obr. 9: 14). 4.—5. Dva okrajové črepy G.

6.—7. Dva okrajové črepy z jednej nádoby H2, v. 3,5 a 3,8 cm (obr. 9: 2, 6). 8.—10. Tri okrajové črepy z jednej nádoby H2, v. 3,7; 4,5; 4,8 cm (obr. 9: 3—5).

11.—12. Dva črepy z tej istej nádoby J2, v. 6,1 a 6,5 cm (obr. 9: 7, 12). 13. Črep J5, v. 3,8 cm (obr. 9: 8). 14. Črep J2, v. 7,2 cm (obr. 9: 9). 15. Okrajový črep J5, v. 4,8 cm (obr. 9: 10). 16. Okrajový črep J, v. 5,6 cm (obr. 9: 13). 17.—29. Trinásť okrajových črepov J. 30. Črep J.

31. Črep N1—O1, v. 8,4 cm (obr. 10: 4). 32. Črep N—O.

33. Okrajový črep O, v. 11 cm (obr. 9: 15). 34. Črep O2, v. 7,5 cm (obr. 10: 2). 35. Črep O1, v. 15,2 cm (obr. 10: 15). 36.—39. Štyri okrajové črepy O. 40. Črep O1. 41. Črep Oaf.

42. Okrajový črep O—P1, v. 7,2 cm (obr. 10: 11).

43. Okrajový črep P1, v. 5,7 cm (obr. 9: 11). 44. Okrajový črep P1f, v. 8 cm (obr. 10: 1). 45. Okrajový črep P1, v. 6,4 cm (obr. 10: 5). 46. Okrajový črep P1, v. 6,1 cm (obr. 10: 6). 47. Okrajový črep P3, v. 5 cm (obr. 10: 7). 48. Okrajový črep P3, v. 6,1 cm (obr. 10: 8). 49. Okrajový črep P3, v. 5,2 cm (obr. 10: 9). 50. Okrajový črep P1a, v. 5,8 cm (obr. 10: 10). 51. Okrajový črep P2a, v. 3,8 cm (obr. 10: 12). 52.—53. Okrajové črepy z jednej nádoby P3, v. 4,5 cm a 8,6 cm (obr. 10: 13, 14). 54. Okrajový črep P1. 55.—56. Dva okrajové črepy P3.

57.—65. Deväť črepov z dna.

66.—328. Dvestošesťdesiat tri atypických črepov.

Objekt 544/79

Nepravidelne kruhovitý veľký objekt s tmavšou sivohnedou kyprou výplňou bez zreteľnejších vrstiev. Steny objektu vislé, miestami mierne podsadené, do schodovite členené, najhlbšie v strede. Na dne jamy bola lebka hovädzieho dobytká a početné zvieracie kosti, keramických nálezov bolo v objekte málo. Priemer objektu 250 cm, h. 125 cm.

1.—2. Dva okrajové črepy G. 3.—4. Dva črepy G2.

5. Okrajový črep G5.

6.—8. Tri okrajové črepy J.

9. Črep O1. 10. Okrajový črep O.

11. Okrajový črep P1. 12. Fragment nádoby P1.

13. Črep odo dna nádoby.

14.—77. Šesťdesiatštyri atypických črepov.

Objekt 578/79

Plytký kruhovitý objekt s popolovitosivou výplňou, v severnej časti s nevýraznou, od dna slabšie odlišujúcou výplňou. Steny pozvoľna sa zvažujúce k nerovnému dnu. Priemer objektu 200 cm, h. 30 cm.

1.—3. Tri okrajové črepy G. 4. Okrajový črep Gb.

5.—6. Dva črepy z vydutia G5. 7. Črep G2aa.

8.—11. Štyri črepy J. 12.—13. Dva okrajové črepy J1.

14.—15. Dva okrajové črepy H1.

16. Črep O1. 17. Okrajový črep O.

18. Okrajový črep P1.

19.—47. Dvadsaťdeväť atypických črepov.

Objekt 667/79

Oválny objekt so sivočiernou výplňou obsahujúcou málo nálezov a zahĺbený do železovských objektov. Preskúmaná bola len polovica objektu so šikmými stenami a rovným dnom. Rozmery 200 × 140 cm, h. 25 cm.

1. Črep G4aa. 2. Črep O2. 3. Črep od dna O—P. 4. Okrajový črep P5cl. 5.—40. Tridsaťšesť atypických črepov.

Objekt 700/79

Nejasne sa rysujúci objekt, zahĺbený do objektov železovskej skupiny, od ktorých sa jeho dno zle odlišovalo, preskúmaný len čiastočne. Zásyp popolovitý, sivý. Rozmery 230 × 990 cm, h. 65 cm.

1. Okrajový črep B. 2. Črep G3.

3.—5. Tri okrajové črepy J. 6. Črep J5.

7. Črep Pa. 8. Okrajový črep P1. 9. Okrajový črep P3. 10. Okrajový črep P4.

11.—12. Dva črepy z dna.

13.—74. Šesťdesiatdva atypických črepov.

Objekt 869/79

Malý plytký objekt, zahĺbený do objektu železovskej skupiny, nejasne sa rysujúci svetlou sivohnedou výplňou. Obrýs bol sledovateľný len podľa rozptylu nálezov. Na dne objektu boli črepy z veľkej zásobnicovej nádoby. Priemer objektu 70 cm, h. 15 cm.

1. Okrajový črep P3. 2.—55. Päťdesiatštyri atypických črepov.

Rozbor nálezov

Objekt v Blatnom, najbohatší na nálezy a najvýraznejšie prezentujúci škálu typov keramiky na lokalite, je objekt 37/77. Obsahoval spolu vyše 1250 črepov, z toho 892 atypických a vyše 350 typických. Po ňom s podstatne menej nálezmi nasledujú (nie vždy úplne preskúmané) objekty 99, 103, 337, 344, 464 a objekty s málo nálezmi 544, 578, 667, 700 a 869.

Rozbor nálezov sa opiera predovšetkým o nálezový súbor z objektu 37/77, ktorý obsahuje takmer všetky tvary typické pre lokalitu. Výskyt v iných objektoch ich rozmnožuje a len v ojedinelých prípadoch, na ktoré upozorníme, dopĺňa. Jednotlivé typy keramiky a výzdoby sú označené podľa typov na obrázkoch 11—12. K ich vypracovaniu nám poslúžila typologická tabuľka z roku 1981 (*Němejcová-Pavůková 1981a*, obr. 2), je však doplnená a skompletizovaná, resp. prepracovaná tak, aby lepšie vyhovovala skrátenej deskripcii nálezov. Zároveň sú z nej odstránené typy, ktoré sú charakteristické až pre fázu Ic badenskej kultúry.

Šálky (typ B) sa na lokalite vyskytujú v dvoch variantoch, ktoré sú, dosť prekvapujúco, početne približne rovnako zastúpené. Je to

starobylý variant B1 a mladšie varianty B2 a 3.

Variant B1 s valcovitým, prípadne mierne ubiehajúcim vyhnutým ústím, výrazne oddeleným od baňatého vydutia, pravdepodobne so zaobleným dnom, nezdobený, bol rozpoznávaný v súvislosti s rozpracovaním staršej fázy boľerázskej skupiny, t. j. Badenu Ia. V tejto fáze, aspoň medzi nálezmi pochádzajúcimi zo Slovenska, je predbežne jediným typom šálky a zdá sa byť chronologicky starším ako klasická boľerázska šálka s prehnutým hrdlom a zväčša kanelovaným vydutím, t. j. typ B2 a 3. Tieto typy s istými zmenami v proporciách a stvárnení ucha prechádzajú plynule do II. stupňa badenskej kultúry a až spolu s ním zanikajú.

Variant B1 vo fáze Baden Ia máva hrdlo oddelené od vydutia jemnou rýžkou (*Němejcová-Pavúková 1979a*, obr. 2: 4, 7; 3: 5; 4: 3; 7: 1; 10: 2 atď.), ktorá sa objavuje v tejto fáze i na džbánkoch (*Němejcová-Pavúková 1979a*, obr. 4: 4, 6). V Blatnom sa šálky typu B1 objavujú prakticky vo všetkých objektoch. Deliacu rýžku na rozhraní hrdla a spodnej časti majú niekedy ešte zachovanú (obr. 1: 7, 8; 6: 13; 9: 1), prípadne je hrdlo len odsadené od vydutia — obe možnosti sú niekedy ťažko od seba rozlíšiteľné. Sú nezdobené, len viac zlomkov z jednej šálky (B5) z objektu 37/77 má na pleciah hrotom dolu obrátené, nehlbokou ryhou — kľukatou čiarou ohraničené a vpichmi vyplnené trojuholníky (obr. 1: 1 — 3). Tento motív je na Slovensku a na strednom Dunaji vôbec v boľerázskej skupine neobvyklý, častejšie sa však vyskytuje v neskorších etapách moravského variantu boľerázskej skupiny (*Medunová-Benešová 1964*, obr. 17: 3; 23: 12; 1981, tab. 96: 5—7; 127: 1 — 8). Okrem Blatného sa variant B1 ojedinele vyskytol aj v Nitrianskom Hrádku-Vysokom brehu (*Němejcová-Pavúková 1964*, obr. 15: 3).

Vo fáze Baden Ia má tento variant uško, pokiaľ možno súdiť z doteraz známych nálezov, pásikové, ploché, nečlenené a neprofilované. V Blatnom sa podobné ušká vyskytujú popri profilovaných nielen na šálkach (obr. 7: 1 — 2), ale aj na džbánkoch (obr. 7: 3).

Variant B2 a 3 máva prehnuté hrdlo, prevažne plynulú esovitú profiláciu a nezdobené (B2), resp. zvisle kanelované (B3) vydutie. Poznáme ho z celého radu lokalít boľerázskej skupiny, ktoré patria do mladších úsekov jej vývoja. Menovite spomeniem len Nitriansky Hrádok-

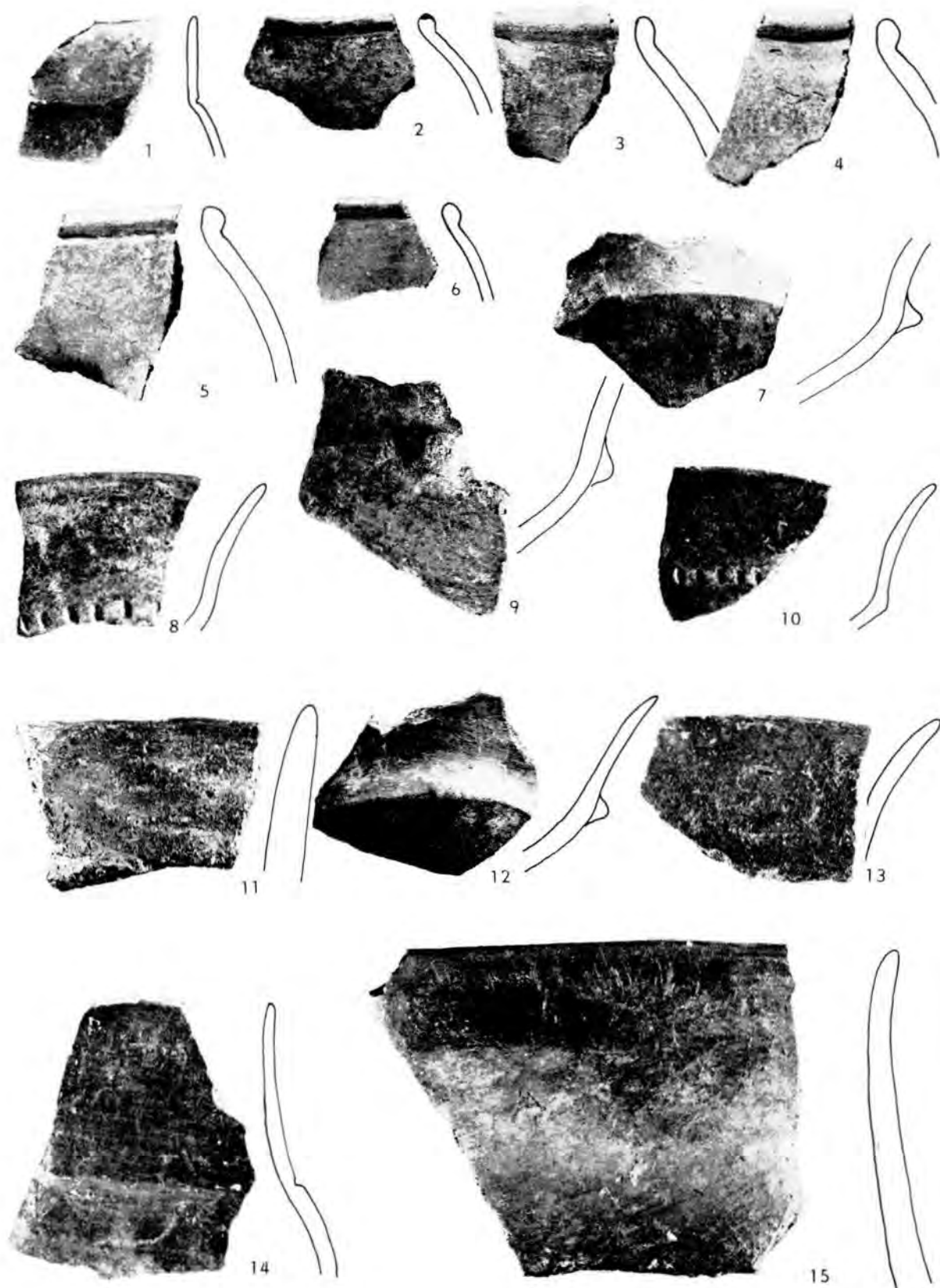
Vysoký breh, odkiaľ je zatiaľ najväčší publikovaný súbor, chronologicky blízky Blatnému (*Němejcová-Pavúková 1964*, obr. 15: 7, 16; tab. IX. 9, 11). Uško na nich býva prežliabnuté pásikové (typu b), prípadne so zvislými plastickými rebierkami (typ c-d).

V Blatnom sa vyskytol variant B2 v menšom počte (obr. 1: 4; 7: 1), variant B3 hojnejšie (obr. 1: 5, 11; 7: 6). V niektorých prípadoch však ťažko povedať, či ide o šálku alebo džbánek s nízkym hrdlom, preto i v opise nálezov je istá ich časť označená ako typ B-G, t. j. šálka-džbánek.

Džbáňky (typ G) sú v Blatnom, najmä podľa výzdoby, dosť variabilné, hoci typologicky vedie tvar s vyšším alebo nižším ubiehajúcim, resp. prehnutým hrdlom (G1 — 4), prípadne jeho variant väčších rozmerov s vysokým hrdlom (G5). Pre džbáňky sú typické popri pásikovom ušku tri subkutánne ušká na vydutí. Vo väčšine prípadov sú pravé (typ aa), t. j. prebiehajú pod povrchom vydutia (obr. 1: 10; 6: 2), v jednom prípade je na vydutí výrazne nepravé (typ cc) subkutánne, t. j. zvislé nízke tunelovité ucho (tab. 1: 10). V nálezoch sa zdá, že prevláda variant G4 so zvisle kanelovaným vydutím (obr. 1: 12, 14—15, 17; 2: 5; 6: 2, 7). Na jednom z fragmentov tohto typu sa na vnútornej strane, pod subkutánnym uchom vyskytol rad malých plastických pukličiek v tvare nitových hlavičiek (obr. 6: 2). Zriedkavejší je úplne nezdobený variant G1 (tab. 1: 10), prípadne variant G3 s tzv. vlčími zubami. Menej frekvencovaný je i variant G5 (obr. 7: 10, 9: 14). Všetky uvedené tvary majú početné analógie na ostatných súčasných lokalitách boľerázskej skupiny, takže ich netreba uvádzať.

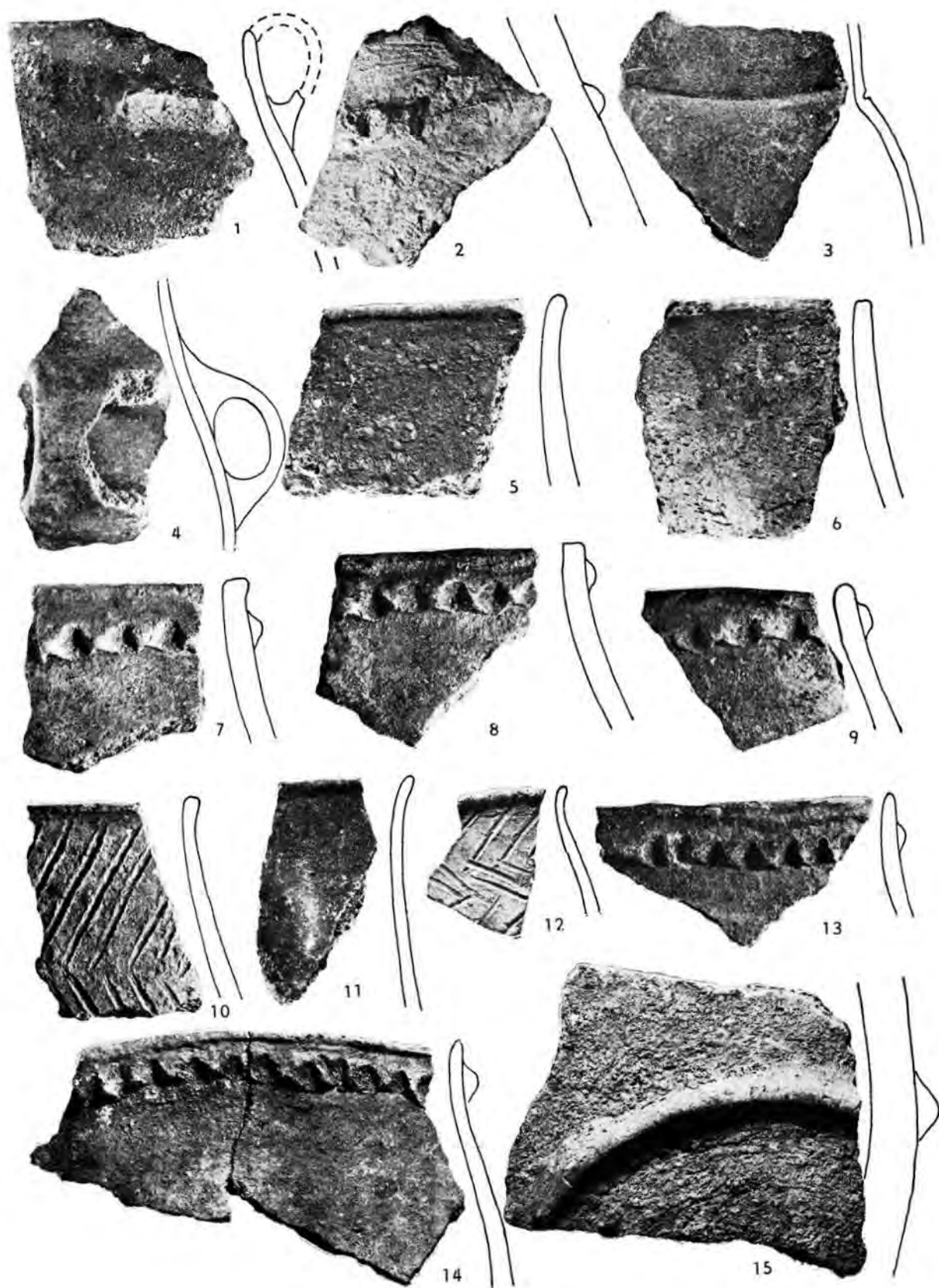
Ojedinelý, z iných lokalít doteraz pre mňa neznámy, je tvar fragmentu z objektu 337/78 (obr. 7: 7), ktorý pochádza z väčšieho masívnejšieho džbánka starobylého tvaru, s hrdlom oddeleným od vydutia rýžkou, s mierne prehnutým širokým pásikovým uchom, nasadeným tesne pod okrajom (G6). Uchá na džbánkoch i šálkach boľerázskej skupiny inak vychádzajú vždy z okraja. Prečnievajúca úzka časť okraja nad uchom je zhora členená vrypami. Či bola takto upravená len časť okraja nad uchom, alebo celý obvod ústia, nedá sa zo zlomku usúdiť.

Ušká, ako o tom svedčia ich zlomky, boli v Blatnom dosť rôznorodé. Popri archaických plochých pásikových uchách, ktoré sme už spo-

Obr. 9. Blatné. Objekt 464/79.

Obr. 10. Blatné, Objekt 464/79.

mínali, vystupujú — pre mladšie obdobie bolerázskej skupiny typické — ušká prežliabnuté (typ b, obr. 2: 4; 7: 4, 7), ďalej členené zvislými rebrami (typ c — d, obr. 2: 2—3) a konečne masívne ucho z väčšieho džbána s tromi zvislými úzkymi plastickými členenými páskmi (typ e, obr. 2: 1).

Misy s vŕtiahnutým ústím (typ H) sa vyskytujú v Blatnom vo dvoch variantoch, a to s neprofilovaným okrajom (H1) a typické misy s vŕtiahnutým, navonok zosilneným okrajom (H2). Misky s neprofilovaným okrajom (tab. 7: 8; zvyšok pozri opis nálezov) sú početnejšie než misy so zosilneným zatiahnutým okrajom (obr. 7: 6; 9: 2—6). Vzhľadom na intenzívne neolitické osídlenie lokality sa nedá u niektorých, najmä u malých zlomkov vylúčiť ich príslušnosť do neolitu. Oba typy spolu, H1 i H2, sú na lokalite, v porovnaní s výskytom mis s lievikovitým ústím, početne veľmi slabo zastúpené.

Pri spracovaní nálezov staršej fázy bolerázskej skupiny som urobila stručnú porovnávaciu tabuľku štatistického zastúpenia jednotlivých tvarov v objektoch staršej fázy a v objektoch z Nitrianskeho Hrádku-Vysokého brehu (*Němejcová-Pavúková 1979a*, tab. I). V objektoch staršej fázy zo Štúrova a Svodína sa misy so zatiahnutým zosilneným ústím (H2) v prevažnej väčšine nevyskytovali vôbec a v objekte 97/65 zo Štúrova tvorili 1,11 % z celkového počtu keramických tvarov. V Nitrianskom Hrádku sa ich množstvo pohybovalo medzi 0,82 %—5,29 %. Objekty v Blatnom sa v tomto smere približujú k situácii v Štúrove, resp. Svodíne, menovite u misiek typu H2. V bohatom objekte 37/77 sa nevyskytli vôbec, podobne ani v objekte 99/77. V objekte 464/78 sa vyskytlo viac zlomkov tohto typu (obr. 9: 2—6), ale tri z nich pochádzajú z tej istej nádoby (obr. 9: 3—5).

Je otázne, či tento jav súvisí s čiastočne iným detailným datovaním lokality v Blatnom, ako je Nitriansky Hrádok-Vysoký breh, alebo či je odrazom geografickej polohy lokality. Blatné leží podstatne západnejšie ako Nitriansky Hrádok, už v blízkosti Karpát. Vieme, že v moravskom variante bolerázskej skupiny sa misy so zatiahnutým zosilneným okrajom zatiaľ nevyskytli, ich rozšírenie smerom na západ neprekročilo Karpatský oblúk.

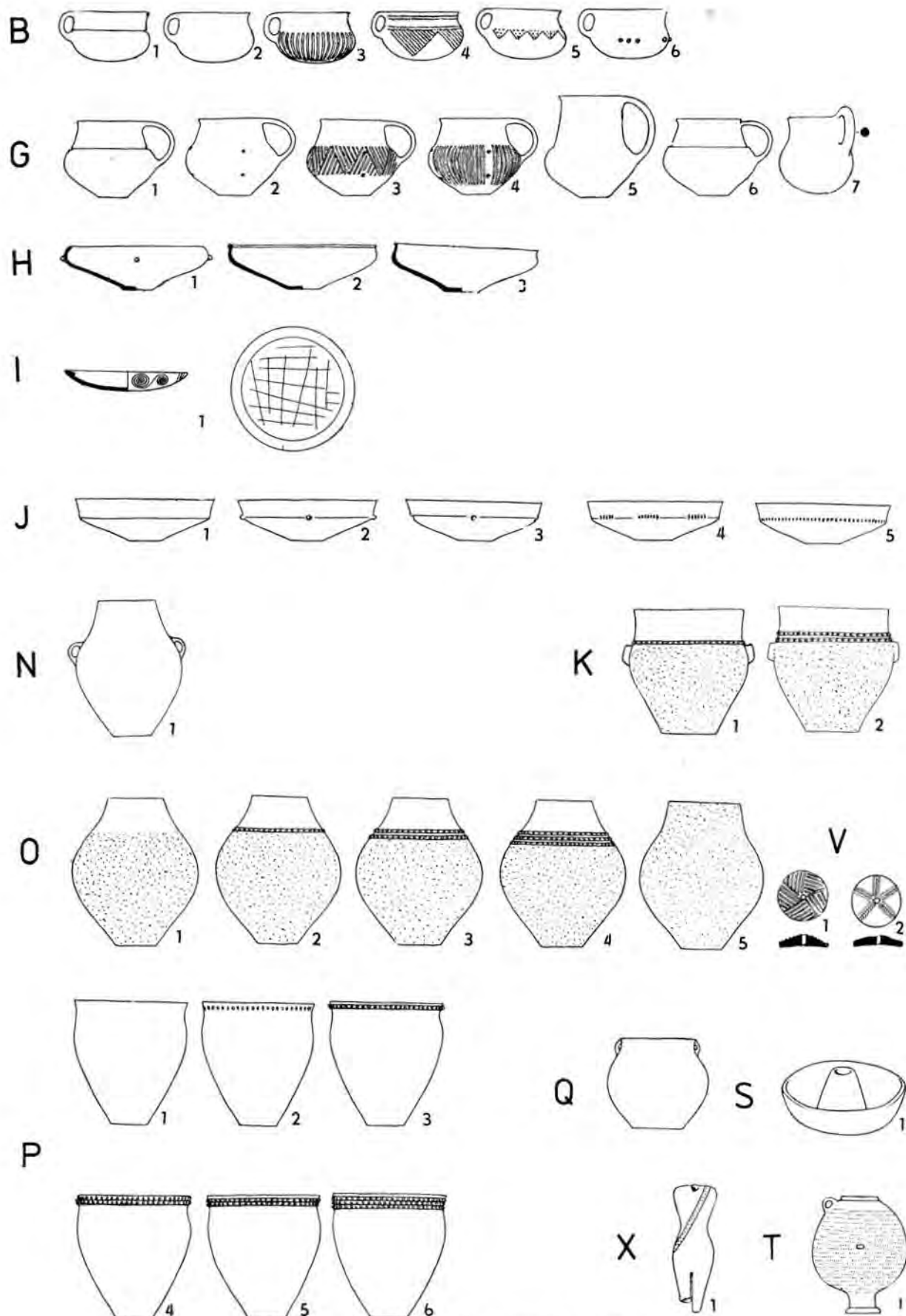
Miska z objektu 103/77 (obr. 6: 7) tvorí prechod medzi typom H1 a H2 — zatiahnutý okraj

na nej je mierne esovite von vyhnutý (typ H₃).

Misy s lievikovitým ústím (typ J) sú v nálezovom fonde z Blatného v porovnaní s inými tvarmi keramiky azda najpočetnejšie, pravdepodobne kvôli nedostatku iného tvaru mis. Celý rad fragmentov pochádza z okraja nádob a nebolo preto možné bližšie určiť stvárnenie či výzdobu lomu misy. Pokiaľ sa zachovala stredná časť nádoby, vyskytujú sa v jednotlivých objektoch takmer všetky známe varianty tvaru J, a to s hladkým lomom (typ J1, obr. 2: 7, 9—11, atď.; pokiaľ možno u malých zlomkov jednoznačnejšie určiť, že ide o hladký nezdobený lom), ďalej viacero fragmentov s malými plastickými výčnelkami na lome (typ J2, obr. 7: 9; 9: 7, 9, 12), so skupinami ryžiek na lome (typ J4, obr. 2: 13), prípadne s celým lomom presekávaným (typ J5, obr. 9: 8, 10) a výnimočne tiež s kruhovitými jamkami na lome (typ J3, obj. 37/77). Ani v jednom prípade sa na lokalite nevyskytol variant J₃ so spodnou časťou husto ryhovanou hrebeňom.

Výzdoba na vnútornej strane lievikovitých mis sa obmedzuje na celkom zriedkavé zvislé žliabkovanie ústia — v užšom páse tesne pod okrajom (obr. 2: 10; obj. 337/78), alebo celej plochy ústia až po lom (obr. 2: 8). Výzdoba vnútornej strany stien poniže lomu sa vyskytla len v jednom prípade (obr. 2: 6), výzdoba dna na vnútornej strane dvakrát — raz vo forme do žliabkov usporiadaných kvadrantov (obr. 2: 12), inokedy vo forme nepravidelne žliabkovaného dna (typ j, obj. 37/77). S výnimkou zlomku z objektu 337/78 všetky ostatné na vnútornej strane zdobené črepy z lievikovitých mis pochádzajú z objektu 37/77. V porovnaní so situáciou v Nitrianskom Hrádku-Vysokom brehu možno povedať, že výzdoba na vnútornej strane mis v Blatnom je použitá len veľmi sporadicky.

Amfory (typ H) s uškami na pleciach možno v črepovom materiáli, vzhľadom na ich tvar, blízky amforovitým nádobám, a zväčša nezdobený povrch, ťažko sledovať. Okrajové črepy môžu byť pripísané džbáňkom väčších rozmerov alebo menším amforovitým nádobám a črepy z vydutia, ak nie je na nich uško, sú neidentifikovateľné. Z Blatného tohto tvaru možno pripísať pravdepodobne zlomok z objektu 344/78 (obr. 8: 7), 337/78 (obr. 8: 1), prípadne 464/79 (obr. 10: 4).

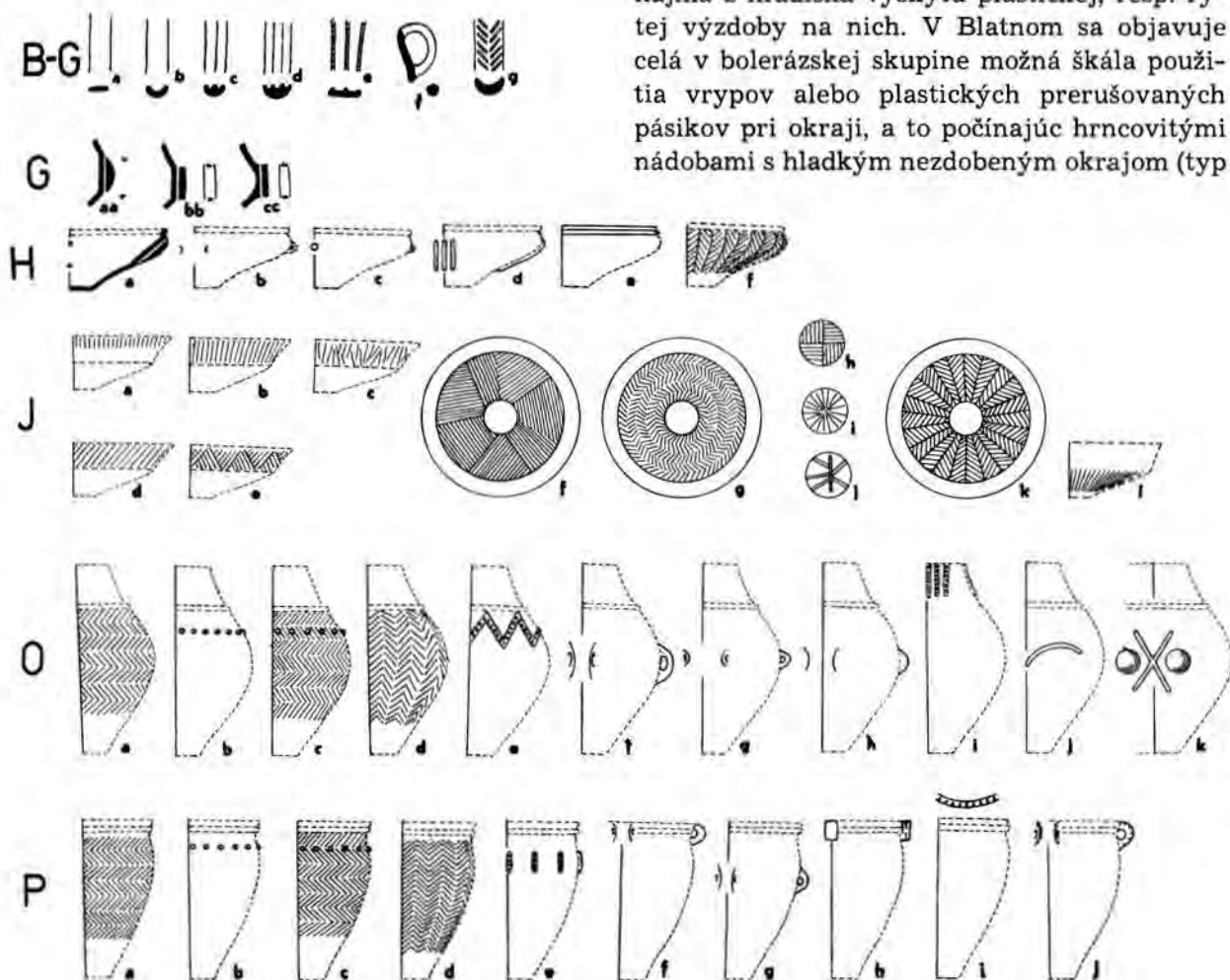
Obr. 11. Baden Ib. Prehľad tvarov keramiky.

Amforovité nádoby (typ O) sú v Blatnom zastúpené reprezentatívne, ale väčšinou sa obmedzujú na typ O2, t. j. s jedným plastickým pásikom na rozhraní hrdla a vydutia (obr. 3: 2, 4, 5, 7, 9—11, 15—17, 20; 5: 18—19; 8: 10; 10: 2). Ojedinele sa vyskytol i typ O3 s dvoma pásikmi (objekt 37/77 — jeden fragment) a ani v jednom prípade typ O4 s tromi plastickými pásikmi. Zriedkavo sa vyskytol typ O1, keď hrdlo od zdrsneného vydutia nie je oddelené žiadnym plastickým pásikom (obr. 3: 12; objekt 578/79). Vo viacerých prípadoch sa vyskytli okrajové črepy toho typu a veľkosti ako z amforovitých nádob, nie sú však na hrdle hladené či leštené, ale hrdlo až po okraj je zdrsnené (typ O5, obr. 4: 2; 10: 5—6). Ako vyzeral zvyšok nádoby, nie je z dochovaných zlomkov jasné. Jeden z okrajových črepov tohto typu mal pod okrajom skupinu kratších zvislých, priečne presekávaných rebrierok (typ O5, obr. 8: 9).

Vydutie amforovitých nádob je alebo nezdobené, len zdrsnené (obr. 3: 8, 4, 16, 17; 6: 15, 18—19), alebo je pokryté typickým rytým horizontálne orientovaným vetvičkovým ornamentom (typ O_a, obr. 3: 5—7, 9—14, 18, 20—24), ojedinele orientovaným i zvisle (typ O_d, obr. 3: 19). Na niektorých exemplároch s rytou, alebo bez rytej výzdoby býva umiestnený tesne pod plastickým pásikom rad malých plastických výčnelkov (typ O_{b-c}, obr. 3: 7, 15). Na vydutí veľkej hrubostennej nádoby z objektu 464/79 sa vyskytlo nečlenené plastické oblúkovité rebro (typ O_j, obr. 10: 15). Podobný zlomok pochádza z Nitrianskeho Hrádku-Vysokého brehu (Němejcová-Pavúková 1964, tab. XIX: 20).

Hrncovité nádoby (typ P) dodržia v Blatnom typický mierne profilovaný tvar s viac alebo menej prehnutou hornou časťou, s dvoma protiľahlými uškami pri okraji. Rôznorodé sú, podobne ako amforovité nádoby, najmä z hľadiska výskytu plastickej, resp. rytej výzdoby na nich. V Blatnom sa objavuje celá v bolerázskej skupine možná škála použitia vrypov alebo plastických prerušovaných pásikov pri okraji, a to počínajúc hrncovitými nádobami s hladkým nezdobeným okrajom (typ

Obr. 12. Baden Ib. Prehľad výzdobných motívov.

P1, obr. 4: 12, 10; 8: 8), cez hrncovité nádoby s radom vrypov na okraji (typ P2, obr. 4: 4, 7, 20; 8: 6), početné nádoby s jedným plastickým pásikom pod okrajom (typ P3, obr. 4: 5, 6, 10, 11, 13 —16; 6: 10, 12; 7: 17; 10: 7—9, 13—14), podobne početné nádoby s radom vrypov a jedným plastickým pásikom (typ P4, obr. 4: 6, 21; 5: 1—3, 5—6, 8; 6: 6, 9), ďalej menej časté hrncovité nádoby s dvoma plastickými pásikmi pod okrajom (typ P5, obr. 5: 4, 9, 11—13) a jediný fragment s tromi plastickými pásikmi (typ P6, obr. 5: 14).

Typ P1 a P2, vzhľadom na ich prevažujúci výskyt v staršej fáze bolerázskej skupiny (Němejcová-Pavúková 1979a s. 30, obr. 2: 11—13, 15—18; 3: 14 —15; obr. 5: 7, 12; obr. 6: 1 atď.), možno pokladať za starobylý tvar, starobylejší ako ostatné typy, ale najmä ako typ P5 a P6 s dvojitým a trojitým plastickým pásikom. Ich spoločný výskyt v objekte 37/77 dokladá prežívanie typov P1 a P2 čiastočne i mimo staršej fázy bolerázskej skupiny a objavenie sa typov s dvojitým i trojitým plastickým pásikom P5 a P6 ešte v ich sprievode, hneď na začiatku strednej fázy. Porovnávajúc túto situáciu so situáciou v Nitrianskom Hrádku možno konštatovať, že na tejto lokalite sa typ P2 vyskytuje len zriedkavo (Němejcová-Pavúková 1964, tab. IV: 10, V: 12, 16; X: 23; XIII: 6) a zďaleka nie je taký častý ako v Blatnom. Naopak, časté sú tam najmä typy P4 a P5 (s vrypmi a plastickým pásikom, resp. s dvoma plastickými pásikmi) a vo viacerých prípadoch typ P6 s trojitým plastickým pásikom (Němejcová-Pavúková 1964, obr. 22: 21—22; 23: 3 —4; tab. III: 16; V: 15; VIII: 17; XI: 13; XII: 20, XV: 11).

Plastické pásiky dopĺňa v Blatnom na hrncovitých nádobách rytá vetvičková výzdoba (typ P_a, obr. 5: 11, 13; 6: 10, 14; 8: 5, 6; 10: 10, 12), prípadne ďalšia plastická výzdoba v podobe krátkych zvislých alebo vodorovných dva razy preseknutých výčnelkov (typ P_e, obr. 4: 18; 5: 9), alebo tesne pod plastickým pásikom malých pupčekovitých výčnelkov (typ P_{b-c}, obr. 5: 6, 14; 7: 17). Rytá vetvičková výzdoba je bežná na všetkých lokalitách bolerázskej skupiny. Plastické výčnelky sa tiež vyskytujú relatívne často. Nezvykle uložené sú dva malé výčnelky na okraji pri oboch bokoch uška črepu s trojitým plastickým pásikom z objektu 37/77 (obr. 5: 14). Štyri výčnelky na ušku uvádza A. Medunová-Benešová (1981, tab. 31: 2) na hrncovitej nádobe z Jevišovic.

Vyhodnotenie nálezov

Pri zaradení sídliska bolerázskej skupiny z Blatného do rámca iných lokalít tejto skupiny zo Slovenska, okrem sídliska v Nitrianskom Hrádku-Vysokom brehu, na ktoré som sa odvolávala pri uvádzaní zhôd, prípadne rozdielov medzi oboma lokalitami, menovala by som ešte ďalšie menšie, typologicky príbuzné nálezové súbory, a to z Radošinej, okr. Topoľčany (Němejcová-Pavúková — Bárta 1977, 433 a nasl.), alebo z Dolnej Stredy (okr. Galanta), odkiaľ z objektu 4/80 pochádza aj zatiaľ jediný bezhlavý idol bolerázskej skupiny (Ižof — Točík 1981, I. časť, s. 94 a nasl., II. časť, obr. 47; 48; 49: 8), prípadne Bešeňova, okr. Nové Zámky (Němejcová-Pavúková 1964, tab. XXII: 20—23; XXIII), a Komjatic (Točík 1980), a celý rad menších, zväčša nepublikovaných nálezov.

Všetky možno súhrnne zaradiť do strednej fázy bolerázskej skupiny, t. j. Badenu Ib. Napriek principiálnym typologicko-ornamentačným zhodám existujú medzi týmito lokalitami aj isté malé rozdiely v typológii a najmä ornamentike keramiky, ktoré sú zreteľné pri porovnaní väčších nálezových súborov, v našom prípade súborov z Blatného a Nitrianskeho Hrádku-Vysokého brehu.

Tieto rozdiely sme zaregistrovali najmä u štyroch tvarov, a to u šálok, lievikovitých mís, amforovitých a hrncovitých nádob.

V Blatnom šálky typu B1 (typické najmä pre Baden Ia a teda typologicky staršie) boli približne rovnako frekventované ako šálky typu B2. V Nitrianskom Hrádku prevládajú šálky typu B2. Pri detailnom datovaní mís s lievikovitým ústím je dôležitá výzdoba ich vnútornej strany — nemenia sa v tomto období motívy výzdoby, mení sa, ako sa zdá, počet takto zdobených mís. Sporadicky sa výzdoba vnútornej strany objavuje hneď na samom začiatku bolerázskej skupiny v Badene Ia (Němejcová-Pavúková 1979, s. 27 a nasl., obr. 4: 11; 13; 5: 1) a jej použitie vrcholí podľa všetkého v Badene IIa, t. j. v horizonte Fonyód-Tekovský Hrádok (Němejcová-Pavúková 1974, s. 333). V Blatnom sa výzdoba vnútornej strany lievikovitých mís, napriek početnosti fragmentov z tohto tvaru v jednotlivých objektoch, objavila len ojedinele, zriedkavejšie ako v Nitrianskom Hrádku-Vysokom brehu a oveľa zriedkavejšie ako v Badene Ic, prípadne v Badene IIa.

Pri amforovitých a hrncovitých nádobách sa rozdiel medzi oboma lokalitami prejavil v použití plastickej výzdoby — v Blatnom je zreteľne chudobnejšia. U amforovitých nádob prevládajú tvary s jedným plastickým pásikom, len v jednom prípade s dvojitém a v žiadnom prípade s trojitým. U hrncovitých nádob sú vo veľkom počte zastúpené typy, prechádzajúce zo staršej fázy bolerázskej skupiny, a to bez plastickej výzdoby, s hladkým alebo presekávaným okrajom (P1a P2). V Nitrianskom Hrádku popri prevládajúcom jednom plastickom pásiku vystupuje dvojitý i trojitý plastický pásik a hrncovité nádoby, ako už bolo pri nich povedané, sú jednoznačne bohatšie zdobené ako v Blatnom, s celkom malým percentom starobylejších typov.

Pri žliabkovanej výzdobe by som upozornila na fakt, ktorý ale zatiaľ nemôžem jednoznačnejšie zovšeobecniť, že v Blatnom úplne prevláda zvislá, resp. zošíkmená kanelúra (na džbánkoch i na vnútornej strane mís) a len ojedinele sa vyskytuje kanelúra zostavená do tvaru tzv. vlčích zubov, t. j. šikmo žliabkovaných, do seba zapadajúcich trojuholníkov, ktoré sa ukazujú byť typické skôr pre pokročilejšie obdobie vývinu bolerázskej skupiny.

Na základe týchto rozdielov sa domnievam, že sídlisko v Blatnom a sídlisko v Nitrianskom Hrádku-Vysokom brehu (alebo v Bešeňove), i keď patria do tej istej Ib fázy badenskej kultúry, nie sú súčasné. Sídlisko v Blatnom je staršie ako Nitriansky Hrádok-Vysoký breh a to do tej miery, že koniec sídliska v Blatnom s najväčšou pravdepodobnosťou predchádzal začiatok osídlenia v Nitrianskom Hrádku (prípadne v Bešeňove). Medzi tieto lokality sa typologicky a zjavne i chronologicky vsúvajú ostatné dve lokality — v Radošinej a Dolnej Strede — i keď to v ich prípade nemusí platiť doslovne. Obe sa môžu s Blatným na jednej strane a Nitrianskym Hrádkom na strane druhej čiastočne prekrývať. Súčasná so sídliskom v Blatnom bude na juhozápadnom Slovensku pravdepodobne aspoň časť nálezov zo sídliska v Komjaticiach (Točík 1980, s. 216—217, obr. 123: 1—12).

Uvedený poznatok, ak je správny, ukazuje na dlhšie trvanie strednej fázy bolerázskej skupiny, keďže je možné postrehnúť v jej rámci istý, na viac generácií obyvateľstva rozložený vývoj. Na druhej strane umožňuje lepšie roztriediť zdanlivo dosť husté (oproti predchá-

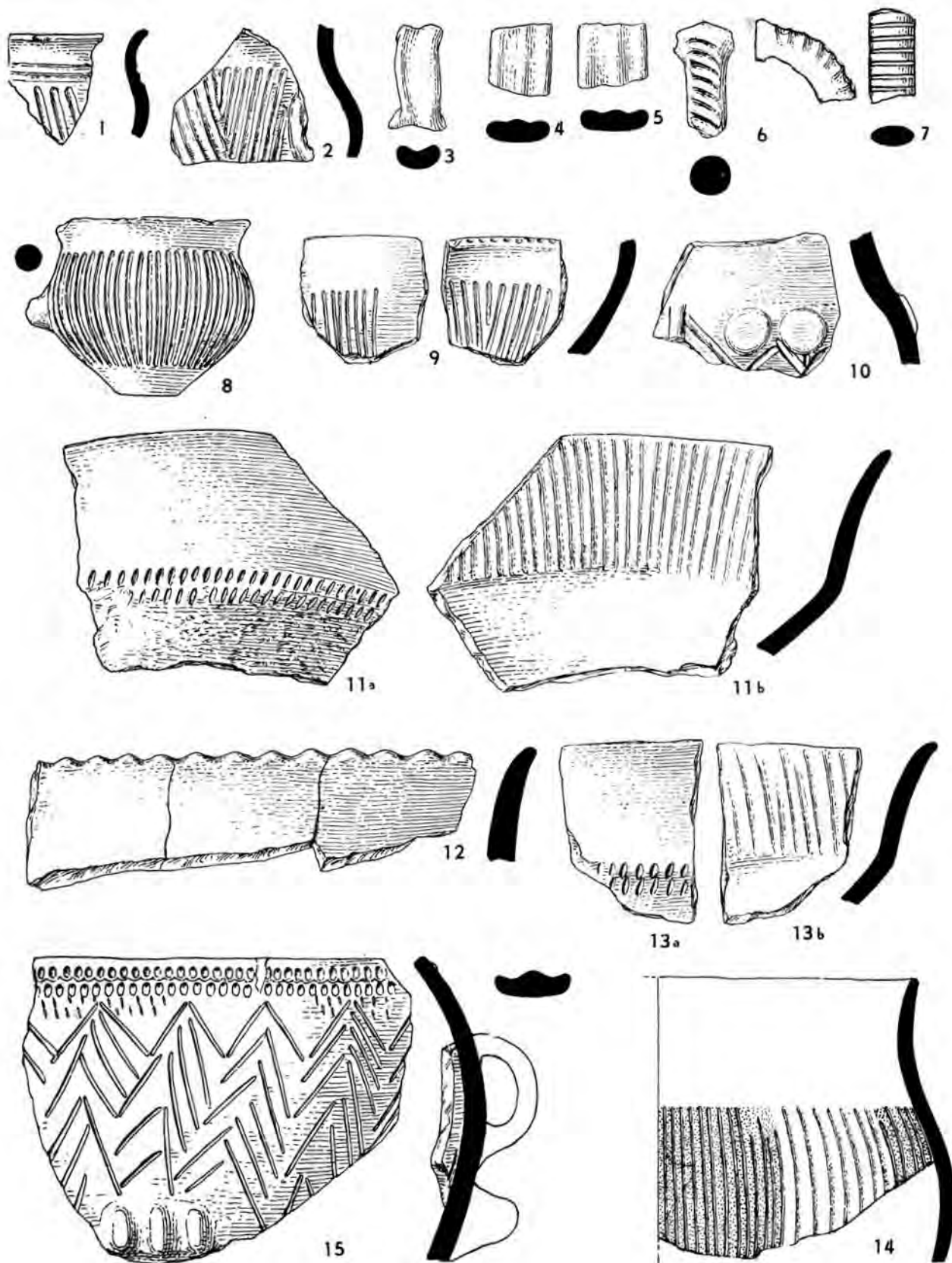
dzejúcej lengyelskej kultúre, resp. skupine Retz) osídlenie bolerázskej skupiny, v ktorej lokality ani v rámci jednej, v našom prípade strednej fázy, nebudú súčasné.

Dotkla by som sa na tomto mieste ešte datovania, resp. vnútornej chronológie sídliska v Nitrianskom Hrádku-Vysokom brehu. Od dôb jeho publikovania sa naše vedomosti o vývoji bolerázskej skupiny značne rozšírili a doplnili, napriek tomu však v materiáli, ktorý je z lokality známy, a najmä ktorý pochádza z väčších objektov vhodných na rozbor (54/53, 61/53, 105/54, 128/55 a 128B/55), nevidno žiadny väčší typologický rozdiel.

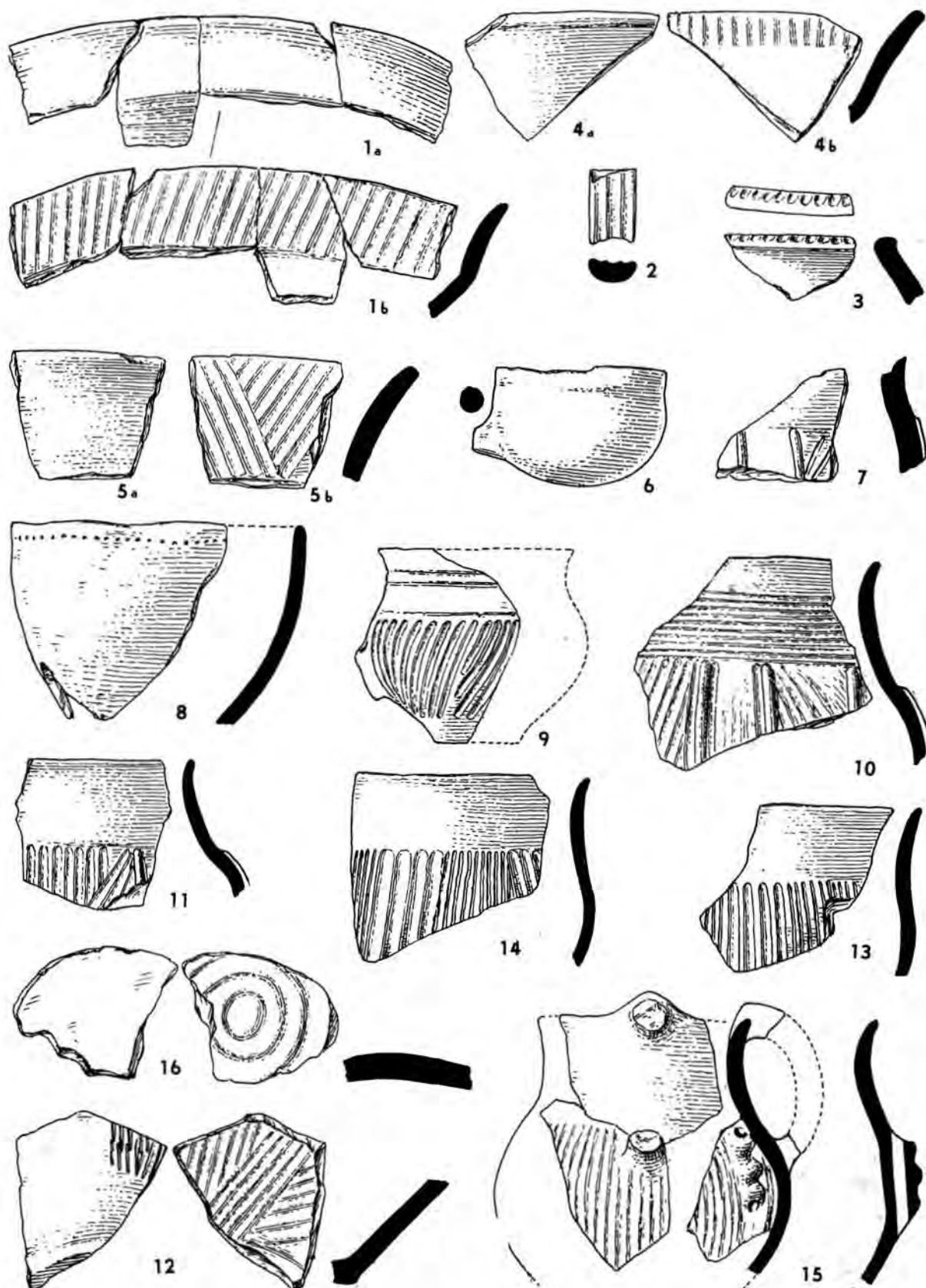
Opravila by som sa len v jednom bode, a to v otázke datovania keramiky z tejto lokality zdobenej brázdovým vpichom, resp. vruborezom. I. Torma vyslovil pochybnosť o ich príslušnosti k bolerázskej skupine (nielen na tejto lokalite, ale aj v Iži, tam však jeho námietku nemôžem akceptovať; Torma 1973, s. 505). Obsah objektu 125/75 (Němejcová-Pavůvková 1964, tab. XV: 22—25) v Nitrianskom Hrádku-Vysokom brehu asi skutočne patrí k staršiemu, málo intenzívnemu osídleniu skupiny Retz, ku ktorému možno priradiť aj iné ojedinelé nálezy z lokality, napr. okrajový, zhora presekávaný črep z vrstvy (úsek 2/53; Němejcová-Pavůvková 1964, tab. VI: 18).

Inak nálezy z prekopanej časti sídliska bolerázskej skupiny na Vysokom brehu možno i dnes, napriek výhradám (Točík 1981, 139—140), označiť za typologicky a teda viac-menej i chronologicky jednotné. Ukazujú sa byť mladšími ako nálezy z Blatného a jednoznačne v nich chýba súbor elementov, typických pre koniec bolerázskej skupiny, s ktorými sa budem zaoberať v ďalšej časti tejto práce. Na sídlisku v polohe Vysoký breh bola ostatne preskúmaná len plocha ca 29 x 76 m. Podľa zberov a malých kontrolných rezov z ďalších miest lokality a jej okolia (poloha Diely a Vinohrady), ktoré by poukazovali na sídlisko väčších rozmerov (270 x 150 m), súdi A. Točík (1981, s. 139—140), že ide o dlhotrvajúce osídlenie s badaťelnými rozdielmi v nálezoč. Samotná rozloha sídliska veľa neznamená, sídliskové objekty v Blatnom a nielen tam, sú tiež rozmiestnené na rozsiahlej ploche. Samozrejme, nedá sa vylúčiť skutočnosť, že na sídlisko bolerázskej skupiny na Vysokom brehu nadväzuje, alebo mimo preskúmanej plochy sa s ním i prekrýva iné, mladšie sídlisko badenskej kultúry.

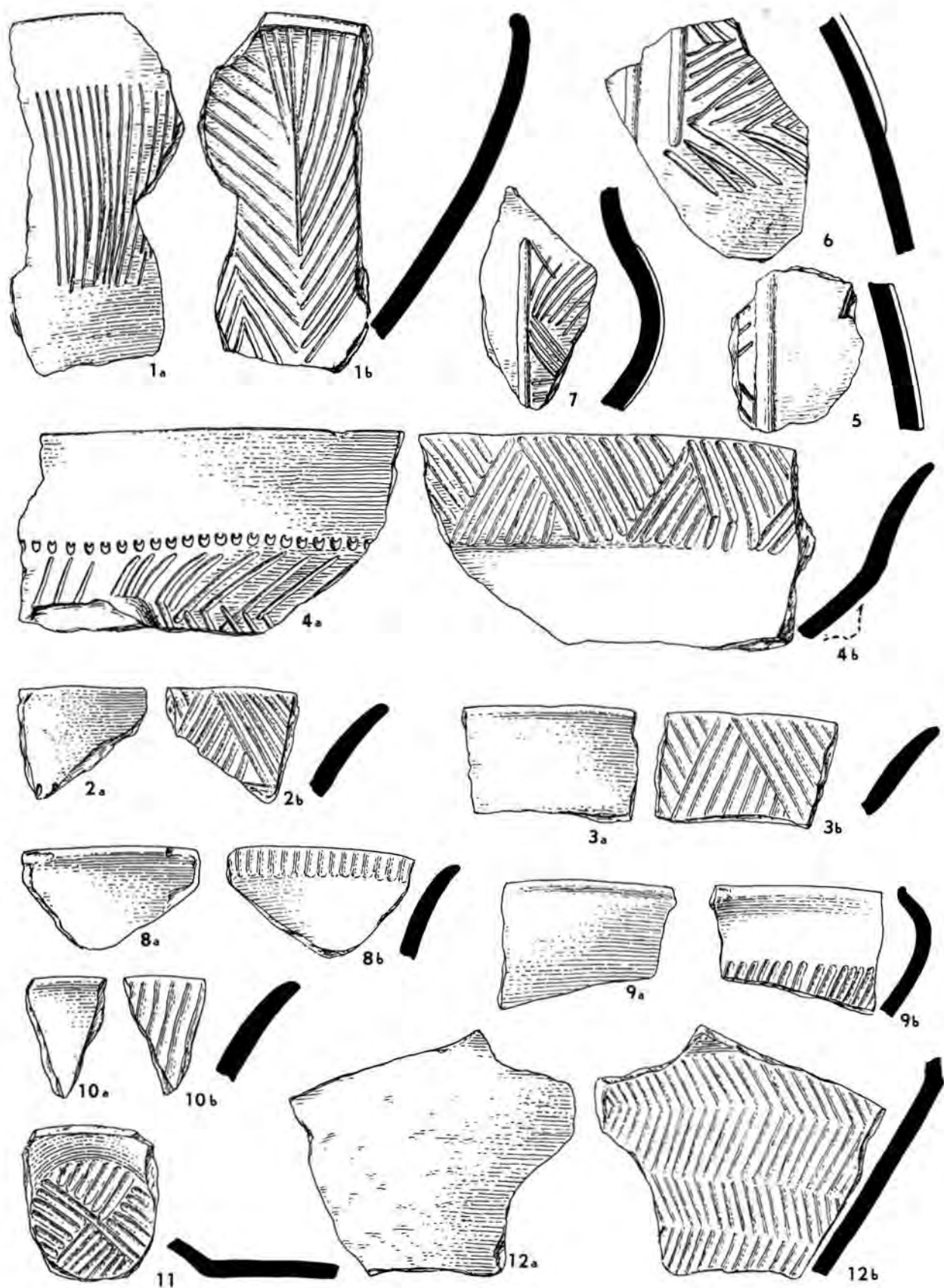

Obr. 13. Žlkovce. Objekt 7/80.

Obr. 14. Žilkovce. 1–5 — objekt 40/80; 6–9 — objekt 55a/80; 10–16 — objekt 55b/80.

Obr. 15. Žilkovce. 1, 4–7 – objekt 55b/80; 2, 3 – objekt 90/81; 8–12 – objekt 107/81.

Nálezy, ktoré z týchto zberov a kontrolných rezov však A. Točík publikoval (1977, s. 281—284, obr. 178: 4, 8; 179; 180), sa vôbec nelíšia od tých, ktoré pochádzajú z pôvodného výskumu na Vysokom brehu. Ak je nevelký výber nie náhodný, ale skutočne zámerne volený, pôsobí naopak v niektorých detailoch skôr starobylejším dojmom, a tiež v ňom, podobne ako medzi nálezmi z rokov 1953—1955, chýbajú typické prvky pre Baden Ic.

ŽLKOVCE

Opis nálezov

Lokalita v Žlkovciach, okr. Trnava, sa nachádza južne od obce, na západnej strane cesty Trnava—Piešťany, v miestach, kde severne od obce Trakovice schádza táto cesta z terasy do údolnej nivy. Výškový rozdiel terasy a okolitého terénu je okolo 20 m. Nálezisko je dávno známe pod názvom „Vaniga majer“, a to najmä bohatými nálezmi lengyelskej kultúry. Záchranný výskum na lokalite vyvolala ťažba zeminy na výstavbu diaľnice D-61 v úseku Trnava—Piešťany, ktorou má byť na terase zasiahnutá plocha 15–20 ha, prípadne i viac. Ťažisko osídlenia lokality je v období lengyelskej kultúry. Osídlenie badenskej kultúry sa v rokoch 1980–1981 kumulovalo pri okraji terasy, v južnej časti lokality, na pomerne malej ploche 50 × 50 m a zdalo sa, že bolo celé preskúmané. Počas poslednej, zatiaľ neukončenej výskumnej sezóny v roku 1983 sa rozšírila skúmaná plocha západným smerom a zistilo sa, že osídlenie badenskej kultúry tým smerom pokračuje nie pozdĺž okraja terasy, ale do jej vnútra. Obsah objektov, odkrytých v roku 1983, nie je možné do tejto práce zahrnúť, budú publikované pri inej príležitosti. Viaceré z nich, podobne ako objekty v Blatnom, boli zahlbené do hliníkov neolitického sídliska.

Objekt 7/80

Veľký, pravdepodobne zásobnicový objekt s pravidelným oválnym pôdorysom. Pôdorys nebolo možné všade presne sledovať, lebo miestami splýval so zášypom objektov lengyelskej kultúry, do ktorých bol sčasti zapustený. Pôvodný tvar objektu deformovali tiež závaly spraše. Juhozápadná stena objektu bola takmer zvislá, dno malo tri úrovne — najvyššia bola severná časť, najhlbšia priehľben v strede objektu, o niečo vyššie bola rovná juhozápadná časť. Objekt bol vyplnený pomerne kyprou sivočiernou, miestami popolovitou hlinou. Najviac nálezov bolo popri stenách — zrejme padali po zášypovom kuželi dolu. Rozmery objektu 260 × 220 cm, h. 125 cm.

1. Okrajový črep B1_e, v. 6,2 cm (obr. 18: 3). 2. Fragment B1, v. 6 cm (obr. 18: 7). 3. Okrajový črep B2, v. 3,8 cm (obr. 18: 1). 4. Okrajový črep B2, v. 4,5 cm (obr. 18: 4). 5. Okrajový črep B.

6. Okrajový črep G2, v. 6,3 cm (obr. 18: 5). 7. Črep G6, v. 5,4 cm (obr. 18: 2). 8. Džbánok G9_f, v. 7 cm (obr. 17: 1). 9. Okrajový črep G11, v. 4,2 cm (obr. 18: 6). 10.–13. Štyri fragmenty G14, v. 11,7 cm,

8,9; 6,2 a 9,2 cm (obr. 13: 14). 14. Fragment G14, v. 11,6 cm (obr. 18: 19). 15.–20. Šesť okrajových črepov G. 21.–26. Šesť črepov G2–9. 27.–28. Dva črepy G10.

29. Ucho b, v. 4,2 cm, š. 1,6 cm (obr. 18: 8). 30. Ucho b, v. 2,4 cm, š. 2 cm (obr. 18: 11). 31.–32. Dve uchá c, v. 3,1 a 2,5 cm (obr. 17: 9–10). 33. Ucho f–i, v. 3,3 cm, Ø 1,3 × 0,9 cm (obr. 18: 12). Ucho j, v. 4,2 cm, Ø 1,5 cm (obr. 18: 9). 35. Ucho k, v. 3,7 cm (obr. 18: 10).

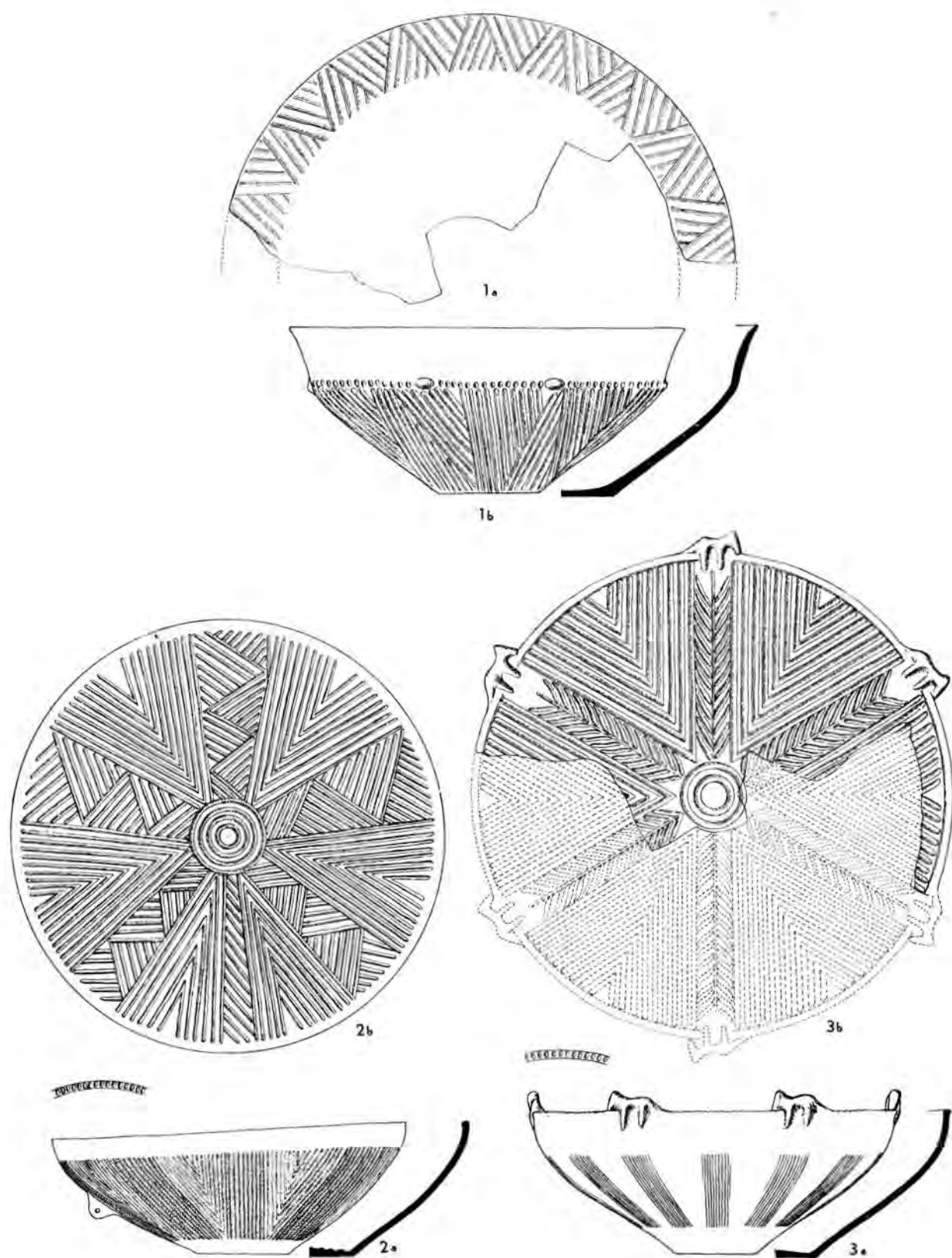
36. Misa H1_{adjlo}, v. 9,8 cm, Ø ústia 30,5 cm (obr. 16: 2, 17: 3). 37. Okrajový črep H2, v. 3 cm (obr. 17: 11). 38.–41. Štyri črepy z tej istej misy H7, v. 6, 4,7, 9,2 a 12 cm (obr. 19: 9, 13, 15). 42. Okrajový črep H1_{ajo}, v. 5 cm (obr. 13: 9). 43.–49. Sedem okrajových črepov H1. 50.–53. Štyri okrajové črepy H1_a. 54. Okrajový črep H1_{ap}. 55.–56. Dva okrajové črepy z tej istej misy H6.

57. Misa J3_{h7p}, v. 14,5 cm, Ø ústia 33,3 cm (obr. 16: 1, 17: 2). 58. Misa J5, v. 15 cm, Ø ústia 35,3 cm (obr. 17: 4). 59. Okrajový črep J5_e, v. 7,3 cm (obr. 18: 13). 60.–61. Dva okrajové črepy J_n, v. 4,7 a 4,7 cm (obr. 18: 14; 19: 5). 62. Okrajový črep J2, v. 5,5 cm (obr. 18: 15). 63. Okrajový črep J2, v. 6,1 cm (obr. 18: 16). 64. Okrajový črep J5_e, v. 9,2 cm (obr. 19: 1). 65. Okrajový črep J2_c, v. 12 cm (obr. 19: 2). 66. Okrajový črep J_n, v. 3,8 cm (obr. 19: 3). 67. Črep J3_p, v. 8,6 cm (obr. 19: 4). 68. Okrajový črep J_n, v. 4,6 cm (obr. 19: 8). 69. Okrajový črep J_n, v. 8,3 cm (obr. 21: 1). 70.–79. Desiat okrajových črepov J. 80.–120. Štyridsať jeden črepov J. 121. Črep J2_p. 122.–123. Dva okrajové črepy J5. 124.–127. Štyri črepy J5_e. 128.–129. Dva črepy z jednej nádoby J_o.

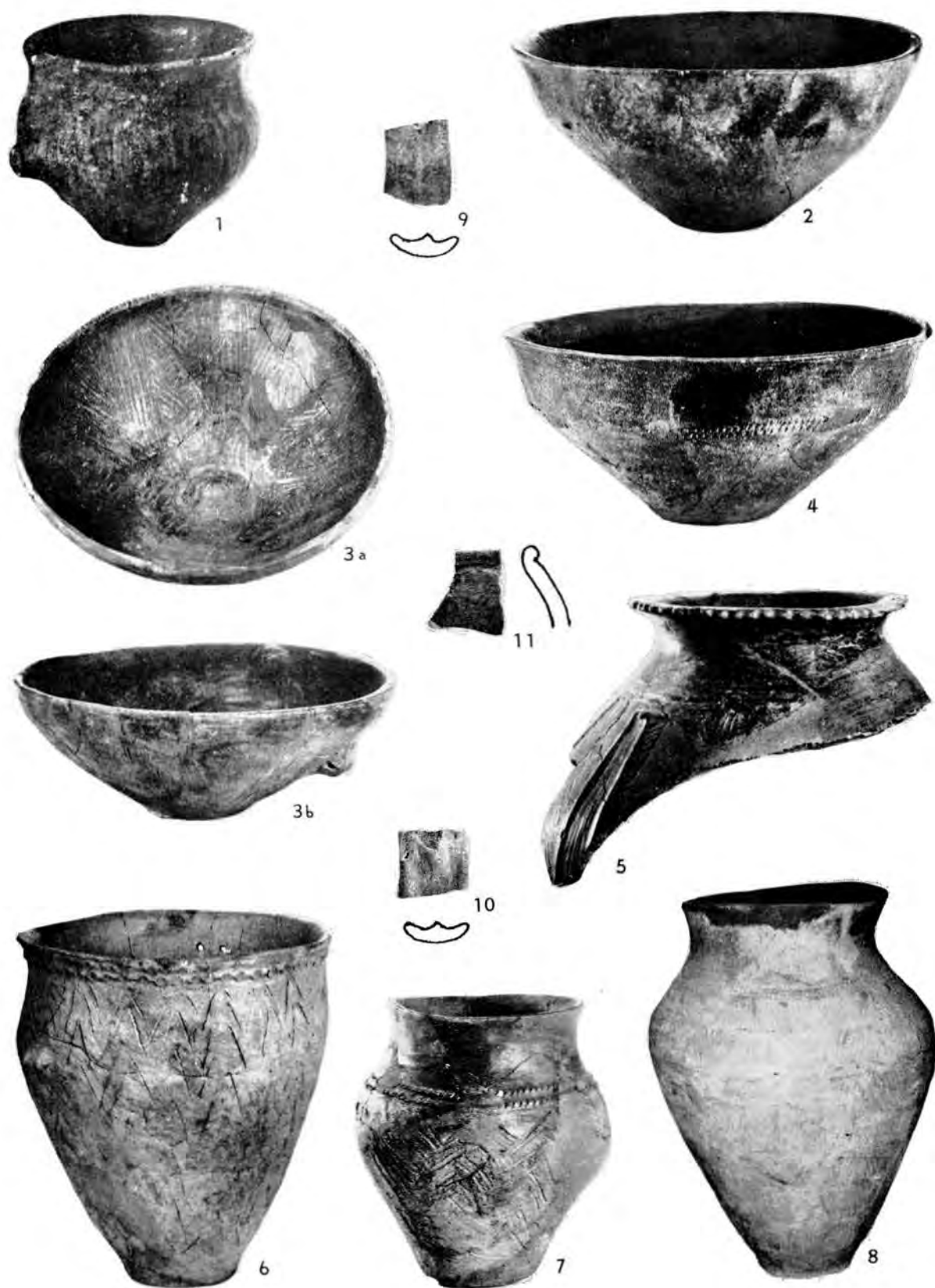
130. Nádoba O6, Ø ústia 22,8 cm (obr. 17: 5). 131. Nádoba O2_e, v. 22 cm (obr. 17: 7). 132. Nádoba O3_g, v. 95 cm (obr. 17: 8). 133. Črep O1, v. 5,8 cm (obr. 18: 17). 134. Črep O7, v. 12,3 cm (obr. 18: 18). 135. Črep O2, v. 6,4 cm (obr. 19: 6). 136. Črep O2_i, v. 4,8 cm (obr. 19: 7). 137. Črep O5, v. 6 cm (obr. 19: 12). 138. Črep O_e–P_{el}, v. 8 cm (obr. 20: 1). 139. Črep O3_i, v. 10,1 cm (obr. 20: 6). 140.–141. Dva črepy O2, v. 11 a 6,2 cm (obr. 20: 7, 21: 2). 142. Fragment O2, v. 17,5 cm (obr. 20: 8). 143. Fragment O3_e, v. 12 cm (obr. 20: 10). 144. Nádoba O1_f, v. 20 cm (obr. 20: 12). 145. Nádoba O1_k, v. 18 cm (obr. 20: 13). 146. Nádoba O2_f, v. 48,8 cm (obr. 20: 14). 147. Črep O_e–P_e, v. 12,9 cm (obr. 21: 14). 148. Črep O_e–P_e, v. 10,2 cm (obr. 21: 15). 149. Črep O5_i, v. 6 cm (obr. 13: 10). 150.–194. Štyridsaťpäť okrajových črepov O. 195.–197. Tri črepy O1. 198.–201. Štyri črepy O2. 202. Črep O2_e. 203.–204. Dva črepy O5. 205.–207. Tri črepy z jednej nádoby O5. 208. Črep O1. 209.–210. Dva črepy O_f–g. 211–215. Päť črepov z jednej nádoby O_e–g. 216.–219. Štyri črepy O_a–e.

220.–247. Dvadsaťosem črepov O_a–P_a. 248.–334. Osemdesiatšesť črepov O_e–P_e. 335.–387. Päťdesiat tri črepy z jednej nádoby O_e–P_e. 388.–403. Šesťnásť črepov O_a–e–P_a–e.

404. Nádoba P5_{el}, v. 43,2 cm (obr. 17: 6). 405. Okrajový črep P1_k, v. 2,4 cm (obr. 19: 10). 406. Črep P_{eg}, v. 6,8 cm (obr. 19: 11). 407. Okrajový črep P4_i, v. 7 cm (obr. 20: 2). 408. Okrajový črep P2_e, v. 4,8 cm (obr. 20: 3). 409. Okrajový črep P8, v. 5,1 cm (obr.

Obr. 16. Žilkovce. 1–2 – objekt 7/80; 3 – objekt 55a/80.

Obr. 17. Žilkovce. Objekt 7/80.

20: 4). 410. Okrajový črep P8_{ah}, v. 6,7 cm (obr. 20: 5). 411. Okrajový črep P8_a, v. 3,5 cm (obr. 20: 9). 412.—413. Dva okrajové črepy P3, v. 10,9 cm (obr. 21: 3, 9). 414. Črep P_{ei}, v. 7,3 cm (obr. 21: 4). 415. Okrajový črep P3_{eh}, v. 7,2 cm (obr. 21: 5). 416. Okrajový črep P3, v. 15,6 cm (obr. 21: 6). 417. Okrajový črep P3_e, v. 7,2 cm (obr. 21: 7). 418. Okrajový črep P5_e, v. 7 cm (obr. 21: 8). 419. Okrajový črep P5_e, v. 11 cm (obr. 21: 10). 420. Okrajový črep P8_{eh}, v. 9,2 cm (obr. 21: 11). 421. Okrajový črep P4_e, v. 8,5 cm (obr. 21: 12). 422. Okrajový črep P5_e, v. 7 cm (obr. 21: 13). 423. Črep P_a. 424. Okrajový črep P2_h. 425.—437. Trinásť okrajových črepov P3. 438.—441. Štyri okrajové črepy P3_e. 442.—448. Sedem okrajových črepov z dvoch-troch nádob P3_e. 449. Okrajový črep P4. 450. Okrajový črep P4_e. 451.—456. Šesť okrajových črepov P5. 457.—462. Šesť črepov zväčša z tej istej nádoby P5. 463.—465. Tri okrajové črepy P5_e. 466.—468. Tri okrajové črepy z tej istej nádoby P5_e. 469. Okrajový črep P7. 470.—472. Tri okrajové črepy P_h. 473. Črep P_i.

474. Uško O_j—P_i. 475. Výčnelok P_h—P_i.

476. Fragment kamenného sekeromlatu s otvorom (obr. 20: 11).

477.—591. Stopätnásť črepov z dna.

592.—1801. Tisíc dvestodesať atypických črepov.

Objekt 40/80

Veľký objekt zásobnicového alebo exploatačného charakteru, skúmaný z technických dôvodov len štvorcovou šachtou. Zásyp v hornej časti sýto sivo-hnedý, v hĺbke 100 cm so svetlejšou popolovitou vrstvou. Nad dnom bola tehlovohnedá mazanícová vrstva, spadajúca šikmo od východu k západu a tvoriaca v západnej časti objektu súvislú, až 60 cm hrubú vrstvu.

1. Okrajový črep B2, v. 3,2 cm (obr. 22: 2). 2. Okrajový črep B2, v. 3,1 cm (obr. 22: 3). 3. Fragment B2_e, v. 4,6 cm (obr. 22: 6). 4. Okrajový črep B2, v. 3,4 cm (obr. 22: 7). 5. Fragment B2, v. 5,9 cm (obr. 22: 8). 6. Okrajový črep B4—G12, v. 2,6 cm (obr. 22: 9). 7.—11. Päť okrajových črepov B—G.

12. Fragment G13, v. 8,5 cm (obr. 23: 9). 13. Okrajový črep G2, v. 3,8 cm (obr. 22: 1). 14. Črep G2—9; v. 3,6 cm (obr. 22: 4). 15. Okrajový črep G3, v. 5,2 cm (obr. 22: 10). 16. Črep G2—9. 17. Črep G3.

18. Ucho d, v. 2,9 cm, š. 1,8 cm (obr. 22: 5).

19. Okrajový črep H3_a, v. 2,6 cm (obr. 22: 12). 20. Okrajový črep H3, v. 2,8 cm (obr. 22: 13).

21. Okrajový črep J_e, v. 3,2 cm (obr. 23: 1). 22. Okrajový črep J_g, v. 5,4 cm (obr. 23: 2). 23. Okrajový črep J_e, v. 3,7 cm (obr. 23: 3). 24. Okrajový črep J_h, v. 5,3 cm (obr. 23: 4). 25.—26. Dva okrajové, k sebe patriace črepy J1, v. 6 a 8 cm (obr. 23: 5, 7). 27. Fragment misky J2, v. 6,2 cm (obr. 23: 6). 28. Okrajový črep J2, v. 6,8 cm (obr. 23: 8). 29.—38. Desať okrajových črepov J. 39. Okrajový črep J1. 40. Okrajový črep J_e. 41. Okrajový črep J_g.

42.—43. Dva okrajové črepy z jednej nádoby K, v. 11 a 13 cm (obr. 24: 7, 10).

44.—45. Dva k sebe patriace črepy N—O7, v. 6,8 cm (obr. 22: 11).

46. Črep O_a, v. 8,7 cm (obr. 23: 10). 47. Črep O_e, v. 5,8 cm (obr. 24: 5). 48. Črep O2, v. 10 cm (obr. 24: 8).

49. Črep O2, v. 11 cm (obr. 24: 9). 50. Črep O_e, v. 5,7 cm (obr. 24: 11). 51. Fragment O_e, v. 11,2 cm, Ø dna 10,2 cm (obr. 24: 12). 52.—57. Šesť okrajových črepov O.

58. Okrajový črep P5, v. 5,8 cm (obr. 24: 1). 59. Okrajový črep P4, v. 7,5 cm (obr. 24: 2). 60. Okrajový črep P_{af}, v. 4,8 cm (obr. 24: 3). 61. Črep P_d, v. 4,5 cm (obr. 24: 6). 62. Okrajový črep P_f. 63. Okrajový črep P5. 64. Okrajový črep P2, v. 3 cm (obr. 24: 4).

65.—67. Tri črepy O_a—P_a.

68. Miniatúrna miska H6, v. 3 cm (obr. 22: 14).

69. Hlinená cievka, v. 3 cm (obr. 22: 15).

70. Praslen V, Ø 3,5 cm (obr. 22: 16).

71. Zlomok prasleny V, Ø 3,8 cm (obr. 22: 17).

72.—94. Dvadsaťtri črepov z dna.

95.—367. Dvestosedemdesiattri atypických črepov.

Objekt 44 a 45/80

Na povrchu tvorili pravidelný oválny pôdorys, ktorý v hĺbke 20 cm sa rozdelil na dve jamy. Ide však zrejme o jeden objekt. Výplň bola kyprá, sivočierna, s popolovitou prímiesou.

Nálezy z objektu 44/80:

1. Okrajový črep B2. 2.—4. Tri črepy G1_b. 5. Črep J. 6. Črep O_k. 7. Okrajový črep P_H.

8. Črep z dna. 9.—32. Dvadsaťštyri atypických črepov.

Nálezy z objektu 45/80:

1. Okrajový črep G. 2.—3. Dva črepy z vydutia G1. 4. Okrajový črep G2. 5.—6. Dva črepy G2.

7.—8. Dva okrajové črepy J. 9.—10. Dva črepy J. 11.—12. Dva k sebe patriace črepy J1_e. 13. Okrajový črep J1.

14. Okrajový črep O. 15. Okrajový črep O2. 16. Črep O_a—e.

17. Črep P_a. 18. Okrajový črep P5.

19.—20. Dva črepy z dna.

21.—82. Šesťdesiatdva atypických črepov.

Objekt 55/80

Objekt pravidelného oválneho tvaru, v superpozícii s lengyelskými objektmi 46 a 53/80, takže v tých miestach sa dobre merysoval. V hĺbke 45—50 cm sa rozdelil na dva kotlovité objekty, ktoré podobne ako objekty 44 a 45/80 navzájom nesúvisia.

Objekt 55a/80 mal pravidelný kotlovitý tvar s rovným dnom. Výplň tvorila kompaktná sivočierna hlina, predelená v strede hĺbky silnou vrstvou prepálenej a kyprej popolovitej hliny.

Objekt 55b/80 mal oválny tvar so stenami nad dnom podsadenými. V hĺbke 60—80 cm obsahoval temer súvislú popolovitou vrstvu s prepálenou hlinou a uhlíkmi. Dno malo dve úrovne, pri severnej stene bol schodík. Väčšina bohatých nálezov bola v úrovni nad priečkou, väčšina zvieracích kostí bola nad dnom.

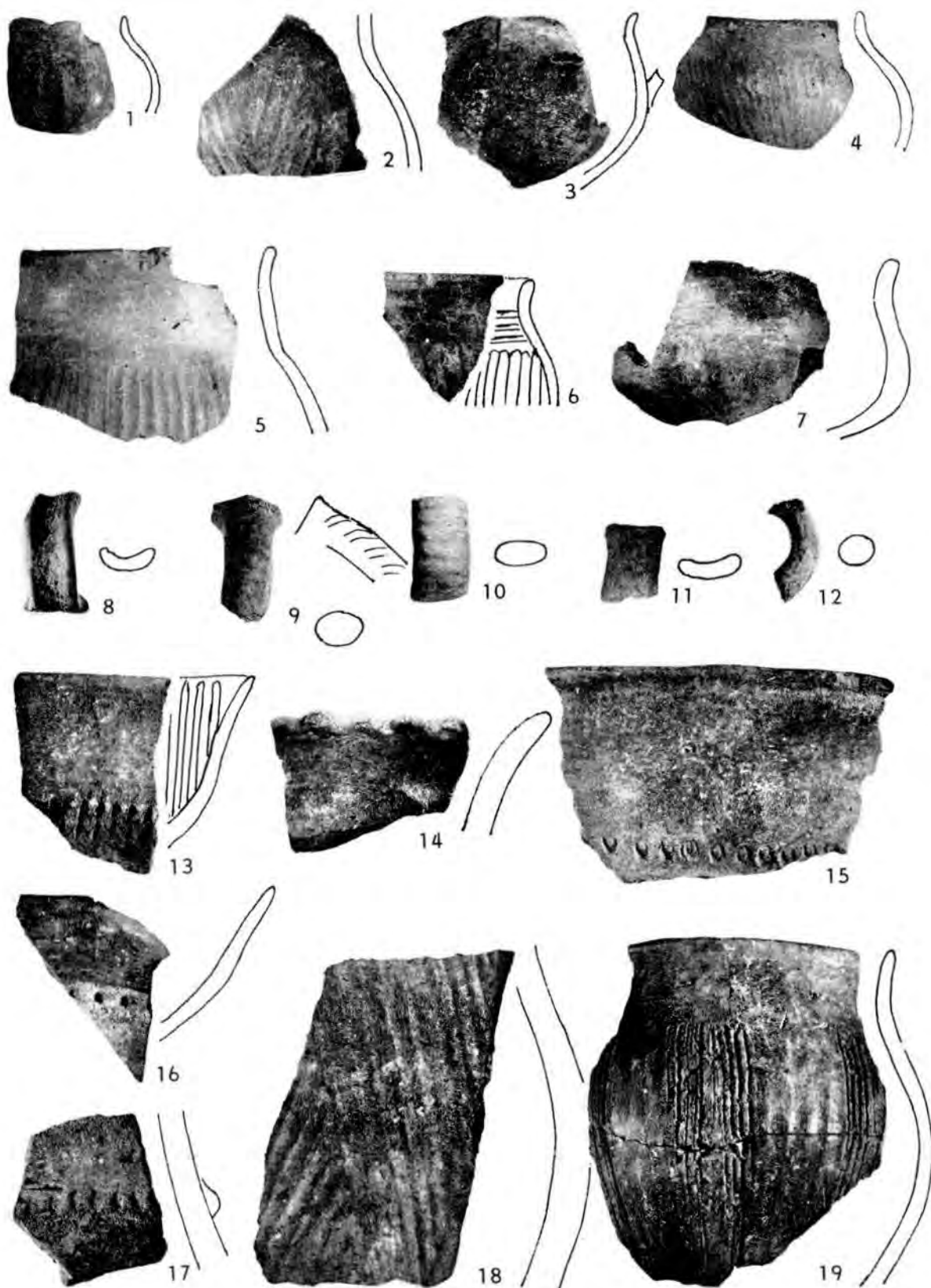
Nálezy z objektu 55a/80:

1. Šálka B1_f, v. 5 cm, Ø ústia 6,6 cm (obr. 26: 3).

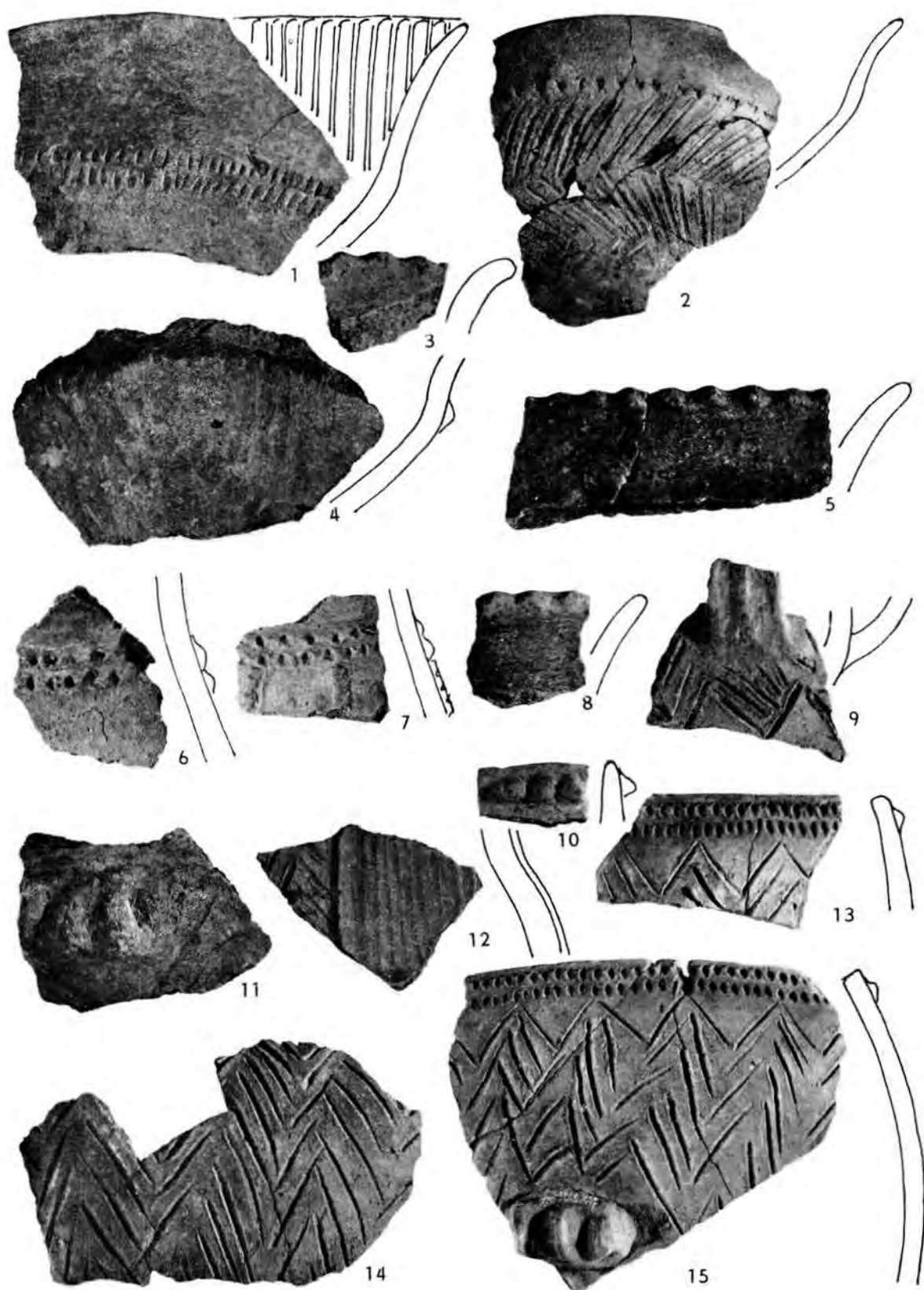
2.—4. Tri črepy z džbánu G15_{idd}, v. 7 cm (obr. 26: 1). 5. Džbánok G16_{aa}, v. 7,5 cm, Ø ústia 8 cm (obr. 26: 2). 6. Črep G3.

7. Misa H1_{jlo} so zvieracími plastikami na obvode, v. 11,8 cm, Ø ústia 31,3 cm, Ø dna 7,1 × 7,5 cm (obr. 16: 3, 25: 1—3). 8. Fragment H6, v. 8,5 cm (obr. 26: 7).

9. Okrajový črep J2, v. 9,5 cm (obr. 26: 4).

Obr. 18. Žilkovce, Objekt 7/80.

Obr. 19. Žilkovce. Objekt 7/80.

10. Okrajový črep K-O1, v. 7,1 cm (obr. 26: 5).
 11. Okrajový črep O, v. 8,5 cm (obr. 26: 6). 12. Črep O5, v. 4,5 cm (obr. 26: 9). 13. Črep O3e, v. 6,7 cm (obr. 26: 10). 14. Črep Oe, v. 4,8 cm (obr. 26: 11). 15. Okrajový črep O2, v. 10 cm (obr. 26: 12). 16. Črep Oe, v. 6,6 cm (obr. 26: 13). 17.-23. Sedem okrajových črepov O.

24. Okrajový črep P5, v. 7 cm (obr. 26: 14). 25. Fragment P1, v. 13,1 cm (obr. 26: 15). 26. Črep Pa, v. 8 cm (obr. 26: 17).

27. Okrajový črep P3. 28. Okrajový črep P5.
 29. Črep Oa-Pa, v. 7,6 cm (obr. 26: 16). 30.-59. Tridsať črepov Oa-Pa.

60. Črep s vertikálnym uškom, neolit?, v. 4,1 cm (obr. 26: 8).

61.-71. Jedenásť črepov z dna.

72.-143. Sedemdesiatdva atypických črepov.

Nálezy z objektu 55b/80:

1. Okrajový črep G8, v. 5,8 cm (obr. 27: 1). 2.-3. Dva črepy z tej istej nádoby G14, v. 6,7 a 7,5 cm (obr. 27: 2, 10). 4. Fragment G8, v. 8,8 cm (obr. 27: 4). 5.-6. Dva črepy z tej istej nádoby G15dd, v. 7,8 a 7,7 cm (obr. 27: 5, 6). 7.-8. Dva okrajové črepy z jednej nádoby G. 9.-13. Päť črepov G8. 9.-10. Dva črepy G. 11.-13. Tri črepy G1. 14. Črep Gf.

15. Črep Hj-Jj, v. 4,1 cm (obr. 27: 7). Okrajový črep H1jo, v. 10 cm (obr. 27: 8). 17. Črep Hj-Jjo. 18. Črep Hj-Jj. 19. Črep Ho-Jo. 20.-21. Dva okrajové črepy H1. 22.-24. Tri okrajové črepy H1i-j.

25. Fragment J2cdh, v. 9,1 cm (obr. 27: 11). 26.-27. Dva okrajové črepy J. 28. Okrajový črep J2. 29.-31. Tri črepy J2. 32.-46. Päťnásť črepov J. 47.-52. Šesť črepov J1-j. 53. Črep Je. 54. Črep Jjo.

55.-56. Dva črepy O4, v. 9,4 a 10 cm (obr. 27: 3, 9). 57. Črep O2e, v. 6,9 cm (obr. 28: 1). 58. Črep O3, v. 6 cm (obr. 28: 2). 59. Črep O2, v. 7,2 cm (obr. 28: 3). 60. Črep O2, v. 11 cm (obr. 28: 7). 61. Črep O2e, v. 10 cm (obr. 28: 8). 62.-73. Dvanásť okrajových črepov O. 74.-80. Sedem črepov O2. 81. Črep O3. 82. Črep O4-5. 83. Črep Oa. 84. Črep Og.

85.-86. Dva okrajové, k sebe patriace črepy P5h, v. 9 a 9,2 cm (obr. 27: 12-13). 87. Okrajový črep P7j, v. 6,8 cm (obr. 28: 6). 88. Okrajový črep P5e, v. 9,2 cm (obr. 28: 9). 89. Okrajový črep P3h, v. 6,3 cm (obr. 28: 10). 90. Črep Pi, v. 9,8 cm (obr. 28: 11). 91. Okrajový črep P5, v. 11 cm (obr. 28: 12). 92. Okrajový črep P7, v. 11,6 cm (obr. 28: 14). 93.-97. Päť okrajových črepov P3. 98.-102. Päť okrajových črepov P5. 103. Črep Pi.

104. Črep Oa-Pa, v. 6,9 cm (obr. 28: 5). 105. Črep Oe-Pe, v. 17,5 cm (obr. 28: 13). 106.-119. Štrnásť črepov Oa-Pa. 120.-175. Päťdesiatšesť črepov Oe-Pe. 176.-204. Dvadsaťdeväť črepov z dna.

205.-540. Tristotridsaťšesť atypických črepov.

Objekt 67/80

Malý objekt kruhovitého tvaru s kyprou hnedosivou výplňou bez zvrstvenia. Steny zvislé, mierne sa zužujúce k rovnému dnu. Priemer 100 cm, hĺbka objektu 40 cm.

1. Okrajový črep J. 2. Črep J.

3. Fragment N3, v. 11,7 cm (obr. 29: 3).

4. Črep O2e, v. 9,8 cm (obr. 29: 2). 5.-10. Šesť črepov Oe.

11. Črep z vydutia O-P, v. 11 cm (obr. 29: 1). 12.-15. Štyri črepy Oa-e-Pa-e.

16.-18. Tri črepy z dna.

19.-61. Štyridsaťtri atypických črepov.

Objekt 90/81

Oválny objekt so sivočiernou kyprou výplňou. Steny mal nepravidelne vkopané do strán na spôsob hliníkovitých objektov. Nepravidelné dno sa zvažovalo severným smerom. Dĺžka objektu 325 cm, šírka 140 cm, hĺbka 30-70 cm. Z technických dôvodov je uvedený len výber nálezov.

1. Džbán G13d, zachovaná v. 9 cm (obr. 29: 4). 2. Črep G2, v. 6,6 cm (obr. 30: 1). 3.-4. Dva okrajové črepy G. 5.-6. Dva črepy G2. 7. Črep G9. 8. Okrajový črep G12. 9. Črep B2b-G2b.

10. Okrajový črep Jh, v. 4,7 cm (obr. 15: 2; 30: 2). 11. Okrajový črep Jh, v. 4,8 cm (obr. 15: 3; 30: 3). 12.-22. Jedenásť okrajových črepov J. 23. Črep z dna J.

24. Črep O2a, v. 6,2 cm (obr. 30: 11). 25. Črep O2c, v. 5,3 cm (obr. 30: 12). 26. Črep O2b, v. 10,3 cm (obr. 30: 13). 27. Črep O2b, v. 9 cm (obr. 30: 14). 28. Črep Oa, v. 7,7 cm (obr. 30: 15). 29. Črep Oi, v. 6,8 cm (obr. 30: 16). 30. Črep O2, v. 9 cm (obr. 30: 17). Črep O1k. 32.-35. Štyri črepy O2. 36.-37. Dva črepy O2. 38. Črep O7? 39.-41. Tri črepy Ok. 42. Črep Om.

43. Črep Oa-Pa. 44. Črep Oe-Pe.

45. Okrajový črep P5e, v. 4,7 cm (obr. 30: 4). 46. Okrajový črep P5e, v. 6 cm (obr. 30: 5). 47. Okrajový črep P5c, v. 7,6 cm (obr. 30: 6). 48. Okrajový črep P6a, v. 4,8 cm (obr. 30: 7). 49. Okrajový črep P3a, v. 6,5 cm (obr. 30: 8). 50. Okrajový črep P5, v. 4,7 cm (obr. 30: 9). 51. Okrajový črep P5, v. 4,1 cm (obr. 30: 10). 52. Okrajový črep P5b, v. 8,7 cm (obr. 30: 18). 53. Okrajový črep P5, v. 9,3 cm (obr. 30: 19). 54.-58. Päť okrajových črepov P3. 59. Črep P3a. 60. Okrajový črep P4. 61.-65. Päť okrajových črepov P5. 66.-67. Dva okrajové črepy P5a. 68. Okrajový črep P5f. 69. Okrajový črep Pi. 70. Črep Oa.

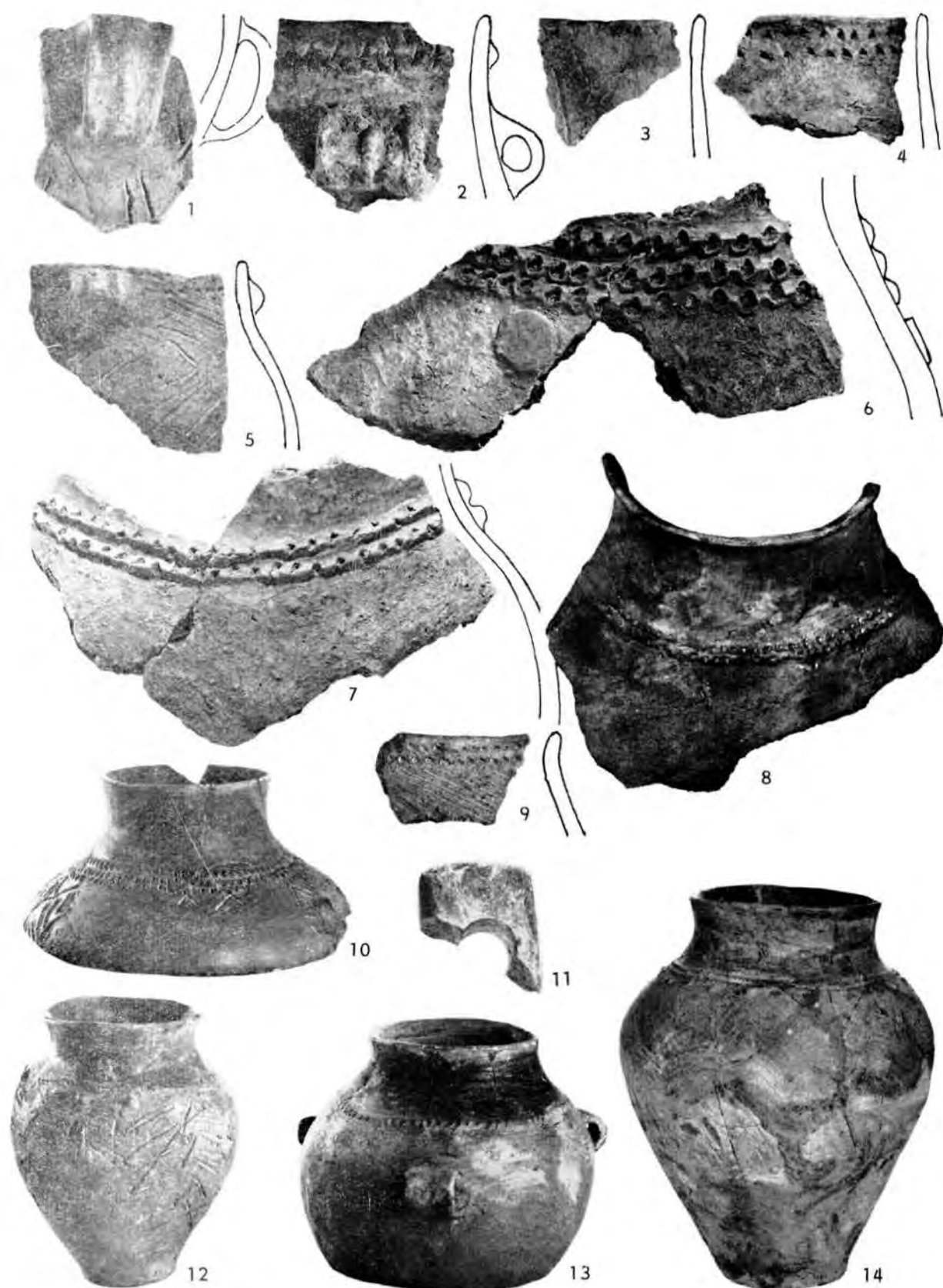
Objekt 107/81

Veľký objekt so sivočiernou výplňou pri okraji komplexu objektov lengyelskej kultúry. Západná časť objektu bola zapustená do lengyelského objektu 115/81 a na severe rezala lengyelský objekt 81/81. Objekt 107/81 mal nepravidelne oválny pôdorys. Pri dne sa delil na dva žlabovité útvary. Rozmery 370 × 270 cm, hĺbka 170 cm. Z technických dôvodov je uvedený len výber nálezov.

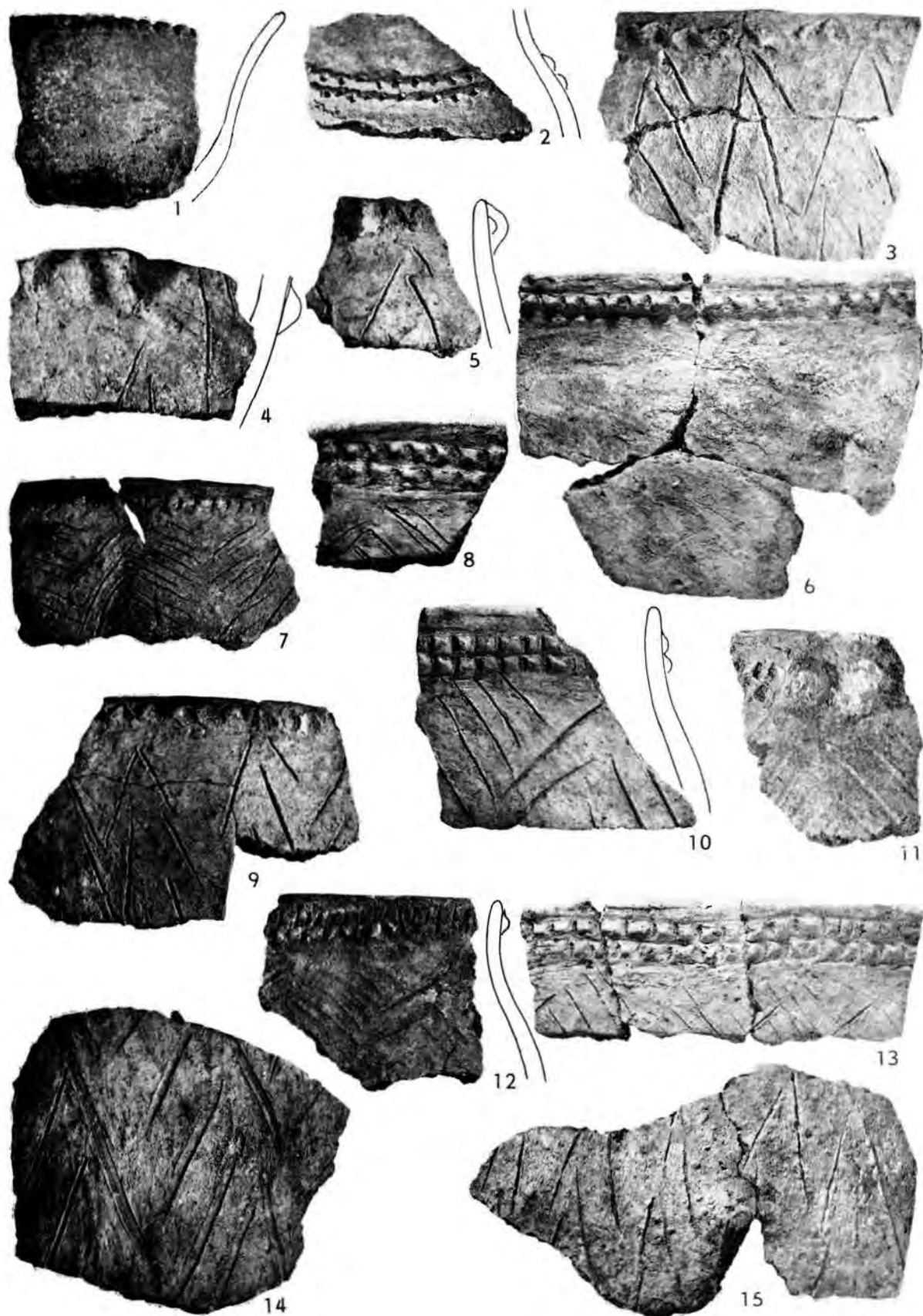
1. Sálka B2, Ø ústia 8,5 cm, v. 4,6 cm (obr. 31: 1). 2. Fragment B2b, v. 4,4 cm (obr. 31: 2). 3. Okrajový črep B2, v. 3,3 cm (obr. 31: 3). 4. Okrajový črep B-G, v. 3,9 cm (obr. 31: 5). 5. Okrajový črep B2, v. 3,8 cm (obr. 31: 6). 6. Fragment B2d, v. 4,6 cm (obr. 31: 9). 7. Fragment B3, v. 4,9 cm (obr. 31: 10). 8.-12. Päť okrajových črepov B2. 13. Okrajový črep B2-3. 14. Okrajový črep B1-G1. 15. Dno B1-G1.

16. Okrajový črep G2, v. 3,7 cm (obr. 31: 4). 17. Črep G3, v. 5,3 cm (obr. 31: 8). 18. Okrajový črep Gb, v. 3,8 cm (obr. 31: 7). 19. Fragment G2, v. 7,8 cm (obr. 31: 11). 20. Fragment G2b, v. 7,2 cm (obr. 31: 12). 21.-22. Dva črepy z tej istej nádoby G8, v. 5,7 a 3,4 cm (obr. 31: 13-14). 23.-24. Dva okrajové črepy G. 25. Okrajový črep G3. 26. Okrajový črep Gb.

27. Okrajový črep H2c, v. 5,3 cm (obr. 31: 15). 28.

Obr. 20. Žilkovce. Objekt 7/80.

Obr. 21. Žilkovce. Objekt 7/80.

Okrajový črep H_{2i}, v. 5,4 cm (obr. 31: 16). 29. Okrajový črep H_{2c}, v. 5,2 cm (obr. 31: 17). 30. Okrajový črep H₂, v. 6,5 cm (obr. 31: 18). 31. Okrajový črep H₂, v. 6,7 cm (obr. 31: 19). 32. Okrajový črep H₂, v. 5,2 cm (obr. 31: 20). 33. Dno H_k—J_k, Ø 5,7 cm (obr. 15: 11; 32: 1). 34.—40. Sedem okrajových črepov H₂. 41. Dno H—J.

42. Okrajový črep J_b, v. 4,9 cm (obr. 32: 3). 43. Okrajový črep J_i, v. 4,6 cm (obr. 15: 10). 44. Okrajový črep J_e, v. 4,5 cm (obr. 15: 8). 45. Črep J_m, v. 10,6 cm (obr. 15: 12; 32: 2). 46. Okrajový črep J_r, v. 5,4 cm (obr. 32: 7). 47.—54. Osem okrajových črepov J.

55. Okrajový črep G—N—O. 56. Okrajový črep N—O. 57. Črep O_{am}, v. 5 cm (obr. 32: 5). 58. Črep O_{3a}, v. 5,5 cm (obr. 32: 6). 59. Črep O₂, v. 10 cm (obr. 32: 8). 60. Črep O₁, v. 10 cm (obr. 32: 9). 61. Okrajový črep O₁, v. 6 cm (obr. 32: 10). 62. Črep O_{2a}, v. 5,5 cm (obr. 32: 11). 63.—66. Štyri okrajové črepy O. 67. Črep O₁. 68.—70. Tri črepy O₂. 71. Okrajový črep O_{2a}. 72.—73. Dva črepy O_a. 74. Črep O_c. 75. Črep O_e. 76.—77. Dva fragmenty O_k—P_t.

78. Črep P_c, v. 4,5 cm (obr. 32: 4). 79. Okrajový črep P₂, v. 6,3 cm (obr. 32: 12). 80. Okrajový črep P_{5c}, v. 3,5 cm (obr. 32: 13). 81. Okrajový črep P_{5e}, v. 5,5 cm (obr. 32: 14). 82. Okrajový črep P_{5a}, v. 9 cm (obr. 32: 15). 83. Okrajový črep P_{5at}, v. 11,4 cm (obr. 32: 16). 84. Okrajový črep P_{5m}, v. 11,5 cm (obr. 32: 17). 85.—86. Dva okrajové črepy P₃. 87. Okrajový črep P_{3r}. 88.—92. Päť okrajových črepov P₅. 93. Okrajový črep P_{5e}. 94. Okrajový črep P_{5r}. 95.—99. Päť črepov P_a. 100. Črep P_c.

Rozbor nálezov

Nálezový inventár sídliska v Žlkovciach sa podstatne líši od nálezov z Blatného i z Nitrianskeho Hrádku-Vysokého brehu, prípadne ďalších, v tejto súvislosti citovaných lokalít. Škála jednotlivých typov keramiky a ich výzdobných variantov sa jednoznačne rozširuje a Žlkovce korešpondujú na Slovensku vo veľkej miere s nálezmi z Vrbového (*Němejcová-Pavúková 1979b*, s. 385 a nasl.), Bratislavy (*Baxa — Kaminská 1984*), prípadne s inými lokalitami, spomínanými v súvislosti s Vrbovým, konkrétne s objektom X/59 z Bajča-Vlkanova (*Točík 1964*, tab. LI—LII) a ďalšími nálezmi z tejto lokality (*Točík 1982*, s. 278 a nasl., obr. 148), mimo Slovenska napr. s nálezmi z lokality Pilismarót-Basaharc (*Torma 1973*, obr. 1—2). V istej miere korešpondujú však aj so sídliskovými nálezmi z Tekovského Hrádku (*Němejcová-Pavúková 1974*, obr. 58—61), alebo Pári-Altackeru (*Torma 1973*, obr. 4, 6—11).

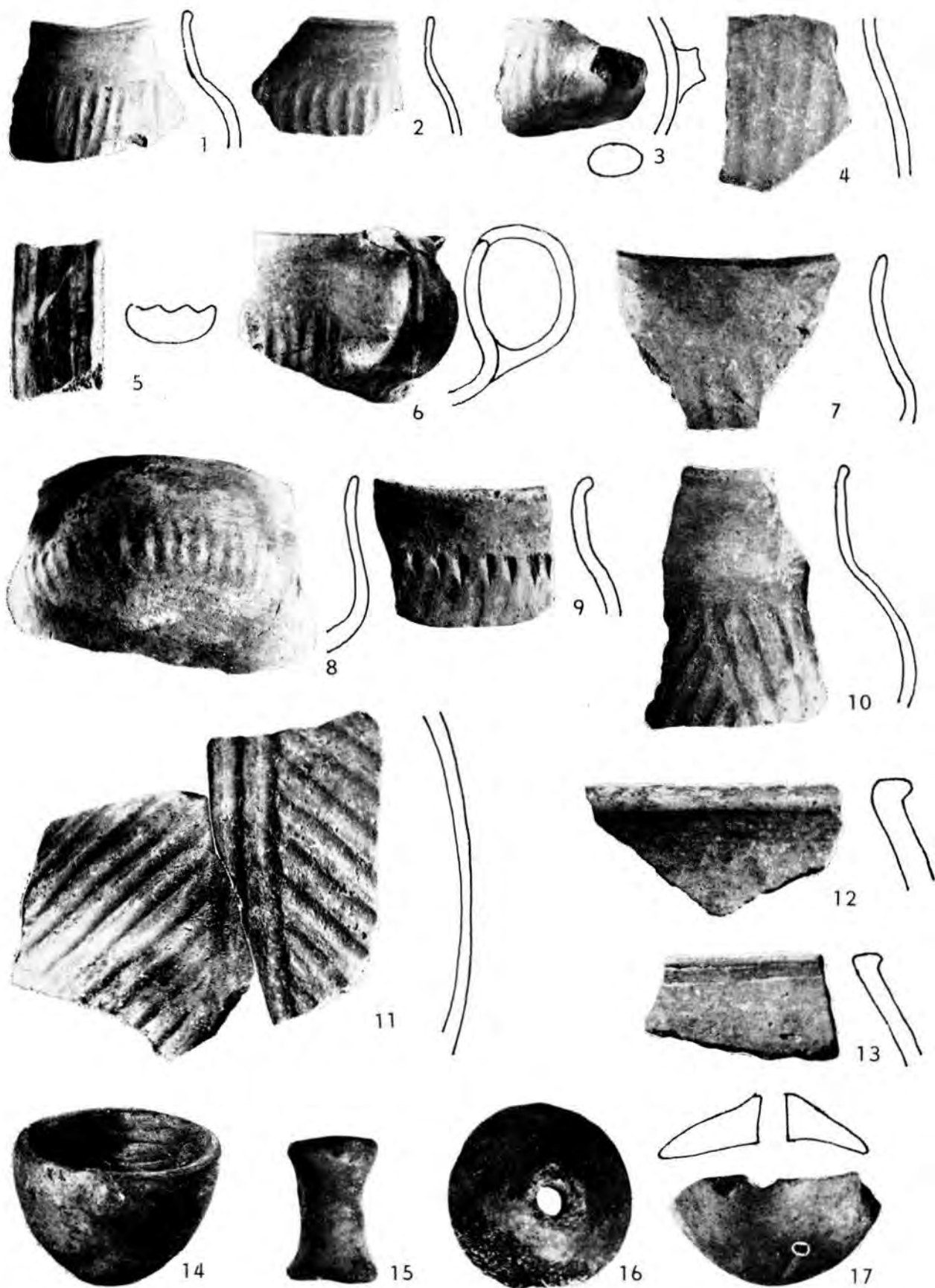
Šálky (typ B) sú v Žlkovciach takmer bez výnimky zastúpené jediným tvarom, esovite profilovaným, pravdepodobne so zaobleným dnom, nezdobené (typ B1) alebo so zvislou ka-

nelúrou (typ B2). Typ B1 je zriedkavejší (obr. 14: 6; 18: 3, 7), typ B2 častejší (obr. 18: 1, 4; 22: 2, 3, 6, 8). Len v jednom prípade, v objekte 107/81 (obr. 31: 5), sa vyskytla šálka, ktorá pripomína typ B1 Badenu Ia a Ib (t. j. s obežnou rýžkou na hrdle). Tento typ šálok bol ešte v Blatnom častý, ale v Nitrianskom Hrádku už len ojedinelý. Okrem objektu 107/81 zo Žlkoviec aj z Vrbového pochádza jedna šálka, ktorá typ B1 Badenu I a—b ešte pripomína (*Němejcová-Pavúková 1979b*, tab. I: 3). Objekt vo Vrbovom bol inak výnimočne bohatý na šálky (*Němejcová-Pavúková 1979b*, tab. 1: 1—10, 12), kým v Žlkovciach sú šálky v objektoch (s výnimkou objektu 107/81) zriedkavé, alebo v niektorých (objekt 44 a 45/80, subobjekt 55b/80) úplne chýbajú.

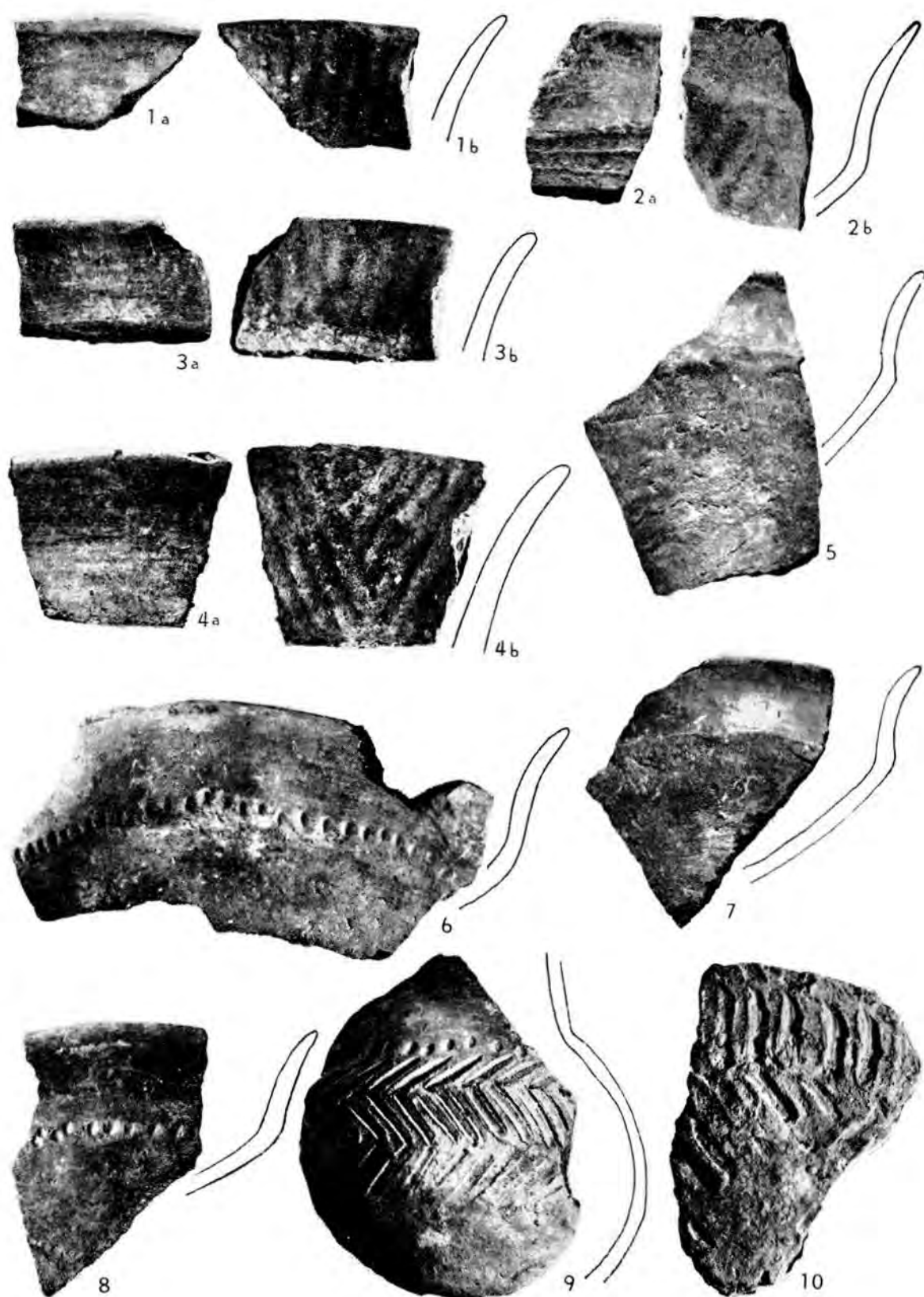
Džbáňky (typ G) sú v Žlkovciach veľmi variabilné, podstatne variabilnejšie ako v Blatnom alebo Nitrianskom Hrádku. Ako vedúce typy vystupujú klasické bolerázske džbáňky s ubiehajúcim hrdlom a džbáňky s nižším alebo vyšším prehnutým hrdlom.

Džbáňky s ubiehajúcim hrdlom majú zvisle kanelované (typ G1, obr. 18: 5) alebo do trojuholníkov šikmo žliabkované vydutie (typ G2, obr. 18: 10, 31: 8). Oba typy nadväzujú bez zmeny na predchádzajúci vývoj. Novým variantom, ktorý sa zatiaľ na Slovensku nevyskytol, je zvlnenie vydutia džbáňa, na ktorom je rôznym spôsobom nanosená kanelúra (typ G6, obr. 13: 2; 18: 2). Z publikovaných nálezov uvádza džbáňky podobného typu I. Torma (1973, obr. 3: 6) z pohrebiska Pilismarót-Basaharc.

V objekte 55b/60 sa vyskytli dva fragmenty džbáňkov s ubiehajúcim hrdlom a zvislými plastickými rebierkami na vydutí, kombinovanými zvislou a šikmou kanelúrou. Na jednom je dvojica rebierok (obr. 14: 10; 27: 4), druhý má zachované len jedno rebierko (obr. 14: 11; 27: 1). Z objektu 107/81 pochádzajú dva zlomky z jedného džbáňa, na ktorom boli plastické rebierka oblúkovité, od seba odvrátené (obr. 31: 13, 14). Džbán s viacerými zvislými plastickými rebrami v pravidelných rozstupoch na inak nezdobenom vydutí, so subkutánnymi uškami, skrytými pod tromi rebierkami, sa vyskytol v objekte vo Vrbovom (*Němejcová-Pavúková 1979b*, tab. II: 2). Pri jeho hodnotení som uviedla niektoré ďalšie výskyty džbáňkov, resp. misiek so zvislými nečlenenými rebrami (*Němejcová-Pavúková 1979b*, s.

Obr. 22. Žilkovce. Objekt 40/80.

Obr. 23. Žilkovce, Objekt 40/80.

391 a nasl.), z ktorých v tejto súvislosti znovu upozorňujem na džbáňky s trojitými zvislými rebierkami, doplnenými na vydutí šikmou kanelúrou, na lokalite Pilismarót-Basaharc (*Torma* 1973, obr. 3: 4, 5).

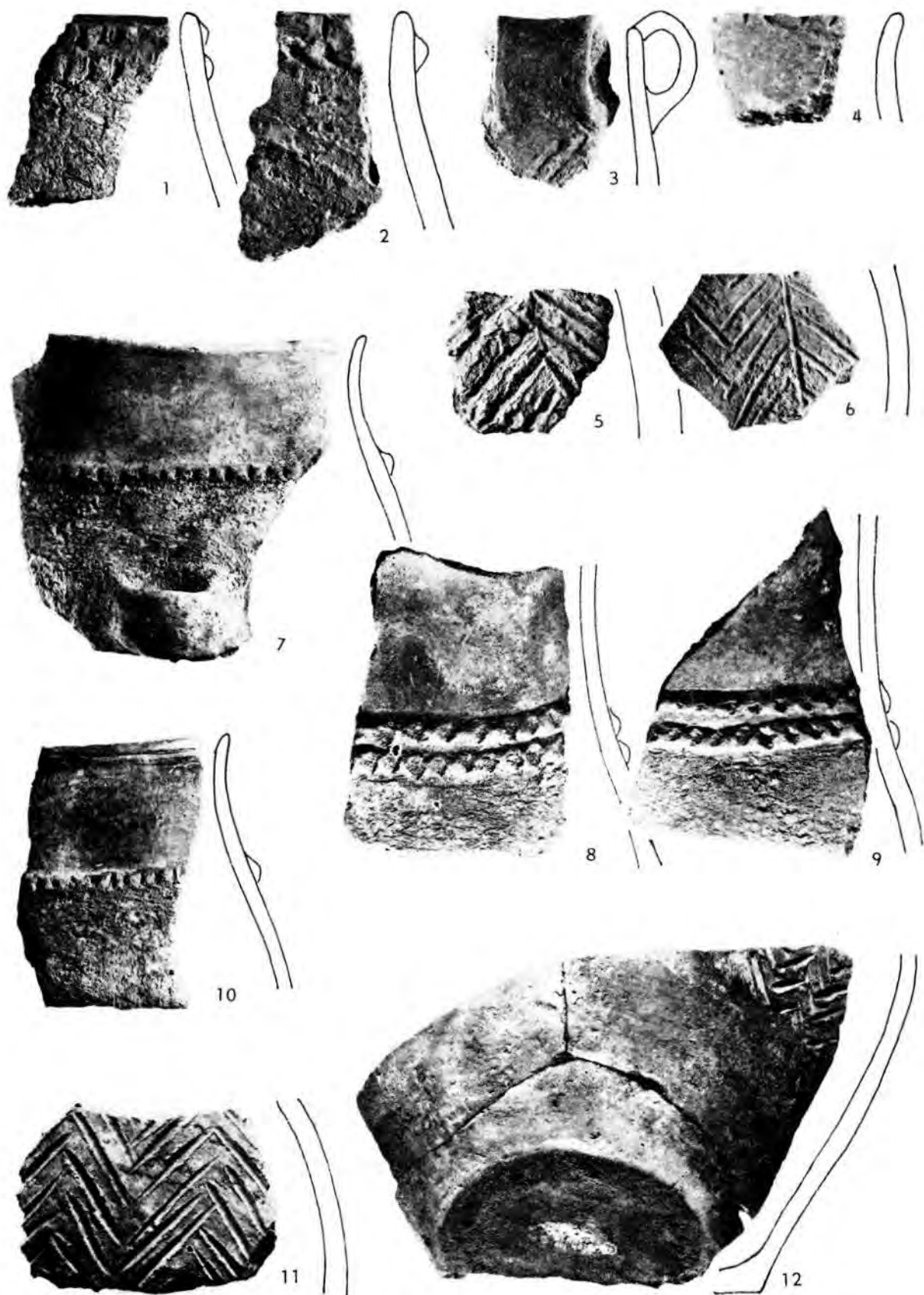
Okrem kanelovanej a rytej výzdoby sa vyskytla na dvoch džbáňkoch zo Žlkoviec i výzdoba rytá, vetvičkovitá, doplnená radom vpichov na rozhraní hrdla a vydutia (obr. 23: 9, 29: 4). Vetvičkovitá rytá výzdoba, hoci je najmä pre bolerázsku skupinu typická, na džbáňkoch je zatiaľ neznáma. Podobne výnimočný v tomto období je rad vpichov pod hrdlom oboch nádob. Ako bežný výzdobný prvok sa objavuje až podstatne neskôr, v horizonte Űny. Napriek tomu ojedinele ho možno stretnúť i v bolerázskej skupine, o čom svedčí napr. masívny, inak nezdobený džbáň z Vrbového (*Němejcová-Pavúková* 1979b, tab. II: 5), alebo džbáňky s dvoma radmi vpichov na hrdle z lokalít Ohrozim a Lutotin na Morave (*Medunova-Benešová* 1967, obr. 10: 12; 15: D1).

Popri džbáňkoch s ubiehajúcim hrdlom sú v Žlkovciach druhým vedúcim tvarom džbáňky s nižším prehnutým hrdlom, ktoré tvoria základ všetkých neskorších typov džbáňkov v mladších stupňoch badenskej kultúry. Majú zvislo (typ G9, obr. 17: 1; 18: 1, 6), alebo šikmo (typ G10, obr. 26: 2) kanelované vydutie, prípadne kanelúru doplnenú radom vpichov na rozhraní hrdla a vydutia (typ G12, obr. 22: 9). Na ojedinelých exemplároch sa vyskytlo vodorovné, dosť nevýrazné žliabkovanie hrdla, a to i na prehnutom, i na ubiehajúcom bolerázskom hrdle (typ G8 a G11, obr. 18: 6; 14: 9, 10), raz na spodnej časti, dva razy v strede hrdla. Vodorovné žliabkovanie na spodnej časti hrdla na džbáňkoch, prípadne amforách alebo amforovitých nádobách je typické až pre stupeň IIa badenskej kultúry a jej ešte mladšie stupne, kým v obsahu bolerázskej skupiny na Slovensku nie je predbežne známe.

Zvlášť by som sa zmienila o troch zlomkoch (dva k sebe patriace zo subobjektov 55a/80 a 55b/80, obr. 26: 1; 27: 5 a tretí zo subobjektu 55b, obr. 27: 6), zjavne z tej istej nádoby, a to zvonivo vypáleného džbáňa s temer nebadateľnou zvislou kanelúrou (či vyhladzovaným povrchom?) na vydutí, s nepravým profilovaným (typu dd) subkutánnym uchom a tyčinkovitým odlomeným uchom, ktoré je nasadené na cipovite vytiahnutom okraji, vytvárajúc prototyp k džbáňkom s výčnel-

kom nad uchom z II. stupňa (obr. 14: 15). Smerom dovnútra ústia vytvára ucho rovnú plošku, vyvýšenú nad ostatný okraj. Či bolo tyčinkovité ucho pôvodne na obvode ďalej profilované, alebo len jednoduché, neprofilované, nemožno zo zachovaného zlomku jednoznačne súdiť. Zlomok ďalšieho podobného, šikmo žliabkovaného uška je z objektu 7/80 (obr. 18: 9). Nasadenie ucha nad okrajom s rovnou ploškou dovnútra ústia je zatiaľ na nádobách s tyčinkovitým uchom v bolerázskej skupine veľmi zriedkavé — džbáňok so zubkovaným nad okraj nasadeným uškom pochádza z Gradiny na Bosute v Juhošlávii (*Tasić* 1983, obr. 3: a). Sériu džbáňov s podobne, alebo oveľa extrémnejšie nasadenými uchami, publikovala G. Tončeva (1981, obr. 7: 5; 10: 9, 16—20) z Ezerova pri Varne.

Uchá na šálkach a džbáňkoch sú v Žlkovciach takmer rovnako reprezentované ako pášikovými prežliabnutými (typ b obr. 18: 2, 8; 22: 6) alebo rebrami členenými (typ c—d, obr. 13: 4, 5; 14: 2; 22: 5) uchami, tak uchami tyčinkovitými, zachovanými len v zlomku na tele nádoby (obr. 17: 1; 26: 1, 3), hladkými nečlenenými (typ f, obr. 18: 12), šikmo žliabkovanými (typ g, obr. 13: 6; 18: 9) alebo s oválnym prierezom, priečne žliabkované (typ k, obr. 18: 10). Priečne žliabkované uško s oválnym prierezom je v rámci tyčinkovitých úch Badenu I—II prevažne s kruhovitým prierezom relatívne zriedkavé a analogické ucho k uchu z objektu 7/80 zo Žlkoviec poznám len na džbáne zo Sopronu (*Banner* 1956, tab. I: 1—3), ktorý patrí do Badenu IIa. V mladobolerázskom, Žlkovciam blízkom objekte vo Vrbovom sa tyčinkovité ucho nevyskytlo vôbec, kým v ďalšom podobnom súbore z Bratislavy sú doložené dve tyčinkovité profilované (typ h) a šikmo žliabkované (typ g) uchá (*Bara — Kaminská* 1984, tab. I: 3, 4). Do toho istého — Baden Ic — horizontu patrí zrejme i zlomok šálky s profilovaným uchom typu h z Bolerázu (*Němejcová-Pavúková* 1964, obr. 15: 2), kam ho datuje zlomok vnútri zdobenej misy s plochým rozšíreným priečne žliabkovaným okrajom z tej istej lokality (*Němejcová-Pavúková* 1964, tab. XXII: 1a—b). V starších súboroch, napr. v Nitrianskom Hrádku-Vysokom brehu, sa tyčinkovité nečlenené ucho objavilo len ojedinele (*Němejcová-Pavúková* 1964, tab. XVII: 3), kým v Blatnom sa tento typ úch nevyskytol vôbec. V mladších súboroch vyvinutého II.

Obr. 24. Žilovce. Objekt 40/80.

stupňa badenskej kultúry sú tyčinkovité profilované i neprofilované uchá časté (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 4: 4, 7, 9, 10; 5: 1, 12; 4: 27; 10: 28; 16, 20, 21; atď.).

Misy s vtiahnutým ústím (typ H) sú v Žlkovciach reprezentované zväčša misami typu H1 s kónickými, smerom k okraju len mierne zaoblenými stenami s neprofilovaným, priečne žliabkovaným okrajom. Niektoré exempláre bolo možné rekonštruovať (obr. 16: 17: 3; 25). Okraj mis je zväčša jemne priečne žliabkovaný, vnútorná strana je zdobená trojuholníkmi, obrátenými hrotom ku dnu (obr. 16: 2b, 3b; 17: 3a; 25: 1), prípadne vetvičkovou žliabkovanou výzdobou (obr. 15: 1). Výzdoba dna pozostáva zväčša z koncentrických kruhov alebo špirály (obr. 14: 16; 16: 2b, 3b). V objekte 107/81 na zlomku misy typu H alebo J sa vyskytlo i žliabkované, na kvadranty rozdelené dno (obr. 32: 1; 15: 11).

Misy so zatiahnutým zosilneným okrajom pripomína okrajový črep z objektu 40/80 s plochým, von vyťahnutým okrajom (typ H3, obr. 14: 3; 22: 12). Misy typu H2 v Žlkovciach nie sú početné a okrem jedného malého zlomku v objekte 7/80 (obr. 17: 11) sa koncentrujú v objekte 107/81 (obr. 15: 31: 15—20), v ktorom sa ale nevyskytol ani jeden zlomok misy typu H1. Na lokalitách bolerázskej skupiny sa misy typu H2 vyskytujú všade, i v celkom mladých objektoch, napr. vo Vrbovom (*Němejcová-Pavúková* 1979b, obr. 1, tab. IV: 12, 13, 15) alebo v Bratislave (*Baxa — Kaminská* 1984, tab. I: 7, 10), v ktorých tiež nie sú misy typu H1 so žliabkovaným okrajom. Misa takého typu pochádza len z objektu X/59 z Bajča (*Točík* 1964, tab. LI: 5).

Neorganické pokrytie vnútornej strany stien rôzne nasmerovaným žliabkovaním, typickým pre bolerázsku skupinu (typ i), známe z Nitrianskeho Hrádku-Vysokého brehu (*Němejcová-Pavúková* 1964, obr. 18: 1—2), alebo z Vrbového (*Němejcová-Pavúková* 1979b, obr. 1), sa v Žlkovciach na mise typu H nevyskytlo. Prevládajú žliabkované trojuholníky (obr. 16: 2, 3) alebo vetvičkovitý motív (obr. 15: 1). Žliabkované trojuholníky, obrátené hrotom ku dnu, sú na misách typu H a J typické až pre Baden II a III, ale ojedinele sa vyskytujú už skôr, napr. vo Vrbovom (*Němejcová-Pavúková* 1979b, tab. IV: 20b), prípadne v Boleráze (*Němejcová-Pavúková* 1964, tab. XXII: 1a), alebo na lokalite Pilismarót-Basaharc (*Torma*

1973, obr. 2: 7), kým v Nitrianskom Hrádku a iných súčasných alebo starších lokalitách sú zatiaľ neznáme.

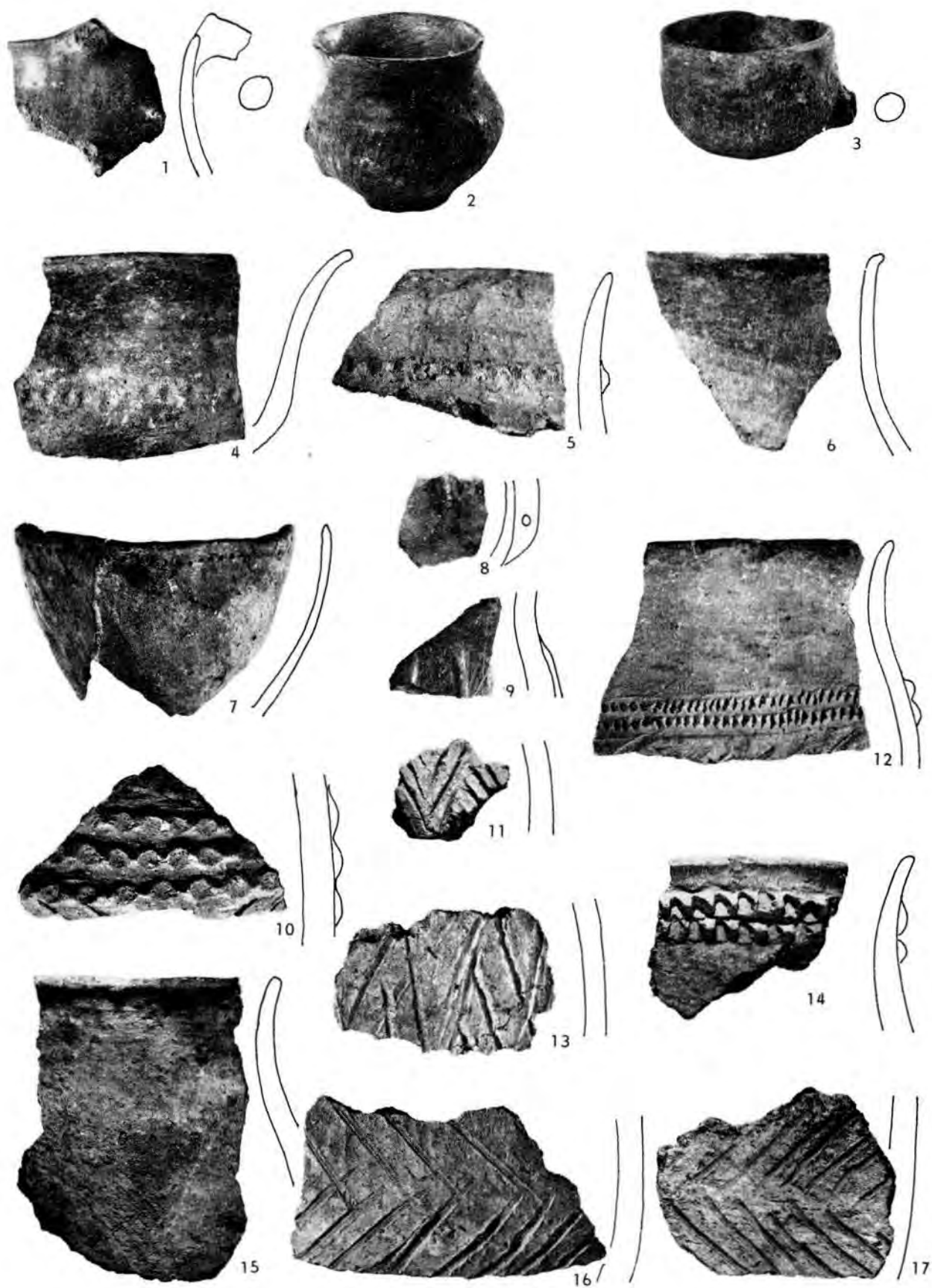
Podobne i špirálovitý motív, resp. koncentrické kruhy na vnútornej strane dna mis typu H a J je typický predovšetkým pre II. a III. stupeň badenskej kultúry, ale ojedinele sa vyskytuje už koncom bolerázskej skupiny, ako o tom svedčia nálezy z Vrbového (*Němejcová-Pavúková* 1979b, obr. 1; tab. IV: 17b), z lokality Pilismarót-Basaharc (*Torma* 1973, obr. 2: 7) a z Bratislavy (*Baxa — Kaminská* 1984, tab. I: 11, III: 5), kým na kvadranty rozdelené bolerázské dno sa vyskytuje ešte i na niektorých misách Badenu IIa (Tekovský Hrádok; *Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 58: 1).

Misy typu H v Žlkovciach sú na vonkajšej strane zdobené zvislými pásmi hustých zvis-

Obr. 25. Žlkovce. Objekt 55a/80.

Obr. 26. Žilkovce. Objekt 55a/80

lých rýh, striedajúcich sa s leštenými pásmi nezdobeného povrchu (obr. 13: 9a; 15: 1a; 25: 2; 27: 8, 10), alebo sú celkom nezdobené. Na dvoch fragmentoch z objektu 107/81 je časť rytého horizontálneho vetvičkovitého motívu (obr. 31: 15, 17).

Na celom rekonštruovanom exemplári z objektu 7/80 sa na stene misy vyskytlo tunelovité uško (obr. 17: 3b). Uchá na misách sa objavujú bežne až v Badene II, na misách s lievikovitým ústím celkom výnimočne už koncom bolerázskej skupiny (Baxa — Kaminská 1984, tab. II: 10), na misách typu H, s výnimkou prechodného tvaru H5 z Vrbového, je ucho v bolerázskej skupine zatiaľ neznáme.

Nezvyčajnú plastickú výzdobu okraja mala misa z objektu 55a/80, ktorú po obvode okraja zdobí šesť zvieracích, v pravidelných rozstupoch umiestnených plastík (obr. 25: 2, 3). Najskôr ide o plastiku psa alebo koňa, pričom podoba s koňom zdá sa byť pravdepodobnejšia. Zvieracia plastika, aplikovaná na nádobách, je v badenskej kultúre neznáma, takže misa z objektu 55a je dvojnásobne mimoriadna — druhom neobvyklej výzdoby a tiež v prípade, že ide o koňa, potom aj druhom zobrazeného zvieraťa.

Predbežný rozbor zvieracích kostí z objektov zo sídliska v Blatnom a Žlkovciach, ktorý k tejto príležitosti urobil C. Ambros, ukázal, že v Blatnom medzi archeozoologickými nálezmi sa kosti z koňa zatiaľ nevyskytli, ale v Žlkovciach v subobjektoch 55a a 55b/80 sa v každom našlo po jednej konskej kosti.

Sériovou nie je ani hlbšia kónická temer neprofilovaná misa s radom vpichov z objektu 55a (typ H6; obr. 26: 7) a bez analógie je tiež ďalšia hlboká misa so zaoblenými stenami z objektu 7/80 s plastickým pásikom pod okrajom, na vydutí striedavo s dvojicou zvisle žliabkovaných úšiek proti sebe a dvojicou plastických členených výčnelkov (typ H7, obr. 19: 9, 13 — 15; 20: 1). Rekonštruovať ju možno len v kresbe (obr. 13: 15).

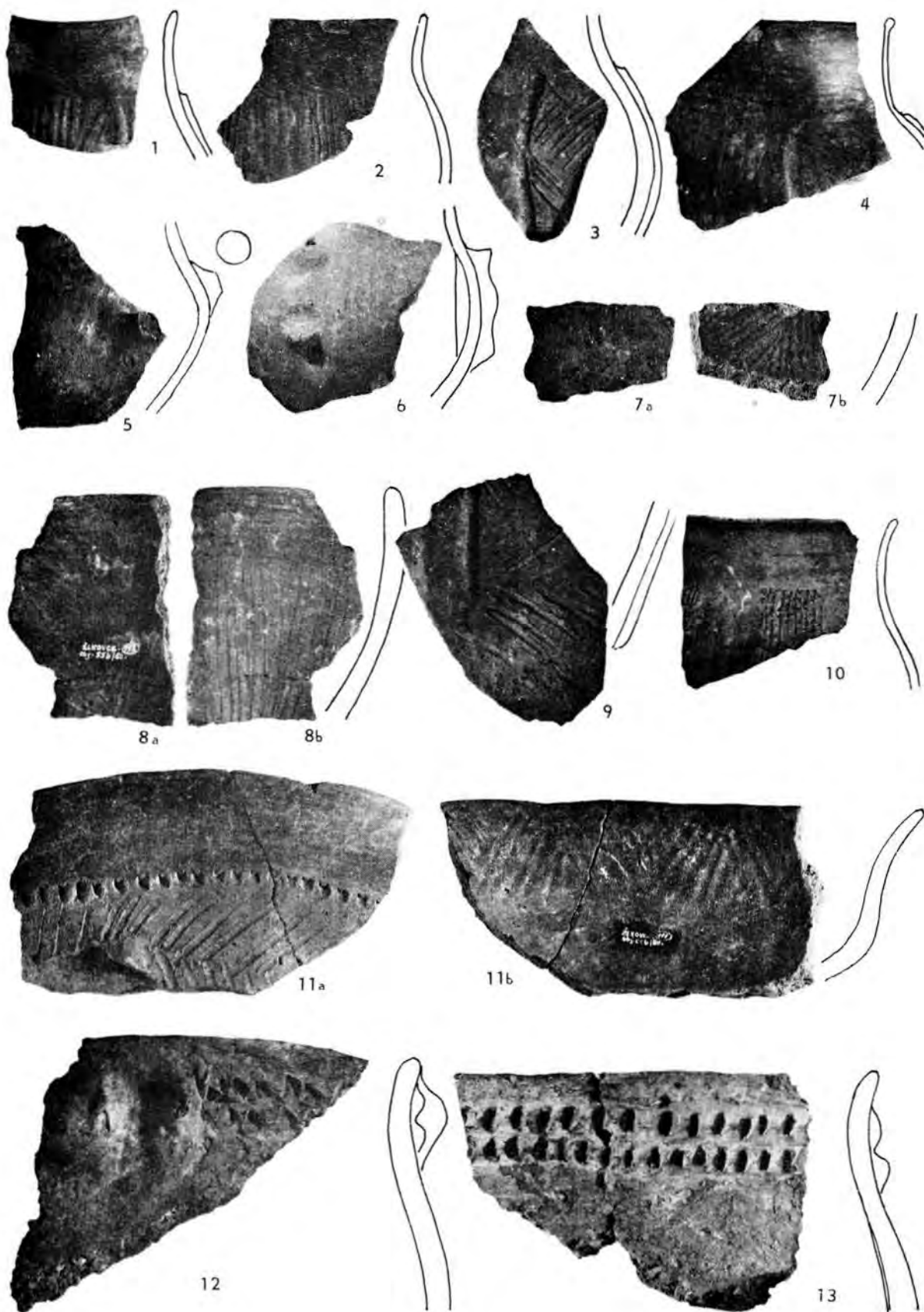
Misy s lievikovitým ústím (typ J) v porovnaní s bolerázkymi misami menia tektoniku — prehĺbujú svoj tvar a v Žlkovciach je na nich často použitý kontrast medzi lešteným hrdlom a matnou spodnou časťou (obr. 13: 11; 14: 1; 17: 2, 4; 23: 7; 26: 6; atď.). Popri tvaroch s jedným radom vrypov na lome (typ J2, obr. 18: 15, 16, 17; 19: 2; 23: 6, 8 atď.) sa v Žlkovciach objavujú po prvý raz misy

s dvoma radmi vrypov (typ J5; obr. 13: 11, 13; 17: 4; 18: 13; 19: 1 atď.). Jeden rad vrypov alebo ich skupiny sledujeme na lievikovitých misách od počiatku bolerázskej skupiny (Němejcová-Pavúková 1979a, obr. 2: 9; 4: 13), kým dva rady sú typické až pre II. stupeň a ešte mladšie vývojové etapy badenskej kultúry. Na lome fragmentu misy z objektu 7/80 sa v kombinácii s radom vrypov objavil na lome malý plastický výčnelok (typ J3, obr. 19: 4).

Okraj lievikovitých mis je v Žlkovciach prvý raz v badenskej kultúre zdobený presekávaním (obr. 21: 1) alebo výrazným pretláčaním — zvlnením (typ J_n, obr. 13: 12; 19: 5). Zvlnenie okraja mis alebo amforovitých nádob je typické až pre II. a III. stupeň badenskej kultúry a ojedinele, pri amforovitých nádobách, sa vyskytuje ešte i v stupni IV_a (Ůny). Ani vo Vrbovom, ani v Bratislave sa zvlnenie či presekávanie okraja ešte nevyskytlo.

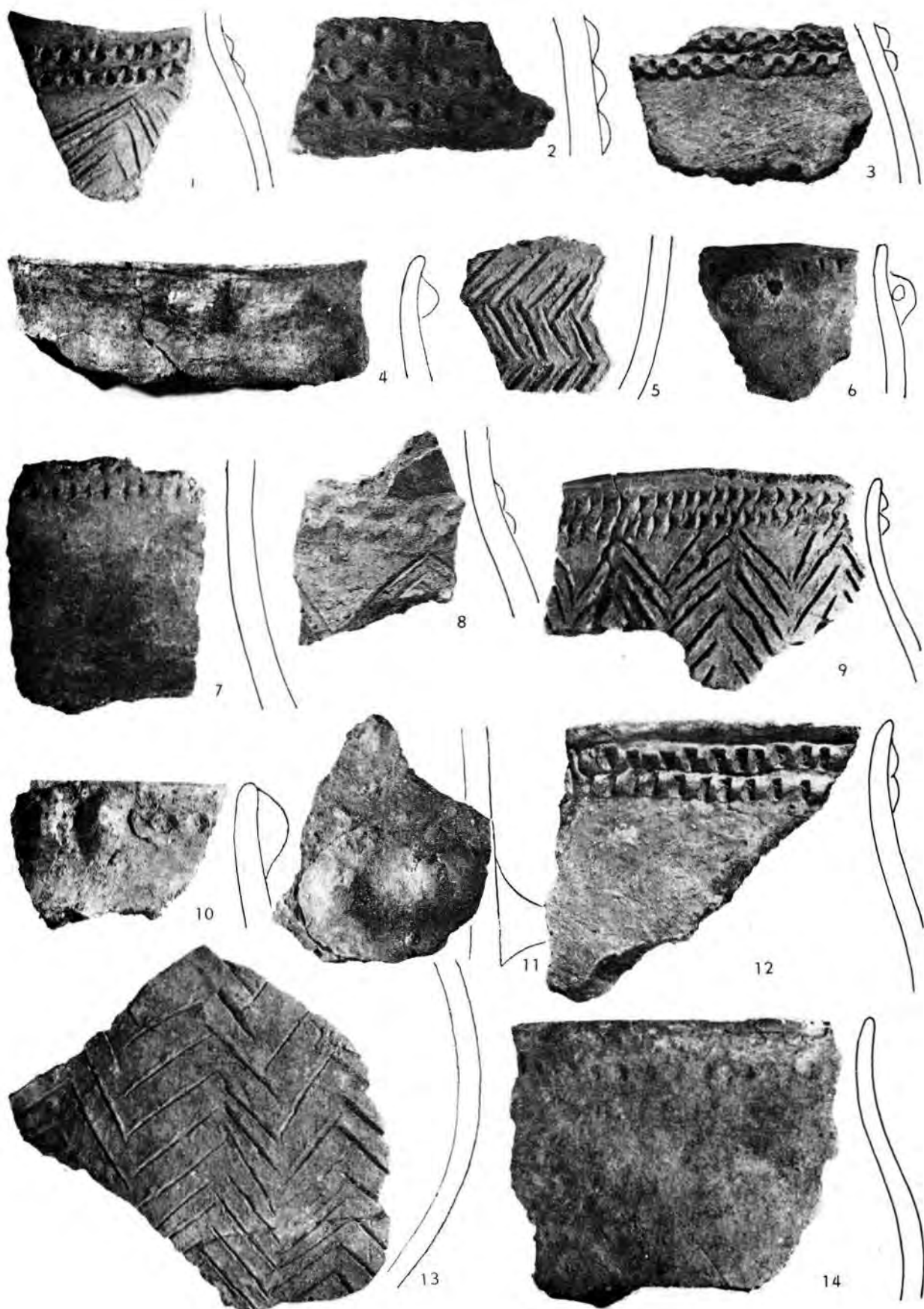
Spodná časť lievikovitých mis je v Žlkovciach matná, prípadne zdobená zvislým prstovaním či kanelúrou (typ J_p, obr. 19: 4) alebo vodorovným rytým vetvičkovitým ornamentom J_c (obr. 15: 5—7; 19: 2; 27: 11). Vetvičkovitý rytý ornament na misách, menovite na misách typu J, bol dlho charakteristický pre stupeň IIa badenskej kultúry. V nálezových súboroch typu Nitriansky Hrádok-Vysoký breh, alebo ešte starších, sa zatiaľ nikdy nevyskytol. Ojedinele sa však objavuje koncom bolerázskej skupiny, a to vo Vrbovom (Němejcová-Pavúková 1979b, obr. I; tab. V: 3) i v Bratislave (Baxa — Kaminská 1984, tab. I: 7, 10; II: 8) na misách typu H aj J, ako aj na mise typu J5 v Bajči (Točík 1964, tab. LI: 2). Pri menších súboroch nie je teda tento typ výzdoby jednoznačne chronologicky preukazný. Na jednom z takto zdobených fragmentov v Žlkovciach je pod lomom odlúpnuté tunelovité uško (obr. 15: 4; 27: 11a). Ušká na lievikovitých misách sú charakteristické tiež až od II. stupňa badenskej kultúry, ale ojedinele sa môžu objaviť už koncom bolerázskej skupiny, o čom svedčí fragment misy s tunelovitým, dva razy prežliabnutým uškom z Bratislavy (Baxa — Kaminská 1984, tab. II: 10).

Výzdoba vnútornej strany mis s lievikovitým ústím v Žlkovciach sa sústreďuje predovšetkým na vnútornú stranu ústia vo forme zvislých (obr. 13: 11b; 13b; 23: 1, 3), krátkych zvislých (obr. 14: 4b), šikmých (obr. 14: 1b) alebo do šrafovaných trojuholníkov zorade-

Obr. 27. Žilkovce, Objekt 55b 80.

Obr. 28. Žilkovce. Objekt 55b/80.

ných žliabkov (obr. 14: 5b; 15: 4b; 23: 3; 27: 11b). Množstvo takto zdobených mís je v súlade s množstvom lievikovitých mís zdobených na vnútornej strane v mladších fázach boľerázskej skupiny a nedosahuje ešte zďaleka taký vysoký počet zdobených exemplárov, aký poznáme napr. vo fáze Baden IIa na sídlisku v Tekovskom Hrádku (Němejcová-Pavúková 1974, s. 333). Na stene misy z objektu 107/81 je žliabkovaná výzdoba v podobe vodorovného vetvičkovitého motívu (obr. 15: 32: 2).

Zatiaľ výnimočný je zlomok lievikovitej misy s páškovým úškom z toho istého objektu (typ J1, obr. 32: 7), aký nachádzame bežne až v Badene II.

Hlboká misa s prehnutým hrdlom (typ K) sa vo fragmentoch zachovala v objekte 40/80 (obr. 24: 7). Má plastický pášik na rozhraní lešteného hrdla a zdrsneného vydutia a horizontálne ucho na vydutí. Ide o výrazne boľerázske formu, ktorá má analógiu napr. v objekte 4/64 v Iži (Němejcová-Pavúková 1968, obr. 14: 4).

Amfory (typ N) sú zastúpené v Žlkovciach len jednou identifikovateľnou nádobou, a to vydutím s pôvodne štyrmi malými tunelovitými úškami tesne pod rozhraním hrdla a vydutia a väčším odlúpnutým výčnelkom alebo ďalším uchom na vydutí z objektu 67/80 (obr. 67: 3, 4). Nádobu nemá na Slovensku obdobu ani v staršom, ani v mladšom vývoji badenskej kultúry.

Amforovité nádoby (typ O) sú v Žlkovciach reprezentované viacerými celými rekonštruovanými alebo čiastočne rekonštruovanými tvarmi a radom fragmentov z ďalších nerekonštruovateľných nádob. Séria rekonštruovaných nádob pochádza z objektu 7/80 a podáva informácie o ich celkovom tvare. Väčšinou majú nižšie prehnuté hrdlo a pretiahnuté vydutie (obr. 17: 7; 20: 10, 12—14) a vzďaľujú sa postupne od typického boľerázskeho tvaru s vyšším širším ubiehajúcim hrdlom. Výzdoba je naďalej typicky boľerázska, v podobe jednej (typ 01, obr. 20: 12, 13), dvoch (typ 02, obr. 17: 7; 20: 7, 8, 10, 14; 21: 2; 24: 8, 9; 26: 12; 28: 1, 3; 29: 2; 32: 8, atď.), alebo troch (typ 03, obr. 20: 6; 26: 10; 28: 2; 32: 6) plastických pášikov, oddeľujúcich leštené hrdlo od matného alebo zdrsneného vydutia. Dvojité pášik, zdá sa, je používaný najčastejšie. Pod plastickými pášikmi môže byť ešte rad malých hrotitých alebo plochých výčnelkov (obr. 20: 6, 12,

14; 13: 10), alebo rytý vetvičkovitý ornament, orientovaný v Žlkovciach aj vodorovne (obr. 23: 10; 26: 16, 17; 30: 11, 12, 15), väčšinou ale zvislo (obr. 17: 7; 20: 10, 12; 26: 10, 13; 29: 2 atď.) a s výnimkou objektov 90 a 107/81 býva riedko a nedbalo rytý. V boľerázskej skupine je vetvičková výzdoba orientovaná vodorovne, len v ojedinelých prípadoch zvisle, napr. na mise typu H2 v Nitrianskom Hrádku-Vysokom brehu, kde je oddeľovaná zvislými ryhami (Němejcová-Pavúková 1979b, tab. V: 12, 13) alebo na hrncovitej nádobe z tej istej lokality (Němejcová-Pavúková 1979b, tab. XV: 5) a viacerých fragmentoch amforovitých nádob z Bratislavy (Baxa — Kaminská 1984, tab. III: 8, 10, 11, 12; VI: 6, 9; V: 10). Spôsob rytia v boľerázskej skupine je celkom odlišný, hustý a pravidelný. Orientácia a ráz rytého ornamentu v Žlkovciach, s výnimkou objektov 90 a 107/81, sú typické až pre Baden IIa (Němejcová-Pavúková 1974, obr. 61: 7, 8, 11, 12; Torma 1973, obr. 6: 1, 2, 6, 7, 10; 7: 13).

V objektoch 7/80, 55a/80 a 55b/80 sa našli fragmenty amforovitých nádob so zvislými plastickými nečlenenými rebami na vydutí, medzi ktorými je umiestnená vodorovná (obr. 15: 5 — 7), alebo zvislo rytá vetvičkovitá výzdoba (obr. 14: 7; 13: 10), doplnená zvislým žliabkovaním (obr. 19: 12). Amforovité nádoby tohto typu (04, 05) sú zatiaľ typické najmä pre Baden IIa, ale fragment amforovitej nádoby 05 sa vyskytol už aj v neskorobolerázskej dobe v Bratislave (Baxa — Kaminská 1984, tab. VI: 10), a podobným spôsobom zdobená misa, nie amforovitá nádoba, pochádza z rovnako datovateľného objektu z Hostí (Ižof — Točík 1981, II., obr. 50: 2, 3). Inak je podobná výzdoba v obsahu boľerázskej skupiny na Slovensku neznáma.

Z rámca boľerázskej skupiny sa jednoznačne vymyká časť amforovitej nádoby z objektu 7/80 s nízkym, výrazne prehnutým hrdlom a výrazne zvlneným okrajom, s vodorovnými nízkymi nečlenenými rebierkami na spodnej časti hrdla a zvislými dvojicami rebierok, doplnenými zvislou a šikmou kanelúrou na vydutí (typ 06, obr. 17: 5), ktorá je zatiaľ bez analógie. Zvlnený okraj ju však spája už s nálezmi fázy IIa badenskej kultúry.

V objekte 7/80 a 40/80 sa vyskytli črepy z vydutia väčších nádob, amfor alebo amforovitých nádob so zvisle a šikmo kanelovaným vydutím (obr. 18: 18; 22: 11). Tento typ amfo-

rovitých nádob sa v bolerázskej skupine nevyskytuje, je typický pre Baden IIa (Němejcová-Pavúková 1974, obr. 60: 6, 7) a neskôr.

Hrncovité nádoby (typ P) v Žlkovciach sú len ojedinele nezdobené, s hladkým okrajom, prípadne s plastickým výčnelkom pod okrajom (typ P1; obr. 26: 15; 28: 7), alebo s radom vpichov či jamôk pod okrajom (typ P7; obr. 28: 6, 14). Prevažujú hrncovité nádoby s jedným (typ P3; obr. 21: 3, 6, 7, 9; 28: 10) a najmä s dvoma plastickými pásikmi (typ P5; obr. 17: 6; 20: 2; 21: 8, 10, 12, 13; 24: 1, 2; 26: 14; 27: 12, 13; 28: 9, 12). Trojitý plastický pásik je zriedkavý (obr. 30: 7). Plastickou výzdobou hrncovité nádoby nadväzujú na bolerázske tradície, avšak rytá výzdoba, pokrývajúca ich telo, je orientovaná zvisle ako u amforovitých nádob (obr. 17: 6; 21: 3—5, 7—15; atď.), ojedinele, najmä v objektoch 90 a 107/81, vodorovne (obr. 20: 5, 9; 30: 6—8; 32: 4, 15, 16).

Uchá sú umiestnené pri okraji nádob (obr. 24: 3; 32: 16) alebo pod okrajom na prehnutom hrdle (obr. 20: 2). Prejavuje sa však už ústup od používania dvoch protiahlych ušíek, typických len pre bolerázsku skupinu. Početné hrncovité nádoby v Žlkovciach majú ušká nahradené členenými plastickými výčnelkami, vsadenými pod okraj do plastických pásikov (obr. 21: 5, 11; 27: 12; 28: 4, 10), prípadne na vydutie nádoby (obr. 17: 6; 21: 4; 28: 11; 32: 17). Používanie výčnelkov namiesto ušíek je typické pre obe fázy II. stupňa badenskej kultúry.

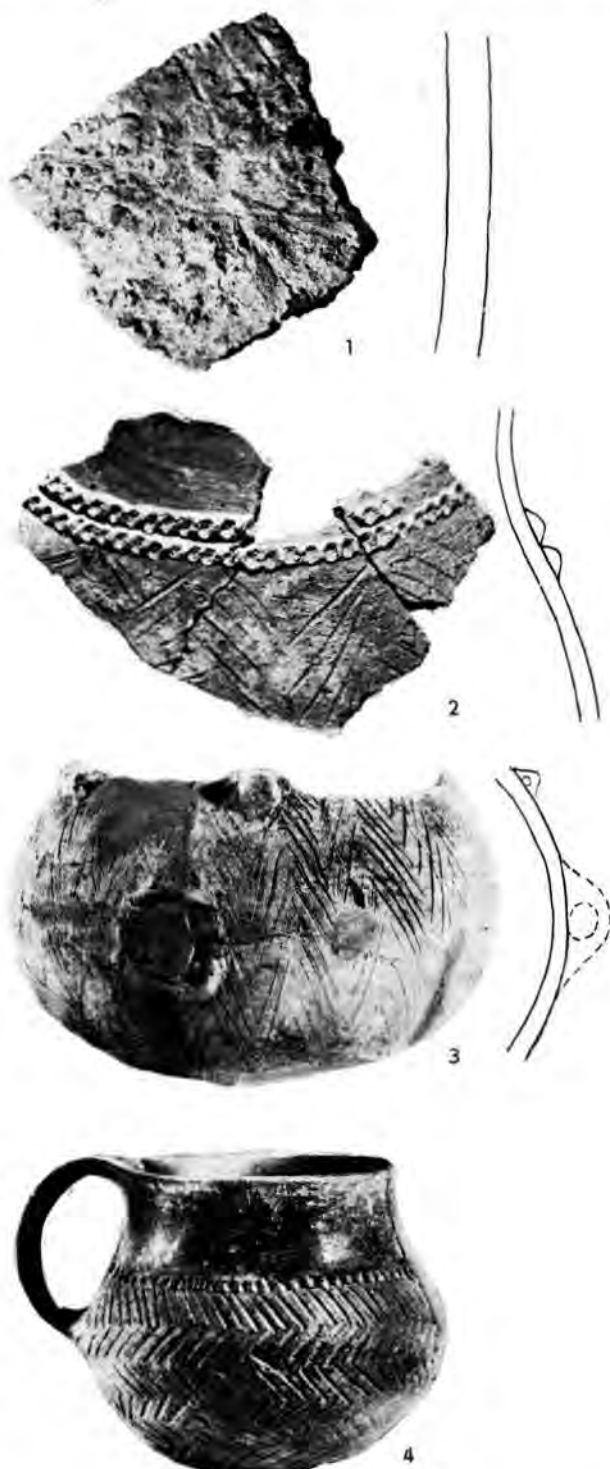
Pre II. stupeň je typické i nahradenie plastických pásikov viacerými, najčastejšie dvoma radmi vpichov, ktoré postupne počas fázy IIa stále viac supľujú plastické pásiky. Tomuto trendu odpovedá výskyt niekoľkých okrajových črepov v objekte 7/80, ktoré majú pod okrajom dva rady vpichov (typ P8; obr. 20: 4, 5, 9). Je celkom možné, že spomínané okrajové črepy bez výzdoby alebo s jedným radom vpichov budú pravdepodobne súvisieť skôr s týmto vývojom ako so starobylými typmi, koreniacimi ešte v Badene Ia.

Vyhodnotenie nálezov

Rozborom nálezov zo sídliska v Žlkovciach sa ukázalo, že sa vymykajú z nálezov fázy Ib badenskej kultúry a naopak, korešpondujú s náplňou jej fázy Ic a čiastočne IIa.

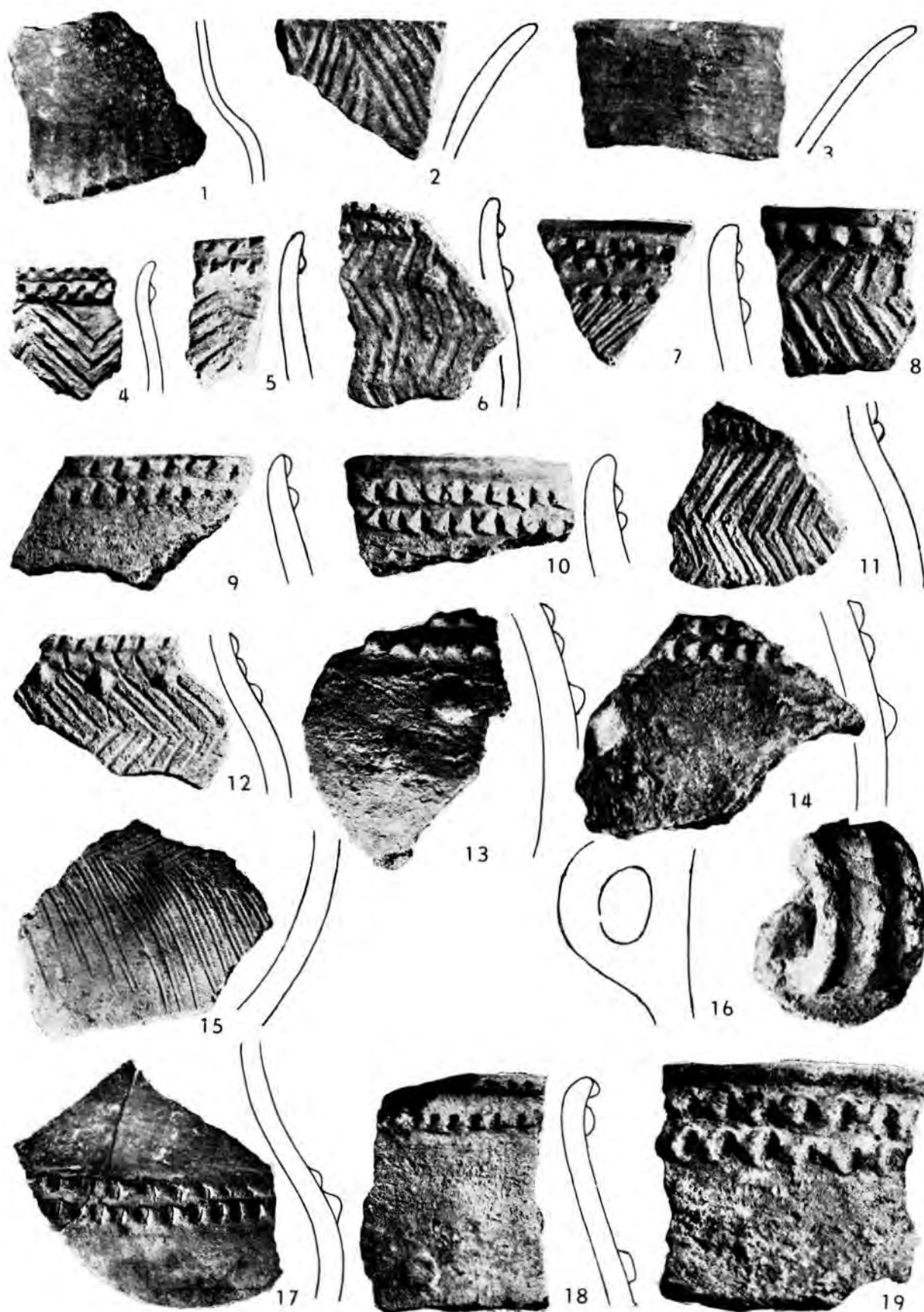
Podklad pre typologickú škálu fázy Ic badenskej kultúry na obrázkoch 33—34 tvoria

nálezy z Vrbového (vzdialeného od Žlkoviec 20 km), Hostí, z lokality Pilismarót-Basaharc, doplnené nálezmi z Bratislavy (ďakujem Baxovi a Kaminskej za možnosť zoznámiť sa s nálezmi pred ich vypublikovaním a citovať ich v tejto práci). Zaradenie súboru zo Žlkoviec medzi tieto lokality je v istých ohľadoch pod-

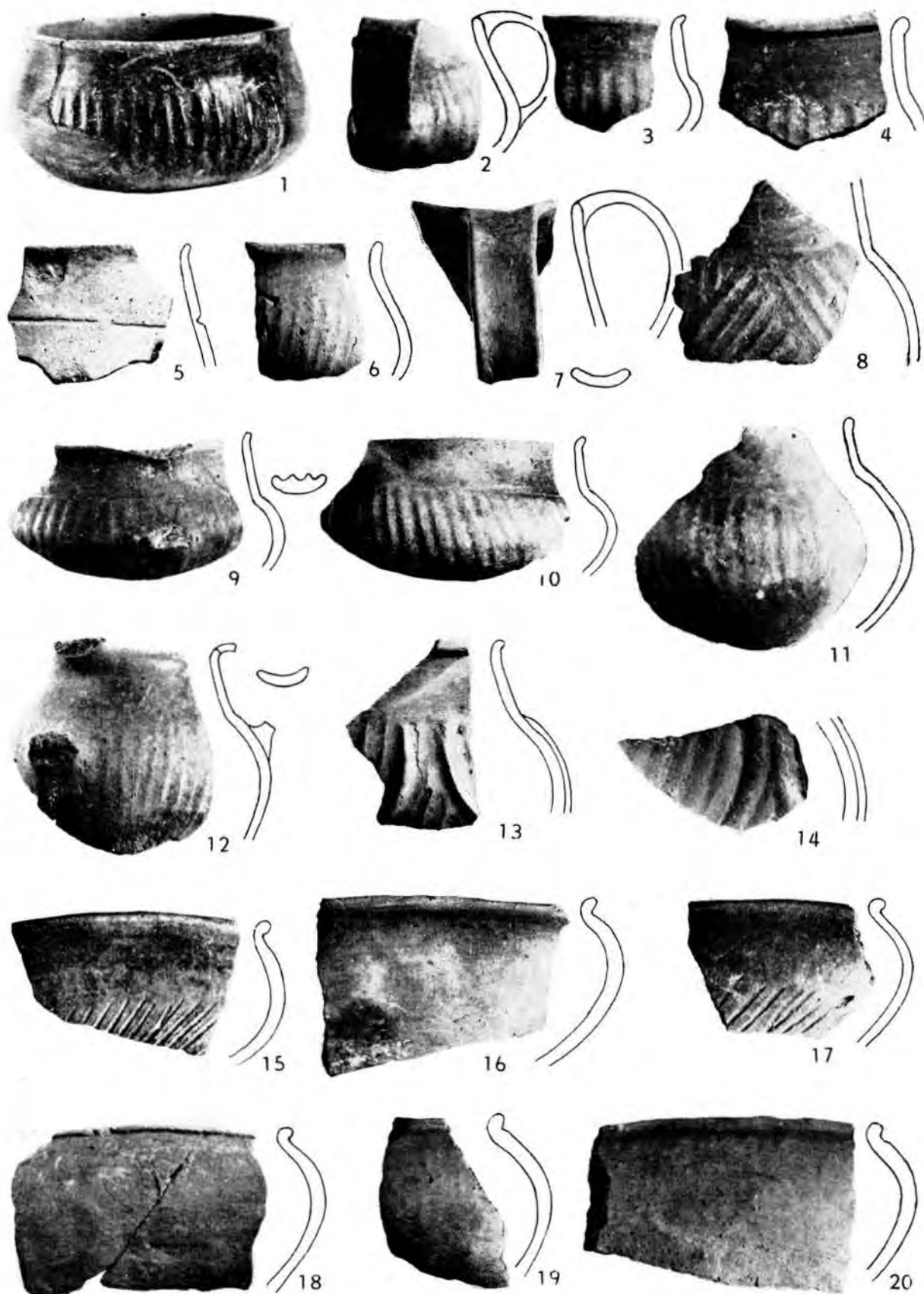

Obr. 29. Žlkovce. 1—3 — objekt 67/80; 4 — objekt 90/81.

Obr. 30. Žlkovce. Objekt 90/81.

Obr. 31. Žilkovce. Objekt 107/81.

ložené a v iných sa spomedzi nich vymyká — niektoré detaily posúvajú jednotlivé objekty až za hraničnú čiaru I. stupňa badenskej kultúry. Typ nádob alebo výzdoby, charakteristické len pre Žlkovce, sú na oboch typologických tabuľkách oddelené od typov bežných pre Baden Ic, zvislou čiarou.

Rozdiel fázy Ic oproti fáze Ib badenskej kultúry je zrejmý z typologických náčrtov na obrázkoch 11—12 a 33—34. Typy keramiky zostali viac-menej tie isté, len sa nepomerne rozmnožujú ich výzdobné varianty, čo je zreteľné najmä u džbáňkov a mís. K archaickým džbáňkom typu G1—G3 pristupujú tvary, pravdepodobne špecifické pre fázu Ic, a to typy G4—6. Džbáňky typu G4 a G6 označil už *I. Torma* za vyvinutejšie ako nálezy z Nitrianskeho Hrádku-Vysokého brehu, zdôrazňujúc zároveň, že spolu s nimi na pohrebisku lokality Pilismarót-Basaharc nevystupujú ešte tvary s obežnými žliabkami na hrdle a tvary s výčnelkom nad uchom (*Torma* 1973, s. 498).

Variant typu G4, resp. G5 s jedným alebo dvoma plastickými rebrami a dodatkovou žliabkovanou výzdobou (typ G8), je zastúpený i v Žlkovciach, podobne ako aj typ G6 so zvlnenými stenami. Okrem nich sa však objavuje na lokalite séria džbáňkov s prehnutým hrdlom, ktoré svojím počtom jasne prevládajú nad archaickejšími tvarmi s ubiehajúcim hrdlom a po prvý raz sa tam objavuje i vodorovné, nie veľmi výrazné žliabkovanie hrdla, ktoré sa nevyskytlo ani v Bratislave, ani vo Vrbovom, ani na pohrebisku lokality Pilismarót-Basaharc. Oba momenty — prehnutie hrdla a žliabkovanie na ňom — poukazujú už na obdobie, nasledujúce po boľerázskej skupine, teda mladšie ako Baden Ic.

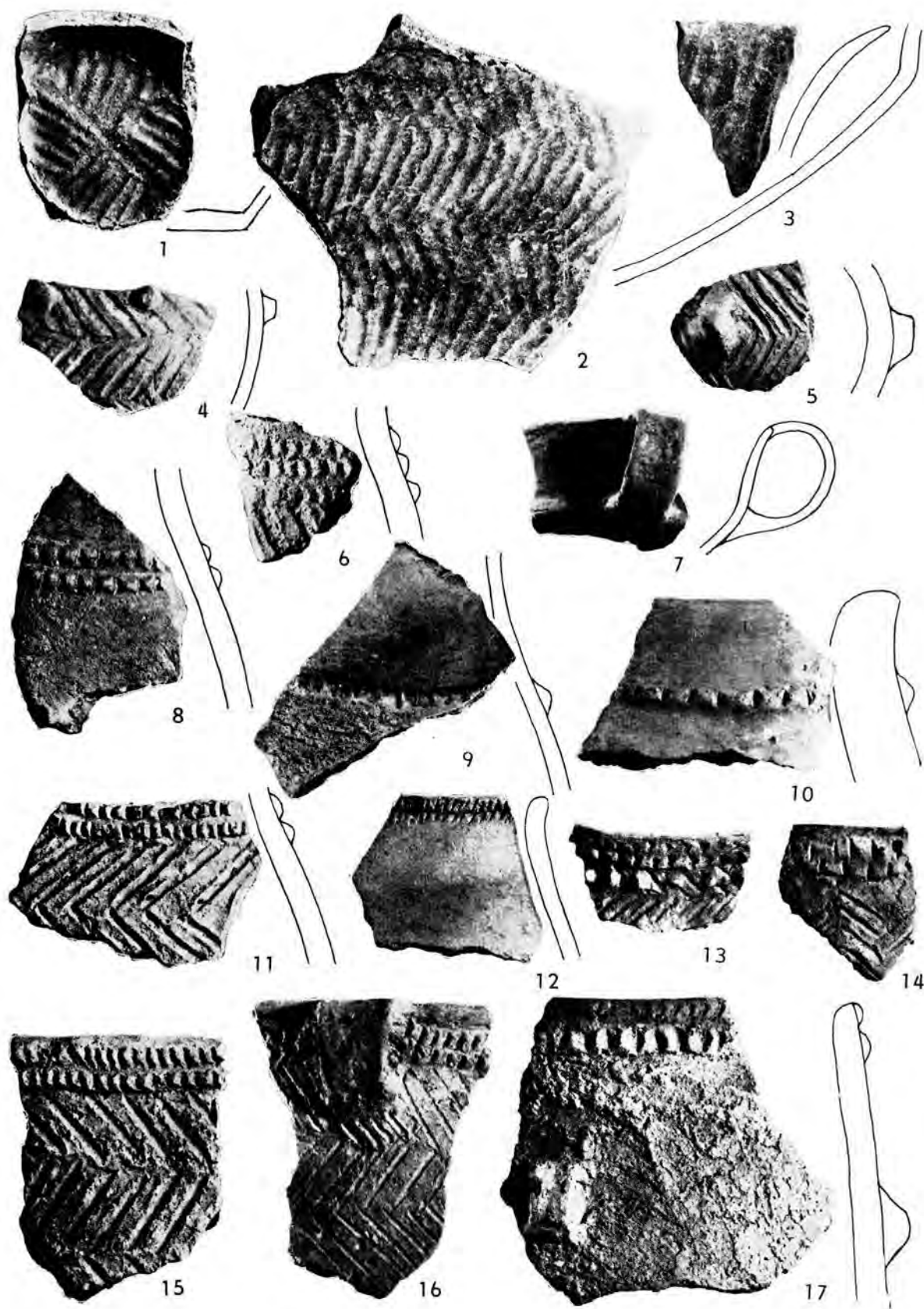
Popri absencii žliabkovania na hrdle zdôrazňuje *I. Torma* i absenciu jedného výčnelku nad uchom džbáňkov na pohrebisku lokality Pilismarót-Basaharc — objavujú sa až v horizonte nálezov paralelných s pohrebiskom vo Fonyóde, t. j. v Badene IIa. Zodpovedá to situácii na Slovensku, kde šálky alebo džbáňky s výčnelkom nad uchom tiež nie sú zatiaľ doložené v žiadnom zo známych pozdnobolerázkych celkov. Ani v Žlkovciach sa výrazné stvárnenie tohto typického výčnelku neobjavuje, ale úpravu hornej časti zlomku tyčinkového ucha z objektu 7/80, resp. ucha na fragmente džbáňky z objektu 55/80 (typ i—j) pravdepodobne možno označiť za jeho prototyp.

Dôležitým deliacim momentom medzi fázami Ib a Ic a ďalej medzi Ic a IIa je, zdá sa, výskyt mís typu H2 a H3 s jemne žliabkovaným okrajom (typ H2_a a H3_a). Žliabkovanie okraja s nálezmi typu Nitriansky Hrádok predbežne ešte nepoznáme, kým misy typu H2, t. j. so zatiahnutým zosilneným okrajom (o misách typu H3 sa zatiaľ s určitosťou vyjadriť nevieme), už nevystupujú v doteraz známych súboroch fázy IIa. To znamená, že kombinácia typu H2 so žliabkovaným okrajom je typická len pre fázu Ic. V Žlkovciach sa jemné žliabkovanie okraja uplatňovalo prakticky výlučne na misách typu H1, resp. H3. Okraje typu H2, pokiaľ sa vyskytli, nie sú žliabkované. Misa typu H1 so žliabkovaným okrajom pochádza i z objektu X/59 z Bajča (*Točík* 1964, tab. LI: 5). Žliabkovanie okraja lievikovitých mís, typické pre fázu IIa (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 58: 2; 59: 2; *Honti* 1981 obr. 5), sa v Žlkovciach ešte nevyskytlo.

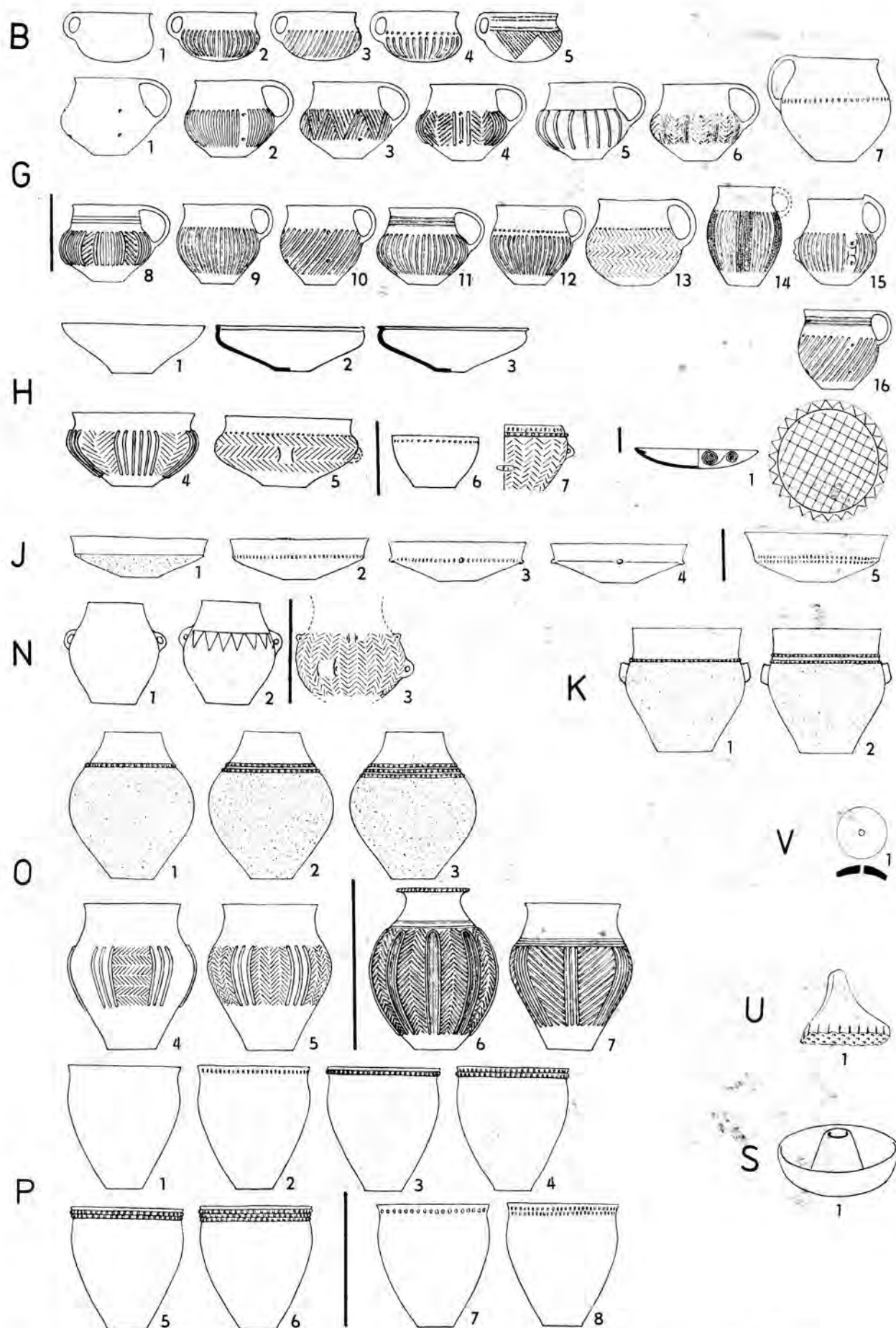
Pri vnútornej výzdobe mís typu H aj J sa objavuje vo fáze Ic popri súvislom pokrytí vnútornej strany misy rôzne nasmerovaným žliabkovaním už aj motív šrafovaných trojuholníkov, obrátených hrotom ku dnu a na dne motív koncentrických kruhov. Vyskytli sa vo Vrbovom, Bratislave, ale aj na pohrebisku lokality Pilismarót-Basaharc. V II. a III. stupni badenskej kultúry, pre ktoré sú šrafované trojuholníky a koncentrické kruhy na vnútornej strane mís typické, pristupuje k tejto výzdobe motív jednoduchých zvislých pásov kanelúr, siahajúcich ku dnu, alebo sa na dne križujú (Němejcová-Pavúková 1974, obr. 7: 5, 7—9; 8: 7—9, 15; 10: 16; 7: 4, 5, 8), ktorý v boľerázskej skupine nie je obvyklý. V Žlkovciach sa opakoval na misách motív šrafovaných trojuholníkov, ale vyskytlo sa i žliabkovanie v podobe vetvičkového motívu (obr. 15: 1; 32: 2). Na dnách sa v Žlkovciach opakovali zväčša koncentrické kruhy, len v objekte 107/81 bolo dno rozdelené na kvadranty (obr. 32: 1), čo však v tomto období nemá väčšiu chronologickú závažnosť, lebo oba motívy sa vo fázach Ic a IIa striedajú.

Vo fáze Ic sa prvýkrát na misách objavuje, zatiaľ ojedinele, tunelovité ucho. S nálezmi typu Nitriansky Hrádok-Vysoký breh a staršími nie sú zatiaľ doložené misy s uchami. Vo fáze Ic je doložené tunelovité ucho členené rebierkom na lievikovitej mise z objektu v Bratislave (*Baxa — Kaminská* 1984, tab. II: 10),

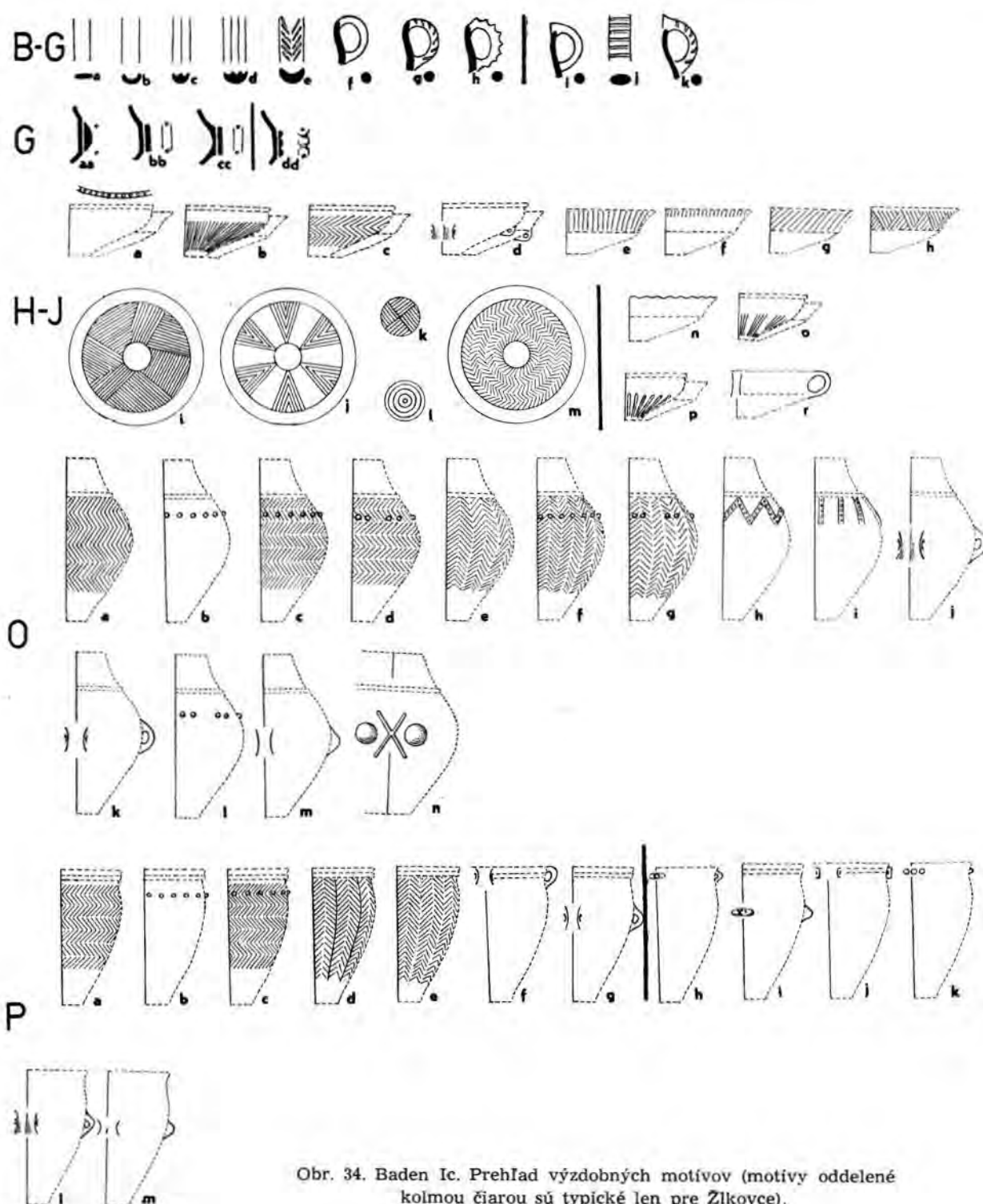

Obr. 32. Žilkovce. Objekt 107/81.

Obr. 33. Baden Ic. Prehľad tvarov keramiky (tvary oddelené kolmou čiarou sú typické len pre Žilkovce).

Obr. 34. Baden Ic. Prehľad výzdobných motívov (motívy oddelené kolmou čiarou sú typické len pre Zilkovce).

prípadne na misovitej nádobe (H5), výzdobou nadväzujúcej na amforovité nádoby, vo Vrbovom (*Němejcová-Pavúková 1979b*, tab. IV: 11). V Žlkovciach sa vyskytli tunelovité uchá na mise typu H aj J. Od II. stupňa je používanie uch na misách v badenskej kultúre bežné.

Na vonkajšej strane mis sa vo fáze Ic objavuje ojedinele už rytá vetvičková výzdoba, ktorá je na lievikovitých misách typická najmä vo fáze IIa. Vyskytla sa v Bratislave, Vrbovom, v Bajči, Hostiach a na misách typu H a J tiež v Žlkovciach.

Amforovité nádoby vo fáze Ic zachovávajú ešte stále bežný charakter amforovitých nádob boľerázskej skupiny s tým rozdielom, že sa častejšie vyskytuje viacnásobný plastický pásik. Vydutie býva zdobené typickým rytým vetvičkovým ornamentom, pravidelne a starostlivo rytým. Ako ukazujú nálezy z Bratislavy a Vrbového, je orientovaný prevažne horizontálne a len zriedkavo vertikálne. Prevládajúca zvislá orientácia je typická až pre fázu IIa badenskej kultúry, ale v malom množstve je už doložená v Bratislave i vo Vrbovom. V Žlkovciach vertikálna orientácia na amforovitých nádobách menovite v objektoch 7, 55 a 67/80 úplne prevláda, v menšine je horizontálne orientovaná rytá výzdoba, ryhy sú od seba ďalej a nie tak pravidelne umiestnené ako v boľerázskej skupine. Výnimku tvoria objekty 90 a 107/81.

Vo fáze Ic sa môžu ojedinele vyskytnúť už i amforovité nádoby so zvislými plastickými rebrami, s rytou výzdobou medzi nimi, charakteristické najmä pre fázu IIa. Výskyt zlomku takejto nádoby v objekte v Bratislave (*Baxa — Kaminská 1984*, tab. VI: 10) ukazuje, že sa objavujú už koncom boľerázskej skupiny a tiež ich nemožno považovať za detailne datujúce. V Žlkovciach sa vyskytli vo viacerých exemplároch.

Hrncovité nádoby vo fáze Ic tiež dodržia boľerázske tradície. Ušká majú zväčša pri okraji a podobne ako u amforovitých nádob sa aj u nich v tomto období častejšie vyskytuje viacnásobný plastický pásik a pravidelne rytý, vo väčšine horizontálne orientovaný vetvičkový ornament. Žlkovce sa odchyľujú od tejto normy prevládajúcim zvisle orientovaným ornamentom (len v objekte 90 a 107/81 prevláda horizontálna orientácia), úbytkom ušík pri okraji a ich nahradením pretláčanými výčnelkami, čo je typické až pre obe fázy II. stupňa. Pri okrajoch prevláda plastický, zväčša dvojité pásik. Vyskytli sa však i viaceré črepy, kde je pásik nahradený dvoma radmi vpichov, čo je tiež typické až pre II. stupeň badenskej kultúry a s čím sme sa ani v Bratislave, ani vo Vrbovom nestretli.

Výrazne postboľerázske je zvlnený okrajový črep z lievikovitej misy (alebo amforovitej nádoby?) z objektu 7/80 a zvlnený okraj čiastočne rekonštruovanej amforovitej nádoby z toho istého objektu, ktorá sa celkom vymyká z obsahu boľerázskej skupiny. Podobne fragmenty

zvisle a šikmo kanelovaného vydutia z amforovitých nádob z objektu 7/80 a 40/80 sa vymykajú z boľerázskej skupiny a korešpondujú s podobnými nálezmi z Tekovského Hrádku (*Němejcová-Pavůková 1974*, obr. 60: 6—7). Tekovský Hrádok pripomína už spomínanú prevahu zvisle orientovanej vetvičkovitej výzdoby na amforovitých a hrncovitých nádobách a niekoľko okrajových, tiež už spomínaných črepov z hrncovitých nádob s vpichmi pod okrajom miesto plastických pásikov. V Tekovskom Hrádku sa plastické pásiky ešte vyskytujú (*Němejcová-Pavůková 1974*, obr. 60: 8, 11—12; 61: 10), ale vpichy či vrypy už prevládajú (*Němejcová-Pavůková 1974*, obr. 60: 5, 13, 15, 14—17), a v Červenom Hrádku a iných súčasných lokalitách fázy IIb prevládajú úplne. K vývoju v II. stupni badenskej kultúry inklinuje v Žlkovciach tiež ubúdanie ušík na hrncovitých nádobách a ich nahradzovanie plastickými výčnelkami a dvojité rady vpichov na lievikovitých misách (J5).

Ak zhrnieme konštatovanie zhody nálezového súboru zo Žlkoviec s jednotlivými menovanými slovenskými alebo maďarskými lokalitami boľerázskej skupiny a tesne pobolerázskeho úseku vývoja badenskej kultúry, možno konštatovať, že na sídlisku v Žlkovciach sa stretávame pravdepodobne s dvoma, tesne po sebe nasledujúcimi horizontmi osídlenia badenskej kultúry. Objekty 40/80, 90/81 (spája ich výskyt zriedkavého džbánka typu G13) a objekt 107/81 sa javia ako staršie a svojím obsahom plne zapadajú medzi lokality fázy Ic badenskej kultúry. Objekty 7, 55 a 67/80 majú odlišný charakter a javia sa ako mladšie. Rad elementov, vymykajúcich sa z doteraz známej typologicko-ornamentačnej škály boľerázskej skupiny, nedovoľuje ich rovnocenne zaradiť k lokalitám typickým pre fázu Ic. Na druhej strane jednotlivé komponenty v ich obsahu, typické ešte pre boľerázske skupiny, neumožňujú ich jednoznačné zaradenie ani do počiatkov II. stupňa badenskej kultúry. Typologicky a zrejme i chronologicky majú objekty 7, 55 a 67/80 prechodný charakter, pokiaľ ďalšie nálezy podobného druhu nevyjasnia ich príslušnosť k jednej alebo druhej strane. V každom prípade dokumentujú plynulý prechod I. do II. stupňa badenskej kultúry bez možnosti postrehnúť cudzí zásah alebo presuny obyvateľstva, s ktorými sa v literatúre miestami ešte počíta (*Točík 1981*, s. 140).

Po spracovaní objektov získaných v roku

1983, prípadne ešte v ďalších výskumných sezónach, a ich vzájomných vzťahov vzhľadom na umiestnenie na lokalite bude snáď možné zodpovedať otázku, či ide skutočne o dve rozličné časove veľmi blízke osídlenia, alebo či ich budeme považovať za súčasť jedného a toho istého sídliska s istým vnútorným vývojom. Objekty 40/80, 90 a 107/81 by ohraničovali jeho začiatok a objekty 7, 55 a 67/80 jeho koniec. Táto alternatíva, ak by sa ukázala ako pravdepodobnejšia, by dokumentovala i rýchlosť priebehu zmien na rozhraní prvých dvoch stupňov badenskej kultúry.

Spomedzi známych nálezov najbližšie k objektom 7, 55 a 67/80 zo Žlkoviec stojí objekt X/59 z Bajča a čiastočne i sídliskové nálezy z Pári-Altackeru v Maďarsku, ktoré ale I. Torma (1973, s. 500) časovo jednoznačne radí k pohrebisku vo Fonyóde. Eponymné pohrebisko vo Fonyóde (Banner 1956, tab. XI—XII) alebo sídlisko v Tekovskom Hrádku sú mladšie ako menované objekty zo Žlkoviec a jednoznačne mladší je hrob z Balatonbogláru (Honti 1981).

Z á v e r

V roku 1981 publikovala Szilvia Hontiová (1981, s. 40) hromadný hrob badenskej kultúry z Balatonbogláru. Záverom konštatovala: „... predbežne, evantúálne do úplnej publikácie pohrebiska v Pilismaróte-Basaharci, chýbajú nálezy, ktoré by bezprostredne spájali bolerázsku skupinu s horizontom Fonyód-Tekovský Hrádok“. Tento postreh je úplne správny a týka sa nielen Maďarska, kam ho autorka adresuje, ale donedávna i Slovenska (nálezy z Moravy vyhodnocuje v súčasnosti A. Medunová-Benešová, preto sa ich zámerne nedotýkam).

Na Slovensku tento hiát čiastočne zaplnili nálezy z Vrbového a uzatvárajú ho sídliskové nálezy zo Žlkoviec. Porovnávaním jednotlivých lokalít sa typologicky v súčasnosti vytvorila súvislá refaz sídlisk badenskej kultúry na Slovensku, ktoré časove na seba viac-menej nadväzujú a dnes už pokrývajú pravdepodobne celý vývoj od počiatku badenskej kultúry až po jej III. stupeň. Len v dvoch prípadoch sa ich vzájomný dotyk nezdá byť dosť presvedčivý, a to v prípade sídlisk v Štúrove a Blatnom (medzi ktoré sa pravdepodobne vsúvajú nálezy z Lánycsóku v južnom Maďarsku, Ecsedy 1977, s. 163 a nasl., v slovenskom materiáli zatiaľ

k nim nemáme časovú paralelu) a možno i v prípade sídlisk v Tekovskom Hrádku a Červenom Hrádku. Zoradenie sídlisk v časovom slede (u niektorých lokalít doslovne, u niektorých s možným čiastočným malým časovým prekrývaním) je nasledujúce: Letkés? — Štúrovo—Lánycsók—Blatné—Nitriansky Hrádok—Vysoký breh—Vrbové—Žlkovce—Tekovský Hrádok—Balatonboglár—Červený Hrádok—Biňa—Nevidzany.

Prirodzene, nejde o vytvorenie tak početných samostatných vývojových fáz v starších stupňoch badenskej kultúry, ale o zaznačenie jednotlivých postihnuteľných bodov na línii ich vývoja, ktoré dokumentujú plynulosť tohto vývoja. Badenu Ia patria prvé tri lokality (s problematickým, ale možným čiastočným predsunutím Letkésu pred Štúrovo), Badenu Ib Blatné a Nitriansky Hrádok, Badenu Ic Vrbové a otázne Žlkovce (objekt 7, 55 a 67/80), Badenu IIa otázne Žlkovce a Tekovský Hrádok, resp. Balatonboglár, Badenu IIB Červený Hrádok a, ako sa zdá, o niečo vyvinutejšie sídlisko v Bini (Cheben 1984) a konečne Badenu III Nevidzany. Typologické rozdiely medzi jednotlivými lokalitami kvalitatívneho alebo kvantitatívneho rázu nie sú veľké, ale takého charakteru, že ku každej z nich možno priradiť ďalšie lokality. Naznačený typologický vývoj mal by byť platný pre celé územie Karpatskej kotliny, lebo vývoj badenskej kultúry, ako vyplýva z rozšírenia nálezov typu Fonyód-Tekovský Hrádok, t. j. Badenu IIa a nálezov typu Červený Hrádok-Szeghalom-Dióér, t. j. Badenu IIB v celej Karpatskej kotline vrátane severnej Juhoslávie, ukazuje sa byť jednotný na celom území badenskej kultúry až po koniec jej horizontu IIB.

Ak uvážime, že vývoj III. stupňa badenskej kultúry je charakterizovaný len jednou lokalitou, vývoj Badenu IVa zatiaľ tiež nevieme vnútri jemnejšie roztriediť (hoci z posledných desiatich rokov bolo získaných na juhozápadnom Slovensku okolo tisíc nových objektov) a stačí na jeho charakterizovanie obligátne používaná lokalita v Úny (alebo ktorákoľvek iná súčasná), Baden IVb je vôbec ťažko definovateľný, potom refaz zväčša sa vylučujúcich a len v niektorých prípadoch možno čiastočne časove sa prekrývajúcich lokalít I. a II. stupňa svedčí o podstatne dlhšom trvaní týchto dvoch starších stupňov oproti dvom mladším a zároveň o dlhšom trvaní I. stupňa voči II. stupňa.

Tento záver je úplne v súlade s momentálne známymi rádiokarbónovými dátami (*Němejcová-Pavúková 1981a*, obr. 16), ktoré tiež svedčia o disproporčnom vývoji vnútri badenskej kultúry, disproporčnom v zmysle nerovnomernej dĺžky jednotlivých jej stupňov. Pre boľerázsku skupinu sú reálne (nekalibrované) dáta medzi 2800 až 2550 B. C., pre Baden II od 2550 do 2400 B. C., pre Baden III a IV 2400 až 2300 B. C.

Z oboch druhov datovacích postupov vyplýva, že prevažná časť vývoja badenskej kultúry sa odohráva počas Badenu I a II, ktoré zaberajú spolu minimálne dve tretiny dĺžky trvania badenskej kultúry, kým Baden I, t. j. boľerázska skupina sama osebe predstavuje polovicu vývoja badenskej kultúry.

Typologický rozbor ukázal, že tieto údaje, menovite takmer rovnaké dáta pre dva mladšie stupne badenskej kultúry, nie sú sekundárne ovplyvnené, resp. inak skreslené, ale skutočne zodpovedajú typologicky demonštrovateľnému priebehu badenskej kultúry. Typologické a zrejme i časové rozpätie dvoch mladších stupňov nemožno porovnávať s dvoma staršími stupňami, ale len s fázami v rámci nich. Pokusné mechanické rozdelenie obdobia, vymedzené rádiokarbónovými dátami pre Baden I a II, na jednotlivé etapy vyčlenené lokalitami, udáva priemernú dĺžku trvania každej v rozpätí okolo 40 rokov pre každú (prítom niektoré budú dlhšie a niektoré, ako napr. Žlkovce, podstatne kratšie). To je doba, ktorá je reálna na udržanie jedného štýlu, prípadne jeho zmeny na iný.

Typologicky najdlhšou sa ukazuje fáza Ib, o niečo kratšia, ale tiež dlhá je zrejme fáza Ia. Po nich nasledujú fázy IIa, IIb a relatívne krátka je zrejme fáza Ic. Počas týchto dvoch stupňov má vývoj badenskej kultúry postupne narastajúcu tendenciu s istým vyvrcholením v Badene IIa a vyrovnávaním či útlmom tradícií v Badene IIb, po koniec ktorého je vývoj na celom území badenskej kultúry až na detailné rozdiely medzi jednotlivými väčšími regiónmi jednotný.

Tým sa tiež do iného svetla dostáva tempo prenikania jednotlivých prvkov či celých tvarov z východného Stredomoria do juhovýchodnej Európy a Karpatskej kotliny, ktoré datujú trvanie badenskej kultúry do obdobia Trója I—Trója II s možným, ale zatiaľ nedoložitelným dlhším prežívaním. Pri pokuse o ich vyčlenenie a presnejšie časové zatriedenie v ba-

denskej kultúre (*Němejcová-Pavúková 1981b*) sa ukázalo, že všeobecné rysy, ako je technológia výroby keramiky či úprava jej povrchu, veľmi pripomínajú najmä keramiku začínajúcej staršej doby bronzovej z východoegejských ostrovov (Embório, Thermi, menovite Poliochni). S týmto obdobím je v súlade i všeobecné rozšírenie džbáňok v juhovýchodnej Európe v badenskej a s ňou súčasných kultúrach (menovite kultúry Ezero a Dikili-Tash), ktoré sa spájajú už s počiatkami badenskej kultúry. Jednotlivé ďalšie, z egejskej oblasti odvodené prvky či tvary sa objavujú v badenskej kultúre postupne počas jej stupňov I, II a III. V I. stupni sú to predovšetkým pásikové, rôzne profilované či zdobené uchá (prežliabnuté, so zvislými rebrami, rôzne uloženou kanelúrou alebo zvislými pretláčanými rebrami), ktoré možno sledovať, ako ukazujú nálezy z Blatného, od počiatkov fázy Ib, a uchá tyčinkovité nezdobené, ktoré s istotou registrujeme už vo fáze Ib (Nitriansky Hrádok-Vysoký breh), kým typicky zúbkované, šikmo tordované alebo priečne žliabkované sa objavujú až v Badene Ic a neskôr (pozri Bratislava, Boľeráz, Žlkovce atď.). V Badene IIa pribúda na tvaroch s členeným alebo nečleneným tyčinkovitým uchom ďalší prvok juhovýchodnej proveniencie, a to výčnelok nad uchom. Všetky doteraz menované prvky možno označiť ako východoegejské a sledovať ich postup prostredníctvom kultúry Ezero až do Karpatskej kotliny.

Porovnávajúc spomínané prvky a územia ich rozšírenia nemožno namietť proti názoru *P. Romana*, že „... hra analógií musí mať predsa obmedzený rámec“. Len predpoklad, z ktorého vychádza — že trvanie badenskej kultúry nemôže presahovať dve—tri storočia — je silne poddimenzovaný a tiež prítomnosť foriem Sálcuta IV v horizonte Trója Ic (*Roman 1979*, s. 310) je vzhľadom na uvedené skutočnosti veľmi problematická.

Ak je správny náš odhad nerovnakej dĺžky jednotlivých stupňov badenskej kultúry v porovnaní s jej celkovou dĺžkou, potom by kontakty tejto kultúry s východoegejsko-anatolskou oblasťou mali vrcholiť až v polovici jej trvania, alebo možno na počiatku jej druhej polovice, vo fázach Ic a IIa. Až do tohto obdobia by kontakty badenskej kultúry a súčasných kultúr juhovýchodnej Európy medzi sebou, a ako celku s východoegejsko-anatolskou oblasťou mali prebiehať plynule, bez vonkaj-

ších narušení. Je to vidno ostatne na ešte veľmi výraznej príbuznosti fázy IIa badenskej kultúry so stupňom Čoťofeni I a čiastočne i so stupňom Michalič kultúry Ezero.

K zmenám dochádza počas fázy IIb badenskej kultúry, keď popri pretrvávajúcích východoegejských prvkoch sa objavujú prvky západoegejské, t. j. spoločné s vývojom na pevninovom Grécku. Sú to džbáňky so stlačeným vydutím a najmä viaceré zlomky saucierovitých nádob. Tento tvar je pre západoegejskú oblasť typický, vo východnej Egeide sa vyskytuje tak ojedinele ako v Karpatskej kotline. V Badene III ako posledné sa objavujú závesné nádoby, rozšírené na oboch stranách Egejského mora i v Trácii, a ďalšie prvky spoločné so západoegejskou oblasťou — nie veľmi časté slamovanie keramiky a črpačky s rovným alebo hrotitým dnom (*Němejcová-Pavúková 1981b*). Len posledne menované sa vyskytujú v Karpatskej kotline podstatne častejšie ako v egejskej oblasti, ovšem i počet skúmaných lokalít z predmetného obdobia je tu podstatne vyšší. Treba však pripustiť, že cesta ich postupu mohla byť opačná, t. j. mohli postupovať zo severu na juh, smer kontaktov badenskej kultúry to nemení.

Počiatkom III. stupňa badenskej kultúry dochádza i k rozpadu spoločného vývoja badenskej kultúry na celom území jej rozšírenia a vytvára sa znova časť potiská a časť podunajská, rešpektujúc pravdepodobne pôvodné hranice polgárskej a lengyelskej kultúry. Sú odlišné do tej miery, že typologicko-chronologické kritériá platné pre badenskú kultúru v Podunajsku sú, počínajúc Badenom III, vo východnej časti Karpatskej kotliny takmer nepoužiteľné. Zároveň sa od badenskej kultúry výrazne diferencuje vývoj kultúry Čoťofeni a strácajú sa zjavné kontakty i s kultúrou Ezero (*Němejcová-Pavúková 1981a*, s. 280). Ako vidno, diferenciačný proces sa prakticky kryje, či málo oneskoruje za prerušením kontaktov medzi Karpatskou kotlinou a východoegejskou oblasťou niekde na rozhraní stupňa IIa, IIb, alebo počas stupňa IIb. Jednotlivé kultúry v juhovýchodnej Európe sa ďalej vyvíjali, len ich spojenie sa prerušilo. Náhodnosť tesnej následnosti týchto javov je málo pravdepodobná.

Je možné, že práve tu zohrala svoju úlohu expanzia z východoeurópskych stepí, prenikajúca postupne pozdĺž Dunaja do Karpatskej kotliny a doložená veľkým počtom kurganov

vo východnom Maďarsku a severovýchodnej Juhoslávii. Výsledky výskumu v Kétegyháze upresnili datovanie pohrebov pod kurganmi — minimálne ich časť je datovateľná mladšie ako sídlisko bolerázskej skupiny na tej istej lokalite. Postup ľudu, pochovaného pod kurganmi, a ich početnejšie prenikanie do Karpatskej kotliny mohli spôsobiť, menovite v dnešnom rumunsko-bulharsko-juhoslovanskom pohraničí, t. j. v oblasti, ktorou sa museli kontakty Karpatskej kotliny s juhovýchodom realizovať, do tej miery zložitú situáciu, že sa stali ich bariérou. Badenská kultúra presúva cesty spojenia so Stredomorím o niečo západnejšie — do Macedónie a Tesálie, tým smerom cesta zostala zrejme voľná. Zároveň alebo vzápätí nato dochádza k uvoľneniu vzťahov medzi badenskou kultúrou a súčasnými kultúrami v juhovýchodnej Európe a k regionálnemu rozpadu vývoja vnútri samotnej badenskej kultúry.

Niekedy počas II. stupňa badenskej kultúry zaniká i salzmündská skupina kultúry lievikovitých pohárov. Či je to náhodná zhoda, alebo refazová reakcia v dôsledku porušenia istej rovnováhy kultúrnych vzťahov v širšej oblasti, trvajúcich podľa všetkého od počiatkov badenskej kultúry niekoľko storočí, je zatiaľ nezodpovedateľná otázka. Krátkosť trvania III. a IV. stupňa badenskej kultúry by podstatne skrátila i obdobie istej kultúrnej nevýraznosti, ktorú pociťujeme v západnej časti strednej a v západnej Európe medzi zánikom kultúry lievikovitých pohárov a počiatkom kultúr mladšieho eneolitu.

I podiel príslušníkov stepnej invázie na lome vo vývoji badenskej kultúry, jej odklone od dlhotrvajúcich tradícií, vnútornom rozpade a relatívne rýchlom zániku je hypotetický, lebo ho nemôžeme sledovať dostatočne bezpečne vo vecnom prínose k materiálnej kultúre alebo prípadne vo výrazne inej, východným smerom odvrátenej orientácii badenskej kultúry. Svojou prítomnosťou na uzlovej križovatke stretnutia badenskej kultúry s balkánskym svetom a jeho prostredníctvom s ešte vzdialenejšími územiami mohli však ovplyvniť kultúrotvorné procesy bez toho, aby samy k nim vlastným podielom výraznejšie prispeli.

Do úvahy by predbežne prichádzalo možno objavenie sa dvojdielných mís v badenskej kultúre, typických doteraz menovite pre jej III. a IV. stupeň, ale ako ukazujú najnovšie nálezy, s ich prvým výskytom, i keď zatiaľ oje-

dinelým, treba počítať už koncom stupňa IIB badenskej kultúry (Cheben 1984, s. 154, obr. 5: 2), hoci medzi ich značne odlišným variantom v katakombovej kultúre na Ukrajine (Popova 1955, obr. VI: 2) a výskytom v Karpatskej kotline nie je zatiaľ zjavné prepojenie. V katakombovej kultúre sú typické najmä pre východnú časť jej rozšírenia, chronologicky sú zrejme mladšie ako badenská kultúra a typologicky bližšie skôr slavónskym miskám na nôžke. Bol by potrebný i detailnejší rozbor plastickej výzdoby, menovite viacnásobných plastických pásikov bežných nielen v boľerázskej skupine, ale i v niektorých kultúrnych skupinách východne od karpatského oblúka.

Ako možný dôsledok stretnutia sa komunit badenskej kultúry so skupinami cudzieho etnika by mohol byť návrat od žiarového ku kostrovému pohrebnému ritu, ku ktorému dochádza taktiež na prelome II. a III. stupňa badenskej kultúry. Uloženie mŕtvych v skrčenej polohe na boku je ale zjavným pokračovaním tradícií neoliticko-eneolitických kultúr, predchádzajúcich badenskú kultúru.

Prispieť k tejto problematike popri detailných antropologických rozboroch by mohlo najmä lepšie rozpracovanie mladších stupňov badenskej kultúry z východných častí Karpatskej kotliny. V prípade, že v tom čase skutočne prenikli hlavné invázne vlny z východnej Európy do týchto oblastí, potom nositelia badenskej kultúry sa museli dostať do takého alebo onakého kontaktu s nimi, alebo sa od nich úplne izolovať. Ide menovite o nálezy badenskej kultúry rozšírené západne a východne od línie kurganov vo východnom Maďarsku (Ecsedy 1979, obr. 3), z ktorých ale časť môže byť podstatne mladšia ako obdobie eneolitu.

Hoci zvažujeme i túto eventualitu, t. j. vplyv stepnej invázie na vývoj badenskej kultúry, v snahe postihnúť hoci len hmlisto historické pozadia jednotlivých dejov berieme stále do ohľadu skutočnosť, že badenská kultúra je len jednou z viacerých častí väčšieho civilizačného celku, predeleného Mamarským morom na ázijskú a európsku časť. Vývoj jednotlivých kultúr zrejme vnútorne navzájom súvisel, a tak musí byť aj posudzovaný.

Literatúra

- BANNER, J.: Die Pécelér Kultur. Budapest 1956.
- BAXA, P. — KAMINSKÁ, L.: Nové nálezy boľerázskej skupiny z Bratislavy. Slov. Archeol., 32, 1984, s. 179—194.
- BOUZEK, J. — BOUZKOVÁ, H.: K předlohám domerských pohřbů. Listy filol., 86, 1963, 56—59.
- ECSEDY, I.: Die Funde der spätkupferzeitlichen Boľeráz-Gruppe von Lánycsók. In: A Janus Pannoni Múz. Évk. 22. Pécs 1977, s. 163 a nasl.
- ECSEDY, I.: The People of the Pit-Grave Kurgans in Eastern Hungary. Budapest 1979.
- GIMBUTAS, M.: The first Wave of Eurasian Steppe Pastoralists into Copper Age Europe. Indo-European Studies, 5, 1978, č. 4, s. 277—338.
- HÄNSEL, B.: Lausitzer Invasion in Nordgriechenland? Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte. I. Berlin 1981, s. 207—223.
- HONTI, Sz.: Rézkori temetkezés Balatonbogláron. In: Somogyi Múz. Köz. IV. Kaposvár 1981, s. 25—42.
- CHEBEN, I.: Sídliisko badenskej kultúry v Bini. Slov. Archeol., 32, 1984, s. 147—177.
- IVANOV, I. Les fouilles archéologiques de la nécropole chalcolithique à Varna. Stud. Praehist., 1—2, 1978, s. 13—26.
- IŽOF, J. — TOČÍK, A.: Archeologické prieskumy a záchranné výskumy v okrese Galanta. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1980. Nitra 1981, s. 93—104.
- KALICZ, N.: Die Pécelér (Badener) Kultur und Anatolien. Budapest 1963.
- KALICZ, N.: Die Furchenstichkeramik in der Kupferzeit in Ungarn (XII. medzinárodné sympóziu). Vrdník 1982, v tlači.
- LICHARDUS, J.: Rössen-Gatersleben-Baalberge. Bonn 1976.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, A.: Eneolitické výšinné sídliště Staré Zámky v Brně-Lišni. Památ. archeol., 55, 1964, s. 91—155.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, A.: Eneolitické mohyly ohrozimského typu na Moravě. Památ. archeol., 58, 1967, s. 341—380.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, A.: Jevišovice-Starý Zámek. Brno 1981.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V.: Sídliisko boľerázskeho typu v Nitrianskom Hrádku-Vysokom brehu. Slov. Archeol., 12, 1964, s. 163—268.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V.: Zu Ursprung und Chronologie der Boľeráz-Gruppe. In: Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava 1973, s. 297—316.

- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V.: Beitrag zur Kennen der Postboleráz-Entwicklung der Badener Kultur. *Slov. Archeol.*, 22, 1974, s. 237—360.
- NĚMEJCOVÁ, PAVŮKOVÁ, V.: Počiatky bolerázskej skupiny na Slovensku. *Slov. Archeol.*, 27, 1979a, s. 17—55.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V.: Nálezy bolerázskej skupiny z Vrbového. *Archeol. Rozhl.*, 31, 1979b, s. 385—396, 472—476.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V.: Náčrt periodizácie badenskej kultúry a jej chronologických vzťahov k juhovýchodnej Európe. *Slov. Archeol.*, 29, 1981a, s. 261—296.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V.: Die Badener Kultur und die Ägäis. (XI. medzinárodné sympóziom o neolite a staršej dobe bronzovej v Xanthi). *Xanthi* 1981b, v tlači.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V.: Výsledky výskumu vo Svodíne. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku za rok 1981. Nitra 1982*, s. 200—205.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V. — BÁRTA, J.: Äneolithische Siedlung der Boleráz-Gruppe in Radošina. *Slov. Archeol.*, 25, 1977, s. 433—448.
- NEUSTUPNÝ, E. F.: Zur Entstehung der Kultur mit kannelierter Keramik. *Slov. Archeol.*, 7, 1959, s. 216—284.
- NEUSTUPNÝ, E.: Absolute Chronology of the Neolithic and Aeneolithic Periods in Central and South-Eastern Europe. *Slov. Archeol.*, 16, 1968, s. 19—60.
- NEVIZÁNSKY, G.: Eneolitická spoločnosť vo svetle rozboru pohrebísk na území Karpatskej kotliny. (V tlači.)
- PAULÍK, J.: Das Velatice-Baierdorfer Hügelgrab in Očkov. *Slov. Archeol.*, 10, 1962, s. 5—96.
- PAVŮK, J.: Výskum neolitického sídliska v Blatnom. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1977. Nitra 1978*, s. 192—195.
- PAVŮK, J.: Výskum neolitického sídliska v Blatnom. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1978. Nitra 1980a*, s. 206—211.
- PAVŮK, J.: Výskum neolitickej osady v Blatnom. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1979. Nitra 1980b*, s. 160—165.
- PAVŮK, J.: Záchranný výskum v Žlkovciach. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1980. Nitra 1981*, s. 223—226.
- PAVŮK, J.: Druhý rok záchranného výskumu v Žlkovciach. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1981. Nitra 1982*, s. 219—222.
- PAVŮK, J.: Tretí rok záchranného výskumu v Žlkovciach. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1982. Nitra 1983*, s. 199—200.
- POPOVA, T. B.: Plemena katakombnoj kultury. Moskva 1955.
- RENFREW, C.: The Autonomy of the South-East European Copper Age. In: *Proc. Prehist. Soc. For 1969*, 35. Cambridge 1969, s. 12—47.
- ROMAN, P.: Die südlichen Beziehungen der Badener Kulture. In: *Dacia*, 23. București 1979, s. 307—311.
- ROMAN, P. — NĚMETI, I.: Cultura Baden în România. București 1978.
- SOCHACKI, Z.: Kultura ceramiki promienistej w Europie. *Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego*. Warszawa 1980.
- SMAGLIJ, N. M.: Krupnyje tripolskije poselenija v meždurečije Dnepra i južnogo Buga. In: *Thracia Praehistorica. Supplementum Pulpudeva*, 3. Sofia 1982, s. 62—69.
- TASIĆ, N.: Jugoslovensko Podunavlje od indoevropske seote de pridora Skita. Novi Sad—Beograd 1983.
- TOČÍK, A.: Záchranný výskum v Bajči-Vlkanove v rokoch 1959—1960. In: *Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV*, 12. Nitra 1964, s. 5—186.
- TOČÍK, A.: Zisťovací výskum v Nitrianskom Hrádku v roku 1976. *Nitra 1977*, s. 281—292.
- TOČÍK, A.: Pokračovanie záchranného výskumu v polohe Kňazova jama v Komjaticiach. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1979. Nitra 1980*, s. 215—229.
- TOČÍK, A.: Záverečná správa zo záchranného výskumu v Komjaticiach v rokoch 1977 až 1979. In: *Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV*, 19. Nitra 1981, s. 139—157.
- TOČÍK, A.: Predstihový záchranný výskum v Bajči. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1981. Nitra 1982*, s. 278—281.
- TODOROVA, H.: The Eneolithic Period in Bulgaria in the Fifth Millennium B. C. In: *BAR International Series (Supplementary)*, 49. Oxford 1978.
- TONCEVA, G.: Un habitat lacustre de l'âge du Bronze ancien dans les environs de la ville de Varna (Ézérovó II). In: *Dacia*, 25. București 1981, s. 41—62.
- TORMA, I.: Die Boleráz-Gruppe in Ungarn. In: *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava 1973, s. 483—512.
- VLADÁR, J.: Osteuropäische und mediterrane Einflüsse im Gebiet der Slowakei während der Bronzezeit. *Slov. Archeol.*, 21, 1973, s. 253—358.
- VLADÁR, J. — BARTONĚK, A.: Zu den Beziehungen des ägäischen, balkanischen und karpatischen Raumes in der mittleren Bronzezeit und die kulturelle Ausstrahlung der ägäischen Schriften in die Nachbarländer. *Slov. Archeol.*, 25, 1977, s. 371—431.

К проблематике существования и конца болеразской группы в Словакии

В е р а Н е м е й ц о в а - П а в у к о в а

При стройке автостреды Братислава-Трнава-Пьештъяни и на прилегающих к ней местах работы за последние годы осуществилось несколько раскопок широкой площадью. Исследования в с. Блатне (р-н Братислава-видьек) в 1977—1979 гг. сосредоточились на раскопках поселения периода ранней и поздней линейной керамики и железовской группы, причем на приблизительно 15 000 кв. м были вскрыты рассеянными по всей площади 11 объектов болеразской группы (Pavúk 1978, 1980, 1980a, 1980b). Основой исследований в с. Жлковце (р-н Трнава), веденных непрерывно с 1980 г., являются раскопки поселения лендельской культуры периода Лендель II, причем на донине прослеженной площади 20 000 кв. м объекты болеразской группы группировались в 1980-81 гг. на относительно небольшом пространстве около 50 x 50 м. В 1983 г. было обнаружено продолжение поселения в направлении внутрь террасы. Оба памятника расположены на правом берегу р. Ваг: Блатне на террасе ручья Сисек и Жлковце на террасе р. Дудваг.

При выделении болеразской группы из баденской культуры легли основой находки, относящиеся к периоду оптимального развития этой группы — к фазе b, т. е. Бадену Ib. Начало болеразской группы, Баден Ia (Němejcová-Pavúková 1979) и фаза Баден Ic, т. е. поздняя фаза болеразской группы (Němejcová-Pavúková 1979a, 1981b), охарактеризованы позднее. Для завершающего этапа болеразской группы, которым она непрерывно связана с последующим развитием, характерны именно находки из с. Жлковце.

Характер Бадена Ia исключил возможность прибытия в Карпатскую котловину чужой этнической общности из Юго-Восточной Европы, в результате чего сложилась бы баденская культура. Наоборот, он указывает на связь с предшествующим периодом, поэтому находки этого горизонта некоторые исследователи считают скорее составной частью предыдущего развития, или же указывают на их времен-

ный характер (Kalicz 1982). И так, нельзя говорить о тотальной бессвязности в развитии, хотя сложение баденской культуры и родственных ей культур в Юго-Восточной Европе было, неоспоримо, в сравнении с культурой расписной керамики, качественно новой величиной.

Культуры расписной керамики, а также их предшественники, распространенные главным образом на среднем и нижнем Дунае, доходили не только до Черного моря, или же при черноморских и надчерноморских областях, но через коридоры рек Струма, Места и Марица попадали вплоть до берега Эгейского моря (Todorova 1978, карта 6—9). Северно-эгейская область осталась также позже, в период существования баденской культуры (Němejcová-Pavúková 1981b) и в более поздних периодах, составной частью развития Юго-Восточной Европы, и не восточно- или западноэгейских территорий. В периор культуры расписной керамики в широкой области Подунавья наблюдается выразительно автохтонное независимое развитие, изолированное на территории Юго-Восточной и Восточной Европы, преемственно развивающее традиции предшествующих неолитических культур и ведущее к сложной общественно экономической структуре населения, отмеченной на многочисленных могильниках, начиная с могильников начала лендельской культуры (Зенгеварконь, Асод, Сводин), за которыми следуют могильники полгарской культуры и могильники типа Варна. Экономико-технический прогресс этого периода отражается напр. на крупных поселениях культуры Триполье-Кукутени (Šmaglić 1982) и на их меньших, по всей вероятности, подобных вариантах в лендельской культуре (Сводин; Němejcová-Pavúková 1982, систематически также в предыдущих годовых комплексах сборника *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku*), а также в развитой металлургии меди и золота, характерной для этого периода именно в Юго-Восточной Европе (Renfrew 1969). Несмотря на

контакт с эгейским миром, процессы складывания культур, происходившие в рамках культур расписной керамики, по-видимому, не связаны с ним.

Пока что неизвестно, что вело к разложению так стабилизированного, с начала неолита постепенно прогрессирующего развития. За последние годы излюбленной кажется теория о губительном вмешательстве кочевников из восточноевропейских степей (*Gimbutas 1978, Lichardus 1976*, с. 207 и сл.). Эту инвазию нельзя отвергнуть, но находки и хронологическое уточнение волн инвазии свидетельствуют скорее о влиянии на развитие к концу баденской культуры, и не в ее начале.

В период баденской и современных ей культур Юго-Восточная Европа уже больше не оказывается изолированным, независимым цивилизационным, высылающим собственные импульсы (металлургия и т. п.) комплексом, каким она являлась на протяжении предыдущих тысячелетий, но она тесно связана с кругом эгейско-анатолийской цивилизации — в своем начале с восточноэгейско-анатолийским, позднее с западноэгейским. Младшие, за баденской культурой следующие культуры сохранили в Карпатской котловине этот тренд контактов, хотя не таких интенсивных, как в период баденской культуры.

Однако, не является целью автора эти взаимоотношения переоценивать (*Sochacki 1980*, с. 17, 156 и сл.), поэтому она подчеркивает, что многие прямые перемещения в Карпатскую котловину поселения из Юго-Восточной Европы в период формирования баденской культуры, по всей вероятности, вовсе не принимаются во внимание. Приток юго-восточных элементов не является характерным для начала баденской культуры (т. е. Баден Ia), но постепенно появляются все новые и новые в отдельных фазах болеразского и постболеразского развития (*Němejcová-Pavůková 1981b*), причем интенсивность и выразительность их притока усиливает к концу болеразской группы и в непосредственно последующий период.

Анализ находок поселения болеразской группы в с. Блатне и их сравнение с типологически подобными памятниками как напр. Нитрянски-Градок—Высоки-Брег (*Němejcová-Pavůková 1964*), Радошина (*Němejcová-Pavůková — Bárta 1977*), Бешенёв (*Němejcová-Pavůková 1964*, табл. XXII: 20—30; XXIII),

Долна-Стреда, где в объекте 4/80 обнаружен пока что единственный безголовый идол болеразской группы (*Ižof — Točík 1981*, I часть, с. 94 и сл., II часть, рис. 47, 48, 49 :8), Комьятице (*Točík 1981*) и другими, большей частью неопубликованными, находками показали, что все упомянутые памятники можно вместе отнести к средней фазе болеразской группы, т. е. к Бадену Ib. Они однако немного отличаются друг от друга в типологии и орнаментации, что можно наблюдать главным образом в сравнении больших комплексов, как напр. Блатне и Нитрянски-Градок — Высоки-Брег и отметить преимущественно на четырех следующих формах: чашки, воронковидные миски, амфоровидные и горшковидные сосуды.

В с. Блатне чашки типа B1 (типичные главным образом для Бадена Ia, т. е. они типологически старше типа B2) встречаются приблизительно так же часто, как чашки типа B2, но в с. Нитрянски-Градок чашки типа B2 преобладают. Несмотря на многочисленные находки воронковидных мисок в отдельных объектах, орнаментация на их внутренней стороне в с. Блатне встречается только единично, намного реже, чем на памятнике Нитрянски-Градок (и несравнимо реже, чем в Бадене Ic или IIa). В случае амфоровидных и горшковидных сосудов различия между обоими памятниками проявились в применении пластического декора — в с. Блатне он очевидно беднее. Что касается горшковидных сосудов, в с. Блатне многочисленны типы, характерные для Бадена Ia, а именно без пластического декора с гладким или зубчатым краем (типы P1 и P2). Что касается каннелюр, следует принимать во внимание обстоятельство, которое пока еще нельзя однозначно обобщить, что в с. Блатне преобладает вертикальная или же косая каннелюра и только единично встречается каннелюра, составляющая т. наз. „волчьи зубы“ — смыкающиеся ряды заштрихованных треугольников.

Судя по перечисленным и другим меньшим разностям можно полагать, что поселения в с. Блатне и Нитрянски-Градок—Высоки-Брег (или же Бешенёв), хотя и датированы фазой Баден Ib, временно не совпадают. Кажется, что памятник Блатне старше памятника Нитрянски-Градок до такой степени, что конец поселения в с. Блатне по всей вероятности предшествует началу поселения в с.

Нитрянски-Градок—Высоки-Брег (или же Бешенёв). Между эти памятники типологически и, по-видимому, также хронологически входят остальные перечисленные местонахождения (Радошина, Долна-Стреда), хотя они и могут частично совпадать с одной стороны с памятником в с. Блатне и с другой с памятником Нитрянски-Градок. Современной памятнику Блатне можно, по-видимому, считать часть находок поселения в с. Комьятице, урочище „Князова-Яма“ (Тоčík 1980, рис. 123: 1—12).

Что касается оговорки в связи с датировкой или недостаточной внутренней хронологией поселения в с. Нитрянски-Градок—Высоки-Брег (Тоčík 1981, с. 139—140) можно добавить только то, что вещественный материал объекта № 125/75 (Němejcová-Pavúková 1964, табл. XV: 22—25), по всей вероятности, относится к более древнему, малоинтенсивному поселению группы Рец (Torma 1973, с. 505), а не к баденскому поселению. Вообще находки болеразской группы раскопанной части памятника можно также в настоящее время считать типологически сходными и, следовательно, также хронологически совпадающими. Нельзя, правда, исключить, что поселение в урочище Высоки-Брег связано в урочищах Дьели или Виногради с другим, более поздним поселением баденской культуры, но находки, полученные сбором или шурфовкой и опубликованные А. Точиком (1977, сс. 281—284, рис. 178: 4, 8; 179; 180), вовсе не отличаются от находок первоначального исследования в 1953—1955 гг.

Анализ находок с поселения в с. Жлковце показал, что они расходятся с находками Бадена Ib и наоборот, соответствуют содержанию Бадена Ic и частично IIa.

Основой для отличия фазы Ic баденской культуры от фазы Ib оказались находки с памятника Врбове, на расстоянии 20 км от с. Жлковце (Němejcová-Pavúková 1979b), из Пилишмарот-Башагарц (Torma 1973) и Братиславы (Ваха — Kaminská 1984). Разница между обеими фазами явна по типологическим наброскам на рисунках 11—12 и 33—34. Кувшины из с. Жлковце являются более развитыми, чем те, которые встречаются в фазе Ic, и наряду с кувшинами с волнистыми стенками (G6) встречаются кувшины с отогнутым, и не конически суживающимся горлом (G9 и т. п.) и в единичных случаях также кувшины

с опоясывающими горло желобками (тип G8, G11), которые не встречаются ни в Братиславе, ни в сс. Врбове и Пилишмарот-Башагарц.

Следующим, кажется, важным разграничительным моментом между фазами Ib и Ic и Ic и IIa является наличие мисок типов H2 и H3 с слабо желобчатым краем. Желобчатый край на находках типа Нитрянски-Градок, урочище Высоки-Брег предварительно неизвестен, а наоборот, миски типа H2 не встречаются уже в пока что известных комплексах фазы IIa. Комбинация типа H2 (по-видимому и H3) с желобчатым краем предварительно типична только для Бадена Ic. На памятнике Жлковце желобчатый край применяется почти исключительно на мисках типа H1, фрагменты венчика типа H2 и H3 встречаются реже, причем тип H2 главным образом в объекте № 107/81. Типичный для Бадена IIa желобчатый край воронковидных мисок в Жлковцах почти не найден. На днищах мисек в Жлковцах повторялись большей частью концентрические окружности, но вскрыто также дно, разделенное на квадрант, что однако в период Баден Ic—IIa не имеет большего хронологического значения. На памятнике встречаются также на мисках типа H и J тюннельные ручки, типичные в баденской культуре только с начала ступени II. Но они единично встречаются уже в фазе Ic (Братислава, Врбове). Подобный елочный орнамент на мисках типа H и J именно в Бадене IIa кроме с. Жлковце единично встречается уже раньше, в Бадене Ic, также на других памятниках (Братислава, Врбове, Байч, Госте).

Амфоровидные сосуды в Жлковцах придерживаются главным образом болеразских традиций и преобладают типы O1—3, но елочный врезанный узор ориентирован на них в объектах №№ 7, 55 и 67/80 большей частью вертикально, в объектах №№ 90 и 107/81 горизонтально. Встречается также больше экземпляров амфоровидных сосудов типа O4—5, типичных именно для Бадена IIa, но единично находившихся уже в фазе Ic в объекте в Братиславе (Ваха — Kaminská 1984, табл. VI: 10). Амфоровидные сосуды типа O6—7 в Жлковцах совсем чужды традиции болеразской группы.

Горшки в Жлковцах большей частью снабжены болеразским многократным рельеф-

ным валиком тесно под венчиком, или ручки на венчике, но елочный врезанный декор большей частью (за исключением объектов №№ 90 и 107/81) ориентирован вертикально и очевидна убыль ручек на венчике и их сменение выступами, типичными только для Бадена II. Подобно в нескольких случаях был рельефный валик сменен двумя рядами наколов, что опять является типичным для Бадена II.

Выразительно постболеразским является также волнистый край на фрагментах венчиков от мисок объекта № 7/80 и на фрагменте амфоровидного сосуда из того же самого объекта.

Ленточные ручки, если они орнаментированы, снабжены пластическими ребрами и повышается количество ручек, круглых (или эллиптических) в сечении. Выступ над палочковидной круглой в сечении ручкой в Жлковцах пока что не обнаружен, но найдены два ее прототипа на фрагменте ручки из объекта № 7/80 и фрагменте кувшина из объекта № 55b/80. Подобный кувшин найден также в позднеболеразском поселении из Градины на Босуте в Югославии (*Tasić 1983*, рис. 3: А).

Отмеченные сходства с фазами Баден Ic и IIa указывают на то, что памятник в Жлковцах находится на рубеже первых двух ступеней баденской культуры и содержит вероятно два тесно последующих горизонта поселения. Компоненты болеразской группы, кажется, в комплексе преобладают и не позволяют однозначно отнести его к началу ступени II. Главным образом объекты №№ 90 и 107/81 подходят полностью находкам фазы Ic баденской культуры. С другой стороны ряд элементов, расходящихся с до сих пор известной шкалой Бадена I в объектах №№ 7, 55 и 67/80 указывает на то, что типологически и, по-видимому, также хронологически упомянутые объекты имеют временный характер и подтверждают вполне непрерывный переход ступени I в ступень II баденской культуры. Среди известных памятников самым близким к объектам №№ 7, 55 и 67/80 в с. Жлковце является поселение в Пари-Альтакер на территории Венгрии, но *И. Торма (1973, с. 500)* его однозначно относит к могильнику Фониод, и кроме того, может быть, объект № X/59 из с. Байч (*Točik 1964*, табл. LII-LIII). Более поздними, чем в Жлковцах, можно считать находки из эпонимного могильника Фониод

(*Banner 1956*, табл. XI-XII), поселение в с. Тековски-Градок (*Němejcová-Pavůková 1974*, рис. 58-61) и однозначно более поздними являются все еще к IIa фазе относящиеся находки из коллективного погребения в Балатонбоглар (*Honti 1981*).

При опубликовании находок из Балатонбоглар *С. Гонти (1981, с. 40)* отметила, что все еще отсутствуют находки, связывающие находки типа Нитрянски-Градок—Высоки-Брег и Фониод. Этот hiatus заполнили в Словакии частично в свое время находки с памятника Врбове и завершают его находки из с. Жлковце.

Анализируя находки с многих поселений, в этой статье из вышеупомянутых сс. Блатне и Жлковце и им близких памятников и пытаюсь к их более точной хронологической классификации не только внутри баденской культуры, а также друг к другу, возникла сплошная цепь поселений баденской культуры в Словакии, которые более или менее следуют друг за другом и в настоящее время покрывают вероятно уже весь процесс развития с начала баденской культуры вплоть до ее ступени III. Только в случае памятников Штурово и Блатне их взаимосвязь не кажется вполне убедительной (между этими памятниками вероятно включаются во временном отношении находки из поселения в Ланьчоке в Южной Венгрии — *Ecsedy 1977*, которые пока не имеют параллели в обнаруженном на территории Словакии материале) и еще, может быть, также в случае поселений в сс. Тековски-Градок и Червени-Градок. Памятники (в некоторых случаях буквально, в других с возможным совпадением) можно разложить как следует: Леткеш ? — Штурово — Ланьчок — Блатне — Нитрянски-Градок — Высоки-Брег — Жлковце — Тековски-Градок — Балатонбоглар? — Червени-Градок — Биня (*Cheben 1984*) — Невидзани. Нельзя, правда, говорить о формировании многочисленных самостоятельных фаз развития на протяжении двух более древних ступеней баденской культуры, а о отмечении отдельных заметных пунктов по линии ее развития, свидетельствующих о его преемственности. Типологические различия отдельных памятников с точки зрения качества и количества таковы, что к каждому из них следовало бы без всяких проблем присоединить следующие памятники. Намеченному выше типологическому развитию следовало

бы с небольшими изменениями действовать на всей территории Карпатской котловины, вплоть до горизонта Невидзани-Виш, т. е. Баден III.

Развитие Бадена III представлено только одним памятником (Невидзани в Западной Словакии и Венгрии, Виш в Восточной Словакии и Венгрии), развитие Бадена IVa (Унь) пока что нельзя внутри более детально подразделить и Баден IVb кажется вообще трудно дефинируемым. Поэтому цепь большей частью исключаящихся в временном отношении памятников ступеней I и II баденской культуры свидетельствует о существенно более длительном существовании более древних ступеней баденской культуры в сравнении с двумя ее более поздними ступенями и еще о более длительном существовании ступени I в сравнении с ступенью II. Это заключение совсем соответствует в настоящее время известной радиоуглеродной датировке (Němejcová-Pavůková 1981a, рис. 16), которая также свидетельствует о диспропорциональном развитии внутри баденской культуры, диспропорциональном в смысле неравномерного продолжения отдельных ее ступеней.

Из обеих возможностей датировки вытекает, что большая часть процесса развития баденской культуры произошла во время ее ступеней I и II, которые, по-видимому, занимают вместе минимум две трети продолжения баденской культуры, причем Баден I, или же собственно болеразская группа, занимает, по-видимому, всю первую половину развития этой культуры.

Таким образом, конечно, в новом свете представлено темпо проникновения в баденскую культуру отдельных чужих элементов. Пытаясь к более точной временной классификации в баденской культуре (Němejcová-Pavůková 1981b), показалось, что они здесь появляются на протяжении ее ступеней I-III и датируют существование баденской культуры именно периодом Троя I—Троя II с возможным, но пока что не подтвержденным более длительным переживанием. В ступени Баден Ib это, главным образом, ленточные, профилированные, или же по-другому орнаментированные ручки, палочковидные круглые в сечении непрофилированные ручки, появляющиеся также в фазе Ib, палочковидные круглые в сечении профилированные ручки, встречаемые в фазе Ic и выступ выше ручки в фазе

IIa. Все перечисленные элементы можно считать восточноэгейскими и можно наблюдать их продвижение в Карпатскую котловину через культуру Эзеро и их угасание (за исключением орнаментированных ленточных ручек) к концу ступени II. Если является правильным намеченное приблизительное определение продолжения отдельных ступеней баденской культуры, потом контакты этой культуры с восточноэгейско-анатолийской областью должны были бы кульминировать только в половине ее существования, или только в начале ее второй половины, в фазах Ic и IIa. Вплоть до этого периода совершались взаимные контакты баденской культуры с современными ей в Юго-Восточной Европе культурами, и, как одно целое, с восточноэгейско-анатолийской областью, по-видимому, непрерывно, без внешних вмешательств. Это можно наблюдать на еще весьма выразительной родственности Бадена IIa с Коцофени I и частично со ступенью Михалич культуры Эзеро.

Сравнивая упомянутые элементы и территории их распространения, нельзя возражать против мнения П. Романа, что *... „auch das Spiel der Analogien doch einen beschränkten Rahmen haben muss.“* Только предположение, из которого он исходит (что баденская культура не может длиться более чем 2—3 столетия), кажется весьма преуменьшенным, а также наличие форм Салкуца IV в горизонте Троя Ic (Roman 1979, с. 310), с учетом вышеупомянутых фактов, кажется весьма проблематичным.

Изменения происходят в ступени Баден IIb, когда наряду с переживающими восточноэгейскими элементами появляются западноэгейские элементы — кувшины со сплюснутым туловом и социеровидные сосуды, в Бадене III (или же несколько раньше) подвесные сосуды, распространенные по обеим сторонам Эгейского моря и в Фракии, и постепенно также другие западноэгейские элементы, как единичная штриховка керамики и черпаки с плоским или заостренным дном. В начале Бадена III происходит также распад общественного развития внутри баденской культуры и складывается в ней опять часть потисская, совпадающая, по-видимому, с первоначальной границей полгарской культуры, и часть подунайская, считающаяся с первоначальной территорией лендельской культуры. Одновре-

менно дифференцируется развитие баденской культуры от культур Коцопени и Эзеро, но, кажется, что она остается в контакте с культурой Дикили-Таш (Ситагрои). Как видно, дифференциационный процесс фактически совпадает с прорыванием контактов, или немного опаздывает за ним, между Карпатской котловиной и Фракией, или же восточноэгейской областью где-то на рубеже фаз IIa и IIb, или же на протяжении фазы IIb. Случайность этой последовательности кажется маловероятной.

Возможно, что именно здесь сыграла свою роль экспансия населения, наконец, не однократная, с восточноевропейских степей, проникающего постепенно вверх Дуная в Карпатскую котловину, и подтвержденная многочисленными курганами в Северо-Восточной Югославии и Восточной Венгрии. Хронологическое отнесение минимум части этой экспансии к периоду более позднему, чем болеразская группа (*Ecsedy 1979*), делает эту гипотезу довольно вероятной. Пластики коней на миске из с. Жлковце, как совсем исключительное применение прикладной звериной пластики на керамике болеразской группы, можно, по-видимому, в этом отношении тоже использовать доказательственным материалом, однако уже известно, что наличие коня во время до раннего периода бронзы в Карпатской котловине не так исключительно. Среди новых находок обильное наличие костей коня на поселении болеразской группы приводит напр. *А. Точик (1981)* в с. Комьятице. По предварительному анализу остеологического материала на памятниках Блатне и Жлковце, проведенному *Ц. Амбросом*, в с. Блатне среди археозоологических находок кости коня пока что не обнаружены, но в с. Жлковце в объектах №№ 55a и 55b/80 найдено соответственно по одной конской кости.

Продвижение поселения с подкурганым способом хоронения и его проникновение в Карпатскую котловину могли способствовать, именно в современном пограничье Румынии, Болгарии и Югославии, т. е. в области, в которой необходимо должны были осуществляться контакты баденской культуры с Юго-Востоком, сложной ситуации до такой степени, что они стали их барьером, и баденская культура передвинула свои контакты с вос-

точным Средиземноморьем немного западнее.

Где-то на уровне Бадена II прекращает свое существование вероятно также зальцмюндская группа воронковидных кубков. На вопрос, случайное ли это совпадение или цепная реакция вследствие нарушения определенного равновесия культурных отношений в области центральной и Юго-Восточной Европы, продолжавшихся, по-видимому, с начала баденской культуры несколько столетий, пока нельзя ответить.

Кратковременность ступени III и IV баденской культуры бы, таким образом, существенно сократила также период определенной культурной невыразительности, которая ощущается в западной части Центральной и Западной Европе с конца культуры воронковидных кубков до начала культур позднего энеолита.

Также доля степной инвазии в переломе развития баденской культуры, ее отклонении от долговременных традиций, внутреннем распаде и относительно быстром прекращении существования является только гипотезой, так как нельзя ее достаточно исследовать в материальной культуре, или, по крайней мере, во выразительно другой, к востоку повороченной ориентации баденской культуры. Во внимание, по-видимому, можно принять появление в баденской культуре мисок с внутренней перегородкой, которые, по последним находкам, встречаются удивительно уже к концу ступени IIb (*Cheben 1984*, рис. 5: 2), а не только в ступени III. Но между их значительно отличающимся вариантом в катакомбной культуре (*Ророва 1955*, рис. VI: 2) и наличием в Карпатской котловине не находится соединения. В катакомбной культуре они типичны, главным образом, для восточной части ее распространения, хронологически они, по-видимому, позднее баденской культуры и типологически они похожи скорее на славонские миски на ножке. В эту проблематику может, по-видимому, внести вклад более тщательное изучение находок более поздних ступеней баденской культуры в восточной части Карпатской котловины, распространенных к западу и востоку от чужой этнической общности, представленной курганами на территории Восточной Венгрии (*Ecsedy 1979*, рис. 3).

Перевод Э. Громовой

Zur Problematik von Dauer und Ende der Boleráz-Gruppe in der Slowakei

Viera Němejcová-Pavúková

Beim Bau der Autobahn im Abschnitt Bratislava—Trnava—Piešťany und auf den angrenzenden Arbeitsplätzen erfolgten in den vergangenen Jahren mehrere ausgedehnte Flächenabdeckungen. Den Grabungsschwerpunkt in Blatné (Bez. Bratislava-Land) bildete in den J. 1977—1979 die Abdeckung der Siedlung aus der Zeit der älteren und jüngeren Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe, wobei auf einer Fläche von etwa 15 000 m² 11 auf der ganzen Fläche zerstreute Objekte der Boleráz-Gruppe freigelegt wurden (Pavúk 1978, 1980a, 1980b). Der Schwerpunkt der ständig seit 1980 realisierten Grabung in Žilkovce (Bez. Trnava) beruht in der Erschließung der Siedlung der Lengyel-Kultur (Lengyel II), wobei sich auf der in den J. 1980—81 untersuchten Fläche von 20 000 m² die Objekte der Boleráz-Gruppe auf relativ kleinem Raum von ca. 50 × 50 m beim Terrassenrand kumulierten. Im J. 1983 fand man die Fortsetzung der Siedlung in westlicher Richtung in die Terrasse hinein. Beide Lokalitäten liegen rechtsseits der Waag — Blatné auf der Bachterrasse Sisek, Žilkovce auf einer Dudvák-Terrasse.

Bei der Herausgliederung der Boleráz-Gruppe aus der Badener Kultur dienten als Grundlage Funde, die in die optimale Entfaltungszeit dieser Gruppe entfallen — in ihre Phase b bzw. Baden Ib. Die Anfänge der Boleráz-Gruppe, Baden Ia (Němejcová-Pavúková 1973, 1979b) und die Phase Baden Ic bzw. die jüngere Phase der Boleráz-Gruppe (Němejcová-Pavúková 1979a, 1981b) wurden später charakterisiert. Den Abschluß der Boleráz-Gruppe, der kontinuierlich an die nachfolgende Entwicklung anknüpft, kennzeichnen gerade die Funde aus Žilkovce.

Der Charakter von Baden Ia hat die Möglichkeit eines Migrationszustroms eines fremden Ethnikums aus Südosteuropa in das Karpatenbecken ausgeschlossen, dessen Folge die Entstehung der Badener Kultur wäre. Umgekehrt deutet er auf Bindungen mit dem voran-

gehenden Zeitabschnitt, so daß manche Forscher die Funde dieses Horizontes eher als Bestandteil der vorangehenden Entwicklung betrachten bzw. verweisen sie auf deren Übergangscharakter (Kalicz 1982). Man kann also nicht von einer totalen Diskontinuität in der Entwicklung sprechen, wenn auch die Entstehung der Badener Kultur und ihrer verwandten Kulturen in Südosteuropa ein zweifellos qualitativ neuer Wert gegenüber den Kulturen mit bemalter Keramik war.

Die Kulturen mit bemalter Keramik, auch ihre Vorgänger, die insbesondere im mittleren und unteren Donaugebiet verbreitet waren, berührten nicht nur das Schwarze Meer bzw. seine küstennahen und die nördlicher liegenden Gebiete, sondern sie reichten durch Korridore der Flüsse Struma, Mesta und Marica bis zur Küste des Ägäischen Meeres (Todorova 1978, Karte 6—9). Der nordägäische Raum verblieb auch später, während der Badener Kultur (Němejcová-Pavúková 1981b) und auch in wesentlich späteren Zeitabschnitten ein Bestandteil der Entwicklung Südosteuropas und nicht der ost- bzw. westägäischen Gebiete.

Zur Zeit der Kulturen mit bemalter Keramik haben wir es im breiteren Donaugebiet mit einer ausgeprägt autochthonen, autarken und in den Räumen Südost- und Osteuropas eingeschlossenen Entwicklung zu tun, die kontinuierlich die Traditionen der vorangehenden neolithischen Kulturen entfaltete und in eine komplizierte sozialökonomische Bevölkerungsstruktur ausmündete, die auf zahlreichen Gräberfeldern erfaßt wurde, beginnend mit jenen aus den Anfängen der Lengyel-Kultur (Zengővárkony, Aszód, Svodín) und fortsetzend mit den Gräberfeldern der Polgár-Kultur und jenen des Varna-Typs. Der ökonomisch-technische Fortschritt dieser Zeit fand seinen Niederschlag z. B. in ausgedehnten Siedlungen der Tripolje-Cucuteni-Kultur (Šmaglić 1982) und in kleineren, nach allem ähnlichen Varianten in der Lengyel-Kultur (Svodín; Němejcová-

Pavúková 1982, durchgehend auch in den vorherigen Jahrgängen des Periodikums *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku*), und ebenfalls in der hochstehenden Kupfer- und Goldmetallurgie, die diese Zeitepoche gerade in Südosteuropa charakterisiert (Renfrew 1969). Die im Rahmen der Kultur mit bemalter Keramik verlaufenden kulturbildenden Prozesse hängen trotz der Berührung mit der ägäischen Welt mit ihr wahrscheinlich nicht zusammen.

Bisher wissen wir nicht, was zur Destruktion der so stabilisierten, seit Beginn des Neolithikums allmählich anwachsenden Entwicklung geführt hat. In den letzten Jahren wird mit Vorliebe die Theorie über den vernichtenden Einfall von Nomaden aus den osteuropäischen Steppen verfochten (Gimbutas 1978; Lichardus 1976, S. 207 f.; usw.). Diese Invasion kann nicht bestritten werden, aber die Funde und chronologische Präzisierung der Invasionswellen zeugen eher von ihrem Einfluß auf die Entwicklung gegen Ende der Badener Kultur.

In der Zeit der Badener und ihrer zeitgleichen Kulturen hört Südosteuropa auf, eine abgeschlossene autarke zivilisatorische, eigene Impulse (Metallurgie usw.) ausstrahlende Einheit zu sein, wie sie es während der vorangehenden Jahrtausende war, sondern es schloß sich eng an den ägäisch-anatolischen Zivilisationsbereich, zuerst ostägäisch-anatolisch, später westägäisch, an. Die jüngeren, nach der Badener Kultur folgenden Kulturen haben im Karpatenbecken diesen Trend der Kontakte beibehalten, wenn auch nicht in solcher Intensität wie zur Zeit der Badener Kultur.

Es ist jedoch nicht meine Absicht, diese Beziehung zu überschätzen (Sochacki 1980, S. 17, 156 f.), deshalb wird abermals betont, daß mehrere direkte Bevölkerungsverschiebungen aus Anatolien bzw. aus Südosteuropa in das Karpatenbecken zur Zeit der Entstehung der Badener Kultur mit größter Wahrscheinlichkeit nicht in Erwägung kommen. Ein Zustrom südöstlicher Elemente ist für die Anfänge der Badener Kultur (d. h. Baden Ia) nicht charakteristisch, sondern es tauchen nach und nach weitere und weitere in den einzelnen Phasen der Boleráz- und Postboleráz-Entwicklung auf (Němejcová-Pavúková 1981b), wobei sich die Intensität und Ausgeprägtheit ihres Zustroms gegen Ende der Boleráz-Gruppe und in unmittelbar nachfolgender Zeit steigert.

Die Analyse der Funde aus der Siedlung der Boleráz-Gruppe in Blatné und ihr Vergleich mit typologisch ähnlichen Lokalitäten, namentlich Nitriansky Hrádok-Vysoký breh (Němejcová-Pavúková 1964), Radošina (Němejcová-Pavúková — Bárta 1977), Bešeňov (Němejcová-Pavúková 1964, Taf. XXII: 20—23; XXIII) oder Dolná Streda, von wo aus dem Objekt 4/80 ein bisher einziges kopfloses Idol der Boleráz-Gruppe stammt (Ižof — Točík 1981, I. Teil, S. 94 ff., II. Teil, Abb. 47; 48; 49: 8), Komjatice (Točík 1980) und anderen, kleineren, meist unpublizierten Fundverbänden hat gezeigt, daß sämtliche aufgezählten Lokalitäten geschlossen in die mittlere Phase der Boleráz-Gruppe, d. h. in Baden Ib, zuweisbar sind. Ungeachtet dessen bestehen jedoch zwischen ihnen gewisse Unterschiede in der Typologie und Ornamentik, die beim Vergleich großer Verbände, wie Blatné und Nitriansky Hrádok-Vysoký breh, deutlich und insbesondere bei vier Formen registriert sind: bei Tassen, Trichterrandschüsseln, amphorenförmigen und topfförmigen Gefäßen.

In Blatné waren Tassen des Typs B1 (besonders für Baden Ia typisch, daher typologisch älter als Typ B2) ungefähr gleich frequentiert wie die Tassen des Typs B2, während in Nitriansky Hrádok Tassen des Typs B2 vorherrschten. Verzierung an der Innenseite der Trichterrandschüsseln tauchte in Blatné, trotz der starken Vertretung dieser Form in den einzelnen Objekten, nur vereinzelt auf, viel seltener als in Nitriansky Hrádok (und im Mißverhältnis seltener als in Baden Ic oder IIa). Bei den amphorenförmigen wie auch den topfförmigen Gefäßen äußerte sich der Unterschied zwischen beiden Lokalitäten in der Benützung von plastischer Verzierung — in Blatné ist sie sichtbar ärmer. Bei den topfförmigen Gefäßen sind in großer Zahl in Blatné Typen vertreten, die für Baden Ia charakteristisch sind, und zwar ohne plastische Verzierung und mit glattem oder gekerbtem Rand (Typ P1 und P2). Bei der kannelierten Verzierung muß auf die Tatsache aufmerksam gemacht werden, die aber vorderhand nicht eindeutig verallgemeinert werden darf, daß in Blatné die Vertikal- bzw. Schrägkannelur dominiert und nur vereinzelt die Kannelur in Form des sog. Wolfszahn-musters — ineinandergreifende schraffierte Dreiecke — vorkommt.

Aufgrund dieser und weiterer kleinerer Un-

terschiede kann vermutet werden, daß die Siedlungen von Blatné und Nitriansky Hrádok-Vysoký breh (bzw. Bešeňov), wenn sie auch in die Phase Baden Ib gehören, nicht zeitgleich sind. Die Siedlung in Blatné scheint älter zu sein als die in Nitriansky Hrádok, und das demnach, daß das Besiedlungsende in Blatné mit größter Wahrscheinlichkeit dem Besiedlungsbeginn in Nitriansky Hrádok-Vysoký breh (bzw. Bešeňov) vorangeht. Zwischen diese Lokalitäten schieben sich typologisch und offenbar auch chronologisch die übrigen genannten Lokalitäten ein (Radošina, Dolná Streda), obwohl diese sich einerseits mit Blatné und andererseits mit Nitriansky Hrádok teilweise überdecken können. Als zeitgleich mit Blatné kann man wahrscheinlich einen Teil der Funde aus der Siedlung in Komjatice, Flur Kňazová jama, bezeichnen (Točík 1980, Abb. 123: 1—12).

Dem Vorbehalt zur Datierung bzw. ungenügenden inneren Chronologie der Siedlung in Nitriansky Hrádok-Vysoký breh (Točík 1981, S. 139—140) kann nur hinzugefügt werden, daß der Inhalt des Objektes 125/75 (Němejcová-Pavúková 1964, Taf. XV: 22—25) wahrscheinlich zur älteren, wenig intensiven Besiedlung der Gruppe Retz gehört (Torma 1973, S. 505) und nicht zur Badener. Ansonsten kann man jedoch die Funde der Boleráz-Gruppe aus dem erforschten Teil der Lokalität auch heute typologisch und daher auch chronologisch als einheitlich bezeichnen. Man darf natürlich nicht ausschließen, daß an die Siedlung in der Flur Vysoký breh in den Fluren Diely oder Vinohrady eine andere, jüngere Siedlung der Badener Kultur anknüpft, aber die Funde, die als Lesefunde und aus Kontrollschnitten gewonnen und von A. Točík publiziert wurden (1977, S. 281—284, Abb. 178: 4, 8; 179; 180) unterscheiden sich überhaupt nicht von den Funden der ursprünglichen Grabung in den J. 1953—1955.

Die Analyse der Funde aus der Siedlung in Žlkovce zeigte, daß sie von Funden des Baden Ib abweichen und umgekehrt mit dem Inhalt von Baden Ic und teilweise Iia korrespondieren.

Eine Unterlage für die Unterscheidung der Phase Ic der Badener Kultur von der Phase Ib bildeten die Funde aus Vrbové, das von Žlkovce 20 km entfernt ist (Němejcová-Pavúková 1979b), aus Pilismarót-Basaharc (Torma

1973) und Bratislava (Baxa — Kaminská 1984). Die Unterschiede zwischen beiden Phasen ersieht man aus den typologischen Skizzen auf den Abbildungen 11—12 und 33—34. Die Krüge aus Žlkovce sind allgemein entwickelter als jene, die in der Phase Ic gebräuchlich waren, und neben dem Krug mit gewellten Wänden (G6) erscheinen Krüge mit geschweiftem und nicht verjüngtem Hals (G9 usw.), und in vereinzelt Fällen auch Krüge mit umlaufenden Kanneluren auf dem Hals (Typ G6, G11), die noch nicht einmal in Bratislava, Vrbové und Pilismarót-Basaharc vorgekommen sind.

Ein weiteres, wie es scheint wichtiges trennendes Moment zwischen den Phasen Ib und Ic, Ic und Iia ist das Vorkommen von Schüsseln des Typs H2 und H3 mit feiner Randkannelur. Die Kannelierung des Randes an Funden des Typs Nitriansky Hrádok-Vysoký breh kennen wir vorläufig nicht, während im Gegenteil die Schüsseln des Typs H2 nicht mehr in den bisher bekannten Fundverbänden der Phase Iia vorkommen. Die Kombination des Typs H2 (und etwa auch H3) mit dem kannelierten Rand ist einstweilen nur für Baden Ic typisch. In Žlkovce machte sich die Randkannelur beinahe ausschließlich auf Schüsseln des Typs H1 geltend, Randscherben des Typs H2 und H3 kamen weniger, die des Typs H2 besonders im Objekt 107/81 vor. Die Randkannelierung auf den Trichterrandschüsseln, für Baden Iia typisch, ist in Žlkovce noch nicht beobachtet worden. Auf den Schüsselböden in Žlkovce wiederholten sich größtenteils konzentrische Kreise, aber es kam auch ein in Quadrante eingeteilter Boden vor, was jedoch in Baden Ic—Iia keinen großen chronologischen Wert hat. Auf der Lokalität kamen ebenfalls auf den Schüsseln des Typs H und J Tunnelhenkel vor, die erst seit der Stufe II in der Badener Kultur typisch sind. Sie sind jedoch bereits in der Phase Ic vereinzelt belegt (Bratislava, Vrbové). Ähnlich erscheint das eingeritzte Tannenzweigmuster auf Schüsseln des Typs H und J, das für Schüsseln des Typs J namentlich in Baden Iia typisch ist, außer Žlkovce vereinzelt schon früher, in Baden Ic, auch auf anderen Lokalitäten (Bratislava, Vrbové, Bajč, Hoste).

Die amphorenförmigen Gefäße in Žlkovce haben vorwiegend die Boleráz-Traditionen beibehalten und es dominieren die Typen 01—3. Das eingeritzte Tannenzweigmuster ist je-

doch auf ihnen in den Objekten 7, 55 und 67/80 größtenteils senkrecht, in den Objekten 90 und 107/81 waagrecht orientiert. Es fanden sich dort auch mehrere Exemplare amphorenförmiger Gefäße des Typs 04—5, die insbesondere für Baden IIa typisch sind, doch vereinzelt ist das Vorkommen eines solchen Gefäßes schon in der Phase Ic aus einem Objekt in Bratislava bekannt (Baxa — Kaminská 1984, Taf. VI: 10). Die amphorenförmigen Gefäße des Typs 06—7 in Žilkovce weichen vollkommen von den Traditionen der Boleráz-Gruppe ab.

Die topfförmigen Gefäße haben in Žilkovce größtenteils die Bolerázer mehrfache Leiste beim Rand evtl. die Henkel beim Rand beibehalten, das eingeritzte Tannenzweigmuster ist jedoch, mit Ausnahme der Objekte 90 und 107/81, größtenteils senkrecht orientiert und man beobachtet eine Abnahme der Henkel beim Rand und ihre Ersetzung durch plastische Buckel, die erst für Baden II typisch sind. Ähnlich war in mehreren Fällen die plastische Leiste durch zwei Stichreihen ersetzt, was ebenfalls erst für Baden II kennzeichnend ist.

Starkes Postboleráz-Gepräge trägt ebenfalls der gewellte Rand auf den Schlüsselrandscherben aus Objekt 7/80 und auf dem Fragment eines amphorenförmigen Gefäßes aus demselben Objekt.

Die Bandhenkel, sofern sie verziert sind, weisen vertikale plastische Rippen auf und es erhöht sich das Vorkommen von Henkeln mit kreisförmigem (oder ovalem) Querschnitt. Ein Buckel über dem Stabhenkel ist in Žilkovce noch nicht vorgekommen, jedoch tauchten Prototypen auf einem Henkelfragment aus Objekt 7/80 und einem Krugfragment aus Objekt 55b/80 auf. Ein ähnlicher Krug stammt auch aus der Spätboleráz-Siedlung von Gradina auf Bosut in Jugoslawien (Tasić 1983, Abb. 3: a).

Die konstatierten Übereinstimmungen mit den Phasen Baden Ic und IIa zeigen, daß der Fundort Žilkovce an der Grenze der ersten zwei Stufen der Badener Kultur steht, und daß sich darin wahrscheinlich zwei eng nacheinander folgende Siedlungshorizonte befinden. Komponenten der Boleráz-Gruppe dominieren scheinbar in der Fundkollektion und erlauben es nicht, sie eindeutig in die Anfänge der Stufe II zu verweisen. Besonders die Objekte 90 und 108/81 gehören voll den Funden der Phase Ic der Badener Kultur an. Andererseits deutet eine

Reihe von Elementen, die von der bisher bekannten Skala des Baden I in den Objekten 7, 55 und 67/80 abweichen, darauf, daß diese Objekte typologisch und offenbar auch chronologisch einen Übergangscharakter haben und einen völlig kontinuierlichen Übergang der Stufe I in die Stufe II der Badener Kultur dokumentieren. Aus der Reihe der bekannten Lokalitäten steht den Objekten 7, 55 und 67/80 in Žilkovce die Siedlung in Páry-Altacker in Ungarn am nächsten, die aber I. Torma (1973, S. 500) eindeutig zum Gräberfeld in Fonyód reiht, und vielleicht das Objekt X/59 aus Bajč (Točík 1964, Taf. LI—LII). Jünger als Žilkovce sind die Funde aus dem Gräberfeld in Fonyód (Banner 1956, Taf. XI—XII), die Siedlung in Tekovský Hrádok (Němejcová-Pavůková 1974, Abb. 58—61) und eindeutig jünger sind die weiterhin noch in die Phase IIa gehörenden Funde aus dem Massengrab in Balatonboglár (Honti 1981).

Bei der Publizierung der Funde aus Balatonboglár konstatierte Zs. Honti (1981, S. 40): „... Ebenso fehlen vorläufig — eventuell bis zur vollständigen Mitteilung des Friedhofs von Pilismarót-Basaharc — die die Bolerázer Gruppe mit den Funden von Fonyód-Tekovský Hrádok unmittelbar zusammenmindenden Funde...“. Diesen Hiatus haben in der Slowakei seinerzeit teilweise die Funde aus Vrbové ausgefüllt und es schließen ihn die Funde aus Žilkovce ab.

Durch die Analyse von Siedlungsfunden mehrerer Lokalitäten, in diesem Beitrag konkret aus Blatné und Žilkovce und ihnen ähnlichen Lokalitäten, und durch den Versuch ihrer genaueren chronologischen Einstufung nicht nur im Inneren der Badener Kultur, sondern auch gegenseitig zueinander, entstand eine zusammenhängende Kette von Siedlungen der Badener Kultur in der Slowakei, die zeitlich mehr oder weniger aneinander anknüpften und wahrscheinlich heute bereits die ganze Entwicklung von den Anfängen der Badener Kultur bis zu ihrer Stufe III ausfüllen. Nur im Falle von Štúrovo und Blatné scheint ihre gegenseitige Berührung nicht genug überzeugend zu sein (zwischen diese Lokalitäten schieben sich zeitlich wahrscheinlich die Funde aus der Siedlung von Lánycsók in Südungarn ein — Ecsedy 1977, zu denen wir vorderhand keine Parallelen im slowakischen Material haben), und dann vielleicht auch bei den Siedlungen

von Tekovský Hrádok und Červený Hrádok. Die Reihenfolge der Lokalitäten nacheinander (bei manchen wortwörtlich, bei anderen mit einer möglichen teilweisen kleinen zeitlichen Überdeckung) erscheint nachfolgend: Letkés? — Štúrovo, — Lánycsók — Blatné — Nitriansky Hrádok-Vysoký breh — Vrbové — Žlkovce — Tekovský Hrádok — Balatonboglár? — Červený Hrádok — Biňa (Cheben 1984) — Nevidzany. Natürlich handelt es sich nicht um die Schaffung zahlreicher selbständiger Entwicklungsphasen in den älteren beiden Stufen der Badener Kultur, sondern um das Festhalten einzelner faßbarer Punkte auf ihrer Entwicklungslinie, welche ihre Kontinuität dokumentieren. Die typologischen Unterschiede zwischen den einzelnen Lokalitäten, von qualitativer oder quantitativer Art, sind von solchem Charakter, daß zu jeder von ihnen ohne größere Probleme weitere Lokalitäten zuweisbar wären. Die angedeutete typologische Entwicklung sollte mit kleinen Abweichungen im Gebiet des gesamten Karpatenbeckens gültig sein, und zwar bis zum Horizont Nevidzany-Viss, d. h. Baden III.

Die Entwicklung von Baden III ist nur durch eine Lokalität charakterisiert (Nevidzany in der Westslowakei und West-Ungarn, Viss in der Ostslowakei und in Ost-Ungarn), die Entwicklung von Baden IVa (Úny) kann einstweilen nicht innen feiner aufgegliedert werden und Baden IVb ist überhaupt schwer definierbar. Deswegen zeugt die Kette der zeitlich größtenteils sich ausschließenden Lokalitäten der Stufen I und II der Badener Kultur von wesentlich längerer Dauer beider älteren Stufen der Badener Kultur gegenüber ihren beiden jüngeren Stufen und ferner vom längeren Bestehen der Stufe I gegenüber der Stufe II. Diese Schlußfolgerung harmonisiert vollkommen mit den gegenwärtig bekannten Radiokarbondaten (Němejcová-Pavúková 1981a, Abb. 16), die ebenfalls von einer disproportionalen Entwicklung im Inneren der Badener Kultur zeugen, disproportional im Sinne der ungleichen Länge ihrer einzelnen Stufen.

Aus beiden Datierungsmöglichkeiten geht hervor, daß sich der vorwiegende Teil der Entwicklung der Badener Kultur während ihrer Stufen I und II abspielte, die zusammen minimal zwei Drittel der Dauer der Badener Kultur einnehmen sollten, während Baden I, die Boleráz-Gruppe selbst, wahrscheinlich die

ganze erste Hälfte der Entwicklung dieser Kultur darstellt.

Eine andere Beleuchtung erhält damit selbstverständlich das Einsickerungstempo der einzelnen fremden, aus dem Südosten kommenden Elemente in die Badener Kultur. Beim Versuch ihrer genaueren zeitlichen Eingliederung in der Badener Kultur (Němejcová-Pavúková 1981b) zeigte es sich, daß sie hier während ihrer Stufen I—III auftauchen und sie datieren die Dauer der Badener Kultur namentlich in die Epoche Troja I—Troja II mit einer möglichen, aber bisher nicht belegbaren längeren Dauer. In der Stufe Baden I insbesondere die bandförmigen, profilierten oder anders verzierten Henkel und die unprofilerten Stabhenkel, die in Phase Ib auftauchten, die in Phase Ic hinzukommenden profilierten Stabhenkel und in der Phase IIa der Buckel über dem Henkel. Sämtliche kann man als ostägäische Elemente bezeichnen und ihre Verbreitung läßt sich durch Vermittlung der Ezero-Kultur in das Karpatenbecken verfolgen und ihr Verebben (mit Ausnahme der verzierten Bandhenkel) erfolgte Ende der Stufe II. Falls die angedeutete Schätzung der Länge der einzelnen Stufen der Badener Kultur richtig ist, sollten die Kontakte dieser Kulturen mit dem ostägäisch-anatolischen Raum erst in der Hälfte ihrer Dauer gipfeln, oder erst Anfang ihrer zweiten Hälfte, in den Phasen Ic und IIa. Bis in diesen Zeitabschnitt verliefen die Kontakte der zeitgleichen Kulturen in Südosteuropa mit der Badener Kultur wechselseitig und im ganzen mit dem ostägäisch-anatolischen Raum wahrscheinlich fließend, ohne äußere Störung. Dies sieht man in der noch sehr ausgeprägten Verwandtschaft von Baden IIa mit Coţofeni I und teilweise mit der Stufe Michailiç der Ezero-Kultur.

Die erwähnten Elemente und ihre Verbreitungsgebiete vergleichend kann man gegen P. Romans Ansicht, „daß... auch das Spiel der Analogien doch einen beschränkten Rahmen haben muß“, nichts einwenden. Nur die Voraussetzung, von der er ausgeht — daß die Dauer der Badener Kultur 2—3 Jahrhunderte nicht überschreiten darf — ist stark subdimensioniert und auch die Anwesenheit der Formen Salcuţa IV im Horizont Troja Ic (Roman 1979, S. 310) ist hinsichtlich der oben angeführten Tatsachen sehr problematisch.

Zu Veränderungen kommt es in der Stufe

Baden IIB, wann neben den fortbestehenden ostägäischen Elementen westägäische auftauchen — Krüge mit gedrückter Bauchung und sauciereförmige Gefäße, in Baden III (oder bereits etwas früher) Hängegefäße, die zu beiden Seiten des ägäischen Meeres und in Thrakien verbreitet sind, und nach und nach auch weitere westägäische Elemente — vereinzelte Besenstrichverzierung der Keramik und Schöpfkellen mit geradem oder spitzigem Boden. Zu Beginn von Baden III kommt es auch zum Zerfall der gemeinsamen Entwicklung im Inneren der Badener Kultur und es bildet sich in ihr abermals der theißgebietliche Teil, der wahrscheinlich die ursprünglichen Grenzen der Polgár-Kultur respektiert, und der Donauteil, der das ursprüngliche Gebiet der Lengyel-Kultur respektiert. Gleichzeitig differenziert sich die Entwicklung der Badener Kultur von den Kulturen Coţofeni und Ezero, doch scheint es, daß sie mit der Dikili-Tash-Kultur (Sitagroi) in Kontakt verbleibt. Wie zu sehen ist, deckt sich praktisch der Differenzierungsprozeß bzw. verspätet sich nur wenig nach der Kontaktunterbrechung zwischen dem Karpatenbecken und Thrakien bzw. dem ostägäischen Raum irgendwo an der Grenze der Phasen IIA und IIB oder während der Phase IIB. Die Zufälligkeit dieser Aufeinanderfolge ist nur wenig wahrscheinlich.

Möglicherweise spielte gerade hier die Expansion einer Bevölkerung — übrigens keine einmalige — aus den osteuropäischen Steppen eine Rolle, die nach und nach längs der Donau in das Karpatenbecken eindrang und durch eine größere Zahl von Kurganen in Nordostjugoslawien und in Ostungarn nachgewiesen ist. Die chronologische Situierung mindestens eines Teiles dieser Expansion in eine jüngere Zeit als die Boleráz-Gruppe (*Ecsedy, S. 1979*) macht diese Hypothese ziemlich wahrscheinlich. Die Pferdeplastiken auf einer Schüssel aus Žlkovce, als völlig außergewöhnliche Anwendung von applizierter Tierplastik auf Keramik der Badener Kultur, könnten in diesem Zusammenhang ebenfalls als Beweismaterial benützt werden, es ist aber bereits bekannt, daß das Vorkommen des Pferdes in der Zeit vor der älteren Bronzezeit im Karpatenbecken nicht mehr so außergewöhnlich war. Von neueren Funden führt reichliches Vorkommen von Pferdeknöcheln in einer Siedlung der Boleráz-Gruppe z. B. A. *Točík* aus Komjatice an.

Nach der vorläufigen Analyse des osteologischen Materials aus Blatné und Žlkovce von C. *Ambros* kamen in Blatné im archäozoologischen Material bisher keine Pferdeknöcheln vor, während in Žlkovce in den Subobjekten 55a und 55b/80 je ein Pferdeknöcheln gefunden wurde.

Der Vormarsch der unter den Kurganen bestatteten Bevölkerung und deren zahlreichere Einsickerung in das Karpatenbecken konnten namentlich im heutigen rumänisch-bulgarisch-jugoslawischen Grenzgebiet, d. h. im Gebiet, durch welches sich notwendig die Kontakte der Badener Kultur mit dem Südosten realisiert haben mußten, eine derartig komplizierte Situation verursacht haben, daß sie ihre Barriere wurde und die Badener Kultur verschob ihre Kontakte mit dem östlichen Mittelmeergebiet etwas weiter westwärts.

Irgendwo auf dem Niveau von Baden II ging wahrscheinlich auch die Salzmünder Gruppe der Trichterbecherkultur unter. Ob es eine zufällige Übereinstimmung ist, oder eine Kettenreaktion infolge der Störung eines bestimmten Gleichgewichtes in den Kulturbeziehungen im breiteren Raum Mittel- und Südosteuropas, das nach allem von den Anfängen der Badener Kultur mehrere Jahrhunderte dauerte, ist einstweilen eine nicht zu beantwortende Frage.

Die Kürze der Dauer der Stufen III und IV der Badener Kultur würde somit wesentlich auch die Zeit einer gewissen kulturellen Unausgeprägtheit verkürzen, die im westlichen Teil Mittel- und Westeuropas zwischen dem Untergang der Trichterbecher-Kultur und dem Beginn der Kultur im Jungäneolithikum zu spüren ist.

Auch der Anteil der Steppeninvasion am Entwicklungsbruch der Badener Kultur, ihre Abweichung von langdauernden Traditionen, am inneren Verfall und relativ raschen Untergang ist nur hypothetisch, weil er nicht genügend im Beitrag zur materiellen Kultur oder eventuell in einer ausgeprägt anderen, ostwärts abgewandten Orientierung der Badener Kultur verfolgbar ist. In Erwägung käme vielleicht das Auftauchen der zweiteiligen Schüsseln in der Badener Kultur, die nach neuesten Funden überraschend bereits Ende der Stufe IIB vorkommen (*Cheben 1984, Abb. 5: 2*) und nicht erst in der Stufe III. Doch existiert zwischen ihren ziemlich unterschiedlichen Varianten in der Katakombenkultur (*Popova 1955, Abb. VI:*

2) und dem Auftreten im Karpatenbecken keine Verbindung. In der Katakombenkultur sind sie besonders für den Ostteil ihres Verbreitungsgebietes typisch, sie sind offensichtlich chronologisch jünger als die Badener Kultur und sind typologisch eher den slawonischen Fußschüsseln näher. Beitragen könnte man zu dieser Problematik vielleicht besser mit der

Ausarbeitung der Funde der jüngeren Stufen der Badener Kultur aus dem östlichen Teil des Karpatenbeckens, die westlich und östlich des durch die Kurgane in Ostungarn umgrenzten fremden Ethnikus verbreitet sind (*Ecsedy* 1979, Abb. 3).

Übersetzt von B. Nieburová

SÍDLISKO BADENSKEJ KULTÚRY V BÍNI

IVAN CHEBEN

(Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra)

Budovaním nového koryta rieky Hron v rámci hospodársko-technickej úpravy poľnohospodárskej pôdy sa južne od obce Bíňa (okr. Nové Zámky), v polohe zvanej „Cénapart“, exploataciou potrebnej zeminy v novootvorenom hlinisku, priamo na brehu rieky, postupne narúšala a ničila lokalita s viacnásobným kultúrnym osídlením.

Záchranným výskumom, ktorý sa realizoval v dvoch sezónach, sa okrem sídliskových objektov badenskej kultúry, ktorým v tomto príspevku venujeme pozornosť, preskúmali tiež kultúrne jamy patriace kultúre s mladšou lineárnou keramikou, skupine železovskej, Protolengyelu, skupine Bajč-Retz a zároveň sa odkryla aj časť včasnostredovekej osady. Samotné osídlenie sleduje v tejto časti tok rieky Hron a rozkladá sa na jeho pravobrežnej terase, ktorú v týchto miestach tvorí sprašová vrstva hrubá 5—6 metrov. Pod ňou je štrkové podložie. Terén je temer po celej preskúmanej dĺžke rovný, značne vyvýšený nad vodným tokom, takže tesne nad ním vytvára strmý zráz. Iba v južnej časti lokality sa terasa pozvoľna zvažuje do inundácie rieky, ktorou preteká potok. Tu, v polohe zvanej „Berek“, sa v roku 1964 uskutočnil záchranný výskum (Pavúk 1980, s. 8—10).

Na preskúmanej ploche, ktorej dĺžka bola 350 metrov a šírka sa pohybovala od 25 do 30 metrov, sa objekty badenskej kultúry sústreďovali do dvoch nevelkých skupín, z ktorých jedna sa nachádzala v strednej a druhá v severnej časti lokality. Objekty badenskej kultúry sa vzájomne rešpektovali a iba v ojedinelých prípadoch ich narušili mladšie objekty. Vo všeobecnosti však možno všetkých 24 preskúmaných sídliskových objektov badenskej kultúry z Bíny charakterizovať ako jamy s kruhovým pôdorysom rôzneho priemeru, ktorých

hĺbka sa pohybuje od 20 do 165 cm. Ich steny sú buď zvislé alebo sa smerom ku dnu, zväčša rovnomu, rozširujú. Iba dva objekty (90 a 91) mali iný ako kruhový pôdorys, avšak ich celkový vzhľad sa už nedalo zistiť.

V jednom prípade sa na dne kultúrnej jamy kruhového tvaru (objekt 48) našli neúplné kostrové pozostatky domáceho zvierafa (neúplná kostra nedospelého jedinca hovädzieho dobytká) a črepy nádob, z ktorých sa zrekonštruovala lievikovitá misa (obr. 3: 15). Stopy po prípadnom rituálnom uložení sa však nezistili. S týmto javom sa stretáme na viacerých sídliskách badenskej kultúry, pričom sa tento zvyk neobmedzuje iba na jeden druh zvierat.

Opis objektov a nálezov

Objekt 45. Nepravidelný kruhový tvar s mierne prehnutými stenami, dno rovné. Výplň tvorila hnedá zemina, v ktorej sa nachádzali riečne kamene, zvieracie kosti a keramika.

1. Zlomok okraja džbánka s výčnelkom na okraji a tyčinkovitým ušom obdĺžnikového prierezu, povrch leštený (obr. 3: 3). 2. Okrajový črep lievikovitej misy s radom trojuholníkových vpichov, na vnútornej strane ústia do trojuholníkov zoraďené žliabky, hrdlo leštené (obr. 3: 2). 3. Okrajový črep lievikovitej misy s výčnelkom a uškom na hrdle (obr. 3: 5). 4. Fragment kónickej misy (obr. 3: 1). 5. Okrajový črep hrncovitej nádoby s dvoma radmi vrypov pod okrajom (obr. 3: 6). 6.—7. Dva črepy tej istej hrncovitej nádoby s rytou sieťovanou výzdobou (obr. 3: 4). 8. Zlomok tyčinkovitého ucha obdĺžnikového prierezu. 9. Okrajový črep lievikovitej misy s pretláčaným okrajom, na vnútornej strane ústia žliabkovaný. 10.—11. Dva okrajové črepy lievikovitých mís. 12.—13. Dva črepy spodnej časti lievikovitých mís so zvýškami šikmých rýh. 14. Okrajový črep amforovitej nádoby bez výzdoby. 15. Črep amforovitej nádoby so zvislým kanelovaním. 16. Okrajový črep hrncovitej nádoby s presekávaným okrajom a výčnelkom pod ním. 17. Zlomok dna. 18. Črep z vydutia s odlúpnutým zvislým plastickým pásikom a zvislou rytou vetvičkou (?). 19. Zlomok pásikového masívneho ucha. 20.—63. Atypické črepy.

Objekt 48. Kruhový tvar so zvislými stenami a rovným dnom, na ktorom ležali kostrové zvyšky domáceho zvierata. Výplň objektu tvorila hnedá zemina.

1. Lievikovitá misa zdobená na ohybe radom jamiek a na vnútornej strane ústia zvislými žliabkami, hrdlo leštené a spodná časť drsná; v. 14,3 cm, Ø ústia 32 cm, Ø dna 9,7 cm (obr. 3: 15). 2. Džbánok s odlomeným párikovým uchom, pôvodne vytiahnutým nad okraj a zdobený kanelúrami; v. 7,7 cm, Ø ústia 9,4 cm (obr. 3: 12). 3. Črep z väčšieho džbánka so zvislými kanelúrami a odlomeným subkutánnym uchom (obr. 3: 7). 4. Fragment lievikovitej misy zdobenej na vnútornej strane ústia do trojuholníkov zoradenými kanelúrami (obr. 3: 8). 5.—6. Dva črepy lievikovitých mís — jeden z veľkej (obr. 3: 10), druhý z menšej (obr. 3: 9) s tunelovitými uškami. 7. Okrajový črep hrubostennej lievikovitej misy s pretláčaným okrajom (obr. 3: 13). 8.—9. Dva okrajové črepy rovnakých hrubostenných mís s vtiiahnutým okrajom, na jednom dva rady trojuholníkových vrypov pod okrajom (obr. 3: 16). 10. Črep amforovitej nádoby s vodorovnými nečlenenými rebrami na spodnej časti hrdla a zvislými žliabkami na vydutí (obr. 3: 11). 11. Črep amforovitej nádoby s vodorovnými kanelúrami (obr. 3: 14). 12. Črep džbánka so zvislými kanelúrami. 13. Črep lievikovitej misy s dvoma radmi oválnych jamiek na ohybe. 14. Črep amforovitej nádoby so zvislými kanelúrami na vydutí. 15. Črep hrubostennej nádoby s drsným prstovaným povrchom a odsadeným dnom. 16. Okrajový črep hrncovitej nádoby s podlhovastým prežliabnutým výčnelkom pod okrajom. 17. Spodná časť hrubostennej nádoby s drsným povrchom. 18.—89. Atypické črepy. 70. Úštep, pazúrik „čokoládový“; d. 2,7 cm.

Objekt 49. Tvar nepravidelnej elipsy so zvislými stenami a rovným dnom. Výplň bola hnedá zemina.

1. Džbánok so zvisle kanelovaným vydutím, nad tyčinkovitým uchom kruhového prierezu je hrotitý výčnelok; v. 5,7 cm, Ø ústia 5,5 cm (obr. 4: 11). 2. Fragment džbánka s tyčinkovitým uchom a výčnelkom nad ním (obr. 4: 2). 3. Fragment džbánka s tyčinkovitým uchom (obr. 4: 1). 4. Okrajový črep lievikovitej misy s radom trojuholníkových jamiek na ohybe, na vnútornej strane ústia so šikmými do trojuholníkov radenými žliabkami (obr. 4: 4). 5. Okrajový črep z lievikovitej misy s výčnelkom na okraji, pod ním odlomené ucho, dva rady vrypov pod okrajom, povrch leštený (obr. 4: 5). 6. Črep amforovitej nádoby so zvisle kanelovaným vydutím (obr. 4: 7). 7. Črep hrubostennej amforovitej nádoby so zvislými nečlenenými rebierkami na vydutí (obr. 4: 3). 8. Odlúpnuté tunelovité uško zvisle žliabkované (obr. 4: 15). 9. Črep amforovitej nádoby s prstovaním na hrdle (obr. 4: 6). 10. Okrajový črep hrncovitej nádoby s dvoma radmi vrypov a podlhovastým trojitým výčnelkom pod okrajom (obr. 4: 8). 11. Amforovitá nádoba s ubiehajúcim hrdlom, nezdobená; v. 24 cm, Ø ústia 9,5 cm, Ø dna 10,5 cm. 12. Fragment džbánka s tyčinkovitým uchom. 13.—17. Päť okrajových črepov z tenkostenných džbánkov. 18. Črep spodnej časti džbánka s nízkym vydutím a zaobleným dnom. 19. Okrajový črep lievikovitej misy alebo amforovitej nádoby, povrch drsný. 20. Zlomok širokého pásko-

vého ucha. 21. Črep z vydutia väčšej amforovitej nádoby. 22. Spodná časť hrncovitej nádoby s odsadeným dnom, povrch drsný, zvisle prstovaný. 23.—118. Atypické črepy. 119. Kostené šidlo; d. 11,6 cm, Ø 1,5 cm. 120. Úštep, rohovec. 121. Prepálená časť čepely; d. 2,6 cm.

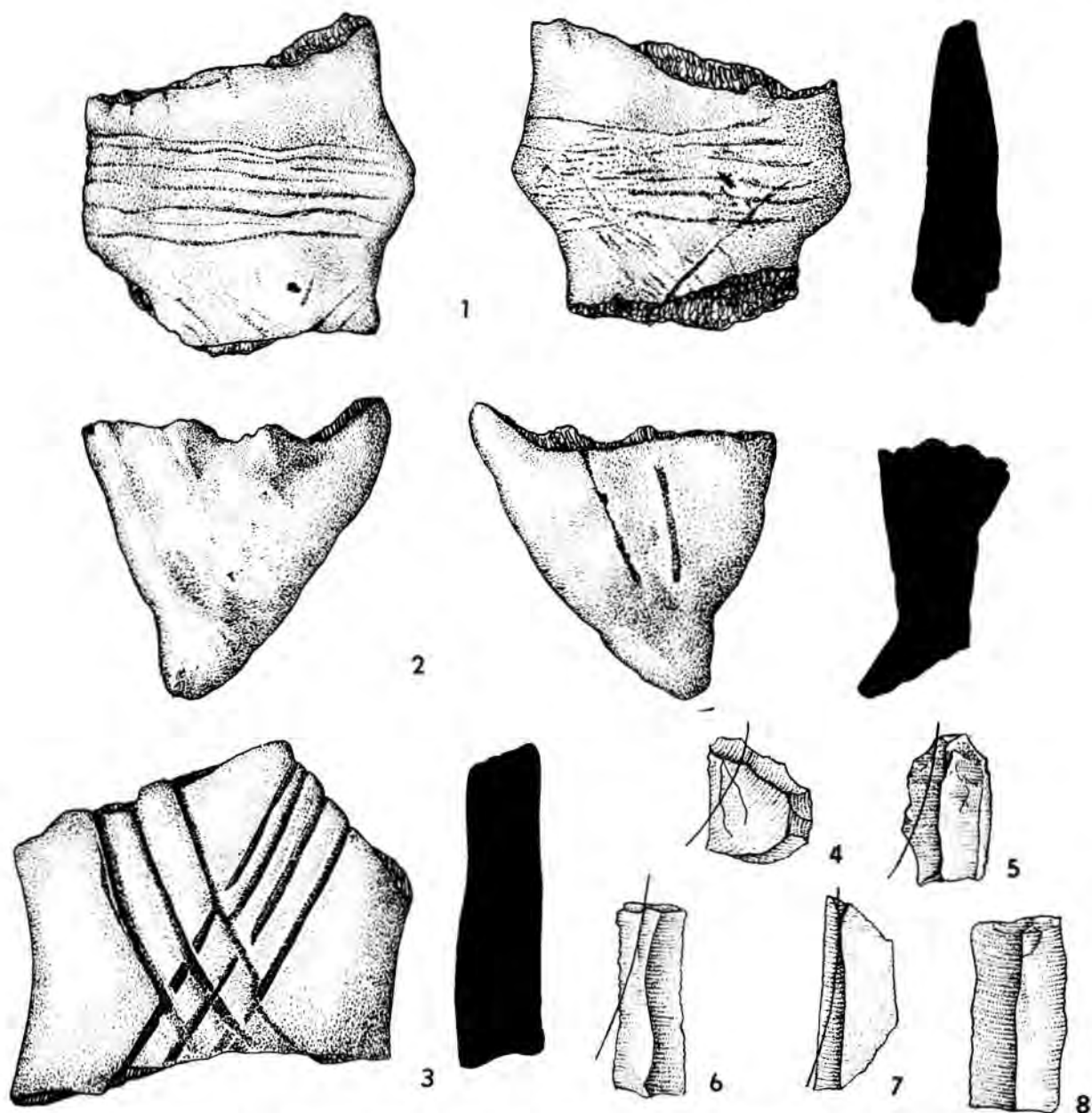
Objekt 50. Kruhový tvar so stenami rozširujúcimi sa smerom ku dnu, dno rovné. Výplň bola tmavo-hnedá zemina, iba pri dne miestami svetlejšie sfarbená. Obsahoval črepový materiál, zvieracie kosti a drobné hrušky mazanice.

1. Okrajový črep džbánka alebo lievikovitej misy s ansa lunata nad párikovým uchom (obr. 4: 19). 2. Fragment lievikovitej misy so šikmými do trojuholníkov radenými žliabkami na vnútornej strane ústia; v. 11,6 cm (obr. 4: 18). 3. Okrajový črep lievikovitej misy (?) so zvislým, na okraji malým výčnelkom ukončeným rebierkom členeným vrypami (obr. 4: 16). 4. Okrajový črep hrubostennej lievikovitej misy s výčnelkom na okraji, z ktorého vychádza zvisle prevrátené tunelovité ucho, hrdlo zdobené šikmými ryhami, povrch leštený (obr. 4: 17). 5. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s dvojitém, hlboko prežliabnutým výčnelkom pod okrajom (obr. 4: 14). 6.—7. Dva rovnaké črepy z tej istej hrncovitej nádoby s rytou mriežkou (obr. 4: 9). 8. Okrajový črep hrncovitej nádoby s plastickým párikom pod okrajom (obr. 4: 12). 9. Črep z vydutia džbánka, zvisle kanelovaný. 10. Okrajový črep z džbánka s nižším vydutím. 11. Črep džbánka s párikovým uchom. 12. Okrajový črep lievikovitej misy (?) s výrazne pretláčaným okrajom. 13. Okrajový črep lievikovitej misy, na vnútornej strane ústia jemne žliabkovaný. 14. Okrajový črep lievikovitej misy s pretláčaným okrajom. 15. Okrajový črep z väčšej, esovite profilovanej nezdobenej misy. 16.—17. Dva okrajové črepy amforovitej nádoby (?) s vyšším prehnutým hrdlom. 18. Črep hrubostennej amforovitej nádoby s vodorovnými nízkymi rebierkami na dolnej časti hrdla a zvislými na vydutí. 19. Zvisle kanelovaný črep amforovitej nádoby. 20. Črep amforovitej nádoby s vodorovnými žliabkami na dolnej časti hrdla. 21. Okrajový črep z amforovitej nádoby (?) s vysokým mierne prehnutým hrdlom. 22. Okrajový črep hrncovitej nádoby s dvojitém, hlboko prežliabnutým výčnelkom pod okrajom, rytá mriežka na vydutí (?). 23. Okrajový črep hrncovitej nádoby s plastickým výčnelkom pod okrajom. 24. Okrajový črep hrncovitej nádoby s vrypami pod okrajom. 25. Dno nádoby. 26.—149. Atypické črepy. 150. Úštep, pazúrik „čokoládový“; d. 1,2 cm.

Objekt 51. Tvar nepravidelného kruhu so zvislými stenami a rovným dnom. Vo výplni, ktorú tvorila hnedá zemina, sa okrem črepového materiálu nachádzali taktiež zvieracie kosti a drobné hrušky mazanice.

1. Lievikovitá miska s radom vrypov na ohybe, hrdlo leštené, spodná časť drsná; v. 10,8 cm, Ø ústia 20,5 cm, Ø dna 8,2 cm (obr. 4: 20). 2. Džbánok s výčnelkom nad tyčinkovým uchom obdĺžnikového prierezu, povrch leštený; v. 6 cm, Ø ústia 7,8 cm (obr. 4: 13). 3. Fragment lievikovitej misy s lešteným hrdlom a radom vpichov na ohybe (obr. 5: 21). 4. Okrajový črep lievikovitej misy s dvoma radmi vrypov na ohybe a pásom šikmých rýh na dolnej časti, na

Obr. 1. Bína (okr. Nové Zámky), poloha „Cénapart“. Výber keramického materiálu: 1, 8 — objekt 59; 2, 3, 7 — objekt 86; 4 — objekt 72; 5 — objekt 67; 6 — objekt 62. Mierka 1:1.

vnútornej strane ústia zvislé žliabky, hrdlo leštené (obr. 5: 1). 5. Črep ako priehradka dvojdielnej misy (obr. 5: 2). 6. Zlomok pásikového ucha s lištovite zdôraznenými okrajmi (obr. 4: 10). 7. Džbánok s odlomeným tyčinkovitým uchom; v. 5,6 cm, Ø ústia 6,3 cm. 8. Džbánok s nezachovaným uchom; v. 4,8 cm, Ø ústia 5,1 cm, Ø dna 5,1 cm. 9. Okrajový črep lievikovitej misy. 10. Časť dna lievikovitej misy. 11. Okrajový črep amforovitej nádoby zvisle kanelovaný. 12. Okrajový črep veľkej hrubostennej hrncovitej nádoby s dvoma silnými výčnelkami pod okrajom. 13.—60. Atypické črepy.

Objekt 58. Kruhový tvar so šikmými stenami a rovným dnom, pomerne hlboký. Výplňou bola tmavohnedá zemina, v ktorej sa nachádzal osteologický ma-

teriál, drobné hrudky mazanice a ojedinele aj malé riečne kamene. Pri dne bola zemina akoby premiešaná s popolom.

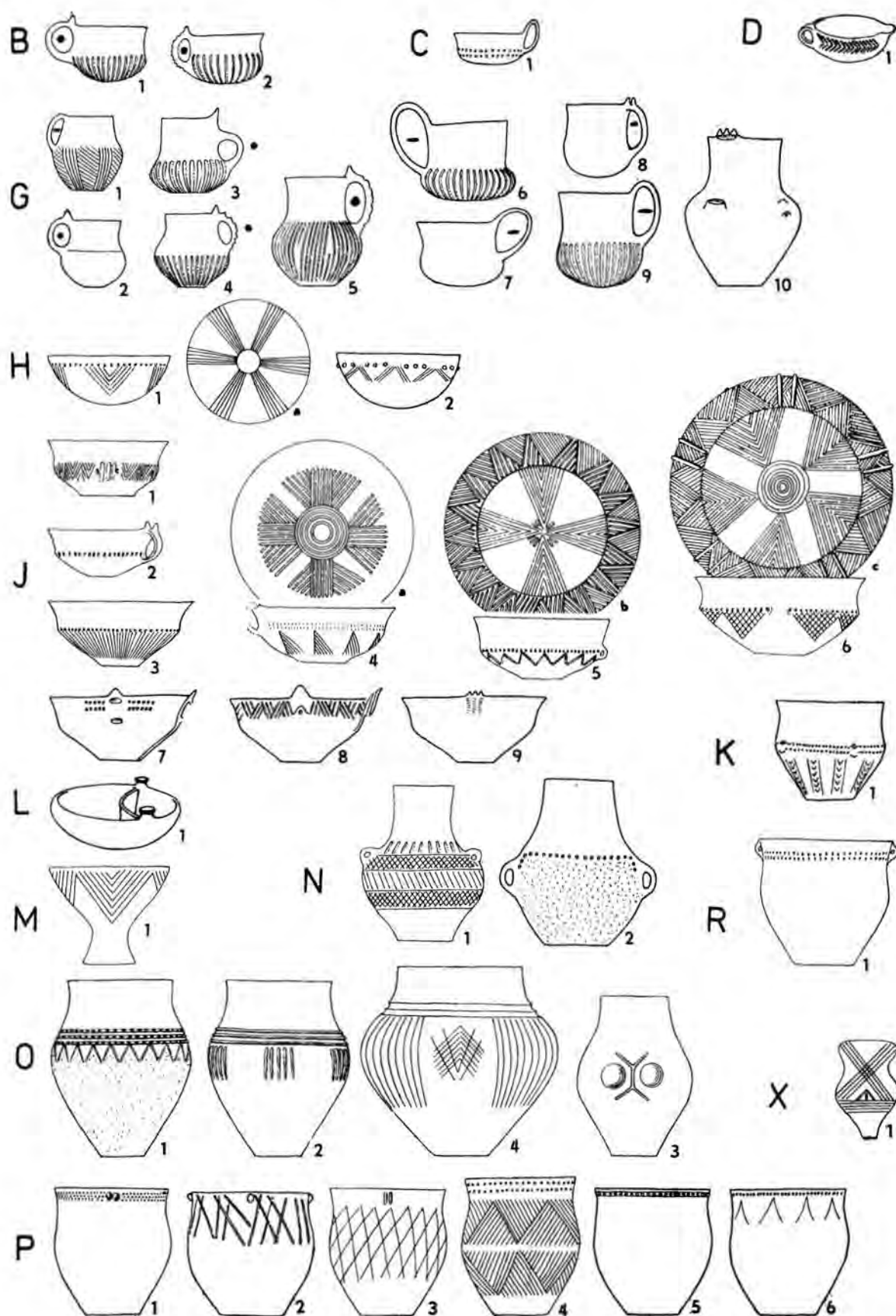
1. Fragment džbánka s nízkym vydutím a malým výčnelkom na okraji nad tyčinkovitým uchom (obr. 5: 3). 2. Fragment džbánka s jemne zvisle kanelovaným vydutím a odlomeným výčnelkom nad tyčinkovitým uchom (obr. 5: 4). 3. Okrajový črep z džbánka s vysokým plochým výčnelkom nad odlomeným tyčinkovitým uchom (obr. 5: 14). 4. Tyčinkovité ucho kruhového prierezu (obr. 5: 10). 5. Fragment esovite profilovaného džbánka (obr. 5: 8). 6. Okrajový črep väčšieho džbánka s vyšším kónickým hrdlom (obr. 5: 9). 7.—8. Dva okrajové črepy džbánkove (?) s nízkym hrdlom a von zosilneným okrajom (obr. 5: 5, 7).

9. Fragment džbáňa s jemne zvislo kanelovaným vydutím (obr. 5: 6). 10. Okrajový črep lievikovitej misy s radom vrypov na ohybe a šikmými do trojuholníkov radenými žliabkami na vnútornej strane ústia (obr. 5: 15). 11. Okrajový črep lievikovitej misy s temer nebadateľnými šikmými žliabkami na vnútornej strane ústia (obr. 5: 13). 12. Fragment malej lievikovitej misy s radom vrypov na ohybe (obr. 5: 12). 13. Črep amforovitej nádoby so zvisle žliabkovaným vydutím (obr. 5: 16). 14. Okrajový črep hrncovitej nádoby s dvoma radmi vpichov pod okrajom (obr. 5: 20). 15. Tyčinkovité ucho kruhového prierezu. 16. Črep vydutia džbáňa s odlomeným uchom. 17. Okrajový črep väčšieho džbáňa s vyšším kónickým hrdlom. 18. Črep džbáňa s vyšším kónickým hrdlom a odlomeným pásikovým uchom. 19. Fragment džbáňa s baňatým vydutím a mierne dnu prehnutým dnom. 20. Fragment džbáňa s nižším kónickým hrdlom a mierne stlačeným vydutím. 21. Črep džbáňa so zvislou kanelúrou. 22. Okrajový črep väčšieho džbáňa s vyšším kónickým hrdlom. 23. Črep džbáňa s temer nebadateľnou kanelúrou a zvislým rebierkom. 24. Okrajový črep z kónickej misy s okrajom mierne dnu vtiaknutým, pod okrajom úzky hladný pás, zvyšok drsný. 25. Okrajový črep z lievikovitej misy s radom jamiek na ohybe. 26. Črep z lievikovitej misy s radom trojuholníkových jamiek na ohybe. 27. Črep z lievikovitej misy s jamkami na ohybe a zvislými plytkými žliabkami na vnútornej spodnej časti. 28.—31. Štyri okrajové črepy lievikovitých mís. 32. Črep spodnej časti lievikovitej misy (?) s rytým zvisle šrafovaným trojuholníkom. 33. Črep spodnej časti misy (?) so šikmými ryhami na vonkajšej strane a rytým krúžkom s jamkou v strede na vnútornej strane. 34. Dno misy alebo väčšieho džbáňa. 35. Zlomok silného tyčinkovitého ucha obdĺžnikového prierezu. 36.—37. Dva okrajové črepy hrncovitých nádob s dvoma radmi vpichov alebo jamiek pod okrajom. 38. Črep hrncovitej nádoby s rytým sieťovým ornamentom. 39.—124. Atypické črepy.

Objekt 59. Kruhový tvar so šikmými stenami a rovným dnom. Výplň tvorila tmavohnedá zemina, v ktorej sa okrem množstva črepového materiálu sporadicky nachádzali riečne kamene, hrudky mazanice a zvieracie kosti.

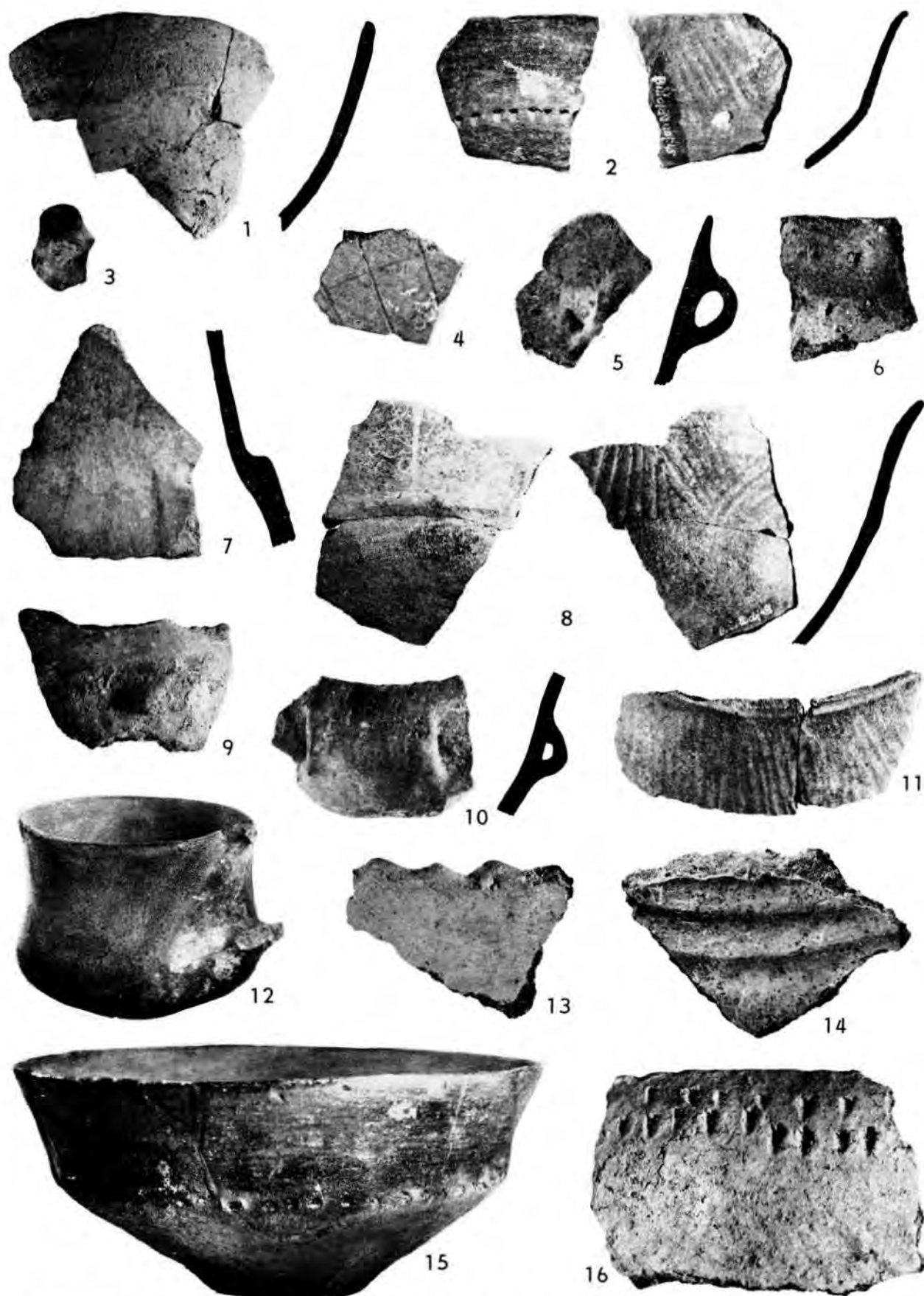
1. Stredná časť amforovitej nádoby s odlomenými pásikovými uchami a zvislými kanelúrami oddelenými šikmo žliabkovanými plastickými rebierkami na vydutí (obr. 6: 17). 2. Zlomok džbáňa so zvisle kanelovaným vydutím (obr. 5: 11). 3. Črep vydutia nezdobeného džbáňa (obr. 6: 16). 4. Črep džbáňa alebo amfory so zvislým nepravým subkutánnym uchom (obr. 6: 11). 5. Okrajový črep džbáňa s vyšším hrdlom a zvisle kanelovaným vydutím (obr. 6: 15). 6. Črep z vydutia väčšieho džbáňa zvisle kanelovaného (obr. 6: 8). 7. Črep džbáňa so zvisle kanelovaným vydutím a zvislým pretláčaným rebierkom (obr. 6: 9). 8. Okrajový črep hrubostennej kónickej misy s mierne vtiaknutým presekávaným okrajom (obr. 6: 5). 9. Fragment lievikovitej misy s radom vrypov nad ostrým lomom (obr. 6: 12). 10. Okrajový črep lievikovitej misy s radom vrypov tesne pod okrajom (obr. 7: 1). 11. Okrajový črep lievikovitej misy s dvoma radmi vrypov na ohybe a jamkami na vnútornej strane

okraja (obr. 6: 7). 12. Fragment lievikovitej misy s radom jamiek na ohybe, lešteným hrdlom, na spodnej matnej časti so šikmými leštenými pásmi (obr. 6: 13). 13. Okrajový črep lievikovitej misy s radom jamiek na ohybe, lešteným hrdlom a šikmými do trojuholníkov radenými žliabkami na vnútornej strane ústia (obr. 6: 6). 14. Fragment miniatúrnej lievikovitej misy s radom vpichov (obr. 6: 10). 15. Okrajový črep lievikovitej misy s odlúpeným tunelovitým uchom nad ohybom (obr. 6: 1). 16. Črep lievikovitej misy s tromi radmi vrypov na ohybe (obr. 6: 4). 17. Okrajový črep mohutnej lievikovitej misy s dvoma zvislými priečne presekávanými rebierkami pod okrajom (obr. 7: 6). 18. Okrajový črep hrubostennej amforovitej nádoby alebo lievikovitej misy s pretláčaným okrajom (obr. 7: 2). 19. Črep amforovitej nádoby so zvislými žliabkami na vydutí (obr. 6: 14). 20. Črep hrubostennej amforovitej nádoby s vodorovnými žliabkami na rozhraní hrdla a tela (obr. 6: 2). 21. Črep amforovitej nádoby s dvoma plastickými výčnelkami (obr. 6: 3). 22. Črep amforovitej nádoby so zvislými nečlenenými rebiami (obr. 5: 19). 23. Okrajový črep s nízkym pretláčaným pásikom pod okrajom (obr. 7: 3). 24. Okrajový črep hrncovitej nádoby s podlhovastým vývalkovitým výčnelkom tesne na okraji (obr. 5: 18). 25. Okrajový črep hrncovitej nádoby s odlomeným viacnásobným výčnelkom pod okrajom (obr. 7: 4). 26.—31. Okrajové črepy z hrncovitých nádob s dvoma radmi vpichov, vrypov alebo jamiek pod okrajom (obr. 5: 17; 7: 5, 7). 32. Džbáňok so zvislými žliabkami na vydutí a vodorovnými na hrdle, ucho sa nezachovalo; v. 4 cm, Ø ústia 5,3 cm. 33. Okrajový črep z džbáňa s vysokým plochým výčnelkom nad odlomeným tyčinkovitým uchom. 34. Črep veľkého hrubostenného džbáňa s vysokým alebo prehnutým hrdlom a zvisle kanelovaným vydutím. 35. Črep z vydutia väčšieho baňatejšieho džbáňa zvisle kanelovaného. 36. Črep džbáňa s vodorovne kanelovanou spodnou časťou hrdla a zvislými kanelúrami na vydutí. 37. Okrajový črep džbáňa s odlomeným plochým výčnelkom nad ulomeným tyčinkovitým uchom. 38. Črep džbáňa s ubiehajúcim hrdlom a nízkym vydutím. 39. Okrajový črep z misy s mierne vtiaknutým okrajom a úzkym lešteným pásmom pod okrajom, zvyšok drsný. 40. Okrajový črep tenkostennej kónickej misy s drobnými pupčekovitými výčnelkami na ohybe a rytou výzdobou na spodnej časti. 41. Okrajový črep hrubostennej kónickej misy s mierne vtiaknutým presekávaným okrajom. 42. Spodná časť nádoby s odsadeným dnom. 43. Okrajový črep lievikovitej misy s pretláčaným okrajom. 44.—54. Okrajové črepy viacerých lievikovitých mís. 55. Črep masívnejšej lievikovitej misy s prežliabnutým tunelovitým uchom nad ohybom. 56. Črep esovite profilovanej lievikovitej misy s tromi radmi vrypov na ohybe. 57. Spodná časť lievikovitej misy. 58.—59. Okrajové črepy amforovitých nádob (?) s vyšším valcovitým hrdlom. 60.—61. Dva črepy tenkostenných nádob s vysokým mierne prehnutým hrdlom. 62. Fragment ucha oválneho prierezu. 63. Črep tenkostennej amforovitej nádoby so širokými šikmými žliabkami na vydutí. 64. Črep amforovitej nádoby s odlomeným uchom. 65. Okrajový črep amforovitej

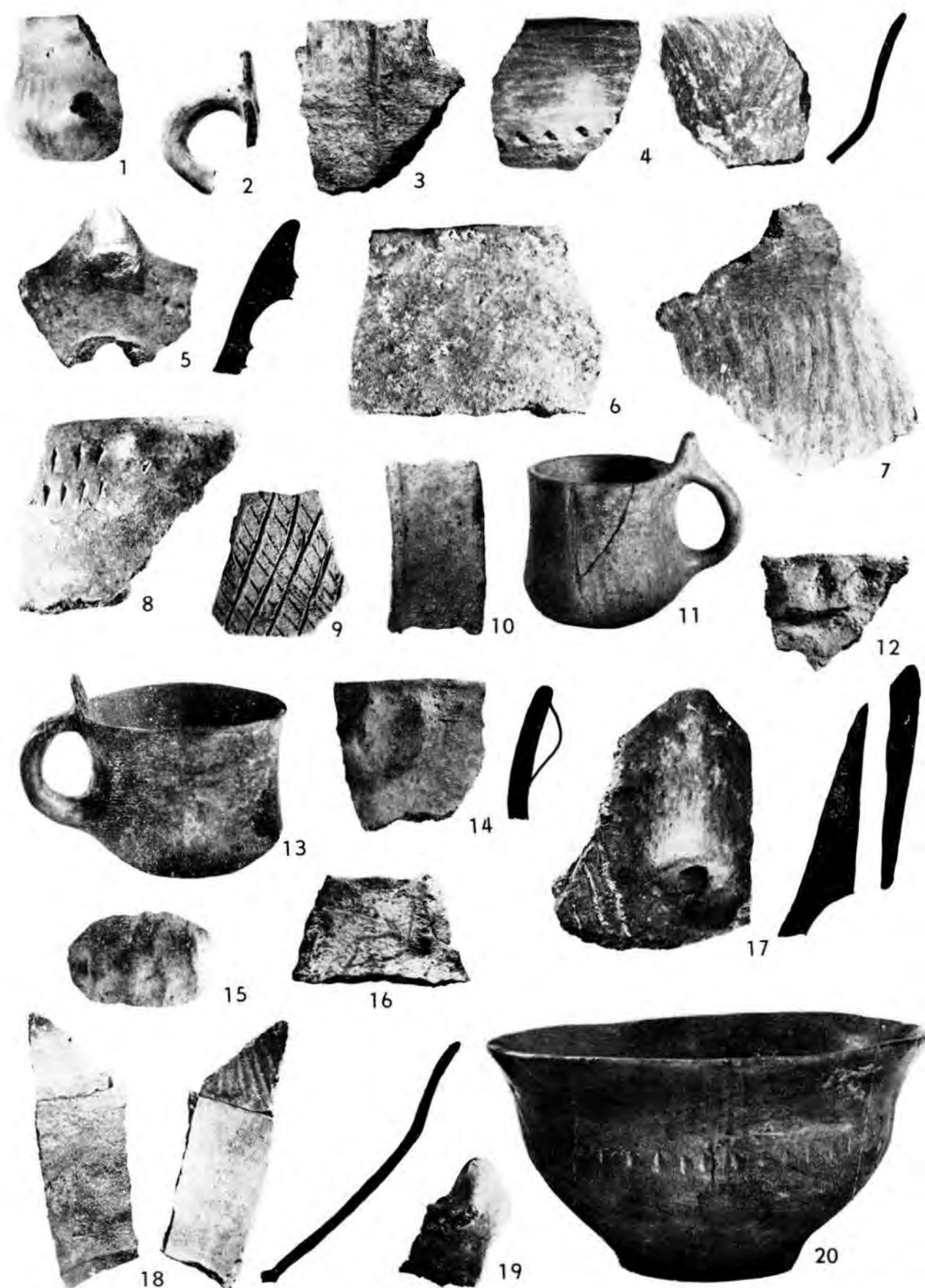

Obr. 2. Charakteristické tvary stupňa IIb badenskej kultúry doplnené o nálezy z Bíne (porovnať Němejcová-Pavůková 1981, obr. 4).

Obr. 3. Bíňa (okr. Nové Zámky) poloha „Cénapart“. Výber keramického materiálu: 1–6 — objekt 45; 7–16 — objekt 48.

Obr. 4. Biňa, (okr. Nové Zámky), poloha „Cénapart“. Výber keramického materiálu: 1–8, 11, 15 – objekt 49; 9, 12, 14, 16–19 – objekt 50; 10, 13, 20 – objekt 54.

nádoby s vysokým mierne prehnutým hrdlom. 66. Dno amforovitej nádoby. 67. Okrajový črep s nízkym pretláčaným pásikom pod okrajom. 68.—69. Črepy hrncovitých nádob s rytou sieťovou výzdobou. 70.—73. Atypické črepy. 374. Fragment hlineného plochého idolu s lalokovite rozšírenými bokmi a zužujúcou sa spodnou časťou, ornament na povrchu tvoria vodorovné ryhy v širšom páse a pod nimi šikmé ryhy usporiadané do trojuholníka, podobne je zdobená aj druhá strana (obr. 1: 1). 375. Kosený nástroj zlomenný cez otvor na násadu; d. 13,5 cm, Ø 4,3 cm. 376. Fragment čepele; d. 2,9 cm. š. 1,5 cm (obr. 1: 8).

Objekt 61. Kruhový tvar s plytko zahĺbeným rovným dnom do sprášového podlažia. V hnedej zemi, ktorá bola výplňou, sa nachádzal črepový a osteologický materiál.

1. Okrajový črep kónickej misy s mierne dnu vtiahnutým okrajom a dvoma radmi vrypov na ohybe (obr. 7: 8). 2. Črep amforovitej nádoby so šikmými rozchádzajúcimi sa kanelúrami na vydutí (obr. 7: 9). 3. Okrajový črep hrubostennej slabo esovite profilovanej misy vodorovne prstovanej.

Objekt 62. Kruhový tvar s rovným dnom plytko zahĺbený do podlažia. Výplň tvorila hnedá zemina s malým počtom náleзов.

1. Fragment lievikovitej misy s radom vrypov na ohybe, pod nimi šikmo šrafovaný trojuholník, hrdlo leštené, na vnútornej strane ústia plytké šikmé do trojuholníkov radené ryhy (obr. 7: 11). 2. Spodná časť lievikovitej misy (?) s rytým, šikmo šrafovaným trojuholníkom (obr. 7: 12). 3. Okrajový črep hrncovitej nádoby s trojitým podlhovastým výčnelkom pod okrajom (obr. 7: 10). 4. Črep hrubostennej šikmo prstovanej nádoby. 5.—18. Atypické črepy. 19. Kosákový kameň vyhotovený z čepele, prepálený; d. 2,9 cm, š. 1,1 cm (obr. 1: 6).

Objekt 63. Kruhový tvar so šikmými stenami a rovným dnom. Výplň tvorila hnedá zemina.

1. Črep lievikovitej misy s radom vrypov na ohybe, pod nimi azda šikmo šrafovaný trojuholník (obr. 7: 14). 2. Črep z lievikovitej misy podobnej ako predchádzajúca (obr. 7: 16). 3. Črep z amforovitej nádoby s tunelovitým uchom (obr. 7: 15). 4. Fragment páskového ucha uprostred s rebierkom (obr. 7: 13). 5. Okrajový črep džbánka. 6. Fragment lievikovitej misy s radom vrypov na ohybe, hrdlo leštené. 7. Črep lievikovitej misy s radom vrypov na lome, hrdlo leštené. 8.—9. Okrajové črepy z lievikovitých mís. 10.—11. Dva okrajové črepy z hrubostenných lievikovitých mís s pretláčaným okrajom. 12. Spodná časť lievikovitej misy (?). 13. Črep z amforovitej nádoby s tunelovitým uchom. 14. Okrajový črep z hrdla amfory alebo amforovitej nádoby. 15.—16. Dva črepy z amforovitých nádob s vodorovnými žliabkami na spodnej časti hrdla. 17. Okrajový črep z hrncovitej nádoby. 18.—36. Atypické črepy. 37. Fragment čepele, prepálená. 38. Úštep, jurský pazúrik.

Objekt 67. Kruhový tvar s rovným dnom plytko zahĺbený do podlažia. Vo výplni — hnedá zemina — sa vyskytol slabo zastúpený črepový a osteologický materiál.

1. Črep hrncovitej nádoby s rytou sieťovou výzdobou. 2.—9. Atypické črepy. 10. Kosený predmet opatrený dierkou na jednom konci; d. 15,7 cm. 11.

Kosákový kameň, limnokvarcit; d. 2,3 cm (obr. 1: 5).

Objekt 72. Kruhový pôdorys so stenami mierne zaoblenými a rovným dnom. Vo výplni — tmavohnedá zemina — sa sporadicky nachádzali aj zlomky mazanice a drobnejšie riečne kamene. Vo vrchnej vrstve ho sčasti narušil objekt 74.

1. Amforovitá nádoba s lešteným ubiehajúcim hrdlom oddeleným od matného vydutia radom jamiek lomiach sa kolmo dole k masívnym uchám; zachovaná v. 29,3 cm, Ø ústia 14 cm (obr. 7: 23). 2. Malá nádobka so zvisle prevŕtanými uchami pod okrajom; v. 6,7 cm, Ø ústia 5 cm. Ø dna 2,8 cm (obr. 7: 17). 3. Fragment džbánka s nízkym stlačeným vydutím a zaobleným dnom, na vydutí zvislé rebierko (obr. 7: 18). 4. Črep lievikovitej misy s radom jamiek na ohybe, hrdlo leštené (obr. 7: 19). 5. Okrajový črep hrncovitej nádoby s dvoma zvislými výčnelkami pod okrajom (obr. 7: 21). 6. Okrajový črep z džbánka s hrotitým výčnelkom nad odlomeným uchom. 7. Okrajový črep z lievikovitej misy s radom vrypov na ohybe, hrdlo leštené. 8. Okrajový črep z malej esovite profilovanej lievikovitej misy s dvoma radmi kruhovitých vpichov na ohybe, hrdlo leštené. 9. Okrajový črep miniatúrnej misy s radom vrypov na ohybe. 10.—13. Okrajové črepy lievikovitých mís. 14.—15. Okrajové črepy nezdobených hrncovitých nádob. 16. Okrajový črep hrncovitej nádoby s dvoma radmi jamiek pod okrajom. 17. Okrajový črep hrncovitej nádoby so šikmými ryhami tesne pod okrajom. 18. Okrajový črep hrncovitej nádoby s dvoma radmi jamiek pod okrajom. 19.—69. Atypické črepy. 70. Hlinený dvojkonický praslen; v. 3,2 cm, Ø 6,8 cm. 71.—72. Hroty dvoch kosených šidiel; d. 5,4 a 5,7 cm. 73. Fragment kamennej trecej podlažky. 74. Kosákový kameň, limnokvarcit (obr. 1: 4). 75.—80. Úštepy, limnokvarcit.

Objekt 78. Kruhový tvar, plytko zahĺbené rovné dno. Vo výplni — hnedá zemina — sa nachádzali aj hrušky mazanice a zvieracie kosti.

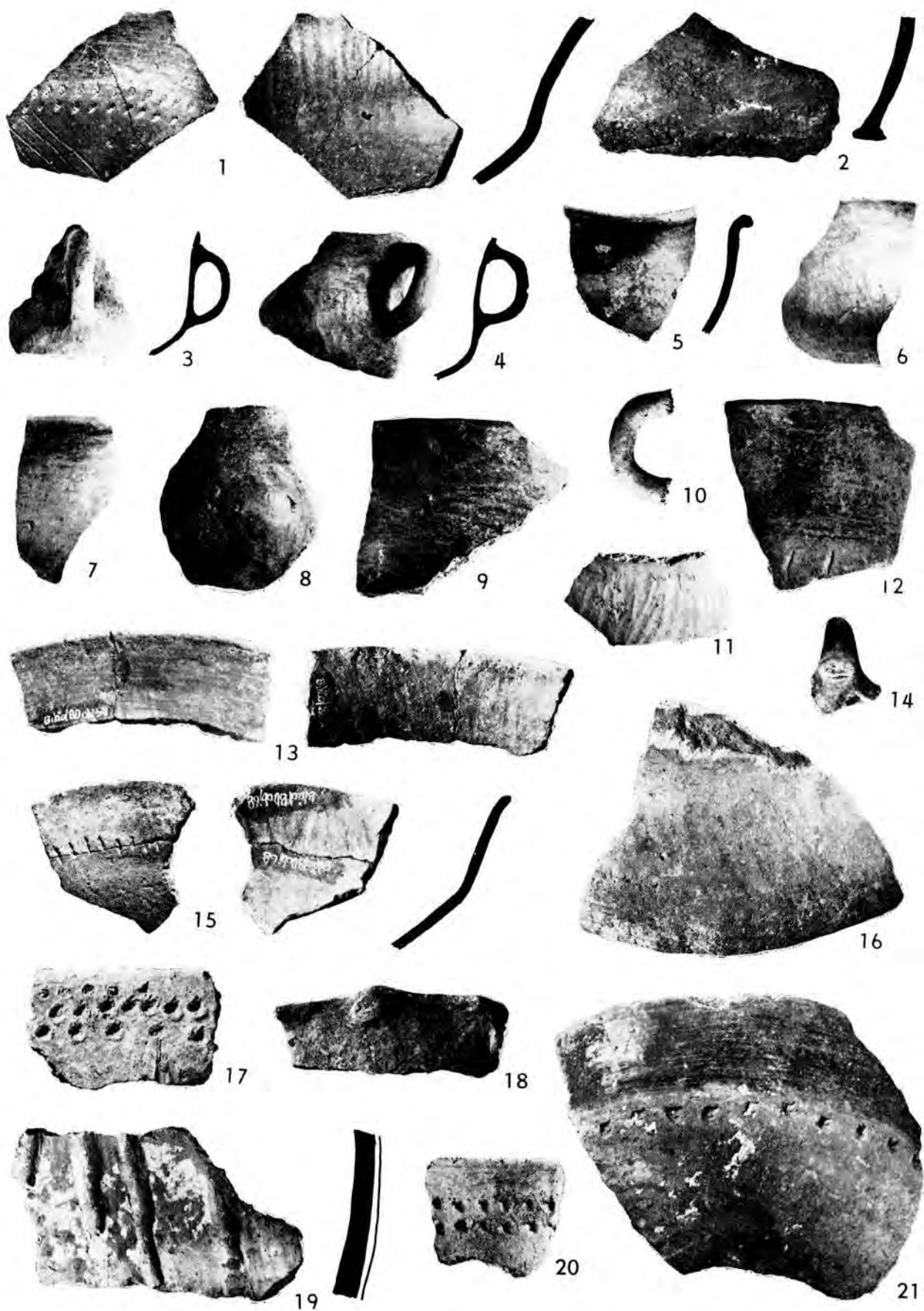
1. Črep vydutia amforovitej nádoby so zvislými a šikmými žliabkami (obr. 7: 20). 2. Črep lievikovitej misy s pásom šikmých rýh. 3. Zlomok spodnej časti hrncovitej nádoby s kúskom dna. 4.—12. Atypické črepy.

Objekt 79. Kruhový tvar so zvislými stenami a rovným dnom. Výplň tvorila hnedá zemina, v ktorej sa nachádzali hrušky mazanice, zvieracie kosti a drobné riečne kamene. Narušil ho stredoveký objekt.

1. Fragment džbánka so zvisle plytko žliabkovaným vydutím (obr. 8: 5). 2. Okrajový črep džbánka s vyšším kónickým hrdlom (obr. 8: 1). 3. Okrajový črep amfory (?) s vyšším mierne prehnutým hrdlom (obr. 7: 22). 4. Črep vydutia hrubostennej amforovitej nádoby s uchom (obr. 8: 4). 5. Fragment širšieho zvisle žliabkovaného páskového ucha (obr. 8: 3). 6. Okrajový črep hrncovitej nádoby s presekávaným okrajom (obr. 8: 2). 7. Okrajový črep kónickej misy s mierne dnu vtiahnutým okrajom, pod ním trojuholníkové vrypy. 8. Okrajový črep tenkostennej kónickej misy. 9. Okrajový črep amforovitej nádoby s mierne prehnutým hrdlom. 10. Fragment masívneho páskového ucha. 11.—38. Atypické črepy.

Objekt 84. Tvar nepravidelnej elipsy s plytko zahĺbeným rovným dnom. Výplň hnedá zemina.

Obr. 5. Biňa (okr. Nové Zámky), poloha „Cénapart“. Výber keramického materiálu: 1–2, 21 – objekt 54; 3–10, 12–16, 20 – objekt 58; 11, 17–19 – objekt 59.

1. Okrajový črep džbánka s vyšším hrdlom, úzkym pásikovým uškom s dvoma výčnelkami nad ním (obr. 8: 6). 2. Fragment tenkostenného džbánka alebo šálky s nízkym vydutím a plochým výčnelkom nad odlomeným tyčinkovitým uchom obdĺžnikového prierezu (obr. 8: 9). 3. Okrajový črep esovite profilovaného džbánka so zvislými žliabkami na vydutí (obr. 8: 18). 4. Črep tenkostenného džbánka alebo amfory s radom jamiek a odlúpnutým zvislo prevrátaným tunelovitým uchom na vydutí (obr. 8: 7). 5. Črep veľkej lievikovitej misy so šikmo šrafovaným trojuholníkom na spodnej časti (obr. 8: 10). 6. Okrajový črep masívnej kónickej misy s mierne vtiiahnutým okrajom, na vonkajšej strane jemne presekávaným (obr. 8: 11). 7. Okrajový črep veľkej hrubostennej amforovitej nádoby s vyšším mierne prehnutým hrdlom (obr. 8: 17). 8. Črep džbánka so zvislým rebierkom na vydutí (obr. 8: 8). 9. Črep džbánka s odlomeným tyčinkovitým uchom kruhového prierezu. 10.—13. Okrajové črepy džbánkov s rôzne vysokým hrdlom. 14.—16. Okrajové črepy rôzne veľkých lievikovitých mís. 17. Okrajový črep lievikovitej misy s radom vpichov pod okrajom. 18. Črep vydutia amforovitej nádoby so zvislým rebierkom. 19. Okrajový črep hrncovitej nádoby s výčnelkom pod okrajom. 20.—70. Atypické črepy.

Objekt 86. Kruhový tvar s mierne prehnutými stenami a rovným dnom. Vo výplni — hnedá zemina — sa nachádzali zlomky mazanice, zvieracie kosti a drobné riečne kamene. Vo vrstve 30.—40. cm sa našla amforovitá nádoba s troma hrotitými výčnelkami nad uchom a vo vrstve 70.—80. cm sa vyskytli dva zlomky hlinených idolov. Z obsahu jamy pochádzajú aj rybie kosti.

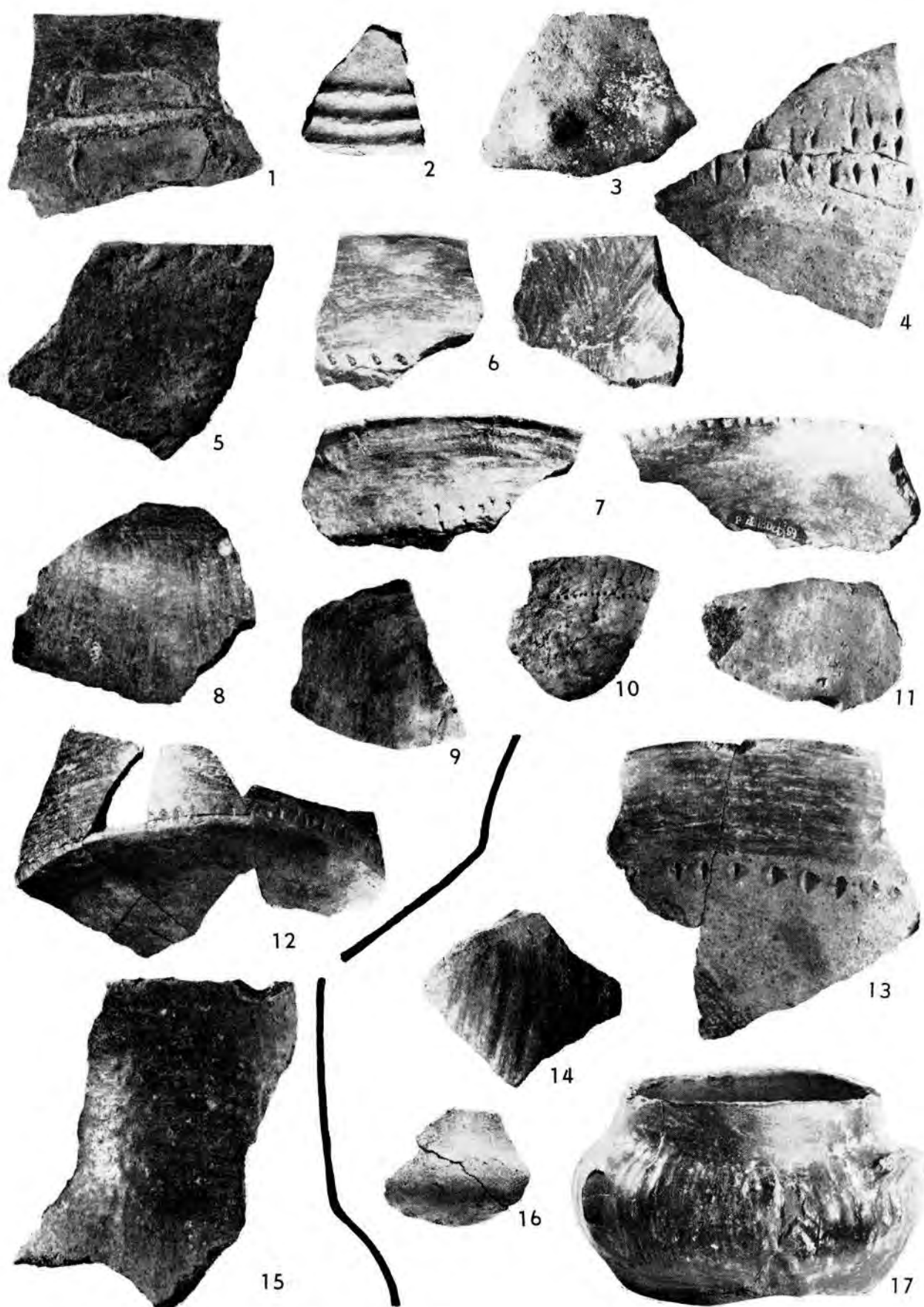
1. Amforovitá nádoba s jemne zvislo žliabkovaným vydutím a odlomenými troma hrotitými výčnelkami nad nezachovaným pásikovým uchom; v. 35,5 cm, Ø ústia 17,8 cm, Ø dna 10,7 cm (obr. 9: 19). 2. Hrncovitá nádoba s plastickými výčnelkami pod okrajom; v. 25,5 cm, Ø ústia 29,2 cm, Ø dna 12,8 cm (obr. 9: 21). 3. Džbánok s nízkym zvislo žliabkovaným vydutím a pásikovým uškom vytiiahnutým nad okraj; v. 6,8 cm, Ø ústia 5,7 cm (obr. 9: 20). 4. Fragment tenkostenného džbána s nízkym zvislo kanelovaným vydutím (obr. 9: 1). 5. Črep džbánka s nízkym zvislo kanelovaným vydutím a zaobleným dnom (obr. 9: 8). 6. Črep džbánka s nízkym zvislo kanelovaným vydutím (obr. 9: 9). 7. Črep väčšieho džbána so zvislo kanelovaným vydutím (obr. 9: 3). 8. Črep väčšieho tenkostenného džbána so zvisle kanelovaným vydutím (obr. 9: 4). 9. Črep zvisle kanelovaného džbána (obr. 9: 2). 10. Fragment džbána s vyšším kónickým hrdlom s odlomeným plochým výčnelkom nad pásikovým uchom (obr. 9: 17). 11. Fragment tyčinkovitého ucha kruhového prierezu (obr. 9: 16). 12. Okrajový črep kónickej misy (?) s dvoma radmi vpichov a dvoma plastickými výčnelkami pod okrajom (obr. 9: 11). 13. Okrajový črep lievikovitej misy s odlomeným prežliabnutým pásikovým uchom so stredovým rebierkom a troma výčnelkami nad ním (obr. 9: 5). 14. Fragment nezdobenej lievikovitej misy (obr. 9: 18). 15. Fragment lievikovitej misy s trojuholníkovými vpichmi na ohybe a so spodnou časťou na vnútornej strane zvislo žliabkovanou (obr.

9: 7). 16. Okrajový črep lievikovitej misy s jamkami na ohybe a pretláčaným okrajom (obr. 9: 10). 17. Okrajový črep lievikovitej misy s dvoma radmi jamiek nad ohybom (obr. 9: 6). 18.—19. Črepy z vydutia amforovitých nádob so zvislými, ryhou ohraničenými pásmi rytej vetvičky (obr. 9: 14, 15). 20. Okrajový črep hrncovitej nádoby s radom vrypov pod okrajom a rytou lomenou líniou (obr. 9: 13). 21. Črep hrncovitej nádoby s rytou mriežkou (obr. 9: 12). 22. Fragment džbánka s odlomeným tyčinkovým uchom. 23. Okrajový črep tenkostenného džbána s vysokým valcovitým hrdlom. 24. Črep džbána zvisle kanelovaného. 25. Fragment džbána so zaobleným dnom a odlomeným tyčinkovým uchom. 26. Črep veľkého džbána alebo amfory s jemne zvisle kanelovaným vydutím. 27.—34. Črepy rôzne veľkých džbánkov. 35.—36. Zlomky pásikových úch. 37.—39. Črepy kónických mís. 40.—59. Okrajové črepy rôzne veľkých a zdobených lievikovitých mís. 60.—67. Črepy vydutia lievikovitých mís rôzne zdobených. 68. Črep amforovitej nádoby s jemnými zvislými žliabkami. 69.—71. Črepy amforovitých nádob so zvisle kanelovaným vydutím. 72. Fragment širokého pásikového ucha. 73. Okrajový črep hrncovitej nádoby s radom vpichov pod okrajom. 74. Okrajový črep hrncovitej nádoby s dvoma radmi jamiek pod okrajom. 75.—86. Črepy z dna. 87.—365. Atypické črepy. 366. Spodná časť hlineného idolu s dopredu zahnutou dolnou časťou, rytou zvislou líniou na jednej a dvoma malými vypuklinami na druhej strane (obr. 1: 2). 367. Fragment strednej časti hlineného idolu zdobeného iba na jednej strane navzájom sa pretínajúcimi rytými líniami (obr. 1: 3). 368. Kosený hrot šidla; d. 2,5 cm. 369. Kosákový kameň; limnokvarcit. (obr. 1: 7). 370.—371. Úštepky; obsidián a radiolarit.

Objekt 89. Nepravidelný kruhový tvar plytko zahĺbený s rovným dnom. Výplň tvorila hnedá zemina s obsahom hrudiiek mazanice a osteologického materiálu. Sčasti ho narušil stredoveký objekt.

1. Okrajový črep džbánka s plochým výčnelkom nad úzkym pásikovým uškom (obr. 8: 13). 2. Okrajový črep lievikovitej misy s pásikovým uchom (obr. 8: 12). 3. Okrajový črep lievikovitej misy s pretláčaným okrajom a šikmo žliabkovanou vnútornou stranou ústia (obr. 8: 15). 4. Okrajový črep lievikovitej misy s tunelovitým uchom na ústí a s radom zvislých vrypov pod uškom (obr. 8: 20). 5. Črep amforovitej nádoby zvisle kanelovanej (obr. 8: 14). 6. Črep spodnej časti hrncovitej nádoby so zvyškom rytej sieťovej výzdoby (obr. 8: 19). 7. Črep hrubostenného džbána s jemnými zvislými a šikmými žliabkami, pod nimi úzke rebierko. 8. Fragment veľkého džbána. 9. Zlomok tenkostenného džbána so zvisle kanelovaným vydutím. 10. Črep väčšieho džbána s odlomeným pásikovým uchom. 11.—19. Okrajové črepy rôznych lievikovitých mís. 20. Črep lievikovitej misy s dvoma radmi vrypov na ohybe. 21. Okrajový črep kónickej misy s mierne vtiiahnutým ústím. 22. Spodná časť lievikovitej misy so zvislým lešteným pásom. 23.—27. Spodné časti nádob. 28.—59. Atypické črepy.

Objekt 90. Preskúmala sa iba časť objektu, ktorý bol iného ako kruhového tvaru, pravdepodobne obdĺžnikového. V hnejdej zemine sa tesne nad dnom zachytila tenká popolovitá vrstva hrubá približne 5—

Obr. 6. Bíňa (okr. Nové Zámky) poloha „Cénapart“. Výber keramického materiálu: 1–17 — objekt 59.

10 cm. Z obsahu objektu pochádza väčší kus maza- nice s veľmi výraznými odtlačkami prútia.

1. Črep džbánka s vodorovne žliabkovanou spodnou časťou hrdla a zvisle žliabkovaným vydutím (obr. 10: 3). 2. Okrajový črep džbánka s dvoma výčnelkami nad páskovým uškom (obr. 10: 2). 3. Fragment džbánka s plochým výčnelkom nad úzkym páskovým uškom (obr. 10: 1). 4. Fragment džbánka s nízkym zvisle kanelovaným vydutím a odlomeným páskovým uškom (obr. 10: 5). 5. Črep veľkého džbána (?) s nepravým subkutánnym uchom na vydutí (obr. 10: 14). 6. Nádobka s roztvoreným ústím a odlomeným uchom; v. 5,1 cm, Ø ústia 8,6 cm, Ø dna 3,4 cm. 7. Okrajový črep džbánka s odlomeným páskovým uchom. 8.—23. Črepy z džbánkov aj okrajové, rôznej veľkosti so stlačeným vydutím i baňaté, niektoré zvisle kanelované. 24. Črep džbánka s plochým výčnelkom nad odlomeným uchom. 25. Okrajový črep tenkostenného džbána s vysokým mierne prehnutým hrdlom. 26.—34. Fragmenty zväčša páskových úch. 35. Okrajový črep lievikovitej misy s lešteným hrdlom. 36.—57. Okrajové črepy lievikovitých mís. 58.—59. Okrajové črepy lievikovitej misy s jemne pretláčaným okrajom. 60.—61. Črepy lievikovitých mís, pravdepodobne s odlomenými páskovými uchami. 62.—68. Črepy lievikovitých mís s jedným alebo dvoma radmi vpichov, vrypov, či jamiek na ohybe. 69.—73. Črepy lievikovitých mís so šikmými ryhami na spodnej časti alebo rytým šrafovaným trojuholníkom. 74.—77. Okrajové črepy kónických mís s mierne vťahnutým okrajom. 78. Črep amforovitej nádoby s vodorovným žliabkom na hrdle a šikmými na vydutí. 79. Črep amforovitej nádoby so zvisle kanelovaným vydutím. 80.—85. Okrajové črepy hrncovitých nádob s jedným až dvoma radmi vpichov či vrypov pod okrajom. 86. Črep hrncovitej nádoby s rytou mriežkou. 87.—100. Spodné časti nádob. 101.—278. Atypické črepy. 279. Škrabadlo, „čokoládový“ pazúrik; d. 2,3 cm.

Objekt 91. Nepreskúmal sa celý, avšak jeho pôdorys nebol kruhového tvaru. Mal zvislé steny a nerovné dno. Výplň tvorila hnedá zemina premiešaná miestami mazanicou a riečnymi kameňmi.

1. Fragment džbánka s prehnutým hrdlom a nízkym zvislo žliabkovaným vydutím (obr. 8: 16). 2. Črep hrncovitej nádoby s rytou mriežkou. 3.—54. Atypické črepy.

Objekt 93. Mal kruhový pôdorys a patril k najrozmernejšiemu objektu, jeho priemer bol 2,5 m. Mal zvislé steny a nerovné dno. Výplň tvorila hnedá zemina. Okrem črepov nádob obsahoval hrudky mazanice a drobné riečne kamene. V hĺbke 40—50 cm sa našli črepy rozmernejšej nádoby.

1. Fragment džbána s páskovým uchom a radom vpichov na vydutí (obr. 10: 4). 2. Okrajový črep kónickej misy s mierne zaoblenými stenami, pod lešteným pásom pod okrajom má trojice malých výčnelkov a pásy šikmých rýh (obr. 10: 17). 3. Črep z vydutia amforovitej nádoby so zvislými nečlenenými rebrami (obr. 10: 16). 4. Črep amforovitej nádoby so zvislými žliabkami a zvislým matným pásom, v ktorom je rytá vetvička alebo rytý sieťový ornament (obr. 10: 7). 5. Časť okraja a hrdla z rozmernej nádoby; Ø ústia 31 cm. 6.—9. Črepy džbánkov, nezdobených. 10.—11. Okrajové črepy kónických mís. 12.—

19. Okrajové črepy rôzne veľkých lievikovitých mís. 20. Črep lievikovitej misy s výčnelkom na ohybe. 21.—22. Črepy lievikovitých mís s radom jamiek na ohybe. 23.—28. Črepy, aj okrajové, z amforovitých nádob zdobených zväčša na vydutí kanelovaním. 29.—31. Okrajové črepy hrncovitých nádob s jedným alebo s dvoma radmi vrypov pod okrajom. 32.—33. Črepy hrncovitých nádob so sieťovaným ornamentom. 34.—44. Črepy z dna. 45.—135. Atypické črepy.

Objekt 96. Kruhový tvar, plytko zahĺbený do podlažia. Mal rovné dno a zvislé steny. Narušil ho objekt 76 — stredoveká polozemnica.

1. Miska s radom vrypov na ohybe a odlomeným páskovým uchom vychádzajúcim z okraja; v. 6,5 cm, Ø ústia 12,8 cm, Ø dna 4 cm (obr. 8: 21). 2.—4. Črepy lievikovitých mís. 5. Črep amforovitej nádoby zdobenej zvislým kanelovaním. 6.—18. Atypické črepy.

Objekt 99. Malý kruhový tvar so zvislými stenami a rovným dnom.

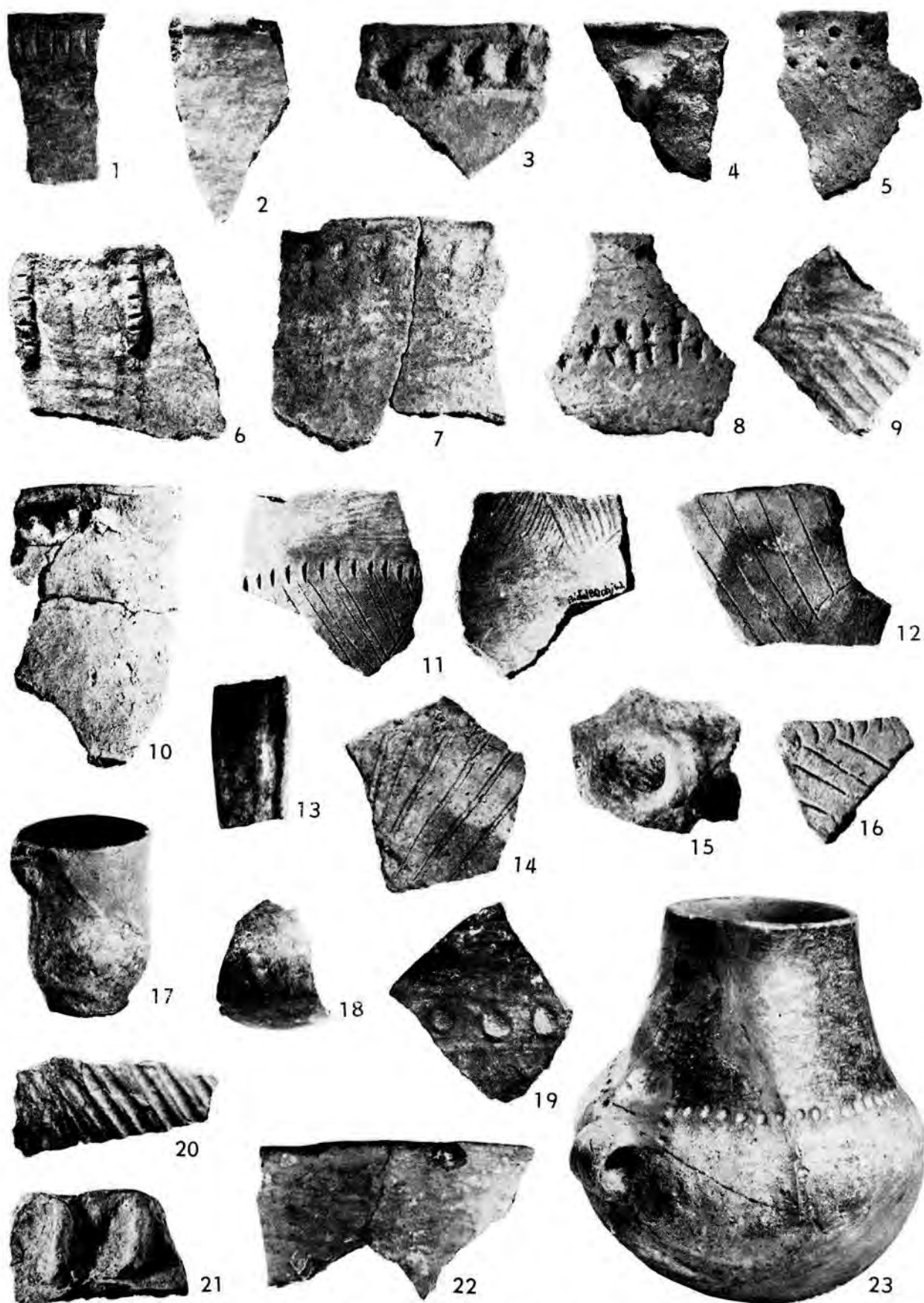
1. Vysoká lievikovitá misa s dvoma radmi trojuholníkových vrypov na ohybe, pretláčaným okrajom, lešteným hrdlom a pásmi ohraňovanej zvislej vetvičkovitej výzdoby na spodnej časti, na ohybe sú tri zvislé tunelovité uchá; v. 17 cm, Ø ústia 19 cm, Ø dna 7,5 cm (obr. 8: 22). 2. Zlomok miniatúrnej valcovitej nádoby. 3. Črep hrncovitej nádoby s rytou mriežkou. 4.—21. Atypické črepy.

Objekt 100. Mal kruhový pôdorys, zvislé steny a rovné dno.

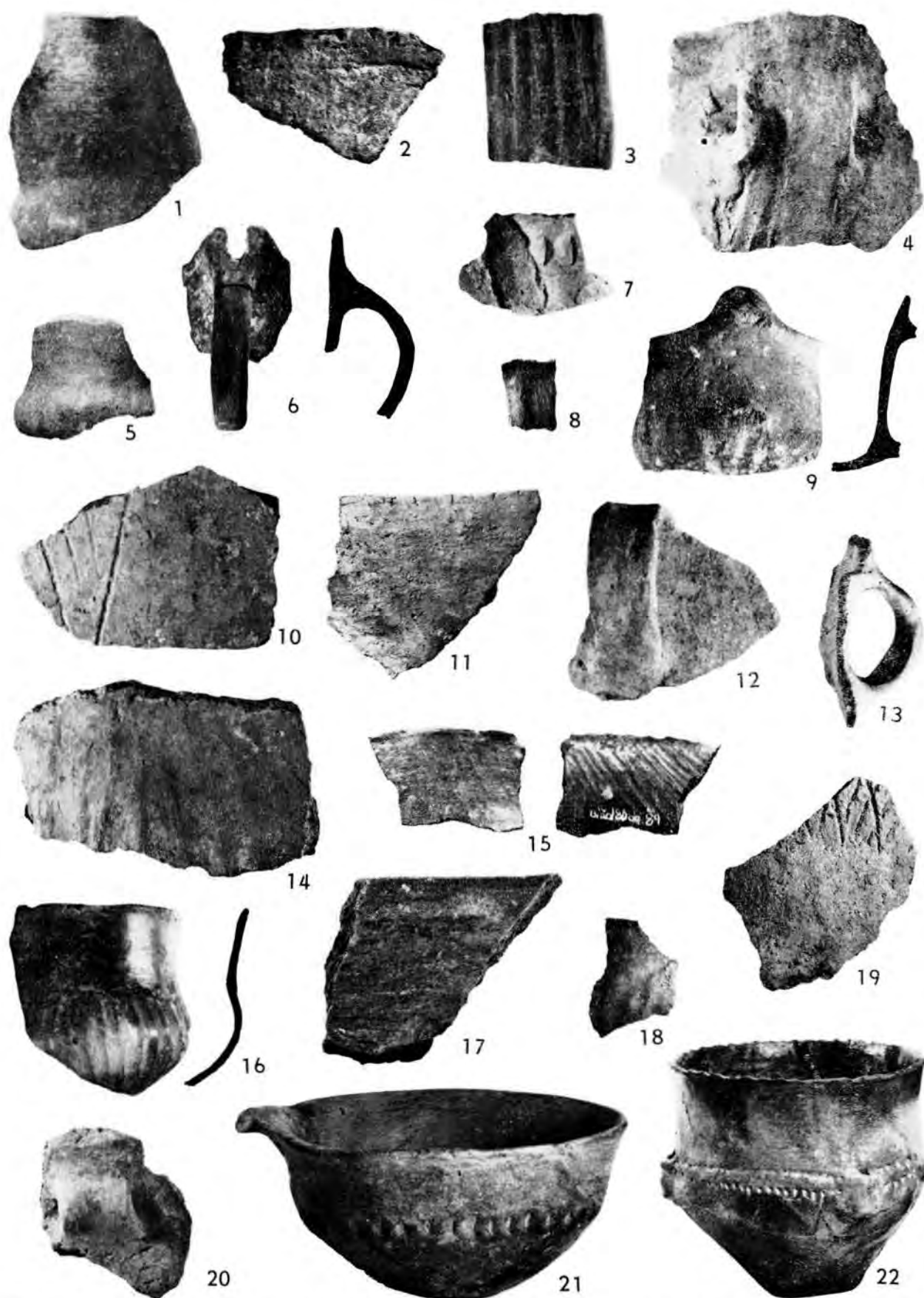
1. Črep džbánka so zvislými žliabkami a šikmo žliabkovaným rebierkom (obr. 10: 9). 2. Fragment lievikovitej misy s pretláčaným okrajom (obr. 10: 12). 3. Črep zo spodnej časti amforovitej alebo hrncovitej nádoby s vodorovne rytou bielo inkrustovanou (?) vetvičkou (obr. 10: 15). 4. Črep väčšieho džbána so širokým páskovým uškom. 5.—7. Okrajové črepy kónických mís. 8.—12. Okrajové črepy lievikovitých mís s radom jamiek na ohybe. 13. Okrajové črepy lievikovitej misy so slepým tunelovitým uchom na ohybe. 14.—18. Črepy z hrdiel amforovitých nádob. 19. Úzke páskové ucho. 20. Črep hrubostennej amforovitej nádoby s plastickým výčnelkom na spodnej časti. 21.—22. Štyri črepy amforovitých nádob s vodorovne žliabkovaným hrdlom. 23.—26. Okrajové črepy hrncovitých nádob s jedným alebo dvoma radmi vrypov pod okrajom. 27. Črep hrncovitej nádoby s rytou mriežkou. 28.—31. Črepy z dna. 32.—103. Atypické črepy.

Objekt 104. Mal kruhový pôdorys, zvislé steny a rovné dno. Výplň tvorila hnedá zemina, v ktorej sa sporadicky nachádzali aj drobné hrudky mazanice a stredne veľké riečne kamene. Bol plytko zahĺbený do podlažia.

1. Džbánok s odlomeným uchom a zvisle kanelovaným vydutím; v. 6,3 cm, Ø ústia 3,8 cm (obr. 10: 6). 2. Džbánok s páskovým uchom, povrch leštený; v. 5,2 cm, Ø ústia 3,1 cm (obr. 10: 11). 3. Spodná časť amforovitej nádoby so širším páskovým uchom a zvislými žliabkami na vydutí oddelené plastickými vypuklinami (obr. 10: 13). 4. Črep lievikovitej misy s radom vrypov na ohybe a so zvislými žliabkami na vnútornej strane ústia (obr. 10: 10). 5. Okrajový črep lievikovitej misy s jemne pretláčaným okrajom a pásom šikmých žliabkov na vnútornej strane ústia

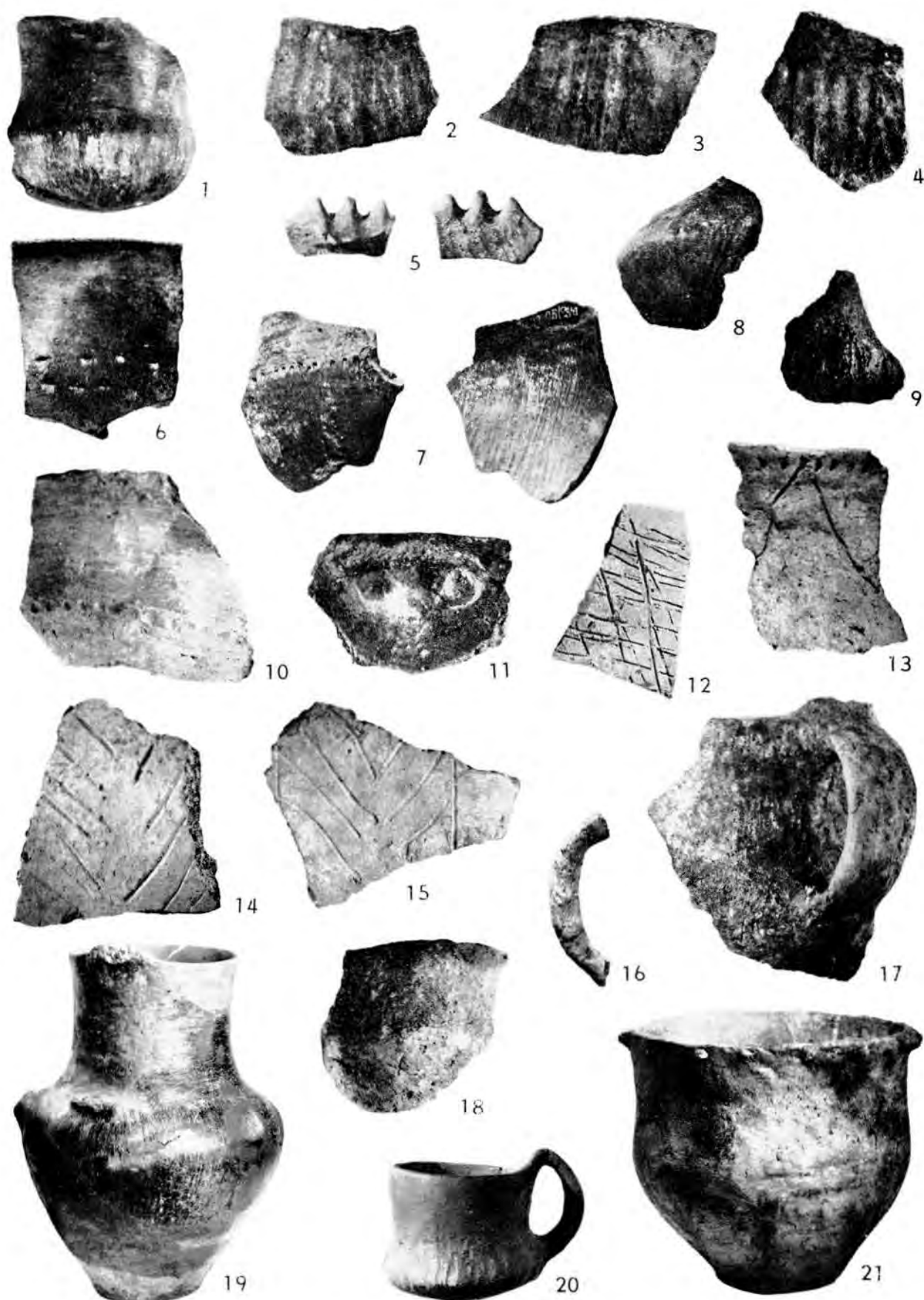

Obr. 7. Bíňa (okr. Nové Zámky), poloha „Cénapart“. Výber keramického materiálu: 1–7 — objekt 59; 8–9 — objekt 61; 10–12 — objekt 62; 13–16 — objekt 63; 17–19, 21, 23 — objekt 72; 20 — objekt 78; 22 — objekt 79.

Obr. 8. Bíňa (okr. Nové Zámky), poloha „Cénapart“. Výber keramického materiálu: 1–5 – objekt 79; 6–11, 17–18 – objekt 84; 12–15, 19–20 – objekt 89; 16 – objekt 91; 21 – objekt 96; 22 – objekt 99.

Obr. 9. Bíňa (okr. Nové Zámky), poloha „Cénapart“. Výber keramického materiálu: 1–21 — objekt 86.

(obr. 10: 8). 6. Fragment kónickej misy s pretláčaným okrajom. 7.—8. Okrajové črepy džbáňkov s vysokým hrdlom. 9.—10. Črepy džbáňkov so zvisle kanelovaným vydutím. 11.—15. Fragmenty lievikovitých mís. 16. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s radom jamiek pod okrajom. 17.—46. Atypické črepy.

Zhodnotenie nálezov

Nálezový súbor z Bíne možno bez väčších problémov zaradiť do stupňa IIb badenskej kultúry. I keď jeho datovanie nenaráža na väčšie ťažkosti, tvorí na Slovensku celok zvláštnej hodnoty. II. stupeň badenskej kultúry, ako aj obe podfázy IIa a IIb, charakterizovala V. Němejcová-Pavúková (1974, 1981). Jej triedenie sa opieralo o nepočetný materiál pochádzajúci z malého počtu lokalít, pretože v tej dobe iný nebol k dispozícii. Dvadsaťštyri sídliskových objektov z Bíne, vzhľadom na úplne jednotný obsah, patrí bezsporu tomu istému časovému horizontu. Tento materiál sčasti potvrdzuje triedenie V. Němejcovovej-Pavúkovej a sčasti precizuje typologickú náplň stupňa IIb (obr. 2). Zo Slovenska boli do tohto horizontu badenskej kultúry zaradené lokality Červený Hrádok a Malé Kosihy. Neskôr potom štyri sídliskové objekty z Bešeňova, sídliskový objekt 1/59 zo Svodína, nálezy zberového charakteru zo Salova-Sándora, časť nálezov z Bajča a niektoré iné menej početné nálezy z ďalších lokalít.

Keramický inventár z Bíne v zásadných typologických momentoch vykazuje s nimi úplnú zhodu. Celkový charakter nálezov nám možno dovoliť zaradiť súbor nálezov z Bíne do záveru stupňa IIb badenskej kultúry. Od uvedených nálezových celkov sa odlišuje len niektorými detailami vo výzdobe nádob — jednotlivými ornamentálnymi prvkami a dimenziami nádob, teda tu nie sú zásadné typologické rozdiely.

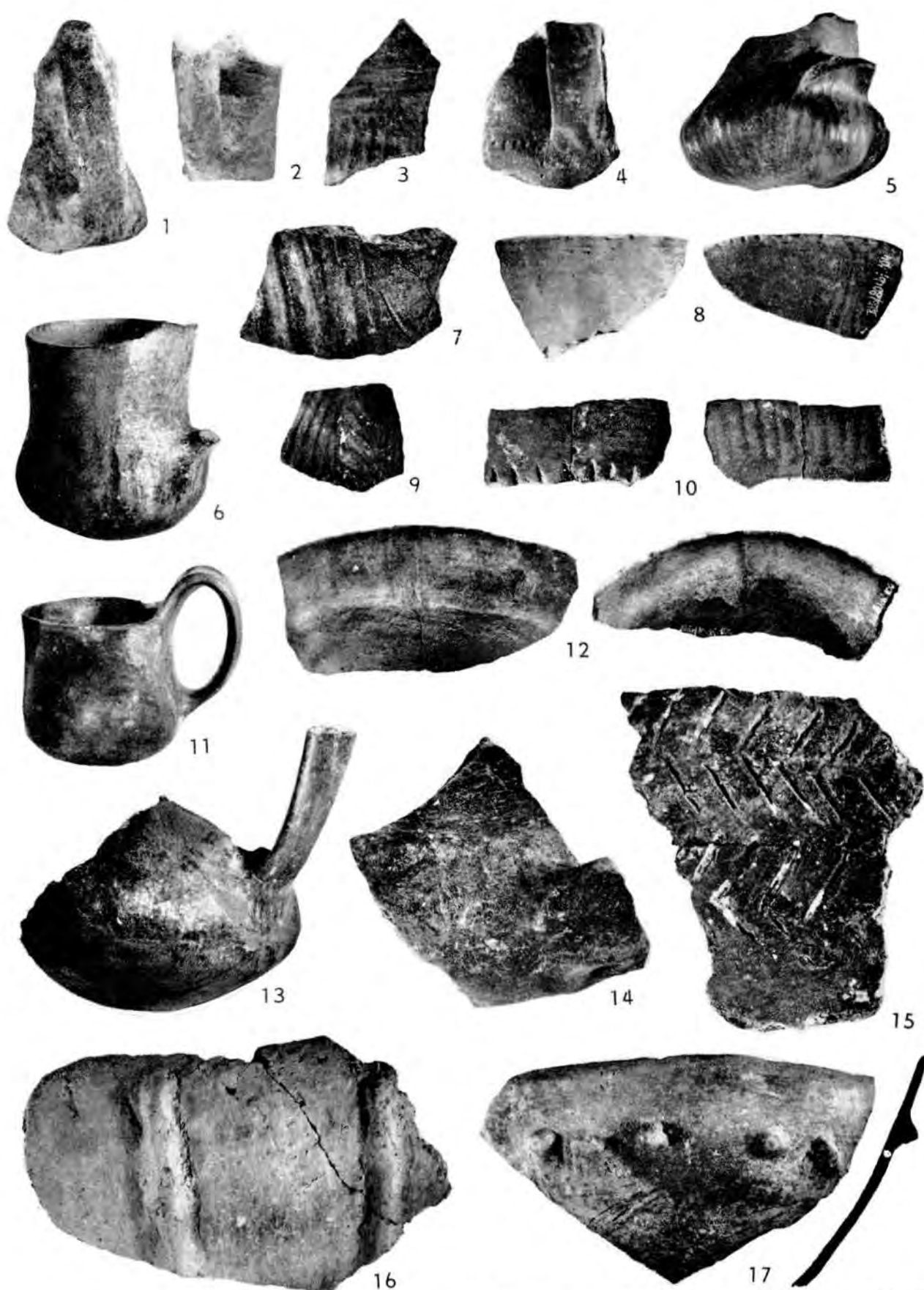
1. Džbáňky

Tvarom, ktorý vo svojich detailoch najviac charakterizuje II. stupeň badenskej kultúry, sú džbáňky, resp. šálky. Popri niektorých celých exemplároch alebo väčších fragmentoch, u ktorých je úplne zrejmý ich celkový tvar, máme zväčša k dispozícii také malé zlomky, že nie je vždy možné rozlíšiť, či ide o džbánok alebo malú šálku. Preto závery o niektorých typoch džbáňkov sa budú týkať aj podobne tvarovaných nižších a v pomere k výške širších šálok. Džbáňky z Bíne majú dva hlavné tvary, pri-

čom sa ráta aj s možnosťou ich rôznych variantov.

Prvým z nich sú džbáňky s tyčinkovitým uchom okrúhleho, prípadne obdĺžnikového prierezu, s hrotitým výčnelkom nad uškom. Zdá sa, že všetky, alebo veľká väčšina z nich má relatívne malé rozmery (obr. 4: 11; 5: 3). Tým sa do istej miery líšia od džbáňkov podobného typu, ktoré sú známe napríklad z Červeného Hrádku (Němejcová-Pavúková 1974, obr. 4: 10; 5: 1). Výčnelok nad uchom je sploštený z vnútornej strany, avšak býva aj úplne plochý až doštičkovitý (obr. 4: 13). Pokiaľ sa zachovali celé tvary, alebo väčšie fragmenty, možno predpokladať, že mali vyššie hrdlo a viac alebo menej stlačené vydutie. Zdá sa, že časť z nich bola nezdobená, ale vyskytli sa medzi nimi i tvary so zvisle kanelovaným vydutím (obr. 4: 11; 5: 3; 10: 1). Vo fáze IIa badenskej kultúry (Fonyód-Tekovský Hrádok), ale aj v iných lokalitách fázy IIb, sú šálky či džbáňky s výčnelkom nad tyčinkovitým uchom väčšie a masívnejšie. V Bíni ide o tvary tenkostenné, malé a v niektorých prípadoch až veľmi malé. Už v Červenom Hrádku sa ojedinele na týchto džbáňkoch objavilo nie tyčinkovité ucho s kruhovým prierezom, ale akoby celkom úzke pásikové uško. V Bíni je džbáňkov s výčnelkom a podobným uškom viac, a to úplne úzkych, ktoré sme vyššie nazvali tyčinkovité uchá s obdĺžnikovitým prierezom (obr. 3: 3; 5: 14; 8: 9), alebo sú na nich vyslovene úzke (obr. 10: 1), prípadne širšie (obr. 9: 17) pásikové uchá. I keď porovnávacieho staršieho materiálu z horizontu IIa (Fonyód-Tekovský Hrádok) je veľmi málo, ukazuje sa, že práve toto preberanie pásikových ušíek na tvary s výčnelkom nad uchom, ktoré pravdepodobne pôvodne všetky mali tyčinkovité ucho okrúhleho prierezu, je pre sklonok II. stupňa badenskej kultúry charakteristické (Němejcová-Pavúková 1981, s. 277). Práve na týchto džbáňkoch, ale i iných tvaroch s úzkym pásikovým či tyčinkovitým uškom s obdĺžnikovým prierezom sa v Bíni objavujú dva výčnelky: napríklad na výraznom fragmente z objektu 84 (obr. 8: 6), na okrajovom črepe väčšej nádoby, možno džbána, z objektu 50 (obr. 4: 19), ako i na šálke alebo malej lievikovitej mise z objektu 90 (obr. 10: 2).

Ďalším zastúpeným typom v Bíni sú džbáňky s pásikovým uškom bez výčnelku nad ním. Ide o klasický tvar v badenskej kultúre, ktorý

Obr. 10. Bíňa (okr. Nové Zámky), poloha „Cénapart“. Výber keramického materiálu: 1–3, 5, 14 – objekt 90; 4, 7, 16–17 – objekt 93; 6, 8, 10–11, 13 – objekt 104; 9, 12, 15 – objekt 100.

v priebehu jej vývoja mení rôzne veľkosti a výzdobu. V Bíni majú tieto džbáňky opäť väčšinou menšie rozmery, s vyšším, viac alebo menej prehnutým hrdlom, a nižším baňatejším (obr. 8: 16; 9: 1; 10: 6), prípadne viac či menej stlačeným vydutím (obr. 9: 20; 10: 5). Hrdlo na džbáňkoch je zväčša nezdobené, ale môže sa na ňom vyskytnúť, a to v jeho spodnej časti, vodorovné kanelovanie (obr. 10: 3). Pásikové uško je slabo (obr. 9: 20), alebo výrazne (obr. 10: 11) vyťahané nad okraj nádoby. Niektoré z týchto džbáňkov sú len slabo esovite profilované (obr. 10: 6). Ich vydutie býva najčastejšie kanelované, inak sú nezdobené a povrch je leštený. Ojedinele sa na rozhraní hrdla a vydutia vyskytol rad vpichov (obr. 10: 4), čo je v II., ba aj v III. stupni badenskej kultúry nezvyklé. Džbáňky s vyšším hrdlom a nižším stlačeným vydutím, ako aj typické pásikové uchá vyťahané vysoko nad okraj sú svojou profiláciou novým tvarom II. stupňa badenskej kultúry, podstatne sa líšiacim od džbáňkov jej I. stupňa, t. j. bolerázskej skupiny. Predbežne sa zdá, že sa objavujú až vo fáze IIb.

V nálezovom fonde z Bíne sú džbáňky oveľa častejšie zastúpené ako napríklad v Červenom Hrádku (*Němejcová-Pavúková* 1974, objekt 7/P, obr. 28: 4, 24). Na niektorých, bohužiaľ, iba fragmentoch z vydutia džbáňkov, sa vyskytla aj iná ako zvislá kanelovaná výzdoba. Niekedy ju dopĺňajú plastické prvky. Na viacerých čepoch, patriacich azda stredne veľkým a veľkým džbáňkovitým nádobám, je zvislá kanelúra, pôvodne predelená niekoľkokrát na obvode vydutia úplne nízkym, zvislým plochým rebierkom, ktoré je šikmo žliabkované (obr. 10: 9). Na iných džbáňkoch, ktoré sú zachované tiež iba vo fragmentoch, toto rebierko medzi kanelúrou, niekedy i na nezdobenom povrchu, je podstatne výraznejšie až ostré (obr. 7: 18; 8: 8), pričom rebierko mohlo byť jemne pretláčané (obr. 6: 9). Oba výzdobné momenty s ansa alebo bez ansa lunata sú potom v ďalšom vývoji badenskej kultúry typické pre jej III. stupeň (*Němejcová-Pavúková* 1981, typ G4). Ďalej sa vyskytujú aj v náplni IV. stupňa. V súbore staršom ako III. stupeň badenskej kultúry sa po prvýkrát objavujú práve v Bíni.

Popri bežných relatívne malých džbáňkoch sa vyskytlo ešte niekoľko fragmentov z väčších džbáňov s vysokým mierne prehnutým hrdlom. Črepy z vydutia takýchto džbáňov sú zvisle kanelované, alebo majú nízke temer ne-

badateľné rebierko. Z objektu 48 v Bíni pochádza zlomok väčšieho džbáňa so zvyškom nepravého subkutánného ucha na vydutí (obr. 3: 7). Na rozdiel od nálezov z Červeného Hrádku, kde sa nepravé subkutánné uchá v rôznom prevedení vyskytovali oveľa častejšie (*Němejcová-Pavúková* 1974, s. 255, obr. 3: 3; 21: 16), v materiáli z Bíne ide o ojedinelý jav. Z objektu 90 v Bíni pochádza aj fragment veľkého džbáňa alebo amforovitej nádoby, na vydutí ktorého je masívne, zvisle prevrátené, skôr tunelovité ako subkutánné ucho (obr. 10: 14). V objekte 86 sa našla celá vysoká džbáňovitá nádoba s odlomeným pásikovým uchom. Na jeho pleciah sú tri výčnelky imitujúce nepravé subkutánné alebo zvislé tunelovité, avšak neprevrátené slepé uchá (obr. 9: 19). Nad uchom tohto džbáňa sú odlomené tri hrotité výčnelky, ku ktorým sa ešte na inom mieste vrátíme.

Dvojité výčnelky nad uchom, označované ako ansa lunata, napr. na fragmente z objektu 50 (obr. 4: 19), na zlomku džbáňa z objektu 84 (obr. 8: 6), ako aj na okrajovom črepe pravdepodobne misky z objektu 90 (obr. 10: 2), sú známe aj na iných lokalitách, ako je Bíňa. Dva výrazné lalokovité výčnelky nad pásikovým uchom sú napr. na saucierovitej nádobe z Tiszakeszi v Potísi (*Banner* 1956, tab. LXII: 16; *Němejcová-Pavúková* 1981, obr. 14: 2). Fragment lievikovitej misky s dvoma výčnelkami nad pásikovým uchom sa našiel v objekte 7/70 v Červenom Hrádku (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 23: 10). Zlomok inej podobnej lievikovitej misky je známy zo Šalova-Šándora (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 71: 10). Nálezy z Červeného Hrádku, podobne ako zo Šalova-Šándora, patria do stupňa IIb badenskej kultúry. Nález z Tiszakeszi sprevádza džbáňok s výčnelkom nad uchom (*Banner* 1956, LXII: 26, 27), ktorého tvar je typický pre celý II. stupeň badenskej kultúry. Výčnelok nad uchom uvedeného džbáňa nie je však masívny kruhovitý, ale plochý lalokovitý ako u prevažnej časti džbáňkov z Bíne. Na základe tohto faktu je pravdepodobné, že celý súbor z Tiszakeszi patrí do stupňa IIb, a nie do stupňa IIa badenskej kultúry.

Z menších alebo i veľkých džbáňov pochádza pravdepodobne i väčšina zlomkov pásikových úch, najmä tie, ktoré sú zdobené zvislou kanelúrou (obr. 4: 10; 7: 13; 8: 3), i keď nevy-
lučujeme, že niektoré z nich by mohli patriť

lievikovitým misám alebo amforovitým nádobám.

2. Misy

Misy v Bíni sa vyskytujú v dvoch hlavných tvaroch, ktoré sú s malými obmenami priebežné v celej badenskej kultúre. Ide jednak o kónické misy so zaoblenými stenami, prípadne s okrajom mierne dnu vtiiahnutým, a jednak o misy s lievikovitým ústím.

Kónické misy so zaoblenými stenami boli väčšinou veľké, hrubostenné. Iba z objektu 93 v Bíni pochádza fragment menšieho exemplára s trojicami malých pupčekovitých výčnelkov na ohybe a rytou výzdobou na spodnej časti (obr. 10: 17). Inak ide o rozmernejšie tvary s presekávaným okrajom, zdobené pod okrajom buď jedným (obr. 6: 5; 8: 11 atď.) alebo dvoma radmi vrypov, prípadne vpichov pod okrajom (obr. 3: 16). Okrem veľkých hrubostenných tvarov je tu ešte celý rad stredne veľkých nezdobených misiek iba s lešteným pásom pod okrajom, zvyšok tela je matný alebo drsný.

Lievikovité misy sú rôznych veľkostí a rôzne zdobené. Typologicky by ich bolo možné ďalej členiť na tvary ostrejšie, alebo plynule esovite profilované, prípadne na tvary s nižším ústím a vysokým telom a na tvary so širokým ústím a nízkym plytkým telom. Nakoľko však ide, až na ojedinelé výnimky, o črepový materiál, takéto jemné delenie by mohlo byť neúplné. Sústredíme sa teda iba na rozdiely vo výzdobe.

Najbežnejším výzdobným prvkom na lievikovitých misách sú rôzne druhy vrypov, vpichov, jamiek alebo kolkov na rozhraní hrdla a tela nádoby. Obvykle býva ornament na nádobe usporiadaný do jedného radu (obr. 3: 2; 4: 4, 18; 5: 12, 15, 21; 6: 12, 13; 7: 19; 8: 15; 10: 10; atď.), ale ojedinele sa vyskytuje aj vo dvoch radoch (obr. 5: 1; 6: 7; 9: 6). Takto zdobené misy môžu byť leštené po celom povrchu alebo sa na nich, a to sa na lokalite v Bíni veľmi výrazne a často opakuje, striedajú leštené (leštením o niečo tmavšie a pri sivých exemplároch až čierne) a matné, resp. zdrsnené svetlejšie plochy. V takýchto prípadoch býva spravidla leštené hrdlo a neleštená, teda svetlejšia ostáva spodná časť misy (obr. 3: 2, 15; 4: 4, 18, 20; 5: 21; 6: 12; 7: 19; 10: 12 atď.), prípadne na neleštenej spodnej časti sa ojed-

nele objavuje ešte ďalší leštený vzor (obr. 6: 13).

Na lievikovitých misách je naďalej dosť častá, hoci zďaleka nie tak ako vo fáze IIa (Fonyód-Tekovský Hrádok), žliabkovaná výzdoba, a to predovšetkým na vnútornej strane ústia (Němejcová-Pavůková 1974, s. 262—263, 265, obr. 6: 9; 7: 1; 31: 11, 12), čo možno pozorovať i v Bíni. Iba zriedkavo sa objavuje na vnútornej spodnej časti misy (obr. 9: 7). To isté platí aj o žliabkovanom alebo pretláčanom okraji mis (obr. 3: 15; 4: 4; 6: 7; 8: 15; 10: 8, 12).

Krátke zvislé kanelúry pod okrajom na vnútornej strane ústia sa objavujú popri inej žliabkovanej výzdobe vnútra lievikovitých mis už v boľerázskej skupine, a to v jej klasickej strednej fáze Ib. Ku koncu boľerázskej skupiny, vo fáze Ic sa objavujú krátke priečne žliabky alebo jamky na vnútornej strane okraja. Ich ďalší rozvoj, použitie a postupná zmena v hlboko pretláčaný alebo zvlnený okraj na obvode sa uskutočňujú v stupni IIa badenskej kultúry. Ich obľuba pretrváva i v stupni IIb, čo je zreteľne vidno i na nálezoch z Bíne. Rôznym spôsobom pretláčaný okraj okrem lievikovitých mis sa vyskytuje aj na amforovitých nádobách, takže pri menších zlomkoch je ťažko určiť, ktorému tvaru ich treba priradiť. Obľuba takto tvarovaného okraja pretrváva i v III. stupni badenskej kultúry a v nevelkom množstve sa vyskytuje i v neskoršom období. V Bíni sa objavujú obidva druhy členenia okraja. Sú to jemné jamky bez inej výzdoby, prípadne dopĺňajú inú žliabkovanú výzdobu vnútornej strany ústia (obr. 3: 2; 6: 7; 9: 10; 8: 15; 10: 12), alebo vo forme hlbokého priečného alebo šikmého pretláčaného okraja ich vidno najmä na veľkých hrubostenných tvaroch (obr. 3: 13). Žliabkovanie celej vnútornej strany ústia je väčšinou zoradené do seba zapadajúcich rôznym smerom šikmo žliabkovaných trojuholníkov, tzv. vlčích zubov (obr. 3: 2, 8; 4: 4, 18; 5: 15; 7: 11; 6: 6, atď.), alebo je vnútorná strana ústia rovnomerne zvisle, prípadne šikmo žliabkovaná (obr. 5: 1, 13; 8: 15; 10: 10, atď.). Vnútorná plocha ústia misy môže byť hladká, iba s jednotlivými pásmi šikmej kanelúry (obr. 10: 8). Vnútorná výzdoba spodnej časti mis sa vyskytuje iba zriedkakedy. Na ojedinelých, takto zdobených exemplároch možno pozorovať iba jej zvislé žliabkovanie (obr. 9: 7).

Rytá výzdoba na vonkajšej strane mis nie

je veľmi častá a býva usporiadaná do šikmo alebo zvislo šrafovaných trojuholníkov, obrátených dolu hrotom (obr. 7: 11, 12; 5: 1). Ak porovnávame tento typ rytej výzdoby na misách s nálezmi podobného charakteru z Červeného Hrádku, treba konštatovať, že na vonkajšej strane sa tiež objavuje výzdoba, rôzne komponovaná do trojuholníkov, a to ako prázdnych v podobe krokvicovitej línie, tak z dvoch strán šrafovaných (*Němejcová-Pavůvková* 1974, obr. 5: 2), prípadne hrotom obrátených buď hore a jedným smerom šrafovaných (*Němejcová-Pavůvková* 1974, obr. 10: 1; 18: 13), alebo dolu a šrafovaných jedným smerom (*Němejcová-Pavůvková* 1974, obr. 17: 11, 17; 30: 2), tak ako je to i v Bíni. Takáto rytá výzdoba na misách fázy IIa (Fonyód-Tekovský Hrádok) je celkom neznáma, kým na misách III. stupňa (Nevidzany) je veľmi častá a typická (*Němejcová-Pavůvková* 1974, obr. 38: 13, 15; 40: 10, 14; 47: 21).

Na dvoch fragmentoch, pochádzajúcich pravdepodobne z tej istej misy, vyskytli sa na spodnej časti nádoby páry zvislých husto rytých rýh. Táto výzdoba, zhotovená akoby hrebeňovitým nástrojom, je charakteristická už pre misy fázy b a c bolerázskej skupiny. Pretrvávajú i na lievikovitých misách stupňa IIa a vyskytuje sa, síce zriedkavo, ale predsa i vo fáze IIb badenskej kultúry. Okrem zmienených dvoch zlomkov z Bíne súvislé pokrytie vonkajšej spodnej strany misky je známe z objektu 7/W z Červeného Hrádku (*Němejcová-Pavůvková* 1974, obr. 30: 10). V neskoršom vývoji badenskej kultúry, v jej III. stupni (Nevidzany), sa už táto výzdoba nevyskytuje.

Lievikové misy sú bezuché, alebo pokiaľ sa to na črepovom materiáli dá rozpoznať, majú tunelovité alebo pásikové uchá. Tunelovité uchá sú zväčša vsadené na ohyb misy a sú hladké (obr. 3: 9, 10), prípadne nesú zvislé žliabkovanie (obr. 4: 15). Niekedy bývajú umiestnené aj nad rozhraním hrdla a tela; v takomto prípade sú na hrdle misy (obr. 6: 1).

Odlíšnú skupinu tvoria misy s pásikovým uškom, ktoré býva viac alebo menej vytiahnuté nad ich okraj (obr. 8: 21). Na malom fragmente z objektu 90 v Bíni sa nad úzkym pásikovým uškom vyskytli dva výčnelky (obr. 10: 2) a na malom zlomku, s najväčšou pravdepodobnosťou z lievikovitej misy, z objektu 86 v Bíni s odlomeným pásikovým uchom, pôvodne so stredovým rebrom, sú nad uškom tri

výčnelky (obr. 9: 5). Fragment s troma výčnelkami je veľmi dôležitý pre nové posúdenie spolupatričnosti všetkých nálezov z objektu 1/59 zo Svodína, kde sa vyskytli až dva podobné fragmenty: zlomok pravdepodobne z džbánka s troma neúplnými výčnelkami nad pásikovým uškom a so stredovým rebrom (*Němejcová-Pavůvková* 1974 obr. 69: 2) a ešte jeden okrajový črep, takisto s troma výraznými výčnelkami nad uchom, možno tunelovitým (*Němejcová-Pavůvková* 1974, obr. 69: 10). Takáto výzdoba sa pokladala za typickú až pre mladšie stupne badenskej kultúry. Nález trojitého výčnelku nad uškom z objektu 86 v Bíni, ako aj na veľkej džbánkovej nádobe potvrdzuje s istotou výskyt viacnásobných výčnelkov nad uchami, i keď zatiaľ iba ojedinele, už v stupni IIb badenskej kultúry. Dva staršie nálezy z objektu 1/59 zo Svodína zbavuje ich osamelosti v období dávno pred bežným používaním tohto výzdobného prvku v mladších stupňoch badenskej kultúry.

V niekoľkých prípadoch sa v Bíni vyskytol zvláštny typ lievikovitých mís, žiaľ, iba v zlomkoch, ktorý zo Slovenska v naplni badenskej kultúry vôbec nepoznáme. Ide o lievikovitú misu s plochým lalokovitým výčnelkom na okraji, pod ktorým je na hrdle misy situované zvislé (obr. 3: 5; 4: 5), prípadne na výčnelku umiestnené zvislé, tunelovité, vertikálne prederavené ucho (obr. 4: 17). Výčnelok na okraji nad uchom možno vychádza z podobného uplatnenia ako na džbánkoch a šálkach.

Vo viacerých prípadoch sa na lievikovitých misách objavila i plastická výzdoba, a to predovšetkým na veľkých hrubostenných exemplároch. Tvoria ju dvojice zvislých, tesne pod okraj umiestnených krátkych priečne presekávaných rebrierok (obr. 4: 16; 7: 6).

Istá časť lievikovitých mís je úplne nezdobená, alebo sa obmedzuje iba na leštenie povrchu, ako sme to už uviedli, a jeho striedanie s drsnými plochami na spodnej časti nádoby.

Jeden celý exemplár hlbokkej misy s prehnutým hrdlom alebo širšej amforovitej nádoby (prípadne prechodný tvar medzi nimi) pochádza z objektu 99 v Bíni (obr. 8: 22). Má výrazne pretláčaný okraj, dva rady jamiek na vydutí, kde sú situované i tri zvislé, tunelovité ušká a pásy zvislej rytej vetvičkovitej výzdoby na spodnej časti nádoby.

Zvláštnu pozornosť si zaslúži nie celkom jed-

noznačne interpretovateľný zlomok z objektu 54 z Bine, ktorý pripomína časť priehradky dvojdielnej misy (obr. 5: 2), odlepenej z dna takejto misy. Môže však rovnako ísť aj o fragment z nádoby nejakého iného tvaru, nie celkom dobre na obidvoch stranách opracovaného, s odlepeným dnom. V prípade, že je to priehradka dvojdielnej misy, išlo by o nádobu s podstatne menším priemerom, aký zvykne bývať u dvojdielných mis. Podľa doterajších znalostí sa prvé dvojdielne misy objavujú v III. stupni (Nevidzany) badenskej kultúry a v žiadnom doteraz známom a publikovanom nálezovom celku sa neobjavujú so šálkami alebo džbánkami s výčnelkom nad tyčinkovitým uchom. Zlomok z Bine nie je jednoznačne interpretovateľný, ale pre úplnosť upozorňujeme na jeho prípadný súvis so stupňom IIb badenskej kultúry.

3. Amfory

Amfory, i keď v nálezoch z Bine by mali byť zastúpené, sú tu iba vo fragmentoch, z ktorých prevažnú väčšinu nemožno celkom bezpečne zaradiť do tejto skupiny nádob. Z viacerých objektov z Bine pochádza napríklad celý rad črepov z vydutí rozmernejších nádob zväčša zvislo kanelovaných, ktoré môžu patriť tak isto k veľkým džbánom ako amforám. Z objektu 89 v Bini sa získal fragment nádoby s malým tunelovitým uškom na prehnutom hrdle, ktorý naopak môže pochádzať z afmory alebo lievikovitej misy (obr. 8: 20). Celý exemplár amfory z objektu 1/59 zo Svodína s istotou dokazuje, že i v tomto horizonte badenskej kultúry je tento typ nádoby zastúpený, avšak jeho existenciu medzi nálezmi z Bine nevieme konkrétnejšie dokumentovať.

4. Amforovité nádoby

Amforovité nádoby sú na lokalite zastúpené prakticky v každom objekte. Reprezentujú ich okrajové črepy či fragmenty z vysokých, viac alebo menej prehnutých masívnych hrdiel, inak nezdobené. Okrajové črepy s podobne profilovaným hrdlom a s výrazne pretláčaným okrajom možno pri menších zlomkoch ľahko zameniť s podobnými fragmentmi, ale patriacimi lievikovitým misám. Typické amforovité nádoby s hladkým alebo pretláčaným okrajom, s vodorovnými žliabkami na dolnej časti hrdla a zvislými alebo šikmými žliabka-

mi na dolnej časti hrdla a zvislými alebo šikmými žliabkami na vydutí zdajú sa byť prevládajúcou podobou amforovitej nádoby v Bini. Je to dôležité preto, lebo amforovité nádoby boľerázskej skupiny boli úplne iné. Podobne ako na amforovitých nádobách stupňa IIa badenskej kultúry, ale i na nálezoch z lokalít patriacich stupňu IIb badenskej kultúry (teda toho istého, kam patria nálezy z Bine), sa nádoby iba s kanelovanou výzdobou vyskytovali ešte dosť vzácné; napríklad v spojitosti s rytou výzdobou z Červeného Hrádku (Němejcová-Pavúková 1974, obr. 22: 2, 14; 23: 11), alebo ako vodorovné žliabky na hrdle (Němejcová-Pavúková 1974, obr. 22: 11; 24: 13; 26: 4; 28: 10) a tiež ako výlučne zvisle kanelované vydutie (Němejcová-Pavúková 1974, obr. 28: 9). Práve tento typ amforovitej nádoby je typický pre ďalší vývoj badenskej kultúry, a to pre jej III. a IV. stupeň.

Možno ich teda pokladať za jeden z elementov datujúcich súbor z Bine do mladšieho úseku fázy IIb badenskej kultúry. Naproti tomu v Červenom Hrádku sa relatívne často vyskytovali amforovité nádoby zdobené ešte rôznym spôsobom plastickou výzdobou, či už išlo o plastické pásiky hladké alebo pretláčané, umiestnené jednak na hrdle, ako i na vydutí nádoby (Němejcová-Pavúková 1974, obr. 17: 9; 23: 11; 26: 4; 28: 2; 32: 1—15). Pretláčaním členený plastický pásik sa v takomto použití v Bini vôbec nevyskytol. Objavilo sa však niekoľko črepov z veľkých hrubostenných amforovitých nádob zdobených na vydutí zvislými nečlenenými rebrami bez ďalšej inej doplnujúcej výzdoby (obr. 4: 3; 5: 19; 10: 16), ktoré možno naopak pokladať za istý starobylý prvok v skúmanom nálezovom celku. Podobne pôsobiacim elementom je zlomok tenkostennej amfory alebo amforovitej nádoby z objektu 93 v Bini (obr. 10: 7), ktorá má na vydutí pásy zvislých žliabkov, leštené, striedajúce sa s matnými, zvislými pásmi vyplnenými zvisle orientovanou vetvičkovou alebo sieťovou výzdobou. Typ amforovitých nádob striedajúcich zvislé rebrá alebo inak oddelené polia a zvislé pásy, zväčša z rytej vetvičky, majú svoje počiatky celkom na konci boľerázskej skupiny, kde sa už ojedinele objavujú v jej fáze Ic a potom zvlášť typické pre fázu IIa badenskej kultúry (Fonyód-Tekovský Hrádok).

Z horizontu IIb badenskej kultúry poznáme tiež niekoľko už dosť zjednodušených exem-

plárov; ako príklad možno uviesť amforovitú nádobu z hrobu v peci 2 v Bajči-Vlkanove (*Němejcová-Pavúková* 1963, obr. 230: 9), alebo práve menovaný zlomok z Bine. V ďalšom vývoji badenskej kultúry sa takto zdobené amforovité nádoby viacej nevyskytujú. K podobnému typu amforovitých nádob patria dva zlomky z vydutia inej amforovitej nádoby z objektu 86 v Bini, ktoré podobne ako zlomok amforovitej nádoby z objektu 93 sú zdobené rytou, v pásoch zvislými ryhami ohraňovanou, zvisle orientovanou vetvičkou (obr. 9: 14, 15).

Z predlôh ešte bolerázkych vychádza tiež amforovitá nádoba z objektu 72 v Bini (obr. 7: 23), ktorá má leštené ubiehajúce hrdlo oddeľné od matného vydutia radom jamiek kolmo dolu sa lomiacich k masívnym uchám. Z objektu 79 v Bini pochádza fragment inej hrubostennej amforovitej nádoby s uchom na vydutí (obr. 8: 4).

5. Hrncovité nádoby

Hrncovité nádoby si zachovávajú známu, pre celé obdobie badenskej kultúry typickú plynulú, viac alebo menej esovitú profiláciu. Pre bolerázkú skupinu, t. j. I. stupeň badenskej kultúry, bol typický najskôr jeden a potom postupne dvojité až trojité plastický pásik pod okrajom hrncovitých nádob, ktorý v stupni IIa badenskej kultúry ešte pretrvávala, ale postupne sa mení na zodpovedajúci počet, t. j. zväčša na dva-tri rady vrypov, vpichov alebo jamiek pod okrajom (*Němejcová-Pavúková* 1974, s. 290, obr. 18: 13, 14; 20: 16).

Pre stupeň IIb je charakteristický úplný odklon od plastickej výzdoby pod okrajom hrncovitých nádob. Plastický pásik vždy iba jeden, sa v tomto období vyskytuje na hrncovitých nádobách celkom ojedinele.

Typy P1—3 (*V. Němejcová-Pavúková* 1981, obr. 4: P1—3) sa v nálezovom fonde z Bine opakujú veľmi často. Popri tvaroch z úplne hladkým hrdlom bez akýchkoľvek vrypov, vpichov či jamiek vyskytujú sa i tvary s jednoduchými (obr. 9: 21), dvojitými (obr. 4: 14; 7: 21; 9: 11), trojitými (obr. 7: 10), podlhovastými vývalkovitými (obr. 5: 18) plastickými výčnelkami tesne pod okrajom. Veľmi často sa objavujú i hrncovité nádoby s jedným radom rôznych vrypov alebo vpichov (obr. 9: 13) doplnených plastickými výčnelkami. Častejšie sa však vyskytujú hrncovité ná-

doby s dvoma radmi vrypov alebo vpichov pod okrajom, ktoré sú niekedy v kombinácii s plasticou alebo inou rytou výzdobou (obr. 4: 8).

Plastická výzdoba pod okrajom, pokiaľ ide o dvojité, prípadne trojité výčnelky, býva vo forme dlhého členeného výčnelku (obr. 4: 8), alebo v tvare zošíkmených krátkych rebierok, zväčša dvojitých (obr. 7: 21). Rytá výzdoba uplatňujúca sa na hrncovitých nádobách zvyčajne dopĺňa rady vrypov a vpichov pod okrajom, alebo sa vyskytuje bez ďalšej inej vpichanej výzdoby, a to v tvare rytej krokvice pod okrajom (obr. 9: 13). Najčastejšie sa rytá výzdoba na hrncovitých nádobách objavuje vo forme rytej sieťovitej výzdoby temer po celom povrchu tela nádoby (obr. 4: 9; 5: 20; 8: 19; 9: 12).

Rytá sieťovitá výzdoba na hrncovitých nádobách je typická pre druhý stupeň badenskej kultúry, i keď ojedinele sa objavuje už na sklonku bolerázskej skupiny (Bajč-Vlkanovo, jama 10) a tiež iba celkom ojedinele i v III. stupni badenskej kultúry, ako na to poukazujú nálezy z objektu 4 v Červenom Hrádku (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 36: 9), alebo objekty 2 a 3 z Nevidzian (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 41: 14, 18; 44: 24; 45: 5—9). V stupni IIa sa objavuje veľmi zriedkavo a strieda na hrncovitých nádobách tejto fázy rytú vetvičkovitú výzdobu v tomto období ešte častú a poväčšine vertikálne orientovanú (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 52: 4; 55: 28). Vo fáze IIa badenskej kultúry na hrncovitých nádobách rytá vetvičkovitá výzdoba naďalej prevláda. Vo fáze IIb naopak sledujeme miznutie vetvičkovitého ornamentu a naprostú prevahu rytej sieťovitej výzdoby, ako to vidíme okrem nálezov z Bine i na ostatných väčších nálezových celkoch zo Slovenska; napríklad z Červeného Hrádku (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 19: 7; 27: 7; 32: 17, 20), Malých Kosíh (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 68: 8), Bešeňova (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 65: 9, 18, 20) a zo Šalova-Šándora (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 71: 16).

Okrem hrncovitých nádob býva rytá mriežkovitá výzdoba uplatnená i na spodnej časti lievikovitých mis (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 62: 1; 67: 1). Vetvičkovitý ornament sa v Bini vyskytol na hrncovitej alebo amforovitej nádobe iba raz, a to na veľmi markantnom fragmente z objektu 100 (obr. 10: 15). Fragment je pokrytý výrazne rytou vodorovnou

vetvičkou; nie teda zvislou, ako to bolo pri troch už menovaných prípadoch z objektov 86 a 93. Pravdepodobne bola bielo inkrustovaná. Spôsobom vyhotovenia výzdoby tento fragment veľmi pripomína oveľa staršie nálezy bolerázskej skupiny tým, že klukaté línie sú usporiadané pravidelne a dosť husto. Pokiaľ sa vetvičkovitý ornament vyskytuje na nádobách v pobolerázskeho obdobia, t. j. predovšetkým v stupni IIa badenskej kultúry, býva vyhotovený značne nedbalo, je nepravidelne rozložený a riedky (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 56: 7, 8; 57: 11; 61: 7, 11), i keď samozrejme sa popri ňom vyskytujú nádoby s podobnou pravidelne rytou vetvičkovitou výzdobou ako v bolerázskej skupine.

Z horizontu IIb badenskej kultúry pochádza vodorovne orientovaná rytá vetvičkovitá výzdoba, známa okrem nálezu z Bíne na fragmente z objektu 7/70 z Červeného Hrádku (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 22: 8), na črepe z objektu 42/69 z Malých Kosíh (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 68: 12), ako i na fragmente zo Šalova-Šándora (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 71: 20). Zlomok z objektu 100 v Bíni je však zo všetkých uvedených najjednoduchší.

Popri viacerých uvedených výzdobných prvkoch sa v niekoľkých málo prípadoch v Bíni vyskytol na hrncovitých nádobách pod okrajom i nízky pretláčaný plastický pásik, a to vždy iba jeden (obr. 4: 12; 7: 3). Ako už bolo spomenuté, v tomto horizonte badenskej kultúry je plastický pásik na hrncovitých nádobách zriedkavým javom, hoci ojedinele sa tu i tam objavuje. Z Červeného Hrádku pochádza jeden črep hrncovitej nádoby s plastickým pásikom zo sektoru 3/B1 (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 17: 4), dva zo sektoru III/C (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 18: 5, 9) a ďalšie dva zo sektoru III/B1 (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 20: 10—11), avšak ani u jedného z nich príslušnosť k horizontu IIb badenskej kultúry nie je stopercentne zaručená. Z uzavretého nálezového celku z tejto lokality pochádza črep s nízkym plastickým pásikom a ďalší s presekávaným okrajom a výrazným plastickým pásikom z objektu T/W (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 32: 19, 21). V Bešeňove, v objekte 3/71 sa našiel dokonca fragment hrncovitej nádoby s dvojitém plastickým pásikom (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 65: 19), čo v tomto prípade poukazuje na istú sta-

robylú tradíciu. Viacero fragmentov s plastickým pásikom z Bíne, kde sa vyskytli v objektoch 50, 59 a 100, signalizuje naopak určitú renesanciu ich obľuby, ktorá plne vrcholí v III. stupni badenskej kultúry. V ňom plastický pásik, prakticky vždy iba jeden pod okrajom, takmer celkom vytlača všetky ostatné výzdobné prvky na hrncovitých nádobách, a to predovšetkým v horizonte IIb badenskej kultúry obľúbené dvojité rady rozličných vpichov, vrypov a jamiek.

6. Idoly

K nálezovému súboru z Bíne sa radia aj nálezy troch fragmentárne zachovaných hlinených idolov. Ide o všeobecne známe a pre badenskú kultúru charakteristické ploché bezhlavé idoly. Z objektu 59 pochádza zlomok strednej časti idolu s lalokovite rozšírenými bokmi a zužujúcou sa spodnou časťou. Ornament na povrchu tvoria ryté vodorovné línie usporiadané v širšom páse, pod ktorým sú zväzky rýh zoradené do trojuholníka. Podobne, avšak už nie tak precízne, je zdobená i druhá, zadná strana idolu (obr. 1: 1). Takto tvarovaná a podobným spôsobom zhotovená výzdoba sa vyskytuje na najčastejšie zastúpenom type idolov z lokalít badenskej kultúry na Slovensku. Z objektu 70/7 z Červeného Hrádku pochádza fragment spodnej časti takéhoto idolu (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 15; 22: 1), ďalší je známy z objektu 1/71 z Bešeňova (*Němejcová-Pavúková* 1974, obr. 64: 1), ako aj z objektu 1/59 z Beladic, ktorý však patrí III. stupňu (Nevidzany) badenskej kultúry (*Němejcová-Pavúková* 1974, s. 298, obr. 72: 5). Podľa doterajších znalostí treba s výskytom idolov tohto typu predbežne rátať od stupňa IIb badenskej kultúry.

Z objektu 86 v Bíni pochádzajú ďalšie dva fragmenty idolov. Prvý, z ktorého sa zachovala iba stredná časť, má prehnuté boky a ornament, ktorý pokrýva iba jednu jeho stranu, tvoria hlboké a širšie zväzky navzájom sa pretínajúcich rytých línií (obr. 1: 3). Druhý predstavuje fragment dolnej časti idolu, so zužujúcou sa spodnou časťou, ktorá je zahnutá dopredu a znázorňuje nohy s chodidlami. Výzdobu na jednej strane tvoria dve zvislé ryhy a na druhej sú dva malé plastické výčnelky, ktoré pravdepodobne zobrazujú sedáciu časť idolu (obr. 1: 2). S podobne stvárnenými idolmi sa stretávame na dolnom Dunaji, kde sa objavujú

v prostredí kultúry Cernavoda III (*Morintz — Roman 1968*, obr. 39: 12).

Záver

Vychádzajúc z rozboru materiálu možno povedať, že nálezový súbor z Bíne jednoznačne potvrdzuje opodstatnenosť rozdelenia II. stupňa badenskej kultúry na dve fázy: a—b. Vzhľadom na početnosť sídliskových objektov a nálezov tento celok jasnejšie a dôkladnejšie dokumentuje typologický vývoj v rámci II. stupňa a typologickú odlišnosť jeho fázy IIb (Červený Hrádok-Szeghalom-Dióér) oproti fáze IIa (Fonyód-Tekovský Hrádok).

Poloha lokality v Bíni na dolnom Pohroní v bezprostrednej blízkosti dávnejšie známych i nových bohatých lokalít fázy IIa badenskej kultúry (Tekovský Hrádok, Šarovce, Kamenín, Malá nad Hronom) celkom vylučuje možnosť vzniku rozdielnosti prameniacich z odlišného regionálneho vývoja.

V náčrte periodizácie badenskej kultúry a pokuse o jej podrobné tematické rozčlenenie V. Nemejcová-Pavúková (1981, s. 262) delí badenskú kultúru na dva zásadné úseky, a to na starší Baden (zahrňujúci I. a II. stupeň) a mladší Baden (III. a IV. stupeň). Podľa toho fáza IIb badenskej kultúry bola by istým završením plynulého vývoja počínajúceho najstaršou fázou bolerázskej skupiny (fázou Ia) a pokračujúcou postupne cez jej zvyšné fázy až do II. stupňa badenskej kultúry. Pritom nejde o nejaké radikálne ukončenie staršieho vývoja a celkom odtrhnuté počiatky ďalšieho vývoja badenskej kultúry v jej III. a IV. stupni, ale o isté kvalitatívne zmeny, prípadne o isté vymiznutie a dožitie starších tvarov a nástup niektorých nových. Pritom celý rad iných tvarov pokračuje plynule vo svojom vývoji. To isté platí aj o výzdobných prvkoch, ktoré zároveň spájajú III. stupeň badenskej kultúry s predchádzajúcim vývojom.

Nálezy z Bíne zvlášť dobre dokumentujú dozrievanie niektorých tvarov a výzdobných elementov, ktoré boli typické pre zmienený starší úsek badenskej kultúry, a naopak, hlásia sa tu už niektoré nové prvky a typy, ktoré boli predtým neznáme a plne sa rozvinuli a stali sa sériovými v nasledujúcom mladšom úseku badenskej kultúry.

Charakteristickým znakom II. stupňa badenskej kultúry, a to oboch jej fáz, sú práve

džbáňky a šálky s výčnelkom nad poväčšine tyčinkovitým uchom. Na cudzí pôvod oboch elementov, a to tyčinkovitých úch s kruhovým prierezom (objavujú sa už v bolerázskej skupine) a hrotitých výčnelkov nad nimi (vyskytujú sa až po zániku bolerázskej skupiny v horizonte IIa badenskej kultúry), v Karpatskej kotline poukázala V. Nemejcová-Pavúková (1981, s. 274) a spojila ich s podobnými nálezmi v juhovýchodnom Bulharsku, prípadne ešte ďalej vo východoegejskej, respektíve anatomskej oblasti, odkiaľ sa cez bulharské územie dostali až do strednej Európy. Džbáňky a šálky z Bíne sa líšia od podobných džbáňkov z tejto oblasti síce svojimi malými rozmermi, avšak z tohto obdobia poznáme i džbáňky väčších rozmerov s výčnelkom nad tyčinkovitým uchom; ako príklad možno uviesť nepublikovaný džbán z objektu 90/72 zo Svodína, ktorý plne odpovedá nálezom z juhovýchodnej Európy. Typ džbánu s výčnelkom nad tyčinkovitým uchom slúžil V. Nemejcovovej-Pavúkovej (1981, s. 277) ako jeden zo zásadných typologických dôkazov pri pokuse o náčrt chronologických vzťahov k juhovýchodnej Európe a stanovení jej chronologických vzťahov k východnému a juhovýchodnému Bulharsku.

Doteraz známe, dnes už dosť početné nálezy džbáňkov tohto typu na Slovensku a v Maďarsku rozmnožujú významnou mierou práve džbáňky a šálky z Bíne. Zdá sa, že s koncom II. stupňa badenskej kultúry dozrieva i výskyt podobných džbáňkov a šálok, a to ako s výčnelkom nad tyčinkovitým uchom, tak s tyčinkovitým uchom vôbec. Miniaturizácia ich tvarov, veľmi nápadne sa prejavujúca najmä na nálezoch z Bíne, môže svedčiť možno práve o postupnom strácaní ich účelnosti a postupnom dozrievaní.

Druhým hlavným typom džbáňkov v Bíni sú džbáňky s pásikovým uchom s viac alebo menej stlačeným vydutím. Ide o celkom nový typ džbáňkov, ktorý v bolerázskej skupine je úplne neznámy. To isté platí aj o fáze IIa badenskej kultúry, hoci doteraz z tejto fázy nepoznáme rozsiahlejšie nálezové sídliskové komplexy. Džbáňky s nízkym stlačeným vydutím prechádzajú do III. stupňa badenskej kultúry, kde sa stávajú dominantným tvarom. Predbežne musíme považovať stupeň IIb za počiatok ich výskytu. V Bíni sa nevyskytli iba nezdobené, prípadne zvisle žliabkované varianty tohto tvaru, ktoré sú známe napríklad aj

z Červeného Hrádku, a to z objektu 7/R (*Němejcová-Pavůková* 1974, obr. 28: 4) alebo z objektu 7/W (*Němejcová-Pavůková* 1974, obr. 28: 24), ale i variant zdobený nízkym temer nebadaným šikmo žliabkovaným rebierkom na povrchu vydutia, prípadne výrazným ostrým, zvislým nečleneným plastickým rebierkom. Oba tieto výzdobné momenty, ako šikmo žliabkované rebierko uprostred inak žliabkovanej plochy, tak nečlenené alebo členené plastické rebierka sú typické predovšetkým pre III. a IV. stupeň badenskej kultúry, kde sa objavujú jednak na džbánkoch, ale snáď početnejšie na amforách a amforovitých nádobách. Ich výskyt v Bíni treba považovať za počiatok ich veľkej obľuby v mladšom Badene. Z iných lokalít fázy IIb na Slovensku tento prvok zatiaľ nepoznáme. Treba zdôrazniť, že v Bíni sa ne našiel ani jediný fragment džbánka, ktorý by svojou profiláciou nadväzoval na džbánky boľerázskej skupiny, hoci z Červeného Hrádku takéto džbánky nielen s nepravým, ale i s pravým subkutánnym uchom sa uvádzajú (*Němejcová-Pavůková* 1974, obr. 3: 1—8). Z Bíne možno uviesť iba už spomínaný fragment masívnejšieho džbánka so zvisle kanelovaným vydutím a zlomkom nepravého subkutánného ucha (obr. 3: 7).

Prvkom, ktorý naopak spája sídliskové nálezy z Bíne s počiatkom badenskej kultúry, to znamená s boľerázkou skupinou, je výzdoba na vnútornej strane ústia mis. Táto prekonala istý vývoj od počiatkov boľerázskej skupiny, keď sa nie veľmi často objavuje na vnútornej strane ústia vo fáze Ia. Neskôr vo fáze Ib a Ic boľerázskej skupiny a hlavne IIa badenskej kultúry, t. j. ku koncu boľerázskej skupiny a tesne po jej doznení, k výzdobe na vnútornej strane ústia, respektíve dna, sa pridáva výzdoba celej vnútornej strany misy. Vývoj ornamentu prekonala istý vývoj, a to ako žliabkovaný ornament na stenách, tak i na dne mis, a jeho obľuba kulminuje nesporne vo fáze IIa, keď takmer každá misa je na vnútornej strane zdobená. Výzdoba na vnútornej strane mis prežíva i vo fáze IIb, tak isto ako v stupni III, ba je známa ojedinele i v stupni IV badenskej kultúry. Avšak v stupni IIb, oproti predchádzajúcemu stupňu IIa, je badať jej istý ústup. V Červenom Hrádku, tak isto ako napríklad v Bešeňove, alebo v objekte 42/69 z Malých Kosih sa vyskytuje na dosť početných fragmentoch alebo celých misách na okraji, ale aj

do trojuholníkov usporiadaná na vnútornej strane ústia mis a tak isto, poväčšine v koncentrických kruhoch, na vnútornej strane dna (*Němejcová-Pavůková* 1974, obr. 19: 18; 18: 3).

Medzi nálezmi z Bíne sa vyskytlo viacero fragmentov zdobených na vnútornej strane ústia, ale iba v jednom prípade bola zdobená vnútorná strana stien, a to na črepe z objektu 86 vo forme úzkych zvislých, jemných žliabkov bez nejakého zoradenia do ornamentu (obr. 9: 7). Ak porovnáваме frekvenciu výzdoby na vnútornej strane mis z Bíne a z Červeného Hrádku, zdá sa byť v Bíni výrazne menej početnejšia, najmä čo sa týka výzdoby celého vnútorného povrchu. Tak isto z Bíne nepochádza ani jeden zlomok dna, ktorý by bol na vnútornej strane zdobený.

Amforovité nádoby nadväzujú na predchádzajúci vývoj iba niekoľkými zlomkami; z objektov 86 a 93, na ktorých sa vyskytla zvislá rytá vetvičkovitá výzdoba, umiestnená v pásach niekoľkokrát na obvode vydutia. Ako sme spomenuli už pri ich rozbere, typ amforovitých nádob s rôznym spôsobom členenou výzdobou na vydutí, ktorej súčasť tvoria zvislé pásy rytého vetvičkovitého ornamentu, sa ojedinele vyskytujú už na sklonku boľerázskej skupiny vo fáze Ic a sú zvlášť typické pre stupeň IIa (Fonyód-Tekovský Hrádok) badenskej kultúry. V stupni IIb sa zdá, že prevládajú amforovité nádoby s vodorovnými rebrami na hrdle a zvislými rebrami na vydutí, ktoré sú zvlášť hojne zastúpené v Červenom Hrádku (*Němejcová-Pavůková* 1974, obr. 13: 2; 16: 16; 17: 9; 23: 11; 26: 4; 32: 3—11), v Malých Kosihách (*Němejcová-Pavůková* 1974, obr. 68: 14) a tiež ich v niekoľkých prípadoch sledujeme v Bíni (obr. 4: 3; 5: 19; 10: 16).

Okrem menovaných nepočetných zlomkov amforovitých nádob s plastickými rebrami alebo s rytou vetvičkovitou výzdobou v Bíni prevládajú, na rozdiel od ostatných menovaných lokalít stupňa IIb badenskej kultúry, amforovité nádoby s vodorovnými žliabkami na spodnej časti hrdla a zvislými, prípadne kombinovanými pásmi zvislých a šikmých žliabkov na vydutí (obr. 3: 11; 4: 7; 8: 14). I keď tento typ amforovitej nádoby je známy už z horizontu IIa badenskej kultúry, napríklad z Tekovského Hrádku (*Němejcová-Pavůková* 1974, obr. 60: 6—7), a vyskytol sa tiež v Červenom Hrádku, jednak vo vrstvách (*Němejcová-Pa-*

vúková 1974, obr. 16: 4; 18: 12; 19: 5 a ďalšie), ale aj v uzavretom nálezovom celku 7/P (Němejcová-Pavúková 1974, obr. 27: 6, 18) a v objekte 7/R (Němejcová-Pavúková 1974, obr. 28: 9, 10) svoje plné uplatnenie a prevahu pri výzdobe amforovitých nádob alebo amfor získava až v III. stupni badenskej kultúry (Němejcová-Pavúková 1974, obr. 34: 2—3; 36: 11; 38: 7; 41: 1).

Pri charakteristike hrncovitých nádob sme uviedli ich rozbor i s poukázaním na genetické väzby ich rytej i vpichanej výzdoby. Rytá výzdoba na vydutí a vpichaná, prípadne plastická výzdoba pod okrajom je v plnom súlade s prevládajúcim typom ornamentu hrncovitých nádob v tomto období známym na všetkých lokalitách horizontu IIb badenskej kultúry. Zvlášť treba zdôrazniť niekoľko zlomkov hrncovitých nádob z objektov 50, 59 a 100 z Bine, ktoré majú pod okrajom jeden pretláčaný plastický pásik a signalizujú jeho opätovné použitie ako výzdobného prvku v III. stupni badenskej kultúry.

Naznačené súvislosti jednotlivých tvarov a výzdobných prvkov zo sídliska v Bini dovoľujú nám datovať tieto nálezy do stupňa IIb badenskej kultúry, kde vykazujú jednoznačné

zhody s inými známymi lokalitami tohto obdobia na juhozápadnom Slovensku (Svodín, Červený Hrádok, Malé Kosihy, Bešeňov a niektoré ďalšie).

Výskyt zminiaturizovaných tvarov džbánkov s výčnelkom nad tyčinkovitým uchom a nedostatok iných, ešte v boľerázskej skupine koreniacich prvkov na džbánkoch, a naopak, prevažujúci typ džbánkov s nízkym stlačeným vydutím a relatívny ústup výzdoby na vnútornej strane ústia mís oproti iným súčasným lokalitám na Slovensku, ďalej hojný výskyt amforovitých nádob so žliabkovanou výzdobou na úkor amforovitých nádob zdobených nečlenenými plastickými lištami a pásmi zvislej rytej vetvičkovitej výzdoby na vydutí a nakoniec znovu nastupujúca obľuba používania plastických pásikov pri výzdobe hrncovitých nádob na nálezoch z Bine v porovnaní s ostatnými známymi nálezmi a nálezovými celkami z juhozápadného Slovenska dovoľujú nám vysloviť domnienku, že nálezy z Bine charakterizujú záver stupňa IIb badenskej kultúry a sú o niečo mladšie ako nálezy z Červeného Hrádku, Malých Kosíh, Bešeňova a iných lokalít a vykazujú istú podobnosť s objektom 1/59 zo Svodína.

Literatúra

- BANNER, J.: Die Pécelér Kultur. Budapest 1956.
 MORINTZ, S. — ROMAN, P.: Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau. In: Dacia. 12. București 1968, s. 45—128.
 NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, V.: Nové hroby kultúry s kanelovanou keramikou na Slovensku. Archeol. Rozhl., 15, 1963, s. 673—679, 705—707.
 NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, V.: Beitrag zum Kennen der Postboľeráz-Entwicklung der Badener Kultur. Slovenská archeológia, 22, 1974, č. 2, s. 237—360.
 NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, V.: Náčrt periodizácie badenskej kultúry a jej chronologických vzťahov k juhovýchodnej Európe. Slov. Archeol., 29, 1981, s. 261—296.
 PAVÚK, J.: Ältere Linearkeramik in der Slowakei. Slov. Archeol., 28, 1980, s. 7—90.

Селище баденской культуры в с. Биня

Иван Хебен

Южнее села Биня (р-н Нове-Замки), в урочище „Ценапарт“ велись охранные раскопки на многокультурном поселении, лежащем на правобережной террасе р. Грон. Прослежены 29 объектов поселения, однозначно относящихся к IIb ступени баденской культуры. Обнаруженный инвентарь создает в рамках территории Словакии чрезвычайно ценный комплекс, так как не только подтверждает классификацию В. Немецовой-Павуковой (1974), а также уточняет типологическое содержание вышеупомянутой ступени (рис. 2). В основных типологических моментах комплекс находок из с. Биня указывает на полное сходство с другими местонахождениями этого горизонта баденской культуры в Юго-Западной Словакии, как например: Червени-Градок, Мале-Косиги, Бешенёв, находки из Шалово-Шандор, объект № 1/59 из с. Сводин и еще некоторые малочисленные находки на других местонахождениях.

Типичные для II ступени баденской культуры находки кувшинчиков в с. Биня можно разделить на две главные формы. Первой являются кувшинчики с ручкой в виде палочки, круглой или прямоугольной в сечении, и остроконечным выступом над ней. Большей частью они меньшие по размерам, чем они в какой-то степени отличаются от кувшинчиков, обнаруженных напр. на местонахождении Червени-Градок. На местонахождениях фаз IIa и IIb баденской культуры встречаются кувшинчики с выступом над палочкообразной ручкой, но они большие и более массивные. Конец II ступени, как видно, характерен заимствованием ленточных ручек на кувшинчиках с выступами. Второй тип в с. Биня представляют кувшинчики с ленточной ручкой более или менее выступающей над шейку. Они — орнаментированы или без орнаментации и некоторые по профилировке являются новой формой II ступени баденской культуры. В комплексе находок из с. Биня обнаружены также кувшинчики с двухконечным выступом (*ansa lunata*), что встречается

также в других местах этой фазы баденской культуры.

В с. Биня миски встречаются в двух основных формах. Это конические миски, преимущественно толстостенные и большие по размерам. Только в объекте № 93 найден фрагмент меньшего экземпляра с рельефной орнаментацией и врезанными линиями (рис. 10 : 17). Чаще всего, однако, встречаются воронковидные миски. Они — разные по размерам и разнообразно орнаментированы. В с. Биня выразительно и часто повторяется чередование лощеных и матовых полей, или же орнаментация светлых ошершавленных полей (рис. 3 : 2; 4 : 4, 18, 20). На воронковидных мисках, хотя и не так часто как в IIa фазе баденской культуры, продолжает встречаться желобчатая орнаментация на внутренней поверхности устья, что наблюдается также в с. Биня. Внутренняя поверхность нижней части мисок изредка орнаментирована. Особенными по форме являются воронковидные миски с лопастным выступом на венчике, ниже которого находится на устье вертикальная, или же туннельная вертикально просверленная ручка (рис. 3 : 5; 4 : 5, 17). На небольшом фрагменте, по-видимому, от воронковидной миски из объекта № 86 в с. Биня находятся над отломленной ленточной ручкой три заостренных выступа (рис. 9 : 5). Этот фрагмент чрезвычайно важен для нового обсуждения находок объекта № 1/59 из с. Сводин, где найдены два подобных фрагмента. Эту орнаментацию считали типичной для более поздних ступеней баденской культуры. Находка трехконечного выступа на большом кувшинообразном сосуде из объекта № 86 в с. Биня с уверенностью подтверждает, что выступы с двумя и более концами над ручками встречаются, пока что изредка, уже в ступени IIb баденской культуры.

Особое внимание следует уделить обломку из объекта № 54 в с. Биня, который нельзя совсем однозначно интерпретировать, напоминая о фрагменте перегородки миски с внут-

ренной перегородкой (рис. 5:2). Однако, не исключается, что это фрагмент от другого сосуда. Если это часть перегородки такой миски, появляющейся в III ступени баденской культуры, потом это первая находка встреченная вместе с кувшинами с остроконечным выступом над палочкообразной ручкой.

Амфоровидные сосуды из объектов в с. Биня представлены черепками венчика или фрагментами шейки. В с. Биня, кажется, преобладают амфоровидные сосуды с гладким краем или вдавлениями по краю венчика, с горизонтальными желобками в нижней части шейки и косыми или вертикальными каннелюрами на выпуклости.

Для горшковидных сосудов болеразской группы является типичным один и позже постепенно двойной или тройной налепной валик ниже края венчика. В ступени IIa баденской культуры он еще продолжается, но постепенно превращается в отвечающее ему число рядов насечки или наколов. Для фазы IIb характерно в орнаментации полное отклонение от налепного валика ниже края, хотя он единично встречается. Для II ступени баденской культуры типична решетчатая орнаментация на поверхности горшков (рис. 4:9; 5:20; 8:19), которая в фазе IIb сменила елочный орнамент. Насечка, образующая елочку, встречается в с. Биня на горшковидном или амфоровидном сосудах только один раз. Это — фрагмент из объекта № 100, который покрыт выразительным елочным резным орнаментом. Сосуд был, по-видимому, инкрустирован белой массой (рис. 10:15). Способ обработки напоминает о находках болеразской группы.

К комплексу находок из с. Биня относятся также три фрагментарно сохранных плоских идола. В объекте № 59 найдена средняя часть идола украшенная по обе стороны пучками резных линий (рис. 1:1). В объекте № 86 обнаружены два обломка идолов. Один представляет собой суживающуюся нижнюю часть, загнутую вперед — ноги с ступнями. Орнаментация состоит из вертикальных резных линий с одной стороны и двух небольших выпуклостей с другой. Этот тип идола встречается в низовье Дуная в ареале распространения культуры Церновода III. От другого идола сохранилась средняя часть, орнаментированная пересекающимися друг друга резными линиями (рис. 1:3).

Исследованный комплекс находок дает более точную и подробную картину о типологическом развитии в рамках II ступени и типологическом различии двух ее фаз. Находки из с. Биня указывают на отживание некоторых форм и элементов орнаментации, типичных для раннего этапа баденской культуры, и наоборот, свидетельствуют о некоторых новых элементах и типах, характерных для более позднего этапа.

Для II ступени баденской культуры типичны именно кувшинчики с выступом над палочкообразной ручкой. На чужое происхождение палочкообразных ручек и выступов указывает уже В. Немейцова-Павукова (1981, с. 274). Она относит их к подобным находкам в Юго-Восточной Болгарии, но кувшинчики из с. Биня отличаются от них своими небольшими размерами. Второй тип кувшинчиков из с. Биня с ленточной ручкой и более или менее сплюснутой выпуклостью является новым типом, который в болеразской группе не встречается. Это касается также IIa фазы баденской культуры. Предварительно следует считать фазу IIb началом их наличия.

Элементом, соединяющим находки из с. Биня с болеразской группой, является орнаментация по внутренней поверхности устья мисек, которая с своего начала прошла через определенные изменения. В болеразской группе она не встречается часто, но позже в Ib, Ic и главным образом IIa фазах баденской культуры таким образом орнаментированы почти все миски. В IIb фазе, в сравнении с предшествующей, наблюдается какой-то ее упадок. Только в одном случае была орнаментирована также внутренняя нижняя поверхность миски без всякого устройства орнамента (рис. 9:7).

Амфоровидные сосуды, на которых орнаментация выпуклости состоит из вертикальных полос елочного узора, единично встречаются уже в Ic фазе болеразской группы и они типичны особенно для IIa фазы баденской культуры. В с. Биня вертикальный елочный орнамент найден в двух случаях — в объектах №№ 86 и 93.

На основании приведенных выше связей отдельных форм и элементов орнаментации на поселении в с. Биня эти находки можно датировать IIb фазой баденской культуры, в рамках которой они однозначно сходны с другими в Юго-Западной Словакии обнаруженными местонахождениями этого периода,

как напр. Сводин, Мале-Косиги, Червени-Градок, Бешенёв и некоторые другие.

Наличие кувшинчиков с выступом над пальчатой ручкой в сравнении с вышеупомянутыми местонахождениями и недостаток других, еще в болераской группе коренящихся элементов, а также отступление орнаментации по внутренней стороне устья воронковидных мисек и наличие многочисленных амфоровидных сосудов с каннелюрами за счет амфорообразных сосудов, украшенных наклепными валиками и вертикальной резной

елочной орнаментацией на выпуклости, и, наконец, опять наступающая излюбленность наклепных валиков в орнаментации горшковидных сосудов на находках из с. Биня в сравнении с остальными комплексами находок в Юго-Западной Словакии, позволяют нам считать комплекс из с. Биня в рамках IIb ступени баденской культуры немного моложе находок из с. Червени-Градок, Мале-Косиги, Бешенёв и других местонахождений и сходным с объектом № 1/59 из с. Сводин.

Перевод Э. Громовой

Siedlung der Badener Kultur in Biňa

Ivan Čeben

Südlich der Gemeinde Biňa (Bez. Nové Zámky) wurden in der Flur Cénapart bei einer Rettungsgrabung der Siedlung mit mehreren Kulturen auf einer rechtsufrigen Granterrasse 29 Siedlungsobjekte untersucht, die eindeutig in die Stufe IIb der Badener Kultur gehören. Das gewonnene Inventar bildet im Rahmen der Slowakei einen Verband von besonderem Wert, weil es teils die Gliederung V. Němejcová-Pavúková (1974) bestätigt, teils den typologischen Inhalt genannter Stufe präzisiert (Abb. 2). Der Fundverband aus Biňa weist in den grundsätzlichen typologischen Momenten völlige Übereinstimmung mit anderen Lokalitäten dieses Horizontes der Badener Kultur in der Südwestslowakei auf, wie z. B. mit Červený Hrádok, Malé Kosihy, Bešeňov, den Funden aus Šalov-Šándor, dem Objekt 1/59 aus Svodín und manchen weiteren, weniger zahlreichen Funden aus anderen Lokalitäten.

Die Funde der Krüge aus Biňa, die für die II. Stufe der Badener Kultur charakteristisch sind, lassen sich in zwei Hauptformen aufteilen. Die erste bilden Krüge mit einem Stabhenkel von kreisförmigen oder rechteckigem Querschnitt mit einem Spitzbuckel darüber. Der Großteil von ihnen besitzt kleinere Ausmaße, wodurch sie sich gewissermaßen von den z. B. aus Červený Hrádok bekannten Krügen unterscheiden. Auf den Lokalitäten der Phase IIa oder auch IIb der Badener Kultur sind die Krüge mit einem Buckel über dem Stabhenkel größer und massiver. Für die Neigung der II. Stufe ist, wie es sich zeigt, die Übernahme der Bandhenkel auf die Krüge mit einem Buckel kennzeichnend. Den zweiten Typ vertreten in Biňa Krüge mit mehr oder weniger über den Rand hochgezogenem Bandhenkel. Sie pflegen verziert und unverziert zu sein und manche sind mit ihrer Profilierung eine

Neuform der II. Stufe der Badener Kultur. Im Fundverband aus Biña kamen auch Krüge mit einem Doppelbuckel vor (*Ansa lunata*), was auch von anderen Lokalitäten dieser Phase der Badener Kultur bekannt ist.

Die Schüsseln erschienen in Biña in zwei Hauptformen. Es sind konische Schüsseln, größtenteils in größerer und dickwandiger Ausführung. Lediglich aus Objekt 93 stammt das Fragment eines kleineren Exemplars mit plastischer und mit Ritzlinienverzierung (Abb. 10: 17). Am frequentiertesten sind jedoch Trichterrandschüsseln. Sie haben verschiedene Ausmaße und mannigfaltige Verzierung. In Biña erschien und wiederholte sich häufig der Wechsel polierter und matter Felder bzw. die Verzierung mit durch Aufrauung helleren Flächen (Abb. 3: 2; 4: 4, 18, 20). Auf den Trichterrandschüsseln erscheint, wenn auch nicht derart wie in der Phase IIa der Badener Kultur, weiterhin ziemlich häufig kannelierte Verzierung an der Innenseite der Mündung, was in Biña zu beobachten ist. Verzierung innen im Unterteil der Schüsseln kommt bloß selten vor. Einen Sondertyp bilden Trichterrandschüsseln mit einem Lappenbuckel am Rand, unter welchem auf der Mündung ein vertikaler, evtl. tunnelförmiger, vertikal durchlochter Henkel sitzt (Abb. 3: 5; 4: 5, 17). Das kleine Fragment, wahrscheinlich einer Trichterrandschüssel, aus Objekt 86 in Biña hat unter dem abgebrochenen Bandhenkel drei spitze Buckel (Abb. 9: 5). Dieses Fragment ist sehr wichtig für die neue Beurteilung der Funde aus Objekt 1/59 in Svodín, wo sogar zwei ähnliche Fragmente vorgekommen sind. Diese Verzierung hielt man für die jüngere Stufe der Badener Kultur als typisch. Der Fund eines dreifachen Buckels auf einem großen krugförmigen Gefäß aus Objekt 86 in Biña bestätigt verlässlich das Vorkommen mehrfacher Buckel über den Henkeln, wenn auch bisher bloß vereinzelt, schon in der Stufe IIb der Badener Kultur.

Besondere Beachtung gebührt einem nicht ganz eindeutig interpretierbaren Bruchstück aus Objekt 54 von Biña, das an den Teil der Scheidewand einer zweiteiligen Schüssel erinnert (Abb. 5: 2). Gleichfalls kann es sich jedoch auch um das Fragment eines anderen Gefäßes handeln. Falls es der Teil der Scheidewand einer zweiteiligen Schüssel wäre, welche in der III. Stufe der Badener Kultur auftau-

chen, wäre dies ihr erstes Vorkommen mit Krügen mit einem Spitzbuckel über dem Stabhenkel.

Amphorenförmige Gefäße sind aus den Objekten von Biña durch Randscherben oder Halsfragmente repräsentiert. Eine dominierende Form in Biña sind anscheinend amphorenförmige Gefäße mit glattem oder eingedrücktem Rand, mit horizontalen Kanneluren im Halsunterteil und schräg oder vertikal kannelierter Bauchung.

Für die topfförmigen Gefäße der Boleráz-Gruppe ist zuerst eine und dann nach und nach doppelte bis dreifache plastische Leiste unter dem Rand typisch. In der Stufe IIa der Badener Kultur besteht sie noch weiter, doch wandelt sie sich nach und nach in eine entsprechende Zahl von Kerb- oder Stichreihen um. Für die Phase IIb kennzeichnend ist die vollkommene Abweichung von der Verzierung mit plastischer Leiste unter dem Rand, obwohl sie vereinzelt hie und da vorkommt. Für die II. Stufe der Badener Kultur ist Gitterverzierung auf den topfförmigen Gefäßen typisch (Abb. 4: 9; 5: 20; 8: 19), die in der Phase IIb durch das Tannenzweigornament ersetzt wurde. Das Tannenzweigornament kam in Biña auf einem topfförmigen oder amphorenförmigen Gefäß bloß einmal vor. Es handelt sich um das Fragment aus Objekt 100, das ausgeprägt mit einem horizontalen Tannenzweig verziert ist. Das Gefäß war wahrscheinlich weiß inkrustiert (Abb. 10: 15). Die Anfertigungsart erinnert an Funde der Boleráz-Gruppe.

Zum Fundverband aus Biña gehören auch die Funde dreier fragmentarisch erhaltener flacher Idole. Aus Objekt 59 stammt der Mittelteil eines an beiden Seiten mit eingeritzten Linienbündeln verzierten Idols (Abb. 1: 1). Aus Objekt 86 gewann man zwei Idolbruchstücke. Eines stellt den sich verjüngenden Unterteil dar, der nach vorne gebogen ist und die Beine mit den Fußsohlen repräsentiert. Die Verzierung bilden senkrechte Rillen an einer und zwei kleine Vorwölbungen an der anderen Seite. Dieser Idoltyp erscheint im Gebiet der unteren Donau im Milieu der Cernavoda III-Kultur. Vom zweiten erhielt sich der Mittelteil mit der Verzierung aus gegenseitig sich schneidenden Rillen (Abb. 1: 3).

Der untersuchte Fundverband dokumentiert klarer und vollkommener die typologische Entwicklung im Rahmen der II. Stufe und den

typologischen Unterschied ihrer beiden Phasen. Die Funde aus Bíňa verweisen auf das Verebben mancher Formen und Verzierungselemente, die für den älteren Abschnitt der Badener Kultur typisch waren, und signalisieren umgekehrt manche neue Elemente und Typen, die für die jüngere Epoche charakteristisch wurden.

Für die II. Stufe der Badener Kultur sind gerade die Krüge mit einem Buckel über dem Stabhenkel kennzeichnend. Auf den fremden Ursprung dieser Stabhenkel und Buckel verwies bereits V. Němejcová-Pavúková (1981, S. 274) und verband sie mit ähnlichen Funden in Südostbulgarien, doch unterscheiden sich die Krüge aus Bíňa von ihnen durch ihre kleinen Ausmaße. Der zweite Krugtyp aus Bíňa mit einem Bandhenkel und mehr oder weniger gedrückter Bauchung repräsentiert einen neuen Typ, der in der Boleráz-Gruppe unbekannt war, was auch von der Phase IIa der Badener Kultur gilt. Vorläufig muß die Phase IIb als der Beginn ihres Vorkommens betrachtet werden.

Ein Element, das die Funde aus Bíňa mit der Boleráz-Gruppe verbindet, ist die Verzierung an der Innenseite der Schüsselmündung, die von ihrem Beginn an eine gewisse Entwicklung durchmachte. In der Boleráz-Gruppe erscheint sie nicht häufig, jedoch später, in der Phase Ib und Ic und hauptsächlich IIa der Badener Kultur, ist beinahe jede Schüssel derart verziert. In der Phase IIb ist im Vergleich zu der vorangehenden ihr gewisses Zurücktreten zu beobachten. Bloß in einem einzigen Falle war auch die innere Unterseite der Schüssel ohne jedwede Anordnung zu einem Ornament verziert (Abb. 9: 7).

Die amphorenförmigen Gefäße, auf denen die Verzierung auf der Bauchwölbung aus Bändern eines vertikalen eingeritzten Tannen-

zweiges besteht, erscheinen vereinzelt schon in der Phase Ic der Boleráz-Gruppe und sind besonders für die Phase IIa der Badener Kultur typisch. In Bíňa ist das vertikal orientierte Tannenzweigornament in zwei Fällen vorgekommen — in den Objekten 86 und 93.

Aufgrund der angeführten Zusammenhänge der einzelnen Formen und Verzierungselemente aus der Siedlung in Bíňa können diese Funde in die Phase IIb der Badener Kultur datiert werden, im Rahmen welcher sie eindeutige Übereinstimmungen mit anderen bekannten Lokalitäten dieses Zeitabschnittes in der Südwestslowakei aufweisen, wie z. B. mit Svodín, Malé Kosihy, Červený Hrádok, Bešeňov und manchen weiteren.

Das Auftauchen der kleinen Krüge mit einem Buckel über dem Stabhenkel gegenüber den genannten Lokalitäten und der Mangel anderer, noch in der Boleráz-Gruppe wurzelnder Elemente, ebenso das Zurücktreten der Verzierung an der Innenseite der Mündung der Trichterrandschüsseln wie auch das zahlreiche Vorkommen amphorenförmiger Gefäße mit kannellierter Verzierung auf Kosten der amphorenförmigen Gefäße mit plastischen Leisten und Bändern aus dem vertikalen Tannenzweigmuster auf der Bauchwölbung und schließlich die erneut aufkommende Beliebtheit plastischer Leisten in der Verzierung der topfförmigen Gefäße auf den Funden aus Bíňa im Vergleich zu den übrigen Fundverbänden aus der Südwestslowakei gestattet es, den Fundverband aus Bíňa im Rahmen der Stufe IIb der Badener Kultur als etwas jünger zu bezeichnen als die Funde aus Červený Hrádok, Malé Kosihy, Bešeňov und anderen Lokalitäten und als ähnlich mit dem Objekt 1/59 aus Svodín.

Übersetzt von B. Nieburová

NOVÉ NÁLEZY BOLERÁZSKEJ SKUPINY Z BRATISLAVY

PETER BAXA – LUBOMÍRA KAMINSKÁ

(Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava – Košice)

V decembri 1976 uskutočnilo oddelenie archeologického výskumu Mestskej správy pamiatkovej starostlivosti v Bratislave záchranný výskum na Jiráskovej ulici 12. V suteréne tzv. Pálfyho paláca bola výkopom ryhy pre vzduchotechniku zničená časť pravekého objektu — jamy a čiastočne aj kultúrna vrstva v jeho blízkosti (obr. 1, 2).

V suteréne sa nachádzala len severozápadná časť objektu, ktorú sme preskúmali a zdokumentovali. Analýza stratigrafie vrstiev v stenách výkopu priviedla k záveru, že dno suterénu sa nachádza v hĺbke asi 350 cm od povrchu na zvyškoch laténskej kultúrnej vrstvy, resp. zvyškoch objektov z toho obdobia. Jeden z nich sme zistili práve nad skúmaným objektom (obr. 3).

Laténska kultúrna vrstva prekryvala na celej dostupnej ploche bez výrazného prechodu staršiu kultúrnu vrstvu obsahujúcu veľa zlomkovitého črepového materiálu a kostí. Na lokalite ako prvá sa objavila práve táto vrstva. Vysoká koncentrácia črepov a kostí sa zistila pri odkryve zvyšku objektu v úrovni spodnej časti tejto kultúrnej vrstvy (420, 430 až 470 cm). Zdá sa, že išlo o hornú časť jeho výplne. Objekt bol prekrytý kultúrnou vrstvou. Spodnú časť výplne objektu vymedzovala súvislá vrstva uhliakov. V porovnaní s hornou vrstvou obsahovala málo nálezov. Objekt nemal zvláštnu úpravu ani dna, ani stien.

Keramický materiál, získaný zberom z výkopu pred výskumom a z preskúmanej severozápadnej časti objektu, sme spracovali štatis-

Obr. 1. Bratislava, Jiráskova ul. 12. Situačný náčrt.

Tabela I. Keramika zo zberu (z výkopu) pred výskumom

Číslo	Tvar	Výzdoba					Umiestnenie výzdoby	Funkčné prvky	Úprava povrchu	Hrúbka stien	Farba	Tabuľka
		a	b	c	d	e						
1	H								A	A	E	III: 1
2	H						J		A	B	B	III: 2
3	H			F			I		A	B	F	III: 5
4	J							C	A	A	E	III: 3
5	J			C			G		A	C	E	III: 4
6	J			D			I		A	C	E	III: 7
7	O	D	F				E		A	B	B	III: 13
8	O	H					B		A	C	C	III: 8
9	O	L	A				C		A	C	B	III: 6
10	O	F	A				E		A	C	B	III: 14
11	P	D	B				F		A	A	D	III: 12
12	P	C	B				F		A	A	B	III: 10
13	P	C	B				F		A	A	B	III: 9
14	P	D	B				F	C	E	A	B	III: 11

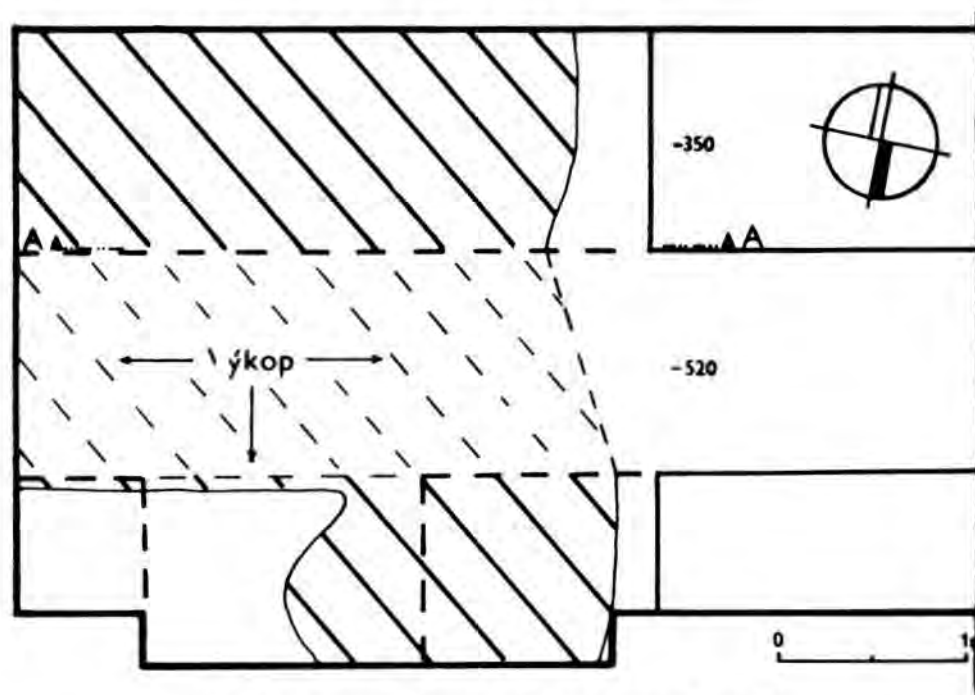
Tabela II. Keramika z vrstvy nad objektom

Číslo	Tvar	Výzdoba					Umiestnenie výzdoby	Funkčné prvky	Úprava povrchu	Hrúbka stien	Farba	Tabuľka
		a	b	c	d	e						
1	B			A			C		B	A	B	I: 2
2	G			C			C	A	B	A	D	I: 1
3	H								A	B	C	
4	H								C	B	F	
5	H	K		B			K		E	A	D	I: 5
6	H			A			H		C	B	E	I: 6
7	H		A	C			K		B	A	E	I: 7
8	H		C				L		E	A	D	I: 9
9	H		A	C			K		B	A	D	I: 10
10	J			C			J		A	B	F	
11	J		C	A			E		E	B	D	II: 8
12	O	E					B		C	B	B	
13	P	G					A		A	C	D	
14	P	G					A		A	C	D	
15	P	G					A		A	C	D	
16	W								E		D	II: 2

tickou metódou, ktorou sme sledovali sedem hlavných vlastností keramiky: tvar, výzdoba, umiestnenie výzdoby, funkčné prvky, úpravu

povrchu, hrúbku stien, farbu.

Opis keramického materiálu uvádzame v piatich textových tabelách.

Obr. 2. Bratislava, Jiráskova ul. 12. Pôdorys objektu.

Legenda k textovým tabelám

1. Tvary keramiky. Základné keramické tvary, ktoré sa vyskytli na skúmanej lokalite, zodpovedajú tvarom keramiky stupňa Ib badenskej kultúry podľa triedenia V. Němejcovej-Pavúkovej (1981, obr. 2). Označovanie jednotlivých tvarov sa zhoduje s označovaním uvedenej autorky, dopĺňujeme ho len o tvar s nôžkou Y a cievku W: B — šálka; G — džbánok; H — miska s vŕtanutým okrajom; I — polguľovitá miska; J — miska s lievikovitým ústím; O — amforovitá nádoba; P — hrncovitá nádoba; W — cievka; Y — tvar na nôžke.

2. Výzdoba. 2a (plastická): A — jeden plastický pásik; B — jeden plastický pásik a rad plastických výčnelkov; C — dva plastické pásiky; D — dva plastické pásiky a rad plastických výčnelkov; E — dva plastické pásiky a lomený plastický pásik; F — tri plastické pásiky; G — tri plastické pásiky a rad plastických výčnelkov; H — štyri plastické pásiky a rad plastických výčnelkov; I — lomený plastický pásik; J — vodorovné plastické rebierko; K — zvislé plastické rebierko; L — plastický výčnelok; M — niekoľko plastických výčnelkov; N — viac plastických výčnelkov; P — plastické výčnelky ohraničené plastickými pásikmi.

2b (rytá): A — vodorovná vetvička; B — zvislá vetvička; C — zvislé ryhy; D — šikmé ryhy; E — šikmo šrafované trojuholníky; F — špirála a mriežka; G — špirála, mriežka a krokavica; H — vetvička a ryhy.

2c (kanelovaná): A — zvislé kanelúry; B — šikmé kanelúry; C — šikmo šrafované trojuholníky; D — kvadranty; E — šikmo šrafované trojuholníky a kvadranty; F — koncentrické kruhy.

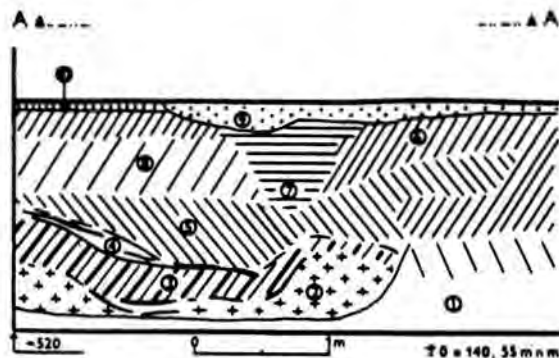
2d (vpichy): A — samostatné vpichy; B — rad vpichov; C — dva rady vpichov.

2e (kolkovaná): A — rad kolkov; B — dva rady kolkov.

3. Umiestnenie výzdoby: A — pod okrajom; B — na rozhraní hrdla a výdute; C — na výduti; D — na lome; E — celý povrch okrem hrdla; F — celý vonkajší povrch; G — vnútorný okraj a dno; H — vnútorná strana stien; I — vnútorná strana dna; J — vnútorný okraj a dno; K — vonkajšia i vnútorná strana; L — vlastný okraj; M — na nôžke.

4. Funkčné prvky: A — subkutánné ucho; B — tunelovité; C — prežliabnuté tunelovité ucho; D — pásikové ucho; E — pásikové, prežliabnuté ucho; F — pásikové ucho s výčnelkami pri koreni; G — tyčinkovité zubkované ucho; H — tyčinkovité tor-dované ucho.

5. Úprava povrchu: A — hladený; B — leštený; C — v hornej časti leštený, v dolnej zdrsnený; D — zdrsnený; E — korodovaný.

Obr. 3. Bratislava, Jiráskova ul. 12. Profil objektu: 1 — spras; 2 — čierna hlinitá zemina s uhlíkmi a maza-nicou; 3 — sivá hliniopiesočná zemina; 4 — uh-líky; 5 — tmavohnedá hliniopiesočná zemina; 6 — hnedá hliniopiesočná zemina; 7 — sivá piesočnatá zemina; 8 — svetlohnedá hliniopiesočná zemina; 9 — stavebná suť; 10 — dlažba z lomového kameňa.

Tabela III. Keramika z hornej časti

Číslo	Tvar	Výzdoba					Umiestnenie výzdoby	Funkčné prvky	Úprava povrchu	Hrúbka stien	Farba	Tabuľka
		a	b	c	d	e						
1	B			A			C	D	E	A	C	IV: 5
2	B			A			C		B	A	F	IV: 1
3	G	J		B			C		B	A	D	IV: 2
4	G		A				C	A	E	A	F	
5	G							E	B		E	IV: 3
6	G			B			C	A	E	B	A	IV: 4
7	G	K					C		E	B	E	IV: 13
8—13	G											
14	H			B			G		A	B	F	IV: 8
15	H			B			H		B	B	B	IV: 6
16	H			B			G		A	B	F	IV: 7
17	H		A	G			K		A	B	F	IV: 9
18—26	H											
27—30	H			B			H		A	A	C	
31	H		A				K		C	B	F	
32	H		C				L		B	B	E	I: 8
33	J			C			G		B	C	E	I: 12
34	J			C			G	C	B	C	D	II: 10
35	J	L					D		A	A	D	
36	J					B	D		E	B	D	
37	J		D				D		A	B	C	
38	J								B	B	C	
39	J			C			G		B	B	G	IV: 10
40	J			C			G		B	B	F	IV: 11
41	J			A			G		A	B	C	IV: 14
42—55	J								A	A	E	
56	O	F					B		A	C	B	V: 20
57	O	C					B		A	C	D	V: 11
58	O	C					B		A	B	B	V: 12
59	O	F	A				E		A	B	B	V: 15
60	O	D	A				C		E	B	A	V: 16

6. Hrúbka stien: A — tenkostenné (2—3 mm); B — stredné (4—9 mm); C — hrubostenné (10—13 mm).

7. Farba: A — hnedá; B — svetlohnedá; C — sivá; D — sivohnedá; E — sivočierna; F — tmavosivá; G — čierna.

Opísaný nálezový súbor je na Slovensku zatiaľ najbohatším objektom bolerázskej skupiny. Treba brať do úvahy, že sa podarilo zachrániť len polovicu, prípadne ešte menej ako polovicu objektu. V počte nálezov v hornej a dolnej časti objektu vidno nápadný rozdiel, temer všetky sa kumulovali v jeho hornej časti.

Z opisu nálezovej situácie je zrejmé, že sa na lokalite vytvorila jednak kultúrna vrstva, pretože nálezy bolerázskej skupiny sa nachádzali na celej ploche výkopu v suterénoch predmetných budov, a jednak sa doložila aj existencia konkrétneho objektu. Nálezy zo zberu (tab. III), z vrstvy (tab. I: 1, 2, 5—7, 9, 10, tab. II: 2; 8) i nálezy zo samotného objektu (tab. I: 3, 4, 8, 11, 12, tab. II: 1, 3—7, 9, 10; IV; V; VI; VII) sa zdajú byť typologicky úplne rovnocenné, takže z faktu, že kultúrna vrstva zdanlivo pokrýva objekt, ktorý sa našiel až po jej odstránení, nie je možné vyvodiť žiadne

objektu nad vrstvou uhlíkov

Číslo	Tvar	Výzdoba					Umiestnenie výzdoby	Funkčné prvky	Úprava povrchu	Hrúbka stien	Farba	Tabuľka
		a	b	c	d	e						
61	O	F					B		D	C	B	V: 18
62	O	F					B		C	C	A	V: 21
63	O	D	A				E		A	B	B	V: 14
64	O	C	A				E	B	C	B	B	V: 22
65	O		A				C	A	C	C	B	V: 17
66	O		B				C	A	C	C	B	V: 19
67	O	C					B		C	C	B	V: 23
68	O	L	A				C		A	C	B	V: 24
69—90	O								C	C	B	
90—95	O							B	C	C	B	
96—127	O		A				C		C	C	B	
128	P								D	B	B	
129	P	B					A		D	B	B	V: 4
130	P	C	A				A		A	B	D	V: 6
131	P		A				C		A	B	E	
132	P		A				C		A	B	E	
133	P	N	A				A		A	B	B	V: 5
134	P	A					A		D	B	F	V: 3
135	P	C					A		A	C	B	V: 8
136	P	A					A	B	A	B	D	V: 1
137	P								A	B	C	
138	P	C					A		A	B	F	V: 9
139	P					C	A	B	E	B	B	V: 2
140	P	C	A				B	C	A	B	A	V: 7
141	P	D					A		D	C	A	V: 10
142— —153	P											
154								F	D		C	V: 13
155	Y		C				M		B	B	E	II: 9
156	dno			F			I		E	C	D	I: 11
157— —174	dná											
175— —408	atypické črepy											

stratigraficko-typologické závery. Preto sa z vrstvy vybralo len menšie množstvo náleзов na ilustráciu.

V objekte sú zastúpené všetky hlavné tvary bolerázskej skupiny, t. j. šálky, džbáňky, misy s lievikovitým ústím, misy s vťahnutým profilovaným okrajom, amforovité a hrncovité nádoby. Veľmi malý počet tenkostennej keramiky v objekte (džbáňkov a šálok) v pomere k ostatným nálezom je dosť pozoruhodný, no keďže objekt sa podarilo zachrániť len sčasti

a jeho obsah poznáme len čiastočne, nemožno s istotou konštatovať absolútnu prevahu hrubostennej alebo polohrubostennej keramiky.

Niekoľko fragmentov šálok poukazuje na mladší tvar so zvisle žliabkovaným baňatým vydutím a prehnutým nízkym hrdielkom (tab. I: 2, IV: 1, 5). Z nich zvlášť dôležitým je fragment šálky s odlomeným tyčinkovitým zúbkovaným uchom (tab. II: 4). V nálezoch je ešte ďalšie tyčinkovité ucho zo šálky alebo džbána, ktoré má šikmo tordovaný obvod (tab. II: 3).

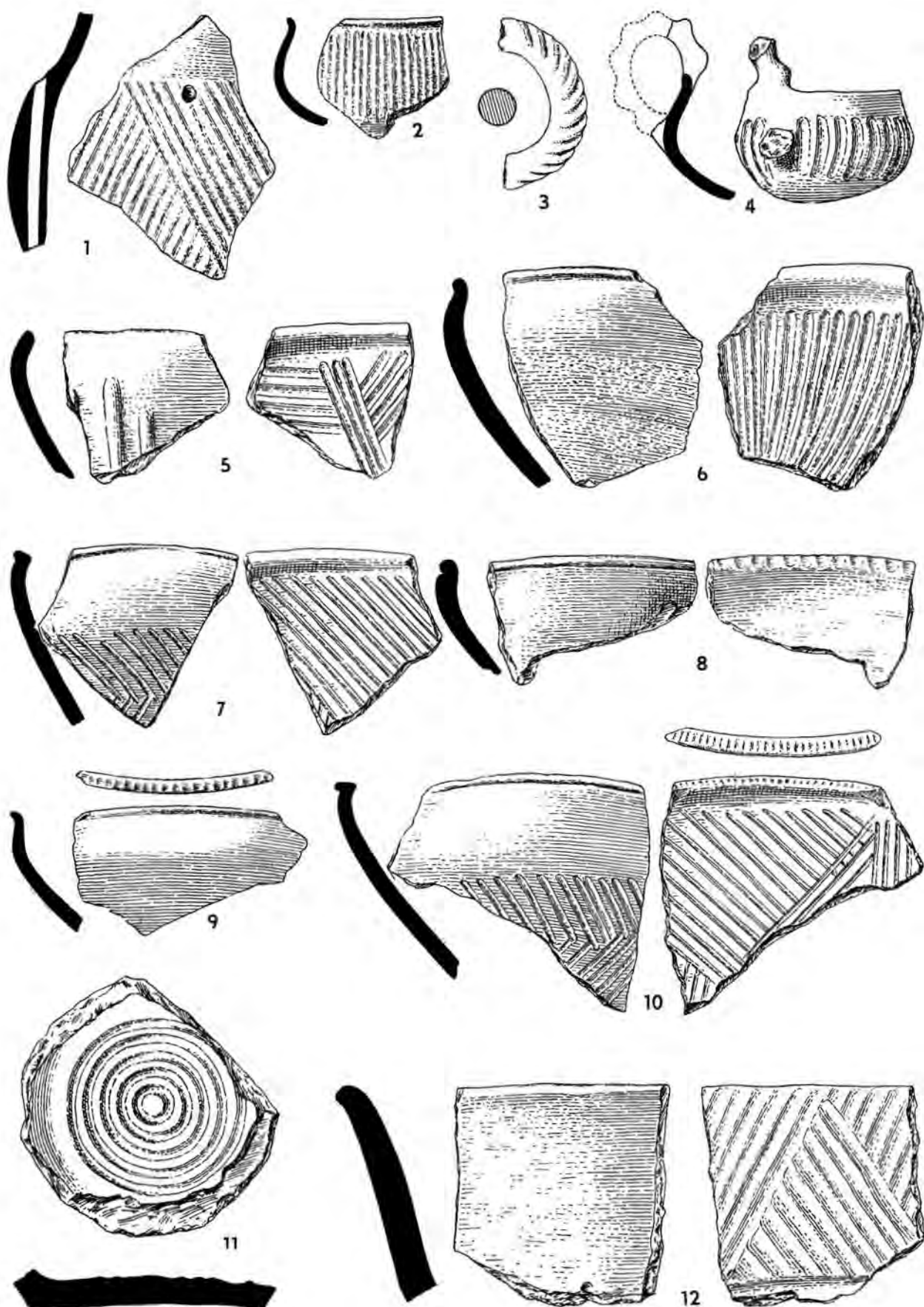
Tabela IV. Keramika z dolnej časti objektu pod uhlíkmi

Číslo	Tvar	Výzdoba					Umiestnenie výzdoby	Funkčné prvky	Úprava povrchu	Hrúbka stien	Farba	Tabuľka
		a	b	c	d	e						
1	B			A			C	G	B	A	D	II: 4
2	G							E	B	B	F	VI: 8
3—8	G								A	B	F	
9	I		G		A		K		A	A	F	II: 1, VI: 4
10	I		F		A		K		A	A	F	II: 4, VI: 5
11	I		F		A		K		A	A	F	II: 5
12	I		F				K		A	A	F	II: 7
13	I		F				K		A	A	C	II: 3, VI: 3
14	J	N	C	B			K		C	B	E	VI: 6
15—17	J								A	B	E	
18	O	K	A				C		A	B	B	VI: 10
19	O		B				C		A	B	C	VI: 6
20	O	C					B		A	B	B	VI: 14
21	O		A				E		A	B	B	VI: 13
22	O	G	B				B		A	C	B	VI: 9
23—28	O		A				C		E	C	B	
29—31	O								E	C	B	
32	O	L					C		A	B	A	
33	P	C	A				A		A	B	F	VI: 7
34	P				B		A		A	D	C	VI: 12
35	P								C	B	C	VI: 1
36	P		A		C		A	B	A	B	A	VI: 11
37	P	A					A		D	B	B	
38—40	dná											
41—64	atypické črepy											

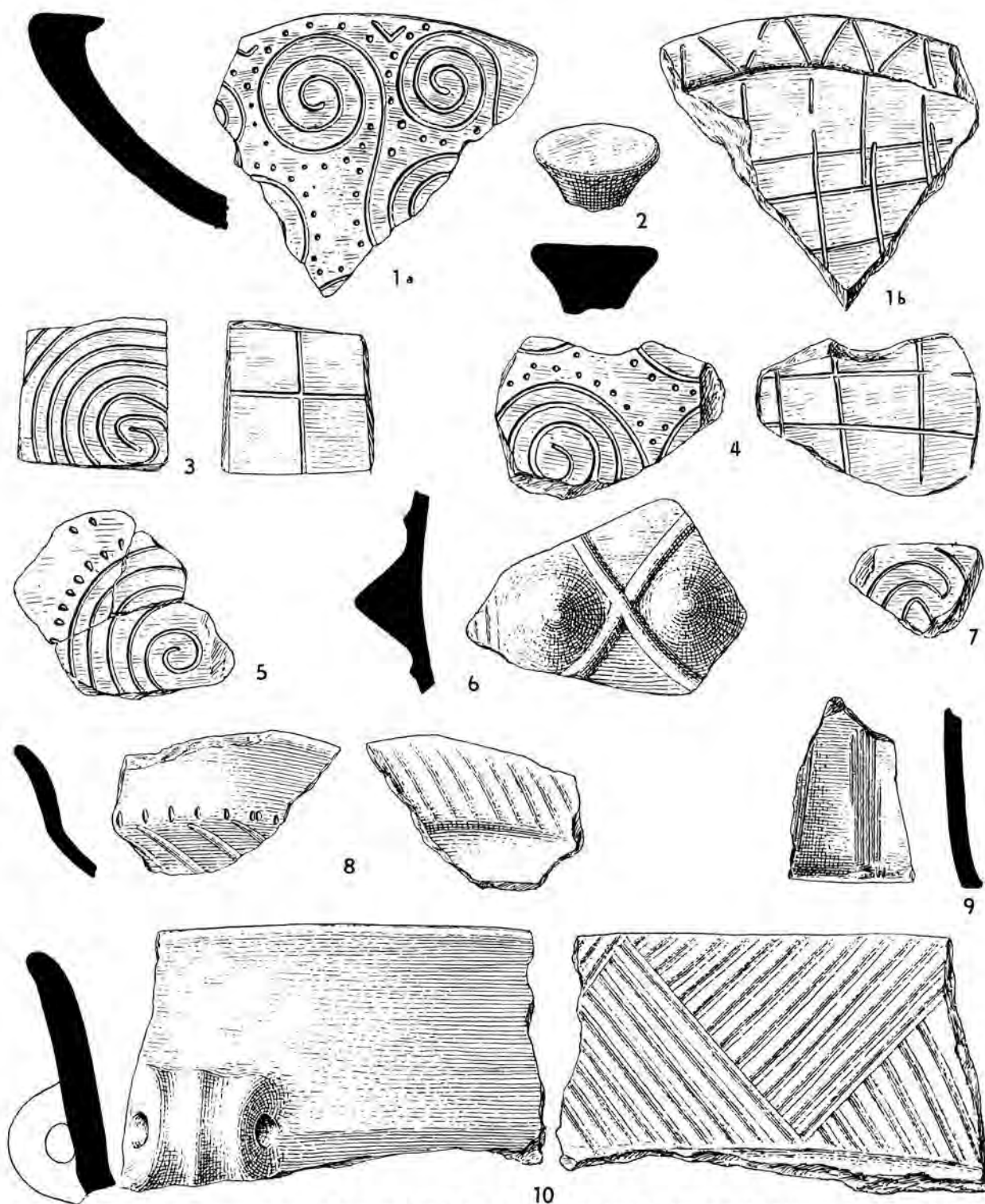
Tabela V. Bratislava, Hradný vrch — južný svah, zber

Číslo	Tvar	Výzdoba					Umiestnenie výzdoby	Funkčné prvky	Úprava povrchu	Hrúbka stien	Farba	Tabuľka
		a	b	c	d	e						
1	I		G				K		E	B	D	VII: 1
2	J			C			H		E	B	D	VII: 2
3	J								A	B	B	
4	J								A	B	D	
5	P		A				C		A	B	B	VII: 3
6	P	L					B		A	B	A	

Tab. I. Bratislava, Jiráskova ul. 12. Keramika: 1, 2, 5–7, 9, 10 – z vrstvy nad objektom; 8, 11, 12 – z hornej časti objektu nad uhlíkmi; 3, 4 – z dolnej časti objektu nad uhlíkmi.

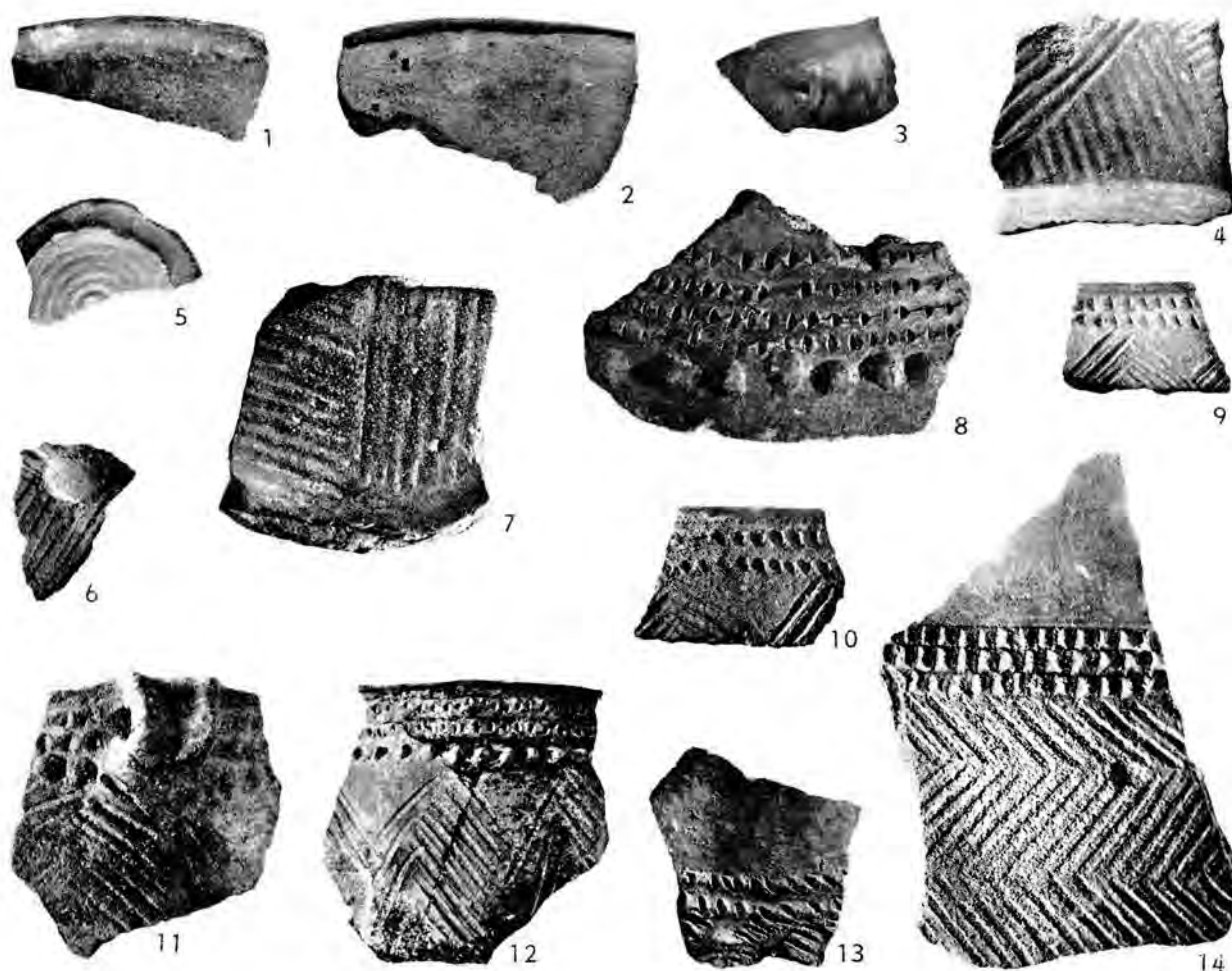

Tab. II. Bratislava, Jiráskova ul. 12. Keramika: 1, 3–7 — z dolnej časti objektu pod uhlíkmi; 9, 10 — z hornej časti objektu nad uhlíkmi; 2, 8 — z vrstvy nad objektom.

Tyčinkovité profilované uchá sú v Karpatskej kotline cudzím javom, prenikli do obsahu badenskej kultúry z juhovýchodu. Poznáme ich z niekoľkých lokalít, v období boľerázskej skupiny na Slovensku konkrétne z Boľerázu (Němejcová-Pavúková 1964, obr. 15: 2), ďalej

z Moravy (Pavelčík 1973, s. 372), prípadne Poľska (Bukowska-Gedigowa 1980, obr. 43: 9).

Na kónických misách s lievikovitým ústím aj s vťahnutým profilovaným ústím je výzdoba veľmi často na vnútornej strane, a to nielen na vnútornej strane okraja mis s lieviko-

Tab. III. Bratislava, Jiráskova ul. 12. Keramika zo zberu z výkopu pred výskumom.

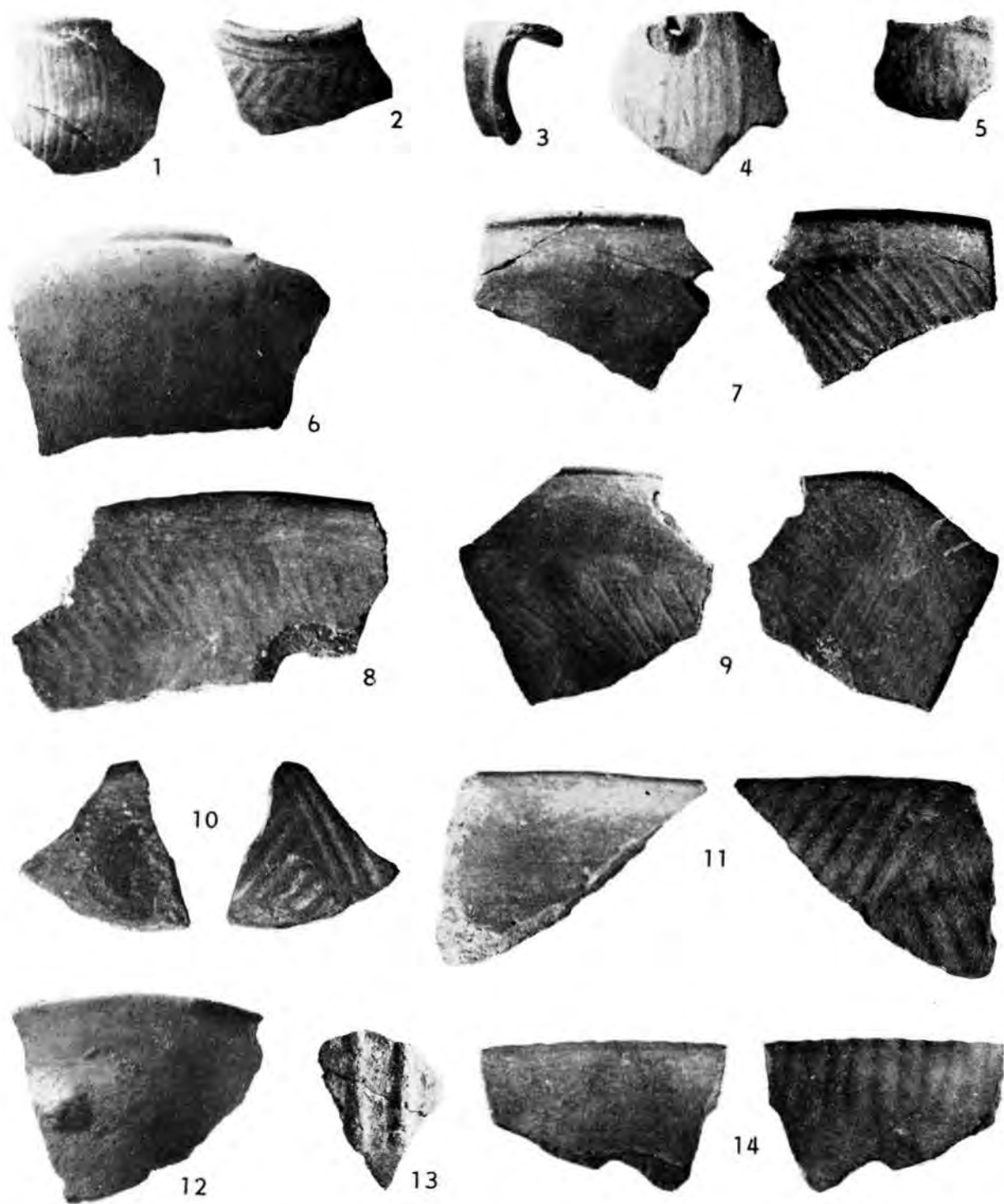
vítym (tab. I: 12; II: 8, 10; III: 4; IV: 10, 12), ale aj s vŕtanutým ústím (tab. I: 5—7, 10; IV: 7—9), na stenách mis, ale i na stenách spodnej časti mis, ako i na dne (tab. I: 11; III: 5, 7). Výzdoba na vnútornej strane stien vytvára isté motívy, najviac trojuholníkovité, a pripomína už výzdobu na misách postbolerázskeho úseku badenskej kultúry (Němejcová-Pavúková 1974, obr. 6: 14; 9: 2; 26: 9; 31: 6; 39: 9). Podobne zdobené misy, tiež ešte z obsahu bolerázskej skupiny, pochádzajú z Vrbového na západnom Slovensku, z objektu, ktorý má patriť na samý koniec bolerázskej skupiny (Němejcová-Pavúková 1979a, s. 394—395, obr. 1, tab. II: 4a—b, IV: 20a—b). Na dnoch mis v bratislavskom objekte sa vyskytuje žliabkovaná výzdoba, usporiadaná do štyroch kvadrantov, typických ešte pre bolerázsku skupinu (tab. III: 7), ale aj žliabkovaná výzdoba v podobe špirály (tab. I: 11; III: 5). Špirálovite stočený žliabok na vnútornej strane dna má byť typický najmä pre postbolerázsky horizont ba-

denskej kultúry. V obsahu bolerázskej skupiny sa zatiaľ vyskytol vo viacerých prípadoch na keramike už spomínaného objektu vo Vrbovom (Němejcová-Pavúková 1979a, s. 392, obr. 1, tab. II: 4a—b; 17a—b).

Na oboch typoch mis (s lievikovitým i vŕtanutým profilovaným ústím) sa objavuje ako mladý prvok krátke žliabkovanie okraja (tab. I: 8—10), vyskytujúce sa tiež na keramike z Vrbového (Němejcová-Pavúková 1979a, s. 392, tab. IV: 12, 13, 15). Misy s vŕtanutým profilovaným okrajom majú okraj výrazne stvárnený. Na bežnej keramike bolerázskej skupiny býva väčšinou len smerom von mierne zhrubnutý. Na misách z Bratislavy je okraj rozšírený, oddelený od ostatného tela misy na vonkajšej strane slabou rýžkou (tab. I: 6—8, 10).

Na niekoľkých fragmentoch sa objavil na vonkajšej strane spodnej časti misy rytý vetvičkovitý motív (tab. I: 7, 10; II: 8; IV: 9). Tento motív sa objavuje na misách badenskej kultúry až v období po bolerázskej skupine,

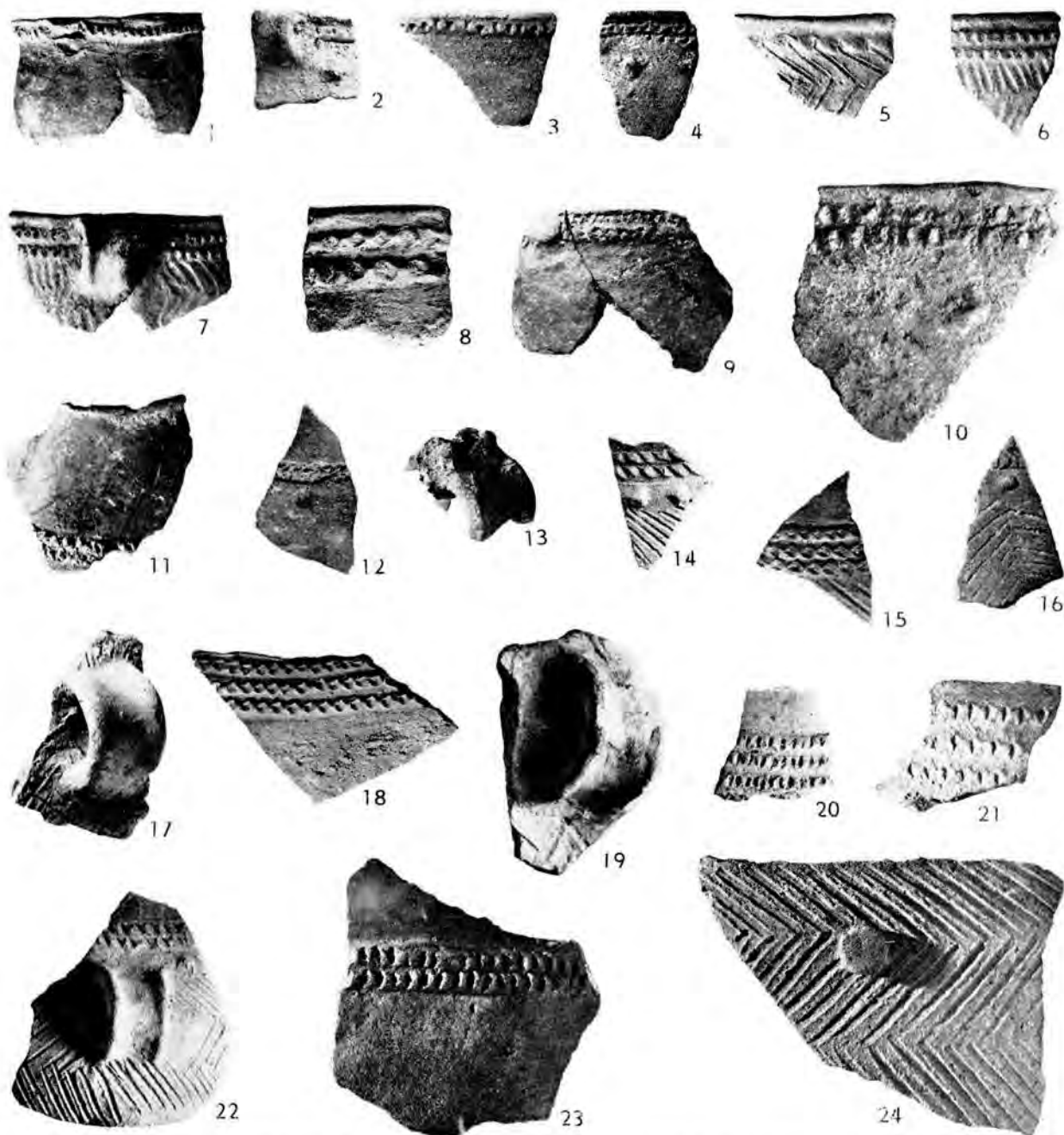

Tab. IV. Bratislava, Jiráskova ul. 12. Keramika z hornej časti objektu nad uhľikmi.

v horizonte Fonyód—Tekovský Hrádok (Němejcová-Pavůvková 1974, obr. 58: 1, 2), len celkom ojedinele skôr, na konci boľerázskej skupiny (Torma 1973, obr. 7: 10, 13; Němejcová-Pavůvková 1979a, s. 393, obr. 1, tab. V: 3). Na jednom fragmente z objektu sa vyskytlo téměř zotreté zvislé husté (ale ojedinele sa vyskytuje i neskôr) ryhovanie, ktoré je typické pre boľerá-

rázske skupiny. Niektoré zlomky mis s lievčkovitým ústím majú lom presekávaný (tab. II: 8), ale i zdobený plastickými výčnelkami (tab. IV: 12).

Hrubostenná keramika tvorí väčšinu všetkých nálezov z objektu — tak typických, ako i atypických. Patrí dvom hlavným typom — amforovitým nádobám rôznej veľkosti a kla-

Tab. V. Bratislava, Jiráskova ul. 12. Keramika z hornej časti objektu nad uhľikmi.

sickým hrncovitým nádobám s jednou alebo viacerými plastickými pásikmi pod okrajom. Na oboch typoch je častá rytá vetvičkovitá výzdoba orientovaná vodorovne alebo i zvisle. Na rozhraní hrdla amforovitých nádob sú spravidla dve (tab. III: 13; V: 11, 12, 14, 22, 23), tri (tab. III: 14; V: 15, 18, 20, 21; VI: 9), ba dokonca štyri (tab. III: 8) plastické pásiky. Tým sa nálezy z Bratislavy podobajú na Slovensku napr. nálezom z Nitrianskeho Hrádku-Vysokého brehu, kde sa tiež vyskytol trojitý plastický pásik (Němejcová-Pavúková 1964,

tab. III: 1, 2, 16; V: 12, 15; VIII: 17; XII: 20), ale najmä nálezom z niektorých iných lokalít na západnom Slovensku, najmä z Budmeríc (Egyházy-Jurovská 1976, obr. 14: 3; 15: 4; 16: 1) alebo z Vrbového (Němejcová-Pavúková 1979a, tab. III: 7). Zvyšujúci sa počet plastických pásikov má byť typický pre mladšiu fázu bolerázskej skupiny, hlavne pre jej záver (Němejcová-Pavúková 1981, s. 270).

Vetvičkovitá rytá výzdoba na keramike je zväčša orientovaná horizontálne, avšak v niektorých prípadoch už i vertikálne (tab. III: 9—

Tab. VI. Bratislava, Jiráskova ul. 12. Keramika z dolnej časti objektu nad uhľikmi.

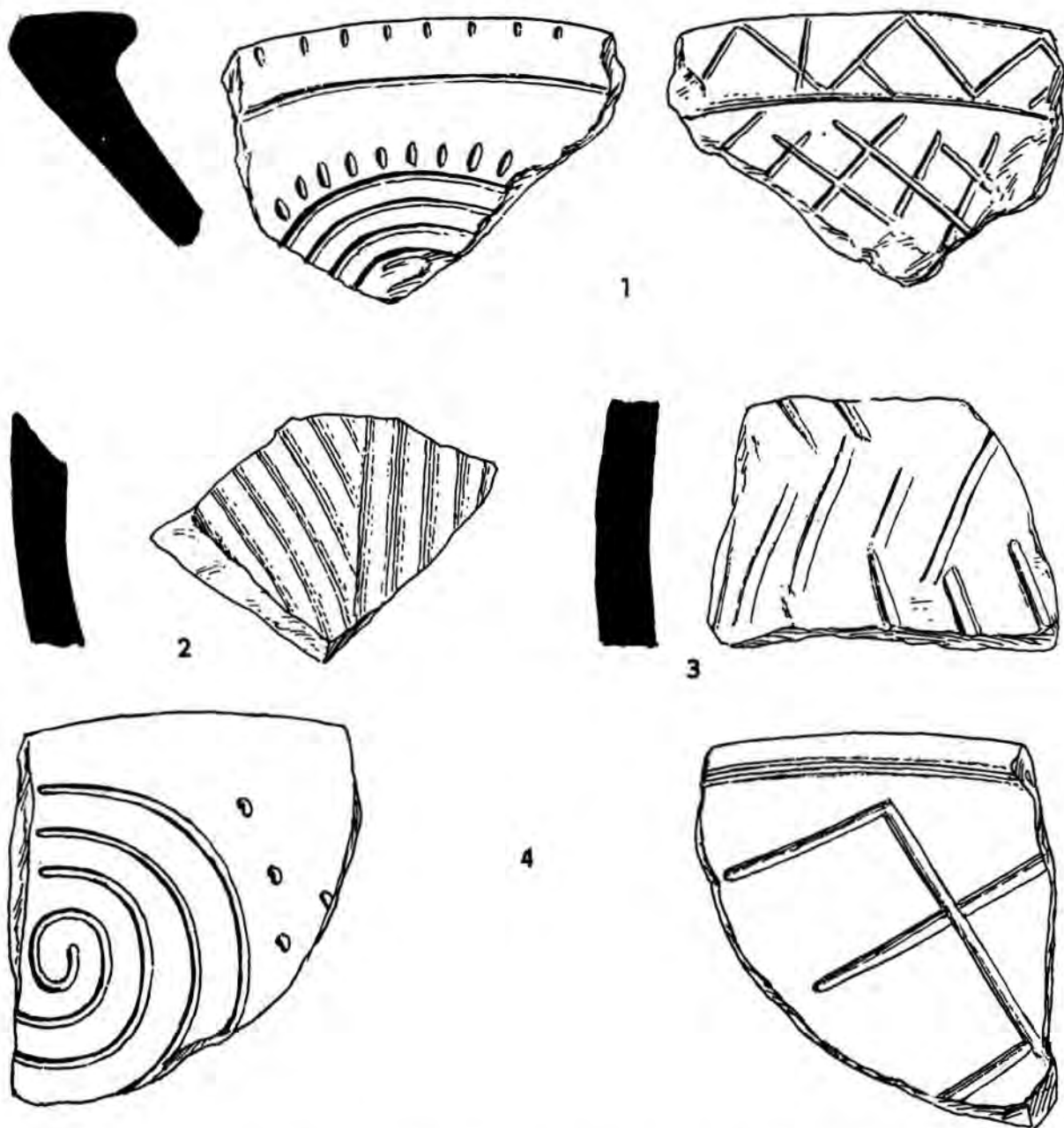
11, V: 19; VI: 6, 9), tak ako je to typické pre nálezy horizontu Fonyód—Tekovský Hrádok (Banner 1956, tab. XI: 1; Němejcová-Pavúková 1974, obr. 51: 25, 26; 52: 5, 6, 13; 56: 7, 8).

Fragment tenkostennej amforovitej nádoby, zdobený zvislým plastickým pásikom, ohraničujúcim vertikálne orientovaný vetvičkovitý motív na vydutí (tab. VI: 10), je analogický

amforovitým nádobám horizontu Fonyód—Tekovský Hrádok (Banner 1956, tab. XII: 2; Němejcová-Pavúková 1974, s. 282, obr. 51: 16, 25).

Z objektu pochádzajú aj dva črepy z amfory s plastickými prsovitými vypuklinami, ktoré od seba oddeľujú plastické lomené pásičky (tab. II: 6).

Tab. VII. 1–3 – Bratislava, hradný vrch, zber z južného svahu; 4 – Bešeňov, okr. Nové Zámky, poloha Malomgát.

Medzi nálezmi sa vyskytlo ešte niekoľko zlomkov z dvoch plochých misiek s netypickým stvárnením okraja, a najmä netypickou výzdobou. Tvar i výzdoba jednej z nich bola rekonštruovateľná. Ide o plochú misku so zaoblenou spodnou časťou bez výraznejšie vytvoreného dna, čo je častým javom napr. na šálkach bolerázskej skupiny. Miska má plochý, dovnútra rozšírený okraj zdobený rytou vlnovkou. Na vonkajšej strane je zdobená rytou dvojšpirálou, lemovanou vpichmi (tab. II: 1, 4, 5, 7; VI: 4, 5). Celá výzdoba bola pôvodne

pravdepodobne inkrustovaná. Zlomok druhej misky (tab. II: 3; VI: 3) má podobnú výzdobu, iba materiál je jemnejšie plavený, na keramiku bolerázskej skupiny dosť nezvykle tvrdo vypálený. Špirála je ostro rytá a nie je lemovaná vpichmi. Obe misky zdobí na vnútornej strane rytá mriežka. Ďalší zlomok podobnej misky pochádza zo sídliska bolerázskej skupiny na južnom svahu hradného kopca v Bratislave (tab. VII: 1).

Zo staršej literatúry poznáme podobne zdobenú misku z Bešeňova, z polohy Malomgát

(Janšák 1931, tab. XXII), zdobenú na vonkajšej strane rytou špirálou a vpíchni a na vnútornej strane rytou mriežkou (tab. VII: 4).

Ojedinelý prípad výskytu tohto typu mís na Slovensku nie je v Karpatskej kotline, resp. v náplni badenskej kultúry celkom osamelý. Na ich výskyt upozornila V. Němejcová-Pavúková (1979b, s. 39, 40), ktorá uvádza tri, resp. štyri nálezy mís s plochým rozšíreným okrajom, všetky so špirálovou výzdobou, prípadne motívom koncentrických kruhov, inak nezvyklou v tomto stvárnení pre keramiku badenskej kultúry. Jeden z nich pochádza z Maďarska z Kétegyházy (*Ecsedy* 1973, obr. 14), dva z Juhoslávie z Brzeja Vrby a Vršacu (*Medović* 1976, tab. II: 9a—b, VII: 4) a ďalší z Moravy — z Jevišovic (*Pavelčík* 1973, tab. I: 10). Všetky sú zdobené na vnútornej strane rytou mriežkovanou výzdobou a označované ako pokrývky. Len exempláre z Bratislavy majú plochý okraj zdobený rytou krokvicou. Ploché kónické misy s okrajom rozšíreným dovnútra sú v Karpatskej kotline cudzím tvarom a do badenskej kultúry sa mali dostať tiež z juhovýchodu, pravdepodobne z kultúry Ezero, kde sa vyskytuje identický tvar (*Katinčarov* 1974, tab. 9: a, e, ž; *Němejcová-Pavúková* 1981, s. 275), ale s inou výzdobou. K špirálovitej výzdobe zatiaľ analógie nie sú, plochý zdobený okraj je typický pre všetky bulharské nálezy (*Němejcová-Pavúková* 1981, s. 275).

Nízky kónický nezdobený praslen, doplnujúci nálezy, má tvar obvyklý pre bolerázsku skupinu.

V objekte sa našlo menšie množstvo zvieracích kostí, ktorých rozbor urobil C. Ambros z Archeologického ústavu SAV v Nitre, za čo mu ďakujeme.

Tabela VI. Prehľad nálezov fauny v objekte z Bratislavy

Názov	Počet
Hovädzí dobytok (<i>Bos taurus</i>)	11
Koza — ovca (<i>Capra</i> — <i>Ovis</i>)	15
Ošipaná (<i>Sus scrofa dom.</i>)	5
Ošipaná — diviak (<i>Sus sp.</i>)	3
Lastúrníky (<i>Unionidae</i>)	2

Geochemicko-mineralogický výskum keramických vzoriek z lokality Bratislava, Jiráskova ul. 12, urobili RNDr. I. Petrik a ing. E. Wanzel z Geologického ústavu SAV v Bratislave (v tlači).

Z typologického rozboru nálezov z objektu z Bratislavy vyplýva, že nálezy patria do mladšej fázy bolerázskej skupiny, doteraz označovanej ako fáza Ib (*Němejcová-Pavúková* 1981, s. 261), a to na jej záver, tesne pred fázou IIa (t. j. horizont Fonyód—Tekovský Hrádok). Svedčí o tom viac typologicky mladých prvkov, ako napr. veľké množstvo trojitých plastických pásikov i výskyt štvoritého plastického pásika na hrubostennej keramike, spôsob výzdoby a jej časté použitie na vnútornej strane mís, výskyt špirálovitej výzdoby na dne mís a použitie vetvičkovitej výzdoby na vonkajšej strane mís, ako i vertikálne usporiadanie vetvičkovitej výzdoby na amforovitých a hrncovitých nádobách a zlomok amforovitej nádoby s vertikálnym plastickým rebrom a zvislým pásom vetvičkovitej výzdoby, ktoré sú typické najmä pre začínajúcu staršiu klasickú kanelovanú keramiku na juhozápadnom Slovensku, ale vyskytujúcu sa ešte v typicky bolerázskom prostredí. Analogický súbor nálezov pochádza menovite z bohatého objektu z Vrbového (*Němejcová-Pavúková* 1979a, s. 385—396, 472—476), ďalej napr. z Budmeric (*B. Egyházy-Jurovská* 1976, s. 55—90), ako i z ďalších nálezísk slovenských i mimoslovenských a mal by dokumentovať záver bolerázskej skupiny vyčlenený najnovšie ako samostatná fáza Ic (*Němejcová-Pavúková*, v tlači).

V objekte je pozoruhodný výskyt viacerých tvarov, resp. prvkov, ktoré sú posudzované ako výsledok vzťahov badenskej kultúry k juhovýchodu, menovite fragmentov misiek s plochým rozšíreným okrajom a dvoch tyčinkovitých profilovaných úch. Ich kumuláciu v tomto jedinom, hoci i veľkom a bohatom objekte možno vari pripísať zemepisnej polohe Bratislavy a pravdepodobne situovaniu náleziska pri jednom z dôležitých dunajských brodov, nie veľmi vzdialenému od ústia rieky Moravy do Dunaja, tvoriacich jedno z dôležitých spojení počas celého praveku, nielen v eneolite.

Literatúra

- BANNER, J.: Die Pécelér Kultur. Budapest 1956.
- BUKOWSKA-GEDIGOWA, J.: Osady neolityczne w Pietrowicach Wielkich pod Raciborzem. Wrocław 1980.
- ECSEDY, I.: Újabb adatok a tiszántúli rézkor történetéhez. In: A Békés Megyei Múz. Közlem. 2. Békéscsaba 1973, s. 3—38.
- EGYHÁZY-JUROVSKÁ, B.: Zisťovací archeologický výskum v Budmericiach, okr. Bratislava-vidiek, roku 1971. In: Zbor. Slov. nár. Múz. 70. História 16. Martin 1976, s. 55—90.
- JANSÁK, Š.: Staré osídlenie Slovenska. In: Sbor. Múz. slov. Spoločn. 25. Martin 1931, č. 1—2, s. 1—61.
- MEDOVIČ, P.: Die Cernavoda-III-Kultur im jugoslawischen Donaugebiet. In: Istraživanja. 5. Novi Sad 1976, s. 105.
- KATINCÁROV, R.: Periodizácia i charakteristika na kulturata prez bronzovata epocha v Južna Bálgarija. Archeologija, 16, 1974, č. 1, s. 1—24.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V.: Sídliisko bolerázského typu v Nitrianskom Hrádku. Slov. Archeol., 12, 1964, s. 163—268.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V.: Beitrag zum Kennen der Postboleráz-Entwicklung der Badener Kultur. Slov. Archeol., 22, 1974, s. 237—360.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V.: Nálezy bolerázské skupiny z Vrbového. Archeol. Rozhl., 31, 1979a, s. 385—396, 472—476.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V.: Počiatky bolerázské skupiny na Slovensku. Slov. Archeol., 27, 1979b, s. 17—55.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V.: Náčrt periodizácie badenskej kultúry a jej chronologických vzťahov k juhovýchodnej Európe. Slov. Archeol., 29, 1981, s. 269—296.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V.: Die Badener Kultur und die Ägäis. (V tlači.)
- PAVELČÍK, J.: Zur Problematik der mährischen kennelierten Keramik. In: Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava 1973, s. 367—392.
- PETRÍK, I. — WANZEL, E.: Geochemicko-mineralogický výskum keramických vzoriek z lokality Bratislava, Jiráskova ul. č. 12. (V tlači.)
- TORMA, I.: Die Boleráz-Gruppe in Ungarn. In: Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava 1973, s. 483—512.

Новые находки болеразской группы из Братиславы

Петер Бакса—Любомира Каминска

В декабре 1976 г. была современными перекопами разрушена в подвальном этаже т. наз. дворца Пальфи на ул. А. Иираска 12 в Братиславе (рис. 1) часть объекта болеразской группы (рис. 2, 3). Под культурным слоем периода латена обнаружили керамиические находки (табл. I-VI, VII: 1-3) и звериные кости, относящиеся к болеразской группе. Под ними находились черепки толстостенной неолитической керамики.

В объекте встретились все основные керамиические формы болеразской группы. Типо-

логический анализ находок из объекта подтвердил их принадлежность к поздней фазе болеразской группы, согласно новой классификации к фазе Ic (*Němejcová-Pavůková* 1981, в печати). Замечательным является присутствие многих форм, или же элементов, рассматриваемых как результат отношений баденской культуры к юго-востоку, главным образом фрагментов мисок (табл. II: 1, 3-5, 7, VI: 3-5, VII: 1, 4) и профилированных ручек в виде палочки (табл. I: 3, 4).

Перевод Г. Забойниковой

Neufunde der Boleráz-Gruppe aus Bratislava

Peter Baxa — Lubomíra Kaminská

Im Dezember 1976 vernichtete man bei Bauarbeiten im Souterrain des sog. Pálffy-Palastes in der Gasse Jirásková ul. 12 in Bratislava (Abb. 1) den Teil eines Objektes der Boleráz-Gruppe (Abb. 2, 3). Unter der latènezeitlichen Kulturschicht befanden sich Keramik- (Taf. I—VI, VII: 1—3) und Tierknochenfunde, die der Boleráz-Gruppe angehörten. Unter ihnen lagen Bruchstücke von dickwandiger neolithischer Keramik.

Im Objekt waren sämtliche Hauptformen der Boleráz-Gruppe vertreten. Aus der typologi-

schen Analyse der Funde aus dem Objekt geht hervor, daß sie in die jüngere Phase der Boleráz-Gruppe gehören, nach der neuen Gliederung in die Phase Ic (*Němejcová-Pavůvková* 1981, im Druck). Beachtenswert ist das Vorkommen mehrerer Formen bzw. Elemente, die als Ergebnis von Beziehungen der Badener Kultur zum Südosten beurteilt werden, namentlich Fragmente von Schüsseln (Taf. II: 1, 3—5, 7; VI: 3—5; VII: 1, 4) und profilierten Stabhenkeln (Taf. I: 3, 4).

Übersetzt von B. Nieburová

NEOLITHISCHE TELLSIEDLUNG BEI GÄLÄBNIK IN WESTBULGARIEN (Grabungsbericht der Jahre 1980—1982)

JURAJ PAVÚK — MICHAIL ČOCHADŽIEV

(Archäologisches Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, Nitra — Historisches Bezirksmuseum, Pernik)

Bei der Regulierung des Flusses Blato im Gemeindekataster von Gäläbnik, Bez. Pernik, wurde eine bisher unbekannte Tellsiedlung mit dem Besiedlungsschwerpunkt im Frühneolithikum entdeckt. Die Fundstelle liegt im Südostteil des Radomirbeckens, das sich auf einer Fläche von rund 245 km² mit der Überseehöhe zwischen 624—750 m erstreckt. Den Hauptfluß des Beckens bildet die Struma. Das Radomirbecken liegt in einer malerischen Landschaft. Im Nordosten säumen es das Vorgebirge des Vitoša, das es zusammen mit dem Vitoša-Massiv vom Sofia-Feld trennt, und den südöstlichen Horizont bildet das Rilagebirge mit beinahe immer schneebedeckten Gipfeln. Steile Gebirgskämme erstrecken sich auch im Westen. Vom Kjustendilbecken im Süden trennt es eine Zone ausgedehnter flacher Gebirgsrücken.

Die wie eine Tafel gerade Ebene im Zentrum des Radomirbeckens bildete sich offenbar erst im Holozän und in entscheidendem Maße erst in postneolithischer Zeit. Während des Frühneolithikums, wann auch der Tell in Gäläbnik entstand, mußte das Fluß- und Grundwasserniveau tiefer gewesen sein als der älteste Siedlungshorizont, der gegenwärtig tief unter dem heutigen Grundwasserspiegel liegt. Die verhältnismäßig steilen Hänge der umliegenden Gebirge sind zumindest teilweise das Werk der Erosion des Wassers, und die nach und nach erfolgte Sedimentierung der weggeschwemmten Lehme haben langsam die Täler der Struma und ihrer Zuflüsse ausgefüllt und gehoben. So erlangte im Verlauf von Jahrtausenden das Radomirbecken durch alluviale Tätigkeit die heutige Gestalt. Alluviale Tätigkeit muß auch beim Studium der neolithischen und jüngeren

urzeitlichen Besiedlung dieses Gebietes in Betracht gezogen werden. Es ist auch damit zu rechnen, daß die starke Anschwemmung nach und nach viele neolithische Siedlungen in der Nähe ehemaliger Flußbette überdeckt hat und diese lassen sich bei der gebräuchlichen Oberflächenbegehung überhaupt nicht feststellen.

Der Strumafluß durchschneidet das Radomirbecken in 45 km Länge mit durchschnittlich 1,8 ‰ Gefälle. Blato ist sein linker Zufluß und entwässert den niedrigen östlichen Teil des Beckens (Kojnov 1943, S. 14 und 112). Für den Beginn des Blatoflusses hält man die Karstbachquelle bei der Gemeinde Deljan. Der Fluß hat verschiedene örtliche Benennungen und mündet bei Priboj in die Struma (Ivanov 1959—1960, S. 3). Die Länge seines Laufes von Gäläbnik bis Priboj beträgt 18 km mit durchschnittlichem Gefälle von 1,2 ‰ (Kojnov 1943, S. 24 und 122). Die Folgen häufiger Überschwemmungen in diesem Abschnitt des Blatolaufes (Ivanov 1959—1960, S. 28—29) ließen noch in den 20er Jahren dieses Jahrhunderts den Entschluß reifen, mit der Regulierung der Flüsse Struma und Blato zu beginnen. Bei den letzten, im Ausmaß größten und entscheidenden Regulierungsarbeiten in den J. 1975—1979 wurde bei der Aushebung des neuen Blatoflußbettes in großem Ausmaß eine vielschichtige Siedlung mit dem Besiedlungsschwerpunkt im Neolithikum gestört (Čochadžiev 1978, S. 32—34, Abb. 8—9). Leider stellte man die Störung der bedeutenden Fundstelle erst nach Abschluß der wichtigsten Erdarbeiten fest, so daß dieser enorme „Schnitt“ durch die ganze Siedlung während des Kanalbaues zumindest orientierungsmäßig nicht ausgenutzt werden konnte. Bei der ersten Begehung der

Fundstelle waren bereits die Ufer des neuen Flußbettes dermaßen devastiert, daß nur an Hand der Lesefunde auf den Dammschüttungen das Ausmaß der Lokalität und ihre Kulturzugehörigkeit bestimmt werden konnten.

Die Fundstelle liegt westlich der Gemeinde Gălăbnik in der Flur Mogilata, bei einem der ehemaligen Mäander des Blatoflusses, der sie von Osten und Norden umfließt. Vom Zentrum der Gemeinde ist sie in gerader Linie 2,5 km entfernt. Die vielschichtige und polykulturelle Fundstelle erstreckt sich auf rund 20 000 m² Fläche am linken Ufer des nicht regulierten Blatoflusses. Das regulierte Flußbett schneidet sie von Osten nach Westen in ihrer ganzen Länge, aber ihr größter Teil befindet sich nördlich des neuen Flußbettes (Abb. 1: 1). Im J. 1981 wurde das alte Blatoflußbett ausgefüllt und das ganze Gelände wurde damit verändert. Gegenwärtig wird das Areal der Siedlung gepflügt und landwirtschaftlich genutzt, außer der für die gegenwärtige Grabung vorbehaltenen Fläche.

Im J. 1979 organisierte die Leitung Kulturno-istoričesko nasledstvo eine archäologische Rettungsgrabung der Lokalität, die bis heute dauert. Wir erachten es als angenehme Pflicht, auch bei diesem Anlaß dem damaligen Direktor der Leitung des Kulturno-istoričesko nasledstvo in Pernik, *Kliment Vodeničarov*, für die Zusammenarbeit und allseitige Hilfe bei der Organisation der Grabung zu danken. Seine Arbeit führt der jetzige Direktor *Ognjan Asprov* weiter und auch ihm sprechen wir an dieser Stelle aufrichtigen Dank aus. Seit 1980 beteiligt sich im Zusammenhang mit der Lösung des Themas „Synchronisierung der neolithischen und äneolithischen Kulturen in Südost- und Mitteleuropa“ an der Grabung in Gălăbnik das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften zu Nitra. Dieses Thema ist ein Bestandteil des gemeinsamen Programms der Zusammenarbeit beider Akademien der Wissenschaften, das die archäologischen Institute in Sofia und Nitra erfüllen. Das Archäologische Institut der Bulgarischen Akademie der Wissenschaften lud zur Zusammenarbeit an diesem Thema das Historische Bezirksmuseum zu Pernik hinzu. Herzlich danken wir *Rumen Katinčarov*, dem ehemaligen wissenschaftlichen Sekretär des Archäologischen Institutes zu Sofia, und dem jetzigen Leiter der Sektion Prähistorie im AI

zu Sofia für die Empfehlung und Mitbeteiligung bei der Organisation der gemeinsamen Grabung. Mit besonderem Dank sind wir *B. Chropovský*, dem Direktor des AI der SAW zu Nitra, für die unschätzbare Unterstützung beim Abschließen der Übereinkunft über die Zusammenarbeit und bei ihrer Erfüllung verpflichtet.

Für die Beleuchtung der Kulturzugehörigkeit der Siedlung, der Mächtigkeit der Kulturschichten und der Stratigraphie wurden zwei Schnitte auf der linken Innenseite des neuen Flußbettes angelegt. Der Schnitt 1 erfolgte am linken Ufer in den Ausmaßen 10 × 2,5 m und der Schnitt 2 in 10 × 7,5 m Ausmaß auf der rechten Seite des neuen Flußbettes. Mit den Langseiten sind die Schnitte in Flußrichtung orientiert.

Die oberen Schichten in beiden Schnitten waren bis zur Tiefe von 0,80 m gestört und stellten wahrscheinlich nur eine kurzfristige Besiedlung während des Mittelalters, der Antike wie auch während der Eisen- und Bronzezeit dar. In diesen Schichten fand man in sekundären Lagen auch ziemlich viele neolithische Funde.

Im Schnitt 1 stieß man auf eine große frühneolithische Grube mit einer Menge Lehmverputz wie auch Keramik und Tierknochen (Abb. 2). In 3 m Tiefe tauchte Grundwasser auf und die weitere Grabung wurde hier unterbrochen. Auch im Schnitt 2 erreichte man nicht das Niveau der sterilen Unterlage, weil auch dort in 3,70 m Tiefe (Abb. 1: 2) Grundwasser einsickerte, das dem Niveau des Wasserspiegels im Fluß entsprach. Während der Grabung in diesem Schnitt entdeckte man gestörte Hüttenfußböden wie auch mehrere Geländeverebnungen, weshalb einzelne Bauhorizonte nicht mit Sicherheit unterscheidbar sind. Außerdem wurden keine Ofenfundamente festgestellt, die es erlauben würden, die Fußbodenniveaus zu fixieren. Der ganze Block von Kulturstraten, der von den Schichten aus der Bronze- und jüngeren Zeit durch eine massive gebrannte Lehm-schicht abgeteilt ist, gehört in die Zeit des Frühneolithikums, ist an mehreren Stellen durch zahlreiche bronzezeitliche und jüngere Gruben unterbrochen und bis zum Grundwasserspiegel ließen sich auch mehrere frühneolithische Gruben verfolgen (Abb. 1: 2; 3). Aus diesen Gründen wie auch wegen der relativ kleinen Fläche konnte man nicht zu-

3

4

1

2

Abb. 1. Galäbnik. 1 – Blick auf die Fundstelle von Osten; 2 – Schnitt 2, Gruben und Pfostenlöcher in 370 cm Tiefe über dem Grundwasserspiegel; 3 – Hausgrundriß in der Tiefe von 250 cm; 4 – derselbe Grundriß in 290 cm Tiefe.

sammenhängendere Abschnitte von Häusergrundrissen feststellen, sondern nur einzelne Teile von Hauswänden, die deutlich durch Pfostenlöcherreihen angedeutet waren (Abb. 3).

Die Grabung war anfangs auch auf die Feststellung des Besiedlungsausmaßes und seiner Grenzen orientiert. Südlich des linksufrigen Dammes wurde der Schnitt 3 angelegt (5,0 ×

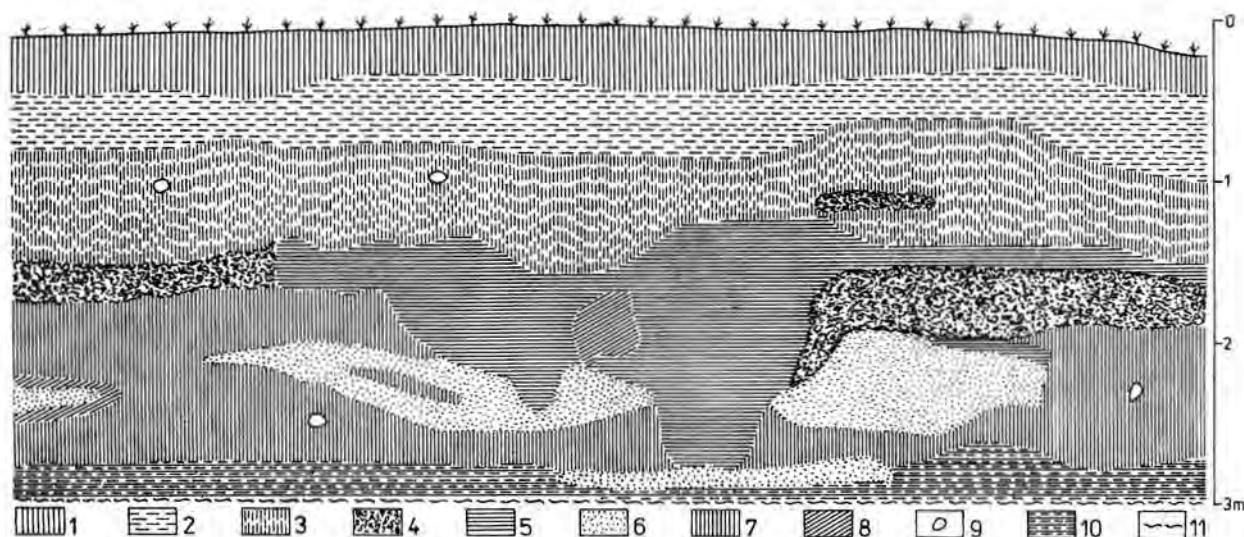

Abb. 2. Gäläbnik. Profil des Schnittes: 1 — rezenter Humus; 2 — grauschwarze Kulturschicht mit Funden aus der Bronzezeit. 3 — graubraune Schicht mit kleinen Lehmverputzbrocken; 4 — Destruktion verbrannter Häuser; 5 — Grube mit gebranntem Lehm; 6 — dünne Lehm- und Aschenschichten; 7 — graue Schicht mit kleinen Holzkohlestückchen und Holzresten; 8 — grauschwarzer Lehm; 9 — Steine; 10 — graugrüne Lehmschicht; 11 — Grundwasserspiegel.

2,5 m). Bis zu 1,50 m Tiefe von der heutigen Oberfläche waren die Kulturstraten gestört und vermengt, und in 1,70 m Tiefe erschien Grundwasser. Am Ostrand der Siedlung wurde der Schnitt 4 ausgehoben ($5,0 \times 2,5$ m). Dort waren bis in 1,25 m Tiefe die Schichten so wie an anderen Stellen vermengt. Von dieser Tiefe an begannen relativ ungestörte frühneolithische Schichten, doch von der weiteren Vertiefung dieses kleinen Schnittes hat man abgesehen.

Der Westrand des besiedelten Areals wurde nicht mit Schnitten festgestellt, er skizzierte sich an der Oberfläche durch herausgepflügte Funde, doch dürfte dies nicht die tatsächliche Grenze der Siedlung sein. In dieser Richtung tauchten in rund 150 m Entfernung vom Schnitt 2 in Flußrichtung Stücke gebrannter Destruktion und eines Gefäßes aus der Frühbronzezeit auf. Dort wurde der Schnitt 5 ($10,0 \times 2,5$ m) in der Richtung vom neuen Flußbett zum alten ausgesteckt. Seicht unter der Ackerkrume lagen Sand- und Kiesschichten ohne archäologische Funde und setzten bis in die Tiefe von 3,0 m fort, deswegen ließ man von der weiteren Vertiefung ab. Es muß jedoch bemerkt werden, daß in diesem Teil der Lokalität, 150–200 m von der untersuchten Fläche, auf der Sohle des neuen Flußbettes nach der Senkung des Wasserspiegels nach den Frühjahrsregen Pfostenlöcherreihen und eine massive

neolithische Kulturschicht mit neolithischer Keramik, aber auch mit vereinzelt bronzzeitlichen Keramikfragmenten zum Vorschein kamen. In den anliegenden Profilen des neuen Flußbettes liegt über dem Niveau der vom Wasser bloßgelegten Pfostenlöcher auf der Sohle des Flusses eine zusammenhängende Lehmschicht, die offenbar postneolithische alluviale Anschwemmungen darstellt. Es skizzierte sich, daß die Randteile der Siedlung mit einer relativ niederen Kulturschicht in vollem Ausmaß mit Anschwemmungen überdeckt wurden.

Auf dem höchsten Teil der Siedlung zwischen dem alten und neuen Flußbett wurde ein zentraler Schnitt von 20×20 m Ausmaß mit der Orientierung in den Himmelsrichtungen ausgehoben. Bei der Nordwest- und Südostecke schachtete man im J. 1979 zwei Versuchsschnitte (6 und 7) aus, die die Situation in diesem Siedlungsabschnitt beleuchten sollten. Sie hatten $10,0 \times 2,5$ m Ausmaß. In beiden erfaßte man mehrere in späteren Zeitabschnitten ausgehobene Gruben, die die frühneolithischen Schichten stark gestört haben. In der oberen Schicht des Schnittes 6 lag ein Skelettgrab aus dem 11.–12. Jh. von einem Gräberfeld, von dem im J. 1981–1982 E. Karamfilová aus dem historischen Bezirksmuseum zu Pernik 29 Gräber untersucht hat. Nach Erreichung einer zusammenhängenden frühneolithischen

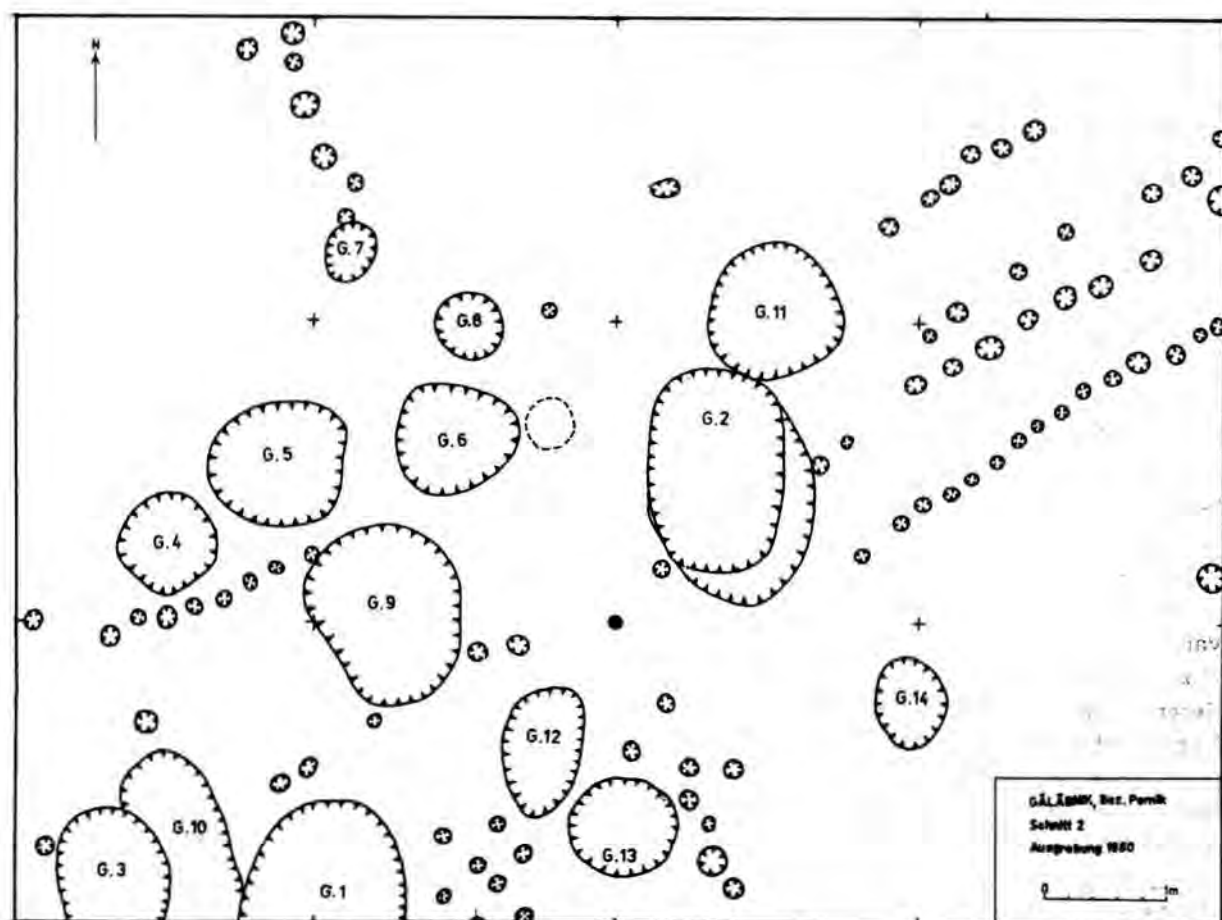

Abb. 3. Gálábnik. Situationsplan des Schnittes 2 in der Tiefe von 370 cm, Horizont I.

Schicht ließen wir von der weiteren Vertiefung des Schnittes 6 und 7 ab.

1981 begann die Untersuchung im zentralen Schnitt, der mit den Probeschnitten 6 und 7 gesäumt war. Nach Entfernung der gestörten oberen Schichten mit den Baumaschinen erreichten wir in 0,80 m Tiefe auf der ganzen Fläche das Niveau der neolithischen Schichten mit mehreren jüngeren Gruben. Die Untersuchung begann mit dem Aushub isolierter Gruben vom Ende des Frühneolithikums, aus der Bronze-, Eisenzeit und aus dem Mittelalter. Nach ihrem Ausheben bot sich eine gute Information über die stratigraphische Situation im Schnitt. Die Fläche des Schnittes wurde in 64 Quadrate von $2,50 \times 2,5$ m Ausmaß aufgeteilt und im Rahmen dieser Sektoren wurden die Funde aus den Schichten separiert. Nach dem Erreichen von 1,60 m Tiefe von der Oberfläche wurde aus objektiven Ursachen nur die Südhälfte des zentralen Schnittes untersucht, die Nordhälfte wird 1983 geprüft. Der zentrale Schnitt bot einstweilen das geschlos-

senste Bild über die horizontale und vertikale Situation der Siedlung. Vorderhand beschreiben wir nicht eingehender die Gesamtsituation und Stratigraphie der Siedlung, sondern fassen nur manche der wichtigsten Erkenntnisse zusammen. Im zentralen Teil der Siedlung erreichte die Mächtigkeit der Kulturstrate von der Oberfläche bis zum Grundwasserspiegel 4,00 m. Davon erlangen die neolithischen Schichten die Höhe von 3,00–3,20 m und es lassen sich in ihnen nach der vertikalen Stratigraphie zehn Bauhorizonte erkennen: I — bis zu 1,40 m Tiefe mit Destruktionen verbrannter Häuser, II — 1,60 m mit Destruktionen verbrannter Häuser auf kleinen Flächen, III — 2,00 m ohne gebrannte Schichten, IV — 2,30 m ohne gebrannte Destruktionen, V — 2,50–2,60 m verebnetes Gelände ohne verbrannte Destruktionen, VI — 2,90 m ohne verbrannte Destruktionen, VII — 3,10–3,20 m unverbrannt, VIII — 3,40–3,50 m unverbrannt, IX — 3,70 m an manchen Stellen verbrannt, X — 4,00 m stellenweise verbrannt. Die festgestell-

ten Horizonte sind nicht ideal gerade, sondern stellenweise ausgesprochen schräg und ungleichmäßig dick. Natürlich wird die nur in einem Siedlungsabschnitt festgestellte vorläufige Stratigraphie während der weiteren Grabung präzisiert und sicherlich auch korrigiert werden.

Während der bisherigen Grabung konnten nur unvollständige Torsos von durch Pfostenreihen angedeuteten Hausgrundrissen festgestellt werden (Abb. 1: 3—4; 3). Da Öfen und eindeutig erkennbare Fußböden fehlten, läßt sich bei der relativ geringen Menge von Grundrissen nur schwer die Grenze zwischen den Hausfundamenten und dem oberirdischen Teil der Wände unterscheiden. Es zeigte sich, daß die einzelnen Pfosten in die Fundamentrinne von rund 40 cm Breite aufgestellt worden waren. In manchen Fällen verfolgten wir Pfostenlöcher bis zu 1 m Höhe und ein Teil dieser Höhe gehörte sicherlich bereits zu Wandpfosten im Oberbau des Hauses. Einen gewissen Hinweis für die Unterscheidung der Grenze zwischen dem Hausfundament und den oberirdischen Wänden gab die festgestellte Verputzung der Innenwände mit einer Lehm-schicht von gelber bis gelbgrüner Farbe (Abb. 1: 4). Es handelt sich um rechtwinkliger Häuser mit SW-NO-Orientierung. In dem bisher untersten Horizont, in 4,00 m Tiefe, tauchte ein kleiner Teil eines Hausfußbodens auf, der aus gespaltenen Baumstämmen erbaut war und von oben mit einer dicken Lehm-schicht von gelbgrüner Farbe bedeckt war. Ähnliche frühneolithische Fußböden entdeckte man in Kazanlık (Georgiev 1972, Taf. V) und Čavdar (Georgiev — Kănčev 1981, S. 7).

Die festgestellten Ofenfundamente unterscheiden sich nicht von den bisher bekannten in dieser Region (Cochadziev 1983a, b). Sie sind aus größeren und kleineren Geröllsteinen und zerschlagenen Steinen angefertigt und von oben mit Lehm verstrichen. Bei einem solcher Öfen, der nicht zu einem der Häuser gereicht werden konnte, fand man Torsor zweier großer ungebrannter Gefäße (Abb. 4). Es ist beachtenswert, daß in mehreren Fällen nur Ofenreste festgestellt wurden, nämlich bloß einzelne Steine unter einer unzusammenhängenden gebrannten Lehm-schicht. Die Öfen hat man offenbar auseinandergenommen und das Material zum Bau weiterer Öfen verwendet. Ähnlich lange wurden auch Steinmörser benützt,

die sich in den oberen Schichten kumulieren und in den unteren nur ganz vereinzelt vorkommen.

Vom nichtkeramischen Inventar treten am häufigsten Knochenspachteln und Ahlen auf. Unter den geschliffenen Steinartefakten dominieren Flachbeile und Dechsel. Das Vorkommen von Spaltindustrie beschränkt sich nur auf einige kleine amorphe Abschlüge.

Im nachfolgenden Teil des Beitrags bieten wir eine kurze Charakteristik des Keramikinventars und auf seiner Grundlage skizzieren wir die Entwicklung der Siedlung und ihre kulturell-chronologische Stellung im Rahmen des Neolithikums im zentralen Balkanraum.

Stratigraphie und Entwicklung der Siedlung

Nach den bisherigen Erkenntnissen auf der ausgedehnten vielschichtigen Siedlung in Gălăbnik kann man an Hand des Keramikinventars vier grundlegende kulturgeschichtliche Horizonte wahrscheinlich von ungleicher Dauer und Bedeutung und verschiedenem Grad der kulturellen Integrität unterscheiden. Da es sich um ein verhältnismäßig kompliziertes Klassifikations- und Interpretationsproblem handelt, gehen wir in diesem ersten Bericht über die Ergebnisse der dreijährigen Grabung nicht auf Einzelheiten ein, sondern versuchen, ein allgemeines Bild über die Entwicklung der Siedlung und ihre Kulturzugehörigkeit zu skizzieren. Sämtliches Inventar aus dem zentralen Schnitt planen wir, einer detaillierten typologischen Analyse und Klassifikation mit der quantitativen Ausdrückung sämtlicher charakteristischer Typen und Eigenschaften unter Ausnützung stratigraphischer Erkenntnisse jeder Art zu unterziehen.

Erster kulturhistorischer Horizont I (Gălăbnik)

Wie bereits bei der Beschreibung der Stratigraphie angeführt, wurden die ältesten Siedlungshorizonte auf der Lokalität vorderhand nicht untersucht, weil von der bisherigen untersuchten Tiefe um 400—410 cm an Grundwasser beginnt, aber die Kulturschichten tiefer fortsetzen, sicherlich 50 und vielleicht auch 100 cm.

Dieser erste kulturhistorische Horizont ist von sämtlichen auf der Lokalität am mächtigsten, beginnt unter dem heutigen Grund-

Abb. 4. Galábnik. Zentraler Schnitt, Tiefe 250 cm — zwei Gefäße aus ungebranntem Ton.

wasserspiegel und endet in 250—270 cm Tiefe von der Oberfläche. Die Mächtigkeit der Kulturschicht überschreitet 200 cm. Das einigende Merkmal des ganzen Horizontes sind eigenständige Gefäßformen mit charakteristischem weißgemalten Ornament. Bei dieser Gelegenheit bieten wir nur eine grundlegende Charakteristik der Keramikfunde, ohne Anspruch auf eine detailliertere Spezifizierung im Rahmen des ganzen Horizontes. Dies gilt auch von den nachfolgenden jüngeren Horizonten.

Im ältesten Horizont sind drei Keramikgattungen vertreten. Dünnwandige Keramik mit mehreren Schattierungen der roten Engobe oder Keramik mit Rotbemalung und selten Keramik mit weißer Oberfläche, dünnwandige monochrome Keramik in mehreren Farben und dickwandige Keramik (Abb. 8) mit unebener, rauher Oberfläche und mit mehreren Zurichtungsarten der Oberfläche (Barbotine, kannelierte Barbotine, Kerben und Fingernageleindrücke und Eindrücke von Werkzeugen u. a.). Die Leitform der dünnwandigen bemalten Keramik ist das bikonische Gefäß mit gerundetem oder scharfem Umbruch und mit ausgeprägter Randprofilierung (Abb. 5: 4—6, 8; 9: 1—2). Diese Grundform kann mehrere Bodentypen

aufweisen: ein gerader Boden, ein niederer Ringfuß, zylindrischer Hohlfuß, zylindrischer geteilter Hohlfuß (Abb. 6: 1—4) und voller schlanker Fuß mit konkaver Basis (Abb. 9: 1). Bei sämtlichen Typen der Standfüße kann auf dem Gefäßboden ein regelmäßiges Grübchen sein. Fragmenten nach zu urteilen, kann man in wesentlich geringerer Zahl S-förmig profilierte Gefäße mit dem Umbruch in der Mitte oder im unteren Drittel und mehrere Gefäßtypen mit niederem Zylinderhals nachweisen. Die halbkugeligen und konischen Schüsseln (Abb. 5: 1—2) ergänzen das Repertoire der dünnwandigen Keramik. Es dominieren ausgesprochen dünnwandige Gefäße mit der Wanddicke um 0,5—1,0 cm. Bei der Wanddicke um 2 cm handelt es sich bereits um seltene große Formen mit Hals.

Das weißgemalte Ornament auf rotem Grund ist im wesentlichen stereotyp wie die Gefäßformen selbst, weist aber viele Varianten auf. Das Leitmotiv bildet die horizontal konzipierte Spirale, ergänzt mit Dreiecken mit gebogenen Seiten (Abb. 7: 2, 4, 8), Nebenspiralen (Abb. 5: 8) und ovalen Scheiben (Abb. 5: 4; 7: 4). Die Spiralmotive sind mit Netzmustern in dreieckigen oder ovalen Feldern kombiniert (Abb.

5: 4—6), das lineare Ornament wieder mit flächenbedeckenden Mustern (Abb. 5: 10; 7: 3, 7). Bevorzugt sind Linien von ungleicher Dicke. Die Spiral- und Dreieckmuster sind so entworfen, daß sie zugleich verschiedenartige negative Kompositionen bilden. Unter dem Rand an der Innen- und Außenseite pflegt eine Reihe kleiner Punkte (Abb. 7: 2, 8), kleiner Dreiecke (Abb. 5: 5), kurzer Linien oder kleiner Kreuzchen (Abb. 7: 6) zu sein. Auf sämtlichen Fußtypen kann ein Ornament aus schmalen Schräg-, Horizontal- oder Vertikalbändern (Abb. 6: 2—4), manchmal auch in Verbindung mit senkrechten Dreiecksmustern vertreten sein. Die dünnwandigen Schüsseln tragen auch an der Innenseite ein Ornament (Abb. 5: 1b, 2b; Abb. 7: 3, 5).

Parallel mit der dünnwandigen roten Keramik kommt auch monochrome Keramik vor. Die gliedert sich in zwei Kategorien: dünnwandige, vorzüglich polierte und mitteldicke, aber immer mit glatter oder polierter Oberfläche. An der Oberfläche ist sie grau, grauschwarz, hell- und dunkelbraun. Eine besondere Gattung stellt Keramik von dunkler, brauner Kastanienfarbe dar. In den Formen hebt sich das bikonische Gefäß mit rundem oder scharfem Umbruch auf der größten Weite und schwach profiliertem Oberteil hervor. Typologisch ist es mit dem weißbemalten bikonischen Gefäß identisch. Es weist auch dieselben Arten von Böden auf. Die S-förmig profilierten Gefäße mit verschiedener Halsprofilierung gehören zu den häufigsten Formen der monochromen Keramik. Auf der größten Weite haben sie je vier vertikale Schnurösen und einen flachen Boden. Gebräuchlich sind auch kugelige und bikonische Schüsseln. In der halbdicken monochromen Keramik dominieren größere Gefäße mit Hals und Schnurösen und verschiedenen Arten der Standböden.

Als einzige Ornamentgattung kommt auf der monochromen Keramik die Kannelur vor. Auf den vorzüglich polierten bikonischen Gefäßen, die den Formen der weißbemalten Keramik entsprechen, wie auch auf der halbdicken polierten Keramik befinden sich schmale, vertikal orientierte Zickzackkanneluren. Diese Art von Kanneluren ist in den Siedlungen des Strumatales bislang unbekannt und fehlt nach den Publikationen auch im angrenzenden Jugoslawien. In der Siedlung von Gălăbnik knüpft sie sich nur an einen bestimmten (den

jüngeren) Horizont mit weißbemalter Keramik.

Dickwandige Keramik ist recht fragmentarisch erhalten und es lassen sich bisher nur einige Formen rekonstruieren. Sie ist hart gebrannt, aus verhältnismäßig feinem Ton mit feinem Mineralzusatz. Grobe organische Beimischung erscheint überraschenderweise relativ selten. Am typischsten in Form und am frequentiertesten sind große, aber niedere Schüsseln mit einem Durchmesser um 50 cm und größere. Sie haben nur schwach konische unprofilierte Wände. Breit ist die Skala ihrer Oberflächen- und Randgestaltung. Am beachtenswertesten ist der in verschiedenen Abständen arkadenförmig ausgeschnittene Rand. Die Innenseite dieser Schüsseln ist vollkommen glatt. An die Innenwandung wurde feiner Schlickbewurf aufgetragen und zusammenhängend geglättet. Anscheinend hat sich im Laufe der Benützung die Glätte der Wände noch erhöht. Unter dem Rand ist ein glattes Band, darunter in der Regel eine massive plastische Leiste. Die übrige Oberfläche ist verschiedenartig gestaltet und aufgeraut. Von den vielen Schüsseln dieses Typs mit zusammenhängender roter oder rotvioletter Bemalung konnte aus der Menge der Fragmente kein einziges dieser Gefäße rekonstruiert werden. Von weiteren Formen der dickwandigen Keramik registrieren wir halbkugelige Gefäße, Gefäße mit Hals und kleinere konische Schüsseln.

Die Oberfläche der dickwandigen Keramik ist vorwiegend amorph rau, aber es kommen auch mehrere Zurichtungs- und Verzierungsarten vor. Die halbkugeligen Halsgefäße und die großen Schüsseln sind unter dem Rand in der ganzen oberen Hälfte glatt bis poliert. Die glatte Oberfläche ist gewöhnlich mit einer plastischen Leiste in verschiedener Gestaltung umgrenzt und darunter folgt Schlickbewurf, verziert mit Finger- oder Werkzeugkanneluren oder mit Finger- und Fingernageleindrücken. Es herrschen namentlich Fingertupfengrübchen vor. Seltener erscheinen Fingernagelkerben (Abb. 8).

Zweiter kulturhistorischer Horizont (Gălăbnik II)

Die erste ausgeprägte Veränderung auf der Keramik erscheint in der Tiefe um 2,30 — 2,50 m von der Oberfläche. Neben der weißbemalten Keramik erscheint Keramik mit Rot-

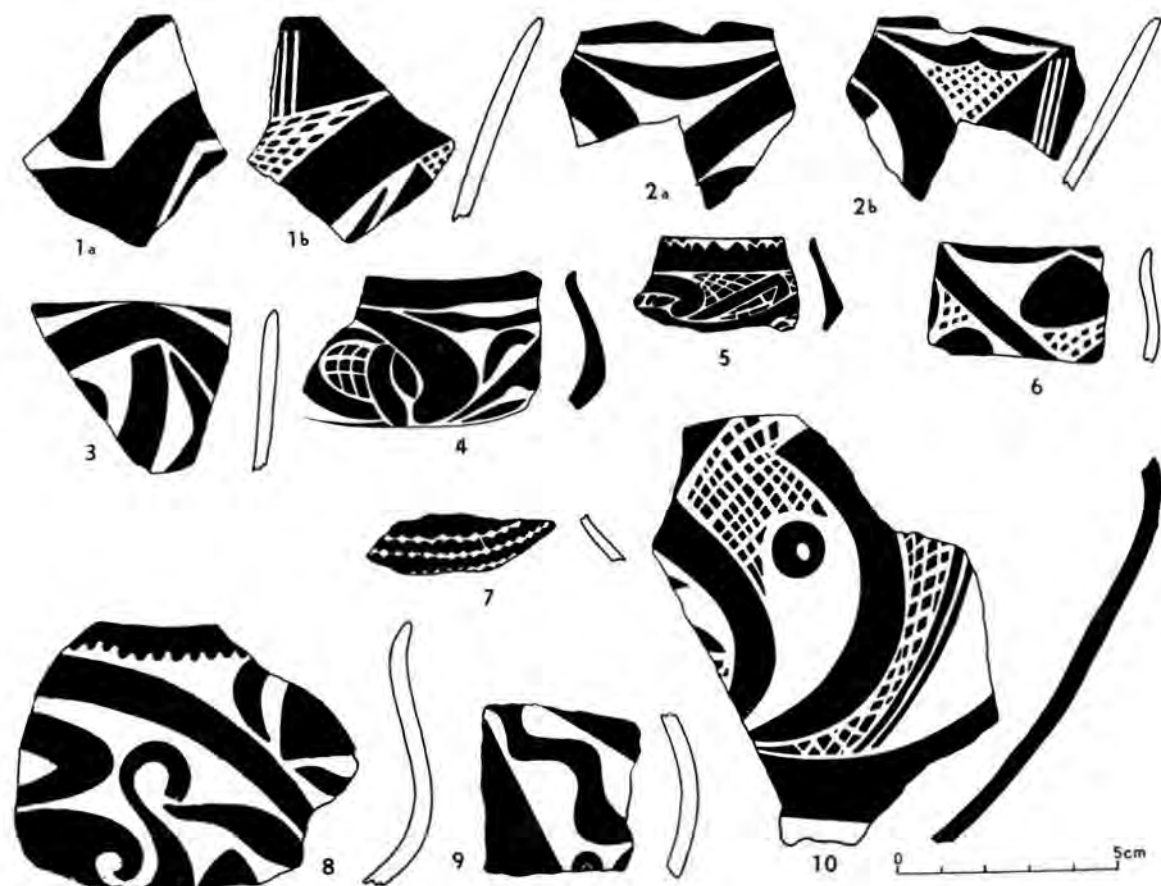

Abb. 5. Gäläbnik. Schwarzweiß bemalte Keramik aus dem Horizont I.

bemalung auf roter und hellbrauner Oberfläche. Diese Keramik ist einstweilen nicht zahlreich und auch ihre stratigraphische Position ist nicht durch einen deutlichen Fundverband nachgewiesen. Vor Abschluß der Analyse sämtlicher Funde und der statistischen Auswertung ihrer stratigraphischen Position bieten wir nur einige vorläufige Feststellungen dar. Das rotgemalte Ornament erscheint einstweilen auf kleinen dünnwandigen bikonischen Gefäßen mit Trichterhals, kugeligen Gefäßen mit niederem abgesetztem Hals oder mit verdicktem ausladendem Rand. Eine repräsentative Form dieser Keramik ist z. B. ein Gefäß aus Pernik (Todorova — Tschochadshiew — Vaisow 1981, S. 73, Kat. Nr. 65). Bislam sind zwei Grundformen des rotgemalten Ornamentes nachgewiesen. Hellrote Bänder bilden vierseitige, dreieckige oder ovale Felder, ausgefüllt mit schmalen parallelen Linien (Abb. 10: 1, 2). Eine andere Gattung stellen breite Spiralmuster mit vielen Abzweigungen dar (Abb. 10: 3) wie auch Bogenmuster mit ovalen netzmustergefüllten Scheiben. Beim gegenwärtigen Forschungs-

stand läßt sich noch nicht die dickwandige Keramik spezifizieren, die dem Horizont der rotbemalten Keramik entspricht. Dasselbe gilt auch von der monochromen unbemalten Keramik wie auch vom übrigen Inventar.

Dritter kulturhistorischer Horizont (Gäläbnik III)

Ohne deutliche stratigraphische Grenze in der Tiefe um 2,00—2,30 m von der Oberfläche ändert sich auf der ganzen untersuchten Fläche radikal das Keramikinventar, und zwar nicht nur die Gefäße, sondern auch die anthropomorphe Plastik und Postamente-Altärchen. In diesem Niveau beginnt definitiv ein Horizont, der typologisch, chronologisch und kulturell der klassischen Starčevo-Kultur in jener Form entspricht, wie sie aus der eponymen Lokalität und aus weiteren Fundorten bekannt ist. Außer vereinzelt Bruchstücken erscheinert von diesem Niveau an nicht Gefäßformen und Ornamente, die für den ersten kulturhistorischen Horizont kennzeichnend sind. Nach den

bisherigen, in den Rahmen der Starčevo-Kultur gehörenden Funden skizziert es sich, daß auf der besprochenen Lokalität Typen von Gefäßformen und Ornamenten vertreten sind, die es erlauben, Besiedlung während sämtlicher bekannter Stufen der Starčevo-Kultur zu belegen. Leider ist die stratigraphische Situation auf der Lokalität nicht dermaßen optimal, um schon bei dieser Gelegenheit eine bindende Abfolge der einzelnen Arten von Keramikformen und Ornamenten in kritischer Konfrontation mit den existierenden Gliederungsschemen der Entwicklung der Starčevo-Kultur vorlegen zu können.

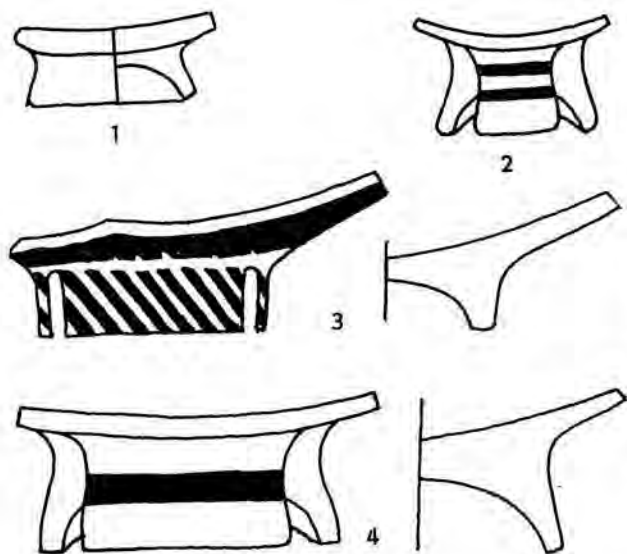

Abb. 6. Gäläbnik, Hohlfußtypen aus dem Horizont I.

Auch in diesem Horizont unterscheiden wir dünnwandige Keramik von roter bis ziegelroter, hellbrauner bis gelbbrauner Farbe mit dunklem gemaltem Ornament an der Oberfläche, ferner monochrome Keramik von grauer, brauner und grauschwarzer Farbe, wie auch dickwandige Keramik.

In der dünnwandigen bemalten Keramik dominieren kelchförmige Gefäße mit weicher S-Profilierung auf niederen Hohlfüßen mehrerer Typen (Abb. 9: 3). Diese Formen können auch ausladende Mündung und verschieden gestalteten Rand haben. Belegt sind auch Formen mit niederem oder höherem Zylinderhals. Zu typischen gehören auch konische und halbkugelige Schüsseln.

Auf den stereotyp sich wiederholenden Gefäßformen erscheint eine breite Skala des gemalten Ornamentes. Auf den typischen Star-

čevo-Formen kommt keine Weißbemalung vor. Kennzeichnend ist ein dunkles Ornament von schwarzer, braunschwarzer bis rotbrauner Farbe. Der ursprüngliche Farbton war etwa anders und mehr oder weniger einheitlich, er veränderte sich beim Keramikbrennen und oftmals auch sekundär im Benützungsprozeß und in den Unterbringungsbedingungen. Auf ein und demselben Gefäß beobachtet man nämlich abweichende Farbtöne des Ornamentes. Von Mustern sind Bündel schmaler oder breiter doppelter und dreifacher Vertikallinien vertreten (Abb. 11: 1, 2, 4, 5), auf verschiedene Weise ausgefüllte sog. hängende Dreiecke (Abb. 11: 3), vertikale Sparrenmuster (Abb. 11: 4), Spiralen in Kombination mit schraffierten Dreiecken (Abb. 11: 8), leeren, schraffierten und auch vollen Ellipsen in Kombination mit Bogen- und Spiralmustern, breite Spiralmuster auf der ganzen Oberfläche des Typs Spiraloid B (Abb. 11: 10—11), horizontal und schräg orientierte breitgemalte Spiralen (Abb. 12: 4, 8) wie auch weitere lineare, spiraloide (Abb. 12: 1, 5) und Bogenmuster (Abb. 12: 3). Auf verschiedene Art sind auch die Bänder unter dem Rand verziert, besonders wenn ein niederer Hals vorhanden ist (Abb. 11: 2—4). Repräsentativ vertreten sind eigentlich sämtliche Arten des dunklen Ornamentes der von Makedonien bis Ungarn bekannten Starčevo-Keramik.

Die monochrome dünnwandige unbemalte Keramik ist weniger frequentiert, aber auch weniger ausgeprägt als in den tiefer liegenden Schichten mit weißbemalter Keramik. Hierher gehört vor allem die graue bis grauschwarze polierte Keramik bikonischer Formen mit dem Umbruch im Mittelteil. Weiterhin erscheinen auch flaschenförmige Gefäße mit S-Profilierung und vertikalen durchbohrten Ösen.

Es veränderte sich auch die dickwandige Keramik in den Formen, aber vor allem auch in der Oberflächengestaltung. Vollkommen fehlen die großen Schüsseln mit ausgeschnittenem Rand. Vorherrschend sind bikonische Gefäße mit dem Umbruch im Mittelteil. Ihr Oberteil ist glatt bis poliert und der Unterteil auf verschiedene Art aufgeraut, am häufigsten kanneliert (Abb. 13: 4). Auf dem Umbruch pflegt eine plastische Fingertupfenleiste zu sein. Häufig sind auch halbkugelige und tonnenförmige Gefäße mit glattem oder poliertem Band unter dem Rand und auf der übrigen Oberflä-

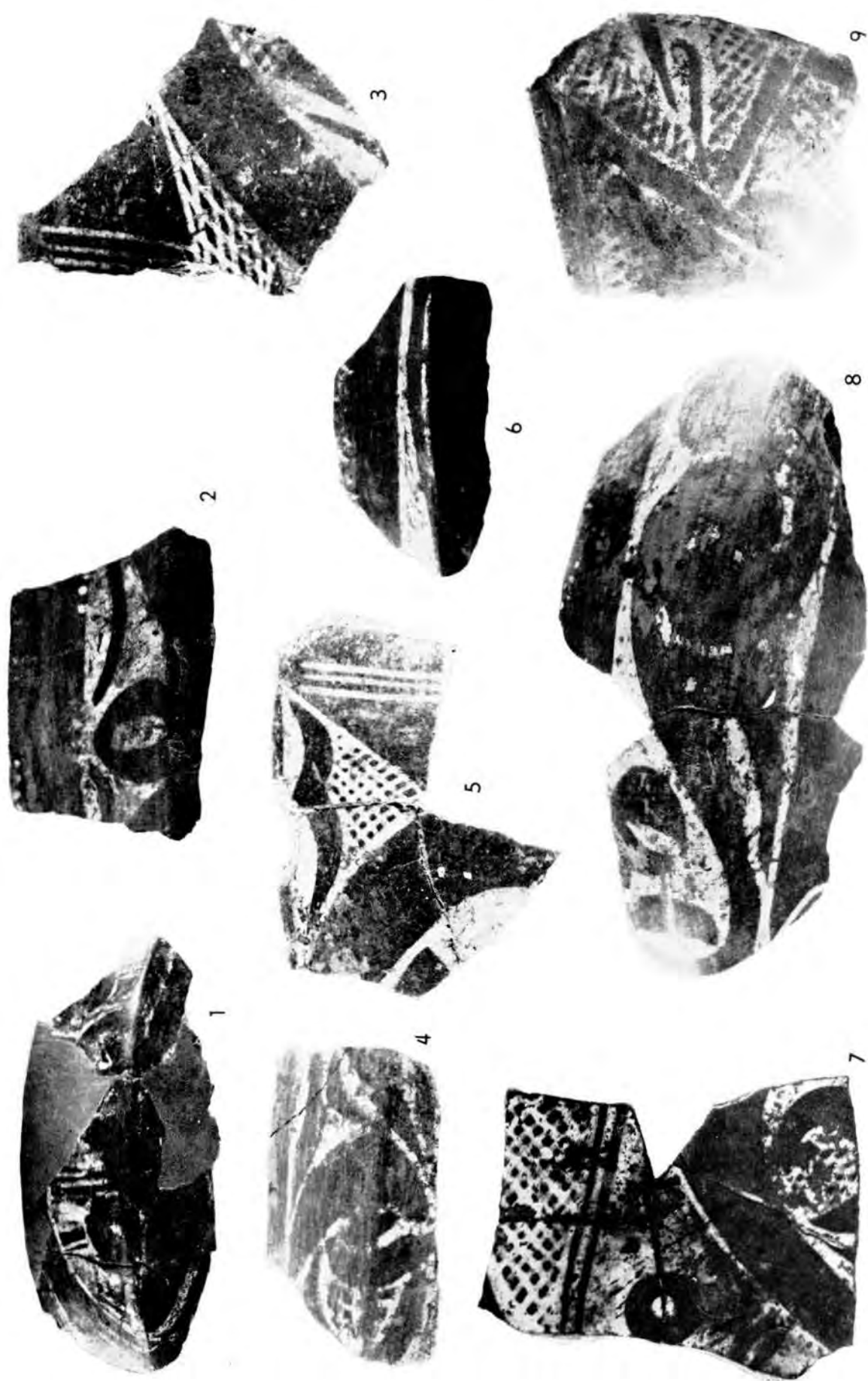

Abb. 7. Gälabnik. Weißbemaalte Keramik aus dem Horizont I.

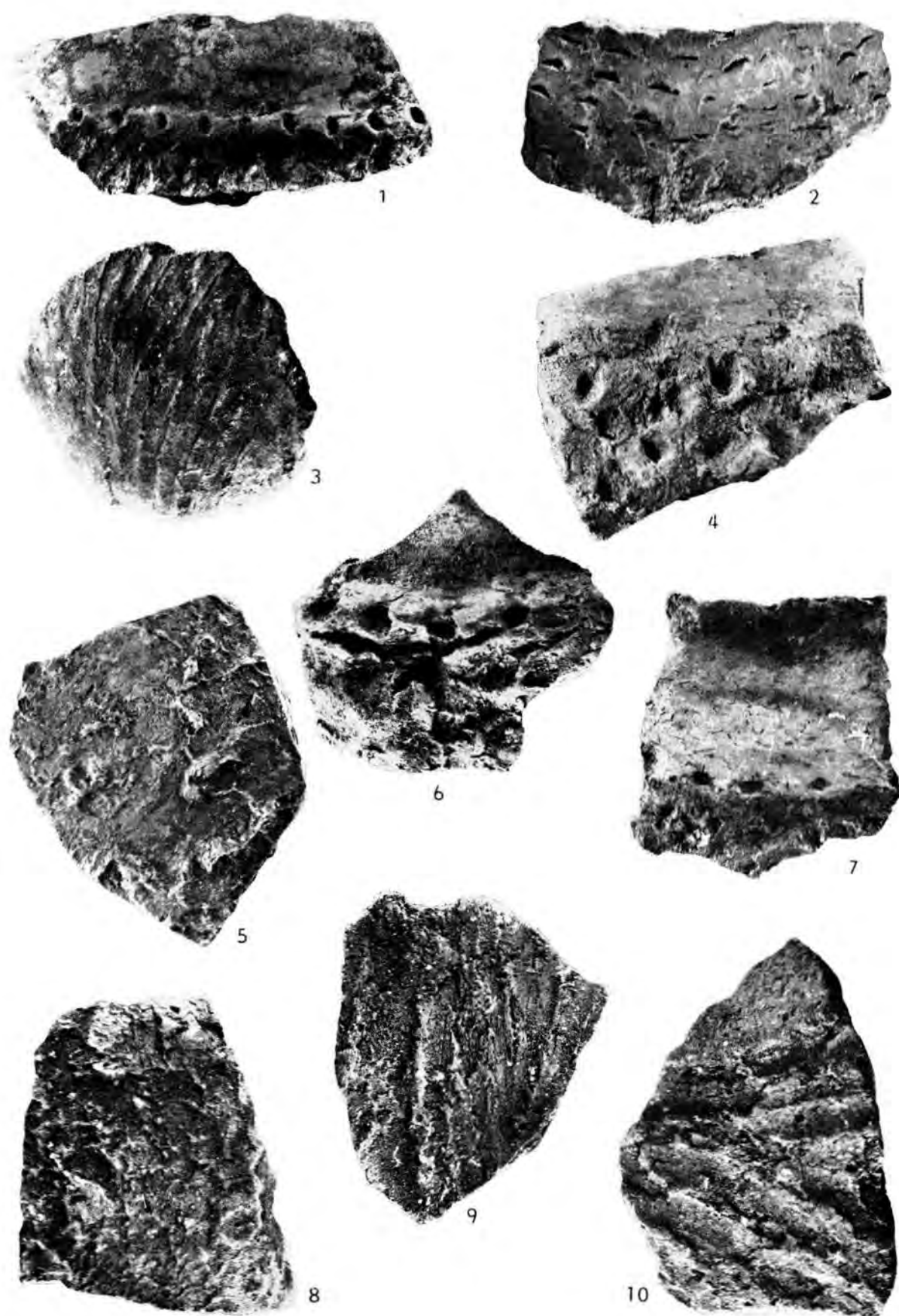

Abb. 8. Gäläbnik. Dickwandige Keramik aus dem Horizont I.

che mit Kannelierung (Abb. 13: 5, 8). Verhältnismäßig selten sind Abdrücke von Fingern und Fingernägeln. Selten und typologisch wenig ausgeprägt sind die Knubben. Die grobe Keramik ist aus feinem, mit Sand und kleinen Mineralien gemagertem Ton mit nur geringem Gehalt an organischen Beimischungen. Sie ist klingend hart gebrannt.

*Vierter kulturhistorischer Horizont
(Gäläbnik IV)*

Stratigraphisch, typologisch und somit auch kulturell ist dieser Horizont unausgeprägt und unhomogen und es repräsentieren ihn Funde aus dem oberen Teil des Tells, der durch die spätere Bautätigkeit am meisten gelitten hat. Wir reihen zu ihm jüngere Besiedlung als die Starčevo-Kultur, die auf dieser Lokalität durch Schichten mit typischer dunkelbemalter Keramik vertreten ist. Stratigraphisch gehören hierher wahrscheinlich Funde, die zumindest um einen Siedlungshorizont jünger sind als das Niveau über der letzten Verebnung der verbrannten Häuser. Diese relativ massiven Destruktionen der verbrannten Häuser sind

älter als die in sie ausgeschachteten Gruben, in denen noch die hellbraune dunkelbemalte Keramik der späten Starčevo-Kultur vorkommt. Natürlich begegnet man auch in den Schichten über der letzten Häuserdestruktion der typischen bemalten Keramik der Starčevo-Kultur, doch erscheinen neben ihr Funde, die in den tiefer liegenden Schichten fehlen. Beim Fehlen authentischer Fundverbände kann schwer entschieden werden, ob die Funde von Nichtstarčevo-Gepräge tatsächlich von anderer Provenienz sind und auf dem Tell eine weitere jüngere selbständige Kultureinheit darstellen, oder ob es sich um neue Elemente handelt, die noch im Rahmen der späten Starčevo-Kultur vorkommen. Die Situation ist umso komplizierter, weil in den oberen neolithischen Straten evident Funde aus mehreren Kultur- und chronologischen Einheiten auftauchen (Karanovo II und III, Vinča-Kultur?, Marica-Gradešnica, Zelenikovo II).

Diese oberen Schichten des Tells enthalten graue bis grauschwarze polierte Keramik bikonischer Formen, Schüsseln mit einer an ähnliche Formen der Vinča-Kultur erinnernden Profilation wie auch Fragmente bikonischer

Abb. 9. Gäläbnik. 1–2 – typische weißbemalte Gefäße aus dem Horizont I; 3–4 – dunkelbemalte Keramik der Starčevo-Kultur aus dem Horizont III.

Gefäße mit niederem Hals und einer Verzierung mit breiter seichter Kannelur des Typs Karanovo II. Dem Poststarčevo angehören sollten die Postamente-Altärchen mit fein eingeritztem Netzmuster, die mit dem Horizont Karanovo III-Paradimi synchron sein sollten. Den Rahmen der Starčevo-Kultur sprengen auch die kleinen einhenkeligen Tassen mit ellipsenförmigem Boden und Mündung (Abb. 13: 1—3). Der Henkel ist rand- oder knapp untterrandsständig und reicht bis zum Boden. Kleine Tassen von ähnlichem Typ, doch mit anders geformtem Henkel sind aus der Körös-Kultur in Ungarn bekannt (Makkay 1980, S. 209—213, Taf. 119, 120; Kalicz — Raczky 1980—81, 20, Taf. 12: 1) und ähnlich applizierte Henkel sind auch auf den größeren flachen Schüsseln aus Paradimi (Bakalakis — Sakellariou 1981, Taf. XXVIII: 1, 2).

Die wenigen und ungenügend stratifizierten Funde aus den oberen Schichten, die typologisch vom Rahmen der Starčevo-Kultur abweichen, lassen sich einstweilen nicht genauer spezifizieren.

Kultgegenstände

Von Gegenständen, die mit rituellen und Überbaupraktiken verknüpft werden, sind am

zahlreichsten sog. Kulttischchen oder Altärchen vertreten, für welche wir in diesem Beitrag funktionell die indifferentere Benennung „Postament“ benützen. In der Siedlung von Gălăbniak sind sämtliche bisher bekannten Typen vorgekommen (Čochadziev 1978) und es konnten auch genügende Angaben über ihre Varianten und die chronologische Entwicklung gewonnen werden, ungeachtet dessen, daß der Großteil aus den oberen gestörten Schichten stammt.

Aus dem ersten kulturhistorischen Horizont stammen drei, beinahe vollkommen erhaltene Exemplare. Das dreieckige Postament (Abb. 14: 1) hatte einen hohlen Oberteil und an jeder Ecke vertikale Schnurösen (H. 5,5 cm). Die Oberfläche von roter Farbe ist weißbemalt wie die Keramik dieses Horizontes. Eines der viereckigen Postamente ist auf den Füßen und dem viereckigen Körper mit horizontalen Reihen unregelmäßiger rechtwinkliger, mit weißer Masse ausgefüllter Kerben verziert. Das zweite viereckige Postament (Abb. 14: 2) mit einer Vertiefung in der Mitte ist halbgeschlossen, mit hohem Hals in der Mitte. Die Oberfläche trägt Verzierung aus schrägen und horizontalen Reihen dreieckiger Kerben. Zu diesen Postamenten finden wir keine genauen Analogien. Das letztbeschriebene ähnelt ein wenig dem Exemplar aus Lepenski Vir IIIa (Srejšević 1971, Taf. 13: 12), das S. Dimitrijević (1974, Taf. II: 28) in die Stufe Linear A verwies.

Der zweite kulturhistorische Horizont lieferte zwei, beinahe ganze Postamente mit graubrauner Engobe. Das dreieckige (Abb. 14: 3) ist mit eingetieften Dreiecken reich verziert und das viereckige trägt eingedrückte Kreise an einer Seite.

Im dritten kulturhistorischen Horizont sind meistens dreieckige Postamente belegt. Sie sind häufig mit Einstichen und Linien verziert, die mit weißer Inkrustierung ausgefüllt sind (Abb. 13: 5).

Die meisten Postamente ergab der letzte, vierte kulturhistorische Horizont, aber die sind nicht genau stratifiziert. Es kommen offene wie auch geschlossene Formen vor. Manche von ihnen haben Analogien in Starčevo, andere weisen Schachbrettmuster auf, das für Postamente des Karanovo III typisch ist (Todorova — Tschochadshiw — Waisow 1981, Abb. 46) und weitere tragen eingeritzte Mäander wie in Gradešnica B—C (Nikolov 1975, Abb. 14: b,

Abb. 10. Gălăbniak. Rotbemalte Keramik aus dem Horizont II.

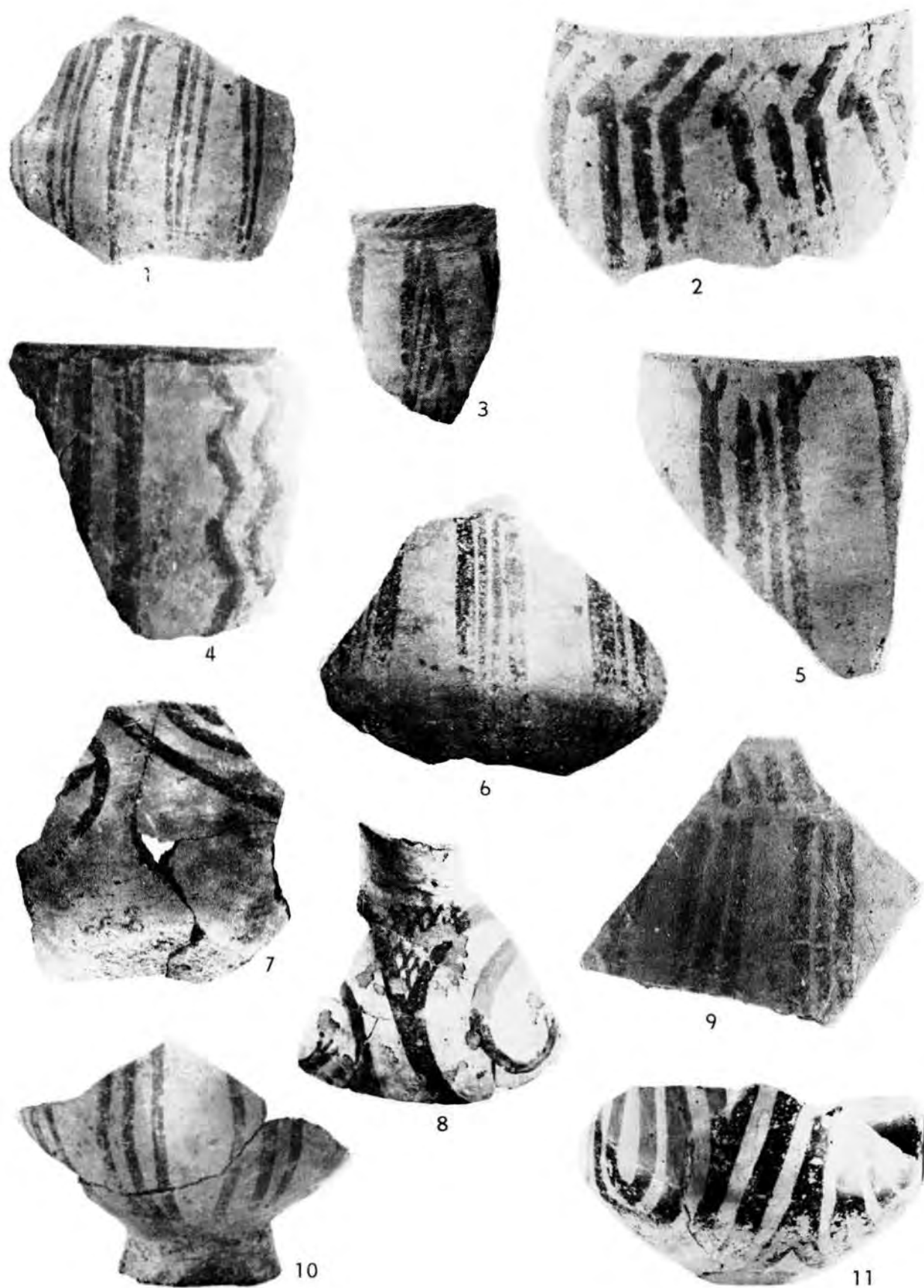

Abb. 11. Gălăbniț, Dunkelbemahte Keramik aus dem Horizont III.

g). Von ganz anderem Ornamentstil sind die mit Netzmustern verzierten Postamente, die für Postamente der Dudești-Kultur kennzeichnend sind (Nica 1976, Abb. 5: 1, 6; 10: 9) wie auch Exemplare mit punktgefüllten Mäanderfeldern (Abb. 14: 7), die für Keramik der Vinča-Kultur charakteristisch sind.

Typologisch und sicherlich auch funktionell stehen an der Grenze zwischen Postamenten und anthropomorpher Plastik Gegenstände, die zwischen dem zweiten und vierten kulturhistorischen Horizont vorkommen. Ihr Unterteil ist bei allen so wie bei den Postamenten und den Oberteil bildet ein hoher hohler Hals mit sichtlicher Darstellung eines menschlichen Gesichtes unter dem Rand (Abb. 15: 4, 6). Sie können mit eingetieften Dreiecken verziert sein und auf einem Fragment aus Lesefunden ist auch weiße Bemalung (Abb. 15: 4).

Anthropomorphe Plastik beginnt erst seit dem zweiten kulturhistorischen Horizont vorzukommen. Hierher gehört ein Fragment mit betonter Steatopygie (Abb. 15: 7), verziert mit Fingernagelkerben um die Taille herum und kurzen Rillen an der Vorderseite der Füße. Typologisch reiht sich hierher ein weiteres Fragment (Abb. 15: 5) von nur 4,9 cm Höhe mit der rechten Handfläche über dem Bauch. Die nahestehendsten Analogien zu diesen Plastiken sind aus Makedonien bekannt. Dort haben die Plastiken mit ähnlichem Unterteil lange Hälse und einen charakteristisch dargestellten Kopf. Solche Oberteile fanden sich häufig auch in Gălăbnik, von denen wir zwei interessante Exemplare vorstellen. Auf dem ersten Fragment (Abb. 15: 1) ist mit langen Rillen die Frisur dargestellt, ähnlich wie auf der Plastik aus Pernik (Čochadžiev 1981, S. 75) und aus Anzabegovo (Gimbutas 1974, Abb. 39). Auf der zweiten Figur ist herabgelassenes Haar angedeutet und unter der Nase ist ein eingeritztes X-Zeichen (Abb. 15: 3).

Abgesehen davon, daß diese Köpfe zum angedeuteten Plastiktyp gehören können, ist es nicht ausgeschlossen, daß es sich um auf manchen Postamenttypen applizierte Plastiken handelt (Kalicz 1978, Taf. 1: 3), doch sind aus dem Strumatal ähnliche Typen nicht bekannt.

Zu Unikatstücken gehört eine kleine marmorne Frauenplastik von 6,4 cm Höhe (Abb. 17) aus einer der Starčevo-Kultur angehörenden Schicht. Auf der stark abstrahierten Plastik sind durch seichte Grübchen die Brüste

angedeutet und mit einer seichten Furche die Taille, und an der Rückseite ist herabgelassenes Haar zu erkennen. Stilistisch korrespondiert sie mit den bekannten Plastiken aus Sesklo (Tsountas 1908, Taf. 37: 3, 11).

Einen neuen Typ von anthropomorpher Plastik repräsentieren im untersuchten Gebiet stark schematisierte flache vierkantige Plastiken (Abb. 16: 2, 3). Augen und Nase sind auf übliche Weise angedeutet, aber die Oberfläche haben sie mit Linien und Stichen verziert, die kein organisiertes Muster bilden. Vielleicht mag das Kreuzmuster auf einer von ihnen (Abb. 16: 2a) wohl eine menschliche Gestalt symbolisieren, und dies führt zur Annahme, daß die vierkantigen Plastiken eigentlich nur den Kopf darstellen. Mit den vierkantigen Plastiken hängen formal auch die flachen Gewichte mit einem Loch in der oberen Hälfte zusammen, auf denen durch horizontale Rillen die Augen und mit einer flachen Knubbe zwischen ihnen die Nase angedeutet sind. Das Loch zum Aufhängen stellt zugleich den Mund dar. Ein klassisches Exemplar dieses Typs lieferte die Siedlung in Pernik (Todorova — Tschochadshiev — Vaisow 1981, Abb. 71).

Typologisch und stilistisch unterscheidet sich von den übrigen Plastiken eine Frauenplastik (Abb. 16: 1), die unmittelbar unter der Grasnarbe im Schnitt 1 gefunden wurde, also evident in sekundärer Lage. Für ihre kulturell-chronologische Einstufung ist nur ihre Typologie maßgebend. Die deutliche steatopygische Modellierung der Figur wie auch das Ritzornament sprechen für ihre Zuweisung in das Frühneolithikum mit der Möglichkeit, typologische Beziehungen zu ähnlichen Plastiken im thessalischen Neolithikum (Protosesklo, Magulitsa) zu suchen.

Zoomorphe Plastik begegnet verhältnismäßig häufig in den oberen Teilen des Tells, doch handelt es sich größtenteils um typologisch wenig differenzierte kleine Figuren mit recht schematisch modellierten Beinen und Kopf (Abb. 18: 1) und um zoomorphe Miniaturgefäße (Abb. 18: 2), die auch in Thrazien vorkommen (Georgiev 1967, Abb. 13).

Von kleinen Tongegenständen seien noch zwei vollständig erhaltene Pintadern aus dem ersten und zweiten kulturhistorischen Horizont erwähnt. Die ältere von ihnen besitzt eine rechteckige Basis (Abb. 19: 1) und trägt ein eingetieftes Wellenmuster und einen klei-

Abb. 12. Gálábník. Dunkelbemalete Keramik aus dem Horizont III.

nen durchlochten Griff. Die jüngere hat eine ovale Basis mit eingeritztem Wellenlinienmuster, zwischen welchem Grübchen sind. Ihren Griff bildet eine kleine konische Knubbe (Abb. 19: 2).

Eine eingehendere Klassifikation und Interpretierung der verhältnismäßig zahlreichen Gegenstände der Überbausphäre versuchen wir erst nach ihrer geschlossenen Bearbeitung vorzulegen. Zu manchen Problemen kehren wir noch im Teil über die chronologischen und

kulturellen Beziehungen der untersuchten Siedlung zurück.

Kulturell-chronologische Beziehungen

Noch bis jüngsthin wußte man nur sehr wenig über das Frühneolithikum Südwestbulgariens. Die Rettungsgrabungen in Pernik und Priboj (Čochadžiev 1978) zeigten, daß im Strumatal wichtige neue Erkenntnisse über die Entwicklung des Neolithikums im zentralen

Balkangebiet zu erwarten sind. Neuere Grabungen bei Sapareva Banja (*Georgiev — Nikolov 1979*) und Bălgărčevo (*Perničeva — Kylov 1980*) haben dies abermals bestätigt. Die Rettungsgrabung in Gălăbnik, die allmählich zu einer systematischen Grabung wurde und weiterhin fortläuft, beschließt vorderhand eine kurze Serie von Ausgrabungen frühneolithischer Siedlungen in diesem Gebiet.

Schon allein die geographische Lage des untersuchten Gebietes betont seine Bedeutung beim Studium der Neolithkulturen des Balkanraumes. Das Strumatal ist mit einem Kranz von Gebirgsmassiven von den umliegenden Gebieten abgeschlossen und seine Kommunikationsmöglichkeiten ost- und westwärts während des Neolithikums waren sicherlich ziemlich beschränkt. Auch dadurch waren Bedingungen für die örtliche, in vieler Hinsicht spezifische Entwicklung gegeben. Gegenwärtig sind wir nur über die Hauptzüge der neolithischen Entwicklung im oberen Strumatal informiert und einstweilen wissen wir nicht, inwieweit diese Erkenntnisse auch auf die südlicheren Teile des Strumatales bezogen werden können.

Die älteste neolithische Besiedlung in Gălăbnik ist durch den ersten kulturhistorischen Horizont repräsentiert, den am besten weißbemalte Keramik charakterisiert. Abgesehen von der Applikation der Weißbemalung, die im Frühneolithikum im Balkan- und angrenzenden Karpatenraum allgemein angewandt wurde, unterscheiden sich die keramischen Grundformen und die Thematik des Ornamentes ausgeprägt von sämtlichen bekannten neolithischen Keramiken in den umliegenden Gebieten. Mit keiner von ihnen kann sie identifiziert werden und keiner von ihnen kann sie zugereicht werden. Im Inventar hebt sich am meisten das bikonische Gefäß mit vollem Fuß hervor (Abb. 9: 1). Auf den ersten Blick könnte gesagt werden, daß es mit ähnlichen Formen in der Vinča-Kultur zusammenhängen muß. Von der Vinča-Kultur trennt es jedoch die ganze Starčevo-Kultur, in welcher dieser Gefäßtyp unbekannt ist. Bei dieser Gelegenheit skizzieren wir nur in Kürze mögliche typologische und chronologische Beziehungen zur parallelen Entwicklung in unmittelbarer Nachbarschaft.

Die Konfrontation der Keramik kann man in den Gruppen Anzabegovo-Vršnik und Porodin

beginnen. Mit der Keramik dieser Gruppen weist unsere Keramik übereinstimmende breite weißgemahte Bänder, weiße Punkte (aber in anderer Applikation) und schmale Dreiecksmuster auf (*Sanev — Simoska — Kitanoski — Saržoski 1976*, Abb. 50, 56, 53, 191; *Simoska — Sanev 1975*, Taf. X: 1—2, XVIII: 3, 6, 7, 10). Ähnliche Weißbemalung ist auch aus der unteren Schicht in Rug Bair bekannt (*Sanev 1975*, Taf. VI: 1—2, 4—8). Die angeführten Parallelen aus Makedonien sind der weißbemalten Keramik aus Gălăbnik am ähnlichsten. Doch muß gleich betont werden, daß es nicht solche Analogien sind, welche es erlauben würden, den Horizont mit weißbemalter Keramik aus Gălăbnik mit der Gruppe Anzabegovo-Vršnik zu identifizieren, weil die typologischen Hauptcharakteristiken vollkommen andere Elemente bilden. Abweichend sind auch die keramischen Leittypen und die Struktur des Ornamentes. Es überrascht, daß das weißgemahte Ornament aus Gălăbnik den Mustern aus Veluška Tumba und aus Porodin in Pelagonien weit ähnlicher ist als aus dem nahen Anzabegovo in Makedonien.

Geographisch stehen unserer Lokalität die Siedlungen Kremikovci und Slatina im Gebiet von Sofia am nächsten. Aus beiden Fundorten ist weißbemalte Keramik bekannt, doch handelt es sich abermals um keine identischen Gefäßformen und auch um kein morphologisch identisches Ornament. Gemeinsam sind nur die niederen zylindrischen unterbrochenen Füße. Aus den Siedlungen von Sofia fehlen hauptsächlich bikonische Gefäße mit vollen Füßen, die für den Frühhorizont in Gălăbnik höchst typisch sind.

Wichtig sind mögliche Beziehungen zur Karanovo I-Kultur. Am nächsten liegt unserer Region die Siedlung in Čavdar (*Georgiev 1981*), die mit ihren Funden schon vom Rahmen der klassischen Karanovo I-Kultur ziemlich abweicht, und gerade diese Funde wurden zum Ausgangspunkt für die Herausstellung der Gruppe Čavdar-Kremikovci. Auch so bilden jedoch die Denkmäler aus Čavdar ein geeignetes Verbindungsglied mit der Karanovo I-Kultur in Thrakien. Eine einzige Randscherbe aus Gălăbnik korrespondiert mit der Profilation und dem weißgemahten Ornament vollauf mit der typischen Keramik der Karanovo I-Kultur und wir halten sie für einen Import. Ansonsten unterscheidet sich die dünnwandige

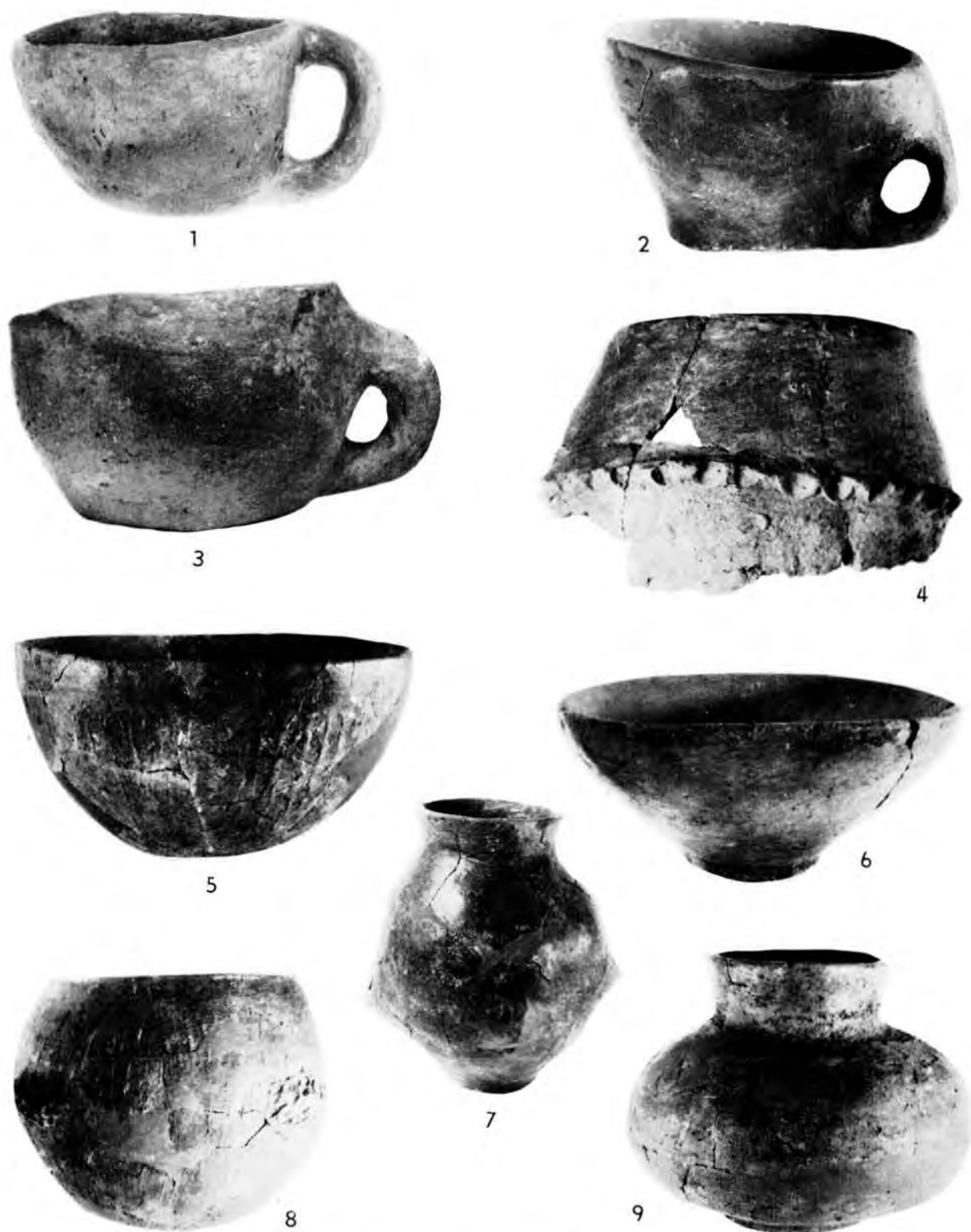

Abb. 13. Gäläbnik. 1–3 — einhenkelige Tassen aus dem Horizont III und IV; 4, 5, 8 — dickwandige Keramik aus dem Horizont III; 6 — Schüssel aus dem Horizont I; 7, 9 — monochrome Keramik aus dem Horizont III.

Keramik aus Gäläbnik mit den grundlegenden Keramikformen und dem Ornament diametral von der Keramik der Karanovo I-Kultur. Gemeinsam haben beide nur die zylindri-

schen unterbrochenen Hohlfüße. Formale Übereinstimmungen finden wir auch in der Ornamentik. Es sind vor allem breitere weißgemalte Bänder, kombiniert mit dem Netzmuster

(Abb. 7: 7), die auch in Čavdar vorhanden sind (Georgiev 1981, Abb. 37, 39d). Übereinstimmend sind auch die negativen Muster auf der weißbemalten Oberfläche, die in Čavdar und in Thrakien häufig vorkommen. Trotz den typologischen Übereinstimmungen zwischen der Keramik aus Gălăbnič und aus dem Verbreitungsgebiet der Karanovo I-Kultur wie auch aus Čavdar und dem Sofia-Feld ist es nicht möglich, den ersten kulturhistorischen Horizont aus Gălăbnič kulturell mit ihnen zu identifizieren.

Mit der Keramik der Gura Baciului-Gruppe weist die Keramik aus Gălăbnič nur ganz allgemeine Übereinstimmungen in der Applikation der Weißbemalung auf. Die Gefäßformen selbst wie auch die Technik und Thematik des Ornamentes unterscheiden sich prinzipiell.

Gălăbnič zusammen mit den Fundorten Pernik und Priboj, in denen identische Denkmäler mit dem Inventar des ersten kulturhistorischen Horizontes von Gălăbnič vorkommen, erlauben es, eine weitere Kultur- und Territorialgruppe des Frühneolithikums im Balkanraum herauszugliedern, die ein Bestandteil des räumlich ausgedehnten Kulturkomplexes ist, der außer anderem durch weißbemalte Keramik charakterisiert ist. Die Gruppe mit weißbemalter Keramik aus Gălăbnič und weiteren Lokalitäten im Strumatal, situiert zwischen zwei derartig eigenständigen Kultureinheiten, wie es die Karanovo I-Kultur im Osten und die Gruppe Anzabegovo-Vršnik und Protostarčevo im Westen sind, unterscheidet sich von diesen Kultureinheiten dermaßen, daß wir es für begründet halten, die frühneolithischen Denkmäler aus dem oberen Strumatal auch terminologisch zu spezifizieren. Da der Fundfonds aus Gălăbnič gegenwärtig am repräsentativsten ist, wählen wir diesen Fundort als namensgebend für die *Gălăbnič-Gruppe*.

Die *Gălăbnič-Gruppe* bildet vorderhand das älteste Entwicklungsstadium des Neolithikums im Strumatal. Das entscheidende Kriterium bei ihrer Herausgliederung bleibt einstweilen jene Keramik aus den unteren Schichten der Tellsiedlung in Gălăbnič wie auch auf den Tells in Pernik und Priboj, welche sich markant von der Keramik der bekannten zeitgleichen Kulturen und Gruppen in den benachbarten Gebieten unterscheidet. Diese Gruppe läßt sich nach der Verbreitung typischer

Denkmäler gegenwärtig nur im Gebiet des Struma-Oberlaufes und seiner Zuflüsse belegen, wo sie die älteste neolithische Besiedlung repräsentiert und der klassischen Starčevo-Kultur mit der typischen dunklen Bemalung auf rotem Grund vorangeht. Die drei angeführten Lokalitäten deuten auch Möglichkeiten der inneren Gliederung der Gălăbnič-Gruppe an.

Die stratigraphische und kulturelle Situation auf den Tells im oberen Strumatal bestätigt die Erkenntnis, daß im Verbreitungsgebiet der Starčevo-Criş-Kultur und aller ihrer Territorialgruppen, also auf dem Gebiet mit grober Umgrenzung durch die Lokalitäten Anzabegovo — Slatina — Donja Branjevina — Gura Baciului, ihr universeller Vorgänger eine Kultur war, die außer anderem durch Keramik mit Weißbemalung auf rotem Grund charakterisiert war. Diese Kultur kann gerade auf Grundlage der Differenzen in Form und Ornamentik der Keramik in mehrere Lokalgruppen aufgegliedert werden: 1. Anzabegovo-Vršnik-Gruppe im Vardartal, 2. Gălăbnič-Gruppe an der Struma, (3. wahrscheinlich Grivac-Gruppe an der Morava), 4. Slatina-Gruppe (die Benennung ad hoc gewählt für den Horizont mit weißbemalter Keramik im Sofia-Feld und in Nordwestbulgarien) und 5. Gura Baciului-Gruppe mit evtl. weiteren Lokalvarianten. Die gemeinsamen typologischen Züge in Form und Ornamentik der Keramik dieser Kultur wie auch ihre einheitliche und in allen Gebieten eindeutige chronologische Anteriorität gegenüber der klassischen Starčevo-Criş-Kultur erlauben ihre Beurteilung als geschlossene Kulturstruktur, als Basis der weiteren Entwicklung des Neolithikums in ihrem gesamten Verbreitungsgebiet. Die neufestgestellte Gălăbnič-Gruppe ist ein Bestandteil dieser frühneolithischen Kultur und zusammen mit der Anzabegovo-Vršnik-Gruppe bildet sie ihren südlichen Flügel und die Grenze mit dem thessalisch-makedonischen Neolithikum.

Die Grabung in Gălăbnič bringt keine wesentlich neuen und eindeutigen Belege für die Synchronisierung dieser „Protostarčevo-Kultur“ mit der Entwicklung der Seslo-Sequenz in Thessalien.

Ein bedeutungsvolles Novum in der Entwicklung der neolithischen Keramik in Gălăbnič wie auch im breiteren Gebiet stellt das erste Vorkommen des rotgemalten Ornamentes

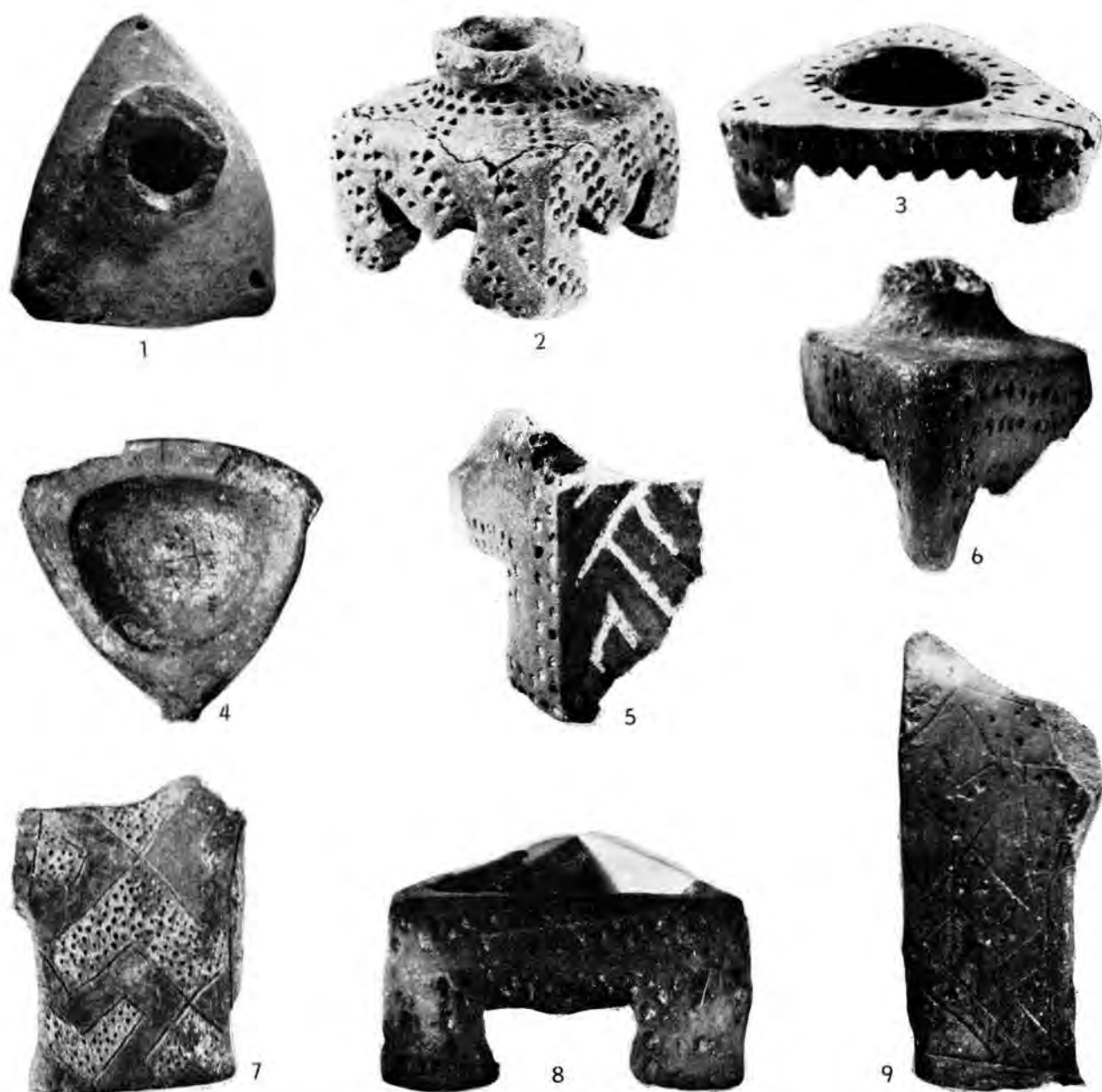

Abb. 14. Gäläbnik. 1–2 — Horizont I; 3 — Horizont II; 4–6, 8 — Horizont III; 7, 9 — Horizont IV.

tes dar (Abb. 10). Vorläufig kann nicht gesagt werden, ob es sich um eine universelle Erscheinung im gesamten Verbreitungsgebiet der „Protostarčevo“-und Starčevo-Kultur handelt, und zwar gerade an der Grenze zwischen der weißbemalten und rotbemalten Keramik, oder ob hier eine lokal begrenzte Erscheinung vorliegt. In Gäläbnik erscheint das rotgemalte Ornament auf hellrotem oder hellbraunem Grund der dünnwandigen Keramik in den oberen Schichten des ersten kulturhistorischen Horizontes mit weißbemalter Keramik. Wichtig ist die Feststellung, daß auf den Formen, die im Standard Weißbemalung tragen (z. B. bikoni-

sche Gefäße mit vollem oder geteiltem zylindrischem Hohlfuß), Rotbemalung niemals vorkommt. Genauso kommt sie nicht in den unteren und auch nicht in den oberen Schichten des Tels vor. Nach der stratigraphischen Situation in Gäläbnik kann man bislang nicht genauer die chronologische und genetische Stellung dieser rotbemalten Keramik interpretieren. In verhältnismäßig geringer Menge begegnet man ihr beinahe auf der ganzen untersuchten Fläche. Der Mangel an Fundverbänden ermöglicht nicht die Beurteilung, ob es sich um ein sekundär vermengtes Vorkommen handelt, oder ob das gemeinsame Vorkommen der

rot- und weißbemalten Keramik in ein und derselben Schicht den tatsächlichen Stand ihrer gegenseitigen Beziehung widerspiegelt. Dasselbe gilt auch für ihr Vorkommen mit dunkel bemalter Keramik der Starčevo-Kultur. Nach der relativ geringen vertikalen Streuung ist anzunehmen, daß sich die rotbemalte Keramik nur an den beschränkten Zeitabschnitt an der Grenze der weißbemalten und dunkelbemalten Keramik knüpft. Bislang besitzen wir keine Belege über die Kontinuität oder Diskontinuität der Besiedlung auf dem Tell von Gălăbnik, so daß wir nicht beurteilen können, ob der Horizont mit dem Vorkommen von rotbemalter Keramik im Vergleich zur Besiedlung des ersten und dritten kulturhistorischen Horizontes nur eine episodische Entwicklungsstufe darstellt, deren Begleiterscheinung gerade die rotbemalte Keramik ist, oder ob es sich um einen völlig autonomen kulturhistorischen Horizont handelt, der relativ gleichwertig mit der vorangehenden und nachfolgenden Besiedlung ist und nur ungenügend nachgewiesen bleibt.

Die rotbemalte Keramik ist auch auf dem Tell in Pernik repräsentativ belegt (Cochadziev 1978). Auch dort begegnet man ihr im oberen Teil des Horizontes mit weißbemalter Keramik in Schichten, die der Besiedlung der Starčevo-Kultur vorangehen. Rotes und weinrotes Ornament belegt N. Petkov (1960, 1961, 1962) aus mehreren Lokalitäten auf dem Sofia-Feld (Slatina, Dolni Lozen, Kurilo, Rebrovo).

Wichtig sind die Funde von rotbemalter Keramik aus Grivac (Gavela 1956—1957, S. 262, Abb. 60—61). In Form und Ornamentik wird diese rotbemalte Keramik schon etwa in den Rahmen der Starčevo-Kultur gereiht und weist vielleicht mit Ausnahme des negativen Ornamentes auf einem rotbemalten Fragment bereits keine typologischen Konnexionen zur weißbemalten Keramik auf (also ähnlich wie in Gălăbnik), die in Grivac ebenfalls vorkommt. Aus der Publikation läßt sich die stratigraphische Beziehung zwischen der rot- und weißbemalten Keramik nicht feststellen. Das rotgemalte Ornament aus Grivac ist stilistisch verhältnismäßig einheitlich, vielleicht repräsentiert es einen nur kurz bemessenen Abschnitt in der Entwicklung der Starčevo-Kultur. In der Publikation B. Gavelas ist keine klare Erwähnung über das Vorkommen der dunklen Bemalung. Falls dort das schwarzge-

malte Starčevo-Ornament tatsächlich fehlt, würde dies auf die Existenz eines selbständigen Horizontes mit rotbemalter Keramik hinweisen. Ohne eine eingehende typologische Analyse der Gefäßformen und des Ornamentes läßt sich eine Bindung zwischen der weißbemalten und rotbemalten Keramik nicht belegen. Die wenigen Fundverbände von ungenügendem stratigraphischen Wert und ihre ungleichmäßige räumliche Distribution erschweren die Lösung der kulturellen und zeitlich-räumlichen Zusammenhänge. In jedem Falle sind Grivac, Gălăbnik und Pernik wichtige Fundstellen des Horizontes mit charakteristischer rotbemalter Keramik. Aus der stratigraphischen Situation in Pernik geht hervor, daß der Horizont mit rotbemalter Keramik doch nur etwa eine selbständige und relativ lange Entwicklung in der Zeit zwischen der Gălăbnik-Gruppe und der klassischen Starčevo-Kultur mit dunkelbemalter Keramik darstellt. Die Mächtigkeit der Siedlungsschichten mit rotbemalter Keramik in Pernik überschreitet 1 m und ist stratigraphisch und typologisch von der älteren und jüngeren Besiedlung differenzierbar. Es ist nur fraglich, in welchen weiteren Gebieten eine ähnliche Entwicklung zu erwarten ist. Interessant ist in diesem Zusammenhang auch die Frage des Überlebens der weißbemalten Keramik in der Starčevo-Kultur. Gemeint ist die weißbemalte Keramik aus Starčevo, die S. Dimitrijević (1974, S. 103, Taf. VI: 10, 11, 13—15) zuletzt erst in die Girlandoid-Stufe eingereiht hat. Oder existiert in Starčevo auch ein altertümlicher „Protostarčevo“-Horizont?

Besonders interessant ist hinsichtlich der Situation auf dem Tell in Gălăbnik auch selbst die Frage des Vorhandenseins von Besiedlung mit Keramik, die nach allen typologischen Merkmalen in den Rahmen der Starčevo-Criş-Kultur gehört, genauer in ihren Starčevo-Teil. Die Gefäßformen wie auch das dunkel gemalte Ornament lassen nicht bezweifeln, daß es sich um ein Inventar handelt, das in seinem gesamten Vorkommensgebiet ein Spezifikationskriterium für die Zugehörigkeit zur Starčevo-Kultur darstellt, also ihr integraler Bestandteil ist. Dies gilt auch von der typischen Starčevo-Keramik im Verbreitungsgebiet der Anzabegovo-Vršnik-Gruppe. Dieses schwerwiegende Problem berührte bereits M. Garašanin (1979, S. 105, 142—143) und er

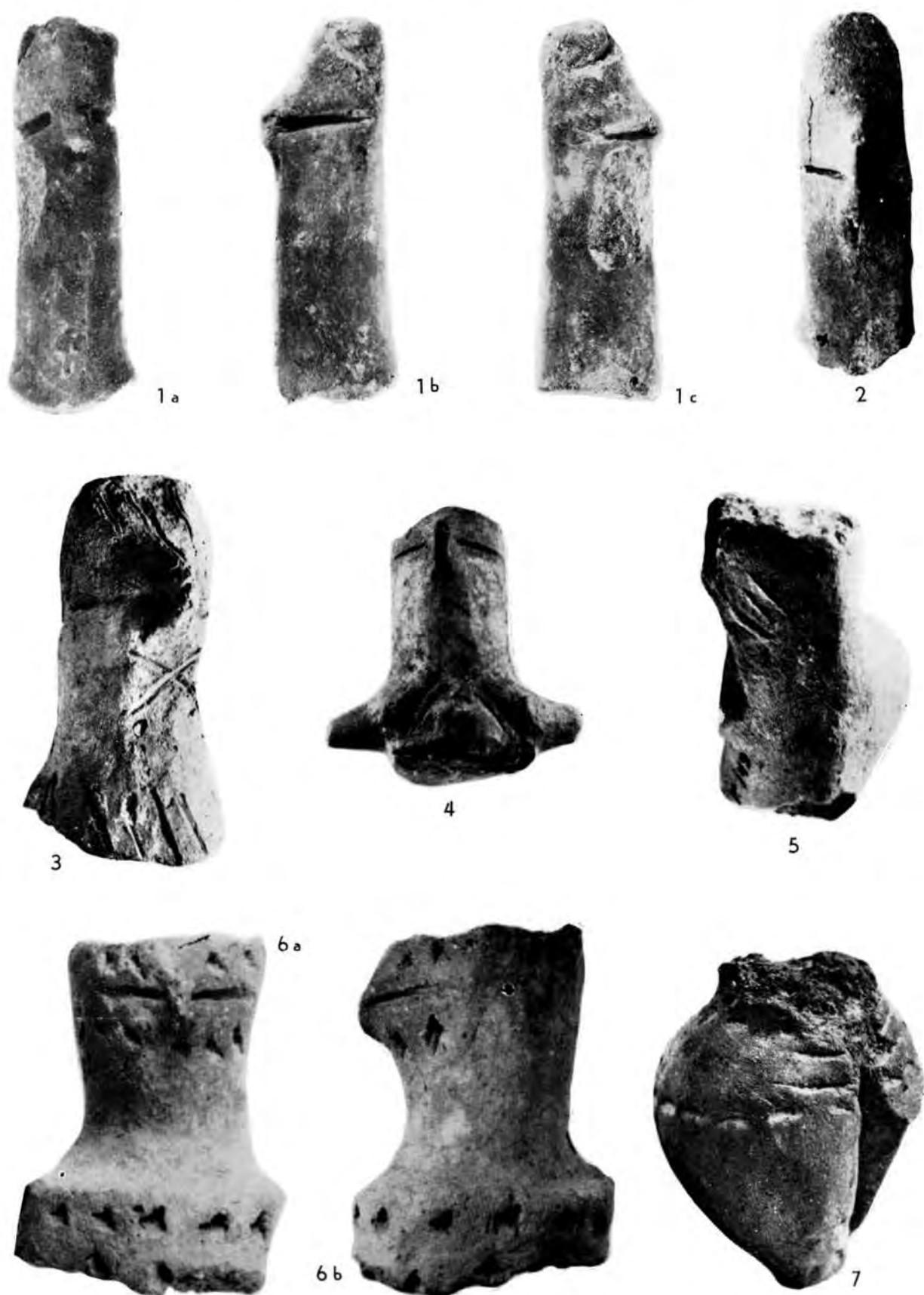

Abb. 15. Gäläbnik. 1–3, 5, 6 – Horizont III; 4 – Lese fund; 7 – Horizont II.

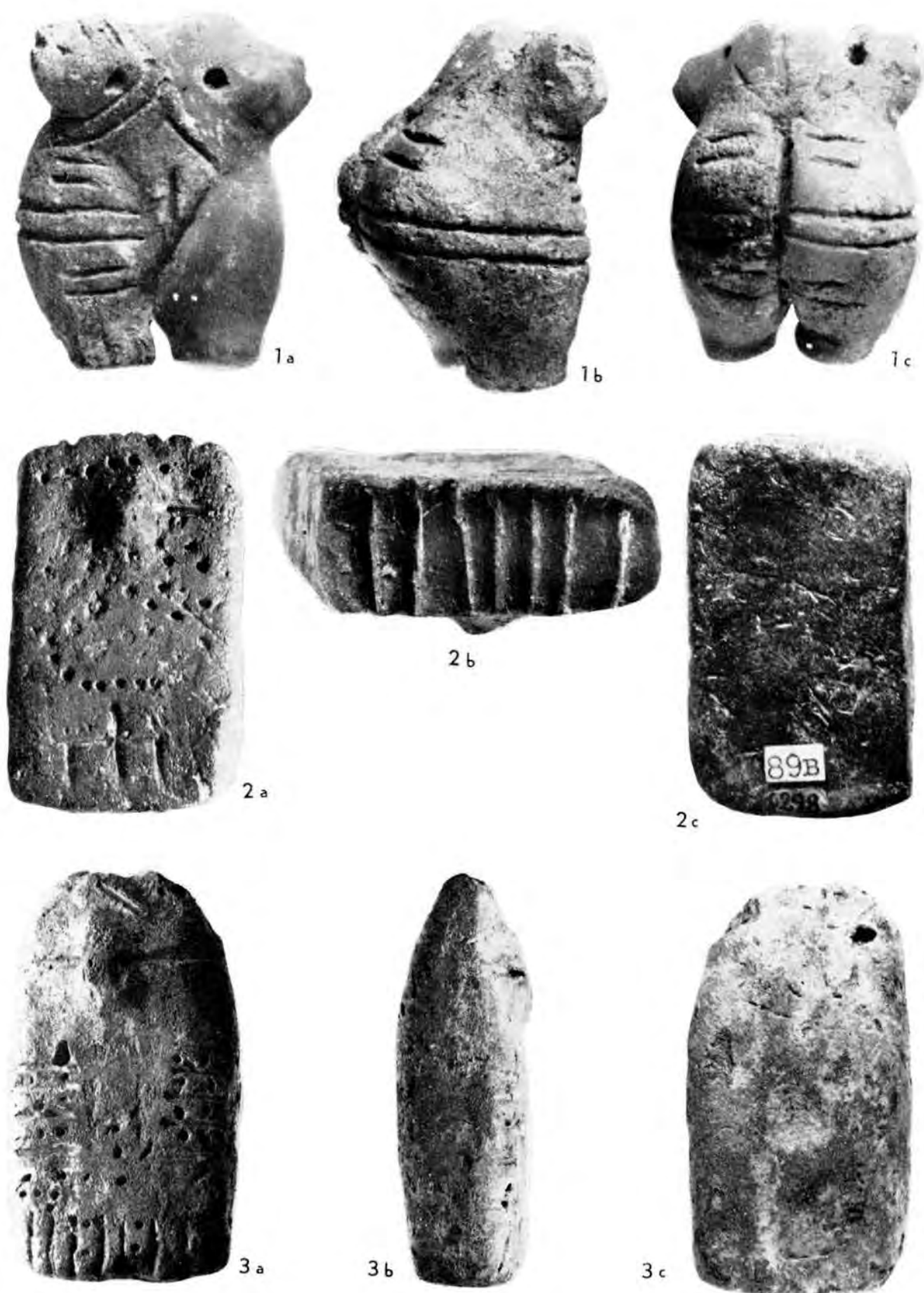

Abb. 16. Gäläbnik. 1 — unstratifizierter Fund; 2–3 — Horizont III.

neigt zur Lösung, daß die bereits formierten Starčevo-Elemente in der Zeit von Anzabegovo-Vršnik II südwärts vorgestoßen sind. Die Situation kann jedoch auch anders bewertet werden. Die klassische Starčevo-Criş-Kultur mit ihren sämtlichen Lokalvarianten, vielleicht mit Ausnahme völlig peripherer Gebiete, wie es das zentrale Bosnien (Obre I), Nordostungarn (Méhtelek) oder das rumänische Moldaugebiet (Glavaneşti Vechi) sind, ist der universale Nachfolger der „ProtoStarčevo“-Kultur mit weißbemalter Keramik, miteinbezogen die Gruppe Anzabegovo-Vršnik und vielleicht auch die Slatina-Gruppe. In diesem Falle läßt sich jedoch nur schwer das Zentrum ihrer Entstehung bestimmen und dann ihre nachfolgende Verbreitung in die Randgebiete gerade im Zeitabschnitt nach dem Untergang der weißbemalten Keramik verfolgen. Unsere Erwägungen in dieser Richtung scheinen gewissermaßen durch die Geschichte der Erforschung und das Studium der Starčevo-Criş-Kultur determiniert zu sein, wenn wir mit der Priorität der Entdeckung ihrer Denkmäler in manchen Gebieten im Unterbewußtsein auch ihre genetisch-chronologische Priorität verknüpfen.

In diesem Kontext muß die Tatsache betont werden, auf welche bereits M. Garašanin (1979, S. 93, 105) aufmerksam machte, daß beginnend mit der Phase Anzabegovo-Vršnik II sich grundsätzlich die grundlegenden Keramikformen und das Ornament wandeln. In vollem Ausmaß gilt dies auch von der Situation in Gălăbnik. Möglicherweise bildet gerade die erwähnte rotbemalte Keramik das fehlende Zwischenglied zwischen der weiß- und dunkelbemalten Keramik. Hingegen kann man die Hauptformen der dünnwandigen Gefäße aus Gura Baciului oder Donja Branjevina eher mit Typen der bemalten Keramik der klassischen Starčevo-Criş-Kultur vergleichen und vielleicht auch genetisch verknüpfen. Die formenkundliche wie auch ornamentale Homogenität der Keramik der klassischen Stufen der Starčevo-Criş-Kultur in ihren sämtlichen Verbreitungsgebieten zwingt doch nur zur vorsichtigen Beurteilung der Anwesenheit und Herkunft der typischen Starčevo-Keramik im Verbreitungsgebiet der Gruppen Gălăbnik und Anzabegovo-Vršnik.

Die Haupttypen der dünnwandigen Starčevo-Keramik aus Gălăbnik korrespondieren

in Form und Ornament vollkommen mit der Keramik der Starčevo-Kultur in Jugoslawien, beginnend von Anzabegovo über Starčevo bis Vinkovci. Unterschiede bestehen in der dickwandigen Keramik. Wesentlich seltener ist Keramik mit Fingertupfen- und Fingernagel-eindrücken, anders sind auch mehrere Arten des Schlickbewurfes. Übereinstimmend ist die seichte breite Fingerkannelur. In den Formen dominieren bikonische Gefäße mit rauhem oder kanneliertem Unterteil und glatter bis polierter Oberhälfte. Die ziemlich zahlreiche, vorwiegend applizierte anthropomorphe Plastik korrespondiert mit Typen aus Jugoslawien und Ungarn. Überraschend wirkt die große Ähnlichkeit der flachen rechteckigen Plastik (Abb. 16: 2, 3) mit den Plastiken aus Méhtelek in Nordostungarn (Kalicz — Makkay 1976, S. 13—24, Taf. 8: 1).

Zahlreich sind auch die typischen Postamente-Altärchen, die aus anderen Gebieten der Starčevo-Criş-Kultur bekannt sind. Vorherrschend sind jedoch Typen, die für den Bereich der Karanovo I—III-Kultur charakteristisch sind, mit dreieckig profilierten Füßen und dreieckiger Form mit reichem Dekor in verschiedener Anfertigungsart, oft mit weißer Inkrustierung. Es sind Formen, die in den übrigen Verbreitungsgebieten der Starčevo-Criş-Kultur fehlen. Gerade die Postamente bieten die besten Konfrontationsmöglichkeiten des Inventars aus der Starčevo-Siedlung mit dem Inventar der Karanovo I—III-Kultur. Es han-

Abb. 17. Gălăbnik. Marmorne Frauenplastik aus dem Horizont III.

delt sich um Übereinstimmungen in Form und Ornamentik. Bloß manche Gattungen des Ritz- und Stichornamentes, hauptsächlich auf den vierfüßigen Postamenten, sind aus Thrakien nicht bekannt. Aus kulturchronologischer Sicht ist es wichtig, daß Postamente des Karanovo-Typs in Gălăbnik nicht im ersten, ältesten Horizont mit weißbemalter Keramik vorkommen. Ihr Auftreten knüpft sich ausschließlich an Schichten der Starčevo-Kultur. In den unteren Schichten, die der Gălăbnik-Gruppe angehören, sind Postamente-Altären selten und sofern sie fragmentarisch belegt sind, liegen völlig andere Typen vor: kleine vierfüßige Postamente, im oberen Teil zur Form eines Gefäßes modelliert (Abb. 14: 1). Technologisch gehören sie in die Kategorie der dünnwandigen bemalten Keramik. Dieser Typ entwickelte sich später während der klassischen Starčevo-Kultur (Garašanin 1979, Abb. 11: 6—7).

Das Gebiet der oberen Struma hat sich in der Zeit der Starčevo-Kultur an die Kulturentwicklung im Sofia-Feld mehr angenähert als in vorangehender Zeit. Beide Gebiete inklinier-

ten ausgeprägt zur Starčevo-Criş-Kultur, in jeder Beziehung mehr als zur Karanovo I und II-Kultur. Jedoch bleiben zwischen beiden Gebieten weiterhin mehrere Differenzen bestehen. Im oberen Strumatal fehlt bislang vollkommen die bichrome schwarzweiß bemalte Keramik, die typisch für das Gebiet von Čavdar (Georgiev 1981, Abb. 46) bis Gradešnica (Nikolov 1975) und Cîrcea (Nica 1977) ist. Das Fehlen der Schwarzweiß-Bemalung in Gălăbnik läßt sich einstweilen nicht interpretieren, es kann durch mehrere Umstände determiniert sein. Wichtig wird etwa wohl das selbständige quantitative und territoriale Vorkommen der schwarzweißbemalten Keramik sein. Am häufigsten erscheint sie bislang in Nordwestbulgarien mit sichtlichen Affinitäten an Motive der weißbemalten Keramik, wie es an der Entwicklung des Ornamentes in Čavdar sichtlich ist.

An Hand der bisherigen Funde läßt sich über die Angliederung der frühneolithischen Besiedlung im oberen Strumatal an die Čavdar-Kremikovci-Kultur erwägen. In der Keramik aus dem Strumatal fehlen vollkommen entscheidende spezifische Elemente, die für die Keramik der Čavdar-Kremikovci-Kultur in ihrer jetzigen Definition charakteristisch sind. Die Gălăbnik-Gruppe inkliniert mit Beibehaltung ihrer Eigenständigkeit doch nur in sämtlichen Sphären mehr zur Entwicklung im Vardartal (Gruppe Anzabegovo-Vršnik I) als zur Čavdar-Kremikovci- und Karanovo I-Kultur. Auch die jüngere Besiedlung im oberen Strumatal integriert eindeutig zur Starčevo-Kultur, hat weit mehr gemeinsame Elemente mit der Entwicklung im Vardar- und Morava-Tal als mit der Kultur, die zur selben Zeit von Čavdar bis Gradešnica verbreitet war. Aus allen berührten Gebieten sind immer noch zu wenige Funde vorhanden, um bestimmen zu können, ob die Abfolgen der Siedlungshorizonte in den untersuchten Siedlungen vollkommen sind oder ob in ihnen bisher unerkannte Besiedlungshiate sind. Auch deswegen lassen sich vorläufig nicht genauer die Grenzen zwischen den einzelnen Gruppen und ihre genaue Synchronisierung bestimmen. Es ist anzunehmen, daß die Täler von Vardar und Struma, die natürlich in Richtung zum ägäischen Raum orientiert und ebenfalls in den ökologischen Bedingungen ähnlich sind, auch in der ethno-kulturellen Entwicklung einander

Abb. 18. Gălăbnik. Zoomorphe Plastiken.

näher stehen konnten als jedes von ihnen zu den benachbarten, geomorphologisch schon mit dem Donauroum verknüpften Gebieten. Auch dies würde die abweichende Entwicklung zwei so naher Gebiete erklären, wie es das obere Strumatal und das Sofia-Feld sind.

Über die finale Entwicklung der Starčevo-Besiedlung in Gäläbnik äußern wir uns einstweilen nicht eingehender. Die heterogenen Funde von niederem stratigraphischen Wert ermöglichen nicht einmal eine Skizzierung ihrer Kulturzugehörigkeit und chronologischen Stellung. Es begegnet hier Inventar, in welchem Elemente vorhanden sind, die in Details für die Vinča-Kultur charakteristisch sind, aber auch für die Kultur Karanovo II und III wie auch für die Paradimi-Kultur. Eine spezifisch örtliche Komponente läßt sich vorläufig nicht definieren. Wir setzen hier jedoch nicht die Existenz einer der drei angeführten Kulturen in homogener Form voraus. Vermutlich nahm nach dem Untergang der Starčevo-Kultur die Besiedlungsintensität auf den untersuchten Siedlungen deutlich ab, bis diese schließlich ganz abgebrochen wurden. Die nachfolgende zusammenhängende Besiedlung der untersuchten Region stammt erst aus der Zeit der entfaltenen Gradešnica-Marica-Kultur, die recht gut auf den Siedlungen Pernik-Krakra (*Radunčeva* 1981, S. 11, Abb. 1—7), Radomir, Kondofrej, Dren (Grabung von A. Radun-

čeva, unveröffentlicht), Slatino (Grabung von S. Čochadžiev, unveröffentlicht) belegt sind. Alle liegen auf vorher unbesiedelten Flächen.

Schlußbemerkungen

Die Abdeckung des Tells von Gäläbnik trägt wesentlich zum Kennen des Neolithikums im zentralen Balkanraum bei. Die stratigraphische Situation auf der untersuchten Fläche, die nur ein kleines Torso der ganzen Siedlung darstellt, ist nicht optimal, namentlich hinsichtlich der Verfolgungsmöglichkeit der detaillierten Abfolge der einzelnen Siedlungshorizonte und damit auch der genauen internen Stratigraphie. Mit der Mächtigkeit der Siedlungsschichten (um 400 cm) korrespondiert sie gut mit der Mächtigkeit der Siedlungsschichten der chronologisch entsprechenden Epoche auf den Siedlungshügeln in Thrakien und auf den Tumba-Siedlungen in Makedonien. Mit der Morphologie und Ausdehnung ähnelt der Tell in Gäläbnik eher den Tumba als den klassischen Tells.

Am wichtigsten ist der Beleg der neuen selbständigen Gäläbnik-Gruppe aus der Zeit des Frühneolithikums, die mit der Anzabegovo-Vršnik I-Gruppe gleichwertig ist. Diese beiden Gruppen wurden von der Starčevo-Kultur abgelöst. In Anbetracht der grundsätzlichen Veränderungen in der Typo-

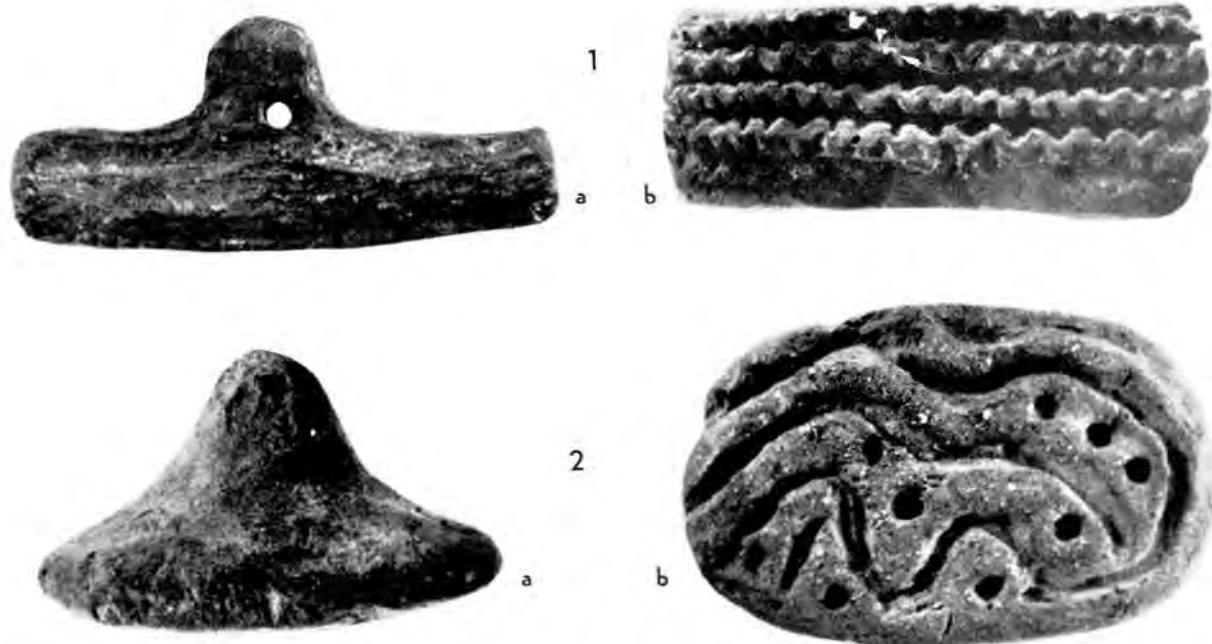

Abb. 19. Gäläbnik. Tonpintaderen. 1a, b — Horizont I; 2a, b — Horizont II.

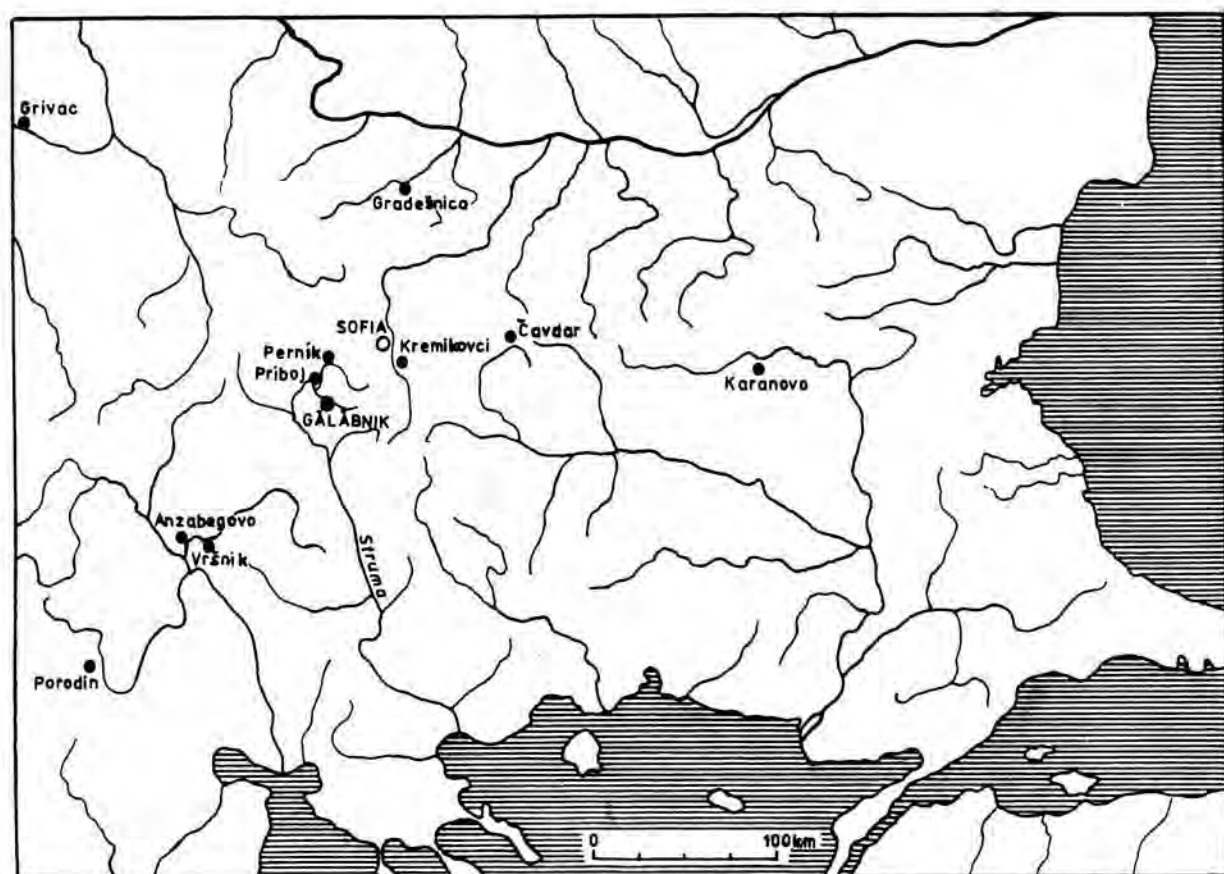

Abb. 20. Gălăbnik und weitere bedeutende Fundstellen.

logie der Keramik-Formen und ihrer Ornamentik wie auch des weiteren Inventars taucht hier das wichtige Problem der genetischen Beziehungen dieser Gruppen zur Starčevo-Kultur auf, die sie auf den Siedlungen deutlich überschichtet. Es skizzieren sich Möglichkeiten, aber auch die Notwendigkeit einer Definierung mehrerer Lokalgruppen der Vorstarčevo-Entwicklung wie auch in der Entwicklung der eigentlichen Starčevo-Criş-Kultur mit Berücksichtigung der vorangehenden und nachfolgenden Entwicklung.

Das verhältnismäßig ärmliche Inventar der Gruben, die vom Niveau über dem oberen Horizont mit dem Häuserbrandschutt eingetieft waren, deutet auf die Existenz einer späten Besiedlung der Starčevo-Kultur, die an Hand der vertikalen Stratigraphie der Siedlungsschichten nicht separierbar ist. Auch diese Gruben stammen mindestens aus zwei Siedlungshorizonten. In den einen ist noch relativ junge Starčevo-Keramik von hellbrauner Farbe mit einer Verzierung aus relativ breiten Linear-, Bogen- und Spiralmustern von dun-

kelbrauner bis schwarzer Farbe vertreten. In den anderen Gruben, die ebenfalls aus diesem oberen Niveau des Tells eingegraben sind, kommt graue bis grauschwarze polierte Keramik bikonischer Formen ohne die bemalte Starčevo-Keramik vor. Manche dieser Gruben reichen bis zum Grundwasserspiegel und sind nur dank des Umstandes gut verfolgbar, daß in ihrer Verschüttungsschicht viel Brandschutt von Häusern vorhanden ist. Ihr wenig Inventar enthält kein besonders typisches Material, erlaubt es aber trotzdem, eine selbständige Poststarčevo-Besiedlung vorauszusetzen. Die oberen Schichten des Tells sind dermaßen devastiert und vermengt, daß sich diese jüngeren Siedlungshorizonte stratigraphisch nicht identifizieren lassen.

Die bisherigen Funde aus dem oberen Strumatal ermöglichen keine zufriedenstellende Bestimmung der Beziehungen zur Entwicklung im Verbreitungsgebiet der Kultur Karanovo I—III. Wir verwiesen bereits auf Elemente, die eine rahmenhafte Synchronisierung der Gălăbnik-Gruppe mit der Karanovo I-Kul-

tur ermöglichen. Im Horizont der Starčevo-Kultur reduzieren sich die übereinstimmenden Äußerungen zwischen dem oberen Strumatal und dem Karanovo-Bereich eigentlich nur auf die Postamente-Altärchen mit den typischen Schachbrettmustern. Es ist beachtenswert, daß diese Postamente in der ganzen Anzabegovo-Vršnik-Gruppe fehlen, und auch nicht in Gradešnica (Nikolov 1975) und in den übrigen Verbreitungsgebieten der Starčevo-Kultur vorhanden sind. Zahlreich sind sie auf den Lokalitäten des Sofia-Feldes. Es scheint, daß sie in Gäläbnik häufiger als in Thrakien selbst vorkommen, für welches jedoch genauere Angaben über ihre Quantität fehlen. Wenn sie auch in Thrakien relativ zahlreicher wären, müßte dies nicht ihr absolutes Übergewicht bedeuten, weil die Abdeckung von Frühkaranovo-Siedlungen in Ausmaß und Umfang vielfach das Ausmaß der Grabungen im Strumatal überschreiten. Aus Gäläbnik stammen bislang um 150 Postamente-Altärchen, und zwar von einer Fläche von rund 600 m² und aus gestörten Siedlungsabschnitten bei der Flußregulierung. In Gäläbnik erscheinen Postamente des Karanovo-Typs nicht in Schichten des ersten kulturhistorischen Horizontes mit weißbemalter Keramik, sie konzentrieren sich in den Schichten der Starčevo-Kultur. Wenn also die Synchronisierung der Gäläbnik-Gruppe mit der Karanovo I-Kultur richtig ist, dann ist die chronologische Priorität der dreieckigen Postamente in der Karanovo I-Kultur unstrittig. Schade, daß bislang die wesentlichen Differenzen in der Typologie der Postamente aus Karanovo I und II nicht festgelegt worden sind.

Ein weiteres typisches Merkmal des thrakischen Neolithikums ist die kannelierte monochrome Keramik, die mit der Karanovo II-Kultur als eines ihrer Attribute verknüpft wird. In diesem Kontext handelt es sich um das grundsätzliche Problem der kulturellen und chronologischen Beziehungen der Karanovo II-Kultur zur Starčevo-Kultur in der Form, wie sie z. B. auf dem Tell in Gäläbnik vorhanden ist. Hier konstatierten wir die kannelierte monochrome Keramik hauptsächlich in den Vorstarčevo-Horizonten noch vor dem Vorkommen der Karanovo Postamente-Altärchen. Eine Gattung der feinen Vertikalkannelur knüpft sich an die typischen bikonischen Gefäße, die gerade für die Gäläbnik-Gruppe

charakteristisch sind und die kann kaum auf irgendeine Weise mit der Kannelur auf der Karanovo II-Keramik zusammenhängen, im Gegenteil, sie bietet die Möglichkeit, die örtliche Evolution der Kannelur zu verfolgen, ohne daß ihr Vorhandensein durch die Karanovo II-Kultur bedingt wäre. Außerdem belegt G. I. Georgiev (1961, S. 63, B. 1) das Vorkommen der Kannelur auch während der Karanovo I-Kultur. Während der der Starčevo-Kultur entsprechenden Entwicklung war im oberen Strumatal die flache Kannelur in geringer Quantität vertreten. Beim Fehlen anderer typischer Karanovo-Keramikformen ist die Frage angebracht, ob die Existenz der Kannelur in diesem Gebiet wie auch im gesamten Verbreitungsgebiet der Starčevo-Criş-Kultur überhaupt mit dem Einfluß der Karanovo II-Kultur zusammenhängt. Eher scheint es, daß die Kannelur, ähnlich wie die Weißbemalung, die Postamente-Altärchen des Karanovo-Typs und andere westliche Varianten wie auch die anthropomorphe Plastik und weitere Inventargattungen in örtlich modifizierter Gestalt mehreren Lokalgruppen eigen waren und ein universelles Attribut der frühneolithischen bäuerlichen Kulturen sind. Es ist deshalb vielleicht nicht notwendig, immer und unter allen Umständen Beeinflussungsrichtungen und primäre Zentren der einzelnen charakteristischen Elemente der materiellen und geistigen Kultur zu suchen.

Die Siedlung in Gäläbnik, zusammen mit weiteren Siedlungen im oberen Strumatal, füllt die bisherige Lücke auf der frühneolithischen Besiedlungskarte des mittleren Balkanraumes aus. Die morphologische Eigenständigkeit der Keramik der Gäläbnik-Gruppe betont die Verschiedenartigkeit der Entwicklung und die parallele Existenz mehrerer Lokalgruppen mit einer bunten Palette horizontaler und vertikaler Beziehungen. Die nachfolgende jüngere Besiedlung inkliniert eindeutig zur Starčevo-Kultur und ist ihr Bestandteil. Nach den gegenwärtigen chronologischen Systemen der Starčevo-Kultur sind in Gäläbnik ihre sämtlichen Entwicklungsstadien vertreten, doch brachten die bisherigen stratigraphischen Feststellungen keine ausreichenden Belege zur Bestätigung, Ergänzung oder Korrigierung dieser Systeme. Im Falle mancher markanten Abweichungen im Ornament kann einstweilen nicht entschieden werden, ob es sich um ört-

Tab. 1. Chronologische Beziehungen der Tellsiedlung von Gălăbniak

SERBIEN	MAKEDONIEN	GĂLĂBNİK	OBERE STRUMA-TAL	SOFIA-FELD	NW.BULGARIEN	THRAKIEN
/Spiraloid/ III STARČEVO IIb IIa	III ANZABEGOVO VRŠNIK II	c III STARČEVO-KULTUR b a			C Gradešnica B A ₂	KARANOVO II ↓ ?
Grivac „rot-auf-rot“	?	II „rot-auf-rot“	Pernik II „rot-auf-rot“	„rot-auf-rot“	?	↑
PROTO STARČEVO „weiß-auf-rot“	ANZABEGOVO VRŠNIK I	GĂLĂBNİK I „weiß-auf-rot“	Pernik I GRUPPE „weiß-auf-rot“ Priboj	SLATINA GRUPPE „weiß-auf-rot“	Gradešnica A ₁	KARANOVO I

liche Varianten oder um bisher nicht festgestellte Entwicklungsstadien handelt, die jedoch ebenfalls nur lokale Gültigkeit haben können.

Die bisherige stratigraphische Situation auf der publizierten Siedlung wie auch auf den übrigen untersuchten und publizierten vielschichtigen Siedlungen ermöglicht keine eingehende Verfolgung der Evolution der Hauptgattungen des Inventars, weil ständig geschlossene Fundverbände fehlen, wie es in idealem Falle z. B. die Inventare aus niedergebrannten Häusern oder andere Keramikdepots wären. Auf den vielfach langfristig besiedelten Lokaltäten mit umfangreicher wiederholter Bautätigkeit kam es zur Vermengung des mobilen Siedlungsinventars aus mehreren Siedlungshorizonten, was zur Verwischung der typologischen Unterschiede zwischen den einzelnen Siedlungshorizonten führt. Gerade eine solche natürliche Vermengung des Inventars aus mehreren aufeinanderfolgenden Siedlungshorizonten verursacht auch eine stratigraphische und typologische „Kontinuität“, die letzten Endes eine nur scheinbare fließende Entwicklung evoziert. Diese Umstände verzerren den tatsächlichen Rhythmus des Entwicklungsmechanismus der Siedlung und komplizieren somit die Verfolgung der Entwicklung und der genetisch-chronologischen Beziehungen der einzelnen Siedlungen wie auch ganzer kulturhistorischer Horizonte und Kulturen. Gemeint ist z. B. der Mechanismus der Ablösung der

Siedlung der Gălăbniak-Gruppe mit weißbemalter Keramik durch eine jüngere Siedlung mit einem für die Starčevo-Kultur typischen Inventar. Dasselbe gilt auch für die Kulturabfolge in Anzabegovo und anderen vielschichtigen Siedlungen. Gerade Anzabegovo kann als Beispiel einer nicht eindeutigen stratigraphischen Situation dienen, wenn zwei Autoren auf derselben Lokaltät ganz entgegengesetzte typologische und kulturelle Sequenzen konstatierten. Nach M. Garašanin wurde die Stufe Anzabegovo-Vršnik I von der Stufe II mit linearverzierter schwarzbemalter Keramik abgelöst, diese wieder von der Stufe III mit spiraloid verzierter Keramik (Garašanin 1979, S. 92—95, Abb. 9: 9, 12). Hingegen folgt nach M. Gimbutas (1974, S. 55—56, Abb. 20 und 24) nach der I. Stufe mit weißbemalter Keramik die II. Stufe mit dunkelbemalter Keramik mit kurvilinearen und auch spiraloiden Mustern, und erst nach ihr folgt in der Stufe III Keramik mit vertikalen Linearmustern, was mit den bisher anerkannten Gliederungssystemen der Keramik der Starčevo-Kultur in Widerspruch steht. Wir haben nicht die Absicht, hier über diese sichtliche Diskrepanz zu diskutieren, wir wollen nur mit diesem Beispiel die Kompliziertheit der Situation bei der Interpretierung der stratigraphischen Verhältnisse auf vielschichtigen Siedlungen betonen.

Auf der Synchronisationstabelle halten wir nur die rahmenhaften chronologischen Bezie-

hungen zur Entwicklung in den Nachbargebieten fest. Es zeigt sich die Notwendigkeit, manche Gruppen mit der Spezifizierung ihrer Verbreitung und des Grades ihrer kulturellen Selbständigkeit neu zu definieren. Dies ist auch der Fall beim Sofia-Feld und Nordwestbulgarien mit Gradešnica und weiteren ähnlichen Siedlungen. Das bezieht sich auf die Čavdar-Kremikovci-Kultur, die im Strumatal unbelegbar bleibt. Nach ihrer bisherigen Definition ist sie territorial, kulturell und chronologisch ziemlich heterogen. Es handelt sich namentlich um die Rolle und den Platz ihres reinen Karanovo-Verbandes, der eindeutig nur in Čavdar vorhanden ist, und um das Vorhandensein von Starčevo-Komponenten in ihrer Entwicklung, die z. B. auf der Lokalität Čavdar fehlen. Bei der kritischen Wertung der publizierten und uns bekannten unveröffentlichten Funde aus Westbulgarien und auch aus Jugoslawien scheinen die Entwicklungsabfolgen der einzelnen vielschichtigen Siedlungen unvollständig und lückenhaft zu sein. Schwer feststellbar und damit auch problematisch sind Hiate auf der Siedlung oder auf ihrem untersuchten Teil. Die oberen frühneolithischen Schichten des Tels in Gäläbnik sind ein Beispiel der Verschmelzung mehrerer Sied-

lungshorizonte, die sich stratigraphisch nicht differenzieren lassen, aber nach der Typologie des Inventars mit größter Wahrscheinlichkeit vermengt sind. Mit einer ähnlichen Situation muß auch auf weiteren Lokalitäten gerechnet werden. Dieser Stand erschwert ungemein die Lösung sämtlicher genetischer und chronologischer Probleme.

Die internen Chronologien der neolithischen Kulturen, die sich auf die Typologie des Inventars aus Gruben- und Grabverbänden gründen (Kultur mit Linearkeramik, Želiezovce-Gruppe, Lengyel-Kultur), sind wesentlich detaillierter und kontrastierter als die innere Chronologie der Kulturen aus Tellsiedlungen. Dieser negative Faktor kann am ehesten durch eine Serie von Grabungen auf vielen Siedlungen behoben werden, welche eine differenzierterer Entwicklung belegen sollten und durch wiederholte Feststellungen zum besseren Kennen der Entwicklung der neolithischen Siedlungen und Kulturen beitragen sollten. In dieser Richtung wollen wir auch die bei der Grabung in Gäläbnik und auf weiteren Siedlungen in dieser Region gewonnenen Erkenntnisse ausnützen.

Übersetzt von B. Nieburová

Literatur

- BAKALAKIS, G. — SAKELLARIOU, A.: *Paradimi*. Mainz 1981.
- ČOCHADŽIEV, M.: Selišta ot rannija neolit v Perniški, okrg. Thracia. *Antiqua*, 3, 1978, S. 32—34.
- ČOCHADŽIEV, M.: Neolitni antropomorfni figurki ot dolinata na Gorna Struma. *Izkustvo*, 31, 1981, Nr. 9—10, S. 73—76.
- ČOCHADŽIEV, M.: Erforschung auf der frühneolithischen Siedlung in Priboj, Bezirk Pernik. *Studia Prähistorica* 1983 (im Druck).
- ČOCHADŽIEV, M.: Die Ausgrabungen auf der neolithischen Siedlung in Pernik. In *Nachr. Niedersachs. Urgesch.* 52. Hildesheim 1983 (im Druck).
- DIMITRIJEVIĆ, S.: Problem stupnjevanja starčevačke kulture s posebnim obzirom na doprinos južnopanonskih nalazišta rešavanju ovih problema. In: *Počeci ranih zemljoradničkih kultura u Vojvodini i srpskom Podunavlju*. Beograd 1974, S. 59—121.
- GARAŠANIN, M.: Centralnobalkanska zona. In: *Pristorija jugoslavenskih zemalja*. Sarajevo 1979, S. 79—212.
- GAVELA, B.: Neolitsko naselje u Grivcu. *Starinar*, 7—8, 1956—57, S. 237—282.
- GEORGIEV, G.: Kulturgruppen der Jungstein- und Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien). In: *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*. Praha 1961, S. 45—100.
- GEORGIEV, G. I.: Beiträge zur Erforschung des Neolithikums und der Bronzezeit in Südbulgarien. *Archaeol. austr.*, 42, 1967, S. 90—144.
- GEORGIEV, G. I.: Neues über das Neolithikum Bulgariens. In: *Actes du IIe Congrès International des Études du Sud-Est Européen, tom I. Histoire*. Athènes 1972, S. 81—88.
- GEORGIEV, G. I. — KANCEV, K.: Razkopki na neolitno selište kraj s. Čavdar, Sofijski okrag. In: *Archeologičeski otkritija i razkopki prez 1980 g.* Sofia 1981, S. 7—9.
- GEORGIEV, G. I. — NIKOLOV, V.: Razkopki na pristoričeskoto selište kraj gr. Sapareva banja. In: *Archeologičeski otkritija i razkopki prez 1978 g.* Sofia 1979, S. 18—19.

- GIMBUTAS, M.: Anza, ca 6500—5000 B. C.: A Cultural Yardstick for the Study of Neolithic Southeast Europe. *J. Field Archaeol.*, 1, 1974, S. 27—66.
- IVANOV, I.: Geomorfologija na Radomirskata kotlovina. In: *God. na Sofijskija Univ. Biologo-geologo-geografski fakultet LIV. Kniga 3. Sofia 1959—1960*, S. 1—39.
- KALICZ, N.: Früh- und spätneolithische Funde in der Gemarkung des Ortes Lánycsók. In: *A. Janus Panonius Múz. Évk. 22. Pécs 1978*, S. 137—156.
- KALICZ, N. — MAKKAY, J.: Frühneolithische Siedlung in Méntelek-Nádas. In: *Mitt. Archäol. Inst. ung. Akad. Wiss. 6. (1976). Budapest 1977*, S. 13—24.
- KALICZ, N. — RACZKY, P.: Siedlung der Körös-Kultur in Szolnok-Szanda. In: *Mitt. Archäol. Inst. ung. Akad. Wiss. 10—11. 1980—81. Budapest 1982*, S. 13—24.
- KOJNOV, V.: Počvite v Radomirska okolija. In: *Sbor. bālg. Akad. Nauk. Izkus. 40—2. Sofia 1943*, S. 99—242.
- MAKKAY, J.: Endrőd, Szujókereszt. In: *Mitt. Archäol. Inst. ung. Akad. Wiss. 8—9, 1978—79. Budapest 1980*, S. 209—213.
- NICA, M.: La culture Dudești en Olténie. In: *Dacia. 20. București 1976*, S. 71—104.
- NICA, M.: Nouvelles données sur le néolithique ancien d'Olténie. In: *Dacia. 21. București 1977*, S. 13—54.
- NIKOLOV, B.: Selište ot starija neolit pri s. Gradešnica, Vračanski okrāg. *Archeologia*, 17, 1975. Nr. 1, S. 25—40.
- PETKOV, N.: Prinos kām proučvanijata na praistorijata na Sofijskoto pole. *Archeologia*, 2, 1960, Nr. 4, S. 44—54.
- PETKOV, N.: Novi dannī za neolitnata kultura kraj Sofia. *Archeologija*, 3, 1961, Nr. 3, S. 64—73.
- PETKOV, N.: Risuvanijat ornament prez neolita v Sofijskoto pole i blizkite mu okolnosti. *Archeologija*, 4, 1962, Nr. 3, S. 43—49.
- PERNICEVA, L. — KULOV, I.: Razkopki na praistoričeskoto selište pri selo Bālgārčevo, Blagoegradski okrāg. In: *Archeologičeski otkritija i razkopki prez 1979 g. Sofia 1980*, S. 28—29.
- RADUNČEVA, A.: Praistoričeski selišta (V—II chil. pr. n. e.). In: *Pernik. I. Poseliščen život na chalma Krakra. Sofia 1981*, S. 11—51.
- SANEV, V.: Neolitskata naselba Rug Bair kraj s. Gorobinci. In: *Zbornik na štipskiot naroden muzej IV — V. 1964—1974. Štip 1975*, S. 203—246.
- SANEV, V. — SIMOSKA, D. — KITANOSKI, B. — SARŽOSKI, S.: Praistorija vo Makedonija. *Katalog. Skopje 1976*.
- SIMOSKA, D. — SANEV, V.: Neolitska naselba Veluska tuma kaj Bitola. In: *Macedoniae Acta Archaeologica. 1. Prilep 1975*, S. 25—88.
- SREJOVIĆ, D.: Die Lepenski vir-Kultur und der Beginn der Jungsteinzeit an der mittleren Donau. In: *Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa. Teil II. Köln-Wien 1971*, S. 1—19.
- TODOROVA, H. — TSCHOCHADSHIEV, M. — VAI-SOW, I.: Jungsteinzeit in Bulgarien. *Katalog. Wunstorf 1981*.
- TSOUNTAS, Ch.: Ai proistorikai akropoleis Diminiou kai Sesklou. *Athen 1908*.

Неолитическое телловое поселение у с. Гълъбник в Западной Болгарии

Юрай Павук — Михаил Чохаджиев

В первой сводке о результатах болгарско-словацкого исследования неолитического тела у с. Гълъбник в Западной Болгарии авторы информируют о ходе исследования и его результатах. Неолитическое многослойное поселение находится в Радомирской котловине у р. Блато, которая является левым притоком р. Струмы. Размерное поселение площадью более 20 000 м² располагается в пойменной равнине. Большая часть его селищных слоев находится под сегодняшним уровнем окружающей местности, периферийные части

тела покрыты пойменными наносами и нижние слои лежат под уровнем грунтовой воды.

Охранное и определительное исследование местонахождения началось в 1979 г. При помощи восьми раскопов в разных местах местонахождения определялся характер заселения и размеры поселения. В 1981 г. началось систематическое исследование в центральной траншее площадью в 20 x 20 м. В 1982 г. была исследована половина этой площади до уровня грунтовой воды, который здесь находился на глубине около 400 см от

поверхности. По структуре и цвету слоев было возможно выделить минимально десять строительных горизонтов разной толщины и качества. Обвалы домов, уничтоженных пожаром сохранились лишь фрагментарно. Главным типом дома быластройка со столбовой конструкцией (рис. 1: 2-4; 3). Столбы были вставлены в фундаментный желоб тесно друг рядом друга и стены обмазывались материалом из тесла и отчасти, именно с внутренней стороны, чистой глиной. Прямоугольные дома имеют ориентировку ЮЗ-СВ.

Культурно-историческое развитие многослойного поселения можно предварительно разделить на четыре культурно-исторических горизонта. У каждого из них несколько фаз и ступеней, но они на современном этапе исследования еще в настоящей сводке не определяются. Первый культурно-исторический горизонт начинается с уровня грунтовой воды и доходит до слоя на глубине 250-270 см от поверхности. В инвентаре его лучше всего характеризует своеобразная тонкостенная керамика с декорацией исполненной белой краской (рис. 5-7; 9: 1-2). Главной керамической формой являются биконические сосуды часто острой профилировки с несколькими видами дна и ножек (рис 6; 9: 1). К ним пока не встречаются аналогии на соседних территориях. Керамика этого типа столь отличается от керамики всех соседних культур и групп с белораскрашенной керамикой, что находки из Гълъбника надо считать представителями новой самостоятельной группы. Авторы выбрали ее эпонимным местонахождением именно Гълъбник. Группа Гълъбник пока однозначно засвидетельствована лишь на территории верхней Струмы (Перник, Прибой) и стратиграфически она несомненно старше классической культуры Старчево с темнораскрашенной керамикой. На основе импортов, технологических и типологических элементов можно группу Гълъбник сопоставлять приблизительно с культурой Караново I, группами Анзабегово-Вршник I и Гура Бачиулуй (Протостарчево), совместно с которыми она составляет территориально размерный ранненеолитический культурный комплекс в Юговосточной Европе.

Следующий культурно-исторический горизонт представлен пока немногочисленной керамикой, украшенной красной краской на фоне кирпично-красного и светло-бурого цве-

та. Ее встречаемость кульминирует в слоях на границе I и III культурно-исторических горизонтов, т. е. на стратиграфическом пределе между группой Гълъбник и классической культурой Старчево с темнораскрашенной керамикой. Формы сосудов и украшение по сравнению с предшествующим развитием существенно изменились и однозначно проявляют уже склонность к культуре Старчево. Этот горизонт гораздо лучше представлен на телловом поселении в г. Перник. В несколько переменном облике он встречается также на местонахождении Гривац в Югославии.

Третий культурно-исторический горизонт представлен уже классической культурой Старчево-Криш, в частности ее старчевским вариантом. Этому заселению принадлежат слои с 80 до 200—220 см. Тонкостенная керамика и ее темный, чернораскрашенный узор идентичен во всех основных и детальных элементах с керамикой культуры Старчево-Криш, происходящей из остальных областей ее расширения, главным образом из соседней Югославии. Типические старчевские компоненты обогащены некоторыми видами орнамента, характерными для периферии этой культуры (рис. 9: 3, 4; 11-12). Большие различия встречаются только у толстостенной керамики, прежде всего в ее поверхности, разные виды которой встречаются в иной мере. Удивительно часты подставки-алтарики карановского типа с шахматным узором (рис. 14: 5, 8), отсутствующие на других территориях культуры Старчево-Криш. На основе орнамента тонкостенной керамики можно в Гълъбнике показать присутствие всех главных ступеней развития культуры Старчево-Криш, так, как они пока определены.

Четвертый культурно-исторический горизонт на местонахождении представляют находки из верхних слоев тесла, столь разрушенных, что отдельные селищные и культурные горизонты совсем нельзя определить. К нему относится заселение моложе культуры Старчево. Вследствие вторичного перемешивания находок в этих верхних слоях тесла нельзя выяснить стратиграфическое и генетическое отношение между позднестарчевским и послестарчевским заселениями. Нестратифицированные находки можно типологически связывать с культурами Караново II и III, Парадими и Винча. Из мозаики этих разнородных элементов невозможно реконструировать.

ровать гомогенную культурную единицу. Были найдены также младшие находки, соответствующие горизонту культуры Марица-Градешица или горизонту Зелениково II. Явно, что культурно-хронологически это очень разнородный горизонт и по количестве находок

можно предполагать, что в послестарчевское время заселение этого местонахождения носило кратковременный характер на протяжении нескольких культурных периодов.

Перевод *П. Порубского*

Päťdesiate narodeniny prof. PhDr. Jozefa Vladára, DrSc.

Súčasný život plynie v prudkom tempe a v ňom sa naplňajú aj roky jednotlivcov, ktorí dochádzajú k životným predelom. A jedným z nich je aj popredný slovenský archeológ prof. PhDr. Jozef Vladár, DrSc., riaditeľ Encyklopedického ústavu Slovenskej akadémie vied, ktorý sa 20. januára dožíva svojej päťdesiatky.

Narodil sa v Brodzanoch, teraz časť Partizánskeho, okr. Topoľčany. Po maturite na topoľčianskom gymnáziu začal v roku 1953 študovať archeológiu a históriu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Po skončení vysokej školy stal sa interným aspirantom Archeologického ústavu SAV v Nitre a v roku 1965 získal hodnosť kandidáta historických vied. V roku 1974 sa habilitoval na Filozofickej fakulte UK v Bratislave za docenta pre odbor praveká archeológia a o dva roky neskôr dosiahol vysokú vedeckú hodnosť doktora historických vied. V decembri 1983 bol menovaný za profesora pravekej archeológie FF UK v Bratislave.

Vo vedecko-výskumnej činnosti sa jubilant od začiatku systematicky zameriava na riešenie základných metodických, metodologických a kultúrno-historických problémov najstarších dejín ľudskej spoločnosti so zvláštnym zreteľom na obdobie mladšej doby kamennej a doby bronzovej. Viedol niekoľko rozsiahlych výskumov z európskeho hľadiska významných lokalít v Čake, Branči, Nitre, Brodzanoch, Spišskom Štvrtku a i. Precíznou terénnou technikou a dokumentáciou nielen nazhromaždil nesmierne bohatstvo materiálnej kultúry, ale v širokom meradle prispel ako po stránke technickej, tak aj metodickej ku kvalitatívne vyšším formám terénneho archeologického výskumu. Jeho výskumy sa stali vzorovými a neraz boli v centre záujmu širokých komisionálnych jednaní v domacom i medzinárodnom meradle.

Mimoriadne bohatá je publikačná činnosť jubilanta, o čom obzvlášť svedčí jeho šesť mono-

grafii (Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Bratislava 1973; *Osteuropäische und mediterrane Einflüsse im Gebiet der Slowakei während der Bronzezeit*. Bratislava 1973. *Die Dolche in der Slowakei*. Mnichov 1974. Umenie dávnovekého Spiša. Bratislava 1978. Praveká plastika. Bratislava 1979. Dávne kultúry a Slovensko. Bratislava 1983). Okrem toho publikoval niekoľko desiatok odborných štúdií a článkov v domácich i zahraničných vedeckých časopisoch a zborníkoch.

Zvlášť treba vyzdvihnúť jeho teoretické práce, týkajúce sa predovšetkým skupiny Ludanice, kultúry zvoncových pohárov, skupiny Kosiho-Čaka a počiatkov lužickej kultúry. Vypracoval zásadne nové poňatie mladšej doby kamennej a doby bronzovej na Slovensku. Prvý poukázal na to, že toto obdobie zaberá dlhý časový úsek, ktorý treba členiť na nie-

koľko chronologických fáz a výrazne odlišných skupín. Oproti staršej jednoduchej schematickej sústavnosti nečlenenia kultúr priniesol vedecké zdôvodnenie pre jednotlivé kultúry a kultúrne skupiny. (K niektorým otázkam začiatkov doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku, *Zur Problematik der Kosihiy-Čaka Gruppe in der Slowakei, Zur Problematik der Glockenbecherkultur im Mitteldonaauraum, Zur Problematik der Anfänge der Lausitzer Kultur in der Slowakei*, a i.). Táto skutočnosť má veľký význam nielen pre poznanie a ďalšie spracúvanie tohto obdobia na Slovensku, ale predovšetkým v celej Karpatskej kotline, a ako ukázali najnovšie výsledky teoretického bádania J. Vladára, sú dôležité pre oblasť Sovietskeho zväzu, a to nielen pre blízke susedné teritórium, ale obzvlášť pre oblasť Kaukazska (*Das Karpatenbecken des Kaukasusgebiet und das östliche Mittelmeergebiet in der mykenischen Schachtgräberzeit*).

Výsledkami terénneho výskumu a hlbokým teoretickým bádanim zásadne prispel k objasneniu vzťahov nášho územia k iným, najmä východoeurópskym mediteránnym, ale aj severným oblastiam. Vysokou vedeckou akribiou zhrnul výsledky doterajšieho stavu bádania nielen slovenskej, ale aj európskej archeológie v problematike mykénskych civilizačných záťahov v stredoeurópskom prostredí a ich význam pre ďalší kultúrny vývoj (*Osteuropäische und mediterrane Einflüsse auf die Kulturentwicklung des nördlichen Karpatenbeckens in älteren Bronzezeit, Zu den Beziehungen der ägäischen, balkanischen und karpatischen Raumes in der mittleren Bronzezeit und die Nachbarländer, Zur Problematik osteuropäischer und südöstlicher Einflüsse in der Kulturentwicklung der älteren Bronzezeit im Gebiet der Slowakei*). Hlboko rozpracoval i základné problémy sociálno-ekonomického vývoja Slovenska a širších zemepisných oblastí, s ktorými toto územie bolo v úzkom kultúrnom kontakte (Prehľad bádania v problematike vývoja Slovenska v dobe bronzovej, Slovensko v mladšej dobe kamennej, *Die Problematik der Frühbronzezeit in der Slowakei*). Z aspektu historického materializmu načrtol správny obraz historického vývoja severokarpatskej oblasti a vyzdvihol jej význam ako dôležitého, dosiaľ dostatočne nedoceneného komunikačného faktora v celoeurópskom vývoji. Veľkým prínosom vedeckého bádania jubilanta je, že

na základe širokej analýzy došiel k závažným záverom týkajúcim sa vzniku, vývoja a centralizačného rozvoja bronzovej industrie (*Die Dolche in der Slowakei, K otázke chronologického postavenia medených sekeriek s jedným ostrím, K problematike medenej industrie tvaru vrbového listu*). Obzvlášť treba zdôrazniť, že k týmto široko platným a správnym záverom sa mohol dopracovať preto, že analýza archeologického materiálu u neho prerastá v každej otázke a v každej oblasti v historickú syntézu, ktorá predstavuje vždy novú a originálnu sústavu príslušných období slovenského a európskeho praveku.

Bohatá vedeckovýskumná a publikačná činnosť prof. Vladára jednoznačne dokazuje, že tvorivo a z marxistických pozícií osvetlil základné sociálno-ekonomické a kultúrne otázky praveku nielen slovenských, ale aj európskych dejín. Vyriešil rad metodologických problémov, čo podstatne prispieva nielen k rozvoju slovenskej archeologickej vedy, ale má širšiu platnosť a je vkladom slovenskej marxistickej archeológie pre rozvoj vedy vôbec.

Výsledky vedeckého bádania prof. Vladára, a to či už na úseku terénneho výskumu, či teoretického prínosu pre poznanie európskej problematiky sa dnes všeobecne uznávajú v domacom a svetovom meradle. Jeho práce sú široko citované, jeho rozbor a závery preberané. Že ide o vedeckú osobnosť známu v medzinárodnom meradle, o tom svedčí aj skutočnosť, že bol zvolený za člena Stálej rady Medzinárodnej únie vied prehistorických a protohistorických, a člena korešpondenta Nemeckého archeologického ústavu, že je často pozývaný na medzinárodné kongresy, konferencie a sympóziá, kde sa aktívne zúčastňuje na práci a dôstojne reprezentuje slovenskú, československú a socialistickú vedu.

J. Vladár má tiež bohatú vedecko-popularizačnú činnosť (Umenie dávnovekého Spiša, Praveká plastika, Venuše slovenského praveku), množstvo článkov v rôznych časopisoch, viaceré libretá pre výstavy a expozície v múzeách a scenáre pre televízne filmy, rozhlasové vystúpenia a pod., čo zohráva pozitívnu úlohu vo výchove širokej verejnosti pri utváraní a upevňovaní socialistického spoločenského vedomia. Vysoko treba oceniť jeho prácu pri tvorbe prvej slovenskej národnej encyklopédie, kde archeológii venoval významné miesto.

Pri tomto významnom životnom jubileu nie

je možné nepoukázať a neoceniť zásluhy prof. *Vladára* na budovaní vedeckovýskumnej základne. Treba zvýrazniť jeho bohatú odbornú a politicko-organizátorskú prácu, ktorú vykonával ako vedúci oddelenia a obzvlášť vo funkcii zástupcu riaditeľa Archeologického ústavu SAV. Sústavnú starostlivosť venuje budovaniu disciplíny aj v súčasnosti vo funkcii predsedu Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV, prvého podpredsedu Československej archeologickej spoločnosti pri ČSAV, vedeckého tajomníka Československého archeologického národného komitétu, podpredsedu Čs. národného komitétu balkanistov. Nie je možné nezvýrazniť tiež jeho prínos pre rozvoj vedy ako celku v rámci vykonávanej práce vo funkcii zástupcu vedúceho oddelenia Predsedníctva SAV pre riadenie spoločenskovedných pracovísk, člena Vedeckého kolégia pre historické vedy SAV, člena Vedeckého kolégia histórie ČSAV, člena Rady pre vedu a výskum Ministerstva kultúry SSR, člena Rezortnej komisie pre vedu a výskum Ministerstva školstva SSR a mnohých ďalších funkcií vo vedeckých orgánoch a komisiách.

Popri bohatej vedeckej a organizátorskej činnosti pôsobí prof. *Vladár* intenzívne pri výchove mladého vedeckého dorastu, a to či už ako školiteľ aspirantov alebo externý učiteľ na FFUK v Bratislave. Je podpredsedom komisie

pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác pri Archeologickom ústave SAV, podpredsedom atestačnej komisie Archeologického ústavu SAV a členom atestačnej komisie AÚ ČSAV, členom Vedeckej rady Filozofickej fakulty UK a ďalších.

Veľmi aktívne sa zapájal a zapája do politickej činnosti vo funkcii predsedu ZO KSS, člena Ideologickej komisie OV KSS, aktivistu OV a KV KSS a v súčasnosti ako člen Ideologickej komisie ÚV KSS.

Bohatá a všestranne prospešná a užitočná je činnosť jubilanta a túto nielen vysoko oceňujeme, ale si aj úprimne želáme, aby ju ďalej zveľaďoval v prospech rozvoja našej socialistickej vedy. Za vedeckú a politicko-organizátorskú prácu bolo prof. *Vladárovi* udelené štátne vyznamenanie Za zásluhy o výstavbu, vyznamenanie Za budovanie nitrianskeho okresu, čestná plaketa SAV L. Štúra za zásluhy v spoločenských vedách a strieborná plaketa ČSAV F. Palackého za zásluhy v spoločenských vedách a mnoho ďalších plaket a ocenení.

Pri príležitosti jeho päťdesiatky prichádzame nielen s bohatými kyticami blahoželaní a gratulácií, ale predovšetkým s plným priehrštím úprimných želaní pevného zdravia, osobného blaha, pohody a šťastia do druhej polovice života.

Bohuslav Chropovský

PhDr. Miroslav Štěpánek, CSc., päťdesiatročný

S radosťou a pocitom hrdosti i uspokojenia si blízki spolupracovníci, priatelia a známi pripomínajú životné jubileá tých, ktorí slávia nielen deň svojho narodenia, ale ktorí sa môžu spokojne obzrieť na výsledky svojej práce vykonanej v prospech spoločnosti, našej socialistickej vedy. A k takýmto nepochybne patrí aj popredný československý historik, archeológ a encyklopedista PhDr. *Miroslav Štěpánek*, CSc., riaditeľ Encyklopedického inštitutu ČSAV v Prahe a predseda Československej spoločnosti archeologickej.

Narodil sa 10. januára 1934 v Liberci. Po ukončení strednej priemyselnej školy sa rozhodol smer ďalšej cesty zmeniť úplne iným smerom, z technickej na humanitnú, a preto sa za-

pisuje na štúdium histórie a archeológie na Karlovej univerzite v Prahe, ktoré absolvoval v roku 1957. Teoretické vedomosti a praktické skúsenosti získané na strednej škole, ale aj láska ku kraju, v ktorom vyrástol, boli istým impulzom k tomu, aby sa uchádzal o miesto muzeológa v Turnove, kde bol ako mladý, talentovaný a organizačne schopný pracovník poverený funkciou riaditeľa. Prostredie a hlbšie štúdium dejín však už o rok priviedli jubilanta do bývalého Historického ústavu ČSAV (dnes Ústav československých a svetových dejín ČSAV), aby sa tu s vervou pustil do štúdia a riešenia zložitých otázok počiatkov českých dejín a dejín stredoveku vôbec. V jeho prvých vedeckých prácach sa jednoznačne odzrkadlili výsledky štúdia

v seminári prof. J. Eisnera, čo koniec-koncov vyústilo aj v jeho knižnej publikácii *Opevnená sídlisťe 8.—12. stoloiti ve střední Evropě* (Praha 1965). V nej veľmi pregnantne, metodicky na vysokej úrovni spojil výsledky historického bádania s archeologickým, a tým podstatne prispel k riešeniu metodologických problémov počiatkov feudalizmu. Vo svojich prácach pri dôslednej aplikácii marxisticko-leninskej teórie rozpracoval a rozpracúva predovšetkým problematiku osídlenia (Príspevky k dějinám osídlení; Strukturální změny středověkého osídlení a další), čo je z hľadiska výkladu počiatkov našich národných dejín mimoriadne naliehavou vedeckou otázkou. Týmito prácami jubilant položil nielen solídne základy pre správnu interpretáciu štruktúry osídlenia a demografické závery, ale jednoznačne vyvrátil teórie buržoáznej historiografie o preceňovaní nemeckej kolonizácie na území Československa. Zároveň metodikou práce a jej výsledkami veľmi jasne určil potreby a správne smery bádania nielen v užšom geografickom, demografickom a štruktúrnom procese slovanského a českého osídlenia, ale v širšom meradle vzniku a rozvoja feudalizmu. V tomto smere treba zvýrazniť jeho prínos pre správne použitie a interpretáciu archeologického bádania o tejto problematike. V súčasnosti sa naďalej venuje základným,

predovšetkým metodologickým a teoretickým problémom našich starších dejín. Avšak jeho pracovne začlenenie do funkcie riaditeľa Encyklopedického institutu ČSAV si vyžiadalo a vyžaduje, aby sa hlbšie venoval teoretickým problémom encyklopedickým, ktoré úspešne zvládol a publikoval v práci *Die historische Entwicklung und das ideologische Profil der enzyklopädische Literatur in der tschechischen Ländern* (Leipzig 1976). Rozhodne nemienim hodnotiť činnosť M. Štěpánka v oblasti encyklopedickej tvorby, ale rád by som poukázal pri tejto príležitosti na dva prínosy jubilanta pre československú a slovenskú archeológiu. Jedným je príprava Encyklopédie československej archeológie, vydaniu ktorej sa s neobyčajným záujmom o organizáciu a obsahovú náplň ujal, a druhým je vydanie trojzväzkového ilustrovaného encyklopedického slovníka, do ktorého v značnom rozsahu zaradil heslá týkajúce sa československej archeológie. Tým najširšej čitateľskej verejnosti sprístupnil výsledky archeologického bádania v ČSSR.

M. Štěpánek sa teda svojou doterajšou vedeckou, politickoorganizátorskou a vedeckopopularizačnou prácou plne zapojil do úspešného rozvoja a napredovania nielen československej, ale aj slovenskej archeológie. Významné výsledky jeho jednoznačne marxisticky orientovanej vedeckovýskumnej činnosti, tvorivé vystupovanie na domácich a medzinárodných fórach otvorili mu cestu do Medzinárodnej únie slovanskej archeológie (UIAS), kde je členom Stálej rady. Myslím si, že pre ďalší rozvoj československej archeológie bolo správne, že po viacročnom vykonávaní funkcie podpredsedu Československej archeologickej spoločnosti bol v roku 1980 zvolený za jej predsedu. Pokiaľ ide o priamu pomoc slovenskej archeológii, žiada sa zvýrazniť obetavú a konštruktívnu prácu PhDr. M. Štěpánka, CSc., ako člena redakčnej rady Slovenskej archeológie a člena Komisie pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác. Vážime si jeho nezištne vykonávanú prácu aj v ostatných oblastiach ako recenzenta publikácií a obzvlášť kritického, ale spravodlivého posudzovania výsledkov pri plnení štátneho plánu.

PhDr. Miroslav Štěpánek, CSc. vo svojej činnosti je cieľavedomý, veľmi obetavý, skúsený a zodpovedný pracovník. Všetky úlohy plní s politickým rozhľadom na podklade hlbokých vedeckých a profesionálnych vedomostí a sys-

tematickej organizačnej práce. Za túto činnosť pri príležitosti 30. výročia založenia ČSAV mu bolo uložené štátne vyznamenanie Za vynikajúcu prácu. A za všetku prácu, ktorú vykonal v prospech rozvoja slovenskej archeológie a obzvlášť Archeologického ústavu SAV chceme mu pri príležitosti jeho päťdesiatky vyjadriť vďaku a úctu.

Želáme jubilantovi veľa sil, aby sa mu podarilo realizovať náročné úlohy, ktoré stoja pred jeho ústavom, pre rozvoj vedy a rozkvet našej socialistickej spoločnosti. Prajeme mu pevné zdravie, veľa šťastia, blaha a spokojnosti v osobnom živote.

Ad multos annos!

Bohuslav Chropovský

Jubileum PhDr. Ludmily Kraskovskej, CSc.

Popredná bádatelka a prvá slovenská archeologička PhDr. *Ludmila Kraskovská, CSc.*, vedecká pracovníčka Slovenského národného múzea v Bratislave, dožíva sa dňa 26. júna tohto roku svojej osemdesiatky. Je to krásne životné jubileum, najmä ak zastihne človeka v pracovnom zanítení a pri aktívnej vedeckej činnosti. A to je príznačné pre našu milú jubilantku, nevšednú a ušľachtilú ženu, ktorá majúca za sebou rozsiahlu, vysoko erudovanú vedeckú, výskumnú a v rokoch 1951—1964 aj pedagogickú činnosť, drží sa skromne a nenápadne v úzadí, nemysliac na svoje pohodlie a nič nie je pre ňu vzdialenejšie než túžba po uznaniach. Zodpovednosť k materiálu a láska k práci vyplývajú z jej bytosti, z jej etických zásad.

Vyššie pol storočia spája PhDr. *L. Kraskovská, CSc.*, so Slovenským národným (predtým Vlastivedným) múzeom v Bratislave. Tu v prvej dekáde svojho pôsobenia mala možnosť úzko spolupracovať so zakladateľom slovanskej a modernej slovenskej archeológie — akademikom *Jánom Eisnerom*, vtedy nehonorovaným referentom pre prehistóriu. To asi bolo pohnútkou, alebo po jeho odchode zo Slovenska v roku 1939 aj nepísaným odkazom, zamerať sa na slovanský dávnovek a pokračovať v diele, ktoré spolu začali. Do značnej miery práve pričinením *L. Kraskovskej* obraz slovanského osídlenia Pomoravia, Záhorskej nížiny a Považia stal sa úplnejším a výrečnejším. Nemožno však povedať, že sa jej pozornosť úzko obmedzila len na túto problematiku. Rozsiahla publikačná činnosť a desaťtisíce zdokumentovaných nálezov svedčia o tom, že rovnako zodpovedne a s elánom zachraňovala, rozširovala a odborne vy-

hodnocovala nálezové fondy zo všetkých úsekov praveku a stredoveku. Vysoko treba oceniť skutočnosť, že po odchode českých odborníkov z múzea v roku 1938 prevzala zodpovednosť za fondy numizmatickej, umeleckohistorickej a hudobnej povahy. Obzvlášť numizmatika sa stala pre *L. Kraskovskú* popri archeológii životným súputníkom. V tejto oblasti jubilantke nesporne patrí priorita, ktorá spočíva nielen v zakatalogizovaní vyše 40 000 mincí muzálneho fondu, ale predovšetkým v organizačnej a odbornej príprave pôdy pre skonštituovanie slovenskej numizmatiky ako samostatnej vedeckej disciplíny. Táto jej činnosť, vysoko oceňovaná odborníkmi, je hodnotená na inom mieste.

Mnohostranný a bohatý vedecký život *L. Kraskovskej* sa odrazil aj v publikačnej oblasti. Je skutočne rozsiahla a zahrňuje 257 publikačných jednotiek z archeológie, numizmatiky a múzejníctva. Z toho 34 publikačných jednotiek spadá do posledného decénia jej doterajšej činnosti. Z nich spomeniem aspoň najvýznamnejšie: Rímske bronzové nádoby na Slovensku (Slovenská archeológia, 24, 1976, s. 429—440); České stredoveké razby v nálezoch mincí na Slovensku (In: Numizmatický zborník, 13, 1975, s. 131—135); Veľkomoravské pohrebisko v Tvrdošovciach, okr. Nové Zámky (In: Zborník Slovenského národného múzea. História 18, 1978, s. 83—131); Nádoby datované nálezmi mincí na Slovensku (In: Zborník Slovenského národného múzea. História 20, 1980, s. 81—106); *Römische Glasgefäße in der Slowakei* (Slovenská archeológia, 29, 1981, s. 377—392); Slovanské osídlenie v Bratislave-Rusovciach, v polohe Bergl (In: Zborník Slovenského národného múzea. História 21, 1981, s. 104—124); Nálezy mincí z 11.—19. stor. v Bratislave (Slovenská numizmatika, 7, 1982, s. 13—23); Značky na nádobách z doby veľkomoravskej (In: Študijné zvesti AŮ SAV 20, 1983, s. 193—206) a ďalšie.

Dr. *L. Kraskovská*, CSc., je autorkou monografií Slovansko-avarské pohrebisko pri Záhorskej Bystrici (Bratislava 1972), Gerulata-Rusovce. Rímske pohrebisko I (Bratislava 1974), tiež monografie Roman Bronze Vessels from Slovakia (British Archaeological Reports international Series (Supplementary) 44. Oxford 1978). Je známa ako spoluautorka Slovenských dejín I. Kultúra laténska (Bratislava 1974, s. 104—119) a kolektívnej práce *Hlinka, J. — Kolníková, E. — Kraskovská, L. — Novák, J.*: Nálezy mincí na Slovensku III (Bratislava 1978). Svojím dielom prispela do publikácie Významné slovanské náleziská na Slovensku (Bratislava 1978) a do prvého zväzku pripravenej Archeologickej topografie Slovenska (Bratislava-mesto). Je to len púhy výpočet — skutočný objem vedecko-výskumnej práce *L. Kraskovskej* je ďaleko širší a významnejší a stal sa trvalým fondom pre riešenie základných otázok pravekého a včasnodedinného vývoja na Slovensku, i pre riešenie numizmatických a múzejníckych problémov.

Pri tejto príležitosti nemožno nevysloviť ob-

div aktivite *L. Kraskovskej* v oblasti terénneho výskumu. Veď len v posledných desiatich rokoch urobila niekoľko náročných výskumov, ktoré pohotovo publikovala. Je to výskum v Bratislave-Rusovciach — Rímske pohrebisko na parcele JRD v Rusovciach (Zborník Slovenského národného múzea. História 14, 1974, s. 81—111); Kamenná hlavica z Bratislavy-Rusoviec (Archeologické rozhledy 27, 1975, s. 447—449); Objekty z doby rímskej pri kostole v Bratislave-Rusovciach (Zborník Slovenského národného múzea. História 17, 1977, s. 59—83, v rokoch 1976—1979 výskum v Stupave — Revízny výskum rímskej stanice v Stupave roku 1977 (Zborník Slovenského národného múzea. História 19, 1979, s. 33—49); Rímske mince zo Stupavy (Slovenská numizmatika 6, 1980, s. 113—120); Revízny výskum rímskej stanice v Stupave v rokoch 1978 a 1979 (Zborník Slovenského národného múzea. História 76, 1982, s. 51—73); Rímska stanica v Stupave (Príroda a spoločnosť 32, 1983, č. 24, s. 56—59), výskumy v Bratislave-Devínskej Novej Vsi a v Bratislave-Devíne — Rímske žiarové hroby v Bratislave-Devínskej Novej Vsi (Archeologické rozhledy 29, 1977, s. 487—491); Nové nálezisko z doby rímskej v Bratislave-Devínskej Novej Vsi (Archeologické rozhledy 34, 1982, s. 71—73); Rímske hroby v Bratislave-Devíne (Archeologické rozhledy 35, 1983, s. 327—376) a ďalšie menšie záchranné výskumy.

Potrebné je zmieniť sa ešte o jednej stránke doterajšej činnosti PhDr. *L. Kraskovskej*, CSc., pretože ona do úplnosti dokresľuje profil tejto významnej bádatelky. Je ňou jej pedagogická činnosť na Filozofickej fakulte Univerzity J. A. Komenského v Bratislave v rokoch 1951—1964 a jej vynikajúci, nesmierne prirodzený a ľudský vzťah k mladším aj najmladším kolegom a spolupracovníkom. Hocikedy s každým z nás je ochotná podeliť sa so svojimi bohatými skúsenosťami, poradiť, prediskutovať odborné problémy.

Pri príležitosti významného životného jubilea dovoľte, vážená pani doktorka, v mene svojom aj v mene vašich žiakov a kolegov srdečne vás pozdraviť a popriať vám do budúcnosti veľa zdravia, pekných chvíľ a vedeckých úspechov. Náš vrelý vzťah k vám vyplýva z vašej veľkej dobroty, láskavosti a životnej múdrosti.

Darina Bialeková

Životné jubileum doc. PhDr. Tatiany Štefanovičovej, CSc.

Medailónov k päťdesiatkám v časopise Slovenská archeológia badateľne pribúda. Na toto tradičné, skôr fiktívne ako skutočné životné rozmedzie dostávajú sa ďalší a ďalší príslušníci prvej ucelenej, dnes už strednej generácie slovenských archeológov, ktorí nastupovali do práce „ešte“ pred rokom 1960. Bolo to obdobie búrlivého kvantitatívneho a vzápätí kvalitatívneho rozvoja archeologického bádania u nás. Odborná profilácia a prehľad činnosti jednotlivcov i celej generácie, ktorá nastupovala k plneniu vedeckovýskumných úloh, odzrkadľuje v retrospektíve i jednotlivé faktory predznamenávajúce a zdôvodňujúce zmeny v zamieraní našej disciplíny a rast jej prestíže v spoločnosti.

Roku 1984 pribúda k našim jubilantom i doc. PhDr. *Tatiana Štefanovičová*, CSc., v slovenskej archeologickej obci obľúbená a vážená bádateľka a vysokoškolská pedagogička. Narodila sa 10. marca 1934 v Bratislave v úradníckej rodine. Po absolvovaní gymnázia študovala archeológiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, ktoré ukončila v roku 1958. Po niekoľkoročnom zamestnaní v Mestskom múzeu v Bratislave, naplnenom vedením veľkolepého výskumu na Bratislavskom hrade, nastúpila v roku 1964 ako odborná asistentka v odbore archeológia na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 1972 získala vedeckú hodnosť kandidáta historických vied, v roku 1980 úspešne absolvovala habilitačné pokračovanie a získala docentúru.

Odbornú činnosť doc. *Štefanovičovej* možno posudzovať len v dialektickej spätosti s jej pedagogickým pôsobením. Po počiatočnom príklone k spracovaniu problematiky neolitu záujem jubilantky sa veľmi skoro primkol k riešeniu otázok slovanského osídlenia a predovšetkým k otázkam kontinuity kultúrneho vývoja na Slovensku v 10.—12. stor. Najmä výsledky výskumov na Bratislavskom hrade, ktoré analyzovala, interpretovala a monograficky publikovala v širokých kultúrnych a geografických súvislostiach, znamenajú podstatný prínos pre poznanie dejinného vývoja Slovenska vo včasnom stredoveku, ale naznačujú i viaceré znaky kultúrnych vzťahov k iným oblastiam Európy. Doc. *Štefanovičová* rozvi-

nula tieto aspekty v ostatnom čase najmä pri rozpracovaní niektorých otázok vzťahov strednej Európy v 9.—10. stor. k byzantskej sfére, resp. i k východným Slovanom. Záslužnú prácu odvieďa i pri kolektívnom spracovaní prvého zväzku Archeologickej topografie SSR — Bratislava.

Bohatá publikačná činnosť jubilantky (dosiaľ vyše 70 jednotiek) svedčí o teoreticky a ideovo vyspelom, metodicky a koncepcne vyhranenom odbornom profile doc. *Štefanovičovej*. Táto skutočnosť a pedagogický talent sú zárukou dobrých výsledkov, ktoré dosiahla vo výuke na vysokej škole. Okrem prednášok z oblasti slovanskej archeológie ako prvá bola poverená vedením výuky v oblasti stredovekej archeológie. Rozvoj tohto odvetvia bádania na Slovensku, vďaka vlastnej vedeckej práci doc. *Štefanovičovej* a v ostatných rokoch i rastom počtu mladých archeológov — medievalistov, ktorých formovala odborne a ideovo i jubilantka, je nepochybne spojený i s jej menom.

Doc. *Štefanovičová* odvádza značnú časť

svojich sil v oblasti vedeckoorganizačnej a spoločenskej aktivity. Plní na svojom pracovisku viaceré funkcie v spoločenských organizáciách, je dlhoročnou aktívnou členkou výboru Slovenskej archeologickej spoločnosti pri AÚ SAV v Nitre. Nikdy sa nezatvára do ulíty individualizmu, jej zmysel pre kolektívnu prácu, ktorú prejavuje vo vedeckovýskumnej činnosti, vyplýva z jej vysokých ľudských kvalít.

Redakcia časopisu Slovenská archeológia oceňuje s uznaním výsledky, ktoré dosiahla doc. PhDr. *Tatiana Stefanovičová*, CSc., v odbornej a pedagogickej činnosti v prospech rozvoja slovenskej archeológie, blahoželá jej k životnému jubileu v mene všetkých slovenských archeológov a praje jej veľa zdravia a všetko dobré v pracovnom a osobnom živote.

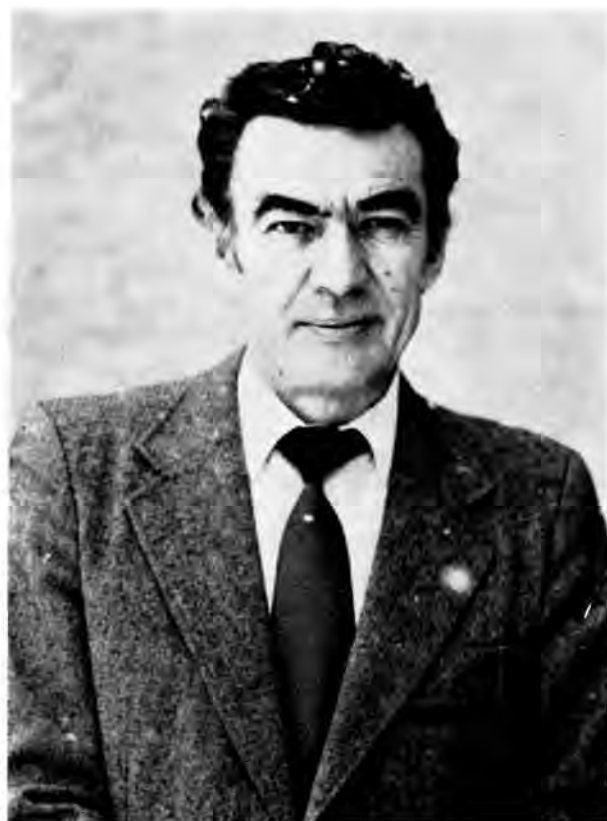
Alexander Ruttkay

PhDr. Adrian Vallašek päťdesiatročný

V roku 1984 završuje svoju päťdesiatku PhDr. *Adrian Vallašek*, ktorý patrí k profilujúcim predstaviteľom archeológie stredoveku na Slovensku. Narodil sa 17. mája 1934 v Kostolnej pri Dunaji, okr. Galanta, v učiteľskej rodine. Po absolvovaní gymnázia v Senci študoval archeológiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po absolvovaní univerzity v roku 1958 pracoval v Slovenskom národnom múzeu v Martine, Mestskom múzeu v Bratislave a od roku 1965 v Slo-

venskom ústave pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave. Jeho odborný rast sprevádzala i sústavná organizačná aktivita a obetavosť pri plnení spoločenských objednávok na archeologické výskumy. V roku 1981 bol na základe konkurzného pokračovania prijatý do Archeologického ústavu SAV v Nitre, kde pracuje vo funkčnom zaradení vedecko-technický pracovník v oddelení stredovekej a priemyselnej archeológie.

Dr. *Vallašek* patrí medzi zreých odborníkov v oblasti archeológie stredoveku. Svoju odbornú činnosť začínal v období, keď sa táto mladá špecializácia v rámci slovenského archeologického bádania prakticky len konštituovala a špecifikovala po koncepcnej, metodickej a organizačnej stránke. Spoločenské potreby i vlastný záujem viedli k tomu, že odborná činnosť dr. *Vallaška* sa sústredila predovšetkým na výskum osídlenia v mestských jadrách a na výskumy hradov. K takémuto zameraniu mal prirodzené predpoklady (zmysel pre dlhodobú koncentrovanú a precíznu dokumentačnú prácu, fundované vzdelanie v oblasti všeobecných dejín a ambície meniť a zdokonaľovať metodiku vlastnej disciplíny), ktoré sa mali možnosť rozvinúť pri výskumoch nadväzujúcich na pamiatkovú úpravu chránených objektov alebo sídliskových celkov. Výsledky a získané skúsenosti pri vedení výskumov v Bratislave (Academia Istropolitana, Vodná veža a i.) v Starej Haliči, Bytči a pod. vynikajúco uplatnil ako vedúci archeologického výskumu na Spišskom hrade a v jeho okolí, kde pracoval vyše desať rokov. Odkrývka, dokumentácia a interpretácia zistených skutočností v areáli

tejto národnej kultúrnej pamiatky patrí dosiaľ k najväčším a pritom úspešne splneným úlohám stredovekej archeológie na Slovensku. Spolupráca s ing. arch. A. Fialom na komplexnom výskume Spišského hradu však patrí k vzorom i po stránke interdisciplinárnej kooperácie. Činnosť dr. Vallaška je po skončení výskumov na Spiši spojená najmä s plnením spoločenských požiadaviek v rámci pamiatkovej adaptácie mestských jadier, v ostatných rokoch najmä v stredoslovenskej banskej oblasti. Podieľal sa na výskumoch v Banskej Štiavnici, potom sa ujal vedenia výskumu stredovekého jadra Banskej Bystrice. Bol zostavovateľom prvého zväzku Archeologickej topografie SSR (Bratislava) a systematicky plní svoju časť úloh pri súpise a dokumentácii stredovekých feudálnych sídiel na Slovensku.

Jubilant má popri intenzívnej terénnej výskumnej činnosti i bohatú a pestrú publikačnú

činnosť, ktorá obsahuje vyše 50 príspevkov. V terénnej práci, pri dokumentačných postupoch i pri publikovaní výsledkov má zmysel pre tímovú prácu, ktorú uplatňuje najmä v interdisciplinárnych súvislostiach. Viaceré expertízy dr. Vallaška pre potreby komplexných projektov pamiatkových úprav a spoločenského využitia historických stavebných celkov presahujú okruh úzko zameraného „odborníckeho“ pohľadu, svedčia o hlbokom záujme o zlepšovanie životného prostredia i o prehĺbovanie historického vedomia súčasníkov.

Gratulujeme jubilantovi k jeho päťdesiatke a prajeme mu veľa zdravia a síl pre ďalšiu úspešnú prácu v prospech celej spoločnosti, v prospech rozvoja archeologického bádania. V mene slovenských archeológov mu prajeme všetko najlepšie v práci i v osobnom živote.

Alexander Ruttkay

K životnému jubileu PhDr. Dariny Bialekovej, CSc.

Bohatstvo i krása života sú neustálym zdrojom inšpirácie a osláv nielen v básnických zbierkach, ale každého najobyčajnejšieho človeka, ktorý život vidí a chápe reálne a považuje za nutné prežiť ho v práci a spokojnosti pre blaho národa a spoločnosti. A toto všetko sa vzťahuje na jubilantku, ktorá sa síce počíta za obyčajného človeka, ale svojou neobyčajnou usilovnosťou, pracovitosťou, svedomitosťou i starostlivosťou, širokou vedeckou a kultúrnou rozhľadenosťou, mimoriadnou dobrosrdečnosťou sa zároveň istým spôsobom spomedzi nich vyníma. A je to tak dobre, je to krásne a je to po zásluhe. Možno všetky tieto mimoriadne vlastnosti sú dané, ale aj podmienené prostredím početnej učiteľskej rodiny, ktorá ju viedla ku skromnosti, vyšším métam vzdelania a láske k rodnej hrude, k pracovitému človeku. A takouto je *Darinka Bialeková* po celý čas svojho doterajšieho neľahkého, ale pritom krásneho života.

Keďže nejde o výrazný životný predel, ale iba o malé poohľadnutie sa za uplynulým, o pohľad a predsavzatia do budúcnosti, nebudeme v tomto medajlónke hodnotiť vedeckú či

inú prácu bádateľky, ale aspoň letmo chceme ukázať jej prínos pre vedu a spoločnosť.

Znášajúc trampoty učiteľskej rodiny v dobe tzv. slovenského štátu začala do školy chodiť najprv v Prešove, neskôr v obci Lada pri Prešove. Podobne to bolo aj s gymnaziálnym štúdiom v Martine a jeho ukončením v Kremnici. Po maturite ju veľký záujem o počiatky dejín doviedol na štúdium archeológie na Filozofickú fakultu UK v Bratislave, kde úspešne zakončila reformované päťročné štúdium záverečnou skúškou a diplomovou prácou K problematike slovanských hradísk na území ČSR na základe najnovších výskumov.

Po absolvovaní filozofickej fakulty ihneď nastúpila do Archeologického ústavu SAV v Nitre, kde sa od prvopočiatku s veľkou vervou pustila do terénneho výskumu a spracúvania nálezových správ, ale aj teoretického bádania. Už jej prvá súbornejšia štúdia o výskume slovanských sídlisk v Nitrianskom Hrádku a Bešeňove (*Slovenská archeológia* 6, 1958, s. 388—413) naznačila, akým smerom sa bude *D. Bialeková* na vedeckej dráhe uberať. Postupne vykonávané výskumy v Siladiciach, Bojniciach,

Potvoriciach, Lipovej-Ondrochove, Závade a inde zároveň aj ohraničili tento smer časove od 5. do 10. stor. Keď začala jubilantka písať diplomovú prácu na vysokej škole, iste netušila, že práve do pokladnice osvetlenia slovanských hradísk prinesie mimoriadny vklad vlastným dlhoročným výskumom významného politického a hospodárskeho centra na Považí, hradiska v Pobedime, ktorým obohatila nielen naše národné dejiny, ale dejiny Slovanov vôbec. A zvlášť treba vyzdvihnúť snahu D. Bialekovej sústavne hľadať racionálne moderné formy a spôsoby terénneho archeologického výskumu používaním a aplikáciou prírodných a technických vedných disciplín a zdokonaľovať technickú stránku výskumu. S rovnakou precíznosťou a zaničením sa venuje tiež terénnemu prieskumu, vyhľadávaniu nových lokalít. A čo treba mimoriadne pozitívne hodnotiť, je skutočnosť, že dr. Bialeková veľmi promptne vyhotovuje z prieskumov a výskumov nálezové správy a dokumentáciu (a to aj z početných drobných predmetov) a snaží sa ich urýchlene publikovať.

Dôslednosť, usilovnosť a vedecká erudovanosť jubilantky sa veľmi zreteľne odzrkadľuje aj v bohatej publikačnej činnosti, ktorá už dnes prekračuje stovku bibliografických jednotiek.

Mnohé práce nachádzajú veľmi pozitívny ohlas aj u európskych bádateľov.

Svoju publikačnú vedeckú teoretickú prácu zamerala na problematiku slovanských sídlisk (Príspevok k sídliskovej problematike na jz. Slovensku v 10. stor., Referáty Liblice 1958; Staroslovanská osada v Siladiciach, Archeologické rozhledy 12, 1960; Príspevok k štúdiu počiatkov slovanského osídlenia na juhozápadnom Slovensku, Študijné zvesti AÚ SAV 6, 1961, Osadnictwo słowiańskie nad środkowym Wagiem i gorna Nitra, Acta Archaeologica Carpatica 4, 1962, Slovanské sídliská v Bojniciach, Študijné zvesti AÚ SAV 19, 1981), čo vyústilo do syntetizujúcej a treba povedať, že nielen prvej, ale aj základnej a dosiaľ jedinej podobnej štúdie k chronologickým a typologickým sídelným problémom Nové včasnorslovanské nálezy z juhozápadného Slovenska (Slovenská archeológia 10, 1962, s. 97—148), ktorou sa jubilantka nezmazateľne zapísala do dejín slovanskej archeológie. Ticho, nenápadne, avšak systematicky postupovala v bádaní ďalej, aby osvetlila základné, na materiálnej báze postavené tézy o slovansko-avarskej symbióze, a tak prispela k riešeniu kardinálnej otázky etnicity materiálnej kultúry. A tu nastupuje v poradí druhý okruh bádateľkinho záujmu, poukázanie na podiel stepných národov na formovaní kultúrneho a materiálneho niveau v Karpatskej kotline, zvýraznený jej hlbokými štúdiami Žltá keramika z pohrebísk obdobia avarskej ríše v Karpatskej kotline (Slovenská archeológia 15, 1967, s. 5—65), *Zur Frage der grauen Keramik auf Gräberfeldern der Awarenzeit im Karpatenbecken* (Slovenská archeológia 15, 1968, s. 205—228). Záujem o umenie, ale aj poznanie podstaty vplyvu včasnokarolínskeho umenia na naše územie podnietilo jubilantku k spracovaniu kovania z Hradca (Slovenská archeológia 12, 1964, s. 447—466), aby na jeho pozadí zaujala kritický rozbor a postavila nový náčrt problematiky blatnicko-mikulčického horizontu, čo hlbšie prepracovala aj v ďalších prácach. Touto problematikou sa D. Bialeková dostala k obdobiu veľkomoravskému, ktoré je ďalšou sférou jej vedeckého záujmu. Aj tu s veľkou precíznosťou, vysokou invenciou a vedeckou akribiou sa zaoberá nielen všeobecnými otázkami vývoja osídlenia, chronológie a typológie na báze sídlisk a pohrebísk (Slovanské pohrebisko v Závade, Slovenská archeológia 25, 1977, *Sporen von slawischen Fundplätzen*

in *Pobedim*, Slovenská archeológia 30, 1982, s. 123—164), ale intencionalne sa zameriava na problematiku sociálno-ekonomických vzťahov a remeselnej výroby v 9. stor. (Slovanské príbytky a dechtárske jamy v Bojniciach, okres Prievidza, Archeologické rozhledy 14, 1962, Stav remeselnej výroby na Slovensku v 9.—11. storočí, O počiatkoch slovanských dejín, 1965, Osídlenie oblastí so surovinovými zdrojmi na Slovensku v 9.—11. storočí, Archaeologica historica 3; *The Beginnings of Metalurgy on the Territory of Czechoslovakia*, Bulletin of the Metals Museum 7, 1982, Sendal (Japonsko) atď.). A je len prirodzené, že jubilančná systematická nemohla nevyústiť do riešenia základných historických a spoločenských metodologických otázok veľkomoravských Slovienov, ktoré vrcholili v zásadných prácach Včasno-feudálny charakter Veľkej Moravy z hľadiska konfrontácie historických a archeologických prameňov (Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii. Zborník referátov 1978) a v syntéze Slovanské obdobie (Slovenská archeológia 28, 1980). K hlavným dielam jubilančky nesporne patrí aj jej najnovšia knižná publikácia Dávne slovanské kováčstvo.

Rad za radom by sme mohli uvádzať z bohatej vedeckej spisby jubilančky buď ďalšie okruhy alebo jednotlivé práce a nielen zo zdvorilosti pri životnom jubileu zvýrazňovať ich význam pre slovenské a slovanské dejiny, ale preto, že znesú náročnú kritiku. Pri krátkom hodnotiacom pozastavení sa pri prácach jubilančky nemôžeme obísť ani jej kvalifikovanú a bohatú činnosť na úseku vedecko-popularizačnom, organizačnom a výchovnom. Obzvlášť treba zvýrazniť jej podiel na rozvoji disciplíny a prezentácii pracoviska na mnohých kongresoch, konferenciách a sympóziách v zahraničí, kde vystupuje s vysoko fundovanými referátmi, ktoré boli publikované v cudzích jazykoch vo viacerých štátoch sveta. A preto aj z týchto aspektov treba a možno pozitívne hodnotiť prínos jubilančky do pokladnice slovanských, československých a slovanských dejín.

Srdečne blahoželáme D. Bialekovej nielen k jubileu, ale aj k dielu, ktoré doteraz vykonala. Úprimne jej želáme veľa úspechov v tvorivej práci, osobnej pohody a blaha do ďalších šťastných decénií.

Mnogaja ljeta.

Bohuslav Chropovský

IX. medzinárodný zjazd slavistov

(Kyjev 6.—14. septembra 1983)

Na VIII. zjazde slavistov v Záhrebe v roku 1978 sa rozhodlo, že nasledujúci zjazd sa bude konať v Kyjeve, čím sa nadviaže na významné jubileum národného až nadnárodného charakteru — 1500. výročie založenia tohto najstaršieho slovanského mesta a centra neskoršej Kyjevskej Rusi. Je preto pochopiteľné, že IX. medzinárodný zjazd slavistov sa tešil veľkej pozornosti a starostlivosti zo strany najvyšších vládnych a stranických orgánov a masovokomunikačných prostriedkov. Organizátormi tejto veľkolepej akcie boli: Medzinárodný komitét slavistov, Sovietsky komitét slavistov, Sovietsky organizačný komitét, Ukrajinský komitét slavistov a Ukrajinský organizačný komitét. Vo všetkých bola archeológia zastúpená svojimi reprezentantmi (akademik W. Hensel, akademik B. A. Rybakov, člen korešpondent

AV USSR I. I. Artemenko). Z dvoch tém, ktoré sa na záver zjazdu na interdisciplinárnej báze prediskutovali pri „okrúhlom stole“, jedna bola venovaná etnogenéze Slovanov za predsedania W. Hensla a O. N. Trubačeva. Už z toho vidno, aké miesto sa pripísalo archeológii pri riešení základných lingvisticko-historických otázok, ktoré sa na zjazde pertraktovali.

Slávnostné otvorenie a ukončenie zjazdu sa konalo v Paláci kultúry Ukrajina, pracovné rokovania prebiehali v priestoroch Univerzity T. G. Ševčenka. Pri tejto príležitosti bola inštalovaná výstavka slavistickej knižnej produkcie za posledných päť rokov a tiež výstavka dokumentujúca výsledky archeologického výskumu Kyjeva a slovanských lokalít, organizovaného univerzitou. Zjazdu sa zúčastnilo vyše dvetisíc slavistov z 27 štátov a krajín Európy,

Ázie, Austrálie, USA, Kanady, Nového Zélandu. Odznalo okolo osemsto referátov (na prvom zjazde slavistov v Prahe v roku 1929 ich bolo asi osemdesiat), z toho najväčší podiel pochopteľne pripadol na lingvistiku. Témy všetkých referátov boli zverejnené v publikácii IX Meždunarodnyj sjezd slavistov, Rezume dokladov i pismennych soobščeniij, Moskva 1983. Okrem toho vyšlo niekoľko zborníkov referátov, zahrňujúcich tematický okruh celého podujatia. Československé referáty boli v prevažnej miere publikované v časopise Československá slavistika 1983 (lingvistika, historie), Praha 1983; referáty slovenských archeológov v malotirážnej publikácii Archeologického ústavu SAV (IX Meždunarodnyj sjezd slavistov, Kijev 7—13 sentabria 1983. Doklady slovackich archeologov. Nitra 1983), ktorá tvorila súčasť kongresových materiálov.

Pracovná časť zjazdu bola otvorená na plenárnom zasadnutí v Paláci kultúry Ukrajina referátmi B. A. Rybakova (Kijev i jeho vklad v razvitije slavianskich narodov i v mirovuju kulturu), B. Krefta (Turgenev in Marko Vovčok) a J. Hamma (Drevnost i sovremennost o Ju. Križaniče). Ďalšie pracovné rokovanie prebiehalo na Univerzite T. G. Ševčenko v piatich sekciách, pričom každá z nich sa členila ešte na päť podsekcii. Z podsekcii uvediem len tie, ktoré sa svojou náplňou istým spôsobom dotýkali archeológie. Hlavné sekcie a podsekcie: I. Jazykoveda (1. Praslovanský jazyk v rámci iných jazykov; 2. Jazyková situácia v Kyjevskej Rusi a vzájomné vzťahy staroruského spisovného jazyka s druhými jazykmi; 3. Genetické, typologické a areálne štúdium slovanských jazykov); II. Literatúra (1. Literatúra Kyjevskej Rusi v slovanskom a svetovom kontexte); III. Literárno-lingvistická problematika; IV. Folkloristika (1. Folklor Kyjevskej Rusi a folklor iných národov stredoveku); V. Historická problematika (1. Etnogenéza Slovanov vo svetle archeologických a historických faktov; 2. Kyjevska Rus a jej medzinárodné vzťahy; 5. Pamätníky histórie a materiálnej kultúry slovanských národov. Otázky štúdia, ochrany atď.). Pracovnú časť zjazdu uzatvárali dve diskusie pri „okrúhlom stole“ (interdisciplinárne témy), a to k už spomenutej problematike etnogenézy Slovanov a k dielu Jurija Križaniča.

Referáty s archeologickou tematikou boli zaradené do 1., 2. a 5. podsekcie piatej sekcie.

Zo širokej škály archeologickej a včasnohistorickej problematiky vyzdvihnem dva okruhy, ktoré sa dostali do centra pozornosti. Prvý sa dotýkal etnogenézy Slovanov, druhý Kyjevskej Rusi a jej vzťahov k iným oblastiam, medzi iným aj k Veľkej Morave.

Prvý okruh problémov sa prejednával na báze archeologickej, historickej a lingvistickej. Ich vzájomnou konfrontáciou sa došlo k poznatku potreby prehĺbiť spoluprácu týchto disciplín a tiež k novým záverom, ktoré nastoľujú otázku overovania, resp. revidovania niektorých doterajších koncepcií, prípadne i metodických postupov bádania. Z aspektu archeologického bádania sa otázkou etnogenézy zaoberali referáty B. Chropovského — P. Šalkovského (Novyje archeologičeskie zaključeniija dlia rešenija etnogeneza Slavian) — kritické zhodnotenie názorov o etnogenéze Slovanov, zdôraznenie polykultúrneho substrátu, z ktorého sa vyvinula včasnოსlovenská kultúra, vyzdvihnutie potreby posunúť hranicu bádania praslovanskej kultúry hlbšie do praveku, ďalej referát V. D. Barana (Formuvannja slov'janskyx starožytynostej rann'ogo sereďn'ovičja za novymy archeologičnymy danymy) — porovnanie historických prameňov o Venetoch s archeologickým materiálom, vyčlenenie troch kultúrnych a zároveň aj teritoriálnych okruhov, ktoré participovali na formovaní sa včasnოსlovenskej kultúry, referát L. Havlíka (Přeměna společenských formací a etnogeneze Slovanů) — tri etapy etnogenézy a to pred migráciou, v priebehu migrácie a po definitívnom usadení sa a sformovaní slovanských štátov a národov, otázka slovanskej formy feudalizmu, zahrňujúcej východné i západné prvky, a písomne dodaný referát I. S. Chmeľa — A. N. Majboroda (K voprosu o metodologii izučeniija etnogeneza slavian). Príspevky L. D. Poboľa (Problema slavianskogo etnogeneza po dannym archeologičeskich istočnikov) a V. K. Bandarčyka — I. V. Čakvina (Problemy etnogeneza belarusaŭ u pracach slavjanskich vučonyx) zamerali sa na otázky etnogenézy Bielorusov. Referát V. V. Sedova (Slaviane i Kelti po dannym archeologii) sa už evidentne niesol v intenciách podopretia znovu nastolenej otázky pravlasti Slovanov v strednej Európe, ktorá odznala na IX. zjazde slavistov v referátoch lingvistov O. N. Trubačeva a V. T. Kolo-mijca. V. V. Sedov priniesol rad dokladov o kontaktoch Praslovanov s Keltmi, využívajúc

prítom lingvistické, historické a archeologické pramene.

Veľkú pozornosť otázke etnogenézy Slovanov venovali lingvisti. V prvej sekcii odznali referáty československých i zahraničných bádateľov (*Horálek, K.*: Etnogeneza Slovanů z jazykového hlediska; *Lamprecht, A.*: Praslovianština a slovenština; *Golab, Z.*: The ethnogenesis of the Slavs in the light of linguistics; *Rospond, S.*: Etnogeneza Słowian w świetle stratygrafii leksykalnej i strukturalno-onomastycznej; *Udolph, J.*: Ukrainische Gewässernamen und ihre Bedeutung für die Urheimat der Slaven; *Martynov, V. V.*: Stanovlenije praslovianskogo jazyka po dannym slaviano-inojazyčnych kontaktov; *Neroznak, V. P.*: Slavianskij i „drevneindoevropskij“. K probleme vtoričnogo členenija pozdneindoevropskoj jazykovej oblasti; *Vanagas, A. P.*: Problema baltoslavianskich jazykovych otnošenij v svete baltijskich gidronimičeskich leksem; *Georgijev, V.*: Praslavianskij sredi drugih indoevropskich jazykov; *Ivanov, V. V.* — *Toporov, V. N.*: Lingvističeskije aspekty izučenija etnogeneza slavian atď.). V nich však niet jednoty v otázke etnogenézy Slovanov a lokalizácii ich pravlasti. Časť autorov sa pridŕža teórie o pravlasti Slovanov na sever (*V. V. Martynov*) a hlavne na východ od Karpát (*S. Rospond, V. P. Neroznak, Z. Golab, J. Udolph* atď.) v priestoroch medzi Dneprom a Vislou, v blízkosti Baltov. Vzrušujúcu atmosféru a čulú diskusiu vyvolali najmä referáty *O. N. Trubačeva* (Jazykoznanije i etnogeneza slavian) a *V. T. Kolomijca* (Značenijs dannyh sravnitel'no-istoričeskoj fonetiki dľa issledovanijs slavianskogo etnogeneza). *O. N. Trubačev*, popredný sovietsky slavista, sa vrátil k teórii *P. J. Šafárika* a zmienke v Nestorovej kronike o pravlasti Slovanov už pred tretím tisícročím pred n. l. na strednom Dunaži. Opierajúc sa o etnonymá, hydronymá a dendronymá *O. N. Trubačev* zakladá svoju teóriu na veľkých migráciách v praveku a storočiach pred zlomom letopočtu. Predpokladá, že pred tretím tisícročím pred n. l. veľký prúd indoeurópanov, kam sa Slovania zaraďujú, presunul sa z východu na stredný Dunaj. V druhom tisícročí pred n. l. sa jeho východná časť odsťahovala do Podneprovia. V prvom tisícročí pred n. l. Kelti prinútili zvyšnú časť Praslovanov opustiť stredné Podunajsko a presunúť sa na sever od Karpát. To, čo sa považuje za rozchod Slovanov z pravlasti v 5.—6. stor.

n. l., je len spätnou migráciou na západ. Svojho času sa ku teórii *P. J. Šafárika* prihlásil *J. Skutil* (Naše pravlast je střední Evropa. Blansko 1946). Treba však objektívne zvážiť, či súčasný dôkazový lingvistický a archeologický materiál môže túto hypotézu dostatočne podprieť. Rozhodne je to výzva, na ktorú, či už kladne, alebo záporne, bude musieť archeológia odpovedať.

Druhý okruh otázok bol venovaný vzťahom Kyjevskej Rusi k iným oblastiam. Tento problém sa riešil v referátoch *D. Bialekovej* — *A. Ruttkaya* (Otnošenije territorii Kijevskoj Rusi k territorii vostočnoj časti Velikoj Moravii v V—XI vv.) a *T. Štefanovičovej* (Otnošenija meždu material'noj kul'turoj Kijevskoj Rusi i Karpatskoj kotloviny v X—XI vv.), a to konfrontáciou archeologických a historických prameňov z uvedených oblastí. Poukázalo sa na podobnosť vývoja v 5.—10. stor. a na konkrétne diplomatické a iné kontakty medzi Kyjevskou Rusou a uhorským štátom v 11. stor., na otázky difúzie veľkomoravskej kultúry do východoslovanských oblastí. *W. Hensel* (The contacts of Polish territories with Kiev Russia) hovoril o kontaktoch Kyjevskej Rusi a formujúceho sa poľského štátu. Vzťahy Kyjevskej Rusi s Byzanciou, Bulharskom, severskou variažskou oblasťou a iné problémy pertraktovali sa v referátoch *V. T. Pašuta* (Drevnaja Rus — velikaja deržava srednevekovogo mira), *I. Božilova* (B'algarija i Kijevskaja Rusija), *G. Jacobsona* (Varijagi i „Puť iz Varijag v Greki“), *J. Blankoffa* (Mnimaja problema: normanskije i antinormanskije teorii o proischoždenii Kijevskogo gosudarstva), *S. Fukuoka* (O drevnerusskom letopisnom tekste, povestvujuščem genealogiju pervych Rjurikovičej), *T. F. Vladyševskej* (Greko-russkije kontakty v muzykal'noj kul'ture Kijevskoj Rusi), *G. G. Litavrina* (Kijevskaja Rus, Bolgarija i Vizantija v IX—X vv.), *L. Müllera* (Die Berichterstattung der „Nestorchronik“ über die internationalen Beziehungen des Kiever Reiches), *V. Constăchela* (Social'no-ekonomičeskije aspekty svjazej Kijevskoj Rusi s narodami Jugo-Vostočnoj Jevropy) a ďalšie referáty. V piatej podsekcii referovala *H. Zoll-Adamikowa* (Materiały nekropoliczne jako źródło do badania wyobrażeń życia pozagrobowego u pogańskich Słowian) o zaujímavej problematike z eschatologickej sféry, kde poukázala na využitie archeologických paralel v etnografii.

IX. medzinárodný zjazd slavistov sa skončil. Načrtol mnoho nových problémov vo všetkých

odboroch slavistiky, ktoré v budúcnosti by bolo potrebné riešiť.

Darina Bialeková

Sympózium o vzájomných vzťahoch stredoeurópskych Slovanov a iných etníc v 6.—10. storočí

V dňoch 4.—7. októbra 1983 sa uskutočnilo v Nových Vozokanoch medzinárodné sympózium na tému Interakcie stredoeurópskych Slovanov a iných etníc v 6.—10. storočí. Organizátorom sympózia bol Archeologický ústav SAV v Nitre, konkrétne oddelenie slovanských a starších národných dejín. Zúčastnilo sa na ňom 30 zahraničných archeológov z deviatich krajín (Bulharsko, Juhoslávia, Maďarsko, Nemecká demokratická a Nemecká spolková republika, Poľsko, Rakúsko, Rumunsko, Sovietsky zväz) a 23 domácich bádateľov. Bohatý program bol rozvrhnutý do troch dní, štvrtý deň sa uskutočnila exkurzia účastníkov v klenotnici a na pracoviskách Archeologického ústavu SAV v Nitre.

V široko koncipovanom úvodnom referáte, ktorý predniesol člen korešpondent ČSAV a SAV, prof. B. Chropovský, boli načrtnuté hlavné ciele a zámery podujatia, vyzdvihnutá nutnosť medzinárodného tímového prístupu k riešeniu takých základných problémov bádania interetnických vzťahov ako sú problémy kultúrnej difúzie, kultúrnych vplyvov a asimilácie a ich prejavov v konkrétnych archeologických materiáloch a historických situáciách. Zdôraznená bola tiež potreba objektívneho hodnotenia podielu toho-ktorého etnika na formovaní včasnostredovekej kultúry a včasnostredovekých hospodárskych a sociálnych štruktúr.

Hlavná téma sympózia sa prejednávala z mnohých aspektov a na základe rôzneho pramenného materiálu v početných referátoch, na základe ktorých bude možné precizovať viaceré čiastkové problémy chronológie a metodiky spracovania včasnostredovekého archeologického materiálu. Okrem politických, kultúrnych a demografických dôsledkov vzájomných kontaktov rôznych etníc so stredoeurópskymi Slovanmi sa patričná pozornosť venovala i otázkam ich vlastného vnútorného kultúrneho a

politického vývoja a vzájomného porovnávania týchto procesov.

Na zložitost etnických pomerov v Podunajsku v 6. stor. poukázal referát A. Kissa o výskyte herulských nálezov v severnom Srbsku. D. Teodor priniesol nové materiály k upresneniu smerov prenikania a datovania jednotlivých včasnostlovanských vln osídlenia do Karpatko-dunajskej oblasti, ako i k osvetleniu ich vzťahov k autochtónnemu obyvateľstvu na území dnešného Rumunska.

Vychádzajúc z analýzy rozšírenia trapézovitých záveskov, predniesla M. Comșová hypotézu o smere príchodu jednej z východoslovanských skupín z dnepersko-dnestrovskej oblasti cez južné Slovensko až do Panónie spoločne s jednou z vetiev Avarov.

Z. Čilinská sa v referáte zaoberala dôležitými úsekmi vo vývoji slovansko-avarských vzťahov a poukázala na ich význam v procese historického vývoja naddunajských Slovanov. J. Bérés sa na základe komparatívneho štúdia keramiky z birituálnych pohrebísk zapodieval niektorými aspektmi riešenia etnických problémov v dobe avarského kaganátu na Slovensku. Na možnosti poznania vzájomných vzťahov juhomoravských Slovanov a iných etníc na základe ich odrazu v konkrétnom archeologickom materiáli poukázal Z. Klanica. F. Daim vo svojom referáte priniesol viaceré chronologické pozorovania dôležité pre detailnejšiu analýzu pohrebísk zo strednej doby avarskej. Na nové možnosti riešenia slovansko-avarských vzťahov upozornil G. Nevizánsky pri prezentovaní nového archeologického materiálu, ktorým sa prehĺbilo poznanie teritoriálneho a chronologického rozšírenia žiarového pohrebného ritu na juhozápadnom Slovensku. J. Szentpéteri analýzou jedného typu pásového kovania dokumentoval demografickú a politickú kontinuitu osídlenia reprezentovaného analyzovanými pohrebiskami od strednej do ne-

skorej doby avarskej. *J. Zábojník* sa na základe analýzy chronologických súvislostí vo výskyte zbrani na pohrebiskách 7.—8. stor. pokúsil o rekonštrukciu vývoja vojensko-politickej a etnickej situácie v okrajových severo-západných častiach avarskeho kaganátu.

Podnetná bola prednáška *J. Hermann*a, v ktorej bol v syntetickej podobe prezentovaný rozbor vzájomných vzťahov západných Slovanov a Germánov, resp. Nemcov na území NDR ako súhrnu zložitých a historicky podmienených procesov asimilácie, konfrontácie a kultúrnej výmeny. Archeologické i písomné pramene na charakterizovanie kontaktov medzi Slovanmi a Nemcami od 9. po 11. stor. v lužickosrbskom sídelnom území využil erudovane *W. Coblentz*. Problémy germánsko-slovanských vzťahov na strednom toku Odry rozviedol vo svojom príspevku *H. — J. Vogt*.

Stav poznania korutanského kultúrneho okruhu a jeho vklad do materiálnej kultúry susedných oblastí boli zhrnuté v referáte *P. Korošecovej*. Vzájomnými vzťahmi korutanských Slovanov a ich slovanských i neslovanských susedov od 6. po 10. stor., ako i počiatkami štátnotvorných snáh korutanských Slovanov sa zaoberal referát *A. Pleterského*.

T. Capelle priniesol vo svojom referáte doklady o tom, že vplyv Franskej ríše na severské oblasti (kultúra Vendel) sa neprejavoval len v hospodárskej a kultúrnej sfére, ale možno ho pozorovať aj v preberaní viacerých prvkov spoločenskej a politickej štruktúry ako vzoru pri vlastných politických snaženiach.

H. Freisinger informoval o súčasnom stave výskumu slovanského osídlenia v Dolnom Rakúsku a možnostiach štúdia jeho interetnických vzťahov. Prvé objavy slovanských sídliskových objektov v Hornom Rakúsku komentovala *V. Tovorníková*.

D. Bialeková hovorila o podiele Avarov a Frankov pri formovaní sa materiálnej kultúry moravských Slovanov konfrontujúc výsledky lingvistického bádania s archeologickým a vyslovila hypotézu o jazykovej asimilácii turkojazyčných kmeňov avarskeho kaganátu slovanským substrátom. Účastníkov zaujala i prednáška *Z. Kurnatowskej* o priebehu etatizačného procesu na území Poľska na základe jeho odrazu v štruktúre osídlenia. Vychádzajúc z rozboru makroštruktúry osídlenia a analýzy dynamiky vývoja v jednotlivých sídelných regiónoch, sa o rekonštrukciu organizačnej

štruktúry a vývoja osídlenia Slovenska v dobe veľkomoravskej pokúsil vo svojom referáte *P. Šalkovský*. O politickej štruktúre osídlenia Rumunska v 9.—11. stor. a jej postavení v rámci strednej a južnej Európy referoval *S. Olteanu*, opierajúc sa o rozbor archeologických i písomných prameňov.

B. Dostál vo svojom referáte analyzoval a interpretoval z hľadiska sociálno-ekonomického formy sídliskových objektov a štruktúru osídlenia v Pohansku. *J. Vignatiiová* sa vo svojom príspevku venovala vyčleneniu neslovanských elementov v materiálnej kultúre sídliska v južnom predhradí Pohanska a ich zaradeniu do konkrétnej historickej situácie. Kultúrne kontakty Byzancie s Veľkou Moravou už pred príchodom cyrilometodejskej misie dokázala na základe štúdia ženského šperku *T. Štefanovičová*.

V referátoch *B. M. Szökeho* a *R. Müllera* boli prezentované výsledky nových archeologických výskumov v oblasti Zalaváru, svedčiacie o komplikovaných etnických pomeroch v tejto oblasti v 9. a 10. stor. Opierajúc sa najmä o historické pramene, pokúsil sa *H. Wolfram* o zaujímavé inštitucionálne porovnanie blatenského Pribinu a siscijského Liudevita vo vzťahu k Franskej ríši.

Na to, že formovanie sa kultúry starých Maďarov neprebiehalo len vo voľžsko-uralskej oblasti, ale i počas ich pohybu na západ a po usadení sa v Podunajsku, poukázal vo svojom referáte *A. Ch. Chalíkov*. Prednáška *I. Fodora* bola venovaná závažnej problematike príchodu starých Maďarov do Karpatskej kotliny, ich vtedajšiemu etnickému a sociálnemu zloženiu i teritoriálnemu usporiadaniu pohraničných oblastí vznikajúceho uhorského štátu v 10. až v prvej polovici 11. stor. *K. Mesterházy* vo svojom referáte venoval pozornosť niektorým otázkam vzniku dvorskej a hradskej organizácie u Maďarov v 10. stor. O minciach ako dôležitom pramennom materiáli pri riešení viacerých otázok vnútorného vývoja staromaďarskej spoločnosti v 10. stor. hovoril *L. Kovács*. *M. Rejholcová* analyzovala demografické pomery na včasnostredovekom pohrebisku v Čakajovciach (7.—11. stor.) s dôrazom na otázky kontinuity a etnicity.

Č. Staňa sa vo svojom referáte pokúsil na základe konkrétneho nálezového celku o spresnenie datovania keramiky blučinského typu na Morave. *Cs. Bálint* zaujal kritické stanovisko

k vypovedacej schopnosti mincí ako datovacieho kritéria pre sprievodný archeologický materiál. Matematicko-štatistickými metódami preveroval *M. Hanuliak* vypovedaciu schopnosť včasnostredovekých pohrebísk, pričom sa zamerával zvlášť na orientáciu hrobov. *D. Staššiková* zdôraznila význam štúdia archeologických nálezov hrkáliek nielen ako hudobného nástroja, ale i ako datovacej pomôcky. V závere referátovej časti *J. Kvassayová* podala formálnu analýzu a charakteristiku hrovej keramiky 10.—11. stor. v Karpatskej kotline a štatistickou koreláciou definovala jej odlišnosti od hrovej keramiky z 8. a 9. stor.

Po jednotlivých blokoch referátov nasledovala bohatá diskusia, vedená v konštruktívnom duchu, v ktorej vystúpilo viac než 50 diskutérov s takmer 70 diskusnými príspevkami. Priateľská diskusia nebola ohraničená len pracovnými priestormi a našla si v nej miesto celá

škála problémov stredoeurópskej včasnostredovekej archeológie.

V záverečných hodnoteniach, vypracovaných za zahraničných hostí *Ž. Kurnatowskou* a za usporiadateľov *B. Chropovským*, sa zhodne konštatovalo, že príjemná pracovná atmosféra a dosiahnuté pozitívne výsledky sympózia položili dobré základy pre ďalšie riešenie spoločných problémov na báze priateľskej spolupráce a vzájomného rešpektovania. Ukázalo sa, že nastala vhodná situácia, aby sa otázky nadhodené sympóziom riešili na širšej interdisciplinárnej báze formou konferencie. Účastníci s potešením prijali návrh riaditeľa AÚ SAV s. *B. Chropovského* na usporiadanie takejto konferencie v roku 1986.

Výsledky sympózia budú uverejnené v samostatnom zborníku.

Peter Šalkovský

Medzinárodná konferencia Praveké a včasnohistorické osídlenie východného Slovenska vo vzťahu k susedným oblastiam

Archeologický ústav SAV v Nitre a Východoslovenské múzeum v Košiciach uskutočnili v dňoch 26.—30. septembra 1983 medzinárodnú konferenciu Praveké a včasnohistorické osídlenie východného Slovenska vo vzťahu k susedným oblastiam. Na konferencii sa okrem 34 odborných a vedeckých pracovníkov z Československa zúčastnilo 28 zahraničných bádateľov zo Sovietskeho zväzu, Poľska, Maďarska a Nemeckej demokratickej republiky.

Spoluorganizátori konferencie si za hlavný cieľ určili prehĺbenie doterajšej medzinárodnej spolupráce v oblasti archeologického výskumu a prieskumu, urýchlenie vzájomnej informovanosti o najnovších výsledkoch výskumu pravekého, včasnohistorického, slovanského a stredovekého osídlenia východného Slovenska, ako aj príľahlých susedných oblastí, čím by sa realizovala naliehavá požiadavka internacionalizácie archeologického vedeckého bádania.

Slávnostné otvorenie konferencie sa uskutočnilo v historických priestoroch Domu Košického vládneho programu v Košiciach. Kon-

ferenciu otvoril dr. *Viliam Šulc*, riaditeľ Východoslovenského múzea. V mene mestských stranických a štátnych orgánov zahraničných a domácich bádateľov pozdravil primátor Národného výboru mesta Košíc ing. *Rudolf Schuster*. Slávnostného otvorenia konferencie a prvých dní rokovania sa zúčastnili akademik *Vladimír Cirbes*, podpredseda SAV, akademik *Jozef Poulik*, člen Prezídia ČSAV a riaditeľ Archeologického ústavu ČSAV v Brne, člen korešpondent ČSAV a SAV *Bohuslav Chropovský*, riaditeľ Archeologického ústavu SAV v Nitre, a doc. PhDr. *Jozef Vladár*, DrSc., zástupca vedúceho oddelenia Predsedníctva SAV pre riadenie spoločenskovedných ústavov, predseda Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV v Nitre. Počas slávnostnej časti otvorenia konferencie odovzdal akademik *Vladimír Cirbes*, podpredseda SAV, nestorovi slovenskej archeológie univ. prof. PhDr. *Vojtechovi Budinskému-Kričkov*i, DrSc., striebornú medailu Predsedníctva SAV. Jubilant, nestor našej archeológie, potom prečítal Prehlásenie účastníkov medzinárodnej konferencie

archeológov, kde sa vyjadrila podpora mierového snaženia Sovietskeho zväzu, ďalších socialistických krajín a mierového hnutia vo svete a odsúdenie vojnových agresívnych príprav imperialistických štátov, najmä USA. Prehlásenie podpísané účastníkmi konferencie sa poslalo Československému mierovému výboru do Prahy.

Hlavný referát Prehľad archeologického výskumu na východnom Slovensku predniesol člen korešpondent ČSAV a SAV B. Chropovský. V referáte v chronologickom poradí oboznámil prítomných s výsledkami archeologického výskumu na východnom Slovensku. V závere zvýraznil význam internacionalizácie archeologickej vedy pre jej ďalšie napredovanie v budúcnosti. Na množstve dokladov dokumentoval výrazný posun v poznaní našich najstarších dejín za posledných tridsať rokov — od VIII. pracovnej konferencie archeológov s medzinárodnou účasťou 12.—17. septembra 1953 v Košiciach. V závere svojho referátu znovu poukázal na potrebu medzinárodnej spolupráce, kooperácie a integrácie výskumu v rámci krajín socialistického spoločenstva. Zdôraznil, že vo vede nemožno vytvárať vedecké bariéry, že treba poznávať a vzájomne využívať teoretické a praktické výsledky archeologických výskumov. Naznačil ďalšie konkrétne možnosti tejto spolupráce na východnom Slovensku spolu s kolegami zo Sovietskeho zväzu, Poľska a Maďarska.

Rokovanie konferencie potom pokračovalo v rekreačnom zariadení Závodov ťažkého strojárstva, n. p. Košice, v Šugovskej doline pri Jasove, neďaleko Košíc. Odznelo 45 referátov a v rámci jednotlivých tematických blokov viacero diskusných príspevkov, ktoré v mnohom rozšírili naše poznatky o najstaršom osídlení týchto oblastí Karpatského oblúka.

V prvej sekcii odzneli prednášky s problematikou výskumu paleolitu na východnom i severovýchodnom Slovensku, neolitického a eneolitického osídlenia i kultúrno-historických vzťahov v Karpatskej kotline. Osobitná pozornosť sa venovala osídleniu v dobe bronzovej. Mnohí účastníci sa zaoberali výsledkami konkrétnych výskumov i interdisciplinárnych vzťahov pri riešení viacerých teoretických problémov. Niektoré zahraničné i domáce referáty hovorili o vzťahu východného Slovenska k okolitým krajinám, predovšetkým v hraničných oblastiach atď.

V druhej sekcii odzneli prednášky, ktoré sa zaoberali osídlením východného Slovenska a susedných oblastí v dobe halštatskej, laténskej a rímskej. Pozornosť sa venovala slovanskému a stredovekému osídleniu na základe najnovších výsledkov archeologického prieskumu, výskumu a teoretického bádania.

Súčasťou konferencie bolo otvorenie komornej výstavy Archeologické motívy v tvorbe akademickej sochárky *Ludmily Cveňgrošovej*. Účastníci si prezreli stálu archeologickú expozíciu Východoslovenského múzea v Košiciach Lud — tvorca trvalých hodnôt a archeologickú výstavu družobného Krajského múzea v Cottbuse z NDR. V rekreačnom zariadení bola inštalovaná fotografická výstava z najnovších výskumov na východnom Slovensku. Uskutočnila sa aj celodenná exkurzia, v priebehu ktorej si zahraniční a domáci bádatelia prezreli originálny hámor v Medzeve, knižnicu a jaskyňu v Jasove, archeologické výskumy vo Valalíkoch-Všechsvätých, v Nižnej Myšli a Rozhanovciach a novú archeologickú expozíciu v Zemplinskom múzeu v Michalovciach.

Priebeh konferencie zhodnotil doc. PhDr. Jozef Vladár, DrSc., predseda Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV v Nitre. Zdô-

Obr. 1. Akademik Vladimír Cirbes, podpredseda SAV, odovzdáva Univ. prof. PhDr. V. Budinskému-Kričkoví, DrCs., striebornú medailu Predsedníctva SAV.

raznil skutočnosť, že konferencia prispela k výmene skúseností v oblasti teoretického bádania, metodologických otázok, metodiky prieskumov a výskumov pri dokumentácii najstaršieho osídlenia tejto časti Karpatského oblúka. Zvlášť upozornil na možnosť pokračovania podobných konferencií aj v budúcich rokoch, ale aj konkrétnej spolupráce medzi inštitúciami, jednotlivými bádateľmi v medzikonferenčnom období. Záverom prečítal prehlásenie účastníkov medzinárodnej konferencie archeológov, kde boli načrtnuté spôsoby spolupráce, zameranie ďalšieho prieskumu, výskumu i možnosti uverejňovania získaných výsledkov.

Hlavným prínosom konferencie bola dohoda so zahraničnými účastníkmi, že sa uskutoční niekoľko spoločných prieskumov v hraničných oblastiach a že sa povrchový prieskum zameria na vymedzenie menších geografických celkov. Výsledky spoločných prieskumov sa budú pub-

likovať v časopisoch a zborníkoch zúčastnených krajín a uskutočnia sa spoločné putovné výstavy, prezentujúce dosiahnuté výsledky.

Organizátorom konferencie poďakoval za všetkých zahraničných účastníkov doc. PhDr. *Eduard A. Balaguri*, CSc., predseda archeologickej spoločnosti Zakarpatskej oblasti USSR v Užhorode. Doc. PhDr. *Peter Németh*, riaditeľ Jósa András múzea v Nyíregyháze, pozval všetkých prítomných na druhú medzinárodnú konferenciu, ktorá sa uskutoční v roku 1986 v Nyíregyháze v Maďarsku. Organizácia konferencie, možnosti spolupráce, pokračovanie medzinárodných stretnutí archeológov je jedným z dokladov internacionalizácie našej vedy. Nesporne sem bude patriť aj publikovanie referátov z konferencie v samostatnom zborníku edície *Historica Carpatica* vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach.

Dušan Čaplovič

Kolokvium „Keltové ve světle nových archeologických výzkumů v Československu“

Pri príležitosti 20. výročia archeologického výskumu na Závisti usporiadal Archeologický ústav ČSAV Praha v dňoch 20.—23. júna 1983 v Károve celoštátne vedecké kolokvium Keltové ve světle nových archeologických výzkumů v Československu. Súčasťou pracovného stretnutia bola aj prehliadka výskumu na Závisti. Niekoľkoročná absencia podobných akcií sa prejavila v hojnej účasti pracovníkov z centrálnych archeologických inštitúcií i múzeí, ako aj v bohatstve prihlásených príspevkov. Vcelku odznelo 27 referátov venovaných viacerým tematickým okruhom s pomerne širokým chronologickým rozpätím od neskorej doby halštatskej po včasnú dobu rímsku.

Tri referáty sa týkali priamo výskumu keltského osídlenia Závisti. Už v úvodnom slove riaditeľ AÚ ČSAV v Prahe PhDr. *M. Richter*, CSc., stručne zhrnul výsledky 20-ročnej bádateľskej práce na tejto lokalite a ocenil jej prínos k riešeniu problematiky sociálneho, ekonomického a kultúrneho vývoja keltskej spoločnosti. Umelecko-historický rozbor keltských skulptúr od brány D na Závisti podala PhDr. *L. Jansová*, CSc. Závažnej a pre pochopenie

funkcie a historického významu kľúčovej otázky zázemia bol venovaný príspevok PhDr. *K. Motykovej*, CSc., Zázemí Závisti v pozdnej dobe halštatskej a časnú dobu laténskej. Autorka vychádzala predovšetkým z nových nálezov na lokalite Dolní Břežany. PhDr. *J. Bouzek*, CSc., sa v súvislosti s odkrytými základmi architektúry na akropole zamýšľal nad možnými vzťahmi so stredomorskými oblasťami.

Zásadný význam pre pochopenie spoločensko-ekonomických pomerov v dobe laténskej má poznanie predchádzajúceho neskorohalštatského obdobia. Problematika vzájomných súvislostí medzi neskorou dobou halštatskou a včasnou dobou laténskou, ako aj samotného vývoja včasnej doby laténskej tvorila ďalší tematický okruh. V jeho rámci odzneli jednak príspevky informatívneho charakteru pojednávajúce o nových výskumoch, jednak referáty odhaľujúce rôzne aspekty (chronologické, spoločensko-ekonomické) vynárajúce sa pri spracúvaní týchto otázok (PhDr. *J. Michálek*: Zahájení výzkumu na pozdnehalštatském hradišti u Němčic, okr. Strakonice, v r. 1982; PhDr. *D. Koutecký*: Halštatské hradiště Hradec u Ka-

daně, okr. Chomutov; PhDr. V. Čtverák: Poříčany, okr. Nymburk — předstihový záchranný výzkum halštatskolaténskeho sídliště na trase dálnice D 11; PhDr. V. Štefanová, CSc.: Časné laténské sídliště v Bolešinech a jeho vztah k současným sídlištím v západních Čechách; PhDr. I. Vojtěchovská: Časné laténské sídliště v Chýnově-Libčicích n/Vl. a jeho příslušnost k blízkému mohylníku; PhDr. D. Bařtová: Nové pozdně halštatské a laténské nálezy na Plzeňsku; PhDr. E. Soudská, CSc.: Pohřebiště v Manětíně-Hrádku).

Zhodnotenie prínosu nových výskumov z doby laténskej priniesli príspevky PhDr. P. Budinského (Druhé keltské pohrebíšte z Radovesic, výzkum z roku 1981) i PhDr. V. Vokolka (Nové laténské nálezy z východních Čech). Zaujímavé výsledky sľubuje odkrývka na lokalite Mšecké Žehrovice (PhDr. N. Venclová: Laténské čtyřuhelníkové valy a sídliště ve Mšeckých Žehrovcích).

V súvislosti s jubilujúcim výskumom na Závisti vystupuje do popredia aj otázka súčasného stavu rozpracovania problematiky oppid. Vo svojom príspevku sa k nej vyjadril PhDr. J. Břeň, CSc., sumarizujúc výsledky mnoho-ročného bádania na keltskom oppide v Tríslove. PhDr. M. Princ referoval o výskume oppida v Českých Lhoticiach, ktorý, okrem iného, poskytol cenné doklady vypovedajúce o hospodárskej aktivite a funkcii tohto strediska. Kvalitatívne nové poznatky, týkajúce sa predovšetkým fortifikačného systému, priniesol záchranný výskum v Stradoniciach (PhDr. A. Rybová, CSc. — PhDr. P. Drda).

Oprávnený záujem vzbudili príspevky venované niektorým špecifickým otázkam, či už to bol referát PhDr. Z. Nemeškalovej, CSc. (K problematikým otázkám keltského mincovníctví), PhDr. V. Mouchy, CSc. (Príspevek k poznání štitů doby laténské v Čechách) či PhDr. R. Pleinera, DrSc., ktorý hovoril o výsledkoch analýz reprezentatívnej vzorky keltských mečov z územia ČSSR. Podnetnú diskusiu vyvolal podrobný rozbor značiek na laténskej keramike z Moravy podaný PhDr. M. Čížmářom, CSc., a PhDr. J. Medunom, CSc.

Príspevky slovenských účastníkov kolokvia vystihli do značnej miery mnohohrstenatost problematiky doby laténskej na Slovensku a odzrkadlili súčasný stav terénneho výskumu i teoretického bádania. Nové nálezy, ako aj prehodenie starších názorov vytvorili bázu

na formulovanie pracovných hypotéz kvalitatívne obohacujúcich doterajšie nazeranie na toto obdobie našich dejín. Tak napr. výskum pohrebiska v Bučanoch poskytol kľúčový materiál pre riešenie otázky neskorej doby halštatskej a včasnej doby laténskej na západnom Slovensku. Obsiahly referát na túto tému pripravili J. Bujna, CSc., a PhDr. P. Romsauer, CSc. Z hľadiska komplexného pohľadu objavené poznámky k etnickým a kultúrnym problémom osídlenia juhozápadného Slovenska z neskorej doby laténskej predniesol PhDr. K. Pietta, CSc. O výsledkoch nových výskumov referovali PhDr. L. Zachar, ktorého príspevok (Laténske sídlisko pri obci Studienka, okr. Senica) bol zároveň inšpirujúcou paleoekologickou štúdiou, a PhDr. P. Sankot, ktorý zhodnotil laténske nálezy z Drne na strednom Slovensku. Osobitému postaveniu východného Slovenska venovali pozornosť PhDr. E. Miroššayová a PhDr. P. Jurečko. Dôkladná znalosť a analýza materiálu, ako aj konfrontácia s najnovšími výsledkami bádania v geograficky styčných oblastiach viedli PhDr. E. Miroššayovú k vypracovaniu tiež korigujúcich doterajšie názory na vývoj tejto oblasti v období neskorej doby halštatskej a v dobe laténskej (Chronologická a kultúrna klasifikácia pamiatok stupňov LA-LB na východnom Slovensku). Východné Slovensko ako križovatku kultúrno-etnických prúdov s problematikou vyplývajúcou z tejto skutočnosti predstavil PhDr. P. Jurečko v referáte Súčasný stav bádania v dobe laténskej na východnom Slovensku. Špeciálnym okruhom otázok o keltskom mincovníctve na severnom Slovensku sa zaoberala vo svojom príspevku PhDr. E. Kolníková, CSc. Informáciu o antických importoch v dobe laténskej na Slovensku podala J. Hečková, CSc.

Ako z uvedeného stručného prehľadu vyplynulo, paleta prednesených príspevkov bola rôznorodá a pestrá, tak ako je rôznorodá problematika, ktorou sa zaoberali. Všetky referáty a živá a plodná diskusia nimi vyvolaná však mali spoločného menovateľa — naplňali duchom zvolenú ústrednú tému kolokvia. Vo výmene informácií a v možnosti otvorenej konfrontácie názorov treba vidieť hlavný prínos vydareného pracovného stretnutia. Za jeho dobrý priebeh patrí vďaka hostiteľom a organizátorom.

Jana Hečková

Medzinárodné kolokvium v Leone o geochronológii mladého paleolitu

Na medzinárodnom kolokviu o ekológii mladého paleolitu, ktoré sa konalo v roku 1980 v Krakove a Nitre, sa vytýčili úlohy 10. komisie UISPP. IX. kongres Medzinárodnej únie prehistorických a protohistorických vied v Nice v roku 1976 poveril túto komisiu riadením výskumu mladého paleolitu medzi jednotlivými kongresmi UISPP. Komisia sa ujala aj organizačnej úlohy navrhutej generálnym tajomníkom X. kongresu UISPP v Mexiku prof. J. L. Lorenzom, aby sa na kongrese v Mexiku urobila bilancia výskumu mladého paleolitu. Preto sa pod záštitou R. Desbrossea v roku 1981 zišla v Chenavele vo Francúzsku 10. komisia UISPP, ktorá zredigovala konečnú verziu tohto kongresu. Súčasne sa vytýčili aj hlavné úlohy tejto komisie, ktorá na XI. kongrese UISPP v Londýne v roku 1986 bude bilancovať výsledky v oblasti výskumu mladého paleolitu.

V dňoch 8.—11. marca 1983 sa podľa plánu 10. komisie UISPP uskutočnilo v Leone (Španielsko) pod záštitou UISPP a za výraznej pomoci provinčných orgánov v Leone (Diputacion Provincial, Leon) Medzinárodné kolokvium o geochronológii staršej fázy mladého paleolitu (Le cadre géochronologique du Paléolithique supérieur ancien). Okrem 17 prehistorikov (L. Báñez, B. Klíma, Československo; F. Bernaldo de Quiros, V. Cabrera-Valdes, C. Cacho, C. Gonzalez-Doña, J. Gonzalez-Echegaray, G. Vega, Španielsko; M. Bitiri, Rumunsko; H. Delporte, R. Desbrosse, J. Ph. Rigaud, D. de Sonneville-Bordes, Francúzsko; J. Hahn, Nemecká spolková republika; J. K. Kozłowski, Poľsko; M. Otte, Belgicko; A. Palma di Cesnola, Taliansko) bolo pozvaných päť palynológov (M. Carciumaru, Rumunsko; A. Boyer-Klein, A. Leroi-Gourhan, Ch. Leroyer, Francúzsko; P. Lopez, Španielsko), štyria sedimentológovia (P. Haesaerts, Belgicko, M. Hoyos, Španielsko, H. Laville, Francúzsko, T. Madeyska, Poľsko), geofyzik G. Dombek (Nemecká spolková republika) a traja paleontológovia (J.-M. Cordy, Belgicko, F. Delpech, F. Poplin, Francúzsko).

Na kolokviu odznali prednášky dotýkajúce sa územia východnej, strednej a západnej Európy v tomto poradí a s nasledujúcou tematikou: M. Bitiri: Les industries du Paléolithique supérieur de Roumanie. Synthèse; M. Carciumaru: Paléoécologie et Géochronologie

des industries du Paléo. sup. de Roumanie; L. Báñez: Paléoécologie du Paléolithique supérieur ancien au Nord du bassin carpatique; J. K. Kozłowski: Cadre stratigraphique et paléoécologique du Paléo. sup. en Pologne; P. Haesaerts — M. Otte: Nouvelles recherches sur la station de Willendorf; P. Haesaerts: Les loess du Pléistocène supérieur d'Europe centrale. Essai de corrélation avec la séquence d'Europe occidentale; P. Haesaerts: Contexte stratigraphique du Paléolithique supérieur en Belgique; J.-M. Cordy: Biozonation du Paléolithique supérieur en Bénélux; M. Otte: Chronologie du Paléolithique supérieur Belge dans le contexte du Nord-Ouest européen; T. Madeyska: The Palaeogeography of Poland during the Upper Paleolithic; J. Hahn: Geochronology, paleoecology and subdivisions of the early upper Paleolithic in Central Europe; G. Dombek: Radiocarbon dating of the Aurignacien, Gravettien and Perigordien; A. Boyer-Klein — A. Leroi-Gourhan — J. Ph. Rigaud: Chronostratigraphie du Paléolithique supérieur ancien aquitain; F. Poplin: Signification de certains éléments faunistiques dans la construction d'un cadre géochronologique; H. Delporte: Réflexions à propos de l'Aurignacien de la Ferrassie; M. Hoyos — H. Laville: Nouvelles observations sur la stratigraphie d'el Pendo et Cueva Morin et leurs implications.

Záverečná diskusia usmerňovaná H. Lavilleom sledovala zjednotenie názorov popredných európskych špecialistov na riešenie otázok geochronologickej pozície mladého paleolitu a jej koreláciu v konkrétnych stratigrafických podmienkach posledného glaciálu. Zo záverov tohto vedeckého podujatia vyplývajú aj hlavné zámery komisie, v ktorých sa majú zohľadniť tieto aspekty: stanovenie regionálnych chronostratigrafických, palynologických, paleontologických, pedologických údajov a absolútnych chronologických dát pre územie východnej, strednej a západnej Európy podľa najvýraznejších profilov a lokalít s najkompletnejšími údajmi. Pokusy o syntézu chronostratigrafických pozícií majú viesť k synchronizácii a korelácii názorov o vývoji mladšieho paleolitu v rôznych oblastiach Európy.

Okrem prednášok sa uskutočnila celodenná exkurzia na významné archeologické lokality

v Španielsku. Navštívilo sa výskumné a pracovné stredisko v Altamire, múzeum i jaskyňa Altamira so svetoznámych pamiatkami paleolitického nástenného umenia, ako aj ďalšie významné jaskyne v Monte Castillo (El Castillo, Las Chimeneas, La Flecha, La Piasiega

a La Moneda). Obzvlášť významná bola návšteva jaskyne Las Chimeneas, kde sa vyskytli podobné nástenné kresby ako v jaskyni Domica, ktoré doteraz považujeme za neolitické.

Ladislav Báñez

Siegmara von Schnurbein: Die unverzierte Terra Sigillata aus Haltern. Bodentaltertümer Westfalens 19/1.2. Berichte des Westfälischen Museums für Archäologie — Amt für Bodendenkmalpflege — Landschaftsverband Westfalen-Lippe. Aschendorff Münster 1982, 241 strán, 33 obrázkov, 9 textových tabuliek, 98 obrázkových tabuliek.

Recenzovaná štúdia je súčasťou autorovej habilitačnej práce s názvom „*Studien zur Geschichte und Archäologie der römischen Feldzüge in Nordwestdeutschland*“. (Ďalšia časť habilitačnej práce je publikovaná pod názvom „*Untersuchungen zur Geschichte der römischen Militärlager an der Lippe*“, Bericht der RGK, Band 62, 1981, s. 5—101.) Pramenný podklad tvoria v rokoch 1974—1977 autorom znovu spracované nálezy nezdobenej terra sigillata (vyše 1800 fragmentov, z toho 915 s kolkami, ako to vyplýva z katalógu) z lokality Haltern, pochádzajúce z priestoru stálego vojenského tábora, ale aj z výskumu zemného tábora a príslušného okolia.

Práca je rozdelená do dvoch dielov. Prvý diel pozostáva z týchto kapitol: Einleitung, Die Grundlagen der Herkunftsbestimmung, Die Gefäße, Die Stempel, Exkurse, Zum Alter der Terra Sigillata von Haltern, Listen und Tabellen, Katalog, Verzeichnisse. Druhý diel tvorí 98 obrázkových tabuliek.

V úvode S. von Schnurbein načrtáva základné problémy vynárajúce sa pri spracúvaní terra sigillata z obdobia včasného cisárstva, kriticky hodnotí doterajšie pokusy o ich riešenie a objasňuje vlastné závery a ciele.

Otázke určenia proveniencie terra sigillata je venovaná druhá kapitola. Keďže v prípade materiálu z Halternu použitie bežných metód nevedlo k želanému výsledku, rozhodol sa autor analyzovať materiál aplikovaním postupu, ktorým spracoval M. Schindler terru sigillatu z Magdalensbergu, t. j. rozdelením súboru pomocou binokuláru do piatich kvalitatívno-technologických skupín. Navyše 243 fragmentov s kolkami výrobcov bolo spracovaných chemickou analýzou v Centre National de la Recherche Scienti-

fique v Lyone. Súhrnné pojednanie o chemickej analýze terra sigillata z Halternu z pera J. Lasfarguesa a M. Picona je súčasťou tejto kapitoly.

Zaradenie state o typológii nádob terra sigillata z Halternu sa na pozadí ostatnej literárnej produkcie z daného tematického okruhu javí ako skoro ojedinelý čin. Autor vychádza z typológie, ktorú na základe materiálu z Halternu vypracoval v roku 1909 S. Loeschcke. Podrobná analýza s využitím analógií z iných súvekých lokalít viedla k istým korekciám pôvodných predstáv o vývoji jednotlivých typov a ich chronológií. Nový pohľad na organizáciu práce vo výrobných centrách, ako aj na rozvoj ich vnútornej štruktúry umožnilo porovnanie typov nádob s kolkami výrobcov, ktoré sa na nich vyskytujú.

V úvode kapitoly o kolkoch S. von Schnurbein sumarizuje poznatky o kolkovaní a o typoch kolkov. Na základe rozboru kolkov z Halternu potom pojednáva o jednotlivých výrobcach z centier v strednej Itálii (Arezzo, Pisa atď.), Puteoli a v Lyone. Prehľad výrobcov dopĺňa vždy charakteristika výrobného strediska, a to v širokých sociálno-ekonomických súvislostiach. Objavné sú poznámky o činnosti lyonskej dielne (La Murette) odkrytej v 60. rokoch.

V exkurze sa autor vyjadruje k problému Ateiových dielní, modeluje spôsob zásobovania posádky tábora v Halterne terrou sigillatou a uvažuje o tom, akú vypovedaciu schopnosť má mapovanie rozptýlu terra sigillata v priestore tábora.

Záverečná kapitola je venovaná otázke chronologického postavenia terra sigillata z Halternu.

Bohatý dokumentačný materiál je sústredený v tabeľách a katalógoch na konci prvého dielu.

Druhý diel práce tvoria tabuľky: 1—71 profily nádob, 72—82 kolky, 83—98 výber nálezových celkov.

Z času na čas sa stáva, že pokojný tok bádania terra sigillata rozčerí nová, podnetná a inšpirujúca práca, ktorá do značnej miery rozšíri a obohatí doterajšie poznatky. K takým patrí aj recenzovaná publikácia Siegmara von Schnurbeina. Impulzom k podrobnej analýze súboru nezdobenej terra sigillata z Halternu bolo nedávne šťastné objavenie výrobného strediska v Lyone. Časť centra odkrytá doterajším výskumom potvrdila predpokladanú existenciu viacerých dielní, ktorých výrobky tvoria podstatnú

časť halternskej kolekcie terry sigillaty. Vďaka chemickej analýze fragmentov s kolkami výrobcov bolo však možné v študovanom materiáli identifikovať aj nádoby síce nepochybne lyonskej proveniencie, ktorá však výskumom v samotnom výrobnom centre ešte nebola potvrdená. Rozbor materiálu neposlúžil len k vytvoreniu presnejšieho obrazu o lyonskej produkcii terry sigillaty, ale stal sa autorovi najmä bázou pre širšie úvahy o organizácii strediska a o politicko-ekonomickom podmienení jeho vzniku i náhleho zániku.

Aj keď je chemická analýza všeobecne uznávanou metódou zisťovania proveniencie keramiky, zďaleka sa ešte nestala samozrejmom súčasťou nášho bádania. S. von Schnurbein nielenže využil výsledky chemického rozboru vybranej kolekcie terry sigillaty, ale kombinujúc ich s výsledkami optickej metódy odhalil nové zaujímavé súvislosti. Vysvitlo napríklad, že výrobky chemicky označené za stredoitalské vykazujú v rámci jednotlivých stredísk z hľadiska kvality z rôznych príčin značnú variabilitu (azda s výnimkou Pisy, kde 75 % vzoriek bolo možné zaradiť do I., II., resp. III. (IV. kvalitatívnotechnologickej skupiny), zatiaľ čo výrobky pripísané Lyonu až z 97 % patria do jedinej — IV. skupiny. Konfrontácia záverov oboch aplikovaných postupov je metodologicky poučná i nasledovaniachodná.

Za hlavný rys recenzovanej práce považujem autorovu snahu o komplexné chápanie problematiky. Zrkadlí sa nielen v analytických častiach štúdie, ale najmä v konštruovaní širšieho historického rámca. Presvedčivý je napríklad výklad hrnčiarskych výrobných centier augustovskej doby. Ich činnosť autor hodnotí s vedomím časovo-priestorovej podmienenosti, vytvárajúc tak živý obraz pod tlakom rôznych okolností vznikajúcich a vyvíjajúcich sa hospodárskych jednotiek. Na viacerých miestach venuje S. von Schnurbein pozornosť aj otázkam rozširovania terry sigillaty a zásobovania vojenských táborov týmto tovarom. Originálne sú v tejto súvislosti jeho úvahy v exkurze.

Zdôrazňovať prínos recenzovanej, s invenciou napísanej práce nie je ani zvlášť potrebné. Ak v nej pozornému čitateľovi niečo chýba, tak je to absencia aspoň základných sumárne zhrnutých štatistických údajov o celkovom množstve spracovanej terry sigillaty, o počte kolkov a pod., ktoré by poslúžili rýchlejšej orientácii.

Jana Hečková

Zlata Čilinská: Dve pohrebiská z 8.—9. storočia v Komárne. Slovenská archeológia, 30, 1982, s. 347—393.

Kľúčové historické postavenie územia Komárna na sútoku Dunaja a Váhu pred vznikom Veľkej Moravy je zvýraznené aj v príspevku Z. Čilinskej Dve pohrebiská z 8. a 9. storočia v Komárne, ktorý bol publikovaný v Slovenskej archeológii. Na túto prácu nadväzuje antropologické vyhodnotenie pohrebísk z pera J. Jakaba — M. Vondrákovej Antropológia kostier z 8. stor. z pohrebísk v Komárne v tom istom čísle Slovenskej archeológie na stranách 395—427.

Archeologicko-historický príspevok Z. Čilinskej okrem stručného vyhodnotenia obsahuje nálezovú správu z dvoch pohrebísk v Komárne na ulici J. Váradího a na Hadovskej ceste, kde sa preskúmalo v rokoch 1974, 1976 a 1978 spolu 53 hrobov. Ako vyplýva z nálezovej časti príspevku, ide o pohrebiská, ktoré spolu s neďalekými pohrebiskami v Radvani nad Dunajom patria k najvýznamnejším na strednom Dunaji a treba len ľutovať, že ich úplnému preskúmaniu sa nevenovala väčšia pozornosť a že priamo v teréne nespôľupracovali ďalší odborníci, najmä antropológ. Je pravdepodobné, že potom by nebolo došlo k takým nezrovnalostiam medzi archeológom a antropológom, ako na to neskoršie poukážem.

V úvode chcem spomenúť, že analýza a vyhodnotenie nie je ekvivalentné významu oboch pohrebísk, ktoré autorka dáva do súvisu so strážnymi osadami na brehoch ramien Dunaja v Komárne. Pomerne malú pozornosť venovala pohrebným zvykom pohrebísk, čo zdôvodňuje tým, že na pohrebisku na ul. J. Váradího (28 odkrytých hrobov) bolo porušených 90 % a na Hadovskej ceste (25 hrobov) 48 % hrobov. V tejto časti príspevku (s. 362) došlo pravdepodobne pri tlači k niekoľkým úpravám, resp. vynechaniu celých riadkov, takže pasáž o orientácii hrobov nemá zmysel.

V ďalšej časti o pohrebných zvykoch autorka mala zaujať stanovisko k rozsiahlej polemike štúdiu maďarského bádateľa P. Tomku (Adatok a Kisalföld avarkori népességének temetkezési szokásaihoz. I: Arabona. 14. (1972), s. 27—75; II: Arabona. 17. (1975), s. 5—90.), ktorý v 70. rokoch vyhodnotil pohrebné zvyky na kostrových pohrebiskách zo 7. a 8. stor. na ľavom i pravom brehu Dunaja. Nemožno súhlasiť s autorkou, že druhotný zásah do hrobov na oboch pohrebiskách bol spôsobený výlučne vykrádaním, a preto poznatky o pohrebných zvykoch na týchto lokalitách prakticky neexistujú (s. 367). Dotknem sa napr. len otázky vampirizmu. Na pohrebisku na ulici Váradího z kresby hrobu 26 (obr. 2: 10) a na druhej strane z antropologického rozboru vyplýva, že jedna z dvoch lebiek sa dostala do hrobu sekundárne, čo súvisí s absenciou lebky v hrobe 27. Podobne je to na pohrebisku na Váradího ulici v hrobe 19 (obr. 2: 3) a na pohrebisku na Hadovskej ceste v hrobe 10 (obr. 3: 10), kde premiestnenie lebky nie je výsledkom krádeže, ale ide o intencionálny rituálny zásah. Platí to aj o detskom hrobe 20 (obr. 4: 7) v „Hadovciach“, kde boli aj kosti dospelého. (Hadovce = Hadovská cesta.)

V rámci hodnotenia materiálnej kultúry ťažisko článku spočíva predovšetkým vo vyhodnotení umeleckých výrobkov, teda súčastí výstroja jazdca i koňa, prípadne výzbroje. Treba súhlasiť s autorkou, pokiaľ ide o datovanie oboch pohrebísk do najmladšej fázy avarskej ríše. Bolo by správne, keby bola zdôvodnila a presne vymedzila zásadné pojmy, ktoré striedavo v práci používa, a to neskoravarský a predveľkomoravský horizont, a zároveň ich aj geograficky ohraničila. Je to dôležité preto, lebo názory maďarských a nemaďarských, najmä českých a slovenských autorov na obsah týchto pojmov sa diametrálne rozchádzajú. Stačí uviesť napr. spoločný výskyt nálezov ostrôh s háčikmi a liatej industrie z mladšej doby avarskej ríše na južnej Morave (Mikulčice) a na ju-

hozápadnom Slovensku (Pobedim). Autorka stotožňuje blatnicko-mikulčický okruh s nagyszentmiklósskym štýlom a datuje ich do prvej polovice 9. stor. Tým súhlasí s názormi maďarských bádateľov, najmä s prácou B. Szőkeho (Studia Slavica 6/1960, s. 75—112) a jeho nasledovníkov, ktorí neskoroavarský stupeň stotožňujú s Nagyszentmiklósom a vylučujú z neho zložku karolínsku, ktorá je rozhodujúca pre blatnicko-mikulčický okruh. Keďže na pohrebisku v Komárne karolínska zložka úplne chýba, nemôžeme nagyszentmiklóssku zložku stotožniť s blatnicko-mikulčickým okruhom. V tejto súvislosti nie je potrebné zdôrazňovať význam nálezů karolínskych železných kovaní z Komjatíc a Čenkova (D. Bialeková; The Great Moravian Period. In: Archaeological Research in Slovakia. Nitra 1981, s. 151 a nasl., obr. 3: 3) pre historický vývoj južného Slovenska, ako aj nálezy z toho istého obdobia z Ostrihomu a zo Zadunajska (Magyarországi régészeti topográfiája, 5. 1979, s. 156 a nasl. tab. 40: 11, 15, 16).

Autorka sa v článku dotkla aj historicko-etnického vývoja južného Slovenska od príchodu Slovanov na stredný Dunaj. V súvislosti s datovaním pohrebísk v Komárne a ich etnickou príslušnosťou na stranách 368 a 369 konštatuje, že údajne na základe archeologických prameňov až do vzniku slovansko-avarských kostrových pohrebísk v 7. stor. ostala neosídlená južná časť juhozápadného Slovenska, t. j. oblasť severného Dunaja. Svojvoľne interpretuje D. Bialekovú (Nové včasnoslovanské nálezy z juhozápadného Slovenska, Slovenská archeológia 10, 1962, s. 97—148), pričom nerešpektuje nálezy z Malej nad Hronom (6 km od Dunaja), prípadne z Pastoviec z dolného Poipľia, nehovoriac o starších nálezoch z Bešeňova (Szőke, B. — Nemeskéri, J.: Archeologické a antropologické poznatky z výskumu v Bešeňove pri Šuranoch. Slovenská archeológia, 2, 1954, s. 105—135) a zbierok Š. Janšáka (uložené v SNM Martin). Z komisií sú známe nepublikované nálezy pražského typu z konca 70. rokov priamo na ľavom brehu Dunaja v Chľabe (výskum M. Hanuliaka a J. Zábojníka), v Kamenici nad Hronom (zber D. Bialekovej), ako aj nálezy z dolného Pomoria a publikované nálezy z pravého brehu Dunaja (Pusztay, R.: Jelentés a darnószeliben talált szláv település próbaátásairól. Arrabona, 16, 1974, s. 45—62). Do istej miery tým ignoruje aj V. V. Sedova (Proischozhenije i ranaja istorija Slavjan. Moskva 1979), ktorý vo svojej práci o druhej slovanskej vlne do Karpatskej kotliny veľmi zreteľne hovorí o splynutí staršieho slovanského obyvateľstva prvej vlny s potomkami historických Antov druhej vlny. Vychádzajúc z V. V. Sedova (1979), ktorý sa opiera o datovanie do tej doby najväčšieho sídliska v Dunajvárosi, by to znamenalo, že územie stredného Podunajska bolo osídlené Slovanmi až v prvej polovici 7. stor. V súvisi s týmito úvahami by to znamenalo, že prevažná časť ručne vyrobenej keramiky s vykrojenou hornou časťou a podľa autorky ten istý druh keramiky vytočenej na hrnčiar-skom kruhu (podunajský typ) sú východného pôvodu a na stredný Dunaj sa dostali až s druhou slovanskou, t. j. antskou vlnou v sprievode tzv. peňkovskej keramiky. Autorka sa ďalej zmieňuje o tom (s. 369), že keramika z polohy „Dalšie Topolite“ v De-

vinskej Novej Vsi je totožná s keramikou na slovansko-avarskom kostrovom pohrebisku a vraj Eisner (1952, s. 341) v Devínskej Novej Vsi odkryl pravouhlé zahĺbené chaty s kamennými ohniskami, ktoré sú jedným z hlavných etnografických znakov najstaršieho slovanského osídlenia. Skutočnosť je taká, že Eisner (s. 341 a nasl.) nehovorí o žiadnych pravouhlých zahĺbených chatách, ale o popolavých flakoch rôznych tvarov, pod ktorými zistil až šesť ohnisk (v objekte 7 a 8) a doslovne uvádza, že pravdepodobne boli ohraničené zrubovou konštrukciou, ktorá ale nijako nie je na tejto lokalite dokázaná. Autorka si mala naopak všimnúť, že na tej istej polohe (lokalita patrí do chatára Devínske jazero a je totožná s lokalitou J. Eisnera) rozsiahlejší výskum robila po tri sezóny L. Kraskovská, ktorá podobne ako Eisner nezistila žiadne štvorcové, ale výnimočne obdĺžnikové pravouhlé pozemnice (Slovenská archeológia 1961, s. 321—404 a Sborník Slovenského národného múzea 60, 1966, s. 73—94). Nechcem sa rozpisovať o tom, ku ktorému pohrebisku patrí keramika z tohto sídliska. Podľa mojich vedomostí ide o sídlisko, ktoré výlučne patrí do 7. stor. a prevažne korešponduje s nálezmi keramiky na žiarovom pohrebisku a len so staršou fázou kostrového pohrebiska v Devínskej Novej Vsi. Nezaujímam stanovisko k záverom autorky (s. 368 a nasl.) k otázke symbiózy staršej zložky ľudu s keramikou pražského typu a ľuďom pochovaným na kostrových pohrebiskách s údajnou „antskou“ keramikou. Myslím, že dnes už nikto nebude zdôvodňovať toto spolunažívanie a splývanie oboch etníc len na základe vzťahu pražského a podunajského typu. Uvedené názory bez bližšieho zdôvodnenia Z. Čilinská už publikovala v roku 1981 (The Pre-Great Moravian Period. In: Archaeological Research in Slovakia. Nitra 1981, s. 133 a nasl.).

Škoda, že autorka nerešpektovala vlastnú požiadavku vyslovenú na strane 369, že pri štúdiu etnickej príslušnosti pochovaných na pohrebiskách v Komárne je potrebné spojiť dôkladnú analýzu archeologického materiálu s historickými faktami, týkajúcu sa dejín Slovanov v naddunajskej oblasti v prvej polovici 9. stor. Riešenie etnickej problematiky pochovaných v Komárne nemožno zúžiť na analogické vzťahy ozdôb konského postroja z Komárna a z Blatnice bez prihliadnutia na základné chronologické otázky a najmä na vývoj územia nad Dunajom, t. j. južného Slovenska a priľahlej Moravy (Moravský Ján, Pobedim, Komjatice, Čenkov, Mikulčice atď.).

Ešte niekoľko pripomienok k otázke lisovaných a tepaných umelecko-remeselných výrobkov a ich vzťahu k hrobu 23 tzv. kovotepca na pohrebisku na Váradiho ulici. V tomto prípade by bolo potrebné poukázať na jednej strane na publikáciu autorky (Z. Čilinská: Kov v ranoslovanskom umení. Bratislava 1981, s. 17 a nasl.) a na druhej strane na jej staršiu prácu (Nové nálezy falér zo slovansko-avarských pohrebísk na Slovensku. Slovenská archeológia 9, 1961, s. 325—346). Tu publikovala polguľovité zdobené falery z Holiar vytepané do tenkého plechu a už vtedy ich datovala do neskorej doby avarskej. Preto v prípade nálezů z hrobu 23 na Váradiho ulici nejde o nový poznatok (s. 370). Domnievam sa, že skôr by bolo potrebné určiť, čo v tenkej plechovej industrii na po-

hrebiskách v Komárne je tepané, prípadne cizelo-
vané, a čo lisované. Na margo hrobu 23 kovotepeca
na Váradiho ulici (s. 369 a nasl.) by bolo správne po-
znať len to, že v staršom období (6—7. stor.)
kovotepec pracoval prevažne s drahými kovmi
(striebro a zlato), zatiaľ čo v opise nálezov z Ko-
márna ide o údajnú bronzovinu. Veľmi dôležité by
bolo tiež zistiť, či na pohrebiskách v Komárne sú te-
pané výrobky z bronzu alebo zo zliatiny striebra a
medi. Otázka pozdnoavarského kovotepectva, resp. je-
ho kontinuita v umeleckom remesle Veľkej Moravy je
aj v iných súvislostiach kľúčovým problémom (napr.
plaketa sokolníka a tzv. moravské gombíky zo Starého
Mesta).

Domnievam sa, že autorka sa okrem iného mala
tiež dotknúť závažnej umeleckej techniky — tauzie,
resp. jej kombinácie so zlatou fóliou. Konštatovanie
(s. 367), že na území Maďarska je tauzovaných pri-
bližne toľko falér ako na Slovensku a nespomenúť
nálezy v Rakúsku, prípadne neodvolať sa na litera-
túru, ktorá sa s týmto problémom zapodievala, je veľ-
kým dlhom autorky nielen voči slovenským citova-
ným nálezom, ale predovšetkým voči problematike
na pohrebiskách v Komárne.

Treba sa zmieniť o snahe autorky o nový spôsob
dokumentácie včasnostredovekých kostrových pohre-
bisk na Slovensku. Išlo jej predovšetkým o zúženie
zastaralého zdĺhavého spôsobu opisu hrobov a nále-
zových okolností. Skrátenie textu dosahuje tým, že
podáva kompletne nákresy hrobov. Škoda, že v člán-
ku boli nákresy hrobov príliš zmenšené. Pri niekto-
rých náčrtoch treba použiť zväčšovací sklo na číta-
nie čísel predmetu v hroboch. Nálezy milodarov, kon-
krétne kostí rôznych druhov zvierat nie sú v texte
uvedené pod znakom na nákrese. (Predpokladám, že
znakom „a“ sú na kresbách hrobov označené zviera-
cie kosti). Navrhujem, aby tie znaky nálezových
okolností, ktoré sa pravidelne v hroboch opakujú,
napr. obdĺžniková jama, kolmé steny a ďalšie stereo-
typné znaky, neuvádzali v každom hrobe a aby sa
cpisovali len vo výnimočných prípadoch. To isté platí
aj o opise polôh kostí (napr. na chrbte, v natiahnu-
tej polohe atď.). Podobne ako v zahraničných publi-
káciách aj v článku Z. Čilinskej obrazovú dokumen-
táciu tvoria výlučne kresby predmetov. V kresbách
sa opakujú isté nedostatky konštatované v jej pred-
chádzajúcich prácach. Najmä u železných predmetov
sa mal zachovať pomer veľkosti a tiež amorfné a málo
dôležité železné predmety, väčšinou nožiky, železné
obruče vedierok a amorfné fragmenty by nemali byť
publikované na úkor predmetov dôležitých pre da-
tovanie, prípadne umelecky hodnotnejších výrobkov.
Domnievam sa, že snaha o novú dokumentáciu by
sa mala po dohode jednotlivostí s ostatnými autormi
normovať. Vzhľadom na to, že kresbou nemožno vy-
jadriť štruktúru keramiky, navrhujem charakteris-
tické nádoby a črepy reprodukovat fotograficky.

Najväčším nedostatkom práce je nesúlad medzi ar-
cheológom a antropológom pri určovaní pohlavia a
veku pochovaných. Žiadalo by sa, aby autorka pri
spochybnení pomerne vysokého počtu antropologic-
kého určenia pohlavia pochovaných (6 hrobov) zdô-
vodnila, prečo a aké indicie ju k tomu viedli. Je to
dôležité preto, lebo išlo o hroby kľúčového významu

(napr. Komárno — Váradiho ulica, hrob 23). Keď bola
autorka presvedčená o správnosti určenia pohlavia
v tomto hrobe, potom nemala pri opise namiesto muža
uvádzať ženu, prípadne v inom hrobe striedať v opi-
se raz určenie jazdec, inokedy jazdkyňa (napr. Vá-
radiho ulica, hrob 7). Ďalšie nezrovnalosti sú napr.
v hrobe 9, kde antropológ spomína kosť dieťaťa,
autorka kosť ženy, v „Hadovciach“ v hrobe 3 antro-
polog uvádza infans III, autorka kosť muža. S antro-
pologom bolo potrebné prekonzultovať aj antropo-
logické určenie veku, hlavne ak z náčrtov hrobov ide
o jasné prípady. Uvádza napr. „Hadovce“ hroby 16—
18, kde podľa veľkosti jamy antropológ na základe
kostí jasne určuje dieťa — infans II, t. j. od 1. do
5. roku, a autorka hovorí len o nedospelom. Tiež sa
pýtame, prečo archeológ v hrobe 20 z Hadoviec, kde
je kosť dlhá ca 70 cm a antropológ ju určil ako
dieťa — infans III, 6—7 ročné, autorka na s. 359
určuje ako hrob dospelého s dieťaťom, pričom údajne
z dospelého je pri hlave dieťaťa niekoľko kostí. Na
pohrebisku na Váradiho ulici v hrobe 22, aj keď ide
podľa antropológa o dieťa-infans II, 2—5 ročné, autorka
vek neuvádza, ale píše o neurčitom pohlaví (?),
i keď vieme, že niet takého antropológa na svete,
ktorý by sa odvážil u 2—3 ročnej kostry určovať
pohlavie. To isté sa opakuje v hrobe 24, v ktorom
podľa dĺžky hrovej jamy i kostry išlo o dieťa
ešte mladšie.

Tažko je zaujať stanovisko k dokumentácii hrobu
26 na Váradiho ulici, resp. k úrovni odkrývky hrobu
a poskytnutiu kostrového materiálu antropológovi.
Antropológ napr. na s. 402 píše, že „všetky ľud-
ské kosti odovzdané k určeniu boli pomiešané“. Prečo
došlo k pomiešaniu, nevieme, ale z plánu hrobu 26
(obr. 2: 10) a čiastočne z opisu vyplýva, že dolné kon-
čatiny a časť pravej hornej končatiny ležali in situ
a calva spolu s náušnicou bola tiež približne na pô-
vodnom mieste. Nedbanlivé vyzdvihnutie antropol-
gického materiálu malo za následok zmätok nielen
pri určovaní pohlavia v pôvodnej polohe v hrobe 26,
ale aj u jedinca z hrobu 27, ktorý bol tiež súčasne
rozrušený a nachádzal sa v bezprostrednej blízkosti.
Z hrobu 27 bola do hrobu 26 premiestnená calva,
zatiaľ čo sánka ostala na mieste. Kvôli nedostatoč-
nej informácii antropológ určil hrob 26 ako troj-
hrob, i keď ide o dvojhrob, t. j. dospelého a nemluv-
ňaťa. Z nepochopiteľných dôvodov autorka na s. 335
tiež píše o pohrebe „troch jedincov“, ktorých polohu
sa nepodarilo určiť napriek tomu, že riadok predtým
hovorí o zachovaní kostí dolnej časti tela a na zá-
klade ich polohy určuje tiež orientáciu Z—V. Pri opi-
se toho istého hrobu sa nezmiňuje o vzájomnej po-
lohe jazdca a koňa, i keď v ostatných jazdeckých
hroboch túto charakteristiku dôsledne zachováva.

Celý rad podobných nejasností sa preplietá v ce-
lom článku, resp. nálezovej správe. Nepochopiteľné
je zdôvodnenie údajnej nepravidelnosti obrysov hro-
bu 11 (Váradiho ulica) s neporušenými kosťami die-
ťaťa a koňa, vyvolanej „druhotným zásahom“. V hro-
be 14 je kresba robená tak, že ryha pre potrubie,
ktoré bolo v hĺbke 55 cm, je zakreslená pod kosťami
koňa i človeka, t. j. v hĺbke 145 cm. V hrobe
19 sa hovorí o „inventári rozhádzanom v druhotnej
polohe“, ale sekundárny „vampirický zásah“ sa týkal

len lebky. Náhrdelník na hrdle, nádoba pri hlave a ihelník pri ľavom kolene neboli zásahom vôbec dotknuté a nachádzajú sa v pôvodnej polohe. To isté tvrdenie sa opakuje v hrobách 7—9, 14, 16, 20, 25, 26, 27 na Váradiho ulici, i keď v každom uvedenom hrobe časť inventára, najmä keramika, sa zachovala v pôvodnej polohe. Je potrebné sa tiež dotknúť ďalších formálnych nedostatkov v dokumentácii, ide hlavne o terminológiu, opis nálezov a nálezových okolností. Pri keramike vo viacerých prípadoch sa spomína v texte rovné dno, v ilustrácii je konkávne dno, v texte okraj šikmo zrezaný, na obrázku zaoblený a opačne. V opise nádob je rovné dno uvádzané v nálezoch z Váradiho ulice v hrobe 8 (tab. III: 26), 13 (tab. VI: 28), 17 (tab. VII: 15), 18 (tab. VIII: 16), 20 (tab. VII: 26), 26 (tab. XI: 34), v polohe Hadovská cesta hrob 6 (tab. XII: 19), 7 (tab. XIII: 2), 18 (tab. XV: 1), pričom na kresbách je jednoznačne dno dovnútra klenuté. V opise nádob sa uvádza valcovité hrdlo na nádobe v hrobe 9 (tab. IV: 2) a 26 (tab. XI: 34) na Váradiho ulici, ale podľa ilustrácie je hrdlo prehnuté. Pri opise okrajov v niekoľkých prípadoch text opäť nezodpovedá kresbe. Napr. hrob 16 — v opise je okraj vodorovný, na obrázku šikmo zrezaný, hrob 27 — v opise zaoblený, na obrázku kolmo zrezaný; Hadovská cesta, hrob 2 — v opise okraj šikmo zrezaný, na obrázku zaoblený, hrob 3 — v opise zaoblený, na obrázku šikmo skrojený, hrob 18 — v opise vodorovný, na obrázku šikmo zrezaný, hrob 22 — opis aj kresba zlé. V hrobe 15 na Váradiho ulici uvádza pri lebke záušnice a nádobu. Nádoba na pláne je v juhozápadnej časti jamy, t. j. pri nohách. Tiež nie je jasné použitie termínov — na ručnom kruhu, na pomaly rotujúcom kruhu a na kruhu (napr. na Váradiho ulici hroby 13, 23; Hadovská cesta hroby 2, 3 atď.). Pri opise liatych a presovaných, resp. tepaných výrobkov sú prípady, že sa opisuje rastlinný motív s puncovaným pozadím na troch bronzových klobúčkovitých falerách a na obrázku je geometrický ornament bez puncovania (hrob 21; tab. X: 15—17; s. 367). Opis sa vzťahuje na erbovité kovanie (tab. X: 6—10). Autorka pre tú istú výzdobu používa raz názov kruhová laločná úponka (Hadovce, hrob 11; tab. XIII: 11; 363—364), inde širokolistá úponka (str. 368). Tiež neporovnala tabuľky s opisom, následkom čoho vo viacerých prípadoch na kresbách, najmä u keramiky, sú predimenzované hrúbky stien a dimenzie častí nádob (Hadovce, hrob 3; tab. XII: 3; hrob 2; tab. XIII: 10). Sem tiež patria niektoré chyby v texte, ktoré nezavinil redaktor, ale autor. Veľmi malá pozornosť sa venovala plánom. Napr. na pláne pohrebiska z Váradiho ulice na obrázku 5, s. 363 sú pôdorysy domov dvakrát menšie ako pôdorysy hrobov. Ani na pláne z „Hadoviec“ (obr. 6, s. 365) sa orientácia hrobov nestotožňuje s opisom, napr. na obrázku 4 pri hrobách 24, 25 sa uvádza orientácia severozápad—juhovýchod a v texte západ—východ; na pláne 6 (s. 365) hrob 18 má orientáciu severozápad—juhovýchod, v texte západ—východ; v hrobe 20 je orientácia JZ—SV, v texte západ—východ; v hrobe 4 je orientácia západ—východ, v texte a na pláne ZJZ—VJV. Na tom istom pláne (t. j. poloha „Hadovce“) namiesto obdĺžnikových hrobových jám sú niektoré kosoštvorcové (hroby 2, 3, 11, 20, 22, 25).

Ako už bolo v úvode zdôraznené, dve pohrebiská z neskorej doby avarskej v Komárne majú kľúčový význam pre problematiku neskorej doby avarskej v Karpatskej kotline. Spolu s pohrebiskom v polohe Lodenice, ktoré preskúmali pracovníci Podunajského múzea v Komárne pod vedením A. Truglyho (Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1980, s. 317—320; a Archeologické rozhledy, 33, 1981, s. 49—54, 317—322), nepochybne sa stanú základným prameňom aj pre problematiku našich národných dejín. Len ťažko možno vysvetliť skutočnosť, že obom pohrebiskám po stránke metodologickej i dokumentačnej sa venovala taká malá pozornosť, i keď išlo o zisťovanie záchranné výskumy. Týka sa to najmä pohrebiska na Hadovskej ceste, kde ľahostajný prístup k lokalite zapríčinil zničenie jeho väčšej časti. Podobná situácia je aj pri publikovaní prameňnej časti, t. j. nálezovej správy, ktorá je pre ďalšie seriózne štúdium len ťažko použiteľná. Do istej miery je to zarážajúce aj preto, lebo v dvoch monografických prácach autorky (Nové Zámky a Želovce) pramenná časť znieša najprísnejšie kritériá. Kritizovaný príspevok Z. Čilinskej v prameňnej časti negatívne kontrastuje s príspevkom A. Truglyho (Spravodaj Oblastného podunajského múzea v Komárne, 2, 1982, s. 5—48) o ďalšom pohrebisku v Komárne, ktorý vyšiel súčasne a sprístupnil odbornej verejnosti doteraz najstaršie pohrebisko z doby avarskej na Slovensku v Robotníckej štvrti v Komárne (nachádza sa asi 500 m južne od pohrebiska na Hadovskej ceste).

V teoretickej časti príspevku Z. Čilinskej namiesto seriózneho rozboru a vyhodnotenia týchto nesporné dôležitých pohrebísk, veľmi povrchné, heslovité nadhodila celý rad historických a etnických dohadov od príchodu Slovanov na stredný Dunaj, ktoré nemajú nič spoločného s problematikou 8. stor. na strednom Dunaji.

Anton Točík

Henrieta Todorova: Die kupferzeitlichen Äxte und Beile in Bulgarien. Prähistorische Bronzefunde, Abteilung IX, Band 14. München 1981, 66 strán, 9 obrázkov, 36 obrázkových tabuliek.

Ďalší dôležitý zväzok edície Prähistorische Bronzefunde prináša monografické vyhodnotenie medenej industrie, predovšetkým sekeriek, sekeromlatov a klinov z územia Bulharska. Tieto predmety sa objavujú na tomto teritóriu v priebehu neskorého bulharského eneolitu a v tzv. prechodnej perióde (*Übergangsperiode*).

Práca H. Todorovej nadväzuje predovšetkým na diela A. Vulpeho, M. Novotnej a E. F. Mayera, ktorí eneolitické nálezy podobnej kategórie z územia dnešného Rumunska, Slovenska a Rakúska už uverejnili v predchádzajúcich zväzkoch tejto edície.

Celá práca je rozvrhnutá do piatich častí. Po úvode nasleduje krátky, ale výstižný a zrozumiteľný kultúrnohistorický prehľad eneolitu a tzv. prechodnej periódy skúmaného územia. Autorka zdôrazňuje veľké zásluhy E. N. Černycha vo výskume prehistorickej metalurgie Bulharska, ktorý výsledky svojej báda-

teľskej činnosti uverejnil v monografii Gornoje delo i metallurgia v drevnejšej Bolgarii (Sofia 1978).

Vďaka priaznivým geologickým podmienkam a blízkosti ku kultúrnym centráram boli na sledovanom území predpoklady pre vznik relatívne včasnej metalurgie. V krajine sú pomerne bohaté ložiská medi predovšetkým v severnej Trácii. Vo vývoji včasného použitia medi v Bulharsku sa rozoznávajú tri fázy. V najstaršej fáze medené výrobky reprezentoval iba šperk, prípadne nástroje malej hmotnosti (šidlá). Až v druhej fáze nastáva skutočne všeobecný rozmach metalurgie (metalurgická explózia), ktorý časove zodpovedá rozvinutému neskorému eneolitu. Jeho fažisko sa nachádza v III. stupni kultúrnych komplexov Kodžadermen—Gumelnița—Karanovo VI a Krivodol—Sălcuța—Bubanj—Hum Ia, resp. kultúry Varna. Treba poznamenať, že tento horizont čiastočne korešponduje s tiszapolgárskou skupinou, kde tiež dochádza k podobnému javu.

Tretia fáza už patrí k tzv. prechodnej perióde. Len na jej začiatku možno predpokladať ešte prežívanie eneolitických metalurgických centier. Potom sa presúva ťažisko metalurgie do severozápadnej balkánskej oblasti. V tomto časovom horizonte teda možno hovoriť v Bulharsku skôr o dovážaní kovu než o vlastnej metalurgii. Uprednostňuje sa meď s obsahom arzenu, ojedinele je medená surovina legovaná s kovom obsahujúcim cín, olovo a zinok. Na konci tzv. prechodnej periódy dochádza k väčšiemu používaniu arzenovej bronzovej industrie, ktorá je už typická pre kultúru Ezero zo staršej doby bronzovej.

Otázku autochtónneho vývoja metalurgie na území Bulharska zatiaľ nemožno jednoznačne osvetliť.

Výsledky spektrálnych analýz dovolili vyčleniť na sledovanom území šesť medených skupín. Ukazuje sa, že meď skupín III—V (VI) pochádza zo severotráckej rudnej oblasti. Pôvod skupín I a II je zatiaľ problematický. Uvažuje sa, že meď I. skupiny bola importovaná z východného Srbska, z lokality Rudna Glava. Táto skutočnosť má zrejme etnokultúrne pozadie, pretože severozápadné Bulharsko patrilo do areálu kultúrneho komplexu Krivodol—Sălcuța—Bubanj—Hum Ia.

Zatiaľ neexistujú priame doklady o dielňach spracujúcich meď. Veľká koncentrácia medených nálezov v oblasti Varny, kde sa medená ruda neťažila, ukazuje na to, že tu muselo existovať výrobné centrum, ktoré samozrejme spracúvalo severotrácku

meď. Archeologické pramene dokumentujú, že obchodný monopol obyvateľov tejto oblasti mal enormný dosah na ekonomický, sociálny a kultúrny vývoj. Túto situáciu okrem iného dokladajú i honosné hrobové nálezy doteraz iba čiastočne publikovaného a v súčasnosti ďalej skúmaného pohrebiska II vo Varne.

V druhej, rozsahom najväčšej časti autorka podáva charakteristiku základných typologických znakov publikovanej medenej industrie. Všetky evidované artefakty sú začlenené podľa funkčnosti do jednotlivých typov, resp. variantov. Pokiaľ to dovoľovali stratigrafické pozorovania a nálezové okolnosti, pri každom definovanom type (variante) je udané i chronologické začlenenie a jeho geografické rozšírenie. Tieto údaje sú znázornené i na mapkách a tabuľke. Každý predmet je zachytený na kreslených tabuľkách a usporiadaný podľa typologických kritérií. Stručný súpis nálezov obsahuje i základné informácie o literatúre a o mieste uloženia predmetu.

Najpočetnejšiu a tvarovo najvariabilnejšiu skupinu predstavujú sekerky a sekeromlaty. Pomerne veľa priestoru venuje autorka sekerkám variantu Gumelnița, Coteana, Sălcuța a sekeromlatom typu Pločnik, Vidra, Čoka-Varna a sekeromlatom s krížovým ostrím (typy Jászladány, Tîrgu-Ocna). V severozápadnej časti krajiny sú rozšírené i sekeromlaty s krížovým ostrím typu Jászladány, ktoré v Karpatskej kotline sa vyskytujú i v hrobovom inventári bodrokerezštúrskej skupiny, kde mali v prvom rade symbolickú funkciu. Primerané state sú venované i medeným klinom, dlátam, hrotom kopijí atď.

V tretej dodatkovej časti práce je uverejnená kolekcia drobných pracovných nástrojov (šidlá, vrtáky, háčky atď.).

Poznámkový aparát pozostáva zo skratiek najpoužívanejších monografií a časopisov, zo zoznamu zbierkových fondov, nálezísk a skratiek lokalít, ako i z registru miestnych názvov.

Recenzované súborné spracovanie medených nástrojov je prvou monografiou, ktorá publikuje materiál z územia Bulharska v edícii Prähistorische Bronzefunde. H. Todorová dokázala vyťažiť i zo spracovania medenej industrie cenné poznatky ku kultúrohistorickému vývoju Bulharska. Tak sa práca stala dobrou pomôckou pre každého, kto sa zaoberá eneolitom juhovýchodnej Európy.

Gabriel Nevizánsky

OBSAH 1. ČÍSLA

Bohuslav Chropovský	
Za rozvoj archeologickej vedy v podmienkach mieru a pokroku	5
For Peaceful Development of Archaeology	7
Für die Entfaltung der archäologischen Wissenschaften in Bedingungen von Frieden und Fortschritt	8
Soňa Demeterová	
Influence de la culture de Cucu de Sus dans la plaine de la Slovaquie orientale	11
Влияние культуры Сучью-де-Сус в Восточнословацкой низменности	71
Viera Němejcová-Pavúková	
K problematike trvania a konca bolerázskej skupiny na Slovensku	75
К проблематике существования и конца болеразской группы	134
Zur Problematik von Dauer und Ende der Boleráz-Gruppe in der Slowakei	140
Ivan Čeben	
Sídliisko badenskej kultúry v Bini	147
Селище баденской культуры в с. Биня	173
Siedlung der Badener Kultur in Bina	175
Peter Baxa — Lubomíra Kaminská	
Nové nálezy bolerázskej skupiny z Bratislavy	179
Новые находки болеразской группы из Bratislavy	193
Neufunde der Boleráz-Gruppe aus Bratislava	194
Juraj Pavúk — Michail Čochadžiev	
Neolithische Teilsiedlung bei Gálábnik in Westbulgarien	195
Неолитическое телловое поселение у с. Гяльбник	226
Správy a recenzie	
Päťdesiate narodeniny prof. PhDr. Jozefa Vladára, DrSc. (Bohuslav Chropovský)	229
PhDr. Miroslav Štěpánek, CSc., päťdesiatročný (Bohuslav Chropovský)	231
Jubileum PhDr. Ludmily Kraskovskej, CSc. (Darina Bialeková)	233
Životné jubileum doc. PhDr. Tatiany Štefanovičovej, CSc. (Alexander Ruttkay)	235
PhDr. Adrian Vallašek päťdesiatročný (Alexander Ruttkay)	236
K životnému jubileu PhDr. Dariny Bialekovej, CSc. (Bohuslav Chropovský)	237
IX. medzinárodný zjazd slavistov (Darina Bialeková)	239
Sympózium o vzájomných vzťahoch stredoeurópskych Slovanov a iných etník v 6.—10. storočí (Peter Šalkovský)	242
Medzinárodná konferencia Praveké a včasnohistorické osídlenie východného Slovenska vo vzťahu k susedným oblastiam (Dušan Čaplovič)	244
Kolokvium „Keltové ve světle nových archeologických výzkumů v Československu“ (Jana Hečková)	246
Medzinárodné kolokvium v Leone o geochronológii mladého paleolitu (Ladislav Bánesz)	248
Siegmar von Schnurbein: Die unverzierte Terra Sigillata aus Haltern (Jana Hečková)	249
Zlata Čilinská: Dve pohrebiská z 8.—9. storočia v Komárne (Anton Točík)	250
Henrieta Todorova: Die kupferzeitlichen Äxte und Beile in Bulgarien (Gabriel Nevizánsky)	253

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia.
Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68,
Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS,
B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

časopis archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník XXXII, číslo 1

Vydalo v Bratislave roku 1984

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Vychádza dva razy do roka. Ročné predplatné Kčs 150,—

Hlavný redaktor akademik Bohuslav Chropovský

Výkonný redaktor PhDr. Marta Žilková

Technický redaktor Marián Skultéty

Prebal a väzbu navrhol Pavol Amena

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta
a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz
tlače, Gottwaldovo nám. 6, 813 81 Bratislava.

Vytlačili Tlačiarne Slov. nár. povstania, n. p., Martin

© Veda — vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1984

Cena viaz. Kčs 75,—